

3 3433 08163511 6

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

STV

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

A N N A L E S
ACADEMIAE GRONINGANAE.

A N N A L E S
ACADEMIAE GRONINGANAE

CICIDCCCXX—CICIDCCCXXI.

E E L C O N E T I N G A

. R E C T O R E M A G N I F I C O ,

CORNELIO ADRIANO VAN ENSCHUT

A C T U A R I O ,

GRONINGAE, APUD
L O O M K E N S ,
Academiae Typographum
MDCCCXXII.

www.libtool.com.cn

THE LIBRARY OF THE

UNIVERSITY OF CHICAGO

500 EAST 57TH STREET

CHICAGO, ILL. 60637

1967

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESS

I N D E X

EURUM, QUAE HOC ANNALIUM VOLUMINE CONTINENTUR.

Series Lectionum in Academia Groningana proposita.

————— **Athenaeo Frisiaco habitarum.**

————— **Athenaeo Daventriensi proposita.**

**Iudicia Ordinum Universitatis Groninganae de Commentationibus ad quaestiones,
anno c1910ccccxx propositas.**

**Programma novi certaminis Literarii, a Rectore et Senatu Universitatis Gronin-
ganae indicti die xi Octobris c1910ccccxx.**

Series Disertationum Inauguralium.

ADRIANI CATHARINI HOLTIIUS Oratio inauguralis;

GABINI DE WAL Oratio inauguralis.

EELCONIS TINGA, Rect. Magnif. Oratio.

**Mr. SEERP GRATAMA, Redevoering over het Staatswêzen, den Akademi-
schen Regts-Leeraar, en de Regtgeleerde verdiensten van den overledenen
Hoogleeraar A. I. DUUMAER VAN TWIST.**

Commentatio H. G. I. VAN DOESBURGH, Theol. Cand.

————— **W. VAN SWINDEREN, Iuris Cand.**

————— **R. WESTERHOFF, Med. Stud.**

————— **A. G. SCHULTZ, Med. Stud.**

I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD, Rect. Magn. Francq. Oratio.

Z H A I

NOV 11 1944
HUTCHINSON

John ... of ...
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

SERIES LECTIONUM,

www.libtool.com.cn

I N

ANNUM DUCENTESIMUM SEPTIMUM,

1820—1821,

IN ILLUSTRACADEMIA, QUAE GRONINGAE
EST, PROPOSITA.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE
ET LITERARUM HUMANIORUM,

CORNELIUS DE WAAL, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Metaphysicam*; hora X, *Philosophiae Moralis* partem alteram, id est *Ethicam*; hora XI, *Logicam* exponet; hora XII, *Historiam Philosophiae* enarrabit. Ceterum, si sint, qui *Theologiam naturalem* tradi sibi cupiant, de his cum discipulis consilium inibit.

IOANNES RUDOLPHUS VAN EERDE, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora ante meridiem IX, et die Lunae, post meridiem, hora II, *Historiam Universalem*; eadem diebus, hora ante meridiem VIII, *Historiam Belgii*; et, hora X, *Antiquitates Romanas*, exponet. Denique hora auditoribus commoda *Historiam populorum Europae recentiorum, foederibus illustratam*, duce **MARTENSIO**, enarrabit. Disputationum etiam exercitiis lubens vacabit.

GERARDUS WOLTERS, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora matutina VIII, *Antiquitates Hebraeas* exponet; hora ante meridiem IX, *librum Deuteronomii* analytice explicabit; hora X, *Litteraturam Orientalem* tradet; hora XII, *Grammaticam Hebraeam* interpretabitur.

IANUS TEN BRINK, diebus Iovis, Veneris et Saturni lectiones suas habebit; nempe *Graecas*, quibus *ISOCRATIS Panegyricum et Areopagiticum*,

deinde *Iliados* L. XXII, tractabit, hora VII matutina (praeter menses Novembrem, Decembrem, Ianuarium et Februarium, per quos hora III pomeridiana his lectionibus dabitur); *Latinas*, quibus cum Poëtarum, tum Historicorum Latinorum loca selecta explicabit, hora X. *Antiquitates Graecas*, duce Cl. BOSIO, exponet eorundem dierum hora XII. Horis denique postea indicandis, his per hebdomadem, peritioribus *TRACOCRITI* carmina, itidemque his per hebdomadem *TACITI Annales* interpretari perget. Nec Studiosorum desiderio deërit, si qui sint, qui vel disputando, vel descriptionibus Latinis, sive ligata, sive prosa Oratione componendis, virium suarum periculum facere velint.

BARTHOLDUS HENRICUS LULOFS, diebus Lunae Martis et Mercurii; hora XII, *universae linguae Belgicae originem, indolem et praestantiam* exponet, eiusque *Grammaticam*, et *Rudimenta Stili bene Belgici* docebit, additis imprimis *recte Belgice scribendi exercitationibus*. — Iisdem diebus, hora commoda, fusius *Rhetoricam Belgicam*; sive *generaliora Eloquentiae* ac simul *Poëseos Belgicae praecepta* tradet, *exemplis semper illustrata*, et adiunctis Exercitiis, quae Oratoris actioni, sive vocis et gestuum moderationi inserviant. Reliquis Studiosorum desideriis labens obtemperabit.

IN FACULTATE THEOLOGICA:

HERMANNUS MUNTINGHE, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis; hora XI, *Historiam Religionis et Ecclesiae Christianae* enarrabit, iisdemque diebus, hora XII, *Criticen librorum Veteris Foederis* succincta institutione tradet, lectioneque et interpretatione selectarum Codicis sacri Hebraei pericoparum illustrabit. Si qui praeterea sint, qui disputando vires suas exercere cupiant, iis officium suum non defuturum pollicetur.

EELCO TINGA, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Theologiae Christianae partem practicam*; *theoreticam* vero, iisdem diebus, hora X, tradet. Diebus et horis, posthac significandis, *Sacrorum curandarum, Orationumque sacrarum componendarum et pronunciandarum rationem* exponet. — De ceteris cum Commilitonibus consilium inibit. — Si qui

praeterea in *Disputationibus* habendis eius uti valint opera; illorum desiderii non deerint.

ANNAEUS YPEIJ, diebus Lunae et Saturni, hora VIII, *Theologiam naturalem*, diebus vero Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, eadem hora; *Theologiam revelatam*, dace I. VAN VOORST, viro clarissimo, exponet; denique diebus Iovis et Veneris, hora IX; *loca selecta*, quae, ex quatuor Evangeliiis deprompta, optimi *Servatoris doctrinam docendique rationem* contineant, interpretabitur. Ceterum commilitonum in sanctiori disciplina provectionum commodis adjuvandis faciet satis die horaque posthac significanda.

IN FACULTATE IURIDICA.

SEERPIUS GRATAMA, ter hebdomade, die Lunae hora IX, die Martis hora X et die Mercurii hora XI, *historiam iuris* tradet. — Quater hebdomade, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris hora IX, *Pandectas* exponet. — Quater hebdomade, diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Veneris hora X, *Institutiones Iustinianaeas* explicabit. — Quater in hebdomade, diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XI, *iur naturae* docebit. Disputationum exercitiis examinibusque scriptionum, a discipulis ad aliquam legem aliamve de iure locum compositarum; horis deinde indicandis vacabit.

ALBERTUS IACOBUS DUYMAER VAN TWIST, diebus Lunae, Martis Iovis et Veneris, hora XII, Codicem civilem interpretabitur. Die Mercurii, hora XII, lectionibus *de ratione procedendi in causis civilibus* vacabit. *Leges, ad mercaturam pertinentes*, diebus Lunae et Mercurii, hora XI, exponet. Disputationibus publicis *de iure hodierno* vacabit die Mercurii; hora post meridiem secunda.

CORNELIUS ADRIANUS VAN ENSCHUT, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX, *encyclopaediam iuris*; eisdem diebus, hora XII, *iur publicum* exponet. Diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI, *iur criminale cum universum, tum Belgicum*, tractabit. Diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora VIII, *iuris gentium tam naturalis, quam Europaeae*

rum gentium praestit lectionibus vacabit. Ceterum publica disputantium exercitia de iuris Publ. et Crim. quaestionibus diebus Saturni, hora XI, cum profectionibus instituire perget.

IN FACULTATE MEDICA.

PETRUS DRIESSEN, diebus Iovis, hora IX, Veneris, hora IX et III, *Materialem Medicam* cum *Pharmacia Medica* coniunctam tradet.

EVERARDUS IOANNES THOMASSEN & THUESSINK, diebus Lunae; Martis, Iovis et Veneris, hora IX, *Medicinam Practicam* proprio sibi ordine explicabit. Diebus Mercurii et Saturni, hora XI, de *Medicina Forensi et politica*aget. Denique in Nosocomio Academico, hora XII, singulis diebus ad aegrotantium lectulos ad ipsam *praxin clinicam* exercendam aptos reddere tirores medicos conabitur.

GERBRANDUS BAKKER, diebus Lunae hora VIII et IX, Martis et Mercurii hora VIII, *Physiologiam* docebit; *Artem vero obstetriciam* diebus Iovis et Veneris hora VIII, Saturni hora VIII et IX; iisque, qui hunc cursum sequuntur, ad eiusdem artis *Praxin* in Nosocomio Academico exercendam aditum aperiet; *Sceleti* praeterea et *ossium structura* explicabitur die Mercurii hora IX, et Saturni hora X, addita, tempore hiberno, demonstratione *anatomica Corporis Humani universi*, quinquies vel sexies hebdomade, hora post meridiem V.

SIBRANDUS ELZO STRATINGH, diebus Mercurii hora IX, Lunae et Veneris hora X, *Pathologiam*, et diebus Mercurii et Saturni hora X, *Diaeteticam* tradere constituit. Singulis etiam diebus in Nosocomio Academico aegrotis curandis vacabit, morbosque tractatos Medicinæ studiosis subinde de industria paulo uberius exponet. Qui disputando vires suas periclitari velint, illorum desideriis libens obtemperabit.

PETRUS HENDRIKSZ, die Lunae, hora X, Martis, IX, diebus Mercurii et Saturni, hora XI, *Chirurgiam* tractabit, singulisque diebus, hora XII, in Nosocomio Chirurgico *Praxin Chirurgicam* ad lectos aegrotantium docebit.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMA-
TICARUM, ET PHYSICARUM,

IACOBUS BAART DE LA FAILLE, die *Lunae*; ab hora XII ad I, singulisque diebus *Iovis*, *Veneris* et *Saturni*, ab hora XI ad XII, *Mathematicum* lectionibus tradendis vacabit. Praeterea, diebus *Lunae*, *Martis* et *Mercurii*, ab hora X ad XI, ad calamm, iis, qui velint, *Physicam* est explicaturus, *Hydraulicis Hydrostaticisque* legibus demonstratam. Diebus *Martis* et *Mercurii*, ab hora XII ad I, *Astronomiam*, non tantum *Mathematicam*, sed etiam *Physicam* et *practicam* demonstrabit. Praeterea *Artem Nauticam* est docturus. Denique diebus *Iovis*, *Veneris* et *Saturni*, exponet *Physicam*, *experimentis corroboratam*, ab hora XII ad I. Iuvenes horis commodis docebit *Mathesin Sublimiorem*.

PETRUS DRIESSEN, diebus *Mercurii* et *Saturni*, hora II, *Botanices Elementa* exponet, a mense *Aprili* ad *Novembrem*. Diebus *Lunae* et *Martis*, hora XI, *Plantarum Historiam* explicabit. Iisdem diebus, hora II, et *Iovis*, hora III, *Chemicam generalem et applicatam* tradet; diebus vero *Mercurii*, hora III, *Iovis* et *Veneris*, hora II, illam *Chemiae applicatae* partem, quae ad *Artem pharmaceuticam* spectat, latius exponet; secundum *Pharmacopoeam Batavam*. *Examinum* et *Disputationum exercitiis* vacabit, horis commodis.

THEODORUS VAN SWINDEREN, diebus *Lunae* et *Martis*, hora VIII, *Historiam Naturalem animalium* et *fossilium*, et, quoad animalia, cum *Anatome comparata* coniunctam docebit; iisdem diebus hora III; hoc anno, *Mammalium historiam* spūs explicabit; hiberno tempore die *Saturni*, hora V, *Historiam Naturalem Mundi veteris* (*Urwelt*) exponet; die *Mercurii*, hora III, *Encyclopaediam Philosophiae naturalis* tradet, cui praemittet praecepta *Hodegetica* sive *de huius studii ratione recte instituenda*, denique altera quavis hebdomade die *Mercurii*, hora VIII, *disputationum exercitiis* vacare perget.

IACOBUS ALBERTUS UILKENS, die *Iovis*, hora X, die *Veneris*, hora XI et die *Saturni*, hora IX, *Oeconomiam Ruralem*, diebus *Mercurii* et *Saturni*, hora II, a mense *Novembri* ad *Aprilem*, *Physiologiam plantarum*

exponet; ac bis quavis hebdomade hora Auditoribus commoda *Technologiam* docebit.

Disputationes publicae per omnes Facultates instituentur diebus Mercurii et Saturni, ab hora matutina undecima ad primam, aut a secunda ad quartam.

Bibliotheca Academiæ, diebus Lunæ, Mercurii et Saturni, ab hora II ad IV, studiosis aliisque literarum amantibus patebit, iis legibus, quæ in aditu ipsius Bibliothecæ publice affixæ sunt.

Peregrinarum linguarum, nominatim Italicae, Anglicae, Germanicae et Gallicae, cupidi suos hic reperient Praeceptores, publica auctoritate ad id constitutos, ut civibus nostris inserviant; quemadmodum et ii, qui artibus gymnasticis cuiuscunque generis corpora sua formare ac se erudire gestiunt, et qui Equitandi, Pingendi ac Musices arte instrui desiderant, suis non destituuntur Magistris.

LECTIONES,

www.libtool.com.cn

HABITAE

IN

ATHENAEO FRISIACO

ANNO SEXTO,

(1820—1821)

RECTORE MAGNifico

IAC. CORN. SWYGHUISEN GROENEWOUD.

EV. WASSENBERGH, e N. F. exposuit Epistolas Paullinas ad Titum et Thesalonicenses, Examini-
bus inserviente historia Captivitatis Pauli, a Luca enarrata Act. XXI. 17— E Graeciae veteris monumentis cum Discipulis tractavit Euripidis Hecubam. Grammaticas Linguae Belgicae Leges monstravit duce Bolhusio:

IAC. CORN. SWYGHUISEN GROENEWOUD, L. L. O. O. Prof. singulis hebdomadibus docuit: *Literas Hebraicas*, cum *quater* interpretandâ *Grammaticâ*, eiusque ut et *Syntaxeos* deinceps usu, in legendis quibusdam V. T. capitibus historicis, monstrando; tum *bis*, nonnullis exponendis *Psalms*; *Literas Arabicas* pariter *bis*; *Antiquitatem Hebraicam quater*. Caeterum *disputandi* de eâdem hac disciplinâ exercitiis tertiâ quaque hebdomade praefuit.

IO. GUIL. DE CRANE, I. U. D. Lit. Hum. et Hist. Prof. ord. explicuit hoc anno *Historiam universalem*, *Antiquitatis Romanae disciplinam*, tum et *Horatii Carmina aliquot*. Instituit etiam *Exterioris Eloquentiae* exercitium.

- I. PIERSON THOLEN** *Elementa Geometriae* et *Physicam* generalem docuit.
IAC. AMERSFOORDT, Theol. Doct. et Prof. bis per hebdomadem aliquot
 ex *Matthaei Euangelio* capita interpretatus est. *Logicam* secundum Wyt-
 tenbachii Praecepta tradidit, bis per hebdomadem. *Metaphysicam*, par-
 tim secundum Ernesti Initia exposuit, item bis per hebdomadem.
- G. DE WAL**, Iur. Utr. Doct. et Prof. ord. *Historiam Iuris Romani* enarra-
 vit, *Institutiones Iustinianaeas* exposuit et *Doctrinam de Criminibus et*
Poenis discipulis tradidit. Disputationibus de Iure Naturali, Romano et
 Criminali praefuit.
- S. ENS**, Anat. et Physiol. Prof. quinquies quavis hebdomade *C. H. Physio-*
logiam exposuit, quater *Chirurgiam* tractavit; bis *sceleti humani et ossi-*
um structuram explicavit; bis itidem *Artem obstetriciam* docuit; atque
 hiberno tempore lectiones suas *demonstrationibus Anatomicis* illustravit.
- I. G. S. VAN BREDA**, docuit *Chemicam*, *Pharmaceuticam*, *Philosophiam Bota-*
nicam, *systemata Plantarum* et *Historiam Naturalem*.

ORDO LECTI ONUM,
 www.libtool.com.cn
 ALIARUMQUE EXERCITATIONUM ACADEMICARUM,

QUAS IN ILLUSTR

D A V E N T R I A E

A T H E N A E O,

A. D. XIX SEPTEMBRIS, A. MDCCCXX. USQUE AD FERIAS
 AESTIVAS, A. MDCCCXXI.

FAVENTE SUMMO NUMINE, HABEBUNT
 CLARISSIMI PROFESSORES.

PETRUS BOSSCHA, Philof. Theor. Mag. Liter, Hum. et Iuris Doct. Hist. Antiq. Eloq. et Ling. Graec. Profefor, *h. t. Ractor Magnificus*, quinquies per hebdomadem horâ XI. *Historiae veteris elementa* tradet, ducem secutus *HEERENIUM*, V. Cl. In Graecis tractabit diebus quidem Martis et Iovis horâ X. *HESIODI Operas ac Dies* et aliquot *Bucolicorum Idyllia*, die vero Veneris horâ meridianâ *XENOPHONTIS Cyropaediam*: In Latinis exponet *CICERONIS Oratorem* diebus Lunae, Iovis et Veneris horâ IX. Publice exercitia aliquot five oratoria five disputatoria instituet.

CORNELIUS FRANSEN VAN ECK, Theol. Doctor, eiusdemque et literarum Belgicarum Profefor, diebus Lunae et Martis, horâ post meridiem tertiâ, *Historiam Religionis et Ecclesiae Christianae*, duce *MUNTINGHIO*, enarrabit. Eâdem horâ, diebus Iovis et Veneris, *Theologiam Christianam* exponet. Diebus autem Lunae, Martis et Iovis, horâ meridianâ, praecep-

ta et exempla eloquentiae et poësis Belgicae tradet. Praeterea eloquentiae exterioris exercitiis vacabit, tempore auditoribus commodo.

IACOBUS VERBURG, Theol. Doctor, Lingg. Orient. et Antiq. Hebr. Professor, diebus Martis, Mercurii et Iovis, horâ XI, initia linguae Hebraeae tradet. Iisdem diebus, horâ X, profectionibus discipulis, ad penitiorem monumentorum Hebraeorum cognitionem, viam patefaciet, tractandis varii styli speciminibus. Praeterea, si quis, Arabicae vel Arameae dialecti institutionem vel Antiquitatis Hebraeae expositionem audire cupiet, diebus horisque commodis ei libenter satisfaciet.

IACOBUS NIEUWENHUIS, A. L. M. Philol. Doctor, Philosophiae et Matheseos Professor, quinquies per dierum hebdomadam, horâ VIII, elementa Matheseos exponet. Die Mercurii, horâ IX; diebus autem Iovis et Veneris, horâ post meridiem III. Philosophiam rationalem docebit. Physicam vero experimentalem die Lunae horâ X, die Martis hora IX, et die Mercurii horâ meridianâ. Praeterea, profectionibus discipulis, alteram Geometriae partem, nec non utriusque Trigonometriae elementa tradet, duce GARNIERO, V. Cl., tempore auditoribus commodo.

ADRIANUS CATHARINUS HOLTIUS, D. I. et Professor, Ius Naturae exponet diebus Mercurii et Veneris horâ meridianâ; Iustiniani Institutiones diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Veneris, horâ tertiâ, die Iovis horâ undecimâ; Iuris Romani Historiam iisdem diebus horâ decimâ.

I. ANRAAD, Lector Anatom. Chirurg. et Art. Obst. Lectiones suas Obstetric. habebit die Lunae et Veneris post Meridiem ab horâ II. ad III.

I U D I C I A
www.libtool.com.cn

ORDINUM UNIVERSITATIS GRONINGANAE
DE COMMENTATIONIBUS AD QUAESTIONES,
ANNO MDCCCXX PROPOSITAS.

IUDICIUM FACULTATIS THEOLOGICAE.

Ab ordine Theologico acceptae sunt tres disertationes, continentes responsa ad quaestionem, antea propositam: *Quaenam et qualis sit φιλεχθρεια, quam commendant IESUS et APOSTOLI, et an ex hac commendatione etiam eluceat Christianae doctrinae moralis praestantia?* ita inscriptae:

1. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χάρις, εὐφροσύνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραΰτης, ὑπερόψια: *Paulus ad Gal. V, 22.*
2. Ἡ ἀγάπη ὑπέροψα ἐκπύρει. *Paulus.*
3. Ἡ ἀγάπη πάντα σέβει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. *Paul. ad Cor. ex quibus unanimi consensu praemio digna est indicata secunda, hoc lemmate insignita: Ἡ ἀγάπη ὑπέροψα ἐκπύρει. Paulus.*

Aperta scheda nomen exiit auctoris HERMANNI GERARDI IACOBI VAN DOESBURGH, Theol. Cand. in Academia Rheno-Traiectina, qui, disertatione sua contra obiectiones defensa, certaminis victor est renunciatus. Sua tamen laude etiam non fraudandum censuit Facultas auctorem disertationis *tertia*, inscriptae: Ἡ ἀγάπη πάντα σέβει etc. quare huic honoris causa fecit copiam, si velit, nomen suum profitendi. Quo facto, auctor apparuit PAULUS BUTGERS, Theol. Cand. in hac nostra Academia.

E. TINGA;
ab actis.

IUDICIUM FACULTATIBUS IURIDICAE.

www.libtool.com.cn

Ad quaestionem, a Facultate Iuridica propositam:

„Ut fiat collatio Institutionum Iustiniani cum Institutionibus Cui Veronae inventis, inde ab initio usque ad locum de tutelis. — In adiectis observationibus, morum, opinionum ipsiusque Iuris notentur migrationes! — Breve, nervosum et non inelegans adhibeatur dicendi genus, Romano iure non indignum! Inutiles evitentur ambages!“

duae commentationes scriptae fuere et oblatae. Harum altera subnotata habet NOODTII verba: *„Neque magis abstinere a vetustis, quam a novis, quibus illa mutata aut temperata sint, oportet.“* Alteri symbolum e PROPERTIO additum:

„Magnum iter adscendo, sed dat mihi gloria vires.“

Praemium decrevit Facultas commentationi primo loco memoratae; utpote quae et concinna rerum expositione et orationis nitore alteri praeferat. Aperta schedula auctoris nomen lectum est: W. VAN SWINDEREN, Iuris Romani et Literarum Cand. in academia Groningana, qui, instituto examine, dubia proposita ita praeclare explicuit, ut ipsi praemium a facultate, omnium consensu, assignatum fuerit.

Alterius commentationis auctor, cum diligentiam assiduam et non vulgarem doctrinae copiam ostenderit, dignus Facultati visus est, cuius nomen honorifico laudis praeconio promulgaretur. Facta expostulatione, auctorem se professus est IOHANNES POTTER VAN LOON, Iuris studiosus, nuper in Athenaeo Friacensi, nunc vero in hac nostra Academia.

G. DE WAL,
ab actis.

IUDICIUM FACULTATIS MEDICAE.

Ad quaestionem propositam *de debilitate vera, et apparente*, unam tantummodo commentationem accepit Ordo noster, hoc lemmate inscriptam:

*Res parvae crescunt concordia,
 Maximae dilabuntur discordia.*

Quam autem commentationem talem esse mox comperit Ordo, ut non sine molestia examen subieperit.

Indicavit quidem scriptor, in praefatione huius commentationis, auctores quosdam, quos in hac materia pertractanda consulere, quorumque sententias adferre sibi proposuerat, sed quaevis fere pagina nobis obtulit evidentissima documenta, quod verbotenus omnia fere ex hisce aliisque non indicatis auctoribus essent deprompta, eaque tam perversè conianota, ut, quae apud illos auctores revera faciunt ad hanc quaestionem illustrandam, in hac scriptioe potius, ob mutilatum sensum, inserviant ad eam magis obscuram reddendam.

Si plagarii fuisset consilium, et Ordinem nostrum et certamen hoc literarium ludibrio habere, vix aliis armis in arenam procedere potuisset. Nemo prudens reticuit, nulla adiecta schedula. Haec igitur commentationem, non sine indignationis sensu, fuisse relectam, vix opus est, ut moneatur.

Facultatis Medicae nomine

S. E. STRATFINGH,

Facult. Med. ab actis.

IUDICIUM FACULTATIS DISCIPLINARUM MATHE- MATICARUM ET PHYSICARUM.

Ad quaestionem: „Detur accurata descriptio botanica viginti aut plurium plantarum, in solo Groningano sponte et simul copiose provenientium, adiecta brevi earum historia, in qua elaboranda loci, in quo nascuntur, temporis anni, quo florent, et usus imprimis oeconomici ratio habeatur:“ tres dissertationes accepit Facultas, quae singulae auctorum industriam et eximios in re botanica progressus arguunt.

Prima est lemmate insignita: *Que de propriétés, que de vertus dans la moindre des herbes, que je soute sous mes pas! Il n'en est pas une seule, qui ne fut en droit de me demander raison de mon ignorance ou de mon mépris. Que l'homme s'il le veut, peut être heureux! Tout dans l'univers se rapporte à lui, tout a été créé pour lui; c'est lui, qui partant après Dieu occupe le premier rang.*

Ialyclerc. Phytologie Univers. Tom. I. in Avant-prop. pag. IX.

Omnes quaestionis partes pari diligentia pertractavit auctor, 24 plantarum nostratum exhibens accuratam descriptionem, et observationum utilium ubertate, ea, quae ad historiam cuiusque plantae spectant, singulari indagandi studio illustrans.

Secundae disertationis auctor, cuius lemma:

O quanta in teneris regnant miracula plantis!

Corporibus sanis dant alimenta sua.

Pharmaca sunt aegris, sunt mentis gaudia nostras,

Et tacite monstrant, cuilibet esse Deum.

accuratissimam, itidem 24 plantarum descriptionem exhibuit, sed in aliis quaestionis capitulis elaborandis, nimis, quod dolendum, festinanter egit.

Tertii responsi auctor, cuius lemma:

Nihil est, quod homini non sit indagabile,

Si quaeritandi non recusetur labor.

50 plantarum patriae examen instituit et praemissa brevi, sed prioribus minus elaborata, descriptione botanica, magnum tamen et praeclarum doctrinae apparatus, in usu earum describendo, in medium produxit.

Primae disertationis auctori, quum illius responsum cum quaestione proposita ex omni parte congruat, palmam esse adiudicandam censuit Facultas, reliquarum vero disertationum auctores, etiam peritissimos et publico laudis testimonio dignos, hoc laboris et industriae praemio condecorandos iudicavit, quo eorum nomina promulgentur. Primae disertationis auctorem, cui palma adindicata, post debitum examen, sese probavit iuvenis ornatissimus, REMBERTUS WESTERHOFF, Medicinae in hac Universitate studiosus, idem, qui anno praeterito proximus ad victorem accedens, honorifico laudis testimonio fuit ornatus.

Reliquarum disertationum auctores, qui, invitante facultate, schedulas inspicendi potestatem dederunt, sunt iuvenes praestantissimi, ADOLPH DE KONING, et SIGGD IANUS GALAMA, Medicinae in hac Academia Candidati.

Ad quaestionem secundam: *Quanam est ad antheras pollinis formatio eiusque evolutio? E quibuanam constat principis? Quibus modis et viis pollen transfertur ad pistillarum stigmata? Quanam praestet actionem in germen foecundandum, an vitalem seu dynamicam, aut materialem, et per quae tunc organa?*

Facultas etiam tres acceperit commentationes; quarum auctores, in difficili hac materia elaboranda, placidam diligentiae et peritiae documenta Facultati exhibuerunt:

I. Cuius lemma: *En de aarde schoot uit grás en kruiden, elk zand gevende naar zijnen aard*; enz. Gen. I. v. 12.

II. *Ily a ici bien de petits mysteres, que la Nature ne revelera; qu'a ses plus chers favoris, ou à ceux qui sauront l'interroger, comme elle veut Pêtre.*

III. *O quanta in teneris regnant miracula plantis!*

Ostenditque suum quaelibet herba Deum.

In prima et secunda disertatione omnes quaestionis partes enucleatius sunt expositae et solutae, quam in tertia, in qua prolixè nimis de variis floris partibus agitur et obiter tantum afferuntur, quae ad pollinis antherarum principia spectant, tum et illa, et quidem primaria quaestionis pars, quae physiologica est, nimis concisè est tractata.

Attento examine instituto, diu dubia haesit Facultas, cui ex binis prioribus palmam adiudicaret. Utriusque auctor praemio quidem dignissimus, sed hoc titulo antecellere aemulo visus fuit auctor disertationis primae, quod novissima botanicorum et chemicorum scripta attentius consuluerit, HENSCHELII praesertim argumenta, quibus systema sexuale impugnatur, accurato examini subiecerit, et ad illam quaestionis partem, in qua eius cardo inprimis versatur, applicaverit.

Aperta schedula, nomen Victoris prodiit ADAM GODTFRIEDT SCHULTZ, Medicinae in hac Universitate Studiosi, qui, examine instituto, ita respondit, ut nullus dubitaverit, quin ornatisimus Iuvenis scriptionis huius esset auctor.

Aliarum disertationum auctores per diaria publica Facultas invitavit, ut schedulas inspiciendi ipsi potestatem darent, et ita, nomina eorum publice indicando, honorifico hoc laboris et peritiae praemio ornari possent. Huic invitationi lubens satisfecit iuvenis ornatisimus, secundae disertationis auctor, G. C. B. SURINGAR, Medicinae in Academia Lugduno-Batava Studiosus, quem victorem alterum, si posset, pronunciare vellet Facultas.

I. A. U I L K E N S,
ab actis.

FACULTATI PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET
LITERARUM HUMANIORUM

Nella Commentatio oblata est, quae inserviret explicandae quaestioni propositae: *quaenam est coniunctio inter Philosophiam boni et pulcri?*

B. H. LULOFFS,
Facultati ab actis.

P R O G R A M M A

www.libtool.com.cn

NOVI CERTAMINIS LITERARII

A RECTORE ET SENATU EIUDEM UNIVERSITATIS

INDICTI

D. XI OCTOBRI

CICIDCCCCXXI.

Ex decreto Regis Augustissimi, Academicarum civibus atque Athenaeorum
alumnis in nostra patria a singulis Ordinibus Academicis quaestiones propo-
nuntur sequentes;

A FACULTATE MEDICA HAEC QUAESTIO PROPONITUR.

1;

*Quaenam sunt methodi, quibus, nostris temporibus; calculus vesicae secari
solet in viris?*

*Respondens has methodos curate describat, breviterque adii-
ciat, cur obsoletis merito praeposantur?*

2,

*Quaenam ex hodiernis prae reliquis tutior haberi meretur; et a quibusnam
periculis praeservat?*

*Ex hac epicrifi non excludatur etiam simplicitas apparatus;
facilitas in operando, similesque, si quae sint, conditiones,
commodis aegrorum servientes.*

* 3

**A FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM
ET PHYSICARUM PROPONITUR HAEC QUAESTIO,**

I.

Quandoquidem inter Physicos et hydrographos diu est agitata quaestio, qui fitus sit maxime accommodatus in rota, ad aquas evehendas idonea, ut omni tempore loco atque conditione suos effectus edat? requiritur, ut descriptione mathematica atque physica haec quaestio e medio tollatur, atque exponatur, num adiuvente vi centrifuga sola, in machina simplici, aqua evehi possit?

II.

Quaeritur catalogus avium, in provincia Groningana indigenarum, addita accurata illarum descriptione, differentia generica et specifica, vivendi ratione et moribus, allatis unius alteriusque scriptoris imaginibus et adiuncta iconum Nozemanniorum critica,

**A FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET
LITERARUM HUMANIORUM.**

Quaeritur: quanam fuerit patronatus et clientelae, in civitate Romana, inde ab antiquissimis temporibus, ratio?

A FACULTATE THEOLOGICA QUAEBITUR:

Quomodo versari debet doctor Evangelicus, nostro tempore, ad PAULI Apostoli exemplum, ut omne manus suum rite sustineat?

A FACULTATE IURIDICA QUAEBITUR:

Quid est Ius Talionis? Quare receptum fuit apud populos et quare repudiatum? Ad quanam delicta apud varias gentes pertinet? Quibus argumentis solet cum defendi, tum impugnari?

Responſa oratione Latina, manu aliena, ſatis nitide ſcripta; et ante diem
 1 Auguſti 1822, Auctorum ſumtibus, mittuntur ad Virum Clariſſ. SIBRAN-
 DUM ELSONEM STRATINGH, qui Senatui Academico eſt ab actis, obſervatis
 iis, quae leguntur Art. 210. Decreti Regi, 2 Aug. 1815, N°. 14.

Victoribus in honeſtiſſimo hoc certamine praemia distribuuntur die ſecundo
 Iovis menſis Octobris anni 1822, quo novus Rector munus ſuum eſt auſpi-
 caturus.

DISSERTATIONUM INAUGURALIUM,

IN

ACADEMIA GRONINGANA

DEFENSARUM;

1821.

24 Novembris **IANI FENEMA**, Leovardienfis, Disfertatio Medica Inauguralis *de Herpete*, pro gradu Doctoris Medicinae publice in Choro templi Academici defenfa.

12 Decembris **PETRI ADRIANI REYNDERS**; Arnhemia Gelri, Gymnafii Groningani Praeceptoris, Diatribae Literariae Inauguralis *in Platonis dialogum, fymposium, five Placitum de Amore*, pro gradu Philofophiae Theoreticae Magiftri, et Literarum Humaniorum Doctoris publice in Choro templi Academici defenfa;

1822.

26 Ianuarii **ARITII SIBRANDI TALMA**; Engwierumo Frifii, Difputatio Iuridica Inauguralis *de errore, qui videtur admiffus in ipfo principio architecturae novorum Codicum apud populos*, pro gradu Doctoris Iuris Romani et Hodierni in Curia Academica defenfa;

10 Aprilis

BERNARDI ANTONII WINTGENS, Oldenzala - Tranffilani, Difertatio Iuridica Inauguralis *de conatu delinquendi, eiusque puniendi ratione*, pro gradu Doctoris Iuris Romani et Hodierni in Curia Academica defenfa.

27 Aprilis

GERHARDI TAMMERI VAN SLOOTEN, Wildervanka - Oldambtini, Difertatio Medica Inauguralis *de fcarlatina*, pro gradu Doctoris Medicinae in Curia Academica defenfa.

1892.

- 8 Maii **PETRI IOHANNIS MULLER**, Uithuiza - Groningani, Specimen Medicum Inaugurale, exhibens *observationes quasdam Therapeuticas de fibra adstringenda*, pro gradu Doctoris Medicinae in Curia Academica defensum.
- 11 Maii **GERARDI ENGELS**, Colmschata - Transilalani, Disfertatio Medica Inauguralis *de morbis simulatis*, pro gradu Doctoris Medicinae in Curia Academica defensa.
- 13 Maii **SICCONIS GALAMA**, Harlinga - Frisii, Disfertatio Botanico Medica Inauguralis *de plantarum quarundam nostratium usu oeconomico et medico*, pro gradu Doctoris Medicinae in Curia Academica defensa.
- 25 Maii **WILHELMI IANI HEMSING**, Frisii e pago Hemptens, Specimen Philosophico-Iuridicum Inaugurale *de Iuris Naturalis principio diversa ab eo, quod est Iuris constituti*, pro gradu Doctoris Iuris Romani et Hodierni in Curia Academica defensum.
- 29 Maii **PETRI HOFSTEDE CRULL**, Pieterbura Omlandi, Disfertatio Chemico-Philosophica Inauguralis *de Materiis Fimosis animalibus*, pro gradu Matheseos Magistri, et Philosophiae Naturalis Doctoris publice in Choro templi Academici defensa.
- 29 Maii **PETRI HOFSTEDE CRULL**, Pieterbura Omlandi, Disfertatio Medico-Practica Inauguralis *de Hydrophobia*, pro gradu Doctoris Medicinae publice in Choro templi Academici defensa.
- 31 Maii **FOLKERTI IOHANNIS WITTEVEEN**, Metslawiera - Frisii, Disfertatio Medica Inauguralis *de delirio tremente* pro gradu Doctoris Medicinae in Curia Academica defensa.
- 8 Iunii **IANI IACOBI BAKKER**, Alomariensis, Disfertatio Physiologico-Medica Inauguralis, sistens *considerationem virium vitalium, quatenus revocari possint ad Leges Mechanicas, Chemicas, atque Dynamicas*, pro gradu Doctoris Medicinae publice in Choro templi Academici defensa.
- 10 Iunii **ADOLPHI DE KONING**, Purmerenda - Hollandi, Disfertatio Medico-Practica Inauguralis *de Dyspepsia, et speciatim de ip-*

1822.

www.libtool.com.cn

- fusus primario symptomate, de acido primarum viarum*, pro gradu Doctoris Medicinae in Curia Academica defensa.
- 15 Iunii **TJEPCONIS OOSTERLO**, Yabrechtumo-Frisii, Specimen Medico-Obstetricium Inaugurale *de Mania Puerperali*, pro gradu Doctoris Medicinae publicae in Choro templi Academici defensum.
- 17 Iunii **GUILLAUME LANDREBEN MICHGORIUS**, Oldenzala-Transfalani, Specimen Obstetricium Inaugurale *de funiculo umbilicali, foetus collum stringente*, pro gradu Doctoris Medicinae in Curia Academica defensum.
- 19 Iunii **MARTINI ERNESTI HOFFMANN**, Middelfumo-Groningani, Disertatio Physiologica Medica Inauguralis *de pinguedine animalis*, pro gradu Doctoris Medicinae in Curia Academica defensa.
- 21 Iunii **GERHARDI HEMSING**, Minnertsge-Frisii, Disertatio Physiologico-Medica Inauguralis *de Privilegio lateris dextri in corpore humano*, pro gradu Doctoris Medicinae in Curia Academica defensa.
- 22 Iunii **ULBONIS AREND EVERTSZ**, Ioura-Frisii, Disputatio Iuridica Inauguralis *de morte civili*, pro gradu Doctoris Iuris Romani et Hodierni publice in Choro templi Academici defensa.
- 18 Septembris **IANI AREND GODERT DE VOS VAN STEENWYK**, Drenthini, Disertatio Iuridica Inauguralis *de thori et menae separatione, imprimis ex Iure Gallico-novissimo*, pro gradu Doctoris Iuris Romani et Hodierni in Curia Academica defensa.
- 21 Septembris **IOAN DIDERIK TRESLING**, Groningani, Disertatio Iuridica Inauguralis, continens *selecta quaedam de sepulturae ratione et Iure*; pro gradu Doctoris Iuris Romani et Hodierni publice in Choro templi Academici defensa.

A D R. C A T H. H O L T I U S
O R A T I O

D E

I U R E P R A E T O R I O, C U M A P U D R O M A N O S,
T U M A P U D A N G L O S, A D I U S C I V I L E
S U P P L E N D U M E T E M E N D A N,
D U M A P T I S S I M O,

Q U A M H A B U I T

A. D. xx Septemb. Anni c1919ccccxx1.

Q U U M I N

A C A D E M I A G R O N I N G A N A,
I U R I S P R O F E S S I O N E M A U S P I C A R E T U R.

„Habeant similiter curiae praetoriae potestatem tam subveniendi contra rigorem legis, quam supplendi defectum legis. Si enim porrigi debet remedium, ei, quem lex praeterit, multo magis ei, quem vulneravit.”

„Iurisdictiones istae in supremis tantum curiis resident, nec ad inferiores communicantur. Parum enim abest a potestate leges condendi, potestas eas supplendi, aut extendendi, aut moderandi.”

BACO VERULANIUS.

De fontibus iuris. Aph. 35 et 37.

ACADEMIAE CURATORES, VIRI AMPLISSIMI, GRAVISSIMI!

QUI AB ACTIS ES CURATORIBUS, VIR CONSULTISSIME!

RECTOR MAGNIFICE, CETERIQUE ARTIUM AC DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

QUI IN BELGIO, IN REGIONE AC CIVITATE GRONINGANA, AUT REMP. PROCURATIS, AUT IUS DICITIS AC VINDICATIS, VIRI SPLENDIDISSIMI, SEVERISSIMI!

DIVINARUM LITTERARUM INTERPRETES DISERTISSIMI!

ARTIUM DOCTRINARUMQUE DOCTORES ET MAGISTRI CONSULTISSIMI, PERITISSIMI!

ORNATISSIMI CIVES ACADEMICI, LECTISSIMI IUVENES!

CIVES DENIQUE AC HOSPITES, OMNIS ORDINIS, LOCI, DIGNITATIS, QUOTQUOT ADESTIS HANC CONCIONEM CELEBRANTES,

AUDITORES HUMANISSIMI!

Uti nihil est in rebus humanis quod omnibus sit numeris absolutum; ita in iure ac legibus populorum, quantumvis ad boni et aequi normam compositis, multa tamen occurrunt, quae vel emendanda videantur vel supplenda. Quod partim quidem iis tribuendum est qui iura illa condiderunt, sed multo magis etiam temporum rationi et vicissitudini. Nam licet pleraeque gentes mature ius civile habeant suis necessitatibus idoneum, alia deinceps tempora alios con-

tinent hominum mores, atque alia iccirco requirunt in rebus civilibus instituta. Hoc autem iuris emendandi perficiendique negotio, nihil fere est quod plus habeat difficultatis. Constat quidem inter omnes, aequitatem legis interpretem esse debere et emendatricem; verumtamen silente lege, sola aequitate causas iudicare, id sane esse videtur

„periculosae plenum opus aleae.”

Nec pauci fuerunt apud veteres et recentiores Icti, qui in eo genere „plenumque sub auctoritate iuris scientiae perniciose errari” comperirent. Dignum autem videri debet peritorum studiis, quaerere qua via ac ratione huic rei ita prospici possit, ut bonum et aequum ad leges quidem supplendas adhibeatur; nec tamen incertum fiat ius civile et fluxum et arbitrarium. Dignum videri debet meditatione et industria, non dicam iureconsulti, sed hominis, efficere ut tali norma res humanae regantur ac iudicentur, qualis Rectae Rationis aeternis legibus conveniat, saltem quam proxime ad eas accedere videatur. Quae disquisitio ut nullo non tempore instituenda est, ita huic nostrae aetati, de iure civili emendando tam sollicitae, omnium maxime convenit.

Mihi quidem iuris nostri conditionem reputanti, duo velut fontes occurrunt, quibus suppleatur, quorum alter in legum ferendarum subsidio, alter in iurisprudentia naturali situs est. Sed legislatorem adeuntes, metuendum fit, ne plus accipiamus quam velimus, et legum aliquando copia et redundantia laboremus; quae item deinceps novis legibus supplendae sint. Naturalis autem iuris habemus quidem libros permultos, et vero *Bibliothecas* quae appellantur, quibus omnes iusti et aequi leges tam copiose enarratae sunt, ut earum amplitudo possit cum iuris civilis ubertate comparari. Verumtamen haec ipsa illius artis copia, cum res et causae civium indicandae sunt, vereor ne inops videatur. Nam praeterquam quod scriptorum auctoritas, utut magna in ceteris rebus, nihil valere potest in philosophicis: ius naturale tanquam pars philosophiae universae, eadem qua illa doctorum disensione, et sententiarum varietate, fluctuat. Certe nostram memoriam, quo magis coleretur, eo magis novas opiniones tulisse, et antiquas adhuc probatas commovisse, cognitum est. Est enim haec intelligentiae humanae infelicitas, ut quo altius veritatem cogitando repetere, et severius eam constituere nitimur, eo longius ab usu vitae et a ci-

vilibus negotiis, de quibus tamen agitur regendis, abducamur. Quod tantum iurisprudencia experta est, quantum ceterarum disciplinarum nulla.

Quae cum ita sint, non in hac disciplina, quamvis utilissima; praesidium futurum existimavi; sed, dum alii medicinam afferant; Historiam et varia gentium instituta respexi. Sane cum ad Romanos me converto, populum illum iureconsultum, ubi

„ . . . dulce diu fuit et solenne, reclusa
„ Mane domo vigilare, clienti promere iura: ”

ecce! praeter ius civile et leges non unius generis, in iure Praetorio quo usi sunt, aequitatem quandam deprehendo concinnam et copiosam, regulis adeo decentissime descriptam; eiusque tantam fuisse inter homines auctoritatem video, ut ius civile prae ea negligi ac paene iacere videretur. Nec vero in antiqua illa tempora nobis recedendum est, ut probabilem reperiamus iuris civilis corrigendi supplendique rationem. Exstat populus et aetate nobis aequalis nec loco magnopere distans, qui instituto utitur, a Romanorum iure Praetorio non longe diverso. Vicina Anglia *aequitatis* quam quaerimus exemplum praebet.

Equidem iuris locum circumspeciens, quem hac opportunitate tractarem; haud inepte nec intempestive me acturum existimavi, si verba facerem: *de iure Praetorio, cum apud Romanos, tum apud Anglos, ad ius civile supplendum et emendandum optisimo*. Quod argumentum arte quam profiteor et provincia auspicanda non indignum videtur. Utinam dignitatem eius et voluntatem vestram infantia mea non destituat.

Homini ingeneratus est a Natura sensus iustitiae. Eo iam cernitur prima nationum aetas quae barbarae appellantur. Legamus poetarum carmina, praesertim Graecorum, in quibus, ut pulcherrima in tabula, Naturae veritatem adspicimus. Celebratur in antiquissimis eorum iustitiae vindex, Nemesis, cuius religione feroces animi rudium illorum hominum terrentur. Apud inferos iudices sedent severa lege mortalium peccata iudicantes. Nec temere, credo; aut fortuito haec poetae finxerunt, sed ingenii virtute populares opinioniones exornantes, quas natura communis in omnibus gentibus, licet minus spectabili forma, peperit. Quodsi ab istis poetarum fictionibus, (quas ego commentitiae

fabulas nolim appellare) ad Historiae initia processeris, idem fere antiquissimi annales populorum loquuntur.

Bella barbarae nationes suscipiunt, ac gerunt atroci crudelitate; verum ita, ut Deis et hominibus persuadere studeant, aequum et iustum illud bellum esse quod suscipitur; a se quisque religiose averruncare cupiunt belli causam et initium. Quid ita? Nimirum intelligunt armorum vim et atrocitatem per se esse nefariam, coeco quodam ducti iustitiae sensu, quo homo sua sponte movetur. Depingunt talem veteres scriptores populorum infantiam, qualem nos in puerili aetate hominis intuemur conditionem, in qua eadem iustitiae aequitatisque semina a teneris inde observantur. Dubitemus autem, A. A. haec a Natura ortum habere, quae apud omnes gentes, et omni tempore et in singulis hominibus cernuntur?

Apud populos autem moratiores, in quibus, artes et literae haberentur, et ius civile in disciplinae formam esset redactum, multo certiora sui documenta dedit illud aequitatis ac iustitiae studium. Celebrata est inter Graecos philosophos mature sententia: esse aliud Naturae iustum, aliud institutione hominum. Proposuit Socrates quaedam iura tam certa sanctaque, ut a Diis immortalibus, non lege populi sancita viderentur. Romani autem, quibus civile magis erat, ut ita dicam, quam philosophicum ingenium, id continuo iure suo et vitae negotiis expresferunt; liberamque republica iam utebantur iure gentium illo, quod naturali ratione constitutum dicebatur: cui deinde Naturae iura, Graecorum philosophia docti, adiunxerunt. Scilicet mature persentiscere coeperant, praeter mores suos et leges, alia iura esse quae ad omnes omnino gentes pertinerent. In primis vero eo spectavit ius Praetorium, quo naturalis aequitas non tantum agnoscebatur, sed etiam frequentata fuit experiundo, cum rebus-causisque civium, certa via ac ratione adhiberetur.

Verum redeatis mecum in memoriam, A. A. iuris Romani universi, ut ortum est, ac progressum ad eam maturitatem quam in eo admirari solemus. Testatur Cicero, iam Romuli aetatem *exultam et eruditam* fuisse, cui quidem faciles essemus ad credendum, nisi tota paene antiquitas obloqueretur. Vitae pastoritiae vestigia, inopia linguae et literarum, tabulae lignae, aerea pecunia, aliaque indicia, praeae gentis simplicitatem coarguunt. Quales autem in ea ceteri mores, talis erat etiam iuris conditio. Opes parvae, negotia pauca, exile commercium, iura cum sacris connexa et in potestate sacerdo-

tum, amplior testium numerus actusque symbolici in scripturae raritate memoriam rerum conservantes: haec sunt iuris in plerisque gentibus initia, iisdemque populi Romani infantia cernitur.

Eam vero universi iuris conditionem singula referebant iuris instituta. Occurrit vobis sine dubio, A. A. ille paterfamilias Romanus, austerus et tristis; familiae suae princeps ac dominus; severa eius potestas in servos, liberos, uxorem; mulierum conditio, quae in parentum, fratrum, virorum manu habebantur; dominium ex iure Quiritium; angustum ius hereditatis, debitores in vincula coniecti, postremo crudelia delictorum supplicia. Iam vero confideremus ius Praetorium, ut non modo pateat quousque, sed in primis qua via ac ratione, illae asperitates eo mitigatae et ad maiorem humanitatem compositae sint.

Servitus, quoad cognitum est, iuris fuit per universum orbem antiquum; sed tamen antiquis etiam dura servorum fors et miseranda, ut erat, ita videbatur. Haec vero iure Praetorio primum temperata est. Cum servus domini voluntate liber esset, nec tamen iure sollemni manumissus, noluit Praetor, eum domini levitate ac libidine ad servitutem, defuetudine duriores factam, retrahi. Qua in re cernitur Praetoris cum prudentia tum humanitas. Humanitatis erat subvenire; prudentiae autem iuris civilis et dominii causam tueri. Ergo Praetor quid fecit? Manumissiones tollere, ius civile labefactare noluit. Sed ad factum se applicans facto servum liberum esse iussit, iura domini intacta relinquens. Pergebat servus frui libertate, sed idem pergebat acquirere domino, et res eius ad dominum iure peculii pertinere. Habemus documentum, credo, iuris civilis, aequitate suppleti, aequitatis, iuris rationi accommodatae, salvis omnibus iuris regulis, nihil vitii eius consensu importato.

Sed in primis in hereditario iure cernitur nobile Praetoris officium. Testamentum civis Romani multa requirebat solennia, tam argumenti ratione quam formae. Sed displicebat saepe, neglecta iuris subtilitate iudicium patrisfamilias everti. Displicebat, mancipatione prisci ritus per aes et libram, aut sollemni nuncupatione, omissa, nihil posse rite signatas tabulas; displicebat rumpi testamentum postumo agnato, merito quidem si hic vivo testatore interciperetur. Itaque omnium voluntate fiebat, ut tali in causa Praetor ius civile emendaret. Emendavit igitur. At qua ratione? Nimirum ut ius civile quam minime laederet. Hereditatem non abstulit: bonorum possessionem dedit, cuius haec

erat causa, ut quidem saepe conferret hereditatis emolumentum, verum tamen ut iuri civili plerumque cederet. Si contra testamenti tabulas daretur, Praetor legatorum causam tuebatur; si secundum tabulas, saluum erat suum ius legitimis heredibus. Atque ita fere in toto hoc iure videmus Praetorem versari, nihil novi molientem nisi et mores hominum et aequitatis ratio cunctis civibus probata id poscant; nunquam ita innovantem ut iuris regulis nondum emortuis vis fiat; aequantem usque, conciliantem, aptantem, sic ut ubivis iuris peritum, nusquam legislatorem et imperantem deprehendas.

Hic locus me admonet, A. A. ut quae cognovi de magistratibus Romanis interponam. Legislatorem et imperantem nominavi: quod quidem a nostris moribus longiuscule recedat. Sed quis velit ad nostri temporis mensuram non maximam, populi Romani instituta exigere? Imo vero Praetor Romanus imperium habuit, eoque potestatem a legibus ferendis non multo diversam. Imperium habuit suum; non alieni fuit imperii administer. Regia potestas, ipsa republica antiquior, manaverat ad consules; Praetor vero Collega erat et dicebatur consulum. Postea quidem imperium illud alio atque alio tempore legibus fuit circumscriptum; at hoc ipsum probat legibus opus fuisse ut circumforiberetur, cum sua natura ac vi fines non haberet. Hinc vero illud quod volo facile colligitis, de potestate legum ferendarum. Nihil, fateor, hodie saepius dicitur, quam magistratum legibus servire oportere, sive, ut proprio sermone loqui amant, leges *adplicare*. Hoc autem licet nostris temporibus cum aliqua amplitudine dictum defendi possit, non tamen ad magistratus Romanos traduci debet; nec vero hodie ita fieri potest, ut quidam velint, magistratum sibi non ut legem loquentem, sed ut mutam legis machinam confingentes. Quasi scilicet illud ipsum adplicandi negotium sine libertate et iudicio hominis ullum esse possit. Ita vero non existimabat de Praetoribus populus Romanus. Praetor in ipso muneris ingressu edicebat, et edictum proponebat palam populo, UBI DE PLANO RECTE LEGI POTERAT. Neque hoc legis interpretatione continebatur; sed legibus ac iuri civili honore suo conservato; praescribebant Praetores *recta et utilia et cum legibus coniuncta*: nihil quidem aperte contra leges statuebant, sed res innumerabiles legibus omisas, civibus autem et civitatibus utilissimas, inducebant. Exstant veterum scriptorum, praesertim Ciceronis, de edictis testimonia; supersunt etiam nunc edictorum fragmenta, quae omnia rerum copiam, sententiarum quandam concinnam

brevitatem, denique orationis nervum, ut ita dicam, talem referunt, qualis non raro in recentiorum gentium legibus desideratur. Romae porro magistratus id ante omnia agebant, ut quae decesores sui constituisent, religiose servarent: ut non modo ex litera scripta, sed etiam ex rebus causisque civium et vitae memoria, quid cuique faciendum esset, cognosceretur. Quo saluberrimo consilio effectum est, ut quod primum *legem annuam* vocaverant, deinceps *edictum perpetuum* esset et appellaretur. Sed in viam ut Praetorium ius porro cognoscamus.

Non id a me nunc expectatis, Auditores, ut cuius rei modo exempla proposui, eam per omnes iuris partes explicem. Hora deficiat, si in integram restitutiones recensere velim, ob dolum, metum, absentiam, aut si qua alia iusta causa videretur, concessas, aut exceptiones prope innumerabiles recitare, quae omnes auctore Praetore aequitatis causa inductae dicuntur. Verum tamen committere nolo, ut pulcherrima pars, iurisdictio, omissa videatur. Hac imprimis cum prudentia Praetoris, tum amplitudo potestatis elucet. Capitalis erat ex lege XII tabularum poena furti manifesti. Eam excepit poena quadrupli Praetoris edicto constituta. Haud parum igitur Praetor in hac parte a lege recedebat. Quis enim id ad interpretationem retulerit? Quis neget, legislatoris magis esse quam interpretis, poenae legis tam acerbae mitiorem et longe diversam substituere? Verum enimvero a Praetore id factum traditur, postquam illa asperitas poenae improbata esset: quae nimirum brevi debuit improbari, cum rerum copia et pretio mutato, ferendum non esset, ut ob minimam rem surreptam liber homo verberatus addiceretur. Lex talionis, qua Romani antiquitus graviores iniurias vindicabant, nostra aetate in Iure Naturali suos defensores invenit: sed ea apud veteres, discussa prima barbarie, improbari coepit; levioribus autem iniuriis poenae aequum statutae fuerant; ad magnam temporum paupertatem accommodatae: sed hae brevi ridiculae videbantur. Utrique vero incommoditati sic prospectum est iure Praetorio, ut et talione et aequum poenis dimissis, iniuriae aestimarentur a iudice, in atrocioribus tantum ipso Praetore summam non excedendam praefiniente. Hoc item ab interpretis officio alienum est. Quid enim arbitratus iudicis ad poenam legibus certam? At vero quam evidens utilitas! Aut ego fallor, A. A. aut cernitis omnes in Praetore Romano iuris conditorem prudentem, legislatorem moderatum, aequitatis vindicem et conservatorem.

Haec igitur Praetoria aequitas non quidem erat philosophica quaedam, ex naturae ~~liber~~ humanae contemplatione ducta, sed forensis, repetita a populi Romani opinionibus; et accommodata magis ad boni et aequi regulas ut vulgo Romanae colebantur, quam ad perfectas agendi leges ratione et intelligentia constitutas. Idem de ea dicere potuisset Cicero, quod de iure Romanorum universo pronunciavit. „Nos, inquit, veri iuris germanaeque iustitiae solidam et „expressam effigiem nullam tenemus; umbra et imaginibus utimur. Eas ipsas „utinam sequeremur. Feruntur enim ex optimis naturae et veritatis exemplis.” Scilicet ius civile positum erat in moribus antiquis, aut lege aut usu comprobatis. Sed mores mutantur cum tempore et hominum ingenio, mutantur autem fluminis instar, ut communem observationem fugiant, nec discerni possit, ubi antiqua finiantur, unde incipiant nova. Verendum est igitur in ea rerum mobilitate, ne ius fiat incertum. Tum vero opus est potestate quadam rectrice, qualis erat Romae Praetoria. Praetor perpetuae iurisdictionis ope scire poterat, quid humanae necessitates desiderarent, quae iuris antiqui partes adhuc religioni essent civibus, quae iam senescerent; idem potestatem habebat locupletem meliora inducendi, nec tamen nimiam eam, aut a iuris usu tam alienam, ut eum facile totius iuris; evertendi dicam an emendandi? libido caperet. Legem annuam ferebat de iure; in ea ferenda rationem habebat totius vitae civilis suorum hominum, rationem in primis habebat aequitatis. Pulchrum est et dulce legenti observare, ut in supremis iudiciis voluntatem defuncti, in negotiis datam fidem tueatur, quod ferri eo saeculum videbat; nec tamen omni defunctorum voluntati, cuilibet acceptatae promissioni parere iubeat. Praeterea quod legislator non potest, cuius est generalia praescribere, nec iudex potest vulgaris legum cancellis inclusus, nec potest item iureconsultus, cuius est raro tanta auctoritas: hoc potuit apud Romanos Praetor. Ea erat auctoritate ut subveniret hominibus contra iuris rigorem, et quoties id singularis causa posceret, (ut utar hoc simili) legum laqueis eos expediret. Haec enim est vis eius aequitatis quae iuri civili opponitur. Quidquid in eo est iniquum id aequat et corrigit. Durum est ius civile, asperum, simplex: aequitas vero mitis et moderata; iura et leges generaliter secundum ea quae plerumque fiunt constituuntur: aequitas ad personas et causas et tempora attendit. Pro iure dici solet: „hoc „quidem perquam durum est, sed ita lex scripta est;” pro aequitate: summum ius summa est iniuria. Talis aequitas in iure Honorario Romanorum utramque

paginam facit: „aequitas hoc suggerit, dicebant illi veteres, etsi iure deficiamus.“
 Quando vero www.librol.com.cn Praetor ita magna ex causa subvenerat, tale exemplum successores eius solebant imitari, et quod alii atque alii imitati erant, alius tandem suscipiebat edicto. Hoc pacto magistratus illi temporis decursu novum ius condiderunt, ad procedentem humanitatem, et ad aequitatis rationes conformatum. Quod ita fecerunt, ut populus nullas mutati iuris difficultates sentiret; tam facili via, ut postremo cum admiratione quadam intelligeretur, iam non ex XII tabulis, sed ex Praetoris edicto iuris disciplinam hauriendam esse.

Significare studii, A. A. quae apud Romanos fuerit iuris Praetorii vis et ratio: nec dubito quin mecum fateamini, illud fuisse ad ius civile supplendum et emendandum aptissimum. Procedamus iam ad simile institutum, quod hodieque in Anglia viget, nec a magistratu, ut apud Romanos, sed a re ipsa nomen habet, vulgari sermone *Aequitas* appellatum.

Eadem fere huius Anglici instituti origo fuit et conditio, quae antiquitus apud Romanos iuris Praetorii. Nam cum tribunalia Saxoniciis ac Normanniciis solennibus adstricta, saepenumero, etiam si id evidens aequitas suaderet, nulli locum darent remedio, sensim paulatimque usu invaluit; ut Praetores (Cancellarii dicebantur proprio nomine) iuri civili succurrerent. Nec tamen ab initio inde regulis destituta erat haec Praetorum auctoritas. Nam cum primum sacerdotes essent qui hoc munere fungebantur, ex iure Canonico et civili Romano nonnullas habebant depromtas. Itaque primum in causis *fiduciae*, et *pro laesione fidei*, deficiente iure civili, subvenire solebant: non aliter quam fiduciarius Praetor Romae olim institutus. Quae quidem res lente procescit; ut ineunte decimo-septimo saeculo adhuc magna contentione quaeretur, an contra ius civile in integrum restituere Praetor omnino posset. — Verum tamen posse placuit. Et cum existerent deinceps Praeteres quidam peritissimi viri, in quibus praeclarus philosophiae cultor Verulamius, non modo *Aequitas* plene recepta est populo Anglico, verum etiam eorum studio in artem redacta. Interim ea erat vis Praetoris et auctoritas, ut ius civile corrigere, in eo mentem magis quam verba respicere, in causis doli, fati, fiduciae tanquam in proprio regno habitare; denique neque regulis omnino neque re

iudicata teneri diceretur, sed iura reddere unice ex animi sententia; non tantum causam, sed personas et tempora respiciens. Quod adeo verum erat ut iis Praetor sua ipse decreta facile postponeret. Sane magnum arbitrium! haud scio an nimium; quin et optimis iureconsultis illorum temporum, et ipsis Praetoribus displicebat; sed idem illo tempore, propter fori civilis angustias, necessarium videbatur. Nam cum olim v. c. eo iure Angli uterentur, ut foenerari non liceret; et ideo moris esset, non pecuniam stipulari vere mutuo datam, sed duplam, eâ lege, ut inutilis esset stipulatio, si illa cum usura certo tempore penderetur: postea quam foeneris prohibiti ius legibus et moribus exoleverat, iudices fori civilis non minus perseverabant duplo condemnare, nec poterat se liberare debitor, si quod vere deberet solveret. Tanta scilicet erat in illis antiquis viris iuris veteris religio, et angustia quaedam mentis, ut quod scriptum erat magis quam quod actum inter partes, attenderent. Attamen non similiter iudicabatur in Praetorio tribunali, ubi illud recipiebatur facilius, quod aequitas et praesentis temporis conditio suadere videretur. Ad hoc igitur litigantes sponte se conferebant, donec procedente tempore, et more et legibus fora etiam civilia meliora docerentur. Nec vero antiquitus tantum invaluit haec *Aequitatis* auctoritas, quando ius civile superstitiosum, Aequitas vaga et fluxa habebatur, sed etiam novissimis temporibus frequens est illa in iure civili adiuvando. Magna semper habita fuit in exquirenda veritate iurisiurandi religio, si quidem aliunde res probari nullo modo posset. Unde qui novissime eius usum in primis circumscripserunt, non tamen carendum esse eius utilitate putarunt. At iure Anglorum non facile admittitur, nisi a foro civili ad Praetorem eatur. Nam cum iure civili nemo deferente adversario ad iurandum cogi posset, id Praetores ex iure Canonico et Romano receperunt. Sed etiam in literarum probatione idem cernitur. Nulla est in iure civili potestas qua cogatur debitor ad rationes suas accepti et expensi exhibendas, ex quibus tamen tota causa saepe ad evidentiam perducitur potest. Praetores igitur cum id bonum et utile esse viderent, apud se fieri permiserunt. Similiter quando testimoniis scriptis opus est, quod testes propter aetatem aut absentiam sistere se in iure non possunt, comparare ac recitare eiusmodi testimonia iure Praetorio licet, contra rationem iuris civilis. Longum sit enumerare omnia beneficia quae in iure Anglorum Praetorum iurisdictione inducta sunt: sed pauca ex magno numero selegi, quo eius utilitas cognoscatur, et intelligatur simul magistratus in illa gente ad ius civile supplendum et

emendandum p  inde se applicuisse, atque apud antiquos Romanos Praetores.

Mirari soleo, A. A. cum a iure Romano ad iura me converto recentiorum gentium, quod saepius instituo, nec sine summa animi oblectatione: mirari, inquam, soleo, in nationibus cum coelo, tum ingenio adeo disparibus, paria me deprehendere iusti et aequi principia, similia item iuris emendandi instituta. Mirum sane videri debet, Anglos, qui prope soli Europaeorum ius Romanum non receperint, solos illam Aequitatem habere, Praetorio edicto Romanorum multis partibus similem. Nam, ut vidimus; haec est apud utrumque populum iuris Praetorii natura et ratio, ut aequitatis causa subveniatur; nec tamen ita ut iuri civili continuo derogetur, aut legislatoris iussu id fiat, sed imperio et iurisdictione magistratus; eiusmodi vero magistratus, qui more maiorum et opinionibus hominum sit auctoritate idonea praeditus, et quasi in loco satis edito collocatus. Cuius rei causam ego nullam video, nisi quam et rei indoles et historia iuris utriusque suppeditare videtur. Commodius est et promptius, iura suppleri et emendari iurisdictione magistratus qui in ea re versatur, quam legibus, quarum causa vel rex adiri debeat vel populus convocari. Praeterea eo faciunt et libertatis studium et vero superbia quaedam popularis, quae quidem infitiri nolo fuisse in aliis populis, verum neque ita coniunctim nec tam vehementer in ulla gente se prodiderunt, quam in priscis Quiritibus et in vicinae illius insulae hominibus cognoscuntur. Hisce effectum credo ut in utraque gente tenacius adhaerescerent homines institutis antiquis, et opinionibus, quas patribus ac maioribus sanctas fuisse scirent. Unde magis quam in aliis populis sentiri debuit auxilii necessitas, quo illa ita posset dilatari et corrigi, ut quam minime vim et concussionem pati viderentur. Nam quo ceterae gentes recentiores hodie non magnopere cernuntur, amor singularis et religio quaedam iuris patrii, eiusque tanquam publici patrimonii retinendi studium, in Romanis et Anglis hominibus peraeque fuerunt, et in hisce etiamnunc sunt. Hinc magis quam alii populi conservaverunt etiam et obtinuerunt suum ius civile integrum et sanctum domi; ne legibus temere commutaretur, et vero a peregrinarum legum et morum contagione purum. Verumtamen in hac observanda utriusque gentis similitudine nulla communicatione enata, quo aptius instituatur comparatio, attendenda est etiam insignis quae cernitur dissimilitudo. Romae Praetor unus erat magistratus qui ius diceret, quod ipse aequitate temperabat, neque alius civile ius ob-

tinebat, alius Praetorium. In Anglia vero utraque res loco, nomine, foro, ac forma litigandi discernitur. Romae Praetor indicia quidem dilatabat, maxime tamen in ipsis iuris locis atque argumentis versabatur; in Anglia officium eius ad argumenta iuris parum, maxime vero ad formam iudiciorum, ad probationes ac restitutiones spectat. Hinc, cum ex iure Feodorum receptum sit in Anglia et constitutum, *ut adscendentes non succedant*, quod quidem naturae eius iuris convenit, effectum est, ut morientis filii praedia ad regem potius aliumve terrae dominum, (sic illi loquuntur) quam ad parentem deferantur, cui filius vitam debet et innumerabilia beneficia ipsa vitâ antiquiora. Huic vero inhumanitatis et violatae Naturae vitio, nunquam inventus est Praetor qui occurrere auderet: quanquam in illa ipsa gente antiquitatis et moris maiorum tam tenaci, quid id arguerent, omni tempore inventi sunt permulti. Romae autem, ubi similia multa habebantur, mature a Praetoribus emendata sunt. Emancipatum a parente filium, eoque a familia alienatum, cum iure civili et legitimo ab hereditate paterna excluderetur, ad bonorum possessionem admiserunt, quasi heredis loco constitutum, quippe naturâ filium, etiamsi ultimo parentis iudicio neglectus et omisus videretur. Cognatis adeo per femininam stirpem coniunctis, lege praeteritis, locum quo et ipsi succederent, assignarunt. E quibus intelligitur, ius illud multo latius patuisse apud Romanos quam in Anglia nunc patet. Neque id adhuc secutum est quod de edicto Praetoris Romani observavimus, quo ius civile paene obliteratum est; sed utraque tribunalia, cum *Aequitatis* tum civilia, petraeque frequentantur. Utrumque genus etiam Prudentium interpretatione excolitur, sive, ut verbis utar veteris Iureconsulti, quotidie producit in melius. Plura facile afferri possint quae in iure Anglico et Romano vel similia sunt vel etiam diversa; sed sufficit proposito nostro, si ex dictis praecipua modo pateat iuris Praetorii Anglici utilitas. Habuit ius civile Anglorum, perinde ut Romanum olim, quasi a latere comitem et ducem *Aequitatem*, forensam quidem eam, sed tamen istiusmodi quae potuit ad veram et germanam aequitatem progredi, progredi autem consilio et ratione, ut et conservari posset illud inestimabile iuris patrii patrimonium, et pariter temporibus consuli, quae novas continuo res et opiniones pariunt. Nam hoc modo nihil praeciditur quod non sit paene intermortuum, nec quidquam constituitur quod non usque et civium voluntate fuerit comprobatum. Quare nemini admirandum videatur, si in aliis gentibus de illo instituto ad so-

traducendo, cogitatum sit. (*) Sed anceps esse solet istiusmodi novi instituti periculum. Neque ad rem propositam pertinet, ut doceam qua ratione apud nos ius Praetorium haberi possit. Hoc solum aliquis iuri nostro optaverit: cum ex lege quae de Republica lata est, Consilium Supremum in Belgio spectetur, cui legum committatur custodia, potestate ne careat *supplendi defectum legis*. Certe interest populi, ut non modo iussa imperantium plana ac certa sint, sed etiam illa iura quae sibi ipse solet rebus et factis constituere; neque hac parte magis fluctuet iurisprudentia. Etenim ut optabile hodie videtur, gentes quae ad unum populum coniunctae sunt iisdem legibus regi: ita apud gentes quae eodem iure uti dicuntur, de eadem re diversas celebrari iudicum sententias, perversum sit ut nihil supra.

— — — — —
 quae

Vereor ne mihi sit venia a vobis roganda, A. A. aut invidia deprecanda, qui neque aetatis auctoritate neque doctrinae fama satis munitus, in hac gravissima concione de re tam gravi ac prope novâ verba fecerim. Sed levat iam hunc metum mihi cum benevolentia erga me vestra, tum quam mihi probastis audiendi voluntas. Capiebar autem argumenti propria opportunitate, quod neque a praesentis temporis conditione ac iuris civilis vicissitudine, neque ab horae huius et loci solennitate abhorreere videretur. Nec nolui palam significare quae de iuris civilis natura ac studio sentiam. Illius scilicet in infinita varietate communia quaedam esse et naturalia existimo, quibus pervestigandis voluptas percipi et utilitas poscit. Ita enim est natura nostra comparata, ut *uniformitatem*, rem barbaram barbaro nomine appellandam, aspernemur; appetamus vero quod in multiplicibus rebus unum est et consensuens. In hac spectabili Natura varietate motuum et colorum, et simul consensione partium atque eleganti descriptione delectari solemus, quae omnia si aut uniformia essent, aut sine consensione multiplicia, profecto enecarent nos lassitudine. Par autem est ratio in legibus populorum et civilibus institutis observandis. Est aliquid in eis commune humanam naturam referens, sed non

(*) Vid. SCHRADER. *Die prätorischen Edicte der Römer auf unsere Verhältnisse übertragen.* Weimar 1815.

haec iuris ratio est, ut una tantum forma ac descriptione contineatur: immensam admittit varietatem; multaque inveniuntur aliarum gentium instituta vetera ac nova; quae a moribus et institutis nostris differant, nec tamen ideo illis gentibus minus bona sint et utilia. Quare ita eius studium mihi tractandum videtur, ut maxime quidem ius patrium et nostrum prosequamur, sed tamen quae tempore et loco a nobis disiuncta sunt, ea ne negligamus. Namque ita demum fieri posse, ut error caveatur nocentissimus, quo populi quandoque suum saeculum unice sapere opinati sunt, seque solos veritatem cernere. Quod haud scio an indicium sit saeculi ad barbariem inclinantis. Belgia autem an nunc metuendum sit, alii videant; ne fiat, nostrum est providere.

Ita existimavit ille, amplissimi Curatores, qui in hac celeberrima Academia, ius Romanum, patrium, Francicum, viginti prope annos publice privatimque docuit: sic vero docuit, ut iuris disciplinam non unius temporis aut populi esse, planum faceret. Hoc memorando eximio viro acerbum me dolorem renovare et vobis et omnibus qui me audiunt intelligo; sed quis est qui ex hoc loco verba faciens TWISTII memoriam non sponte vel tacens etiam apud vos suscitavit? Ego vero cum tanti viri successor designatus, eius dotes et virtutes reputabam, vidi quâ ille auctoritate, et bonorum omnium observantiâ in hac illustri civitate floruerit, quanto praesidio et ornamento et egregiae utilitati fuerit huic Academiae; neque id minus deberi ipsius industriae existimavi et studiorum indefessae perseverantiae, quam beneficio Naturae, et singulari quod in eo fuit excellentique ingenio. Quapropter putavi, si eius laudem, non assequi, quod frustra sperem, at aemulari vellem, eâdem mihi viâ eundem esse. Quare vos sic habetote, gravissimi viri! TWISTII exemplum semper mihi ante oculos futurum. Ita certe, spero, hoc assequar, ut in dies magis provinciae mihi datae satisfacere, vestraque voluntate et fiducia dignus fuisse existimer.

Idem vobis quoque polliceor, clarissimi Professores; qui et TWISTII immaturum fatum lugetis, et doletis discessu ENSCHUTII. Duo pacis decora huic Academiae et consensui vestro necopinata iactura exiderunt, quorum doctrina et moribus et consuetudine delectabamini. Haec ego facile compensari posse non praesumo, sed faciam quod ad me attinet, ne cum amissis collegis etiam da-

tis contristemini: idque me consecuturum spero, illius mores recordando, qui et hoc genere officiorum se probavit optimum. Iustam autem sentio esse molestiam vestram, quod et ipse collegarum consortium amicisimorum, quo in statione Daventriensi fruebar, et quorundam illic optimorum civium familiaritatem reliqui, quorum mihi semper dulce erit meminisse. Hic ex multis rebus nihil mihi gratius accidit, quam vos videre eadem animorum concordia coniunctos, quam illic experiundo cognoveram; ex qua studiis nostris et huius Academiae utilitatibus fructum redundare credo uberrimum. Equidem utrique rei, quantum in me erit, opitulabor. Neque aliam nobis unquam concertationem futuram quam bonarum artium, existimo, si concertatio sit appellanda coniuncta ad idem propositum contentio. Interim enitar, spectatissimi collegae, ut vestram mihi amicitiam conciliem, vobisque vicissim hanc amicam dextram simplex et fidenter porrigo. Te obsecro, clarissime GRATAMA! stadium quod ego nunc ingredior dudum cum plausu et favore omnium currentem, ut mihi consiliis tuis et cognita rebus prudentia adesce velis: multum mihi animorum addetur te ducem et auctorem tantae rei nacto. Neque ego deo pietatis officiis, quae aetati tuae doctrina et vitae usu exercitatae merito debentur. Tu, quod confido, benevole me et humaniter excipias.

Ad vos item me converto, generosi iuvenes, qui in hac Musarum sede; aut iurisprudentiae operam navatis, aut eius studium profitemini. Vobis etiam ostendere volui, Iuris scientiam latissime patere, nec unice legibus noscendis, quae quotidie scribuntur, esse conclusam: praesertim, ut intelligeretis, Historiae ope, quae magistra vitae est, illam comparandam esse. Sunt gentium mores et opiniones Iureconsulto pernoscentiae, et vero tota vita civilis et publica gentium. Historiae enim ea vis est, ut quod verum est in iure civili et certum, id sua confirmet auctoritate; redarguat autem quod falsum et opinione praesumptum. Nec tamen unice „quae composita sunt et descripta iura et „iusa populorum” tractanda sunt, „sed etiam considerandae sunt leges”, ut Tullius praecipit, „quibus civitates regi debeant; iuris adeo natura explicanda est nobis, eaque ab hominis repetenda natura.” Cuius rei magistrum habetis, qui in eo genere eximie versatus est. Eo praeunte philosophiam quoque iurisprudentiae adhibete. Utrumque autem iuris studium, historicum et philosophicum, cum literarum humaniorum studio quam arctissime est coniunctum. Nam profecto, si ius civile ad rem quaerendam solummodo, non etiam ad hu-

manitatem pertinere existimabimus; leguleji et rabulae et formularum scribae; denique quidvis potius quam Iureconfulti, esse videbimur. Quare huius rationis me ut nunc commendatorem, ita posthac etiam adiutorem vobis et comitem esse, finite. Facultatem si quandoquē in me requiritis, certe voluntatem et adeundi facilitatem nunquam requiretis. Hoc autem vobis polliceor: facere spondebo, ut iuris disciplinam ieiunam esse ne accusetis. Equidem ita eam ab optimis praeceptoribus enarrari memini, ut nulla plus delectationis habere videretur. Ergo agite Commilitones, illas artes prosequamur, „ex quibus, etiam dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, iustus atque honestus labor, honoribus, praemiis, splendore decoretur.” Namque ea iam est huiusce reipublicae felicitas, ut, quod ille, quem nominavi, praestantissimum iudicabat, „maximeque optabile omnibus sanis et bonis et beatis,” cuncti sperare possint, CUM DIGNITATE OTIUM.

G A B I N I D E W A L
O R A T I O

D E

**HISTORIA IURIS CRIMINALIS, ERRORUM HUMANI
INGENII TESTE, PRUDENTIAE CIVILIS MAGISTRA,**

PUBLICE DICTA

die X Octobris Anni MDCCCXXII.

**CUM ORDINARIAM IURISPRUDENTIAE PROFES-
SIONEM, IN ACADEMIA GRONINGANA, SO-
LENNI RITU AUSPICARETUR.**

D 1

THE SOUTHERN SOUTHERN

THE SOUTHERN SOUTHERN
SOUTHERN SOUTHERN

THE SOUTHERN SOUTHERN
SOUTHERN SOUTHERN

**ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES, VIRI
AMPLISSIMI, ILLUSTRISSIMI! — QUI CURATO-
RIBUS AB ACTIS ES, VIR GRAVISSIME!**

ACADEMIAE RECTOR MAGNIFICE!

**QUARUMLIBET DISCIPLINARUM PROFESSORES,
VIRI CLARISSIMI!**

**OMNIUM ORDINUM AUDITORES, QUOTQUOT AD-
ESTIS, SPECTATISSIMI, OPTATISSIMI!**

ACADEMIAE CIVES, IUVENES PRAESTANTISSIMI!

Si fata generis humani attenta mente intuemur; ea illuc apparet per omnia saecula conditio, ut periculis non intermissis agitatum, erroribus continuo repetitis abreptum, lento admodum gradu ad meliora evehatur. Ita non levi profecto felicitatis iactura, non exiguo tranquillitatis detrimento, severa experientiae praeceptis sapientiam discit. Utinam vero parentum vitis commonefacti posterius, non hisdem saxis denovo impigissent, quae prudenter evitare iussorant tristitia maiorum exempla, atque ex iteratis periculis, quibus commissi fuerent, salutis remedia intelligere atque adhibere didicissent! Multum vero abfuit, ut lucro apposuerint, quae plurimus praeteriti temporis usus suppeditaverat, sed antiquis erroribus, quamvis nova specie ac vestitu indutis, aetate recentiori capiti saepius fuere, donec, longa periclitatione edocti, viam ad meliora tandem invenerunt. Nulla fere annalium generis nostri pagina legitur, quae illud non arguat; nulla est ars, nulla disciplina, nullum institutum unde comprobari non possit. Qua ratione ex opinionibus de Deo rebusque divinis,

inter homines agitat; ex artis salutaris initiis atque incrementis; e literarum ortu ac progressu, illud effici possit, alii iudicent, exponant alii. Me, cui negotium est iuris legumque studium, praestat inquirere, an idem illud etiam e iure, an e legibus pateat. Praestat investigare, an iuria etiam doctrina et legislatorum constitutiones pericula nobis monstrent et errores, quibuscum saepius conflictati sint homines, antequam ipsis datum fuerit agnoscere atque amplecti, quae vera essent et optima.

Hoc igitur die, ubi munus iurisprudentiam in hac academia docendi, angustissimi Regia benevolentia mihi mandatum, oratione solenni erit auspicandum, hoc argumentum persequi, neque a mea persona, neque ab hoc loco alienum existimarem, si non obstaret nimia eius amplitudo. Ideo partem inde delibare constitui, et, misis iis, quae sunt iuris privati, quaeque ad ius civitatis pertinent, ea tantum exponere, quae de Criminibus et Poenis scripta fuere atque sancita, et coram hac celeberrima concione dicere de *Historia Iuris Criminalis, errorum humani ingenii teste, prudentiae civilis magistra*. Argumentum, A. A. vestra contemplatione, ut opinor, non indignum; argumentum e disciplina mea quidem repetitum, simul vero ita comparatum, ut ab aliarum doctrinarum cultoribus, quorum etiam ratio dicenti habenda mihi videtur, sine difficultate intelligi possit; argumentum denique per se latissime patens, adeo ut summa tantum rerum capita tangere mihi liceat. Benevolis, precor, auribus dicentem persequamini!

Orationis initio praemonendum est, *Ius Criminale* a me latissima significatione accipi, adeo ut non tantum complectatur doctrinam de criminibus et poenis, quae a iureconsultis solet exponi, verum etiam ipsas leges poenas constituentes, imo legum illarum usum in iudiciis, adeo ut hic omnia in censum veniant, quae ad crimina eorumque punishmentem pertinent.

Humani igitur ingenii errores in Historia Iuris Criminalis investigaturis, si ad ipsam errorum indolem attendamus, duplex praecipue illorum species occurrit, altera certo cuidam aevo, certo tantum ingeniorum cultui, certis tantum gentibus propria; altera vero pluribus populis pluribusve aetatibus, cultioribus etiam, imo tantum non omnibus, communis. Si vero ad errorum originem animadvertamus, quatuor nobis fontesprehenduntur, e quibus variis temporibus profilierunt. Primus est et longe uberrimus ingenii imbecillitas et veri ignorantia. Alter animi perversitas et malevolentia. Tertius incuria et

corrigendi atque emendandi negligentia. Ultimus est incantus adhibiti ipsius luminis usus. — Ut errorum tum species, tum vero fontes contemplationem nostram non effugiant, varias generis nostri aetates oratione percurrere oportebit, ut inde pateat, quinam errores singulis proprii fuerint et ubi lateat illorum origo. Agite A. A. humani ingenii errores in Historia Iuris criminalis conspicuos examinemus, uti nobis apparent vel apud antiquos populos iam obvi, vel medii, quod vocant, aevi tempore exorti, vel aetate recentiori post restituta doctrinarum lumina enati, vel denique nostris diebus, ubi provector ingenii cultus, originem habentes.

Uti cuiuscumque gentis historia intellectu nobis eo est difficilior, quo maiori intervallo a nostro tempore separatur, mores quoque, opiniones, imprimis religio, aliaque differunt ab iis, quae apud nos coluntur atque observantur, ita etiam maiori circumspectione opus est, ubi de eorum institutis iudicium exercetur, ne errores dicantur usus illi ac mores, qui e proprio privoque populorum flatu et conditione originem ducunt illique arte cohaerent, a recentioribus vero in vitium tracti sunt. Ita plura, quae apud Moysen in Israelitarum gratiam constituta, quamvis aliarum gentium atque aetatum legislatoribus omnino non recipienda, civitati tamen Hebraeorum apta erant et opportuna. Idem dicendum de multis, quae apud Aegyptios, Persas, Spartanos, Athenienses, Romanos, invaluisse leguntur, quaeque fraudem senioris aevi legislatoribus fecere. Vim scilicet religionis intelligentes plures eorum, qui antiquitus civitatibus praeerant, ita rudiorum populorum opiniones inflectere enitebantur, ut leges constitutas religiosa sanctitate colendas existimarent. Imperantes, velut Deorum ministros, populis praepositos, non adeo suas leges ferre, sua placita tueri credebantur, sed, quae Numini placebant, hominibus patefacere, ut intacta fervaretur religio atque arceretur morum corruptela. Quoties igitur adversus leges quid committebatur, toties Dii erant placandi et laeso Numini supplicium parandum. Hinc sacrificia, purgationes, piacula, aliaque facta solennia. Duplex autem error ex hac veteris aevi opinione, diu inter homines propagata, in ius criminale irrepit, quem post plura demum saecula corrigere vix licuit. Alter est, quod graviora peccata criminum numero habita fuerunt et imperantium iussu punita, quodque peractum crimen et poena infligenda e morali turpitudine facti aestimationem acceperunt, non vero e detrimento civitati vel aliis hominibus illato. Alter vero, quod in crimina illa, quibus cum religione

aliqua intercedebat necessitudo, quaeque in ipsum Deum committi dicebantur; severitate omnem modum evagata fuit animadversum. Prius illud in eo praesertim conspicuum, quod severissimae poenae sequutae fuerunt adulterium, incestum, vim corpori parentum illatam, turpia certe fasinora, virtuti maxime contraria, poenarum etiam minis cohibenda, at, quod damnum attinet inde civitati vel civibus illatum, non equiparanda cum perduellione, caede, incendio aliisque delictis, poena severiori non vindicatis. Hanc veterum aliquot populorum rationem, recentiori aetate, uti aliis, ita praesertim pontificii iuris auctoribus placuisse, nemo mirabitur. His scilicet, quibus propositum erat, mentibus hominum regnare, opportuna ad virtutem incitamenta videbantur leges poenales, ad illud praesertim factae, ut laedendi summi Numinis formidinem animis iniicerent. Poenas huic laesioni adaequatas sancire oportebat et moralem facti gravitatem poena infligenda compensare. E iure pontificio in nobilissimam CAROLI V constitutionem transiit haec delictorum aestimatio atque inde in leges alias nonnullas, etiam Belgarum, migravit, quod exemplis confirmare horae brevitatis non fuit. Pauci fuere, per omnia tempora sapientiores illi, qui, perspecta civitatis indole ac natura, aliam in criminibus puniendis mensuram adhibendam esse docuerint, et philosophiae, saeculo proxime elapso diligentius excultae, debentur de vera criminum aestimatione in melius reformatae sententiae. De hoc vero errore profligato prae aliis multis bene meruit egregius ille, IOANNES DAVID MICHAELIS. — Alterum illud, quod modo memorabam, nempe apud antiquos populos crimina illa, quae aliquatenus tantum ad religionem pertinerent, quaeque, prae caeteris, Dei laesionem continere censerentur, insolita severitate fuisse punita, non est, A. A., quod in dubium vocetis. Ibin aliudve animal, Diis sacrum, dolo occidissee apud Aegyptios erat capitale. Ramum e luco sacrato defrinxisse vel peregrinorum Deorum cultum in civitatem intulisse, Athenis morte plectebatur. Impia verba in Deorum contumeliam prolata, facta periuria, furta in aede sacra rebus sanctis commissa, in criminum serie, apud plures populos, et antiquos et recentiores, primum locum obtinuerunt, poenis immanitate barbaris vindicata. Receptam in orbe Romano CHRISTI religionem eadem legum severitate, qua antiquam, tueri e re sua existimaverunt Imperatores nonnulli. Haruspices enim et sacerdotes, veteribus sacris addictos, ad alterius limina accedentes, etiam si illud veteris amicitiae colore fieret, concremari voluit CONSTANTINUS

rus, omne damnum a novae religionis causa depellere caesus. Neque alia poena affici voluit Iudaeos, qui e secta sua transfugas saxi aliove furoris genere attentaverant. Temporis sui luxuriam compescere, Dei timorem augere, temeraria iuramenta et verba in Deum contumeliosa proscribere per ultima supplicia studuit IUSTINIANUS, ut iram divinam placaret. Imperatorum exempla sequenti pontifices, sequenti leges et iuriconsulti recentioris aetatis. Imo eo ventum est, ut poenae exasperandae causa censeretur, delictum quodcumque festo religiosoque die perpetravisse. His, quibus sagacius ingenium, perspectum omnino fuit eiusmodi poenarum auxilio neque veritatis persuasionem confirmari, neque religionis amorem augeri, sed imperantes in civitatibus, ubi Dei causam tueri credebant, ipsi illi causae plurimum nocuisse et civibus suis iniuriam fecisse. Vera vidit summus noster GRATIUS, ubi monuit, peccata non esse punienda, quae nec directe, nec indirecte spectent ad societatem humanam aut hominem alterum; quia nulla est causa, cur non talia peccata relinquantur Deo punienda, qui et ad ea noscenda est sapientissimus, et ad expendenda aequissimus, et ad vindicanda potentissimus. Quotiescunque vero facta religioni adversa alios homines laedunt, quotiescunque conturbant tranquillitatem vel securitatem ipsius civitatis, cuius interest, religionem sancte coli, eius amorem in civium animis augeri et naturali divini cultus libertati nil detrahi; toties poena omnino est constituenda, infligenda omnino, sed eius mensura sit illatum vel privatis vel reipublicae detrimentum, non offensa Dei maiestas! Cultum summi Numinis factis minisve turbavisse; libertatem aliorum in rebus ad sacri celebrationem pertinentibus impedivisse; res cultui destinatas in loco sancto contumelia quacumque affecisse; religionis ministros sacra facientes laeficasse; periurium in dicendo testimonio fecisse; res sacras quascumque furto abstulisse; haec omnia nunc etiam lege poenali sunt prohibita, sed aequis poenis compescuntur, tunc tantum severis, ubi detrimenti illati natura maiorem severitatem exigit.

Praeter crimina, quae adversus Deum; vel religionem committi dicebantur, alia etiam facta, adversus virtutis legem patrata, vel etiam omissa, animi sive abiecti, sive levis; sive etiam inhumani indicia, apud antiquos populos puniebantur. Veteres Persae ingrati animi vitium et veritatis occultationem poenis sunt prosequuti. Aliae gentes in desidia, in mendacium, in oblivionem reverentiae parentibus debitae poenam constituerunt. Pecuniam aleae commisisse

facinus supplicio dignum aliquando fuit aestimatum. Hominem a caede violenta ~~non liberavisse~~, ubi occasio fuerat, negligentia Aegyptiis visa est morte luenda. Imo infelix artis medicae exercitium, quod in aegrotis servandis defecerat, a Persis et sequioris aevi Romanis inter crimina referebatur. At neque infortunio, neque animi vitiis poena fuit statuenda. Actus enim oppositi virtutibus, uti recte monuit GROTIUS, non sunt puniendi, quarum natura omnem coactionem repudiat.

Non vèro sola facta religioni vel virtuti contraria nimiam legislatorum severitatem experta fuere, sed et falsa crimina excogitavit humani ingenii debilitas, ita superstitione coecata, ut ne quidem inquisiverit, an factis iis, quae tanquam crimina puniebantur, locus fuerit unquam, vel potuerit esse. Magicas artes volo, quas omnium criminum publicorum antiquissimum suspicatus est, perspicax ille historiarum investigator, MEXNERSIUS. Athenienses foeminas morti dedere artes magicas exercentes. Apud Romanos qui fruges excantasset e lege decemvirorum Cereri necabatur. Rudi antiquitati, quae crediderat, imbres et attrahi cantibus et repelli, ignoscendum esse SENECA voluit. Ignoscamus etiam IUSTINIANO, qui susurris magicis, aequae ac venenis, homines occidi posse non dubitavit, illudque crimen capitis poena cohibendum ratus est.

Iam misa criminum apud antiquos recensione, oculos ad poenas advertamus; apud incultos populos summa plerumque severitate, imo immanitate, insignes.

Privata delicta; quibus singulis hominibus laesio infertur, quaeque toti civitati detrimentum directe non afferunt, neque religionis aut morum sanctitatem imminuunt, apud veteres populos minus excultos ipsis laesis plerumque vindicanda relinquebantur, vel etiam iis, quibus cum laesis arctior necessitudo intercedebat. Vindictam degenerasse in ultionem, laedentis tantum interitu placandam, neminem fugiet, nisi qui nesciat naturam humanam, cultu non emolitam, ad iram; odium, ferocitatem, pronam esse atque inclinatum, quique veteris aevi exempla ignoret. An heroas excitabo apud HOMERUM expletam ulciscendi libidinem iactantes, eumque felicem praedicantes, cui filius ultor esset superstes, caeso patri inferias laturus? An Spartanos, quorum privatae vindictae studium extinguere noluit LYCURGUS? An ab aliis populis exempla repetam, quae multa supersunt? Illi, ad quos laesio pertinet, e sanguine laedentis poenam sibi sumunt, si poenam dicere liceat, quae lege non est constituta, quaeque a privati hominis arbitrio pendet, nullo prorsus limite circum-

scripto! Implacabili igitur laeforum iracundiae dediti, qui iniuriam fecerant vel etiam fecisse ~~conferantur~~ fuitque penes ipsos iudicium, tum de facti auctore, tum etiam de poenae mensura; quod quam sit contrarium et innocentium securitati et vitae civilis rationibus neminem fugit.

Si poenas respiciamus, quae publica auctoritate apud veteres infligebantur; in iis idem apparet, quod in privatis, ulciscendi desiderium; apparet immanis saevitia. Ergastula nulla sunt, nisi ubi iam provector sit ingeniorum cultus, veluti apud Aegyptios atque Athenienses, sed cuncta fere crimina vel dolore corporibus illato, spectabili praesertim et terrorem incutiente, vel morte plectuntur. Longa est et horrenda series criminum, quae poena capitali vindicabantur apud veteres Aegyptios, Athenienses, Romanos aliosque populos rudiores. Tristitiae est et doloris plena contemplatio, varias poenarum figuras et exquisitissimam cruciatuum atrocitatem intueri, quibus inventis exsultavit aliquando hominum ingenium. Piget, A. A. exempla proponere, quae iustam non tantum indignationem moverent, verum et audiendi crearent fastidium. Sunt autem numero multa, non quidem in legibus, quas MOSES tulit et LYCURGUS; non in iis, quae Athenis viguere; sed sunt apud alios plerosque populos, praesertim apud antiquos Romanos. In iis tantum paulisper morari libet, quibus ostenditur, qua ratione poenam criminibus aequare et utriusque indolem coniungere enisi sint legistores. Plurimam poenarum cum criminibus convenientiam fini maxime respondere arbitrabantur, atque ideo omni sollicitudine illud egerunt, ut poenae natura ad naturam criminis, quantum posset, accederet, ut poena sumeretur, quasi per naturam suam, crimini propria. Apud Aegyptios, qui secreta hostibus enuntiavissent, linguam execrari lex mandabat. Iis qui monetam adulteravissent; qui pondera et mensuras falsavissent, qui sigilla transculpsissent, scribis etiam, qui tabulas falsas continavissent, vel de relictis in tabulas quid demissent, aut syngraphas ementitas obtrussissent, lex utramque manum praecidi iussit. Unum illud sequenti legistores, ut qua quisque corporis parte in legem peccasset, ea etiam, per omne vitae tempus, poenam lueret. Foeminae igitur adulterae, ut lenocinia venustatis adimerentur, nares detruncari voluit legislator, saevior adhuc in viros, stupri violenti auctores. Harum legum sapientiam qui extulit, PROPODORUS SICULUM de ZALBUO Locrensi tacuisse, mirum est, qui adulteris oculos erpi voluit, aditus libidini praecludens. Idem illud in poenis consilium nonnullis Impera-

toribus Romanis fuit. GALBA enim nummulario pecuniam non ex fide ver-
fanti manus amputavit. Servos fugitivos uno pede amisso debilitavit CON-
STANTINUS. Exactori publico res fufceptas contra veritatem manifestas fa-
cienti; cuicunque etiam, abominandos NESTORII, PORPHYRII, vel SEVERI
libros defcribenti, unius manus abfciffionem minatus est IUSTINIANUS, in eo
humani generis infirmitatem fe protegere ratus, quod alteram delinquentibus
falvam relinquebat. Non alio modo in raptorem animadverti; periuro vero
linguam evelli, qua fidem violaverat, LEONI philofopho utile fuit vifum. At
humanum ingenium non fubftitit in excogitandis poenis, quae ipfi criminis na-
turae convenire videbantur, verum etiam fpectanda quadam fimilitudine, inter
criminis et poenae nomen, aliquando fuit delectatum. Fumi poenam cogitatis,
quae iufu ALEXANDRI SEVERI fumi venditionem fequebatur. Indignatus
enim Imperator aliquem e familiaribus, aere accepto, vanam fpem gratiae
principis impetrandae follicitantibus faciffe atque ita fumum vendidiffe, astu-
tum credulorum fraudatorem ad fupitem ligari praecepit, incenfoque rogo e hu-
midis lignis exftructo, fumo necari iuffit, qui fumum vendiderat. Mirari li-
cet, A. A. hanc poenam, crudelitate prae aliis infignem, laudatores habuiffe
primarios iureconfultos, CUIACIUM et DUARENUM, noftrumque etiam, hu-
maniffimum caeteroquin, DESIDERIUM ERASMUM.

Quod vero omni aetate inter homines evenit, ut nimia poenarum feveritas
impunitatem afferret, idem quoque apud veteres obtinuit. Immoderatam pri-
vatorum vindictam et acerbam poenarum publicarum feveritatem variis modis
fubterfugere conati funt homines, auxiliante manu ab ipsis legislatoribus adiuti.
Criminum enim auctores, ut ultrix ferrum evitarent, potentiorum tutelam fla-
gitarunt et ad aedium regiarum limina principumque fepulcra confugerunt.
Hinc illos abripi non patiebatur dominantium fuperbia, quos delectabat huma-
nitatis fpecie potentiae indicium oftendere. Idem, quod fibi principes inter
homines viri arrogabant, ut tutum petentibus refugium efferet excelfa domus;
idem, inquam, divinae etiam maiestati convenire mens hominum religiofa fibi
perfualit et nefas arbitrata est, quenquam, in Deorum templa receptum et ad
altaria procumbentem, humanae iracundiae victimam immolari. Tempia igitur
aperta fuerunt et aditus ad aras omnibus patuit, quos ultoris manus perfe-
quebatur. Vellem omnibus legislatoribus eadem fuiffet, quae MOYSI, pru-
dentia, qui iis tantum ad afyla, eaque pauca admodum, confugere permiffit,

qui culpa sua, non autem proposito, deliquissent, quique ita egregie cavit, ne homines impunitatis ipse ad patranda crimina allicerentur et scelestissimi poenis promeritis sese subtraherent. Sed multis ea sapientia defuit, qui apertis asylis gravissimum civitati detrimentum intulerunt, omni securitate vel sublata vel maxime imminuta. Miratu certe dignum est, in orbe Romano, ubi tot urbes asyla statuerant, praesertim in Graecia atque Asia minore, quae velut receptacula nemini violanda populus colebat, non ante **TIBERII** Imperatoris aetatem, malum eo crevisse, ut efficaci medicina fuerit opus. Tunc vero templa pessimis servitiorum et capitalium criminum suspectis complebantur, neque ullum satis validum imperium erat, coercendis seditionibus populi, flagitia hominum, uti caerimonias Deum protegentis. Modus igitur asylis praescriptus, quorum iure tunc plures civitates exemptae fuerunt. Seriori aetate, ubi **CHRISTI** religio fuit recepta, caritatis et humanitatis praeceptis, quae iubet, eo sanctius sese conformaturos crediderunt **HONORIUS** et **THEODOSIUS**, quo pluribus, vindictam metuentibus, perfugium in templis quaerere concederent. Laudandus omnino **IUSTINIANUS**, quod homicidis, adulteris, raptoribus, hospitium in aedibus sacris renuntiaverit, ne templorum praesidium nocentibus daretur. Certe nulla fuit inventa delictorum illecebra asylis maior, ipsas poenarum minas efficacitate exsuperans.

Modum privatae vindictae non tantum imposuit aedium divinarum sanctitas, sed maxime etiam, quae apud plures populos invaluit, poenarum redemptio. Haec primum in delictis levioribus, ad damnum refarciendum admissa, mox etiam pertinuit ad crimina, quae nullam aestimationem recipiebant. Caedes sive casu, sive etiam proposito, commissa, quaecunque violentiae et iniuriarum species, omne criminum genus, aere fuit redemptum. Morem illum ab humanitate laudaverunt e recentioribus nonnulli, utpote quo ultionis studium retunderetur et a laedente, quasi oblato piaculo, iniuriae deprecatio fieret. Deorum ira sacrificiis placari credebatur, quorum clementiam homines imitari oportebat. At praesto erat turpis habendi cupido et poenarum redemptio avaritiam fovit. Esto, uti praedicant; hominum indoles, recepto poenarum redimendarum more, mitior facta sit et ab ultione alienior, an tamen eo meliorem fuisse et minus depravatam quis existimet? Non equidem credo, A. A. cuipiam vestrum abiectum adeo et despiciendum haberi filium, qui, ad inferias manibus paternis ferendas, non abstinuit a poena e scelerato homicidae sagui-

ne sumenda, quam maritum, qui violati coniugii mercedem ab adultero sibi expendi patiatur, quod apud Graecos, iam ante HOMERI aetatem, in usu fuisse legimus. Quis fuerit effectus redemptionum in mores populorum et in publicam securitatem neminem fugiet! Aere aestimata fuerunt et vita et fama hominum. Peccandi venia ditioribus conceditur, continua iniuriarum pericula tenuioribus metuuntur, et ad peiora omnia vertitur hominum indoles.

Ne autem vel privata vindicta, vel etiam poenarum redemptio omni limite careret, ipsi legislatores utrique modum scribere conati sunt. Pluribus inter illos visum fuit, poenam iustiori mensura exigi non posse, nisi quae ab illatae iniuriae modulo repeteretur. Idem igitur damnum, quod alteri quis fecerat; idem, quod attulerat, detrimentum, ipsi etiam inferri iusserunt. Hinc natum celebre illud ius talionis, apud Hebraeos, Graecos et Romanos receptum; cuius falsam iustitiae speciem antiquos decepissee, non est, quod nos commoveat, cum et GROTIUM nostrum, ingenio maximum, et KANTIUM, inter aevi sui philosophos acutissimum, argumentis e ratione arcesitis, talionis causam defendere audiamus. Barbaram atque immanem consuetudinem non sublatam esse a MOYSE, SOLONE, Decemviris, alii queruntur, indignantur alii. At cogitent, an quidem sapientius fecissent, frenum illud, quod ultionem cohibebat, remittendo, nisi alia ad manum fuissent eius coercendae remedia. Licet vero excusari possint antiqui legislatores, talionem admittentes, non tamen audiendi sunt recentiores, qui eius iustitiam laudant. In plerisque enim criminibus illi locus esse prorsus nequit; in aliis difficilis est aestimatio; periculum est etiam in vulnerationibus, ne modum excedat; denique atrocitate sua et humanitati et iuri refragatur, adeo ut fini poenis proposito respondere nequeat.

Vereor, A. A. ne nimis fuerim in antiquitate perlustranda, et iam ad medii aevi, quod dicitur, saecula est properandum, in quibus breviori esse licebit, cum plerique veterum populorum errores hic sollicitè custoditi nobis apparent, novis tamen subinde adiunctis.

Inter falsa crimina Magiae princeps locus. In legibus Visigothorum et virgis castigari et servitium subire iubentur omnes harioli, vaticinatores, malefici, qui tempestatem in vineas, grandinem in menses immittant; qui daemones,

invocando mentes hominum conturbent; quive per scripta magica, hominibus, brutis, agris, arboribus detrimentum inferant. Crebra fuere tunc temporis ultima sagarum supplicia, ad maiorem Dei gloriam, ut putabatur, decreta. Imo eo progressa est hominum inscitia, ut igne concremati fuerint viri et foeminae propter illicitum cum daemonibus amoris commercium! — Magiae criminis aliud est iungendum, antiquis incognitum, superstitione quoque inventum; sed callida illa, in hominum mentes imperium exercere gestiente, crimen scilicet, quod Haeresin appellavit hominum temeritas, suas opiniones per vim aliis obtrudere ausa. Hoc crimen, quo Deum maxime offendi sibi persuadebant homines, gravissima poenarum specie prosequuti sunt imperantes, quas per Galliam, Angliam et Germaniam experti fuere, tum CHRISTI sectatores, qui a doctrina communiter recepta recedebant, tum imprimis Iudaei, per totam Europam erronei et vagabundi. Quantum iuri, quod cuique est, de Deo rebusque divinis sententiam libere profitendi, contrarium fuerit fictum haereseos crimen; quantum ipsi quoque religionis causae adversum, in oculos incurrit. Errores ingenii, adhibita melioris doctrinae medicina, sanandos esse, religionem animorum persuasionem, non vi et armis esse propagandam, quod veteres recte perspexerant, non viderunt aut videre noluerunt e recentioribus illi, quibus arridebat in mentem aliorum dominatio.

Privata delicta, uti antiquitus, ita his etiam temporibus, ipsis laesis vindicanda committebantur. Populi originis Germanicae hostiles aliarum gentium impetus communibus viribus repellebant et in bello ducibus obtemperabant, ob ignaviam, fugam, prodicionem, publico nomine puniti; at domi quisque iuris sui custos erat et laesionum acceptarum ultor. Apud Frisios etiam, veteres harum regionum incolae, ipse laesus, vel qui ad eum pertinebant, iniuriam vindicabant et e sanguine laedentis poenam sumere vel de crimine redimendo tractare solebant. Aucta in plerisque civitatibus summi imperii potestate, mulctae non amplius privatorum arbitrio constituendae relinquuntur, sed lege determinantur, et quidem tanta accuratione, quanta in nulla alia legum parteprehenditur. Vulnera diversis corporis partibus illata, iniuriae diversis verbis factae, diversa pecuniae summa redimebantur, e lege cognoscenda. Vita hominum et foeminarum pudicitia mercis instar pretio aestimatae fuerunt, quo accepto vel oblato, nil adversus homicidam aut stupratorem audebant cari capitis interitum violatumve pudorem lugentes. Aderat enim summus imperans, qui non

quidem ipsam laesionem puniebat, sed vindictam, lege improbante, petitam. Vim tamen receptarum opinionum vincere non potuit legum male positarum auctoritas, quam tueri vix poterant principes, potentia parum valentes. Fuerunt enim inter Germanos, qui, quodcunque iniuriae pretium spernentes, legum atque principum ludibrio, ense ferroque vindictam peterent.

Postquam privatae vindictae modum posuerant Imperantes, non etiam penes laesum remansit de facto iudicium, sed iam coram iudicibus, publica auctoritate constitutis, accusatorem oportuit reum criminis arguere. At hic etiam hominum ingenium in errores induxit turpis superstitio. Testes adhibebantur, quoties reus in ipso facto esset deprehensus, non qui de facto illo testimonium dicerent, sed qui fidem accusanti habendam esse confirmarent. Frequens erat iurisiurandi usus, quod, ubi crimen non erat manifestum, ipse reus dare solebat, quodque dabant alii e propinquis, vel amicis, sive plures numero, sive etiam pauciores, de fide reo iuranti habenda. Intelligitis, A. A. quam lubrica fuerit et incerta haec probandi via; quam facilis ad periuriam. Compertum illud habuerunt huius aevi iudices, qui dubii erant et incerti, quando aderant ab utraque parte iurare parati, quorum alii fidem accusatori, alii reo maiorem assererebant. At remedium, quo huic malo subvenire conati sunt, omnium fuit infelicitissimum. Ipsum Deum veritatis testem et arbitrum advocare ausum est adulatorum puerile ingenium, cui iudicium committeretur. Hinc varia pericula excogitarunt, reis facienda, ut de innocentia constaret. Nota sunt, quae etiam apud maiores nostros invaluerunt, iudicia per aquam, sive ferventem, sive frigidam; per ignem; per ferrum candens; per vomeres ardentes; per crucem; per sortem; per panem consecratum, aliaque similia; pleraque reis infestissima, donec artes inventae fuerunt, quibus ignium flammarumque dolores lenirentur quibusque noxii tollerentur effectus. Si mirari licet huius aevi insipientiam, quae credebatur, summum Deum sese hominum inventis accommodare et vi sua mirifica fontibus succurrere, magis certe est, quod nos commoveat, fuisse inter recentiores, etiam sagacissimos viros, qui in hanc sententiam iverint, a nonnullis et Pontificibus Romanis improbatam, et persuasum sibi habuerint, Deum in gravissimis et difficillimae probationis criminibus innocentiam adiuvasse, quos inter vellem unus non esset, cuius nomen reticeo, ne de illius gloria vel minimum detraxisse videar. Quandoquidem autem iudicia Dei miseris reis periculi plena fuerunt, e quibus vix millesimus sospes evadebat, et praeterea tota res fato erat

commissa, fortibus et ignavis aëque faventi nullasque virtuti partes relinquenti, evenisse videtur, ~~ut rei nullius~~ ^{ut rei nullius} criminis sibi consci et divino auxilio fidentes, manum cum acculatoribus conferere maluerint eosque ad certamen in iudicio provocaverint, cuius exitum non metuebant ii, quibus animus erat integer et sceleris purus. Pugna igitur singularis inter iudicia Dei, etiam apud Frisios, fuit recepta, bellicosae hominum tunc temporis indoli adeo conveniens, ut usu frequentissima fuerit. At, licet innocuis victoribus ita salutis via patuerit, incertus tamen remansit et periculosa alea plenus cuiuscunque certaminis eventus, et, uti in caeteris Dei iudiciis, ita etiam in his, probandi remedia cum crimine, vel innocentia nullo modo connectebantur. Quid in facti specie verum esset, quid falsum, rationis acumine dignoscere atque accurato examine ponderare, ab eo, qui fuit hisce saeculis ingenii cultu, maxime fuit alienum, melioribus reservatum.

In poenis etiam criminum acuendis atque exasperandis, in inveniendis corporis mutilationibus, laboriosi fuerunt huius aevi legislatores, quibus enumerandis taedium vobis non afferam, A. A. In eo etiam antiquos sunt imitati, quod immani saevitia persequenti fuerint, qui adversus Deum vel religionem deliquissent, quodque poenae speciem ad criminis naturam, quantum posset, conformaverint. Iis, qui impia verba profuderant, linguam perfodi vel labium abscindi, pietatis esse sanctus LUDOVICUS existimavit. Nonnullae Germanorum leges scortatoribus oculos, voluptatis ministros, erui praecipunt, periu-risque modo manum amputari; modo digitos, quibus Numen invocaverant. Qui incendium fecerant, igne concremari, uti Visigothis, ita et aliis gentibus placuit.

Ut privatae vindictae atrocitatem nimiumque poenarum rigorem evitare atque effugere liceret, pro more, qui iam antiquitus invaluerat, ayla nunc etiam patuerunt. Aedes, Dei cultui dicatae, tuta maleficis refugia dederunt et supplices ab altaribus fugare ne quidem ausi sunt potentiores, clericorum minis perterriti, qui laesi Numinis iram in temerarios provocabant. Imo non tantum in templorum et altarum limine, sed in lucis etiam et agris confinibus, eodem sanctitatis honore habitis, arma deposuit ferox iracundia et ulciscendi ardorem cohibuit vindictae divinae metus. CAROLI MAGNI sapientia, qui aylis modum ponere studuit, brevi effectus fuit destituta et plures e Pontificibus Romanis, maxime INNOCENTIUS tertius, refugia illa latissime patere vo-

luerunt, ita ut, praeter Dei templa, etiam episcoporum domus profugis receptacula fuerint. Si quidem latronibus, sacrilegis, aliisque graviorum criminum auctoribus, denegatum aliquando fuit locorum sacrorum tutamen, non perpetua fuit illa interdictio, sed mox oblivione deleta, et una cum pontificio iure asylorum usus, nullis limitibus circumscriptus, per multas Europae regiones fuit propagatus, in magnam iustitiae et securitatis imminutionem.

Denique, ut a medii aevi tempore discedamus, illud unum adhuc velim observetis, A. A. superstitionem, quae clericis, dominationem late diffusam appetentibus, plurima regere atque ordinare permittebat, magno cum imperantium contemptu ac detrimento, tristes etiam effectus in publicam securitatem exercuisse. Operam enim dedere, qui sacris praeerant, ut crimina cuiuscunque generis, tanquam facta adversus Deum commissa, extraordinaria haberentur, utque in illa, non a communi iudice, sed a clericis, legitimis divinae maiestatis vindicibus, animadverteretur. Haec clericorum iurisdictio, severa primum et implacabilis, mox lenior facta est et poenas vel soluta pecunia, vel donis oblatiis, vel etiam expiationibus redimere fuit permisum. Imo tanta avaritiae ac rapacitatis fama innotuere clericorum iudicia, ut a Pontificibus Romanis et a summis conciliis, irritum tamen successu, admonita saepius fuerint et reprehensa. Omnia igitur in civitatibus iam incerta fuerunt et venalis profuit criminum impunitas!

Pergimus ad recentiorē aetatem. Antequam vero illam intueamur, oculi paululum redeant ad eam, quae fuit anteacto tempore iuris criminalis conditio. Rem ad summam desperationem pervenisse, nemo inficiabitur. Nullae tunc fuere veri nominis leges criminales; quibus propositum est, ut cogitatione poenarum, quae summi imperantis nomine constituuntur, ab iniuriis alieni fiant, qui delicta meditentur, eoque servetur tum singulorum, tum universae civitatis securitas. Leges vero poenales illius aevi magis normam statuebant, ad quam damni illati reparatio vel laesionis vindicta exigeretur ab iis, quorum intulerat. Quae recta criminum esset probatio prorsus non intelligebatur, et regulae ignorabantur, quibus de delicto auctori imputando constaret. Poenae modo cruentae erant et immanes, modo remediis callide excogitatis facile subterfugiendae.

Verbo, ius erat penitus incertum et omnia confusa erant et conturbata. Prima meliorum **constitutionum** specimina in urbibus spectantur, iam inde ab **HENRICI** Primi, Imperatoris, aetate exstructis, at, saeculo decimotertio et deinceps, ita potestate auctis et firmatis, ut privam sibi iurisdictionem vindicaverint. Haec, proscripta impunitate venali, poenas, quamvis admodum severas, certas tamen, neque arte subterfugiendas, delictis scripserunt et iudiciorum ordinem emendaverunt. Quaeritis, unde e densissimis tenebris lux facta sit? E Romano iure, iamiam per multos Europae tractus propagato, sapientiam repeterunt, qui tunc civitatibus, lacte efflorescentibus, leges scribebant. Fuere quidem, qui iuris Romani, vel recepti, vel in usum adhibiti, vim et effectum in conditionem populorum Germanicae originis doluerint, peregrinis legibus fortiter, at frustra, reluctantium. Hi vero videant velim, an ab ingeniorum cultu, philosophiae lumine et civili prudentia, quae quidem illius aetatis fuerunt; constitutio criminalis sperari potuerit, quae aliquatenus tantum comparari possit cum celeberrima illa, prima saeculi decimi et sexti parte scripta, a **CAROLO** **QUINTO** appellata, adhibito Iuris Romani auxilio composita. Ius Romanum; postquam bene illustratum fuit et recte intellectum, effecit, ut iudicia in melius reformati fuerint; ut criminum vindicta ad universam civitatem existimata fuerit pertinere; ut certa fuerint et lege descripta probandi remedia; utque legum corrigendarum necessitas aperte patuerit. In ordine vero iudiciorum et criminum inquisitione magis ea recepta fuerunt, quae Ius Pontificium praecipiebat, quaeque, apud clericos iam usitata, a moribus eius aetatis minus abhorrere videbantur, quam ea, quae antiquitus apud Romanos valuerant. Inter omnes autem constitutiones criminales nulla fuit, cuius fama Carolinam superaverit: quae in iudiciis prudenter instituendis et regendis sapientia sua et sagacitate saeculi cultum antecellit suaeque perspicuitate iudiciis, non omni ingenii acumine destitutis, sine difficultate potuit intelligi. In ea vero parte, qua de criminibus et poenis statuitur, plura habentur a sordibus sequioris aevi non satis purgata. Haec autem, cum vim suam in alios legum codices exercuerint, a nobis silentio non sunt praetermittenda, verboque ideo dicendum erit de humani ingenii erroribus, qui leges criminales, inde a promulgata **CAROLI** **QUINTI** constitutione, vitis infecerant.

Princeps et quidem maximus error, de quo iam antea dixi, est in communi horum temporum opinione, a clericis univérse propagata, delicta ad mora-

Jam perversitatem aestimanda esse et indicanda; unde vehemens est orta severitas in omnes illos, qui crimine suo Divinam maiestatem laesisse censebantur, per plura saecula vix paululum mitigata. Ita sedit haec opinio apud populos, ut nullam poenam crudelitate insignem, atpote miti gentis iadoli non convenientem, Frisi servaverint; nisi unam illam in impia verba adversus Deum prolata, cuius facinoris auctori linguam candenti mucrone transfodi voluerunt. Imo haec constitutio, priscam barbariem sapiens, saeculo nondum elapso, ubi statuta Frisica desueto recenscebantur, servata fuit et repetita. — Porro incerta notio quorundam delictorum, quae adversus Deum committi credita, effecit, ut nulla non facta eo nomine fuerint punita. Exempla e blasphemiae, quod vocatur, crimine, principem locum obtinente, e sacrilegio, atque aliunde repetere liceret, quae insignem prae se ferunt clericorum in leges potestatem. Apud Romanos, quando omnia principum nutu gubernabantur, aliorum criminum notio admodum fuerat lubrica, eorum scilicet, quibus summi imperantes in civitate laederentur, adeo ut nulla non facta ad illa retulerint, qui turpi adulatione dominum prosequerentur, et maiestatis crimen etiam adversus statuas et insignia principis, imo adversus nummos eius imagine signatos, committi, puerili imperantium ingenio persuaserint.

Inter crimina magiae non infimus locus est, ex imperantium voluntate ignis poena vindicandae. Neque in fictum illud crimen poenis animadvertere iudicium dubitavit imbecillitas, CARFZOVII auctoritate suffulta, e nugis probandi remedia arcescens, donec THOMASIVS ipsam magiam exilio mulctavit. — Haeresin in CAROLI constitutione non memorari forte gratum vobis accidet, A. A. Ne vero credatis, illud opinionum tolerantiae esse tribuendum. Certe si res a CAROLO stetitset; qui; pontificiae religionis imminuendae metu, Belgas, sine literis privilegii, libros in publicum edentes, poena palam in catasta inferenda, stigmate etiam inusto, aut effosso oculo, amputatave manu puniri iussit; si, inquam, res a CAROLO stetitset, uti in aliis legum codicibus, ita, etiam in sua constitutione, haeresis literis sanguinolentis notata legeretur; sed causa in eo fuit posita, quod constitutio Carolina per totam Germaniam, diversas de religione sententias sequutam, recipienda fuit et promulganda.

In aliorum etiam criminum poena acerbiter dicam, an crudelitatem offendimus. Post illum; qui fuerat; medii aevi tempore, omnis imperii defectum, ante omnia tranquillitati et securitati prospiciendum videbatur. Hanc vero barbaris

et immanibus poenis firmari posse ac stabiliri, falso admodum sibi persuaferunt imperantes, quemque, aucto tantum ingenii lumine et doctrinarum cultu, finem assequi licuisset, falso ultra modum sanguine humano, attingere voluerunt. Neque dubitet quisquam, num res ita vere se habuerit, cum in patria nostra, ubi mitior erat populi indoles, supplicia rariora fuerint. Testem habeo Germaniam, qua quam frequens fuerit mortis poena, inde velim efficiatis, quod unus CARP-ZOVIVS decretis, ultimum supplicium iubentibus, plus quam viginti millibus subscripsisse dicitur. Testem habeo Galliam, qua criminum capitalium numerus ultra centum excurrerat, quaque primis saeculi proxime elapsi annis octoginta, solius carnificis Parisini manu, (horresco referens!) sexaginta millia hominum periisse feruntur. O horrendam de vita hominum nil sollicitam legislatorum temeritatem, quos nullam non circumspectionem adhibere oportuisset, ubi hominibus illud adimi iusserunt, quod voluntate sua et arbitrio largiri non potuere!

Insignis porro fuit per omnia tempora legislatorum error, quod crimina, quae maxime metuebant, quaeque funditus tollere atque evellere volebant, acerbissimis poenis cohibenda putaverint. At hanc prudentiam plurimum fefellisse, maxime post elapsam, inde a lata lege, tempus satis longum, iuris criminalis historia confirmavit. Etenim, quem nimium putaverunt legislatorum rigorem, iudices quibusvis artibus mitigare vel effugere conati sunt, et ipsi illi, qui iuris laesiones experti fuerant, humanitate ducti, delicta occultaverunt, adeo ut poenae severitas impunitatem adiungeret. In furta cuiuscunque generis a famulis domesticis aut ancillis patrata, cum in Gallia, e sancti LUDOVICI constitutione, morte animadverteretur, nulla fere ad magistratum delata fuerunt et potentissimum furibus fuit in legis immanitate praesidium. — An a certaminibus his singularibus, quae duella vocantur, Galli abstinerunt, postquam illa, poena mortis posita, proferibere enisi sunt legislatores? Imo vero, si illud factum fuisset, neque utiles dicendae neque necessariae constitutiones, ultimum supplicium minatae, inde a CAROLO IX ad LUDOVICUM XV decies et saepius renovatae. Legislatorum voluntate potentior fuit recepta opinio, quam vincere forte potuisset inerior poenae mensura, dedecus, non mortem inferens. An denique poenae capitales, quae adversus milites a castris fignisque transfugas, adversus vectigalium fraudatores, adversus venatores ius

venandi non habentes, constitutae fuerunt, efficere potuerunt, ut eorum delictorum numerus imminueretur?

Si varios Europae tractus perlustrantes, poenas respicimus, quibus gentes illa aetate usae sunt, est sane, quod fateamur, rem in melius mutatae fuisse post receptam ergastuli poenam, quae omnibus aliis eo praestat, quod modum maxime diversum recipiat et diuturnitatis et gravitatis ratione habita. Simul vero nos offendat necesse est, carceres nonnunquam esse immundos, subterraneos, horrendos, damnatos autem durissime haberi. — Quod in nonnullis regionibus ergastuli poena frequentius est exilium, vera maleficorum commutatio, inter gentes facta, in paucissimis tantum causis habet, quo sese commendet. Qui hoc poenae genere frequenter utuntur, in suspicionem incurrunt, se malle maleficos extorres vicinorum sumptibus, quam quidem suis, ali et sustentari, nil curantes, an alibi crimina repetantur, propter quae patria cives indignos eiectos voluit. Animalia rabie correpta non ultra regionum fines propulsantur, sed vinculis et catenis ligantur, ne aliis noceant; at malefici, civitatis pestes, in finitimos populos, sine ulla sollicitudine, immittuntur, ubi ipsis longe difficilior victus comparandi occasio, ideoque paratior ad laesiones animus. At si exilii poena quendam avaritiae colorem habeat, magis tamen est, ut illud de multis frequenter iniunctis et de publicatione bonorum dicamus, quorum usus ita invaluit, ut inter fines poenis propositis nonnulli referre non erubuerint avaritiae emolumentum. Bonorum autem publicatio, quae fini prorsus non respondet, in liberos etiam infantes parentum poenam protrahit, ideoque a maioribus nostris recte fuit improbata. Alia aliis placuerunt, qui non tantum viri damnati, verum etiam uxoris innocentiae bona fisco addicenda putaverunt. — Qui infamiam frequenter irrogant, etiam propter facta, a quibus cives non ita abhorrent, illud agere videntur, ut vim suam amittat hoc poenae genus et receptae inter homines sententiae refragetur. — Longe vero perverfius illi constituunt, qui militiam inter poenas collocant, et maleficos ad arma demandando, patriae securitatem sceleratissimis quibusque committunt, simul vero militiae honorem imminuunt, fortissimum illud audaciae et virtutis incitamentum! — In poenis porro corpori inferendis, capitalibus praesertim, ingenua crudelitas nondum exolevit et placet adhuc legislatoribus poenam ad ipsam criminis naturam conformare. — In poenarum etiam usae errores nonnulli ma-

nifesti sunt et conspicui. Modo enim adhibentur, quæ prorsus sunt inutiles, modo vero, www.libtool.com.cn quas lex non iussit, sed quæ, nulla facta comminatione, ex analogia, uti vocatur, vel ex usu forensi, originem repetunt. Modo in causis difficilioribus a legis praeceptis receditur, imo communi doctorum sententiae tanta vis tribuitur, ut ipsam legem tollere atque evertere intelligatur. Modo, deficientibus probandi remediis, ideoque reo criminis suspecto quidem, at non convicto, poena infertur ordinaria minor, ut scilicet quasi e specimine cognoscat, quid eventurum fuisset, dummodo de auctore delicti vere confitisset. Modo, quando, qui crimen patnaverunt, inter plures incerti sunt, vel quintus, vel decimus, vel vicimus, prout numerus est eorum, qui in suspicionem veniunt, poena afficitur. Modo qui per latam a iudicibus sententiam damnati, nondum tamen exsequutioni datam, poenam etiam ultimam luunt, licet indices de innocentia certiores facti sint, quam dissimulabant, cum puderet errorem profiteri. Modo ingens est in poenis diversitas, non ab aetate, sexu, statu, vel viribus, sed a dignitate et respectu personarum repetita, ita ut poenae gravitas humiliores urgeat, quam dignioribus effugere conceditur. Imo nonnullae poenarum species, praesertim in Gallia, solis nobilibus reservantur, in quarum communionem non admittantur de plebe homines.

A remediis ad leniendam atque evitandam poenarum asperitatem excogitatis, haec etiam aetas non prorsus fuit aliena. Asylorum usus apud plerasque gentes quidem interiit, in Gallia, Germania, iisque Europae tractibus, quorum incolae a fide catholica divortium fecerunt, alibi tamen servatus, maxime in Italia. Iosepho demum, Imperatori, et LEOPOLDO, Etruriae duci, has criminum latebras purgare, haec maleficorum receptacula claudere, mens fuit et animus, quo caedium numerus imminutus dicitur. — Spuria quoque fuere poenarum mitigandarum causae, quibus legum severitati subvenire studuit hominum ingenium. Sunt inter illas vere ridendae, infinita superstitione prognatae, quibus enarratis vereor, ne huius loci dignitas offendatur.

Licet constitutio Carolina meliori iudiciorum ordini prospexerit; licet plura, quæ ad crimina probanda faciunt, melius determinata fuerint, non tamen existimetis, omnes medii aevi sordes iam elutas fuisse omnesque sublatos errores. Defensionem reis concessam fuisse, imo datum ipsis a iudicibus causarum patrum, auctae inter populos humanitati tribuendum. Huic vero salutaris legum praecepto resistere nonnulli, sive iurium imperitia, sive iudicii defectu, sive animi

malitia, in atrocioribus vel notoribus criminibus defensores reos denegantes, quod quam periculosum fuerit, neminem fugiet, qui novit, quam incerta fuerit atrocis et notorii criminis significatio. Sunt inter iuris criminalis scriptores, etiam extranei, qui summis laudibus efferunt patriam nostram, quod nulli unquam cuiuscunque criminis reo non licuerit causam suam defendere vel alteri defendendam committere. — Meliora probandi remedia a Romanis, egregiis iis in prudentia civili magistris, mutata, in locum eorum successerunt, quibus medii aevi inscitia fidem habuerat. Iusiurandum, quod vel accusatori, vel reo, vel testibus, qui nil viderant, nisi audiverant, deferri solitum, per consuetudinem fuit abrogatum. Dei iudicia et armatam disceptationem respuit aetas cultu provecior, quae veritatem non incerto fati eventu, sed rebus ipsis factisque manifestari voluit. Utinam vero non e Romano iure receperissent etiam, quae deteriores sunt notae! Quaestionem volo, quae per tormenta instituitur, quam in servilia tantum corpora exercebant Quirites, donec inter imperatores fuere, quibus primum in humiliores, mox etiam, atrociorum criminum causa, in digniores quaestionem haberi placuit. Ex imperatorum constitutionibus in leges Visigothorum, Francorum, aliarumque gentium migravit quaestionum usus, etiam in ius pontificium, quod cum longo lateque fuit propagatus. Quaestiones illae per tormenta ad Dei iudicia, in quorum locum successerunt, ab antiquioribus iuris criminalis Doctoribus relatae fuerunt. Si vellem indignationem vestram vehementissime excitare, A. A. exponenda forent diversa tormentorum genera, acerba illa, barbara, nulla non arte excogitata, ab omni humanitatis sensu remotissima, principi loco adhibita in criminibus nullo modo probandis, magis scilicet et quae sunt similia. At supersedeo iis enarrandis, quae turpia sunt et fastidiosa. Praestaret argumenta exponere, quibus tormentorum usum impugnaverunt ii, quorum menti maior inerat aurae divinae particula. Versor autem, ne satietas iam audiendi cupiditas minime exsuscitetur, oblatiis iis, quae in compitis leguntur. Magno autem numero fuerunt, qui adversus tormenta, iam inde ab AUGUSTINO, ad nostram usque aetatem tam praeclare sunt vociferati, ut quod adiceret ipse MONTESQUIEUUS nesciverit. Est certe quod obstupescat animus, veritatis inquirendae remedium, ita intolerabile, lugendum, rigandumque; si fieri posset, lacrymarum fontibus, per tot saecula servatum fuisse! Galli, quibus ingenium aliis sagacius, ne de fide reo, tormentis cruciatio, habenda nulla superesset dubitatio, neque dolore expressa censeretur criminis confes-

ho, neminem; nisi iuratum, torqueri voluerunt! — Denique hic non omittenda sunt poenae mortuis eorum corporibus illatae, qui ipsi vitam sibi ademerant, otiosae prorsus, inutiles, et fini ne minimum quidem respondentes. Non illae horrorem spectantibus incutiunt, sed magis commiserationem creant; atque arguunt potentiae defectum in indice, mortem superare nesciae. Ipsum autem inanime corpus, quod neque urgent nebulae malusque Iupiter, neque torret nimium propinqui solis ardor, non etiam afficit dedecus et ignominia.

Tot fuerunt, inde a fugatis mediæ aevi tenebris, in iurē criminali humani ingenii errores in diversis Europae regionibus, licet non aequali frequentia, conspicui! Non desuere profecto, qui per totam hanc aetatem plurimos errores ratione atque oratione fortiter depulerint et profligaverint, nequē defuit esse historia iuris criminalis prudentiae civilis magistra. Tardiores autem fuerunt ad legum emendationem, qui civitatibus praecerant, adeo quidem, ut quis crederet ubivis valuisse SALVETI legem, quae vetabat, quenquam; nisi collo in laqueum inserto, novam legem rogare! Et sane imperantibus laudi habendum, quod a temeraria mutatione abstinuerint. Ignoscendum est etiam difficultati illa corrigendi, quae deteriora quidem erant, at cum aliis utilibus institutis arcte coniungebantur, quae separare ac divellere periculosum posset videri. Habent praeterea leges, maxime criminales, quandam ab antiquitate sanctitatis colorem, quo augetur illarum veneratio et observantia, frequenti mutatione labefactanda. Sunt leges poenales, uti scriptor e nostratibus dixit, velut septa, quae tutandi causa fiunt in loci praecipitis vicinia; firma sint illa atque immobilia oportet, ut oculis manibusque praesidia sint, vertiginem arceant et a lapsu sustineant. Haec vero licet ita sint, in eo vix excusationi potest esse locus, quod imperantes, cum scriptos legum codices habere licuerit, criminum tamen punitionem usui et iudicantium arbitrio committere maluerint. Illud in pluribus etiam Belgii regionibus obtinuit, ubi DAMHOUDERUS, CARPZOVIVS, BOEHMERUS, legiatorum erant instar, quorum tamen auctoritas usu recepto erat circumscripta, adeo ut incertae fuerint et civibus incognitae criminum poenae. In eo vix excusationi potest esse locus, quod, velut in Gallia, leges criminales latae quidem fuerint, sed numero multae, contrariae, dispersae, non in unum collectae.

ctae, in bibliothecis eruditorum et chartarum publicarum horreis latentes. In eo vix excusandi sunt, quod leges, antea quidem neque inutiles, neque iniustae, sed vel obsoletae, vel mox pro mutata temporum ratione, nimia severitate infignes, non opportune mutatae fuerint atque emendatae. An quidem homicidii reus, qui ante paucos annos in Anglia, legum morumque tenacissima, pugnam singularem cum accusatore conferere voluit, iudicantibus difficultatem movisset, si armata disceptatio, ut oportuit, abrogata fuisset? Nonne nimis erat durum, ante paucos annos, in Frisia, eos; qui caudas equis defecerant, poena morti proxima affici, et ultimo supplicio plecti aedium effractores; quam severitatem suaserat aliquando criminum illorum frequentia? In eo denique excusationi vix potest esse locus, quod Imperantes eiusmodi instituta nimis neglexerint; quibus crimina praevertere ac praecavere licuisset.

Quod inter homines plerumque solet accidere, ut facto quodam insolito animi moveantur atque excitentur, idem in legum criminalium emendatione obtinuit. Triste IOANNIS CALASII, civis Tolosani innocentissimi, supplicium, cuius causa per totam Europam a VOLTAIRIO vulgata, hominum ingenia impulit, ut de legum poenaliu naevis et iudiciorum defectibus cogitarent. Mox illustrissimus BECCARIA, libello per cultiores quascunque terras propagato, antiqua elegantia conscripto, infuetaque aviditate excepto, quid humanitas in puniendis criminibus expostulare videbatur, manifestavit, cuius vestigia mox alii sequuti sunt, ex historia iuris criminalis prudentiae civilis praecepta repetentes. Iam inter imperantes fuerunt, qui sine mora leges reformare praeceperint, quae tamen res apud plerosque tarde admodum processit. Interea vero temporis sparsae per totam Europam novae de iure criminali opiniones, magis ad humanitatis sensum, quam ad vera iuris principia, conformatae, vim suam in iureconsultos, in iudices, in poenas, et in iudiciorum usum exseruerunt. Tunc autem evenit, quod nunquam antea, ut ab illato lumine et inoauto illius usu errores nati sint. Leges enim vetustatem redolentes, receptis sententiis contrariae, iam in contemptum adductae fuerunt et in iudiciis quibusdam neglectae. Hinc fracta legum auctoritas et imminuta reverentia. In partes oppositas abierunt opiniones iudicantium, aliis constitutionibus antiquatis stricte adhaerentibus, aliis solam philosophiam sequutis, aliis mediam viam ingressis, quo factum, ut multa iam arbitrio committi, vacillare et in peius ruere coeperint. Humanitatem clamabant plerique, qui de iure criminali verba faciebant, de iusta seve-

ritate, tuendae iuris securitati prorsus necessaria, minus solliciti. Fundamenta ac principia, quibus novae leges, tot votis expetitae, inniterentur, non e doctrinae principiis derivata, sed tantum ad humanitatem conformata volebant. Philosophia mox diligentius excolta et in iurisprudentiam, etiam criminalem, illata; accuratius examinata fuerunt ac ponderata, quae suaserat humanitatis ardor, et iam prudentiae civili subministrata fuere certiora legum ferendarum principia ac fundamenta, e quibus tamen antiquiores nonnulli plura iam agnoverant et exposuerant.

Imperantes civitatibus praepositos iam urgebat sparsa inter cultiores civium ordines opinio de legum criminalium naevis; urgebat doctrina de criminibus et poenis a philosophis et iureconsultis exposta; urgebat incertior quam antea iuris conditio et usus, quo veteris memoriae leges ad humanitatem flectebantur; urgebat exemplum vicinarum regionum, ut legum codices conscribi curarent, ad auctum ingenii cultum, ad auctam humanitatem, ad aucta doctrinarum lumina conformatos. A meo proposito alienum est enarrare, quid imperantibus in diversis regionibus placuerit; quinam tardiores fuerint, quinam alacriores, quinam caeteris palmam praeripuerint. Licet non omnes legum criminalium codices recentissimi temporis eiusdem pretii habeantur, in eo tamen omnes conveniant, illos prudentiam civilem ostendere iuris criminalis historia edoctam, veterum errorum emendatricem. Falsa crimina expulsa sunt et fugata. Quae adversus Deum committi dicebantur crimina, vel omissa sunt, vel transposita in alia codicum loca, aequiori lance ponderata. Poenae, plerisque gentibus non ultra modum severae, iam ad illati detrimenti modulum exiguntur, non ad moralem facti pravitatem. Nulli adhibentur exquisiti dolores et cruciatus; Mortis poena infligitur ab ingeniosa crudelitate ut plurimum immunis. Rarior est exilii poena, apud plerosque in poenam ergastuli commutata, de qua in damnatorum utilitatem emendanda egregie meruit, immortalis nomine dignus, HOWARDUS. Bonorum publicatio ab imperantibus liberalioris ingenii proscripta. Poena nulla inferitur, nisi cuius comminatio per legem facta sit; nulla inferitur, nisi reo criminis convicto. Poena inferitur omnibus eadem, nisi sint in ipso facinore vel in delinquentis persona poenae exasperandae momenta, lege constituta. Poena certa est et inevitabilis, nullo asylorum remedio effugienda, nulla ratione mitiganda, nisi quae lege sit approbata. A quaestione per tor-

menta multis in regionibus indices iam abstinuerunt, antequam eius usus legis fuisset interdictus.

Tot vero virtutes licet novos legum codices exornent, non tamen deficient, quae humani ingenii errores etiamnum testentur et iustas querelas moverint.

Si plerique codices poenales evolvantur in vicina Germania recepti, ubi doctrina iuris criminalis diligentissime fuit excolta, vel etiam codicum usu non receptorum exempla in publicum edita, nimium horum nonnullos offendit studium, omnia regulis generalioribus complectendi, adeo quidem, ut libris sint simillima, qui criminum et poenarum doctrinae in scholis exponendae inserviunt. In regulam autem generalem notiones nonnunquam admixtas deprehendimus, quae quidem aliquando possint adesse, non vero semper adsunt, neque ad regulam vere pertinent, quod usui maxime obstat. Porro tanquam universae verae et in omnibus valitura proponuntur, quae in singulis nonnunquam fallunt. Praeterea difficultates iudicantibus fuere motae; qui de casibus singularibus regularum nimis generali submittendis laboraverunt et decreta tulerunt, legis quidem verbis conformia, at nihilo minus absurda. Nata fuit insuper nimia, eaque non evitanda severitas, quoties de conatu, culpa, vel praestito delinquentibus auxilio, poenis afficiendo, per regulas universales fuit constitutum. Addatur singula delicta, secundum doctrinae normam ad genera fuisse relata, pro laesi iuris diversitate distincta, unde factum, ut crimina quam plurima generi prorsus arbitrario, imo ipsi eorum indoli contrario, comprehensa fuerint; utque idem crimen, pro diversa laesi iuris natura; per varia genera dissectum fuerit, modo inter publica, modo inter privata delicta collocatum; ut nonnullae quoque delictorum species, quae cum aliis, vel nomine, vel alia quadam similitudine coniungebantur, ad idem genus, quo caeterae, licet male admodum, relatae fuerint, ne prorsus omitterentur, atque ita impunitati locus esset; utque verae legum interpretationi vis fuerit facienda, vel factum ab omni poena immune declarandum, quod tamen in criminum serie desiderari non oportuisset.

Ab hisce nonnullorum in Germania codicum defectibus si quidem immunis sit Gallicus, quo Belgae etiam nunc utimur, non ideo tamen iis praestare dicendus est, sed suis etiam naevis in deformitatem est insignis. Pauca hic digito quasi indicare mihi liceat.

Silentio praetereo laesionum distinctionem, quae codicis initio occurrit, ar-

bitrariam illam, non repetitam ab ipsa facinorum natura; sed tantum a poenis lege positis, ideoque multis improbatam atque impugnatam. Silentio praetereo ingentem delictorum lege descriptorum numerum, nimium nonnullis visum; licet alii fuerint, qui iuris laesiones, in longa etiam serie, omisissae esse existimaverint. Non vero tacere licet, multas rerum notiones ambiguas esse et incertas, a quarum tamen vero intellectu prorsus pendet puniendi ratio. Etenim quid voluerit legislator, quando constituit, solam agentis dementiam et vim, cui resisti non potuerit, facere, ut crimen vel delictum commissum non intelligatur; quid, inquam, voluerit, admodum est obscurum, maxime quidem, postquam legis suaseres publice dicentes audivimus, hoc ita constitutum fuisse; ut omne hominum arbitrium de legis poenalis usu cesaret. Quid igitur? An soli dementes, vere ita dicti, a poenarum severitate erunt eximendi? An omnes alii, licet non omnino dementes, sine voluntate tamen et intelligentia legem violaverint, ebrietate, somno, imbecillitate ingenii aut affectum vehementia mentis usu destituti, poenis lege positae erunt afficiendi? Hoc non patitur aeterna iuris ratio, quae malum inferre vetat, nisi iis, qui, siue voluntate sua, siue negligentia, legem insuper habuerint; adeoque vel poena erit decernenda iuris rationi contraria; vel lex per interpretationem flectenda, quod incertum, an legislatoris consilio respondeat! — Neque alia desunt exempla. Qui enim societatibus armatis praefuerunt, crimina adversus publicam securitatem molitis, poena capitali affici iubentur, absque eo, ut pateat, quatenus intellexerit legislator ad eiusmodi societatis indolem pertinere. Eadem poena manet omnes, qui infanti recenter nato, etiam sine praemeditato consilio, mortem intulerunt, licet prorsus incertum sit, quinam infantes recenter nati sint habendi, an qui vix de matre delapsi, an qui per mensem vixerunt, an bimestres etiam, semestres, anniculi, imo aetate proveciores! In furti auctores et socios gravius animadvertitur, si factum sit, vel in via publica, vel noctis tempore, absque tamen eo, ut lex constituat, quid viae publicae temporisve nocturni denominatione sit intelligendum. Tota igitur res a iudicium pendet opinione, et poenae, severitate longe dispaes, similis facinoris auctoribus, diverso tempore et in diversis iudiciis, fuerunt decretae. — Si porro ad facta respiciamus, quae poenis cohiberi voluit legislator, est sane dolendum, auream regulam, cogitationis poenam neminem pati, interdum fuisse neglectam. Non quidem in privatis delictis ita factum; non quoque in publicis plexisque, sed maxime in iis, quae adversus ipsum iura-

perantem eiusve familiam intentarentur. Caedem imperanti vel uni e gente sua facto illatam, infidias uni pluribusve eorum structas, actis externis manifestas, ultimo quidem supplicio puniri recte iussit legislator, qui in reprehensionem multorum non incidisset, nisi sola etiam criminis eius proposita, cum aliis tantum communicata; nisi consilia, mente tantum a pluribus disposita et parata, eadem poena vindicanda statuisset, adeo ut nostra quoque aetate ad mortem obeundam suffecerit, de nece virorum illustrium cogitavisse! Haec autem constitutio, si qua alia, prodit male occultatum imperantis metum et atram, quae pectore sedebat, de vita tuenda et servanda potentia sollicitudinem! Imo haec tanta fuit, ut nullis non illecebris uti dedignatus sit legislator, quibus eiusmodi consilia posset patefieri eorumque auctores ad supplicium protrahi. Impunitas igitur omnibus promissa, qui de aliorum sive pravitae, sive etiam temeritae vel imprudentiae, magistratum indicemve certionem facerent. Imo ne, qui consiliorum essent conscii, longa deliberatione instituta, a perdendis aliis fierent alieniores, unum tantum diem lex concessit, quo vel dedecus e violata fide, ex hominum opinione, contrahendum, vel poenae subeundae periculum eligere oportuit. Eo enim elapso, legis severitas non effugienda, ne quidem, si precibus ac monitis alios a patrandi crimine dehortati fuerint. Quomodo de legis istius meritis indicet communis hominum intelligentia; arte non conformata, sed aequi tantum rectique sensu ducta, omnes illi compertum habuerunt, qui coniurationum reos in Gallia, non alia de causa damnatos, nisi quod familiares suos et amicos, patresfamilias eos, prolisque numerosae praefidia, crimina quidem cogitantes, at cogitantes tantum, non patrantēs, fidem ipsis temere habentes, eiusque violationem ne quidem suspectantes, supplicio non effugiendo committere noluerunt. Horum sortem, implacabili legis rigore tristissimam, plerique doluerunt, eos indignatione prosequuti, qui, facta delatione, e sociorum sanguine poenam sibi redimere maluerint. — Praeter crimina, e quibus imperantis securitati detrimentum imminere videbatur, alia sunt, quae poenis ultra modum severis, neque e iudicis arbitrio temperandis, coercentur. Hic longam cogitatis seriem criminum, quae poena capitali puniri voluit legislator. Crimina cogitatis, publica praesertim, internae civitatis tranquillitati contraria, non semper accurate descripta, ita ut ipsa criminis notio aliquando ab hominum opinione sit definienda, quod quam sit periculosa, maxime turbatae reipublicae et bellorum ci-

vilium temporé, ferventibus partium studiis, nemo est, qui non intelligat. Cogitatis in quodcumque falsae monetae, tum aureae, tum argenteae crimen; five confecti sint nummi adulterini, five circumsecti tantum sint veri, mortem minatum esse legislatorem, nulla mitigatione admissa, five propter exercitii modum, five propter ipsam facti tenuitatem. Sit, uti ferunt nonnulli, hanc poenae acerbitatē remansisse e legibus, barbarum civilium tempore latis, quo receptus pecuniae chartaceae usus, cuius in fraudem aliorum conficiendae facilius occasio! Hinc vero legis iniquitas minime imminuitur, sed clarius tantum apparet, quantopere medica manu iam indigeat. Cogitatis incendii crimen, quod semper mors insequitur; five aedes, quibus flamma apposita, habitationi fuerint aptae ac destinatae, five minus; five domus incensa fuerit aliis contigua; five tugurium, ab omni vicinia remotissimum. An denique hic etiam sit memoranda infantum recentē natorum caedes, maxime a matribus illata, dubium alicui posset videri. Certe, si huius facti atrocitatem intueamur, non est, quod eam alio criminis genere superari quis censeat, adeoque mortis poenam, neque nimis gravem, neque iniustam dicere forte licet. At in constituendis poenis non tantum laesi iuris praestantiam, verum alia quoque respicere legislatorem oportet, et praesertim curare, ut poenae certae sint et criminum auctoribus non effugiendae. Si iam animum advertamus ad magnam indicam sollicitudinem in ponderandis iis, quibus de caede infanti recentē nato a matre illata conflet, dubium posset videri, an ultimum supplicium utile sit dicendum. Quo magis enim facinus istud natura abhorret, quo severior est poena lege sancita, eo etiam maiori difficultate condemnationis decretum iudex interponit, et, si momentum aliquod inveniat, quo a iubenda capitis poena possit abstinere, huic pondus, quantum poterit, solet adicere; imo, si nihil aliud super sit, saepius impunitatem poenae praeferet. Hinc de hoc crimine, nimis sine poena commissio, iam questus est *πονημενος* et questi sunt alii, nostra etiam aetate, imprimis ubi iudicia per iuratos habentur, qui de absolvendis matribus, occisi infantis recentē nati reis, fere coniuravisse videntur. Subvenit igitur nonnullis dubitatio, an, si propter crimen illud, atrox certe et horrendum, neque ideo minus frequentissimum, ad longam ergastuli poenam damnare lege permitteretur, non scrupulus iudicantibus moveretur et non imminueretur earum numerus, quae nunc omnem poenam evadunt, cum, propter factum probatu difficile, vel mora vel impunitas a iudice sit pronuntianda. Ita,

patetis forte; existimant eiusmodi iuris criminalis doctores, qui, usu rerum non edocti, solam humanitatem praedicant, pulchram quidem, at, arcendis criminibus non aptam aut sufficientem! Imo vero sunt iudices in suprema Galliae curia; prae aliis negotiorum frequentia exercitati, quibus haec suborta dubitatio; quam non improbaverunt KLEINIUS alique in Germania, iudiciis criminalibus expertissimi. — Quae haecenus dixi ad singulas delictorum species pertinent; alia sunt, quae certa spectant hominum genera, in quos severius, quam quidem in alios, animadvertendum esse censuit legislator, non tamen in omnibus iustitiae et aequitatis praecepta sequutus, quae de re pauca sunt addenda. — Nemo certe unus est, qui inficias eat, eos, qui munere publico funguntur, prae reliquis omnibus ad legis observantiam teneri, et, si quando eam violaverint, iuste omnino, poenam graviores subire. Poterit tamen poena illa modum evagari, et non omnis fraus legi facta aequo pondere erit aestimanda. Iusta igitur severitate legislator Gallicus viros, publico munere insignes; delictorum criminumve auctores, caeteris civibus gravius puniri volebat. An vero iusti limites non evagata sit eius prudentia, praesertim in puniendo falsi crimine et iis, quae legibus falso equiparantur, nulla est negotii levitate eiusque exiguo momento mitigandae poenae ratione, nunc etiam, concessa, omnibus, ni fallor, compertum erit, quotquot iudiciis, de hoc criminum genere institutis, vel per tempus interfuerunt. An etiam nimis insensus fuerit in eos, qui poena, semel iam illata, non commonefacti, a novo facinore non abstinuerint, inde efficiatis, quod omnino non attendatur, an, inde ab admissa prima legis violatione usque ad alteram, breve admodum tempus, num vero longum sit elapsum; quod non distinguatur, an recens illud factum, quo reus poenam meruit, eiusdem sit naturae, cuius vetus, num vero omnino diversae; imo quod propter crimen repetitum, sola repetitionis causa, non raro mors sit inferenda. Hanc acerbitatem tollere et legem in melius reformare in votis aliquando habuerunt delegati ad supremum legislatorum in Gallia confectum; quae tamen vota omnino dolendum est, pia tantum fuisse, successu destituta. — Maxime vero hic nuncupandi criminum focii, in quos eadem poena, qua in auctores, animadvertitur. Hoc vero non ideo durum quis existimet, quia focii, ad factum alterius accedentibus, levior poena sufficere posset videri. Haec enim ratio non omnes iuvaret, qui lege focii habentur, quo nomine etiam veniunt, quicunque donis, promissis, minis, auctoritatis abusu, vel arti-

bus atque infidiis aliis incitaverint; certe ipsae auctoribus benignius non tractandi. At alia est difficultas, quae maius habet momentum. In nonnullos enim criminum auctores severior poena lege sancita est, quam quidem in alios, propter necessitudinem, quae hos inter et eos obtinet, contra quos facinus admisum. An hoc vinculum socios etiam adstringit ad gravioris poenae molestiam? An qui famulo domestico vel ancillae, de bonis herilibus per furtum ablati in iudicium tractae, socius fuerit, eadem, qua hos, erga dominum fide atque obsequantia teneri affirmabimus? An obscurae famae hominem, qui viro, muneris publici honore conspicuo, in conficiendo falso instrumento auxilium tulerit, huius quoque poena, longe graviore, afficiendum dicemus? An filii parricidae adiutorem puniendum statuimus, ac si ipsa esset parricida? An haec non licebit, quod filio denegatum, excusationem proponere, si, facta violentia, ad caedem fuerit incitatus? Dubia et incerta fuisse videtur ipsa Galliae suprema curia, quae, modo in hanc, modo in alteram sententiam propensior, non semper eadem iudicandi ratione est usa. Et profecto, minus in dubium vocari poterit, quid flagitet aequitas ac iustitia, quam quid e legislatoris voluntate sit decernendum! — Si quidem tot crimina, secundum Gallici codicis constitutionem, nimia vindicentur acerbitate, sunt alia, de quibus longe diversa placuerunt, Huc maxime referenda delicta, adversus liberum iuriam civiorum exercitium commissa, quae legislator levitate prosequutus est prorsus singulari, imprimis si poenae, in codice statutae, comparentur cum iis, quae turbatae reipublicae tempore invaluerunt. — Inter poenas etiam, quae inferri subeant, sunt a nostrae aetatis culta omnino alienae, ideoque improbandae ac repudiandae. Hic in memoriam revocetis restitutam, quae abrogata fuerat, bonorum publicationem, et multas, sive ergastuli poenae frequenter adiunctas, sive solas etiam lege constitutas, nonnunquam ita graves, ut ipsam omnium bonorum publicationem exsuperent, adeo ut in futura quoque damnatorum bona fisco se ingurgitet, turpis avaritiae nota insignis. Revocetis deterrimam mortis civilis poenam, quae non tantum opera perpetua comitatur, verum etiam deportationem; ideoque facit, ut homines numero multi, ab ergastulo in coloniam missi, in uno loco degentes, iuris tamen expertes vivere intelligantur, nisi dura legis severitas ad rationis praecepta flectatur. Revocetis crudelem illam manus dextrae amputationem, parricidis faciendam, antequam mortem obeant; spectaculum horroris plenum, aevo sequiori dignissimum, a nostro autem prorsus

alienum. Laus igitur nulla augustissimo Regi nostro non tribuenda, qui hasce poenas plerasque proscripsit aliasque in earum locum substituit!

Denique, ut finem dicendi faciam, sunt etiam errores legibus, cum in Gallia, tum in Germania latis, communes dicendi, quos omittere instituti nostri ratio non finit. Multi sunt inter iureconsultos, qui doleant, in poenis determinandis fato nimis fuisse commissum. Scilicet ab incerto rerum exitu pendet, an qui alteri vulnus intulit, leviori carceris poena sit afficiendus, num vero ergastulo includendus, imo infamia notandus. Si enim laesus, vel per unum diem, ultra tempus lege definitum, morbo a laesione contracto laboret vel operi suo sustentando sit impar, actum erit de fama laedentis, quem iam ignominia manet, non evitanda. Nil sane intererit, an soli vulneri tribuendum, quod laesus non opportuno tempore sanitati fuerit restitutus, num vero coeli gravitati aut medicorum imperitiae. Plura huius generis posset proponi, etiam talia unde pateret, vitam laedentis unice pendere a tempore, per quod diem protraxerit is, cui vulnus illatum. Haec autem misa facienti pauca liceat adicere de legislatorum sollicitudine, omnia legibus constituendi, deque studio iudicis arbitrium ultra modum imminuendi vel tollendi, quo nomine Germanicae pariter et Gallicae leges notandae videntur. — Pulchrum scilicet plerisque visum fuit, si, quod eximio laudis praeconio celebravit MONTESQUIEURUS, sola lex poenam iuberet, nullis hominum voluntati partibus relictis. Hoc ante annos circiter triginta, legislatoribus in Gallia ita placuit, ut poenas lege constituerint certas ac prorsus determinatas, adeo ut iudici ne quidem commissum fuerit tempus definire, quod in exilio vel ergastulo damnatis esset consumendum. Quid vero effecit haec legislatorum ratio? Monstravit certe hos ipsos, qui iudicibus, velut humana prudentia destitutis, fidem nullam habuerant, sapientia, quae Deorum est, non etiam praeditos fuisse. Eventus enim expectationem fefellit. Fracta quidem muneris iudiciarii dignitas, sed enata simul poenarum durities ad immanitatem accedens, cum nulla poenarum diversitas admitteretur pro tot variis rationibus, quae eiusdem criminis aestimationem augere possunt vel imminuere. Hanc legis acerbiter aliquatenus quidem lenivit codicis, quo nunc utimur, auctoritas, quo iudici permisum tempus definire, per quod poenae non perpetuae damnatis sint subeundae, observatis tamen limitibus lege positis. Imo poenas, quibus non quidem crimina, sed levioris momenti delicta, coerceri iubentur, propter damnum exile et rationes mitigationem suadentes, temperare fuit concessum.

At ne hoc etiam sufficit, ut iusta fuerit laesiones inter poenasque mensura. Criminum enim reis nil prodest aetas iuvenilis, quaeque eius esse solet protervitas ac petulantia; nil poenae gravitatem imminuit aliorum adhortatio; nil detrimenti illati levitas. Meliora Belgae Rex noster demum attulit, qui iudiciis facultatem concessit; propter rationes lege descriptas, poenas constitutas mitigare, simul tamen prudenti huius facultatis usum religioni iudicantium commendata. An salutaris fuerit huius concessionis effectus in iudiciorum criminum exercitium, quis vestrum, usum edoctus, in dubium vocabit? Quod nobis diu iam contigit, multis adhuc in Gallia et Germania votis expetitur. Plura, opto, nobis afferant novae, quas exspectamus, de criminibus leges; quibus alii etiam profligantur errores, sintque tutum civium libertati ac securitati praesidium, populisque vicinis humanitatis simul et prudentiae exemplum? Haec sunt, A. A. quae dicenda habui; quo minus plura adiciam, metus obstat vos, diutius quam oportet, detinendi.

Ex hisce vero rostris ante decedere non licet; quam vobis, nobilissimi Curatores, grati animi sensum significavero, quod dignus vobis visus fuerim, quem ad munus iurisprudentiae in celeberrima hac academia docendae Regi augustissimo commendaretis. Est sane quod mea designatio animum laetitia afficiat. Etenim quodcumque munus per omne vitae tempus administravi, nullum mihi eo fuit incundius, quo, fere per sexennium, in Athenaeo Frisiaco, fungi contigit. Ut in disciplinarum cultu aetatem transigere mihi liceret et iurisprudentiae studio invenum ingenia imbuere, et urbem natalem aliquando reliqui, et honorificum in iudicum ordine locum, et collegarum coetum, et amicorum confortionem et cognatorum familiaritatem. Neque unquam facti me poenituit! Cum vero auditorum frequentia docentis angeat alacritatem; cum dulcis sit et suavitatis plena cogitatio, eodem in loco eruditionem amplificare, quo posita quondam fuere discendi tirocinia, est certe, quod mentem teneat expectatio, me hic maiori cum voluptate et doctrinarum cultui et inventutis commodis prospecturum. Vobis persuasum habeatis velim, me, officii memorem, illud omni semper mente acturum, ut, quantum quidem pro virium tenuitate lice-

bit, in iuvenum animis augeatur disciplinarum amor, utque ad ingennum ~~in-~~
~~ris~~~~prud~~~~entiae~~~~co~~~~studium~~, literis pariter et philosophia condecoratum, mature
conformentur. Vestris, precor, auspiciis diu floreat, uti nunc etiam floret,
haec alma eruditionis sedes! Singulis annis nova capiat splendoria incrementa,
et egregium nutriat civium numerum, quibus augeatur aliquando et illustretur
patriae gloria!

Vestrum ordinem ubi intueor, clarissimi Praefectores, tristia simul et laeta
animum occupant. Tristia occupant animum. E tot enim meis praeceptoribus,
huius academiae quondam ornamentis, unum tantum supersitem video. Quem sub-
tili iudicio et summa perspicuitate philosophiam tradentem audiavi, ROSMAN-
NUM, dudum immatura morte sublatum ploravimus. Tristissimo etiam funere
elatus PAEHLIGIUS, qui ingenio, studiis pariter atque usu exercitato, disci-
pulis suis plurimum proderat. Occubuit etiam, qui comitate atque affabilita-
te sermonis animos retinebat; qui ad praeae venustatis sensum et dictionis
nitorem discipulos arte formabat, RUARDIUS. Morte quoque abreptus est
ROSSCHA, vestri ordinis decus; donec ab Amstelredamensibus expetebatur, qui
veteris aevi elegantiam accuratae recentiorum eruditioni coniungebat. Acerbum
denique supervenit et maxime lugendum TWISTII fatum, qui perspicua atque
accurata rerum expositione, docendi facilitate, ingenii solertia, superiorem non
habuit. Hi quondam praeceptores mei, quos reverentia semper et amore pro-
sequutus sum, vestrum ordinem amplius non exornant! Horum vero memo-
riam; solemni hodie die, silentio praeterire nefas esse existimavi!

Laeta vero simul animum occupant. Ordini enim me adscriptum esse tot
viris egregiis nobilitate, in eruditorum republica nomen insigne habenti, non
exigua voluptate mentem perfundit. Ordini me adscriptum laetor tot viris
conspicuo, e quorum usu et consuetudine uberrima doctrinae emolumenta spe-
rare mihi licet. Non vero possum, quin vobis, quorum merita suspicio, me
commendem, quem animo benevolo in coetum vestrum et amicitiam accipiat
et consiliis vestris adiuvetis. Ita levius erit collegarum desiderium, quibuscum
per annos aliquot vivere mihi contigit, quorumque meminisse nunquam mihi
dulce non erit. Qualis ego sim, qui me vobis offero, norunt illi, qui me
quondam vel discipulum, vel commilitonem habuerunt et amicum. Norunt il-
li, nisi omnia me fallant, me candidum esse et apertum, a furo et fraude alie-

nam, neque infidelem, neque suspiciosum; veritatis simul et pacis amantissimum. Talem si me vultis, persuasum vobis habeatis, me coniunctissimum collegam futurum, eruditionis et academias commodis, omni, qua potero, diligentia vobiscum inservientem.

Laetum mihi accidit, te nominatim compellare, clarissime GRATAMA, quem solum a praeceptoribus superstitem habeo. Ab eo tempore, quo me adolescentem tibi commendavit avunculus mihi carissimus, tuus a teneris amicus, nullum fuit benevolentiae genus, quod in me non contulisti. Lectionibus tuis, colloquiis, monitis, ad iurisprudentiae cognitionem conformatus tener animus et ad veri iustique amorem incensus. Tibi debeo quidquid in iuris philosophia profeci, cuius in hac academia docendae partes mihi tecum iam commissae; Pergas, quaeso, me, collegam tibi datum, eo semper animo prosequi, quo discipulum prosequutus es! Tua eruditione meae penuriae, tua experientia meae imperitiae succurras! Ne dubites, quin tua benevolentia, tuo exemplo, tuis consiliis, mihi nihil unquam futurum sit gratius, nihil antiquius!

Laetum mihi accidit, vos collegas iam salutare, quos antea in hac academia commilitones habui, dulcissime VAN SWINDEREN, amicissime LULOFS! In longum abiret oratio, si in memoriam revocare vellem tempora illa, in quae incidit iuvenilis aetas, quibus res patriae, ruinam minitantes, iustam nobis indignationem movebant; quibusque nihilominus laete florebant artes et disciplinae, nobis diligenter excoltae et in deliciis habitae. Tunc unus nobis erat veritatis amor et mutua ad officium adhortatio. Una erat mens et non intermissa concordia, siue ad laborum, siue ad laetitiae societatem veniremus. Iam annorum lapsu mutata rerum facies. In academiam, quam discentes reliquimus, docendi causa sumus reversi. Utinam, quam acceperimus, doctrinae copiam, cumulata mensura reddere nobis contingat et praeceptorum vestigia pressius sequi! Quaecumque vero tempus immutaverit, intactum reliquit vetus amicitiae foedus, quod, per reliquum vitae tempus, inviolatum servari, confirmari, augeri, mihi optatissimum et iucundissimum habeo.

Vos denique, praestantissimi iuvenes, academiae Groninganae cives, infalutatos dimittere; neque officii ratio, neque animi mei affectus permittit. Ut vestra ingenia iurisprudentiae studio exerceam, ad hanc Musarum sedem vocatus sum. Per sexennium fere eadem mihi provincia in Athenaeo Frisiaco fuit

mandata. Summam e muneris exercitio voluptatem percepi, cuius partem insignem discipulis tribuo. Non quidem magna mihi fuit auditorum corona; sed inter illos, quos habere mihi contigit, nulli fuere prorsus desides et ignavi, pauci negligentiores, plurimi ob assiduam diligentiam laudandi, omnes praeceptoris observantissimi. Qualem me habuerint in discenda iurisprudencia ducem et auctorem, ex his velim quaeratis, qui nunc vobis sunt in hac academia commilitones. Qualis vero ipsis fui, talem et vobis me fore confidatis. Vobis fit idem atque illis erga praeceptorem animus! Deum Optimum Maximum precor, ut conatibus meis annuat!

ANNOTATIONES.

- P. 1. **O**ratio etc. Typis expressa est oratio, uti scripta fuit, non vero, uti recitata. Ne enim tempus nimis longum dicendo consumeretur, plura hic illic omisi, praesertim eorum, quae in ultima parte tractantur.
- P. 5. **Dii erant placandi** etc. Exempla habent CAESAR, *de Bello Gall.* VI, 16. MONTESQUIEU, *Esprit des lois*, XII, 4. et Chr. WELCKER, *die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe*, p. 324 sqq. 368 sqq. et 536.
- P. 6. **Prins illud** etc. Hoc multis fuit observatum, ut probant GOGUET, *von dem Ursprung der Gesetze*, I, 1, art. 1. T. I, p. 16. BECCARIA, *des Délits et des Peines*, p. 24. CALKOEEN, *over het voorkomen en straffen der misdaden*, p. 128 sq. et VEZIN, *Straf- en Doodregt van Teneriffe*, p. 53 sqq.
- Ib. **Poenas huic laesioni adaequatas** etc. Cf. CARPZOVIVS, *Quaest.* LXXVII, N. 24. et imprimis ED. HENKE, *Grundriss einer Geschichte des deutschen peinlichen Rechts* (Subbach, 1809), T. I, p. 267 et T. II, p. 82 sq. 106 sq. 239, 282, 296 et 415.
- Ib. **Pauci fuere** etc. Hoc probant BECCARIA, d. l. HENKE, d. l. T. II, p. 160, 296, 313 et 334. Add. DEIMAN, *Disput. de Officiorum collisione*, quae praemio honorata est a legati Stolpiani curatoribus, p. 95.
- Ib. **MICHAËLIS.** In egregia praefatione Tomi VI operis de iure Mosalico, Pag. CXXIII, sqq. Ed. Belg. Cf. HENKE, d. l. T. II, p. 319 et 333.
- Ib. **Alterum illud** etc. Hoc exemplis a variis gentibus repetitis confirmat Ill. DE PASTORET, *des lois pénales*, P. 3, Sect. 3. C. 3.
- Ib. **Ibin** etc. HERODOTUS II, 65. Cf. WELCKER, d. l. p. 319 sq.

- Ib. **Ranum** etc. PLATO, *Leg.* L. IX, p. 854. AELIANUS, *Hist.* V, 17. XENOPHON, *Memorab.* L. I, C. 1. Cf. G. I. VAN HARN, in *Disf. De delictis, quae in Diuum committuntur vulgo dicuntur, in novo legum criminalium Belgicarum codice recte omitti vel in alia loca transpositis.* (Hard. 1805), p. 24, sq.
- Ib. **Furta in aede sacra**, etc. Hoc apud Athenienses ita obtinuisse varis veterum locis confirmat BARTHELEMY, *Reine van den jongen Anacharsis*, T. II, C. 19. p. 329. Edit. Belg.
- Ib. **Haruspices** etc. Vid. L. I et 2. C. Theod. *de Maleficiis et Mathematicis* (IX, 16).
- P. 7. **Iudaeos** etc. Vid. L. 1. C. Theod. *de Iudaeis, Coelicollis, etc.* (XVI, 8).
- Ib. **Temporis sui** etc. Vid. Nov. 77, C. 1.
- Ib. **Imo eo ventum est** etc. Cf. MONTESQUIEU XII, 4. et PASTORET, d. l. P. III, Sect. 9, C. 3.
- Ib. **GROTIUS** etc. Vid. I. B. et P. II, 20, 20 et 44. Caeterum de hoc argumento recte disputaverunt MONTESQUIEU, d. l. PASTORET, P. III, Sect. 3, C. 3. SERVIN, *de la législation criminelle*, L. I, C. 4, Sect. 1. Adversam sententiam tuetur MUYARD DE VOUGLANS, *Lettre sur le système de l'auteur de l'Esprit des Loix*, p. 13 sq.
- Ib. **Res sacras quascunque furto abstulisse** etc. Inter furta qualificata, quae dicuntur, art. 381 ad 400 codicis poenalis Gallici descripta, sacrilegium non occurrit. Furtum igitur in aedibus sacris factum, cui alia poenae augendae momenta non inerant, delictum esse, non vero crimen, secundum legis Gallicae distinctionem, iudicaverunt curiae, quae Pali et Tolosae sedent, quorum vero iudicia nihili esse iussit curia suprema sive cassatoria, uti vocatur, omnibus eius sectionibus congregatis, circa finem A. 1821. Ratio proponitur, quod templum locus est habitatus, quodque leges in subsidium sunt vocandae, quae ante promulgatum codicem poenalem valuerunt, unde efficitur, non simplex furtum, sed sacrilegium esse commissum. Causam expositam vidi in diario: *Journal de Gand*, d. d. 3 Ian. 1822. Maxime dubito, an quidem reverentia, curiae supremae debita, faciat, quo minus alii rebus indicatis rescissis subscribant.
- Ib. **Veteres Persae**, etc. Varia veterum loca hanc in rem proponit WELCKER d. l. p. 335, not. ee.
- Ib. **Aliae gentes** etc. Cf. DE VALAZÉ, *Loix pénales* L. VI, C. 2.
- Ib. **Pecuniam** etc. Ita apud Iapanenses obtinere notat MONTESQUIEU, VI, 12.
- P. 8. **Aegyptiis** etc. Ita refert DIONORUS SICULUS, I, 77.
- Ib. **Imo infelix artis medicae exercitium** etc. Cf. WELCKER, d. l. p. 336. SERVIN, d. l. L. I. C. 3, Sect. 1, § 2. fin.
- Ib. **MEINERSIUS**. Vide eius *Grundriss der Geschichte der Menschheit*, C. 15, § 1, p. 186.
- Ib. **Athenienses** etc. Ita e loco DEMOSTHENIS docet BARTHELEMY, d. l. C. 35. P. IV, p. 63. Add. LUCIANUS in *Lucio* sive *Alpho* C. 54.
- Ib. **SENECA** voluit. Vid. *Nat. Quaest.* IV, 7.
- Ib. **IUSTINIANO**, etc. Vid. § 5. *Inst. Publ. Ind.*

- lb. **Apud HOMERUM etc.** Vid. *Odys.* I, 298, sqq. III, 197. *Iliad.* XVIII, 324, sqq. XXIII, 175 sq. XXIV, 26 sqq.
- lb. **An Spartanos etc.** Loca veterum, quibus hoc confirmatur, collegit KÖPPE, *Fortsetzung von NITSCH, Griechische Alterthümer*, p. 225.
- lb. **An ab aliis populis etc.** Talia exempla habent MEINERS, d. l. p. 188. CLAR. MÜNTINGHE, *Geschiedenis der Menschheid*, T. III, p. 105 et in not. p. 77 sq. PASTORET, L. I, C. 3. WELCKER, p. 422 sq. HARWOOD, *Handbuch der Griechischen Alterthümer*, T. I. p. 246.
- P. 8. **Aegyptios atque Athenienses.** Vid. Genes. C. 39, V. 19 et 20, ib. C. 41, v. 41 et 42. MICHAËLIS, *Mosaisch Regt.*, T. V. P. 238. BARTHELEMY, d. l. C. 19. T. II, p. 329 sq. et HARWOOD, *Handbuch der griechischen Alterthümer*. T. I, p. 173, sq.
- lb. **Longa est et horrenda series etc.** De Aegyptiis, Hebraeis, Chinenfibus, aliis dixit COGNET, d. l. T. I, p. 16, sq. De Atheniensibus HARWOOD, d. l. p. 259, 266, sq. et 292, qui multa loca attulit, unde patet, mortis poenam constitutam fuisse in furta effractionis ope commissa; in furta e lyceo, academia, gymnasio facta, quodcumque rei ablatæ pretium fuerit; etiam e balneis vel portu, si res ultra decem drachmas aestimaretur; in eos, qui publico munere fungentes se donis corrumpi paterentur, aliisque delicta. De Romanis antiquissimis una testetur lex decemvitalis.
- lb. **Tristitiæ est et doloris plena contemplatio etc.** De ingeniosa in poenis crudelitate, apud Hebraeos, Spartanos et Athenienses non adhibita, dixerunt CL. MÜNTINGHE, d. l. T. VII, p. 285. CRAGIUS, *de Rep. Laced.* IV, 10 fin. BARTHELEMY, d. l. HARWOOD, d. l. p. 177 sq. De cruciatibus poenis apud Romanos adiunctis disputant IO. TONCKENS, *Disf. de Poenis in iure Romano*, p. 12 sqq. et E. L. LEWE, *Spec. de ingeniosa in poenis crudelitate*, p. 14 sq. Exempla, ab aliis populis repetita, multa collegit PASTORET, L. I. C. 5 et L. II, Sect. 2, C. 3. Add. JOUY, *la Morale appliquée à la Politique*, L. IX, C. 11.
- lb. **Apud Aegyptios etc.** Vid. Diod. sic. L. I, C. 78.
- P. 10. **GALBA enim etc.** Vid. SUTTON. *Galb.* C. 9.
- lb. **Servos etc.** Vid. L. 3. Cod. *Serv. Fugit.* — Aliud exemplum repeti potest e L. 1. Cod. Theod. *de Raptu virginum*, (IX, 23), ubi voluit CONSTANTINUS, nutricibus, quarum detestabile ministerium fuisse arguetur, si qua rapta fuerit puella, poenam imminere, ut meatus oris et faucium, qui nefaria hortamenta protulerit, liquentis plumbi ingestione claudatur. Hanc severitatem *instam* dixit GOTHOFREDUS in Commentar. ad d. l. T. III, P. 213.
- lb. **Exactori etc.** Vid. Nov. 17, C. 8. Nov. 42, C. 1, § 3. fin. Aliud est exemplum in Nov. 142, C. 1.
- lb. **Non alio modo etc.** Vid. LEONIS Nov. 35.
- lb. **Fumi poenam etc.** Vid. LAMPRIIDIUS in *Alex. Sev.* C. 36. Add. doct. LEWE, d. l. p. 47, sqq.
- lb. **Criminum enim auctores etc.** Ita asylorum originem exposuit MEINERS, *Allgemeine Kritische Geschichte der Religionen*. P. I. p. 488, sqq. Aliter HARWOOD, d. l. p. 293.

- ib. **Eadem finisset, quae Moyfi prudentia etc.** Hanc recte laudaverunt VAN AALPHEN, *over de voortreffelijkheid der Burgerlijke wetgeving van Moyses boven die van Lycurgus en Solon*, p. 174. et MONTESQUIEU, XXV, 3. Alii etiam legislatores MOYSIS exemplum sequuti, ut probant GROTIUS, I. B. et P. II, 21, 3. et GOGUET, T. II, p. 66.
- P. 11. **Tunc vero etc.** TACIT. *Ann.* III, 60—63.
- ib. **HONORIUS et THEODOSIUS, etc.** Vid. L. 2. C. *De his, qui ad eccl. confug.* (I, 12).
- ib. **IUSTINIANUS, etc.** Nov. 17, C. 7.
- ib. **Certe nulla fuit inventa etc.** Ita iudicant BECCARIA, p. 21 et PASTORET, d. I. P. IV, C. 18.
- ib. **Poenarum redemptio.** Hanc iam ante immodicum privatae vindictae usum inter homines valuisse, existimat BERG, in historiae iuris criminalis conspectu, quem praemisit suae versioni libelli BECCARIANI, p. 17. At haec opinio refellitur, tum naturali, quod solet identidem augeri inter gentes, humanitatis studio, tum exemplis ab historia repetitis. Recte enim observat GARVE, morem poenae redimendae iam provectum quendam exculti ingenii gradum arguere, quoniam populus, qui eum recepit, iam perspicit, inimicitias, per vindictam excitatas, maiores esse iis, quae ex una caede nascuntur, et rerum habendarum cupiditate magis delectatur, quam ulciscendi desiderio, quod ferocioris est indolis. Vid. eius *Anmerkungen zu CICERO von den Pflichten*, T. II, p. 239. Idem indicat TACITUS, *German* C. 21. Idem docet gentium Americanarum versus septentrionem exemplum, uti observat VEZIN, d. I. p. 57.
- ib. **Morem illum etc.** Ita Phoenix apud HOMERUM, II IX, 493 sqq. Caeterum poenae redemptae exempla saepius apud eundem occurrunt, v. g. II IX, 628 sqq. XVIII, 497, sqq. De Hebraeis dixit MICHAELIS, d. I. T. VI, § 275. De Germanis TACITUS d. C. 21. De aliis multis MEINERS, *Grundriss*, P. 190 sq.
- P. 12. **Iam ante HOMERI aetatem, etc.** Vid. *Odyss.* VIII, 332, 347 sq. Cf. DIOD. SIC. XII, 21.
- ib. **Quis fuerit effectus etc.** Graviter hac de re disputat MICHAELIS, d. I. Add. *Principes de la Législation universelle*, T. II, p. 446.
- ib. **GROTIUM nostrum.** Vid. I. B. et P. I, 2, 5, 3. „Natura non iniquum est, ut quantum quisque fecit mali, tantundem patiatur.” III, 11, 16, 2. „Talionem natura non admittit, nisi in ipsos, qui deliquerunt.”
- ib. **KANTIUM,** Vid. *Metaph. Anfangsgr. d. Rechtsk* p. 197, sq.
- ib. **At cogitent etc.** Vere hanc in rem disserunt MICHAELIS, d. I. T. V, § 242, et FILANGIERI, *Science de la Législation*, L. III, P. 2, C. 35.
- ib. **In plerisque enim criminibus etc.** His aliisque rationibus talionem impugnant FAVORINUS apud GELLIUM, XX, 1. MATTHAEUS, *de Criminibus*, ad L. XLVII, Tit. 4, n. 2. SERVIN, d. I. L. I, Sect. 1, § 5. VEZIN, d. I. p. 52, sq.
- ib. **Magiae etc.** Cf. HENKE, d. I. T. I, p. 44 et 282.

P. 13. Imo eo progressa est etc. Cf. SERVIN, d. l. l. I, Sect. 2, § 8.

Ib. Hoc criminis etc. Cf. HENKE d. l. p. 282.

Ib. Quantum iuri etc. Recte de haeresi disputatur in libro; *Plan de législation sur les matières Criminelles par M. le F^o*. (Amst. 1779) p. 53 sqq. Add. imprimis STÜRZER, *ueber die Rückfichten, die der Gesetzgeber bei Verfassung eines neuen Strafkodex zu nehmen hat*, (Landshut, 1801), § 26.

Ib. Populi originis Germanicae etc. Hoc praeclare exposuit Doct. I. D. MEYER, *Esprit, Origine et Progrès des Institutions judiciaires*. T. I, passim. Add. HENKE, d. l. T. I, *Einl.* p. XIV, sq. et in ipsa Historia p. 217 et 266, sq.

Ib. Apud Frisios etc. Vid. Lex Frisionum, Tit. II, apud SCHOTANUM, *Beschrijvinge van Friesland*, p. 24.

Ib. Aucta etc. Cf. FILANGIERI, L. III, P. 2, C. 35, fin. PASTORET, P. I, C. 3. HENKE, T. I, p. 21 sq. 28 sqq. 37—41.

Ib. Vulnere etc. Hanc in rem insignis est lex Frisionum, Tit. 15 et 22. apud SCHOTANUM, p. 28 sqq.

Ib. Vita hominum etc. De eo quod in Gallia locum habuit, ita nuper dixit BOUY, in opere laudato, L. IX, C. 3. „*Paruit nous pendant plusieurs siècles, la force et la richesse réglerent le tarif des délits et des peines; à quinquante sous de notre monnaie par coup, un homme riche du onzième siècle pouvait briser sous le bâton le pauvre ou le faible; il est vrai qu'il en coûtait vingt-cinq sous pour avoir le droit de verser son sang, et à peu près trois franc, s'il n'étoit pas noble, pour lui ôter la vie. — Les outrages à la pudeur des femmes n'étoient pas un objet de grandes dépenses, et, dans ce genre, les derniers excès avoient été mis à un taux assez bas pour qu'un gentilhomme un peu à son aise pût, sans se gêner, se livrer à toutes ses fantaisies.*”

P. 12. Fuerunt enim etc. Hoc arguit HENKE, T. I, p. 277, sq.

Ib. Testes adhibebantur etc. Hunc morem egregie exponit HENKE, d. l. p. 77 sq. et 204 sq. Exemplis ab ipso allatis addatur e legibus antiquis Frificis Tit. 1, 10 et 12, ubi iuramentum super reliquis sanctorum memoratur. Porro e legibus prisco Frisionum idiomate scriptis, quae dicuntur: *de zeventien Kesten of willekeuren en de vierentwintig landregten*, alia attulit SIBR. SICCAMA in notis ad antiquas Frisionum leges, Tit. 1, § 3. p. 23 sq. Edit. GAERTNERI. Add. *Oude Friesche Wetten*, constit. 6, p. 158. Edit. amplissimi WIERDSMA et BRANDSMA.

Ib. Comportum illud habuerunt etc. Ita rem explicat MAIER, *Geschichte der Orda-*
nen, p. 11.

Ib. Ipsum Deum etc. Cf. MAIER, p. 22 sqq. HENKE, T. I, p. 82 sqq.

Ib. Etiam apud maiores nostros, etc. Veteres Frisii vario modo Dei iudicium invocabant. Periculum per aquam ferventem, quae *Ketelsangh*, vel *Wettersampe* vocatur, occurrit in *Legib. Frison* Tit. 3, § 6, apud SCHOTANUM, d. l. p. 25 et in legibus patrio

- sermone scriptis sive *Oude Friesche Wessen*, p. 49 et 248. Per vomeres ardentes vel per ferrum candens se culpa vacuum reus etiam probavit. Vid. ib. p. 163, 181 et 229. Porro etiam in usu fuit fortis periculum, scilicet per duas virgulas, quarum altera crucis signo erit notata, secundum *Leges Frison.* Tit. 14, apud SCHOTANUM, p. 28; et periculum per panem consecratum, quod *corbita* dicitur et memoratur in *Oude Friesche Wessen* p. 164.
- Ib. Donec artes inventae fuerunt etc. Sine talibus artibus iudicia Dei non per tempus adeo longum in usu esse potuissent, uti arguit WIERDSMA in notis ad *leges Frisicas* p. 223. Add. MAIER, d. l. p. 85, sqq.
- Ib. Quos inter vellem etc. Vid. GROTIUS in *annot. ad Vet. Test.* ad Numer. V, 17 et in *Prolegom. Hist. Goth. Vandal. et Longob.* p. 64. Cf. WIERDSMA, d. l. p. 222 sq.
- P. 13. Pugna igitur singularis etc. Huius etiam fit mentio in *Oude Friesche Wessen*, p. 53 sq. et 247. Caeterum hoc iudiciorum genus exposuerunt MAIER, p. 142 sqq. et 158, sq. HENKE, T. I, p. 88 sqq. et 95 sqq. DOCT. MEYER, *Instit. Iudic.* T. I, p. 311 sqq. Foeminas etiam manum conferuisse legimus, ita tamen ut virum, si esset fortior, ad mediam corporis partem in foveam descendere oportuerit; imo victoria a muliere reportata dicitur Bernae A. 1288.
- Ib. In poenis etc. Poenas, quae mediæ aevi tempore in usu fuere, memoraverunt PASTORET, d. l. P. II, Cap. 2. et HENKE, T. I, p. 41 sqq. et 290 sq.
- Ib. Sanctus Ludovicus existimavit. Hunc ideo perstrinxit VOLTARE in notis ad BECCARIAM, p. 151. Edit. Belg. Constitutionem suam ipse Rex, hortante Pontifice Romano, A. 1272, abrogavit. Vid. PASTORET, d. l. Sect. 3.
- Ib. Nonnullae Germanorum leges etc. Vid. HENKE, T. I. p. 289.
- Ib. Periurisque etc. Idem in Capitularibus Regum Francicorum constitutum fuisse variis exemplis confirmavit PASTORET, d. l.
- Ib. Qui incendium fecerant etc. Vid. VANSCHWARTZENBERG, *Voorrede tot het Friesch Charterboek*, T. I. et HENKE, T. I. p. 40.
- Ib. Aedes Dei cultui dicatae etc. Cf. HENKE T. I, p. 51 sq. et 305. De immodica Iuris Pontificii in asylis concedendis facilitate iam questus est IODOC. DAMHOUDER, *Prax. Rer. Crim.* Cap. 108, n. 10 sqq. Add. MOORMAN, *Verhandeling over de misdaden en straffen*, L. I, C. 7, n. 6. et MEINERS, *Gesch. der Religionen*, T. I, p. 495 sq. Asylorum usum propter privatae vindictae licentiam necessarium fuisse existimat HALTAUS, *Glossar. Germ. voce: Freyheit*.
- P. 16. Haec clericorum iurisdictio etc. Eius historiam et effectus recte exposuit HENKE, d. l. T. I., praef. p. XVIII et in ipso opere p. 52 sqq. et p. 141 sq.
- P. 17. Fuere quidem etc. Hos inter est HENKE, d. l. T. I, p. 116 sqq. p. 155 sqq. et 268.
- Ib. In ordine vero iudiciorum etc. Cf. MONTESQUIEU, L. XXVIII, C. 20. HENKE, T. I. praef. p. XXX et T. II, p. 36, sqq.
- Ib. Inter omnes autem etc. Adversus OLDENDORPIUM. LEYSERUM, BORNMERUM,

NOMMELIUM, SEMLERUM, constitutionis Carolinae vituperatores, eius causam optime defenderunt. *MALBLANK Geschichte der P. G. O.* et HENKE, T. I, d. I. et T. II, passim, imprimis p. 117, sqq. Add. omnino CL. MITTERMAIER, *über die Grundfehler der Behandlung des Criminalrechts in Lehr- und Strafgesetzbüchern* (Bonn, 1819), p. 5, sqq.

- P. 18. Frisii servaverint etc. E placito d. d. 7 Octob. 1531 in statutis A. 160a recepta fuit constitutio: „Ende de ghene die God loochenen, versmaden ende afgaen met eenen quaden en sellen ghemoede ende herte; sullen boven de voors. ghevangenisse op een Schavot de tonghe openbaerlyck doorsteken hebben, sonder eenige gratie, respyt ofte verdrach." Vid. L. II, Tit. 16, art. 2. Neque, ubi ante annum 1723 de statutis reformandis fuit actum, quisquam fuisse videtur quem constitutio illa offendit, adeo ut in nova statutorum recensione, suo loco manserit. Eam laudat HAMERSTER in suo commentario; sed prudentem eius usum commendat SINCKES.
- Ib. Porro incerta notio etc. Varia exempla collegit MATTHAEUS, *Criminad* Lib. XLVIII, Tit. 10, C. 3, n. 4. et C. 6, n. 7. Add. HENKE T. II, p. 82, sqq. et 85, sqq.
- Ib. Apud Romanos etc. Vid. L. 3. C. crim. sacril. L. 3. C. de stat. et imag. L. 2. C. Fals. mon. Add. MATTHAEUS, d. I. ad Lib. XLVIII, Tit. 2, C. 2, n. 22. MONTESQUIEU, XII, 8. Apud Chineses morte quis publici iubetur propter debitam reverentiam Principi denegatam. Hanc legem utpote ceream in cuiuscunque perniciem flecti improbavit CATHARINA, Rusorum Imperatrix. Vid. *Instructions adressées à la commission établie pour travailler à l'exécution du projet d'un nouveau Code de Lois*. § 450.
- Ib. Magiae non infimus locus est etc. Vid. C. G. C. art. 247 52, 1790. In Gallia etiam edicto LUDOVICI XIV, mense Iulio. 1632, poena mortis in magiam fuit constituta. Vid. PASTORET, d. I. T. IV, C. 21.
- Ib. Neque in fictum illud crimen etc. Cf. HENKE, d. I. T. II, p. 156, sqq. 223, sqq. 230, 242, 245, sqq. 298, sqq., ubi de THOMASII meritis. Neque paucos fuisse, quos ignorantia et superstitio, ficto magiae crimine, vicia praeceperat, ex uno officii libelli, A. 1659 Bambergiae editi, titulus, quem, utpote prorsus singularem, describere iuvat: „*Kürzer und wahrhaftiger Bericht und erschreckliche neue Zeitung von 600 Hexen, Zauberern und Teufelbannern, welche der Bischof zu Bamberg hat verbrennen lassen, was sie in gütlicher und peinlicher Frage bekant. Auch hat der Bischof von Würzburg über 900 verbrannt lassen. Und haben etliche hundert Menschen durch ihre Teufelskunst um das Leben gebracht, auch die lieben Früchte auf dem Felde durch Reissen und Frost verderbet, darunter nicht allein gemeine Personen, sondern etliche vornehme Herren, Doctor und Doctorsweiber, auch etliche Rathspersonen alle hingerichtet und verbrannt worden, welche so schreckliche Thaten bekant, das nicht alles zu beschreiben ist, die sie mit ihrer zauberei getrieben haben, werdet ihr hietinnen allen Bericht finden. Mit Bewilligung des Bischofs und ganzen Thum-Capitels in den Druck gegeben.* Vid. G. W. BÖHMER, *Literatur des Criminalrechts*, p. 568.
- Ib. Ne vero credatis etc. Cf. Decretum d. d. 7 Oct. 1531 apud BRANDT, *Historie der Reformatie*, T. I, p. 106. et HENKE, d. I. T. II, p. 84, sqq.

P. 19. **CARPOVITUS** etc. Ita ex OLDENBURGERI, *Thesaurus rerum publicarum*, T. IV, p. 816, refert HENKE, d. l. T. II, p. 154.

Ib. **Galliam, qua criminum capitalium numerus ultra centum excurrerat.** Enumerat centum et quindécim PASTORET, d. l. P. IV, C. 21. Omisum ibi fuit exemplum, cuius meminit Clar. DESTRIEUX, *Essais sur le Code Pénal*, p. 60.

Ib. **Quaque primis etc.** Vid. CALKOEN, *Verhandeling over het voorkomen en straffen der Misdaden*, p. 35, sq.

Ib. **Insignis porro fuit etc.** De hoc errore queruntur MONTESQUIEU, VI, 12. PASTORET, P. IV, C. 17. IOUY, d. l. L. IX, C. 12. In florentissima Americanorum republica poenas esse mites, et crimina rara observat idem, d. l. L. IX, C. 16.

Ib. **In furta etc.** Vid. PASTORET, P. IV, C. 11. DELACROIX, *Rechts- en Staatkundige Overwegingen*, Sect. II, C. 10.

Ib. **An a certaminibus singularibus etc.** Leges, quibus mortis poena duellis in Gallia fuit constituta, inde ab A. 1566 ad 1793, numero sedecim, recenset PASTORET, d. l. P. IV, C. 21. num. 66. Caeterum hac de re recte dixerunt SERVIN, d. l. L. I, C. 3, Sect. 1, § 2. DELACROIX, d. l. C. 19. MITTERMAIER, *Neues Archiv des Criminalr.* T. III, P. 3, p. 426, sqq. De legibus, quibus duellorum licentia in Hollandia fuit coercita, dixit MOORMAN, d. l. L. II, C. 4, n. 10 sqq.

Ib. **An denique etc.** Cf. MONTESQUIEU, d. l. et PASTORET, P. IV, C. 13.

P. 20. **Post receptam ergastuli poenam etc.** Cf. HENKE, d. l. T. II, p. 402, sq.

Ib. **Exilium etc.** Haec poenae species inde a multis annis multos adversarios experta est, apud nostrates CALKOEN, d. l. p. 182 sqq., in Gallia SARTISOT DE WARVILLE, *Theorie des loix Criminelles*, P. I, p. 186, sq., PASTORET, d. l. P. II, C. 2, Sect. 8., in Germania STRÄTZER, d. l. § 68, FEURBACH, *Kritik des Kleinfchrödtischen Entwurfs zu einem politischen Gesetzbuche*, P. II, p. 164 et auctorem anonymum in *Archiv des Criminalrechts*, T. IV, P. 1, p. 180, sqq.

Ib. **De mulctis frequenter iniunctis et de publicatione bonorum etc.** BECCARIA, licet § 40 eos vehementer impugnet, qui in poenis nil nisi fisci incrementum respiciunt, bonorum tamen publicationem § 17 aliquatenus defendit. Levia sunt admodum, quae in publicationis favorem dixerunt TREILHARD eiusque muneris socii in legislatorum confesfu 1 Febr. 1810. Vid. *Motifs du Code Pénal*, p. 5, sq.

Ib. **Ut inter fines etc.** Ita LEYSER, *Medit. ad Pand. Spec.* 649. Caeterum de avaritiae in poenis effectu recte dixit HENKE, d. l. T. II, p. 203.

Ib. **A maioribus nostris, etc.** De Hollandia monuit CALKOEN, d. l. p. 161. In Statutis Frisicis, unum tantum est publicationis bonorum exemplum, adversus grave perduellionis crimen. Vid. L. II, Tit. 15, art. 1.

Ib. **Alia, etc.** LUDOVICI XII constitutionem, qua bona eius, qui sibi manus intulit, uti et uxoris suae, iudici addicuntur, memorat DE PASTORET, P. II, C. 3, Sect. 5.

- ib. **Qui infamiam etc.** Adversus infamiae irrogandae frequentiam recte dixerunt BECCARIA § 22 et STÜRZER, d. l. § 54.
- ib. **Longe vero perverius etc.** De iniusta finique contraria maleficorum ad militiam condemnatione tractatus est in diario: *Archiv des Criminalrechts von KLEIN und KLEINSCHROD*, T. II, P. I, p. 154 sqq. Anno adhuc 1817 in Hispania damnatio ad militiam poenae locum obtinuit, qua de re graviter scripsit VENTURINI, *Spaniens neueste Geschichte*, p. 372.
- ib. **In poenis porro corpori inferendis etc.** Ex uno Codice Iuris Bavarici criminali de anno 1731 varia exempla proposuit STÜRZER, d. l. § 14.
- P. 21. **Adhibentur, — quas lex non iussit etc.** Apud antiquos etiam, Graecos et Romanos, poenae saepius locum fuisse, licet minae antea per legem non fuerint injectae, multis locis probat WELCKER, d. l. p. 574. Quam parum vero iusta sit talis poena demonstraverunt DENTAND, *Essai de jurisprudence criminelle*, T. I. p. 7 sqq. et STÜRZER, d. l. § 114.
- ib. **A legis praecepto receditur etc.** Exempla quam plurima attulit HENKE, d. l. T. II, p. 154 sq. et 218, sqq.
- ib. **Poena infertur ordinaria minor etc.** Hoc in Germania quotidie factum fuisse et etiam nunc fieri, queritur HENKE, T. II, p. 231. Exsilio mulctandos esse reos, qui probabiliter admodum criminis auctores sunt, qui vero eius plene argui non potuerunt, censuit BECCARIA, § 23, cui sese recte opposuit DE PASTORET, P. II, C. 2. Sect. 8. Cum plerique per Germaniam de iure criminali scriptores in eiusmodi casibus poenae extraordinariae locum esse censerent, iureconsulti egregii KLEIN et KLEINSCHROD A. 1798 quaestionem proposuerunt de talis poenae iustitia. Praemium reportavit Clar. EISENHART, Professor Helmstädiensis, cuius disputatio cum tribus aliis, de eodem argumento conscriptis, VEZINI scilicet, BERGII et ZACHARIAE, suo diario iuris criminalis inseruere dumviri, quaestionis auctores. Vid. *Archiv d. Criminalr.* T. III, P. 3 et 4. Sententias aliorum exponunt STÜRZER, § 17 et HENKE, d. l. p. 349, sqq.
- ib. **Vel quintus, vel decimus, etc.** Talis constitutio adhuc reperitur in Codice criminali Russico A. 1819, cuius art. 359, statuitur, ut, si verus homicidii auctor e pluribus inter nosci nequeat, quintus vel decimus eorum, qui rixae participes fuerunt, poena corporali afficiatur. Hoc maxime improbat in *Neues Archiv des Criminalrechts*, T. III, P. 1, p. 55.
- ib. **Modo qui per sententiam damnati etc.** Hoc in Aquitania, Galliae parte, aliquando accidisse narrat MONTAIGNE, *Essais*, L. III, C. 13. p. m. 326, sq. Scilicet duo homines praesumptionibus et tormentis eo redacti fuerunt, ut caedem a sese in quadam sylva commissam faterentur, atque, velut latrones, condemnarentur. Sententia lata, et nondum executioni data, certiores facti sunt iudices ex alia curia vel indicum collegio, illic fuisse captos et convictos homines, qui caedem illam perpetrassent, ut de rei veritate dubitari non posset. Iudices sententiam mutare non poterant; ad Regem referre pudebat; ideoque alterius curiae informationes dissimulaverunt et miseri homines de patibulo fuere suspensi, ne quid detrimen-

et caperet dignitas curiae errorem professae. Cf. HUBER *Prael.* ad Tit. D. de re iudic.
www.lib.441.eu PASTORET, d. l. P. IV, C. 19.

- Ib. **Modo ingens est etc.** Humiliores dignioribus durius puniri etiam Ius Romanum voluit, e quo plura loca contulit GRONOVIVS ad GROTIUM, I. B. et P. II, 20, 33. Illud improbant GROTIUS, ib. PUFENDORF, O. H. et C. II, 13, 19 ibique TITIVS, BECCARIA, § 20, SERVIN, d. l. L. I, C. 3, Sect. 1, § 2, fin. PASTORET, L. IV. C. 13. KLEINSCHROD, *Entwicklung der Grundbegriffe und Grundwahrheiten des peinlichen Rechts*, T. II, § 42. Contrariam sententiam tuetur CALKOEEN, d. l. p. 153, sqq. In Gallia leges poenam statuente quondam in humiliores magis quam in nobiliores erant acerbae. Memoratur edictum PHILIPPI II, A. 1181, quo verbis quibusdam minus honestis uti civibus interdicebatur, posita nobilibus mulctae, plebeis suffocationis per aquam poena. Illud refert MÉZERAY in *Historia Galliae*, e quo sua hauserunt VOLTAIRE in notis ad BECCARIAM, p. 150 et VALAZÉ, d. l. L. VI, l. 31. Etiam furta in viis publicis, vel in aedibus a famulis domesticis facta multo severius puniebantur, quam fraudulentus aeris publici abusus, concussio atque furta in civitatis detrimentum commissa, quod indignatur PASTORET d. l.
- Ib. **Imo nonnullae etc.** Quondam in Gallia nobiles a poena patibuli erant exempti, e quibus, si capite plectebantur, nulla in propinquos macula veniebat; cum plebei supplicium generis sui honorem imminueret. Hoc inter scelestos discrimen ridet splendidissimi ingenii foemina, DE STAËL HOLSTEIN, *Considérations sur la Révolution Française*, T. I, p. 282. Exempla, quae huc pertinent, legi possunt apud LACRETELLE, *Histoire de France*, T. I, p. 325 sq. et IOUY, d. l. T. I, p. 270.
- Ib. **Afylorum usus etc.** Vid. MOORMAN, d. l. L. I, C. 7, § 7 et 8.
- Ib. **IOSEPHO demum et LEOPOLDO, etc.** Ita refert ERHARD, in notis ad PASTORETI librum, Germanice redditum, T. II, p. 369.
- Ib. **Quo caedium numerus imminutus dicitur.** Ita narrat MOORE, cuius videatur iter per Italiam apud BRETON, *Recueil de Voyages*, Anni III, T. V, p. 85.
- Ib. **Spuriae fuere poenarum mitigandarum causae etc.** Iam Romae virginum Vestalium fuit praerogativa, ut reum ad supplicium raptum, cui forte occurrebant, morte liberarent, teste PLUTARCHO in Numa, p. 66 fin. Ed. XYLANDRI. Quo factum fuerit, ut hoc privilegium a sanctis virginibus postea venerit ad Cardinales, difficilis est explicatus, uti observat VON BONSTETTEN, *Reise in die klassischen Gegenden Roms*, T. I. p. 279. In illud inquit MATTHAEUS, de *Crimin.* ad L. XLVIII Tit. 18, n. 18. Ufu invaluisse et receptis opinionibus deberi, effici potest e TIRAQUELLÒ, de poenis temperandis aut remitt. causa 55. Causa poenae mitigandae quoque fuit, si puella sive meretrix, sive honesta, damnatum voleba maritum, quam tuentur plures laudati apud CARPZOVIVM, P. III, quaest. 149, n. 49. Ridet illam MATTHAEUS, d. l. n. 17. Eius originem indicat FEDER, *über der menschlichen Willen*, L. V, C. 5, § 87. Propter insigne artificium vel robur excellens poena etiam fuit mitigata, probante TIRAQUELLÒ d. l. et CARPZOVIO, n. 62 sqq. causa 50. Aliter MATTHAEUS, d. l. n. 7. Clericorum in Anglia

privilegium, vi cuius de crimine morti damnari non potuerunt propter scribendi peritiam, memorant **BLACSTONE**, *Comment. on the laws of England*, L. IV, C. 28 et doct. **MAYER**; *Institutiones Iudic.* T. I, p. 293. Porro reum dimittendum fuisse, cui de patibulo suspenso laqueus ita fuit ruptus, ut in terram ceciderit, censet **TIRAQUELLUS**, ib. caus. 64, quia in dubio credendum illud miraculose esse factum! Non esse, quod animos nostros hac religione turbari patiamur iam monuit **MATTHÆUS**, d. l. n. 15, qui ridet consimilem eorum superstitionem, qui eum a poena ulteriori liberandum censent, cuius non primo ictu resecta cervix. ib. n. 16.

Ib. Defensionem etc. Cf. **HENKE**, T. II, p. 65, sqq. et 229, sqq.

P. 22. Landibus efferunt etc. Ita auctor libri: *Plan de legislation sur les matieres Criminelles*, praef. p. LXVII, et operis p. 34.

Ib. Quaestionem etc. Iam **TIBERII** aetate **CN. NONIUS** tormentis fuit dilaniatus, teste **TACITO**, *Ann.* XI, 22. Cf. quae de **DIVO MARCO** habet L. 11. C. *Quaestio.* Ad. L. 3. C. *Ad legem Iul. Maiest.* L. 7. C. *Malef. et Mathem.* L. 10. C. *Dignit.*

Ib. R^x Imperatorum etc. De legibus Visigothorum dixit **HENKE**, d. l. T. I, p. 96 sq.

Ib. Etiam in ius pontificium etc. De quaestione per tormenta una cum iure Canonico propagata disputat **HENKE**, ib. p. 237, eiusque progressus exponit T. II. p. 209 et 220, sq.

Ib. Diversa tormentorum genera, etc. Horrendam eorum descriptionem dedit **DAMHOUDER**, *Pract. Crim. C.* 37, n. 17.

Ib. Magno autem numero fuerunt etc. **AUGUSTINUS**, *de Civit. Dei*, XII, 6, cuius sententiam exposuit **FEUERBACH**, *Bibliothek für die peinliche Rechtswissenschaft und Gesetzakunde*, T. II. Miscel. p. 24, sqq.

Ib. **MONTESQUIEVIVS** etc. Vid. *Espr. d. Loix*, VI, 17.

Ib. Ita intolerabile etc. Verba sunt **AUGUSTINI**, d. l. Inter omnes, qui de quaestione per tormenta scripserunt, maxime successum habuit **BECCARIA**. Etenim inde ab edito eius libro abrogari coepit, primum in Russia, mox in Suedia, Polonia, Austria, Borussia, Saxonia, tandem etiam in Gallia et Belgio, uti exponit **VEZIN**, d. l. p. 76.

P. 23. **GALLI** etc. Hoc me docuit Ill. **FEUERBACH**, *Die Aufhebung der Folter in Bayern*, in opusculorum sylloge, cui titulus: *Thesis oder Beiträge zur Gesetzgebung*, p. 258.

Ib. Poenae mortuis etc. Hae etiam apud nostrates erant in usu, uti arguit **OROTIUS**, *Inleid. tot de Holl. Regtsge.* L. II, P. 1, § 44. Moris tamen recepti fuit, ut a propinquis et amicis pecunia redimi potuerit, quo maxime excitata accusatorum publicorum avaritia, unde factum, ut omnis tandem poenae usus cessaverit, quod exultae apud iudices rationi atque aequitati tribuit **MOORMAN**, d. l. L. II, C. 11, § 2. Poenam mortuis corporibus inferri maxime indignatus est **BECCARIA**, § 31, qui eam statuae fustigationi aequiparat. Sui ipsius caedem in civitate praecavendam, non vero puniendam esse, recte monuit **BRISSOT DE WARVILLE**, d. l. T. I, p. 323. Non omnem poenam mortuis corporibus illatam improbat **OSIANDER**, *über den Selbstmord*, p. 366, sqq. Egrege dixit auctor anonymus

in Anglia: „Human ingenuity can neither aggravate, nor assuage, torments after death. The exposed carcase feels neither the burnings of a vertical sun, nor the bitings of an arctic frost; the fannings of the breeze, nor the buffetings of the winds and storms; no horror is produced, which has any tendency to prevent crimes; no feeling but that of pity mixed with disgust.” Vide *Excursion to the Highlands of Schotland* (Lond. 1805), p. 29.

Ib. Uti scriptor e nostratibus dixit etc. DEIMAN, *de officiorum collisione*, p. 95, not. 100.

Ib. In eo vix etc. In Germania magis clarorum iuris doctorum sententias, quam quidem ipsas leges, auctoritate viguisse, dolet HENKE, d. l. T. II, p. 168, sqq. Etiam in Belgio plurima usui et arbitrio commissa fuisse testis est Clar. KEMPER, *Inleiding tot het Crimineel Wetboek voor Holland*, C. 2, p. 162, sq. Veteres, quibus verba minacia, fixo aere insculpta, legebantur, hoc nomine laudat DENTAND, d. l. T. I, p. 11 et simul poenas, lege non constitutas, ideoque multae hominum parti incognitas recte impugnatur.

Ib. Velut in Gallias, etc. Ita refert DE PASTORET, d. l. P. IV, C. 12.

P. 24. An quidem homicidii reus etc. Res coram suprema Angliae curia accidit die XVII Novembris anni MCCCXVII, quando *Abrahamus Thorton*, caedis accusatus, petivit, ut accusator cum ipso decertaret ei que chirothecam obiecit. Exemplum inveniebantur, similem pugnam A. MDCXII concessam fuisse, at A. MDCXXXI propter rationes singulares denegatam. Principium agnoscebatur, certamen, deficientibus probationibus satis validis, admitti oportere. Res die 20 Aprilis MDCCCXIX nondum erat terminata, quo Procurator regius delegatorum concessui ordinis minoris nunciavit, se legem rogaturum de abroganda provocatione ad certamen in causa *caedis* coram iudicibus conferendum. Hinc apparet illud in causa perduellionis in posterum adhuc remansurum. Vid. doct. MEYER, d. l. T. I, p. 228, not. 1.

Ib. Nonne nimis erat durum etc. Vid. *Statuten von Friesland*, II, 3, 11 et II, 8, 12. Mortis poenam in effractores aedium non esse statuendam plene arguit doct. SPANDAW, in tractatu belgice scripto, qui insertus diario: *Vaderl. Letteroefeningen*, A. 1808. Miscell. p. 540, sqq.

Ib. In eo denique etc. Hac de re vere dixit auctor libri: *Principes de la législation universelle*, L. XI, C. 4. Add. HENKE, d. l. T. II, p. 234.

Ib. Triste IOANNIS GALASII etc. Causam hanc fute exposuit DE LA VILLE, *continuation des causes célèbres de PITTAVAL*, T. IV.

Ib. A VOLTAIRIO vulgata etc. In libro: *De la Tolérance*. Operum Tomo XVI, Edit. Genev. 1773.

Ib. BECCARIA, etc. Hunc scriptorem, si quis alius, uti ingenii foecunditate et eloquentia, ita humanitate imprimis excellentem dixit Clar. CRAS in *Laudat. GROTIJ*, p. 26, not. a. Eius praestantiam adversus ineptum reprehensorem fortiter defendit, Praeceptor quondam meus, cuius locum nunc in hac Academia teneo, Clar. PAERLIO, in defensione Orationis suae, p. 8, sqq.

Ib. Iam inter etc. Mutatam in Europa iuris criminalis faciem eleganter exposuit Clar. KEMPER, *ibid.* d. l. p. 9, sqq. Latine idem egit HENKE d. l. T. II, p. 314, sqq.

- 1b. **Tunc autem etc.** Hoc in Germania accidisse testantur auctor in *Archiv des Criminalr.* T. III, P. 1, p. 2 sq. HENKE, d. l. p. 318. H. B. WEBER, *über Wesen und Reform der Criminalrechtspflege*, in *Neues Archiv*, T. L. P. 3, § 364, sqq. et Clar. MITTERMAIER, *über die Grundfehler der Behandlung des Criminalrechts*, p. 7. De Belgio dixit Cl. KEMPER, d. l. p. 178. sq.
- P. 25. **Philosophia etc.** De vi et effectu Philosophiae, ultima saeculi nuper elapsi parte excusatae, in ius criminale, legi meretur HENKE d. l. p. 319, sqq. qui tamen recte monet, non omnem disciplinae emendationem ab hoc demum tempore initium duxisse, cum iam ante in pluribus meliora docuerint MICHAELIS, HOMMEL, aliique.
- 1b. **Imperantes etc.** De novis legum criminalium codicibus per multas Europae civitates latis et de iure criminali eorum ope in melius mutato plura contulerunt HENKE, T. II, p. 319, sqq. 349, sqq. 401, sqq. 425, 434. et Clar. KEMPER, p. 157, 174 in nota, 178 sqq.
- P. 26. **Omnia regulis generalibus etc.** Hac de re questus est iureconsultus in *Neues Archiv des Criminalrechts*, T. II, P. 1, p. 56. T. III, P. 1, p. 44, Cl. MITTERMAIER, *Ueber die Grundfehler etc.* p. 11, sqq. et in *Neues Archiv*, T. IV, P. 1, p. 76, sqq.
- 1b. **In regulam autem etc.** Exempla attulit MITTERMAIER, *über die Grundfehler*, d. l. p. 13.
- 1b. **Porro tanquam univérse vera etc.** Hoc per receptam regulam de dolo in delictis praesumendo, de auctore intellectuali, qui vocatur, physico auctori aequiparando, probat MITTERMAIER, ib. p. 14, sq.
- 1b. **Praeterea difficultates etc.** MITTERMAIER d. l. p. 16, sq. exempla repetit e regula de delictis culposis puniendis, tam late protracta, ut de iniuria, de falso, de laeso etiam magistratum honore, culpa commissis, poena fuerit pronuntiata; porro et e necessitate, per legem univérse imposita, delicta patrata magistratui deferendi; denique e praecepto de poena propter remotiorem conatum in quibuscunque delictis puniendis nimis generaliter proposito et temere ad usum vocato.
- 1b. **Nata fuit etc.** Exemplum ab eo, qui vulneris illati, quique furti auctorem in domum recepit, aliaque attulit MITTERMAIER, d. l. p. 19, sqq.
- 1b. **Unde factum etc.** Periurium, stuprum, adulterium, duellum, delicta non suis locis nonnullam exposita, memorantur apud MITTERMAIER, d. l. p. 23, sqq.
- 1b. **Ut idem crimen etc.** Ita in falso fuit factum, teste MITTERMAIER, p. 27.
- 1b. **Ut nonnullae etc.** Hoc accidit in crimine incestus et incendiü, referente MITTERMAIER, p. 27. Addi p. 31.
- 1b. **Utque verae legum interpretationi etc.** Huius rei varia exempla leguntur apud MITTERMAIER p. 29 sqq.
- 1b. **Laesionum distinctionem etc.** Vide: *Code Pénal*, art. 1. Hanc impugnavit auctor in *Neues Archiv d. Criminalr.* T. II, P. 3, p. 385, sqq. et Cl. MITTERMAIER, ibid. T. IV, P. 1, p. 98.

P. 57. *Licet alii fuerint etc.* Hoc in Codice criminali Bavarico fuit observatum in *Neues Archiv* etc. d. I. T. II, P. 1, p. 56 sqq. Imo fuere, qui etiam in ipso Codice Gallico delicta desideraverint, nempe caedem volenti factam et certamen singulare sive duellum. Utrumque delictum etiam in Codice Gallico A. 1791 omisum esse existimavit KLEIN, *Archiv d. Crim.* T. I, P. 3, p. 106. Quod primum attinet, caedem volenti factam in criminum ordine a legislatore Gallico esse praeteritam censuit CL. KRUG, *Dikäologie* § 68, p. 250. not. qui narrat tale homicidium, ante paucos annos, Parisiis commissum esse. Mihi dubium non videtur, tale homicidium generali caedis prohibitione iam contineri adeoque minime esse omisum, sed ordinaria legis poena vindicandum. Lex enim quamcumque caedem prorsus et indistincte prohibet, neque ad illud attendit, an, qui occisus est, in factum consenserit vel minus. Neque communis regula: „Volenti non fit iniuria“ quidquam valet adversus generalem legis prohibitionem et poenae usum non tollit. Non enim hominibus in civitate viventibus iusta facultas est, in legis contemptum, de vita sua statuere eamque alii perdendam committere, qualis concessio nullius est effectus, uti recte observavit FEUERBACH *Lehrbuch des peinlichen Rechts*, § 35, et GROLMAN, *Grundsätze der Criminalrechts wissenschaft*, § 26. Ed. 3. Non etiam, licet homicidium inter delicta privata referatur, singulorum tantum interest, ne committatur, sed vel maxime ad totam civitatem quoque spectat, ne scilicet civibus suis destituatur. Caedem volenti factam inter crimina diserte non esse enumerandam, sed generali caedis prohibitionem comprehendendam, censuit auctor in *Neues Archiv*, T. III, P. 1, p. 65, not. 14. Add. MITTERMAIER, ibid. T. IV, P. 1, p. 85, not. 9. — De duello difficilior est disputatio, et graviora sunt in utramque partem momenta, tum eorum qui factum illud omisum atque ideo non puniendum sibi persuadeant, tum qui illud generali caedis ac vulnerationis prohibitionem contineri existiment. Haec sententia curiis, quae Tolosae et Monti Pesulano sedent, fuit recepta; illa vero supremæ Curiae in Gallia fuit probata, quae die 5 Aprilis 1818 et 8 Ianuarii 1819 iudicavit, leges, quibus caedes ac vulnera prohibentur, non ad usum esse trahendas, si duello fuerit certatum, neque fraudi fuerit locus, quoniam hic abest propositum caedem vel vulnera inferendi, alteri incognitum, quod semper requiritur, ut poena propter caedem vel vulnera possit infligi, quodque adesse non potest intelligi, quoties aggressio ac defensio reciproca obtinet. Vid. SIREY, *Recueil des Arrêts*, T. XIX, P. 1, p. 113 et 143. Add. *Neues Archiv d. Criminalis*, T. VI, P. 1, p. 169. sq. — Ante paucos dies Curia Assesionum, quae dicitur, in provincia Limburgi, a iurisprudencia per Galliam recepta recessit, censuitque art. 309 et 311 Cod. Poen. usui venire, si caedes vel vulnera in duello fuerint facta, indicio d. d. 4 Dec. 1822. Vid. *Journal de Gand*, 1822, N. 344. — Quam parum civitati bene compositae conveniat talis incerti iuris commissa, neminem, opinor, fugiet, non etiam eum, qui perspiciat, quanta sit difficultas in legibus de duello recte scribendis, qua de re super disputaverunt Cl. MITTERMAIER et Cl. ROSSHIRT in *Neues Archiv*, T. III, P. 3. p. 436, sqq. et 453, sqq. HENRICUS etiam, rex aliquando in insula Haytensi, qui Codicem suum poenarum ad Gallici exemplum confecit, hunc eius defectum vidit, at ei infelicem medicinam adhibuit, art. 65 mortis poenam statuendo in omnes, qui duello certaverint vel testes et adiutores illi interfuerint. Vid. *Neues Archiv* T. II, P. 3. p. 408.

1b. **An foli dementes etc.** De notione dementiae, quae occurrit in Cod. Poen. art. 64, et de imputatione, etiam nunc, propter ebrietatem, affectum iustum ac vehementiorem, simplicitatemque ingeni, cessante, dixerunt LE GRAVEREND, *Traité de la législation Criminelle en France*, T. I, p. 446, sq. et BAVOUX, *Leçons préliminaires sur le Code Pénal*, C. 24. — Nuperrime, die 29 Nov. 1822, curia assessorum, quae Antverpiae sedet, iudicavit, zelotypiam, insta ratione innixam, aequiparandam esse vi maiori, cui resisti nequit, ideoque efficere, ut crimen vel delictum adesse non intelligatur. Vid. *Journal de Gand*, 1822, N. 336.

1b. **Qui enim etc.** Vid. *Code Pénal*, art. 96, 300, 381, 383 et Cl. DESTRIEUX, *Essais*, p. 22, 119, sqq. et 165, ibique laudatus LE GRAVEREND, *Traité de la Législation Criminelle en France* T. II, p. 110, sqq. Add. BAVOUX, d. l. C. 11 et C. 17, § 2. — In art. 383 *viae publicae* denominatione non contineri plateas in urbibus, pagis et vicis, efficere licet e comparatione codicis, qui adhuc est in usu, cum eo, qui A. 1791 receptus. Ille enim tantum loquitur de viis publicis (*chemins publics*); hic vero etiam de plateis et locis publicis (*dans un grand chemin, rue ou place publique*). Vid. Tit. I. Sect. II, art. 2. Exemplum novi codicis poenalis A. 1804 editum, art. 349 et 350, accuratam descriptionem, tum platearum (*rues*), tum viarum publicarum (*chemins ou voies publiques*), continebat, quae non fuit in ipsum codicem translata, licet servatae sint notiones aedium habitatarum, sepetic, effracturae, clavium adulterinarum allaque.

P. 28. **Caedem imperanti etc.** Vid. C. P. art. 86—89. Graviter hac de re questus est DESTRIEUX, p. 3, sqq. p. 14, et p. 27. Add. BAVOUX, d. l. C. 4. IOUY, d. l. L. IX, C. 5, et *Neues Archiv*, T. III, P. 4, p. 610. Imo fuerunt in Gallia, qui, consule adhuc BUONAPARTIO, adulationis studio ducti, multo saeviora suaserint, qua de re ita loquitur foemina egregia, de STAEL HOLSTEIN: „Vers ce temps un homme auquel il faut épargner son nom, proposa de bruler vifs ceux qui seroient convaincus d'un attentat contre la vie du premier Consul. La proposition de supplices cruels sembloit appartenir à d'autres siècles que le nôtre; mais la flatterie ne s'en tient pas toujours à la platitude, et la bassesse est très facilement feroce.” Vide librum: *Consideration sur le Revolution Française*, T. III, p. 277.

1b. **Impunitas igitur etc.** Vid. art. 103 ad 106. Hae etiam de re vera dixerunt DESTRIEUX, p. 7, sqq. p. 29 et p. 31, sqq. BAVOUX, C. 5, et IOUY, L. IX, C. 5 et 9.

1b. **Hic longam seriem etc.** Hanc poenae capitalis frequentiam dolent plerique scriptores de iure criminali Gallico, v. g. DESTRIEUX, p. 13, sqq. 18, sqq. 21, sq. et 172. IOUY, L. IX, C. 5, et *Neues Archiv* d. l. p. 616.

1b. **Non semper accurate descripta etc.** Huc pertinent verba C. P., art. 96: „ou qui auront de toute autre manière pratiqué des intelligences” etc. quod recte observavit DESTRIEUX, p. 21.

P. 29. **Nulla mitigatione etc.** Mortis poenam adversus verum falsae monetae crimen generatim positam probat Cl. DESTRIEUX, p. 87 sqq., non vero iustum existimat eandem in illos constitui qui nummos integros raserint aut circumsecuerint, p. 90 sqq. Non equidem

diffiteor, summam severitatem in eos esse exercendam, qui, instructis officinis, insignem monetae adulterinae copiam confecerint, ideoque multorum hominum fortunam, imo ipsam civitatis dignitatem periculo exposuerint. At pleraque falsae monetae exempla in Belgii regionibus, multo levioris sunt momenti. Hoc enim crimen saepe a tenuioris, tum fortunae, tum ingenii, hominibus committitur, artem auri, argenti, aerisve, flandi, ferendi exercitibus, et quidem non ulterius, quam ad vitam familiamque sustentandam ipsis opus est. Si iam eiusmodi falsae monetae auctoribus ultimum supplicium inferretur, omnis abesset crimen inter et delictum aequitatis ratio. Nunc poenam a iudicibus secundum legem insam saepius temperat; venia a Rege concessa.

Ib. **Sit, uti ferunt, etc.** Ita censet auctor in *Neues Archiv* T. III, P. 4, p. 613, sq. Cf. *Code Pénal* de 1791. Tit. I, Sect. 6, art. 2. *Projet de Code Criminel* de 1804. art. 127.

Ib. **Incendii crimen etc.** Vid. C. P. art. 434. Cf. DESTRIEUX p. 172.

Ib. **Certe si huius facti etc.** Ita DESTRIEUX, p. 121, sqq. et BAVOUX, C. II, init. Aliter STÜRZER, d. l. § 92 et 95.

Ib. **Et questi sunt alii etc.** „Ce crime (l'infanticide), qui fait frémir la nature, et qui, par suite du relachement de tous les sentimens et de tous les devoirs, est devenu si commun, est presque toujours impuni. On droit qu'il y a une espèce d'accord des jurés pour acquitter les filles-mères mises en jugement pour avoir fait périr leurs enfans.” Vid. *Observations du Tribunal de Cassation, présentées au Gouvernement le 3e jour complémentaire an XI*. Hae observationes adiectae sunt exemplo codicis poenali A. 1804, p. 316. Add. KLEIN, *Archiv d. Criminalr.* T. V, P. 4, p. 51 et 102 sqq. De poenis caedi infantis recenter nati in Gallia, inde ab A. 1556, constitutis dixit SPANGENBERG in *Neues Archiv*, T. III, P. 3, p. 376 sq. In Dania, inde ab A. 1765 vel 1766, vetante CHRISTIANO VII, mortis poena his, qui infantem recenter natum interemerunt, non amplius inferitur, sed in eius locum substitutus carcer perpetuus atque operae duriores, addito stigmate fronti inuendo, et fustigatione, quotannis ipso natali criminis die repetenda. Ratio fuit, quod mortis poena utilis et idonea amplius non videbatur, propter opinionem, quae animis sedebat, crimen poenitentia ac precibus expiari, ideoque morte, si inferretur, animam servari. Postea A. 1786, etiam GUSTAVUS III Sueciae ordinibus legem proposuit de abrogando, propter caedem infantibus factam, ultimo supplicio, cui sufficerentur carcer perpetuus et verbera quotannis, die criminis commissi redeunte, virgis infligenda. Lex illa vigeat adhuc A. 1808, neque scio, eam postea fuisse mutatam. Cf. BROWN, *Les Cours du Nord ou Mémoires originaux sur les Souverains de la Suède et du Dannemarck depuis 1766*, T. III, p. 4 et 352.

P. 30. **Iusta igitur severitate etc.** Vid. C. P. art. 145, 146, 198, 333, cet.

Ib. **Quae in legibus falso aequiparantur.** Sic aliquando publicus tabularum perscriptor, qui, absque eo, quod apparuerit, eum fraudem legi facere voluisse, per negligentiam tantum, falso fuerat testatus, de tabulis emtionis ac venditionis tributum fuisse persolutum, vel prorsus fuit absolvendus, vel poena morti proxima afficiendus, secundum art. 46. legis d. d. 12 Decembr. 1798.

Ib. **Omnino non attendatur etc.** Vid. C. P. art. 56—58. In legibus antiquioribus in

Gallia alia fuere recepta, in nonnullis severiora. Vid. *Code Pénal de 1791*, Part. I, Tit. 2, art. 1 et 2. *Loi du 25 Frimaire An VIII*, quam laudat SAVOUX, C. 19, p. 439. Add. DESTRIEUX, p. 183, sqq. et VON SCHELHASS in *Neues Archiv*, T. II, P. 4, p. 581 sqq.

- P. 31. Dubia et incerta fuisse etc. Vide decreta curiae, memorata apud LE GRAVEREND, *Traité*, T. I, p. 116 et 556, DESTRIEUX, p. 178, sqq. et SAVOUX, C. 18.
- 1b. Huc maxime referenda etc. Hoc observavit DESTRIEUX, p. 39, sqq. Legis clementiam probat SAVOUX, C. 6.
- 1b. Bonorum publicationem, et multas etc. Hac de re vere dixit auctor in *Neues Archiv*, P. III, P. 4, p. 616 et SAVOUX, C. 3, p. 37, not.
- 1b. Mortis civilis poenam etc. Quam dura sit haec poena deportatis vere exposuit SCHMID, *kritische Einkleitung in das bürgerliche Recht des Französischen Reiches*, T. I, p. 459, sqq. Huius aliorumque rationes nuper enarravit doct. EVERTSZ, in disputatione: *De Morte Civilis*, Gron. 1821.
- 1b. Manus dextrae amputationem, etc. Hanc atrocitatis speciem *levem derogationem* legi cruciatus poenis adiungere vetanti factam dixerunt Oratores Gallici. Vide *Mosifs du C. P.* p. 13. Aliter censuit vir nobilissimus BENIAMIN DE CONSTANT, qui de ea dixit: „*C'est une trace révoltante à d'horribles abus*” in libro: *Cours de Politique constitutionnelle* p. 265.
- P. 32. Scilicet ab incerto etc. Vid. C. P. art. 231, 309, 311, 316 et DESTRIEUX, p. 79, sqq. Exempla quam plurima e codice Bavarico recenset MITTERMAIER, *Neues Archiv*, T. II, P. I, p. 86 sq. et *Ueber die Grundfehler*, etc. p. 41, sqq.
- 1b. Pulchrum scilicet etc. Ita MONTESQUIEU, XII, 4. STÜRZER, § 19, alique Contrariam sententiam mentur CALKORN, d. I. p. 186 sq. DESTRIEUX, p. 140, sqq. et 161. Auctor in *Neues Archiv*, T. II, P. I, p. 56, et MITTERMAIER, *Grundfehler*, p. 33, sqq. qui plura affert e codicibus per Germaniam receptis. De Belgio dixi, A. 1816, in *Oratione*, qua inquitur, an turbatae reipublicae et oppressae libertatis, quae visimus, tempora, iuri et iustitiae profuerint, p. 49, sqq.
- 1b. Hanc aliquatenus etc. Nempe in art. 463, C. P.
- 1b. Rex noster etc. In decreto d. d. 11 Decembr. 1813.

www.libtool.com.cn

EELCONIS TINGA ORATIO

DE

CAUSIS EX QUIBUS EXPLICARI POSSIT PROSPERRI-
MUS SUCCESSUS ET CELERRIMUS PROGRESSUS
ANNUNCIATI PRIMUM PER APOSTOLOS
EORUMQUE SOCIOS EUANGELII

PUBLICE DICTA

die xi Octobr. ciorccccxi.

*CUM ACADEMIAE RECTORIS MUNUS
SOLEMNI RITU DEPONERET.*

A 2

www.libtool.com.cn

Ut consuetudini legique regiae satisfiat, hanc cathedram adscendi, munus Recto-
ris Academiae solemniter depositurus. Gratisfima haec mihi est hora, qua sum-
mas Deo O. M. grates solvere licet pro omni illo, quo per hunc annum frui-
tus sum, auxilio, inter varias difficultates, quibus me afflixit infirmior valetu-
do. Gravissima autem non minus haec mihi est hora, qua publice verba fa-
cienda sunt in concione Virorum, multiplici eruditione praeclarorum, et ex
loco, e quo orationes audiri solent, quae de subacto ingenio dicentium testan-
tur. Subterfugere autem hunc morem non potui. Mecum igitur meditans de ar-
gumento orationis, nunc pro viribus habendae, incidi in quaestionem de *Causis*,
*ex quibus explicari possit prosperrimus sucosus et celerrimus progressus an-
nunciati primum per Apostolos eorumque socios Evangelii*: ad quam si nimis
leviter et inconcinne respondeam, aliquid quaeso condonate corporis animique,
qua per aliquod tempus laboro, aegritudini. Quae igitur dicturus sum A. A.
H. H., ea benevolis excipite auribus!

Extra omnem dubitationis aleam est positum, prosperrimum et celerrimum
fuisse Evangelii, primum per Apostolos eorumque socios annunciati, progres-
sum. Viri illi, Spiritu divino instructi actique, praecepto, de instituendis ex
quavis gente hominibus per totum terrarum orbem, parere potuerunt et summa

fide paruerunt. Incerta licet habeantur, quae traduntur de Euangelio a Matthaeo in Aethiopia et Abyssinia, a Thoma in Parthia et India, ab Andrea in Scythia et Thracia, a Thaddaeo in Armenia annunciato, quamvis non prorsus incredibilia videantur; saltem satis est certum, Euangelium esse auditum et receptum in magna parte Asiae, Europae et Africae. Non provocabo ad testimonia amplissima *Iustini Martyris*, (1) *Irenaei*, (2) *Tertulliani* (3) aliorumque, qui feriori aetate floruerunt, in societate christiana doctorum magni nominis, ex quibus pateat, longius latiusque, per non multos annos, religionis christianae doctrinam per universam orbem ad extremos usque terrae fines feliciter fuisse dispersam: in quibus testimoniis si cui fortasse videri possint quaedam nimis magnifice, ad rhetorum morem, ab auctoribus esse dicta; is tamen sciat, eos ita esse locutos in disputationibus contra adversarios rei christianae, qui facile eos falsi convincere potuissent, si vel ex errore vel de industria scripsissent, quod veritati prorsus esset contrarium. — Sufficit A. A. † inspicere *Actuum Apostolicorum* expositionem a *Luca* conscriptam; *Pauli* ad diversas ecclesias datas litteras; reliquasque *Epistolas*, quae in sacro nostro Codice leguntur. Ex iis enim quam luculentissime apparet, quantos progressus inter Iudaeos et reliquas gentes fecerit, quamque altos per quadraginta fere annos egerit radices religionis christianae. Quocumque nostros vertamus oculos, ubique nostrae attentioni atque admirationi se offerunt non tantum homines aliquot, Christum profitentes; sed Christianorum societates, satis magnae, ut Antistites et Episcopi eligerentur, regulaeque praescriberentur, ad quas res ecclesiae essent administrandae; ne quid detrimenti caperet religio, atque ut omnia ordine agerentur? Tales vero societates in dies augebantur, crescebant insigniter, favente Numine, non solum in pagis vicisque et oppidis inferioris ordinis, sed etiam in urbibus celebrioribus, inter quas sufficit nominasse *Romam*, *totius habitatae terrae compendium* dictam. Miramur itaque merito, A. A. † per tam breve tempus laetum Evangelii nuntium perferri potuisse in tot regiones a viris, primo saltem perpaucis; et ad hoc munus, ut videri possit, minus idoneis, idque eo successu, ut plures colligerentur societates hominum, qui Christo nomen darent, inter quos etiam

(1) In *Diab. cum Tryphone* p. 341, 351. ed. Sam. Jebb. (2) L. I. *adversus haereticos*, c. x. (3) *Adversus Iudaeos* c. vii.

viri honoratiores, quorum plures quoque nominatim laudantur. (4) Ne memorem Apostolorum monita, ut nemo fiduciam ponat in opibus, aut ex iis superbiamumat, ut contra quisque succurrat egentibus, et quae huius generis sint plura: quae facile probant, Ecclesiam christianam, ne tunc quidem temporis, ex infima faece populi fuisse conflata, quod sunt qui falso calumniantur.

Quae cum ita sint, oritur quaestio: *ex quibus causis* omnis haec res possit explicari? an ex causis solis naturalibus, quae dicuntur, ex ordine, quo res humanae, datis conditionibus, solent procedere, ita ut causae et effectus, nexu indivulso, sibi subsequantur constanti directione naturae? an vero hic recurrendum sit ad causas extraordinarias, ad miracula et singularem Numinis gubernationem?

Ad quam quaestionem ut breviter respondeam, necesse est, ut animadvertatur, me tantummodo loqui de celerrimo progressu Euangelii per Apostolos ea aetate annunciati inter Iudaeos et Gentes. Nam fundata primum Ecclesia, procul dubio deinde accedere potuerunt et accesserunt aliae causae, quibus homines, hactenus a sacris christianis alieni, permoverentur, ut ad ea transirent, quas nunc non moramur.

Videamus A. A. ! quid cum ratione ad quaestionem dici possit.

Negari nec debet nec potest, plura fuisse, quae prosperum illum, quam laudavimus, successum reddiderunt faciliorem. Inter ea quis non statim attendat ad praestantiam ipsius doctrinae christianae, aptae, quae per totum terrarum orbem ab hominibus, quacunque in regione, admitteretur? Considerate quaeso hanc doctrinam, ea tradentem, quae suo ingenio quodammodo assecuti fuerint peritiores. Quicquid perspexerint aut coniectura divinaverint Philosophi de Deo eiusque virtutibus, de providentia divina, de vita hominum post mortem futura, de virtutis praemiis scelerumque poenis; quicquid olim de his vere dictum, at falso mixtum, erroribus deformatum, tenebris involutum, dubitanter proposuerint, id omne perfecte et perspicue continet doctrina christiana. Si spectetis vitae morumque disciplinam; quid obsecro ad omne officiorum virtutumque genus cognoscendum cogitari potest excellentius, perfectius? Addita sunt alia religionis capita, quorum intelligentia ab omni fere

(4) Cf. STATIUS MULLER in *Taylor. Op. Theol.* T. XXIII.

humana sagacitate est remota, quae tamen sanae rationi nihil retinent contraria, pietatis autem studium egregie incendunt, animumque dulci solatio permulcent: tale est illud de reconciliatione nostra cum Deo Patre coelesti per Iesum Christum, unde haec doctrina, non modo consentanea est humanae naturae, ad virtutem factae, in genere, sed etiam ad necessitates et indigentias nostras appositissima, ad moralem conditionem, quae nunc in hominibus est corrupta, adeoque emendanda, ut ita homo ducatur atque evehatur ad felicitatem.

Quod in suo genere est et intelligitur praestantissimum, id etiam a viris veri amantibus comprobari et amari solet. Cuique autem homini propria est veri investigatio et inquisitio, monente TULLIO. (5). Adeoque si cui talis offeratur doctrina, nonne necesse est, ut is illam ambabus manibus amplectatur? Quicquid Platonici, Peripatetici, Stoici, Epicurei, Eclectici bonum et laudabile de religione et moribus docuerint, quorum meritis, quae sint, nihil detractum volo; inter se semper disensu vario scindebantur, atque nihil fere malis moraliibus, tum temporis latissime gaslantibus, moderi petnerunt. Cum vero doctrina christiana, bene intellecta, optimam afferat opem ac medelam ad homines corrigendos emendandosque, haec etiam non potest non summo opere se commendare viro, id quod verum, honestum et utile sit, quaerenti. Nec ritus, qui praescribuntur, sunt eiusmodi, ut, qui alijs numerosioribus et molestioribus sit adfuetus, ad eos offendat. Talis esse debuit religionis institutio, quae complectatur omnes omnino homines, ad virtutem, pietatem ac beatitatem ducendos. Unde etiam perferri potuit nuncius evangelicus ad omnes populos, atque ab omnibus admitti recipique. Ad hoc inepta erant instituta Philosophorum, imo et ea, quae populo Israëlitico, e ceteris gentibus electo, Deoque consecrato, olim erant tradita, quae non nisi per tempus vim potuerunt habere auctoritatemque. Quare et eidem huic populo per Prophetas spes facta erat, olim fore, ut omnes a Deo edocerentur, totusque orbis terrarum eius cognitione plenus fieret, omnesque nationes eum adorarent, sub rege ex familia Davidis oriundo, foedere antiquo cum Israëlitis non renovato, sed novo inito, non sine insigni sacrorum commutatione. (6)

Iudaei, unum Deum, coeli terraeque Dominum, cuius regimini omnia subsunt,

(5) *De Off. L. I. c. 4.* (6) *Jer. 31: 31 —. Jes. 65: 17 —.*

venerantes, non tantum longe lateque per Aegyptum, Syriam, Asiam minorem, omneque imperium Romanum erant dispersi, sed etiam eorum libri sacri Graece erant versi, qui ergo ab aliis, a religione Iudaica alienis, legi potuerint. Atque hinc explicari posse videtur, quod SUSTONIUS (7) et TACITUS (8) narrant de persuasione, quae inerat pluribus, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, ut valeret oriens, profectique Iudaea rerum potirentur. Vigebat saltem hoc tempore rumor de magno rege ex oriente prodituro. Quae cum ita sint, an tempore quidem opportuniore laetus Euangelii nuncius perferri potuit ad Iudaeos ceterosque populos, qui, si hanc rem, maximi profecto momenti, vellent intelligere, habebant, quo confugerent? Acceffit alia praeparatio per eos Iudaeos, qui in solemni illo pentecostes festo, Hierosolymae celebrato, testes fuerunt spiritus largiter, secundum promissa, effusi. Nota narro, sed talia, quae evincunt, sic quoque latiore Apostolis portam fuisse apertam, per quam adirent peregrinos. Eorum, qui tunc temporis Apostolos dicentes audiverunt, visis miraculis, laudantur statim tria millia hominum, qui illis fidem adiunxerunt, finito autem festo domum redierunt. An credibile est, hos et suis popularibus, et aliis non plane inficis institutionum Moysi et Prophetarum, non exposuisse, quae Hierosolymae a se essent comperta, visa, audita, gratoque animo accepta?

Neque obitare potuit Apostolis, eorumque focis in munere gravissimo, diversitas gentium, diversis legibus subiectarum, diversisque linguis utentium. Latissime enim patebat imperium Romanum, unde iisdem legibus adstrictae omnes arctiori inter se vinculo tenerentur. Hinc quaquaversum proficisci potuerunt Euangelii nuncii, quod antea maxime fuisset difficile propter magnam rerum publicarum independentium multitudinem, differentiam sermonis, morum, statutorum et religionis; unde vix ullum inter eas commercium, plerumque inficis eorum, quae extra fines suae regionis agerentur. Romana vero regnandi libido tandem devicerat omnes fere populos, tunc temporis notos, atque his datae erant eadem leges. Hinc et aliunde magis magisque sibi propius accedebant in ratione sentiendi et vivendi. Atque sic sublata erant impedimenta, quae, quamdiu existerent potuerunt non progressus christianismi remorari et impedire. Et quod ad lin-

(7) In *Vespas.* c. 4. (8) *Hist.* L. V. c. 13.

quam, qua usi sunt Apostoli, fuit quidem Hebraeo-graeca (quam *hellenisticam* appellare amant) adeoque non pure Graeca, satis tamen apta, ut intelligeretur ab omnibus Graece loquentibus. Graeca autem, ut TULLIUS suo tempore observavit, (9) legebantur in omnibus fere gentibus; Latina suis finibus, exiguis sane, continebantur. Imo non diu post apud ipsos Romanos omnia Graeco nescire turpius ducebatur quam Latine. (10) Ubique igitur laetum ferrent nuncium de Christo servatore generis humani, de vita immortalis, aliisque doctrinae salutaris capitibus, cum illis arctissime coniunctis, auditores habuerunt; ad quos verba facere potuerant, sine interpretibus et internunciis.

Videtur A. A.! varias difficultates, quas nunc nostri homines, qui ex Europa in orientem et aliosum nostris temporibus mittuntur, annunciandi Evangelii causa inter gentes magis barbaras, superare debent, tunc non obtinuisse, adeoque Apostolis opportunitatem fuisse temporis dicendi et agendi bono cum fructu felicitque successu, quae dixerunt et prospere egerunt.

Accedebant alia. Religionis quippe christianae non tantum ea est in se praestantia, quam supra verbulo laudavimus, sed etiam hoc habet, ut hominibus aerumnis et calamitatibus pressis, commune refugium suppeditet. Libertatem civilem amisam acriter dolebant populi, antea libertatis tenacissimi, defensores strenuissimi, nunc sub iugum Romanorum misi. Omnibus nimirum grave servitutis iugum esse debet in libertate educatis. Quid quaeso eam amisam consolari potuit? Potuit haecce religionis doctrina, quae ita est comparata, ut animos hominum ab iis, quae solummodo hanc vitam terrestrem spectant, quae mutationi obnoxia sunt, caduca et peritura, avocent, et ad ea, quae sunt constantia, semperque duratura, homine autem ratione praedito et ad immortalitatem nato, unice digna, extollant. Quod CICERO disputat: (11) neminem esse liberum nisi sapientem: id in primis valet de homine christiano, qui, licet oppressus, imo durius tractatus a victore, liberatus a Dei Filio, vere est liber. Hoc qui videat, amplectetur religionem solatio plenam, et respiciat coelestem patriam, iis paratam, qui quaerant verum honorem, gloriam et quod nulli corruptioni est obnoxium. Hoc faciebant Christiani, spretis deliciis aequae ac difficultatibus, quas res terrenae aut offerunt aut minantur.

(9) *Or. pro Arch.* c. 10. (10) *Juv.* VI, 186. (11) *Parad.* V.

Doctrina simplici ratione, populariter, non ad legem methodi, sed ad captum omnium, in schola non subtiliter edoctorum, tradebatur. Nunciabant Apostoli, quantus Dei in mittendo Filio suo sit amor erga homines; quid Iesus Christus egerit, quid perpesus fuerit, quo consilio mortem obierit, ad quod gloriae et maiestatis culmen sit evectus; quae porro statuta sit conditio obtinendae salutis, a Christo comparatae, et quo Spiritus sancti opus sit auxilio, ut huic conditioni satisfiat. Quae omnia magnam omnino veritatis habebant commendationem. Quibus additis vitae rationem Apostolorum primorumque Christianorum, quae fuit talis, ut ea responderet praeceptis Euangelii severioribus. Exemplorum maxima est vis: (12) per haec brevius et efficacius est iter quam per praecepta. Quid igitur miremini, A. A.! homines, superstitionibus variisque erroribus deditos, visis Christianorum moribus, eos approbavisse, eosque esse secutos, atque sic Deum Patrem coelestem collaudasse per religionis christianae professionem; in primis cum et viderent inter eos vigere concordiam, consensum, humanitatem, benignitatem, fraternitatem, aequalitatem? Non enim tunc iam invaluerat ea hierarchia, quae postea in Ecclesia locum occupavit, et quae profecto quomodo dici possit per se idonea ad homines movendos, ut ad sacra christiana transirent, equidem non intelligo. (13)

Superest, ut pauca moneam de zelo, hoc est animi fervore ac ardenti studio; quo Ministri Euangelii rem suam egerunt, non ex imitatione Phariseorum, qui mare et terram peragrarere, omnem lapidem movere solebant, ut profelytos facerent; (14) sed ex certa veritatis persuasione: qualis animi fervor non potest non animos invadere, ubi res agitur maximi momenti. (15) In Apostolis observamus studium diligens et indefessum annunciandi, quae ad veram hominum salutem pertinere intime sciebant, studium aliorum commodi cupidissimum. Nec mirum, persuasissimum enim iis erat, salutem esse nullam nisi per Christum, se autem ab hoc, non ab homine, ne vel excellentissimo, sed a Filio Dei esse misos, ut omnes gentes docerent, iisque iniungerent, ut observarent diligenter praecepta optimi Magistri, summique Domini, cui Iudici ratio muneris effecti esset reddenda. Instar omnium sit Paulus, ita pronuncians: (16) » iniunxit Dominus hoc officium, cui parere, velim nolum, oportet:

(12) Sen. Ep. VI. (13) Cf. V. WALTERSTERN CONTRA GIBBON: *die Ausbreitung des Christenthums aus natürlichen Ursachen* p. 180. (14) Matth. 23: 15. (15) Cf. V. WALTERSTERN l. l. p. 167. (16) 1 Cor. 9: 16, 17.

» Si volens et iniussus annuntiaverim Euangelium, erit a Deo praemium promptae voluntati: si invitatus, tamen peragendum, quod delegatum est.” Ex gravitate rei animus ipse fit commotior » Concredendum est Euangelium, non ut apud me » conditum servem, sed ut gentibus inperitiam. Si communico, rem Domini, » non meam communico.” Cui vero haec fiat animi sententia, haec certa persuasio, qui sic a divino Spiritu agitante, coalescit, is non potest non incredibili flagrare docendi studio, attamen in negotiis gerendis temporum secutus opportunitates: quod ita factum est ab Apostolo, (17) ut simul se ad nutum et arbitrium auditorum, five Iudaeorum, five Gentilium, accommodaret, ut eos blande pelliceret ad Christum, similis patrifamilias; ex promptuario suo omnis generis edulia depromenti. (18). — Ubi vero tales dantur doctores, hac docendi ratione usi, qui nec sibi, nec cui rei aut operae parcant; quid vobis videtur A. A. ! monne ibi occasio fit opportunior convincendorum hominum de veritate religionis christianae, quam ideo amplectantur, profiteantur?

Verum enimvero an ex his foliis, hactenus adductis, iisque simul sumtis explicari possit prosperrimus successus et celerrimus progressus annunciati primum per Apostolos eorumque socios Euangelii, valde dubito. Veneramur pio animo divinam providentiam, qua mundus, qui eadem est constitutus, etiam administratur, ita ut nihil accadat infcio aut invito Numine, imo ut omnia ex sapientissimo eius fiant consilio, cui obtemperare debent omnes naturae vires, a summo Creatore rebus creatis inditae, a quo igitur cunctarum rerum attributa, appendices, ductus et effectus pendent, ipso curante, ut suo tempore sint et agantur, quae futura et agenda secum constituit. Ex eventu beneplacitum Dei in rebus singulis fit conspicuum, et deinde quomodo causae diversae, diversaeque media ei inservire debuerint, intelligimus, si attenta mente consideramus ea, quae tali effectui ansam dederint. Si quis igitur admittat gubernationem supremi Moderatoris et Rectoris, is etiam huic prosperrimum illum et celerrimum annunciati Euangelii successum tribuat, necesse est, per quam omnia ita sunt directa, ut tandem facilius redderetur introductio Christianismi per Apostolos eorumque socios inter Iudaeos et Gentes. Neque est, ut cuiquam notam inuramus animi in religionem christianam hostilis, qui his possit esse contentus. Attamen si rem paulo propius consideramus, mihi quidem videtur, iis

(17) *Matth.* 23. (18) *Matth.* 13: 51.

omnibus, licet vi sua minime careant, rem non prorsus absolvi, sed recurrendum esse ad singularem Dei directionem, qua ille exitus tam prospere et celeriter fit effectus. Quam meam sententiam ut breviter exponam, et quantumpotest probem, provocandum mihi erit ad plurimas varii generis difficultates et obstacula, quae quomodo tolli potuerint sine eximio interventu divini Numinis, vix video.

Ipsam doctrinae evangelicae argumentum in omni suo complexu, si penitus inspicatur, est sine dubio praestantissimum, atque ab hac parte gravissimam habet commendationem. Verum quod eius primarium ponebatur fundamentum, quo omnis annunciatio Apostolorum innititur, nonne fuit *Iesus Christus*, isque cruci affixus? Nimirum hic non agebatur de hac illave sententia, argumentis philosophicis adstruenda, theoremate aliquo, sed de doctrina, fundata in unius personae auctoritate, cuius rei veritas pendebat a veritate rei nuperrime factae. Quosdam errores, in religione admisos, graviores etiam, detegere, corrigere, quod tempore sit corruptum in melius referre, videatur minus difficile, dummodo factum tectum servetur, quod quisque ad religionis ingenium necessario pertinere existimet. At novam constituere religionem, a veteri non tantum diversam, sed ei plane oppositam, arduum profecto opus est, vix una in gente felices successus habiturum. Religionem autem, quam per nuncium evangelicum introducere tentarunt, et revera introduxerunt Apostoli eorumque focii, maxime fuisse contrariam ei, quam observabant Graeci, Romani, alique cultus Deorum falsorum, vanisque superstitionibus addicti, nemo est qui ignorat. Unde igitur hoc, quod tot hominum millia tam faciles aures praebuerint doctrinae christianae, qui, licet religione moti, Deos tamen patrios, quos a maioribus acceperant, sibi colendos diligenter et retinendos esse, arbitrari solebant? — Iudaei, fateor, summam tribuebant auctoritatem Moysi et Prophetis, ita ut, si ex his illis distincte demonstrari posset, omnia, olim de Messia praedicta, in Iesu Christo esse impleta, facilius quidem de veritate religionis christianae potuerint convinci. Sed plura obstabant, quae hanc persuasionem impediabant. Inter haec in primis fuit, quod non tantum, ut vulgo fit, tenacissimi essent eorum, quae rudibus annis perceperant, sed etiam quod difficulter admodum possent admittere doctrinam, quae legem Moisaicam abrogatam, atque eam per fidem esse sublatam, inculcabat. Quid enim? nonne ipsa illa Deum colendi forma a supremo Legislatore Iehoya erat praescripta? nonne praecepta, quae sequebantur, vim

auctoritatemque habebant permanentem ac stabilem? nonne variis editis signis et prodigiis erant confirmata? Haec secum cogitantibus non facilis esse potuit Iudaeis transitus ad sacra Christiana, relictis Mosaicis. — Accedebant alia. Expectabant quidem Mesiam longo desiderio, sed praeiudicatis opinionibus, quae rebus clarissimis non raro tenebras obducunt, imbuti et abrepti, qualem? Regem armipotentem, populorum dominatorem, Regem mundi, qualem se negabat noster Dominus. Apud Samaritanos purior aliquatenus fuerit sententia, non adeo de Imperatore, sed Propheta, doctore, statuentes, legem (19) Mosaicam normam continere mutabilem, in cuius locum Mesias meliorem esset suffecturus. Sed apud Iudaeos longe alia stetit opinio. Ad disciplinam patriam tamquam ad saxum adhaerescabant: hanc iam missam facere, eamque commutare cum disciplina hominis, qui quidem se dixerat Regem, sed in quo ne umbra quidem regiae maiestatis ac gloriae fuerat conspicua, multis contumeliis affecti, per iudicis sententiam condemnati, in crucem acti: quid quaeso absurdus? Non mirum itaque, ubique sectae Christianorum a Iudaeis esse reclamatum. (20)

Quid vero dicam de Gentibus? an his fuerit animus ad recipiendam doctrinam Evangelii proclivior? Homines honoratiores, et quibus ingenii vena erat benignior, an quidem tanti putaverunt rem esse momenti, ut ad eam animum adverterent? nonne eam contemptui habuerunt, antequam eam inquirerent? Ex primo illo tempore saltem nullum exstat exemplum alicuius, qui contra Evangelium, prius iusto veri studio examinatum, scripserit, quod argumento esse poterit, illos vix ac ne vix quidem hancce religionis doctrinam sua attentione dignam duxisse. PLINIUS, Praepositor in Bithynia, in Epistola illa ad Traianum Christianis admodum honorifica, satis indicat, se nescire, quid de eorum crimine sit statuendum, et invenisse nihil aliud quam *superstitionem pravam et immodicam*. (21) TACITUS eam *exitialem* dicit. (22) Christiani a SUSTONIO appellantur *genus hominum superstitionis novae et maleficae*. (23) Cum igitur hi ex communi fere consensu ac publico testimonio ita male audirent, nonne putetis, longe plurimos se abstinere atque abferreri passos fuisse ab intendendo animo ad ea, quae primi Christi nuncii de sacra religione concionabantur,

(19) 1. 4. (20) *Act.* 28: 22. (21) *Lib. X. Ep.* 96. (22) *Ann.* XV, 44. (23) *In Ner. c.* 16.

atque ita toto pectore amplectenda doctrina, infamiae nomine notata? Quod enim vituperabile habetur per se ipsum, licet non sit, vituperatur autem a sapientioribus, id etiam a permultis, qui potius imitari solent, quam in rei veritatem inquirere, vituperatur, idque eo magis, quo minus res intelligatur. *Paulus* Iesum et resurrectionem annuncians Athenis, garrulus et nugator a pluribus fuit dictus; et in Areopago verba faciens de rebus gravissimis vix attigerat locum de Iesu Christo omnium iudice ex mortuis suscitato, quin, sermone de resurrectione audito, non pauci eum deriserint. (24) Oratione tamen usus est satis gravi et artificiosa. Quid? si alibi et alio tempore uteretur dictione, nullis flosculis oratoriis ornata, imo dura magis et barbara? Quomodo quaeso apud Graecos, sapientiam quaerentes, sibi conciliare potuerit attentionem favoremque? (25) Praeter *Paulum* fuerunt alii Evangelii nuncii minus, si spectetis institutionem inde a teneris acceptam, ingenique eorum dexteritatem, apti, qui aures animosque in se converterent: omnes autem fuerunt viri ignobiles, nulla publica auctoritate instructi, vilissimae et contentissimae fortis habitus. (26) Haec vero sunt eiusmodi, ut voluntates plerumque abalienent. Quod verum est semper quidem erit verum, a quocumque dicatur: sed ita solet esse ingenium hominum, in primis doctiorum et clariorum, ut minus auscultent homini de plebe, licet vera dicenti. Haec itaque videntur quoque ad religionem christianam divulgandam et propagandam non levi fuisse impedimento. Divulgata tamen est et propagata mirum in modum.

Imo propagata est, quae placere non potuit Magistratibus et Sacerdotibus; quos itaque minime fautores sed contra adversarios habuerit. Praeterquam enim, quod laute admodum ingens numerus Pontificum, Augurum, aliorumque, qui rem sacram curabant, cultu illo numinum aleretur; in magna quoque apud populum erant existimatione, plurimumque valebant: unde facile intelligitur, eos et voluisse et potuisse conatibus nunciorum Evangelii obviam ire; atque id curare, ut templa celebrarentur, ac sacra solemnia, ubi essent intermissa, repeterentur. Quin et quam tenaces fuerint antiqui, testatur exemplum *COTTA* Pontificis, qui e re sua ducebat, opiniones, a maioribus acceptas, de Diis immortalibus, sacra, caerimonias, religionesque defendere; a quibus nulla unquam oratione aut docti

(24) *Act.* 17. (25) *Cor.* 1: 22. (26) *1 Cor.* 4: 13.

aut indocti se moveri volebat, putans maioribus, etiam nulla ratione reddita, credendum esse. (27) Neque hoc Magistratum causae erat alienum: nam apud Graecos et Romanos religio, publice suscepta, arctissime cum civitate erat iuncta, et pontificatu fungebantur Magistratus. — Cum autem plane huic sit contrarium quicquid iubet doctrina christiana, mirum non est, ab hac parte maximas obiectas fuisse propagationi Euangelii difficultates, quae quomodo tolli potuerint, vix ex rei natura divinari posse videtur: in primis accedentibus vexationibus, multisque damnis et incommodis, hinc a Christianis sustinendis, quae negari nequeunt. Nam licet alicui non tam gravis videatur oppositio Iudaeorum Hierosolymitanorum, (Iudaei enim primi fuerunt Christianorum vexatores) in primis extra Palaestinam: (28) satis tamen constat seditiose in Christianos et graviter saepe easse saevitum. Exempla exstant in historia Apostolorum, qui etiam ubique de industria praecipunt, ut Christiani in rebus arduis, plenisque periculi, imo vel minante morte, sint patientes et constantes; quin et malis quam plurimis obnoxiam fore omnem Christianorum vitam, eosque manere sortem miserabilem, non tantum illi ubique fere monent, sed ipse iam Servator antea monnerat. Hisce autem admonitionibus nullus esse potuisset locus, nisi ad rei Christianae tempus pertinuisset. Iam vero haec an vobis A. A. eiusmodi videntur, ut facile in Christianorum partes trahi potuerint alii, quietis blandique otii cupidi et ad difficiliora timidi? Fateor, si iam religio Christiana altiores egerit radices, eos, qui illi adhaerent, plane persuasos de eius praestantia et veritate, non adeo tangi potuisse minis adversariorum, quia in his fiducia in Deo Christoque posita tanta esse queat, ut mens prorsus maneat immota. Verum alii, ab hac religione alieni, visis illis vexationibus, Christianis imminentibus, aut eos prementibus, quomodo potuerint persuaderi, ut se, Christum professi, etiam submittant tantis periculis, tantisque malis, quae istam comitabantur professionem?

At: quid non valet veri rectique sensus? Bene dicis. Dictum habemus Servatoris: »si quis voluerit obedire ei, qui me misit, is intelliget rationem doctrinae meae, utrum sit a Deo, an ego mea auctoritate loquar.» (29) Si iam voluntas illa praecedat, tunc pronitas facile existit ad doctrinam Christi et A-

(27) Cic. de N. D. L. III, c. 2. (28) Conf. G. J. PLANCK, Geschichte des Christenthums in der Periode seiner ersten Einführung in die Welt durch Iesum u. die Ap. II, c. 12.

(29) Io. 7: 17.

postolorum, recte intellectam, ex animo amplectendam. Verum apud Graecos et Romanes quanta quaelo morum corruptio et quam communis obtinuit! Omnis eorum religio formata erat magis ad mores perdendos quam ad emendandos, favebat vitiis, quae vitanda erant, frenanda, eradicanda. His dediti et emancipati in omne fere scelus ruebant. Neque melior fuit Iudaeorum moralis conditio, quamvis legem divinam iactarent. *Paulus* tantorum delictorum et hos et illos ita reos peregit, (30) ut vix spes ulla emendationis superfuisse videatur. His annunciatu Evangelium, iisque iniungitur necessitas veterem hominem, qui dicitur, exuendi, novumque induendi, ita ut, renovato animo, et abiecta omni pravitate, modeste, iuste ac pie vivant, cunctis resistant cupiditatum illecebris, nihilque agant, nisi quod Deo gratum sit, secuti exemplum perfectissimum Iesu Christi; nihil periculi, ne gravissimas vexationes, ne mortem quidem, propter eius nomen metuentes, certi iis solis spem esse illum visendi, qui sectentur sanctimoniam. Talis autem doctrina an statim grata esse possit hominibus, apud quos inveteravit consuetudo vitii? malum nascens facilius opprimitur, sed inveteratum robustius fieri solet. Interea devincitur idololatria, infringitur superstitio pharisaica, emendantur mores, et Ecclesia existit, quam sibi Christus adiungat a vitiorum sordibus liberam.

Talis successus annunciati primum Evangelii, tam felix citusque, an solis causis tribui poterit naturalibus? Nonne hic agnoscenda est specialis divina providentia, quae omnia ita benigniter direxit, atque sua effecit singulari efficacia, ut cuncta prospere cederent?

Duo fuerunt, quae optimus Servator praedixerat eventura, quae sibi fere videntur contraria, nimirum: Evangelii nuncium perlatum iri ad omnes Gentes; et: ipsos nuncios, primosque adflectas Christi manere ingentia mala et incommoda. (31) Utrumque probavit exitus. Quis hoc coniectura auguraverit? Hoc vero ut fieret, fierique posset, Apostoli, aliique muneris gratissimi loci ope et auxilio usi sunt Dei, qui pro sua liberalitate veritatem doctrinae coelestis comprobavit, non ostentis modo prodigiosisque et terrificis virtutis suae effectibus, sed variis quoque miraculis salutiferis, et vero etiam donorum Spiritus sancti distributionibus. (32) Quae omnia cum attento animo considerantem me ducunt

(30) *Rom.* 1 et 2. (31) *Marc.* 13: 10 et alibi. (32) *Hebr.* 2: 4.

ad iustam; ni fallor, conclusionem, singulari numine divino haec esse acta et effecta, ut tot homines, relicto Iudaismo aut Gentilismo, ad sacra Christiana transierint; adeoque ex hoc tam felici successu probari originem doctrinae, non tantum a Deo comprobatae, sed etiam profectae; ac denique in prosperrima ac celerrima illa propagatione Evangelii esse declarationem summae gloriae et potestatis illius, qui nomine Patris cuncta moderatur, sive per quem Pater omnia gubernat.

Hoc si quis, simul cum religionis Christianae tam diuturna continuatione, factum neget miraculis, hoc ipsam, ut cum summo *CAOTIO* loquar: » hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, maius habendum est » omni miraculo, ² (33)

Musica auditur.

Accedo nunc A. A. H. H. ad posteriorem Orationis partem, qua breviter exponam, quanam sub meo magistratu fuerint Academiae nostrae fata.

Atque sic mihi statim duram sentio inpositam necessitatem dicendi de Viro clarissimo, qui, quamdiu inter nos vixit, ab omnibus maximi est habitus, ALBERTO IACOBO DUYNMAER VAN TWIST: vixit eheu! nam morbo, in quem primum inciderat, paululum levatus, in eundem relapsus est, et medendae valetudini omnis quidem adhibita est ars et cura, at frustra! Ita placuit Numini sapientissimo! Ex vita nimirum discessit die vigesimo septimo Novembris anni praecedentis, flebilis parentibus admodum senibus, uxori, liberis, consanguineis, collegis, discipulis, omnibusque bonis literarum amantibus. Quod de mortalibus supererat exuviis terrae matri redditum est die saturni proxime sequenti. Funus eius solemniter, more Academico, est celebratum. Sepulcro adstant carmine exsequiali Amico parentavit Vir doctissimus, consultissimus T. HAAKMA TRESLING. (34) Osla eius intra parietes huius templi ia-

(33) *De veritate relig. Chr. L. II, § 19 in fine.* (34) Legitur in Calendario Academico 1822. p. 58.

cent. Viri virtus expers sepulcri. — Vitae curriculum, si annos aetatis computetis, non longum fuit, sed honestissimum. — Natus erat die tertio Ianuarii anno praecedentis seculi septuagesimo quinto, in pago Hollandiae *Puttershoek*, ex Patre IANO DUYMAER VAN TWIST, Viro plurimum venerabili, ibi tunc verbi divini Ministro fidelissimo, postremo in *Oosterhout*, iam vero honorifica rude donato, et Matre *Anna Lambarta Graadt*, nunc mortem optimi filii vehementer lugentibus. In literis humanioribus et philosophia optimi Patrius usus est institutione eo cum succesu, ut iuvenis sexdecim annorum bene praeparatus accederet ad studia academica. Hunc in finem Lugdunum Batavorum petiit, seque primum tradidit in disciplinam Viri longe eruditissimi DAVIDIS RUHNKENII. Literarum ceterarumque bonarum artium et scientiarum satis instructus cognitione, ad iura addiscenda animum appulit, Scholasque Virorum clarissimorum, ibi tunc temporis docentium, (35) frequentavit, docilis nec indoctus discipulus. Sic in studiis academicis quinquennio confumto ea ratione, non qua saepius fieri solet, sed qua oportet, summos in iure petiit honores, et publice disceptata disertatione de *Mulieris in repetenda dote privilegio eiusque usu in foro hollandico*, die trigesimo Novembris, anno nonagesimo sexto, Iuris Doctor renunciatus est. Ita animo doctrina insigniter exulto, Hagam se contulit, causis dicendis operam daturus. Sed ecce! fama eius eruditionis iam ita percrebuerat, ut mox Daventrienses Magistratus eum evocarent, qui in illustri suo Athenaeo iuris docendi sustineret provinciam. Nec oblatam illam recusavit noster. Die decimo tertio Aprilis anni nonagesimi septimi munus suum auspiciatus est; habita solemni oratione de *iuris Romani addiscendi utilitate et necessitate summa, etiam, composito novo legum civilium codice, apud Belgas minima cessatura*. Per quinquennium summa cum laude Daventriae docuit; ubi anno millesimo octingentesimo matrimonium iniit cum lectissima virgine *Iuditha van Loghem*, nunc eius tristissima vidua, quae, cum quatuor liberis superstitibus, deplorat dolentius amissum coniugem. Anno huius seculi primo, repetita vice, conditionibus honestis, ab Academiae Harderovicenae Curatoribus frustra delectus, proxime sequenti provinciam sibi in hac Musarum sede datam laetus accepit, atque ita qui primum designatus fuerat clarissimi GRATA-

(35) D. G. VAN DER KESSEL, N. SMALLENBURG, G. P. PESTEL et B. VOORDA.

MA in Academia Gelrica successor, mox ei adiunctus est Collega in nostra Universitate. Ius civile traditurus, munus suum aggressus est die vigesimo tertio Septembris anni millesimi octingentesimi secundi, habita oratione solemni de *sapiente legislatore ad communem utilitatem civium mores componente*. — Per duodeviginti annos eius institutione frui licuit Iuvenibus, huc iuris prudentiae addiscendae gratia confluentibus; eiusque ex schola prodierunt Viri, non uno nomine celebres. — Magistratum annuum academicum semel gesit Rector Magnus, eoque abiit, habita oratione, duodecimo Octobris, anno huius seculi nono, de iis, ad quae Códicis Napoleontei Hollandici Doctor, ad saluberrimum Regis, hunc perferentia, consilium, sua dacendi ratione adjuvandum in primis attendat. (36)

Quid ego dicam de eius eruditione, qui ipse iuris scientiae sum rudis? Quid ego memorem eius merita, qui, aequus cum esse volo, idoneus esse non possum iudex? Eum tamen si dixerim Virum omni doctrina et virtute ornatisimum, neminem contra esse dicturum certissime confido. Clarissimum Collegam GRATAMA testem habeo, (37) a quo viro laudato laudari, non ultimam laudem puto. Instituyendo autem et docendo fuisse prudentem, testantur omnes eius discipuli. Quid plura? cognovimus eum iustum, integrum, affabilem, amicum, benevolum, ad consilia danda aequè paratissimum atque aptissimum, religionis denique pietatisque cultorem. (38) Maturum eum censuit benignissimum Numen iis percipiendis atque agendis, quae non nisi in patria perfecte beatorum percipi agique possunt.

Quantam vero Academia nostra in morte TWISTÆ iacturam fecerit, quis est, qui non intelligat?

Tuum aunc erit hoc damnum reparare clarissime HOLTRI! et, adinvante Deo, procul dubio reparabis, expectationem tui, quam concitasti, felicitè sustenturus ac tuiturus.

(36) Haecce Oratio, belgice versa a doct. SIBR. GRATAMA, legitur in Patris *Regtsgeleerd Magazijn*, p. 367 — . (37) *Redevoering over het Staatswezen van den Akademischen Regtsleeraar, en de regtsgeleerde verdiensten van den overledenen Hoogleeraar A. J. DUUMAER VAN TWIST, uitgesproken den 9 Jan. 1821*. Addatur: *Hulde aan nu wijlen den Hoogleeraar DUUMAER VAN TWIST, door Mr. T. HAAKMA TRESLING*, in Kalendario l. p. 1 seqq. (38) *Vid. Leerrede van H. MUNTINGHE, bij gelegenheid van het affleren van zijnen Ambtgenoot A. J. DUUMAER VAN TWIST, uitgesproken den 3 van Wintermaand 1820*.

Clarissimo Viro CORNELIO ADRIANO VAN ENSCHUT, hinc evocato Ultraiectum, ius docturo, quod in hac Academia, omnibus applaudentibus, tam egregie docuit, placere potuisse istam evocationem, et mirati sumus et doluimus. Per quinquennium ita inter nos est versatus, ita Spartam suam ornavit, ut doleremus vehementius, nisi iusta nobis esset spes, te, clarissime DE WAL! hoc damnum tua humanitate, tuaque eruditione, quam Franequerae et ore et scriptis probavisti, plenissime refarturum.

Iam, Viri celeberrimi! quos nunc publice ex hac cathedra novos Collegas mihi salutare licet, vestrae virtuti vestraeque amicitiae me meosque Collegas coniunctissimos sincero animo commendo. Deus autem secundet vestra incepta, nostrum votum!

Sic tristibus plura mixta sunt, quae memoremus, laeta, per tuum in nos favorem Deus O. M.!

Salvum esse Regem Augustissimum, quem omnes boni Patrem Patriae et laudant et colunt, gaudemus, vehementerque laetamur, cuius liberalitatem et munificentiam erga nos, nostramque Academiam, et quae ad promovenda studia pertinent, non satis praedicare ac collaudare possumus. Regem optimum porro salvum conservet cum regia Coniuge totaque Domo Numen supremum in Patriae et Academiae securam et certissimam salutem!

Vos coram conspiciere ac salutare maxime gaudeo, Viri amplissimi! qui labores nostrae splendorem et tueri et augere contenditis strenue et feliciter. Pergrate, Viri gravissimi! nobis, nostrisque studiis favere! Vobis autem Deus immortalis omnia, quae sunt optatissima et pulcherrima manu offerat semper largissima!

Profesores (praeter unum illam, cuius virtus nunquam nostra exultat e memoria) valetudine satis prospera plerumque usi sunt, qua saltem idonei esse potuerunt ad obeunda munera sua ea fide et perseverantia, qua decuit. Solus aestumatissimus, cuius maius est in miseros aures linguaque captos promeritum, quam ego quidem verbis celebrare possum, clarissimus GUYOTUS ita periculose aegrotavit, ut proximus fuerit morti; sed de cuius vita tantopere metuimus, ex morbo capitali revaluit, ita ut nunc bono cum Deo res suas feliciter agere pergat. Quod ut diu facias, Vir clarissime! omnes mecum rovent. — Tibi, Vobisque, Collegae exoptatissimi! quos colui et expertus sum amicos,

confiliarios, adiutores in muneris mei functione, Vobis omnibus quaevis bona et desiderabilia ex animo apprecor.

Quod vero ad scholarum nostrarum alumnos. Eorum numerus nullo tempore fuit maior. (39) Longe plurimorum studia et mores tales fuerunt, ut merito laudentur, aliisque negligentioribus exemplum proponantur. *Quisque ut fementem fecerit ita et metet*: huius dicti, Iuvenes praestantissimi! semper memores, in id studium, in quo estis, omnibus viribus incumbite, ut et vobis honori, et parentibus gaudio et reipublicae emolumento esse possitis!

Superest, ultima huius diei solemnitas, quae est in distributione praemiorum, quae per liberalitatem Regis Augustissimi praeposita sunt victoribus in certamine literario.

Praelegas quaeso, Vir clarissime, qui Senatui academico ab actis es! fingulorum Ordinum iudicia.

Victores igitur publice proclamo:

HERMANNUM GERHARDUM IACOBUM VAN DOESBURGH.

WICHERUM VAN SWINDEREN.

REMBERTUM WESTERHOFF.

ADAMUM GODOFRIDUM SCHULTZ.

Licet vobis;

I. POTTER VAN LOON.

A. DE KONING.

S. I. GALAMA.

: (59) Fuit nimirum 258.

praemium offerri non possit, uti nec

**P. RUTGERS et
G. C. B. SURINGAR,**

absentibus, quia non nisi unicum dari solet; vestra tamen responsa ea diligentiae et in studiis progressuum exhibent specimina et documenta, ut non possumus non palam vos honorare laudibus iure commeritis.

Vos autem Victores! accedite iam, et accipite praemia vobis designata!

Auro praestantior est gloria, fructus vestrae diligentiae ac laboris strenui. Si verum est, uti est, honorem alere artes, gloriamque immensum habere calcar, non opus erit, ut vos incitem ad continuandum firmo et indefesso pede iter, quod tam feliciter ingressi estis. Deus annuat vestris conatibus!

Vestris quoque, Iuvenes! qui victoribus fuistis proximi.

Omnia conando docilis solertia vincit,

Audite iam omnes, qui adestis, quatenus proponantur novae Quaestiones, ad quas respondendum erit ante primum diem Augusti anni sequentis.

Iam qui velit et possit ad hanc illamve Quaestionem respondeat, vires suas periclitans. Victoriā reportare — o! quam dulce est et gloriosum! nec inhonestum est in hoc certamine vinci: inhonestum et turpe est inertia laboris nihil tentare. Si quis vero minus e re sua esse putet huic operi manus admove, diligentia tamen, moribusque honestis semper ostendat, sibi curae cordique esse disciplinarum studia, et virtutem, qua nihil datur amabilius. Ut sic velitis et possitis, det Deus, omnis veri bonique Auctor!

Atque sic denuo munus Rectoris depono laetus, Patrique coelesti gratias agens, qui me sua ope non destituit, eique supplicans, ut Succesori meo GERBRANDO BAKKER, Viro clarissimo, Collegae amicissimo, propter aegram valetudinem absenti, adfit propitius, eumque bene valere, res autem Academiae nostrae, eo Rectore, summopere florere faciat!

S E E R P G R A T A M A R E D E V O E R I N G

O V E R H E T S T A A T S - W E Z E N , D E N A K A -
D E M I S C H E N R E G T S - L E E R A A R E N D E
R E G T S G E L E E R D E V E R D I E N S T E N

V A N D E N O V E R L E D E N E N H O O G L E E R A A R

A . J . D U Y M A E R V A N T W I S T ,

uitgesproken den ix Januarij c1810ccccxxi,

*bij gelegenheid, dat hij een' aanvang zoude maken
met het vervolgen der lesfen van*

D E N G E D A C H T E N H O O G L E E R A A R

O V E R H E T

W E T B O E K N A P O L E O N :

THE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637

Acquired from the University of Chicago Library
on the date of purchase of the book.

THE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637

Acquired from the University of Chicago Library

THE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637

Acquired from the University of Chicago Library
on the date of purchase of the book.

THE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

V O O R R E D E

A A N D E N

L E Z E R.

Toen mij de taak was opgelegd, om een gedeelte der leesen van mijnen overledenen Ambtgenoot te vervolgen; gevoelde ik al spoedig, hoe onwelveogelijk het wezen zoude; wanneer ik daar mede een' aanvang maakte, zonder van de verdiensten te spreken des Mans, in wiens plaats ik zou optreden en met wien ik omtrent twintig jaren in gemeenschap, aan den bloei en welvaart der Regtsgeleerde studien, aan de Groninger Universiteit, gearbeid had; en, het scheen mij als van zelve te spreken, dat er in eene Inleidings-les over de verdiensten van den overledenen Hoogleeraar van Twist moest gehandeld worden. — Maar wie zouden mijne Toehoorders wezen? — Mijne Leerlingen; waar onder nog velen, welke door een voorloopig onderrigt eerst behoorden te worden opgeleid, om de juistheid van des Meesters beoordeelingen te kunnen schatten en waarderen. En uit dit oogpunt behoort de vorm van dit Stuk beoordeeld te worden, dat ruim zoo veel eene Les is, als eene eigenlijke Redevoering, en geheel geene Lofrede, voor gevormde verstandenen uitgesproken.

Kundige mannen, die bij toeval van deze te houden les vernomen hadden en dezelve hebben bijgewoond, verzekerden mij als uit éénen mond, dat ik de regtsgeleerde verdiensten van mijnen overledenen Ambtgenoot juist en naar waarheid had afgeteekend; en men spoorde mij krachtig aan tot de

V O O R R E D E.

uitgave, waartoe ik ook om meer dan ééne reden wel eenige neiging gevoelde, schoon er nog al het een en ander was, dat mij deed aarzelen; immers, hoe ligt kan men hier den eenen schijnen te veel, den anderen te weinig gezegd te hebben; en dat uitgeven van boeken en boekskens gaat doorgaans met zoo vele verdrietelijkheden vergezeld, dat er waarlijk wel eenige moed noodig is; om er zich niet geheel van te laten afschrikken. Dat ik evenwel eindelijk tot de uitgaaf besloten heb, blijkt uit de zaak zelve. — Mij dunkt (en dit was ééne der redenen, waarom ik wel tot de uitgaaf overhelde,) dat het den Regts-student nuttig zal zijn, wanneer hij deze Les of Redevoering een paar maal in het jaar met aandacht leest, waar toe ik hem bij dezen wil hebben aangeraden.

Nog één woord! De reden, waarom deze Les of Redevoering niet in 't Latijn gehouden werd, is daarin te zoeken, — dat de lessen over het Wetboek, welke door deze Les of Redevoering geopend zouden worden, met goedkeuring van Heeren Curatoren, aan deze Universiteit, in de Moedertaal worden gehouden. — Maar wel!

**REGTSGELEERDE AKADEMIE-JEUGD EN
DIE HIER TEGENWOORDIG ZIJT, GE-
ACHTTE HOORDERS!**

I. **H**et verlies, dat de Akademie in deze dagen geleden heeft, door het afsterven van uwen waardigen Meester, bragt mij terug tot de gedachte over *den Burgerstaat, en de betrekking, waarin zich de Akademische Regtsleeraar tot denzelven gesteld vindt*, eene gedachte, die mij natuurlijk meermalen bezig hield. En daar het mij nu, door het billijk verlangen van H^r. Curatoren, was opgelegd, ten uwen behoefte, een gedeelte van 's mans lessen te vervolgen, dacht het mij niet ongepast, u bij deze gelegenheid ook op 't gewigt van die betrekking bedacht te maken, om daarna met een kort woord van de verdiensten te spreken des Meesters, dien gij verloren hebt, opdat gij dezelve te naauwkeuriger zult kunnen waarden; maar ook tevens u te doen gevoelen, hoe moeilijk het voor mij zij, eenen arbeid te vervolgen, die mij, ja wel! niet vreemd is, maar waarvan ik nu toch weder eenige jaren geheel verwijderd was, en waaraan de Overledene zijn geheele leven wijdde.

Bij het eerste gedeelte van mijne redevoering, moet ik uwe inspanning en aandacht verzoeken; immers de aard van het onderwerp vordert dezelve: bij het laatste gedeelte zullen mij, die van zelve geschonken worden uit eerbied voor den Geliefden, dien U de dood ontrukte.

www.libtool.com.cn

II. Regts-veiligheid is de behoefte; Regts-veiligheid is het verlangen; Regts-veiligheid is het regt van den mensch, dat wil zeggen, van allen, die onder den éenen, algemeenen naam van mensch begrepen zijn. — Ik kan niet begrijpen, dat er iemand gevonden kan worden, die iets tegen deze stellingen zou willen inbrengen, en wij kunnen dezelve dan, als zoo vele grondslagen van redenering, aannemen. — Regts-veiligheid is het punt, waarvan hier alles moet uitgaan; Regts-veiligheid het punt, waarop alles moet neder komen. — Om tot Regts-veiligheid te geraken, hebben zich de menschen in Burgermaatschappijen vereenigd, en zich aan de Regering en Wetgeving onderworpen. — Niet alléén de burgers onderling: maar ook het geheel der burgeren, de Burgermaatschappij moet Regts-veiligheid genieten, in betrekking tot de naburen buiten dezelve. — Algemeene Regts-veiligheid daar te stellen is het hooge doel van alle Regering en Wetgeving. — Regering en Wetgeving zijn ook het eenige middel, waardoor die algemeene Regts-veiligheid bewerkt en bewaard kan worden.

III. Maar dit een en ander vordert voor het doel, dat ik mij heb voorgesteld, eene meer uitgebreide ontwikkeling: immers, bij de bloote daarstelling van deze eerste beginselen gevoelt gij nog de gewichtige betrekking niet, waarin zich de Akademische Regts-leeraar tot het geheele Staats-wezen gesteld vindt.

IV. De mensch staat hier op deze wereld, en het is hem niet mogelijk te begrijpen, dat hij hier is, om hier niet te zijn: hij moet de bevoegdheid, het regt hebben, om hier te zijn. Hij staat hier, zóó als hij is; een dierlijk, verstandig, zedelijk, redelijk wezen, en hij heeft de bevoegdheid hier te zijn naar den eisch zijner natuur. Hij moet voldoen aan zijne behoeften, hij moet uitzien, kiezen en doen, wat hem zijne redelijke natuur gebiedt. Hij moet bevoegd, gerechtigd zijn te doen, hetgeen hem zijne behoefte en rede gebieden, en geen ander mag hem daarin hinderen — Regts-veiligheid is zijne behoefte, zijn verlangen, zijn regt.

V. Maar zijn Burgermaatschappijen het middel, om die Regts-veiligheid daar te stellen? en hebben de menschen dezelve als zoodanig uitgekozen? — Waar zijn van dit een en ander de oorkonden en bewijzen?

VI. Dat de Burgermaatschappijen, zoo als wij die thans in Europa en over een goed deel der wereld bevinden, niet altijd bestonden, leeren ons en de ge-

schiedenis en de aard van de zaak zelve. Elke naauwere verbindtenis tusſchen menſchen en menſchen, waaruit ſtellige regten en pligten geboren worden, elke vereeniging, elk contract, veronderſtelt reeds een' tijd, welke die naauwere verbindtenis, die vereeniging, dat contract is voorafgegaan: daarbij rust het Burgermaatschappelijk leven op kennis, ervaring en beſluit, en er moet een tijd voorafgegaan wezen, toen dezelve nog niet aanwezig waren.

VII. Maar hoe dan en waarom hebben de menſchen de Burgermaatschappijen daargeſteld, en zich aan de Regering en Wetgeving onderworpen? — Wil men over de *naaste aanleidende* oorzaken van het ontſtaan der Burgermaatschappijen nadenken, dan kunnen er wel verſcheidene worden uitgedacht; doch onder die allen is er ééne, die de natuurlijke genoemd mag worden. — En welke is deze?

Laat ons de wereld beſchouwen, vóór dat er zich de Burgermaatschappijen gevormd hebben. — Wij vinden dan hier en daar, op zekere bepaalde plekken gronds, volks-hoopen, uit onderſcheidene familien beſtaande, door feesten en andere gemeene aangelegenheden aan elkander verbonden. Wanneer nu de perſonen tot deze familien en volks-ſtammen behoorende, in getal aangroeijen; wanneer, of daardoor, of door eenige andere oorzaak, de middelen van beſtaan ontbreken; wanneer zij zich niet kunnen uitbreiden, omdat zij de naburige ſtreken door gelijke volks-kringen beſlagen vinden; dan wordt er een ſtaat van oorlog, dat is, van gedurige regts-beleediging geboren: die van denzelfden volks-kring berooven en beleedigen elkander, en de eene volks-kring trekt tegen den anderen op ten ſtrijde: een ſtaat van zaken, dien de menſch, wanneer hij door driften niet bewogen wordt, niet willen kan. Eindelijk gaat de lichtſtraal des verſtands op; de wijſten worden bedacht op vereeniging en op de beveiliging van eens ieders regt; en het middel, om die algemeene en bij allen verlangde Regts-veiligheid daar te ſtellen, is de Burgermaatschappij, Regering en Wetgeving. De wijzen doen er het voorſtel toe, en allen willen dezelve.

VIII. De naast aanleidende omſtandigheden mogen inderdaad hier en daar eenigzins anders gewijzigd zijn geweest; maar overal was het, indien men eene natuurlijke en algemeene oorzaak wil hebben uitgedrukt, *de behoefte van Regts-veiligheid*; en deze algemeene aanleidende oorzaak leert ons tevens, het eerſte algemeene doel van alle Burgermaatschappijen bej alen.

IX. Ja! maar de rampen en ellenden, het kwaad en de gruwelen, die wij overal in de Burgermaatschappijen aanwezig vinden; die beſtendige worſteling

juist tegen die algemeene Regts-veiligheid; juist die eenwigdurende tegenkanting van magt tegen regt! — Deze tegenwerping schijnt indedaad zeer krachtig, en ik bemerk, uit wiens mond men spreken wil. — Wanneer ik met den gevoelingen wijgeer van Geneve over den mensch en zijne ellenden nadenk, dan offer ik gaarne een' traan bij de populieren van Ermenonville; maar de mensch en de menschelijke ellenden, die hij, ja! ook nog in de Burgermaatschappijen op deze wereld te doorworstelen heeft, blijven den mensch een raadsel, dat zich elders ontwikkelen moet; en al het kwaad, dat wij in de Burgermaatschappijen aanwezig bevinden, hoe menigvuldig en groot, maakt ons niet gerechtigd te besluiten, dat daarom de Burgermaatschappijen het eigenaardige middel tot Regts-beveiliging niet wezen kunnen, of dat zij haren oorsprong alleen te danken hebben aan eene loutere toevalligheid, of aan de grillige vinding van een verbijsterd verstand. — O neen! het burgermaatschappelijk leven is onvermijdbaar, noodzakelijk en de kiem er van ligt in de menschheid zelve. — De natuur ontwikkelt omstandigheden; de natuur verwekt behoeften en nooden; de mensch moet naar middelen uitzien tot uitredding; de mensch moet kiezen en willen — hij wil — en de Burgermaatschappij is daargesteld. — Maar ook de Burgermaatschappij ligt zichtbaar in het bestek der Voorzienigheid; de Burgermaatschappij is, opdat ik het zoo eens uitdrukke, het verlangen der Godheid. Dit ook gevoelde de wijsgeer van Rome, wanneer hij zeide, »dat er geene vereenigingen van menschen der Godheid aangenamer zijn, dan die, welke zij hebben aangegaan, om hun regt in veiligheid te stellen.” Hoe ik de zaken keere of wende, en van welke zijde ik die beschouwe, de Burgermaatschappij moet het tooneel zijn, bij den Almagtigen gewild, waarop zich de menschheid ontwikkelen zou.

X. De mensch, ja! is een zoon der aarde, zwak, behoeftig, aan drift en zinnen geboeid; maar hij is tevens een zoon des Hemels, aan wien zich de Godheid medegedeeld, in wien iets van den Almagtigen is weggelegd. — Hoe was het hem anders mogelijk te doen, dat hij gedaan heeft en doet? — Van waar anders die hooge bedrijven van deugd en zedelijkheid, die wij zagen schitteren? — Van waar die opofferingen van leven en genoegens voor waarheid, deugd en gerechtigheid; voor vaderland en menschedom? — Van waar dat verstand? — die wetenschap? — dat kunstvermogen? — Van waar die kennis, om zich de wetenschap van vroegere geslachten ten nutte te maken?

XI. Dat de mensch met dat alles begiftigd is, is daadzaak; maar waartoe

werd hem dit alles gegeven? — Werd hem de kracht tot groote deugd gegeven; opdat hij dezelve nimmer in werking zou brengen? en waar zal hij die werkzaam doen zijn, indien het niet is in 't burgermaatschappelijk leven?

Werden de *SOLON's*, de *LYCURGUSSEN*, de *NUMA's* met de Wetgevende wijsheid bedeeld, om dezelve nimmer uit te oefenen? en waar zullen zij die uitoefenen, indien het niet is in de Burgerstaten?

Waartoe de verftanden gefchapen van *PLATO*, *CICERO*, *GROTIUS* en *MONTESQUIEU*? — om buiten de Burgermaatschappijen nutteloos te zijn bij wilde horden?

Waartoe een *HUYGENS*, een *NEWTON*, een *LAVOISIER*? — Waartoe het zangvermogen van *HOMERUS* en *VIRGILIUS*? — Waartoe de kunst van *HELMERS*, indien er geene Hollandfche natie zou wezen, die er van getroffen moest worden? — Waartoe de hand, het oog, de ziel van *APELLES* en *RA-PHAËL*, indien er geene befchaafde Maatschappijen zouden zijn, om dezelve te bewonderen?

XII. Mifchien, (opdat ik een einde make van al die voorbeelden) mifchien vertoonen zich nergens meer blijken van menfchelijke grootheid, dan bij den Scheepsbouw en de Zeevaart. — Ei ziet dan! daar gaat een fchip te water! groot! heerlijk! — hoe veelvuldig, hoe verbazend is reeds de kunst, die het zamenftelde! — maar daar ligt het opgetuigd, van alles voorzien; van ankers, touwen; zeilen, kaarten en compas — daar ligt het van alles voorzien en beladen! de zeilen worden ontrold, het anker wordt gewonden, een juichend hoezee zegt het Vaderland vaarwel! — en nu ftevent men, of het nacht of dag is, kalm en gerust door onmetelijke zeeën naar de verfte oorden der wereld; — denkt het met mij na! welke vermogens van kunst en verftand; welke ftoutheid van geest; wat voorzigtig, aanhoudend, geduldig beproeven; welke opftapeling van kennis van geflachten en eeuwen! — en nu! werd al dat vermogen in den menfch door den Almagtigen gelegd, om met een' uitgeholden boomftam over eene rivier of kreek te drijven?

XIII. Laat ons het gezegde zamentrekken. — De menfch moet in zijne behoeften voorzien; de natuur dringt hem tot willen en werken; hij moet den kring beveiligd hebben, waarin hij werken zal. Regts-veiligheid is zijne behoefte, zijn verlangen; om daartoe te geraken, vereenigen zich de menfchen in Burgermaatschappijen, en onderwerpen zich aan de Regering en Wetgeving; en ook

de Burgermaatschappij lag van eeuwigheid in het besiek van den Almagtigen, als het tooneel, waarop zich de zoon der aarde, maar ook des Hemels, in al zijne kracht en heerlijkheid ontwikkelen zou.

XIV. Regts-beveiliging, algemeene Regts-beveiliging is dan het groote werk van alle Regering en wetgeving. — Maar nu moeten wij op de geschiedenis en het dadelijk leven terug komen. — Wat is de geschiedenis en wat is het dadelijk leven zelf? — een tooneel van wisseling! — Geene rust, geen stilstand in iets, dat den mensch aangaat op aarde, en de Regts-aangelegenheden, waarin hij betrokken wordt, waarvan hij omgeven wordt, veranderen gedurig: hetgeen niet was, wordt geboren en hetgeen is, loopt in duizende schakeringen uit elkander, wijd en breed, in uitgebreidheden zonder einde. — Het Regts-denkbeeld is wel eeuwig en onveranderlijk; maar de toepassing, de Regts-beveiliging neemt al de wisselingen en gedaanten aan, waarin de Regts-aangelegenheden uit een loopen. Regts-beveiliging! — wat denkbeeld! — Regts-beveiliging! — waar vind ik uwe palen? — waar is uw einde? Gij gevoelt het, mijne Heeren! hoe moeilijk de taak is van Regering en Wetgeving — die steeds wisselende aangelegenheden altijd in 't oog te houden; altijd, wanneer het noodig is, gereed te staan; nimmer te sluimeren; werkeloos te blijven, waar geene werking noodig is. — O ja! zij, die de zaken der volkeren bestieren, zijn de Goden der aarde! — Ik spreek alleen van de zulken, die zijn, wat zij wezen moeten. — Vleijerij, weet gij, rolt niet van mijne lippen.

XV. Maar wij hebben over het Staatswezen genoeg gezegd, om nu te kunnen spreken over de betrekking, waarin de Akademische Regts-leeraar tot het Staats-wezen gesteld is. — Wie dan is hij? — waartoe is hij? — wat behoort zijn doel te zijn? — welke zijn zijne pligten? — Hij werd van Staatswege aangesteld, en zijn geheel regt, dat hij als zoodanig heeft, rust op eene benoeming van de bestaande Regering — maar nu het Ideaal van den persoon, dien de Regering in hem gewild moet hebben! Het hoofddoel, waarom hij werd daargesteld, kan geen ander gedacht worden, dan om *ondergeschikt en middellijk* te bewerken, wat Regering en Wetgeving *uit zich zelve en meer onmiddellijk* verpligt zijn daar te stellen; hij moet, door middel van onderwijs, zoo veel in zijn ver-

vermogen is, medewerken tot die algemeene Regts-veiligheid, die het doel is en het wezen der Staten; hij moet de jeugdige verstand en opleiden tot de moeilijke kunst van Regts-beveiliging, tot de moeilijke kunst van Regering en Wetgeving; hij moet de jeugdige verstand en opleiden tot de kennis van de bestaande wetten en de beginselen van de Regtsgeleerdheid, als zoo vele middelen weder, om tot die algemeene Regts-beveiliging te geraken, die het hoofddoel is der Staten.

XVI. Dat wij hier, M. T. ! een oogenblik stille staan ! — Wanneer wij dien naauwen band aandachtig gadeslaan, die de natuur zelve tusschen het Staatswezen en den Regts-leeraar heeft daargesteld, houdt dan onze geheele verwondering niet op over den grooten eerbied en liefde, waarmede de Keizer MARCUS AURELIUS voor zijnen leermeester in 't regt vervuld was ? — neemt dan onze bevreemding geen einde, hoe het toch was, dat in de beste dagen der Romeinsche Regtsgeleerdheid niet dan Regtsgeleerden, een PAPINIANUS, een PAULUS, een ULPIANUS en zoo vele anderen, tot het dadelijk Staatsbestuur werden opgeroepen ? — immers, toen was de Staatsman Regtsgeleerde en de Regtsgeleerde Staatsman : anders dan in onze dagen, nu de Regeerder zonder Regtskennis niet zeldzaam is, en de Regtsgeleerde menigvuldig, die geen inzien heeft in 't wezen der Staten, noch in de betrekking, waarin hij tot het Staatswezen gesteld is. — Maar genoeg !

XVII. De naauwe betrekking van den Regtsleeraar op het geheele Staatswezen is in 't oog loopend ; maar hoe moeilijk en hoe uitgebreid is zijne taak, zal hij tot dat groote werk het zijne toebrengen ! — Hij moet aan de jeugdige verstand en den mensch doen kennen als een regthebbend wezen. Hij moet de algemeene behoefte van Regts-veiligheid en den eisch, dien wij daarop gelijkelijk hebben, doen gevoelen. Hij moet den aard der Burgermaatschappij ontwikkelen, als middel, om eene algemeene Regts-veiligheid daar te stellen. Hij moet den persoon des Wetgevers doen kennen ; deszelfs regten en pligten doen gevoelen. Hij moet de natuur der Wetten ontwikkelen ; den grond openleggen, waardoor de burgers verplicht zijn dezelve te gehoorzamen ; hij moet de harten vervullen met heiligen eerbied voor de gerechtigheid, voor Regering en Wetgeving die dezelve moeten verwezenlijken en handhaven. Hij moet de hindernissen — ja ! vooral ook de hindernissen ! — doen kennen ; hij moet die bestendige werking van natuur tegen zedelijkheid, van magt tegen regt doen gevoelen, waarmede de

Wetgevende wijsheid eenwig te worstelen heeft. Hij moet het doen gevoelen en opmerken, dat er geen treffender schouwspel op aarde gevonden kan worden, dan van den moedigen man, worstelende tegen het onregt. Of is er iets heerlijker, dan den edelen TULLIUS te zien volhouden tegen den magtigen CATILINA? is er iets heerlijker, dan den edelen Patricier VALERIUS te zien worstelen tegen de overigen van zijne orde, die geene algemeene Regts-veiligheid willen, maar willekeur? — en zoude ook hier de Regtsleeraar niet reeds te strijden hebben met jeugdige vooroordeelen van opvoeding, even als ook daarmede de edele VALERIUS te strijden had, naar het getuigenis van LIVIUS?

XVIII. Ziet daar in 't algemeen de moeilijkheden geschetst, die de Regtsleeraar op zijnen weg ontmoet en de pligten, waardoor hij aan het Staats-wezen verbonden is, die hij overal en altijd in 't oog moet houden, ook dan, wanneer hij geroepen is, om eenig bijzonder deel der wetenschap te leeren. Maar ook die bijzondere deelen, altijd aan het algemeene ondergeschikt, welke moeilijkheden hebben ook nog weder deze? — Laat ons ten voorbeelde nemen dat gedeelte der wetenschap, dat wij het hedendaagsch Privaat-regt noemen.

XIX. Om nu niet te gewagen van de uitlegging van het wetboek zelf, of van de wetboeken daartoe behoorende, en van de stelsels van Regtsgeleerdheid daarbij op te bouwen; hier moet nog de Regts-leervaar de harten van zijne leerlingen vervullen met eerbied voor die wetten, die de daden der burgeren onderling regelen, ten einde daardoor tot de meest mogelijke onderlinge Regts-veiligheid te geraken. — Hier moet hij hen den persoon des Regters doen kennen, deszelfs regten en pligten; hij moet hen deszelfs hooge waardigheid doen gevoelen, en den eerbied aan dezelve verschuldigd. — Hier moet hij hen den aard, de noodzakelijkheid en het hooge doel doen kennen der Regtbanken. — Voorts ook moet hij hen den Practischen Regtsgeleerden en Pleitbezorger doen kennen, niet zoo als die maar al te dikwijls is, maar zoo als die wezen moet, om een sieraad en steunfel te zijn van het burgerlijk leven: hij moet hem het ware en eigenaardige doel doen kennen van deze verhevene betrekking, afgescheiden van de bijkomende bedoelingen, die daarom niet veracht of verwaarloosd behoeven te worden: immers, terwijl de Regts-beveiliging het hoofddoel is en blijven moet, mag men billijk schadeloosstelling verwachten, voor den tijd; aan de belangen van anderen gegeven, dien wij ter bevordering van eigene belangen hadden kunnen besteden. — Hier moet hij hen bekend maken met de moeilijkheden, die zij ont-

moeten zullen; zoo op den weg, die naar de wetenschap geleiden moet, als naderhand in de toepassing; en het zij verre van hem, dat hij die moeilijkheden verkleinen zoude — neen! hij stelle ze veeleer voor, in al hare uitgebreidheid; doch hij vure tevens den moed aan der Jongelingen, om alles te boven te komen. — De Regtsgeleerde toch moet kracht oefenen! hij moet een man van moed wezen, die, des noods, voor waarheid en gerechtigheid wat lijden en dragen kan. — Verre van onze scholen die weekhartigen, die bedorvene kinderen, die niet dan voordeel, gemak, rust, lust, grootheid of fortuin bejagen: de Regtsgeleerde zij niet alleen een zoon der aarde, maar ook des Hemels, bij wien waarheid, gerechtigheid en de wil van den Almagtigen, het hoogere doel is. —

Maar ook nu genoeg van den Regts-leeraar en deszelfs uitgebreide pligten in het algemeen; dat nu mijne rede meer tot bijzonderheden afdale! en ook gijlieden verlangt mischien, dat dezelve thans meer bepaald worde tot een schets van de verdiensten van uwen overledenen Meester.

Wanneer ik mij echter nu voorbereide, om aan dese verlangens te voldoen, moet ik u vooraf zeggen, dat het mijn doel niet is, een tafereel te schetsen van 's mans geheele leven; ook wil ik niet gewagen van zijne bijzondere deugden, die hij als Mensch, Vriend, Echtgenoot of Vader gehad hebbe: Dichters en Redenaars hebben reeds hier hunne verdienstelijke en welmeenende offers aangebragt: Mijne taak zal het zijn, *het eigenaardige van 's mans Regtsgeleerde verdiensten te doen kennen, en wat hij als Akademisch Regts-leeraar en Regtsgeleerde vermogt.* — En ook hier nog verwachte men van mij geene onbepaalde, algemeene lofpraken, die juist, omdat zij zoodanig zijn, spoedig vervallen en de nakomelingschap niet bereiken kunnen. — Men verwachte van mij een meer bepaald getuigenis ter eer! O dat waarheid en juistheid aan hetzelfde eenige duurzaamheid mogen hebben ingedrukt!

Wanneer gij met uwe gedachten terug gaat naar het Ideaal van den Akademischen Regts-leeraar, waarvan ik u zoo even de groote omtrekken gegeven heb; wanneer gij de encyclopaedische lessen nadenkt, die gij gehoord hebt; wanneer gij u den loop herinnert, dien uwe studiën genomen hebben, dan ziet gij reeds de groote uitgebreidheid, de groote verscheidenheid, die er in het geheel der

Regts-wetenschap gevonden wordt, en ik weet waarlijk niet, of ik niet onzen ~~de groot~~ den eenigen onder de hedendaagfchen noemen moet, die in al de deelen der Wetenschap zoo te huis was, als wij het naar den regel allen wezen moesten. Wat daarvan zij, zeker is het hier, *dat wij allen niet alles zijn kunnen*, en ik voor mij houd het daarvoor, dat de beste Akademifche Regts-leeraars over het algemeen die wezen zullen, welke, zonder de voorgestelde Idealen uit het oog te verliezen, zonder de overige deelen geheel te verwaarloozen, zich aan één deel bijzonder hebben overgegeven, ten einde dat deel van alle zijden te bespiegelen, te doorgronden, daaraan al hunne krachten te wijden, daarin, als 't ware, te leven. En onder deze gelukkige Regts-leeraars behoorde, zoo iemand, uw overledene Meester. *Het Hedendaagsch Privaat-regt en het daarmede in verband staand Romeinsch-regt, als zoodanig*, ziet daar het deel der Regts-wetenschap, dat hij zich zelve ten hoofddoel had uitgekozen, waarvan hij zich door geen ding ter wereld liet aftrekken en waardoor hij dan eindelijk geworden is, die hij was, misfchien de beste, zekerlijk één der beste uitleggers en toepassers des hedendaagfchen Regts. —

Ik noemde, Mijne Heeren! twee dingen, het Hedendaagsch Privaat-regt en het Romeinsch-regt; het laatste, namelijk, in zoo verre dit met het eerste in verband staat — en deze beperking was noodzakelijk, wil men niet, dat de wezenlijke verdiensten van den Overledenen aan verkeerde beoordeelingen worden blootgesteld. — Maar de zaak vordert opheldering en een tamelijk lang verwijl.

Men kan het Romeinsch-regt met zeer onderscheidene inzigten beoefenen, en elk beoefenaar behoort naar de zijne en niet naar die van een' ander' beoordeeld te worden — eene waarneming, waarvan althans het laatste gedeelte bij velen, helaas! te weinig wordt in acht genomen.

Men kan van de Beoefenaars des Romeinschen Regts zeggen, dat zij hoofdzakelijk in twee sekten zijn uit elkander gegaan.

Er zijn er, die het Romeinsch-regt beoefenen meer, als een op zich zelf staand en in zich zelf besloten geheel; die hetzelfde, zoo als het daar ligt, als een Wetboek namelijk der Oudheid, verstaanbaar willen gemaakt hebben uit de Oudheid en de Geschiedenis. Hun streven en kennelijk doel is één; zij beoefenen hetzelfde, als blootelijk; om het te beoefenen, zonder dat zij zich over de uitkomsten fchijnen te bekommeren. Zij hebben bij hunne nasporingen geen praktisch uitzigt, waar naar dezelve aanvankelijk reeds gewijzigd en gebogen

worden , en wordt er bij toeval onder hunne bemoeijingen eenige praktische bruikbaarheid geboren, ~~ol. dam. is~~ dit toeval en niets meer. .

Omgekeerd gaat het bij de anderen. Deze willen het Romeinsch-regt bruikbaar gemaakt, bruikbaar bij de Regtbanken geleerd en uitgelegd hebben. Zij willen het bruikbare des Romeinschen Regts, met affnijding, zoo veel mogelijk, van het overige, bij één hebben gebragt, om het aldus bij één gebragte te doen dienen als hulpmiddel, om daardoor het bestaande Hedendaagsch Privaat-regt goed en grondig te leeren behandelen en uit te leggen.

De verstandigen onder de laatsten zullen wel altijd dankbaar gebruik maken van hetgeen door de eersten wordt opgedolven of gereinigd. Maar dit opdolven en reinigen; die uitbreiding en verhooging van de Romeinsche Regts-studie, als zoodanig beschouwd, ligt in de bedoeling van dezen niet, en wordt hier bij toeval zoo iets gedaan, dan is dit ook hier toeval en niets meer.

Dat er personen gedacht kunnen worden, die deze beide bedoelingen vereenigen, is blijkbaar, en er zijn voorbeelden van voorhanden. Dat hier ook wijzigingen en bepalingen denkbaar zijn, valt ligtelijk te beseffen: maar dit een en ander neemt die scheuring niet weg en het bestaan dier beide sekten, noch ook de kenmerken van onderscheid, die wij van dezelve gegeven hebben.

Bij die van de eerste sekte zoeken men Letterkundige, Geschiedkundige, en, indien er de verstandigen naar zijn, wijsgeerige bijdragen tot meerderen opbouw en verheldering der Romeinsche Regts-studie als zoodanig. Bij die van de laatste sekte zoeken men welgeordende stof en regel, bruikbaar bij de Regtbanken en in de dadelijke behandeling van Regtszaken.

Van waar die afscheiding, bij ons in het laatste deel van de jongst-verloopene eeuw, zoo sterk en zoo uitsluitend gedreven? — was dezelve noodzakelijk? — werd de Wetenschap, door dit afzonderen en uit een loopen, bevorderd of benadeeld? — dit alle zijn vragen, die ik thans niet mag beantwoorden: het zij mij vergund er nu alleen maar dit van te zeggen, dat de stroom der tijden en de loop der denkbeelden dit zoo gewild en daargesteld hebben.

Ook kan ik mij niet als Regter opwerpen, aan wie der beide sekten, indien er keuze gedaan moet worden, eene meerdere of mindere verdienstelijkheid zij toe te schrijven. Ik heb de scholen van beide even vlijtig bezocht, en de Meesters in beide geëerbiedigd. — Gij zoudt het getuigen, waart gij nog in leven, geleerde ~~CANNEGIETER~~ en schrandere ~~WIGERIJ~~. Alleen wil ik er dit van zeggen, dat

er — ik herhaal het, wanneer er keuze gedaan moest worden — ten voordeele van de laatste sekte veel te zeggen viel, vooral, zoo lang men geene volledige eigene Wetboeken en eene daarop gebouwde eigene Regtsgeleerdheid had; maar men had ook tevens de manier van de eerste behooren in eere te houden, om hare eigene deugdelijkheid en voortreffelijke gevolgen, waardoor zij dan ook de grondslag was geworden van den Regtsgeleerden roem des Vaderlands, die van het eigen oogenblik, dat men de laatste *uitsluitend* heeft aangekleefd, geheel in verval geraakt is. — Of hebben de scherpsinnigheid en naauwkeurigheid, waarmede een NOODT, een SCHULTING het beste gedenkstuk der Oudheid hebben uitgelegd, niet het kunne toegebracht, tot den Nationalen roem van Nederland? — En gij, o HERMAN CANNegiETER! die in uwe bloeiende jaren, onder de toejuichingen van de VAN BLEISWIJKEN, MEERMANNEN, VAN SCHWARTZENBERGEN, de schaduwen van het oude met glorie staande hieldt; die dezelve in meer gevorderden leeftijd, met uwe glorie in het Vaderland verdwijnen zaagt, wordt nog heden ten dage niet uw naam in het naburig Duitschland tot eer van Nederland vermeld?

Schoon VAN TWIST tot de tweede sekte behoorde, is het mij evenwel voorgekomen, dat hij, na den veranderden staat van Wetgeving en Regtsgeleerdheid, althans, dat hij in latere tijden van oordeel is geworden, dat eene Letterkundige, eene Geschiedkundige en Wijsgeerige behandeling des Romeinschen Regts bij de Jeugd behoorde vooraf te gaan: immers de rigting, die hij aan de studiën van zijnen geliefden oudsten zoon wilde gegeven hebben, schijnt dit ten duidelijkste te bewijzen.

Daar nu VAN TWIST zelf, door eigen aanleg, opvoeding en keuze, tot de tweede sekte behoorde, moeten wij hem altijd uit dat oogpunt beoordeelen, wanneer hij als Leeraar des Romeinschen Regts beoordeeld zal worden, en dit geldt ook de voortbrengselen van zijne school, in zoo verre dezelve tot het Romeinsch regt behooren. — In de Twistiaansche school dan, is het Romeinsch-regt eigenlijk *middel* en geen *doel*, en van daar, dat men onder de verhandelingen zijner leerlingen welligt geene vinden zal, die geheel en alleen aan het Romeinsch-regt gewijd is; maar daarentegen zeer vele en zeer voortreffelijke verhandelingen, die gedeeltelijk Romeinsch-regt, gedeeltelijk Hedendaagsch-regt behelzen, om het laatste door het eerste toe te lichten, het laatste bij het eerste te kunnen vergelijken. Men zoek dan ook hier *Stof en Regel* voor het Hedendaagsch-regt, ge-

lijk ik boven zeide, en niet die *Letterkundige, Geschiedkundige, Wijsgeerige* bijdragen, die het doel en de eer uitmaken der eerste sekte.

Gij ziet nu, welke beoefening en bearbeiding des Romeinschen Regts bij VAN TWIST en deszelfs leerlingen gezocht moet worden. En nu in dien geest dan de Romeinsche Regtsgeleerdheid beoefend, had hij van deselve eene naauwkeurige en grondige kennis, die hij op eene voortreffelijke wijze dienstbaar deed worden aan het Hedendaagsch Privaat-regt, welk laatste eigenlijk geheel en al het hoofddoel was zijner bemoeijingen, en het is hier dan ook, dat wij bepaaldelijk stil moeten staan, en waar vooral zijn roem en zijne grootheid gezocht moeten worden.

Zijne studie schijnt van den beginne daarop geheel te zijn aangelegd. Ook schijnt hij zich geen ander hoofddoel te hebben voorgesteld, toen hij in den jare 1797 tot het Hoogleeraars-amt in het Romeinsch-regt te Deventer, en naderhand in 1802 te Groningen geroepen werd, en geen wonder dan ook, dat hij zich in 1804, bij het overlijden van den Hoogleeraar JOHANNES CANNENGER, aanstonds gereed betoonde, om in diens plaats op te treden, als Leeraar van het Hedendaagsch Privaat-regt, een vak, waarin hij al spoedig ook door Heeren Curatoren bevestigd werd. — En nu hebben wij den Overledenen tot het standpunt gebragt, van waar hij zich in al zijne kracht vertoonen zal.

Nu in den leerstoel des Hedendaagschen Regts bevestigd, spaarde hij noch vlijt noch kosten, om Land- en Stads-regten, gedrukte en geschrevene stukken, bij één te brengen, die dienen moesten, om, zoo veel mogelijk, samenhangende stelsels van het Hedendaagsch-regt, eerst voor Groningen en de Ommelanden, en daarna ook voor andere Provinciën, samen te brengen.

Dat hij in deze veel omvattende bedoeling en werkzaamheden slagen moest, was vooruit te zien, wanneer men, bij 's mans groote kennis van de bruikbaarheid des Romeinschen Regts, deszelfs personeel karakter en geestgesteltenis in aanmerking nam. Immers, de Natuur had hem met voortreffelijke vermogens van vatbaarheid, oordeel en geheugen begiftigd. Vlijt, werkzaamheid, tijdsbezuiniging, doelmatigheid en orde waren hem eigen. Altijd bedacht op dadelijk nut en toepassing van hetgeen hij geleerd had en dagelijks leerde, wist hij alles af te snijden, wat tot dit groote doel niet leidende was. —

Na de groote Vacantie in 1804, opende VAN TWIST het eerst zijne lessen over het Groninger regt, en deze werden al aanstonds met de grootste deelne-

ming bijgewoond, niet alleen door Studenten, maar ook door Regts-doctoren. — Kundige mannen, die deze voorlezingen hebben bijgewoond, verzekeren, dat dezelve indedaad gediend hebben, om menige duistere plaats in het Groninger-regt op te helderen, om menige onzekerheid weg te nemen; zoodat dezelve als eene wezenlijke weldaad, aan de Regts-veiligheid in dit gedeelte des Vaderlands toegebracht, mogen worden aangezien.

Na dat het Groninger-regt tot zekere hoogte gebracht was, werd ook dat van de naburige Provinciën op nieuw vlijtig beoefend; en van daar zoo vele voortreffelijke verhandelingen uit zijne school voortgekomen, waar onder ook, die tot het regt van andere Provinciën behooren.

Bij de invoering van het Wetboek Napoleon, ingerigt voor het Koninkrijk Holland, toonde hij, hoe hij los was van de vooroordeelen, waaraan zoo vele anderen geboeid bleven, die anders met hem daardoor in dezelfde omstandigheden betrokken werden. — Immers, daar nu, bij een eigen algemeen Wetboek, eene eigene Regtsgeleerdheid moest worden opgerigt; daar nu het Romeinsche Regt van al deszelfs regthebbend gezag glad en gaaf was beroofd geworden, was hij de eerste onder de uitleggers, die openlijk de eenige en echte gronden van Interpretatie verkondigde; en zijne Redevoering, die hij in 1809, bij het nederleggen van het Rectoraat, heeft uitgesproken, mag hem te dezen opzichte als een blijvend eereteken worden toegekend. (1)

Hedendaagsch Privaat-regt, dadelijk nut en toepassing, was en bleef altijd bij VAN TWIST hoofddoel, en dit bevestigen ons de Fransche tijden: immers, toen, niettegenstaande Hem, als Hoogleeraar, in die tijden het Romeinsch-regt was toegedeeld, beoefende hij tevens met alle mogelijke vlijt en inspanning de Fransche Wetboeken, met name, het Wetboek Napoleon en het Wetboek van Koophandel; en wanneer, bij den veranderden Regeringsvorm, hem, met onderling overleg en onder goedkeuring van Heeren Curatoren, het Hedendaagsch Privaat-regt in den geheelen omvang, in plaats van het Romeinsch-regt, werd aangeboden, was hij oogenblikkelijk gereed tot deze verwisseling.

Onder eene zoo vlijtige beoefening van het Hedendaagsch-regt, onder allerlei vormen en gedaanten, werd hij van tijd tot tijd en al meer en meer in voorko-

(1) Men zie deze Redevoering, door mijnen oudsten zoon vertaald, in mijn *Regtsgeleerd Magazijn*; bl. 367 — 399.

mende of gevreesde geschillen geraadpleegd; en die gedurige toepassing van de Wet op de voorkomende gevallen had hem die praktische geestgesteekenis, die gelukkige hebbelijkheid gegeven, die oogenblikkelijk, wat er gevraagd wordt, vat en het antwoord gered heeft, of spoedig en zeker vinden zal — en van daar dan ook eindelijk die menigvuldige adviſſen, waarom hij aangezocht werd, die menigvuldige Compromissen, waarin hij getrokken werd en waarbij hij doorgaans als de eerste persoon beschouwd werd.

Zoo onbepaald, zoo algemeen was dan ook eindelijk het vertrouwen op de praktische kundigheden van VAN TWIST en op de eestijkheid van zijne beslissingen, dat hij maar zelden bij de Regtbanken, met name ook bij de Regtbank van Koophandel, werd voorbij gegaan, wanneer het noodig was eenen Scheidsman of Zaak-kundigen te benoemen, ter beslissing van moeilijke swarigheden, vooral ook in Rekeningen van Compagnieschappen en Avarijen: want ook hierop schijnt hij zich bijzonder te hebben toegelegd en onderscheidene bewijzen worden daarvan opgenoemd, door mannen, die bevoegd zijn hierover te oordelen.

Van hetgeen de Heer VAN TWIST geschreven heeft, is maar weinig gedrukt in 't licht; mij zijn, behalve zijn Akademisch proefschrift, slechts drie Oratiën bekend. — En men behoeft zich daarover niet te verwonderen, wanneer men bedenkt, dat hij vooreerst in den bloei, in het zesenvoertigste jaar, zijnes levens is weggerukt, en dat hij daarbij zoo wel met praktisch, als Akademisch werk bestendig overladen was. Ik kan ook om die zelfde redenen niet denken, dat er onder zijne nagelatene geschriften wezen zullen, die voor de drukpers genceed of voorbereid waren.

Maar waaruit zal dan nu de nakomelingschap zijne geleerde verdiensten beoordeelen en bepalen? — de geest des Meesters zal wel het best kenbaar zijn uit de werken der leerlingen, aan welke hij denzelven mededeelde en bij welke hij de hand stuurde. — Het schijnt mij wenschelijk toe voor de nagedachtenis van den Overledenen, dat een of meer zijner bekwaamste leerlingen eene verzameling van de beste disertatiën in 't licht brengen, die gerekend kunnen worden uit zijne school te zijn voortgekomen. — Het aantal van schriftelijke adviſſen, door hem gegeven, is buiten twiſſel aanzienlijk: ook zou daaruit met kiescheid eene verzameling te maken zijn, die van 's mans geleerde verdiensten zou kunnen getuigen.

Wat hij als Meester was, weet gij het best; die het genot gehad hebt van zijne

lesfen. Maar dat ook zij het hooren, die hier tegenwoordig mogen zijn, en zich met de hoop gevleid hadden, van ook eenmaal zijne leerlingen te zullen worden.

Daar VAN TWIST, terwijl hij zijne hoofdstudie beoefende, tevens al meer en meer zijne uitzigten over het geheele Staats-wezen en de betrekking, waarin zich de Regts-leeraar tot het Staats-wezen gesteld vindt, had uitgebreid; daar hij hierbij een warm gevoel had voor waarheid en gerechtigheid, vervulde hij de harten zijner leerlingen met eerbied voor dezelve.

Daar VAN TWIST, terwijl hij zijne hoofdstudie beoefende, tevens de eerste beginselen van Wetgeving en Regtsgeleerdheid al dieper en dieper had doorgezien, beijverde hij zich, om alles, zoo veel mogelijk, tot éénheid en vaste beginselen terug te brengen, en hij beveiligde daardoor zijne leerlingen voor altijd voor die fragmenten-geleerdheid en casuïstische kennis, die zoo veel nadeel toebrengen aan de Regts-veiligheid der Burgeren.

Eenvoudigheid, orde, doelmatigheid, tijdsbezuiniging, afsnijding van alles, wat niet ter zake dienende was, helderheid van begrippen, duidelijkheid en gemakkelijheid van voordragt kenmerkten zijn onderwijs. Hetgeen hij zelf gevoelde, wist hij inderdaad in anderen zoo gemakkelijk over te brengen, zoo gemakkelijk aan anderen te doen gevoelen, dat hem in de kunst van mededeeling maar weinige evenaarden, zeer weinige overtroffen hebben.

De post, waartoe hij geroepen was, werd door hem met ijver en trouw waargenomen. Eene doorgaande werkzaamheid van de Akademie-jeugd ging hem ter harte, de tragen wist hij aan te sporen en de onwilligen vonden geen' steun bij hem. Wanneer het noodig was, was hij de ernstige handhaver van orde en tucht bij de Akademie-jeugd.

Gij hebt dan veel in hem verloren. De Akademie en Regtsgeleerdheid verloren veel in hem. — Gij zult zijne nagedachtenis het meest vereeren, door u hem ten voorbeelde te stellen; door zijne voetstappen te drukken; door in uwe praktische loopbaan die beginselen te volgen, die hij u leerde.

Ik heb den oorsprong, den aard der Burger-staten en het doel van alle Wetgeving en Regeering geschilderd. — Ik heb den persoon afgeteekend van den Akademischen Regts-leeraar; — wie die is? — waartoe die is? — Ik heb de uitgebreidheid en de moeilijkheden voorgesteld van deszelfs werkzaamheid en pligten. — Ik deed het onmogelijke gevoelen, dat wij allen hier zijn kunnen, wat wij naar den regel wezen moesten, en dat het wijsheid is, een deel van de We-

tenfchap nit te kiezen, om zich daarop bijzonder toe te leggen. — Ik heb getracht, u naar waarheid dat gedeelte der Wetenfchap op te geven, dat zich de Overledene ten doel gefield had, en hoe deze daarin hebbe uitgemunt.

Wanneer gij nu de Idealen nagaat van den Akademifchen Regts-leeraar en van den Regtsgeleerden, die ik u heb voorgesteld, en daarbij in overweging neemt, wat de Overledene, door zijne kennis en wetenfchap, op de menfchelijke aangelegenheden gewerkt hebbe, welke zaden hij geftrooid hebbe, die zeker (wij weten niet in welke uitgebreidheid) vruchten moeten voortbrengen; dan eerst zult gij befeffen, wat hij hebbe toegebracht tot die algemeene Regts-veiligheid, die het wezen is der Staten, tot die algemeene Regts-beveiliging, die het doel is van alle Wetgeving en Regering, van den Regts-leeraar en Regtsgeleerden.

Wanneer gij eindelijk daarbij bedenkt, wat hij nog had kuunen verrigten, vooral ook in den tegenwoordigen toefland van Wetgeving en Regtsgeleerdheid, waarin wij op dit oogenblik verkeeren, dan ook eerst zult gij het geheele gewigt gevoelen van het verlies, dat wij allen, en met ons de nakomelingschap, in hem geleden hebben.

En gij, VAN TWIST! indien gij kennis draagt van onze bemoeijngen op aarde, neem gij met welgevallen de hulde aan, die ik aan uwe verdienften wilde hebben toegebracht! — Wij ftonden hier jaren lang nevens elkander in dezelfde gewigtige betrekking: één doel, het welzijn der Akademie-jeugd, hield ons altijd vereenigd, ook dan, wanneer wij door onderscheidene begrippen omtrent de keus der middelen verfchilden. — Heb ik daarbij omtrent U hier of daar misgetast, dan zij mij vergeving gefchonken! — Was de dwaling aan uwe zijde, dan doet Gij nu reeds, in reinheid verheven, der waarheid hulde.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

000000 000000 000000

and the other two are the same as in the previous case.

[illegible]

HERMANNI GERARDI IACOBI VAN DOESBURGH,

HERVARDO-GELRI,

THEOL. CAND. IN ACAD. RHENO-TRAIECT.

COMMENTATIO THEOLOGICA,

QUA

RESPONDETUR AD QUÆSTIONEM,

A NOBILISSIMO ORDINE THEOLOGICO
IN ACADEMIA GRONINGANA

ANNO MDCCCXX

PROPOSITAM:

*Quaenam et qualis sit φιλεχθρία, quam commendant Iesus et Apostoli? et
an ex hac commendatione etiam eluceat Christianae doctrinae moralis
præstantia?*

QUAE PRAEMIO ORNATA EST.

Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει.

PAULLUS.

Si quid sit in homine, quod ipsum nobilitet; Deique quodammodo similem reddat; est hoc profecto gratus ille atque sublimis sensus amoris quo ceteris animantibus omnibus praestamus. Hicce amoris sensus nobis innatus, inde a natalibus primum se exserit, alitur deinde atque ita increfcit, ut eo per totam vitam teneri nos experiamur; idque ita quidem ut eo ipso felices nos sentiamus atque laetemur adeo, homines nos esse natos. Illam igitur egregiam hominis naturam perspectam habens, simulque reputans, quantopere ei conveniat religio Christiana, quis non hanc summis laudibus efferendam esse putet? Princeps enim eius placitum circa τῇ ἀγάπῃ versatur, exercendam illam, primum quidem erga Deum, deinde vero maxime etiam erga homines, ita ut omnes secum invicem coniungantur. Quod praeceptum et tam late patet in doctrina Christiana, et eo modo proponitur, ut alibi idem illud frustra quaeras et eo ipso facile quisque alliciatur.

Mirum igitur nullo modo accidit, in patria nostra excitari iuvenes, ut data opportunitate vires periclitentur in exponenda huius egregii officii Christiani parte quadam nobilissima.

Equidem saltem continuo mihi gratulabar, cum a Nobilissima Facultate Theologica in Academia Groningana viam viderem munitam in campum hunc et amoenissimum et vero fructuosissimum. Et utilitatis quidem percipiendae cupidus, gratoque erga parentes fautoresque meos animo ductus, et honoris quoque studio excitatus, Optimo cum Deo laetam hancce palaestram ingrediendam esse, apud me constituebam.

Pro virium ergo mearum tenuitate nonnulla in medium proferre conabor, quibus respondeatur ad quaestionem, qua quaeritur: *quaenam et qualis sit φιλεχθρία, quam commendant Iesus et Apostoli? et an ex hac commendatione etiam eluceat Christianae doctrinae moralis praestantia?*

In quibus ea, ut spero, quae iuvenem parum adhuc exercitatum decet, modestia versabor, et quae aliunde de hac re collegerim, ordine congerere studebo, meam tamen quoad potero rationem secutus. Id vero imprimis enixe a vobis imploro, Viri Clarissimi! ut, si quando haec mea qualiacunque conamina minus vobis placeant aut praemio digna non videantur, ea tamen laudandae voluntatis tentamina esse censeatis.

Quaestio ita est disposita, ut ad eam respondens scriptionem meam in *tres* partes dispescere optime posse mihi videar. Quarum in PRIORE videamus de ipsa φιλεχθρίᾳ commendatione ab IESU et Apostolis facta: ALTERA vero de huius virtutis indole atque ratione agamus, sive quaenam et qualis illa sit, inquiramus. TERTIA denique parte probare conabimur, elucere ex huius virtutis commendatione doctrinae moralis Christianae praestantiam.

P A R S P R I M A.

*Φιλεχθρία commendatio auctoribus IESU
et Apostolis.*

Partem rei alicuius considerantibus, ad rectam huius cognitionem magnopere nobis conducere solet universae rei contemplatio, ut videamus, quo loco sit haec pars habenda, quaenam eius et ceterarum partium sit ratio, qualemque adeo vim habere possit ac debeat. *Φιλεχθρία* igitur cum pertineat ad amorem illum universum, quem omnibus nobiscum aliqua necessitudine coniunctis hominibus demonstrare nos voluerunt IESUS et Apostoli; nostram disquisitionem optime instituturi nobis videmur, si in antecessum nonnulla breviter observemus de *universo illo amore*, quem *erga omnes demonstrandum* esse, praeceperunt IESUS et Apostoli: deinde huius amoris partem, *Φιλεχθρία* exercitatione complexam, *ab IESU et Apostolis commendatam*, paullo enucleatius proponamus.

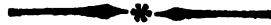

P A R T I S P R I M A E

S E C T I O P R I O R.

*IESU atque Apostolorum doctrina de amore universo
omnibus demonstrando.*

ΑΙ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΟΧΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

§ 1. Ipse Conservator noster I. C. ut primum atque praecipuum, imo summum disciplinae suae praeceptum proponit amorem erga Deum hominesque nobiscum iunctos. (a) Ipsum ergo mutuum etiam hominum amorem quam maximi fecisse ex eo universe iam satis patet, confirmatur autem diligentiori nonnullorum IESU CHRISTI dictorum contemplatione, quibus saepissime luculentissima inest huius mutui amoris commendatio. Praecipua haec sunt. Τὴν ἐντολὴν: ἀγαπᾶτε τὸν πλησίον· σου ὡς σεαυτὸν, similem dicit ei, quam de amore erga Deum paullo ante dederat Conservator, et ἐν ταύταις ταῖς ἐντολαῖς, inquit, ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κείμενται. (b) Porro cum ex eo rogaretur, *quatenam primum earum ἐντολῶν esset*; (c) definite respondit IESUS, hisce praeceptis de amore erga Deum hominesque omnes, *nullum aliud esse maius*; (d) ubi ergo nullus habitandi locus, hac de re superesse mihi videtur. Sed praeterea etiam CHRISTUS huius officii exercitationem continere felicitatis fontem dicebat legis perito

(a) Hoc concedendum erit, si vel doctrinae Christianae *principium*, illud dicere nolis: quamvis haud ita multum ab eo abesse nobis videatur. Cf. hac de re REINHARD *Christ. Mor.* § 174—176. Cl. CLARISSE, *Bewijs voor het Christendom uit den aard der Zedenl.* in Comm. Soc. Hag. pro defend. relig. Christ. a. 1803. p. 51 coll. p. 59—65. Doct. I. F. VAN OORDT *de Relig. Chr. in coniungendis hominibus vi.* Trai. ad Rhen. a. 1821. p. 128, 129. (b) Matth. 22: 37—40. Cf. REINH. l. I § 176 et Cl. CLARISSE l. I. p. 64, 65. (c) Marc. 12: 28. (d) Marc. 12: 31b.

cuidam, Ipsum de via ad vitam aeternam interroganti; sic enim respondit: τοῦτο τοῦ, καὶ ζῆν. (e) Et in Oratione illa quam in monte habuit praeclara, a Matthaeo nobis servata, plus semel ipsum hunc amorem commendat suisque inculcat Conservator. Ne dicamus, Ipsum suorum discipulorum notam, qua omnibus innotescerent, constituisse amorem, quo sese invicem diligerent. (f)

§ 2. Cum hac vero summi Doctoris institutione si quis compareret Apostolorum doctrinam, non multa accuratione opus est, ut videat, universae eam omnino convenire cum divini Magistri egregiis praeceptis.

Quis est quin statim sibi ob oculos ponat *Paulum* Apostolum, omni studio maximoque ardore, hunc suis Christianis amorem commendantem? Nam aut *CHRISTI* nos eximie amantis exemplum laudat, quod sequantur Christiani (g); aut inter alios egregios τοῦ πνεύματος fructus, τὴν ἀγάπην memorat (h), aut Christianae institutionis finem esse dicit hunc ipsum amorem, (i) quem alibi perfectissimum dicit vinculum Christianorum; (k) aut denique omni laude effert effectus huius amoris praestantissimos. (l) Quid? quod ipso hoc amore legem περιελαβεῖν omniaque legis praecepta, hoc uno, veluti summo praecepto, contineri saepius doceat. (m)

Porro *Iacobus* non tantum saepius monet Christianos ne faveant litibus, pacem potius colant ac mutuam amorem; (n) sed vero etiam quod praeceptum primum omnium atque praecipuum esse declaraverat Conservator, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, idem hoc dixit ille νόμον βασιλεῶν (o) magnamque adeo huius praecepti aestimationem satis ostendit. (p)

Neque omittendus est *Petrus*, qui in epistolis suis egregium *CHRISTI* ex-

(e) Luc. 10: 25—29. (f) Ioh. 13: 34, 35. coll. s. 2—17. Ceterum de toto hoc loco Cf. REINHARD, l. I. § 174. (g) Eph. 5: 2. Col. 3: 12, 13. (h) Gal. 5: 22. (i) 1 Tim. 1: 5. (k) Col. 3: 14. Hoc enim indicasse videtur Apostolus verbis: σθένος τῆς καλαιδέλειας coll. Eph. 4: 3. Et si verba spectes longe simplicior haec mihi videtur interpretatio ea quam proposuit REINHARDUS l. I. § 175. not. 9. et praeterea etiam contextus orationi optime conveniens. Si enim, uti REINHARDUS de omnium virtutum complexu id sumas, non video quare s. 15. aliud etiam mandatum addiderit Paulus. (l) 1 Cor. 13. (m) Rom. 13: 7—10. Gal. 5: 14. (n) Ep. c. 1: 19—21. c. 2: 1. sqq. c. 3: 13—18. (o) Iac. 2: 8. (p) Νόμος βασιλεῶν videtur esse *lex primaria*, singularis adeo praestantiae commendationem habens. Cf. D. I. POTT *Epp. Cath.* ad h. l. et REINH. l. I. § 175. not. 7. qui recte animadvertit, haec verba quomodocumque intelligas, semper involvere documentum maximi pretii, quod tribuerit huic praecepto Iacobus.

emplum proponit, (q) et praeterea etiam saepius huius amoris exercitationem suis inculcare studet. (r)

Iohannem denique quis cogitat, quin animo representet illius rationem scribendi, quae amorem spirat ubique? In plurimis, ut videtur, christo omnium simillimus, nihil antiquius sibi putavit, quam ut commendaret, et Dei amorem et hominum erga se invicem benevolentiam ac mutuam coniunctionem. In quo solo fere totus versatur. (s)

§ 3. Quodsi universam vel *iesu* vel Apostolorum adeamus doctrinam, statim in oculos incurrit, et de Deo eiusque in homines propensione ac benignitate, et de vinculis arctissimis, quibus sibi invicem adstricti sunt homines quicumque imprimis Christiani, de his igitur gravissimis rebus id eos docuisse, quod caritatem aleret omnibus demonstrandam, mutuumque omnium erga omnes amorem excitaret et proveheret maxime. Hanc autem doctrinae suae moralis summam esse, egregie iidem sua agendi ratione expresferunt, quippe qui mutuo amore coniuncti, sincero erga alios amore ducti, ad optima quaeque et eos adducere studerent, et saepissime, ut iis prodesent, sua commoda negligerent. (t) Est vero hoc imprimis attendendum, in hac doctrina proponi *iesum christum*, qui exemplum nobis reliquit, in quod intuentes videamus, quomodo alios diligere oporteat et hunc amorem demonstrare ex doctrina ab ipso Conservatore eiusque Apostolis tradita. (u) Ubivis enim et semper eum videmus hoc amore alios complectentem, estque haec eius indoles in omnibus conspicua. (v)

§ 4. Amorem ergo dominari per universam *christi* doctrinam, vel horum quae diximus consideratio docere potest. Quicumque autem hanc contemplatus fuerit religionem, haud immerito eam dixerit *amoris* doctrinam; quam

(q) 1 Ep. c. 2: 23—25. (r) 1 Ep. c. 3: 8, 9. 2 Ep. c. 1: 7. (s) 1 Ep. c. 2: 7—11. c. 3: 10—18. c. 4: 7—12, 20, 21. c. 5: 1, 2. 2 Ep. f. 5. Quamvis autem Christianis scribat *Iohannes*, atque adeo eius dicta proprie ad mutuum Christianorum amorem pertineant; posse tamen haec magis universae accipi patet ex ipsis argumentis, quae pro hac re ab Apostolo adducuntur, quale est Dei Christianique exemplum et necessitas quae Dei amori intercedit cum fratrum caritate. (t) Cf. REINHARD L. I. § 174, 5. (u) Eph. 5: 2. Cf. Ven. v. d. ROEST *Leerr. over het voorbeeld van den Heere J. C.* (v) De amore in religione Christiana commendato vid. etiam *Schoonheden des Christendoms naar het Fransch van F. A. CHATEAUBRIANT* P. II. p. 146—167. ubi etiam de effectibus eius salutariis agitur.

qui recto veri studio confideraverit, perspiciet profecto iubere eam; nullos non homines a nobis amari. (w)

P A R T I S P R I M A E

S E C T I O A L T E R A.

*φιλεχθελς commendata ab IESU
eiusque Apostolis.*

§ 5. Quandoquidem haud pauci fuerunt; qui nonnullos homines amore suo non esse complectendos crederent; quique imprimis inimicos amandos esse acriter negarent; laetamur profecto definitius indicasse IESUM atque Apostolos, quatenam praestantissima esset ratio amoris Christiani. Cum vero de indole atque ratione *φιλεχθελς* haud ita facilis sit quaestio, age nunc paullo accuratius illius *commendationem* examinemus.

§ 6. Sed ut ordine quodam procedamus in hac disquisitione; simplicissima haec mihi ratio videtur. Ipsam IESU et Apostolorum commendationem spectantes doctrina sua atque exemplo traditam, *primum* paucis videbimus de locis praecipuis, quibus ipse IESUS inimicorum amorem praescribit atque commendat: porro de iis, quibus id egerunt singuli, qui eius rei mentionem iniecerunt Apostoli. *Deinde* paulisper etiam morabimur in examinanda IESU CHRISTI ratione agendi cum inimicis, quatenus eo ipso demonstravit, quamnam intelligeret qualemque inimicorum amore virtutem: quibus *denique* subiungi similiter potest mentio aliqua exempli, quod hac in re praebuerunt nonnulli IESU CHRISTI sectatores.

§ 7. Habentur loca; alia quidem; quibus IESUS distincte ac directe *φιλεχθελς*

(w) Ceterum de amore Christiano universo cf. REINHARD I. I. § 181. sq.

ῥηλας commendavit; alia vero, quibus minus desinite at dilucide tamen eniunxit; alia denique quibus, parabolica usus dicendi ratione, hoc praeceptum proposuit accommodare ad captum communem.

§ 8. Directe atque distinctius IESUS φιλῶν ῥηλας commendavit (x) in oratione, quae cum e monte habita fit, montana vulgo dicitur, literis mandata a Matthaeo in Euangelio, capp. 5—7. (y) Atque similiter hanc inculcavit virtutem alia opportunitate, referente nobis Luca, Euangelii c. 6: 27—36. (z)

§ 9. In oratione igitur montana divinus Magister non tantum ut doctor a Deo legatus loquens, sed vero etiam ut societatis illius coelestis qua homines beare volebat, Rex atque princeps, praeclara multa et alios et imprimis discipulos suos singulares docuit. Audiente enim, praeter Apostolos, magna populi multitudine undique ad IESUM confluente, habita est haec oratio. Quamvis igitur hac occasione studuerit imprimis Conservator ea edocere discipulos suos singulares, quae iis maxime essent necessaria; (a) merito tamen expectamus, IESUM ita etiam locutum fuisse, ut universis auditoribus prodesset. Nonnulla ergo addidit magis generalia, et quae peculiaribus suis discipulis imprimis iniunxit, magnam tamen partem ceteris quoque erant auditu utilia, iisque utpote futuris regni sui civibus, scitu necessaria. (b) Suam autem doc-

(x) Matth. 5: 43, sqq. (y) Huius loci non est quaestio, utrum Matthaeus totam notaverit CHRISTI orationem, an partes tantummodo quasdam. Quicquid statuas, id nihil facit ad intelligenda ea, quae hic in censum veniant. Mihi autem probabile non videtur, Matthaeum universae magis sententiarum florilegia, quam orationes apte coherentes retulisse. Quod quam dicatur sine ratione de oratione CHRISTI montana, satis docuit Cl. I. HERINGA in diatr. vernacula, edita a Societate *Maaſsch. tot nut van 't Algem.* sub titulo: *Verklaring van de Bergr. van JESUS.* Cf. H. N. FERRÉ, in *Spec. Critico-Theol. quo fides et auctoritas Matthaei in referenda IESU orat. c. 5, 6, 7 vindicatur.* Trai. Batav. a. 1799. (z) Haec enim quamvis accuratissime convenient cum iis, quae Matthaeus in oratione montana notat, alia opportunitate a Conservatore repetita, a Luca notari mihi persuasit H. N. FERRÉ in *Specim.* laud., cui quae opponit KUINOELIUS ad h. l. satis efficere mihi non videntur. (a) Hoc primum IESU fuisse consilium efficimus ex iis enunciatis, quae directe ipsos spectant Apostolos. Cf. c. 5: 13, 14. c. 6: 25, sqq. Quibus accedit, plurima etiam alia magis universa fuisse maxime accommodata Apostolorum, quae eo tempore erat, rationi. (b) Hoc suspicari nobis licet etiam e modo, quo Matthaeus rem narrat, sic enim incipit: *Ἰησοῦς τοῦς ὄχλους, ἐνδὲν κ. τ. λ.* Cf. *Verklar. der Bergr. v. JESUS*, auctore Cl. I. HERINGA, p. II. sq. A. BRINK, *Over den eersten brief van den Ap. Johannes*, Amst. et Leovard. a. 1806. p. 426. sq. et

trinam imprimis, ut legis Moseae *πλήρωμα*, falsae Phariseorum doctrinae opponit; ac praesertim moralia Mosis praecepta commendat, ea illustrat et contra contortam ac perversam legis peritorum istius temporis interpretationem vindicat. (c) Postquam primum de *caede prohibita*, dein de *adulterio non committendo*, tum de *iureiurando minime violando* dixerat; iam porro *vindictae* studium sectatoribus suis indignum esse graviter docet, atque tandem ea oportunitate doctores sui temporis Iudaeos reprehendit propter male directam ipsorum indulgentiam habita ratione praecepti illius in lege Mosea praedari de *amore erga socios*. Neque hoc tantum, sed egregiam suam de mutuo hominum inter se amore doctrinam quam efficacissime proponit: non bonos tantum quoscunque et amicos amandos esse docet, sed vero inimicos quoque esse amare prosequendos, summo studio monet.

Primum quidem Doctorum sui temporis rationem proponit Conservator: *ἠκούσατε*, inquit, *ὅτι ἰππὶς ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου.* (d) Populares amare; iussu erant Israëlitae lege a Mose iis tradita; (e) ita quidem ut *socium* suum diligerent uti se ipsi, et ut omnes ad gentem Israëliticam pertinentes sincero complecterentur amore, et alii alios ne adversariis quidem exceptis, fraterna caritate diligerent, quippe arctissimis vinculis ipsis adstrictos. (f) Plurimi autem Iudaeorum doctores, CHRISTI tempore, imprimis Pharisei, falso aliquod in hoc praecepto praesidium sui in alias gentes odii quaerebant, et uti lege Mosea populares tantum amandos esse falso existimabant, ita docebant ceteros homines omnes, qui non eadem qua ipsi patria ac religione gaudebant, (g) nequaquam esse curandos, omnes omnino, quorum commoda suis,

L. L. HESS, *Het leven van JESUS*, edk. belg. P. II. p. 167—172 in appendice de hoc argumento, qua tamen contrariam professus est sententiam. (e) Habetur hoc maxime c. 5: 20—48. (d) Matth. 5: 43. (e) Levit. 19: 17, 18. (f) Eo modo hoc praeceptum intelligendum esse mihi persuadeo propter ipsam contextam orationem. Permutatur enim vocabulum *πρὸς* s. 18. cum *πρὸς* s. 17 et *ἐν* s. 18. quibus igitur non nisi populares intelligi posse mihi videntur; quae enim s. 34. de peregrinis dicuntur, tantummodo ad eos referenda videntur qui inter Hebraeos habitabant. Quibus accedit universa institutionis Mosaeae ratio, quae quamvis subinde ad benevolum erga alias etiam gentes animum impellens, universae tamen peculiarem popularium spirat amorem, quem non ita postulat erga alias gentes demonstrandum. Cff. MICHAËLIS *Mos. Recht* P. II. § 72, 138 et in *Annot.* ad locum Matthaei laudatum, in N. T. editione, KUINOEL ad h. l. Cl. HERINGA l. l. p. 83. I. F. VAN OORDT, l. l. p. 144, 5. (g) Conferantur, quae habentur in parabola Luc. 10: 27. sqq. perversis Iudaeorum opinionibus opposita.

aut gentis suae commodis essent aliquo modo opposita, odio esse prosequendos, *et quamvis vere laesi ab iis non fuissent, tamen ut ἐχθροὺς, inimicos esse persequendos. Sequebantur igitur hanc legem: „amicum amato, odio habeto inimicum!”*

Huic autem perverso doctorum Iudaïcorum placito suam opponit doctrinam religionis Christianae auctor Divinus. Praeceptum de amandis sociis universo commendat eo sensu, ut socii intelligendi sint quicunque tandem homines, non ii tantum qui patriae aut religionis aut amicitiae vinculo nobiscum coniuncti sunt, sed omnes omnino naturae humanae participes, ne exceptis quidem inimicis, qui verbis factisque probant, se nobis esse infensos. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, inquit Conservator, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, (h) dum inimicorum odium ab aliis licitum declaratur, *(ego contra vobis dico, amate inimicos vestros, eos, qui infenso atque hostili erga vos sunt animo, amore prosequamini. Neque vero eos tantum, qui putantur inimici, sed eos ipsos esse intelligendos, qui revera inimicos sese praestant; et quomodo amorem erga istos demonstrare oporteat: ulterius etiam declarat Conservator. Ait enim porro: εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, bene dicatis, bona et fausta apprecamini iis, qui vos execrantur, qui vobis mala precantur. (i) Atque deinde, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, vel potius τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς (k) benefacite iis, benigne eos tractate (l) qui vos odio habent, qui animo vobis infesti sunt. (m) Ita quidem, cum primum dixisset*

(h) Matth. 5: 44. (i) Haec nobis simplicissima videtur, ipsisque verbis et contextae orationi optime conveniens sententia huius loci. Quam eandem ei tribuit SCHLEUSNERUS in *Lex. in N. T.* ad vocem εὐλογεῖν num. 1. Qui tamen vir cl. eundem locum ad vocem καταρῶμαι num. 1. vertit hoc modo: *benigne et humaniter tractate, qui vos hostiliter insectantur*; quod mihi quidem minus probandum videtur, cum eadem hac sectione sequatur καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. Neque mihi ad hoc satis probabilis est causa, quare cum KUINOELIO ad h. l. a consueta horum verborum significatione recedamus, atque formulam interpretemur de *bene et male alteri dicendo* (*gut von einem sprechen, et böses von einem reden.*) Quod enim hac sectione ultimo habetur loco προσεχθε non eadem significatione, qua prius εὐλογεῖτε accipi opus est, si nostram sequamur interpretationem: quod tamen KUINOELIO ita visum esse videtur. (k) Cf. GRIESBACHIIUS ad h. l. et KUINOELIUS. (l) Formula enim καλῶς ποιεῖν, quae apud Graecos significat *recte et honeste agere*, in N. T. fere semper hanc *benefaciendi* vim habet. In versione Alex. responderet verbo צדקתֶּם Zach. 8: 15. Atque adeo idem est, quod εὖ ποιεῖν Cf. SCHLEUSNER l. l. voce καλῶς num. 4. et KUINOEL ad h. l. (m) Non adeo *mala aliis illata*, sed magis *animum* inimicorum h. l. cogitare, suadet contexta oratio.

IESUS de iis, qui *verbis*, tum de iis qui *animo* infesti essent atque inimici; nunc pergit ad istos, qui *factis* molesti sunt aliis ac periculosi. Καὶ προσεύχεσθε, inquit tandem, ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων καὶ διωπόντων ὑμᾶς, et supplicate, precamini pro iis, qui vobis vim inferunt (n) atque infectantur: (o) si qui sint qui violenter vos tractant et persequuntur, pro iis Deum adeatis precesque pro iis fundatis.

Iam vero; ut huius, quem commendaverat, amoris vim atque rationem eo melius significet, Optimi Patris coelestis exemplum imitandum proponit, atque ostendit eos, qui hanc virtutem negligant et amicos tantum benevolentia complectantur, nihil omnino praestare, quo excellent praeter hominibus vilibus atque improbis, aut nulla institutione Divina gavisis. Perfectionem ergo esse quaerendam, qua similes evadant Patri coelesti. (p) Itaque, inimicos amate, inquit, ὅπως γένησθε ὡς καὶ τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν οὐρανοῖς, (q) ut evadatis filii Patris vestri coelestis, ut referatis quodammodo Dei benignissimi indolem eiusque rationem agendi cum hominibus. (r) Ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, hic enim solem suum ad ortum excitat (s) improbis ac probis, in malignorum aequae ac proborum commodum; pluviamque spargit (t) super integros vitae et malos. (u) Huius igitur loci sententia huc redit: „Benigni sitis erga omnes quoscunque tandem homines, ne inimicis quidem exceptis, si Deo quodammodo similes esse vultis, et tanquam filii, Patris agendi rationem exprimere: hic enim Pater vester coelestis universae suae benignitatis documentis cumulat improbos aequae ac probos,

(n) Haec interpretatio h. l. videtur alii praeferenda. Generatim enim verbum ἐπηρεάζον significat iniuria aliquem officere tam re quam verbis, nocere alicui. Cf. SCHLEUSNER in voce et KUINOEL ad h. l. auctoresque ab iis laudati. Neque ulla ratio est, quae suadeat ut h. l. criminationem cogitemus, imo vero oratio contexta, ut diximus, nostram interpretationem postulat, certe ei maxime favet. (o) Ita frequenter verbum διώκων occurrit in N. T. libris. Cf. SCHLEUSNER in voce. (p) Matth. 5: 45, 48. (q) f. 45^a. (r) Cf. Cl. HERINGA l. l. p. 85. et Doct. C. W. STRONCK in Specim. Herm.-Theol. de doctrina et dictione Iohannis Apost. etc. Trai. ad Rhen. 2. 1797. p. 108. (s) Ἀνατέλλει quod proprie neutrum est, h. l. ex Hebraismo non inusitato positum est ut activum. Cf. SCHLEUSNER. l. l. in voce, num. 3. (t) Βρέχει, quod universe significat rigare, madefacere, item ut ὕμν est pluviam spargere, demittere. (u) Ἀγαθοὶ sunt צדיקים probi, pii, δίκαιοι צדיקים integri vitae, sanctitatis studiosi, sancti. Qui his opponuntur πονηροὶ atque ἁμαρτοί, sunt רשעים, רשעים, a bonitate remoti, mali, improbi, impii, Cf. KUINOELIUS ad h. l.

eos, qui Ipsi placere omnibus viribus nituntur, sed pariter eos etiam, qui Deo ingrati facientes, sese Ipsi continue opponunt."

Atque nunc pergit hanc virtutem commendare exemplo e re opposita sumto. (v) *Inimicos*, inquit, *amate*; (w) *ἐν γὰρ ἀγαπήετε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς*, *si enim amatis tantummodo* (x) *qui vos amant*, propinquos et amicos, sodales et populares, uti saepius doctores vestros audivistis docentes, (y) *τίνα μισθεὶν ἔχετε*, (z) *quodnam praemium habebitis?* Sic facientes nulla praemia expectare potestis a Deo. (a) *Οὐχὶ καὶ εἰ τελῶται τὸ αὐτὸ ποιῶσι*, *nonne et portitores id ipsum faciunt?* Hoc igitur modo similes tantum estis hominibus, qui viles omnino et moribus perditissimi habentur. (b) *Καὶ ἐν ἀπάσῃς*, sic pergit Conservator, *τοὺς ἀδελφούς* (c) *ὑμῶν μόνον*; *τί περισσὸν ποιῶτε*; *et si fratres vestros*, h. e. populares (d) *tantum salutatis* atque adeo bona iis apprecamini, *quid eximii praestatis?* (e) *si salutando et bona apprecando popularibus*

(v) f. 46, 47. (w) f. 44. (x) Scilicet h. l. *μὲν* supplendum videtur ex consueta ellipseos ratione atque ex collata f. 47 ubi in eadem argumentatione additur. (y) Cf. f. 43 et ibi notata. (z) *ἔχετε*, uti saepissime, est pro *ἔξετε*. (a) *μισθὸς* proprie est *merces* atque metaphorice de quovis *praemio* usurpatur; hoc autem loco de *praemio a Deo expectando* sermonem fieri, intelligitur a collata c. 6: 1. (b) Vectigalium exactores propter vim et insolentiam, qua saepius agebant, et propter ipsam vectigalium iniquitatem, multis, Iudaeis imprimis, odiosi erant atque ut homines contemptu digni habebantur. Cf. MICHAËLIS in *annot. ad N. T.* ad h. l. KUINOELIUS ad h. l. (c) Haec lectio cum GRIESBACHIO videtur retinenda, cum nonnullorum codicum lectio *φίλους* glossema re-doleat. Cf. KUINOEL ad h. l. (d) *Ἀδελφός* ut universe est quicumque cum altero aliquo modo coniunctus est, ut Hebr. *אָדָם*, ita etiam ad rationem huius vocabuli Hebraei dicitur de *populari*, de eo, qui ex eadem gente oriundus est. Cf. SCHLEUSNER in voce num. 1, 3. et KUINOELIUS ad h. l. Atque sic h. l. accipiendum videtur. Quod enim Cl. SCHLEUSNERUS in Lex. hac voce num. 5. dixit, h. l. intelligendos esse *amicos fratris quasi loco habendos*, hoc minus probabile videtur, cum iam f. 46. de *amicis* mentionem fecerat IESUS. Notio autem *popularis* hac in voce valde consueta est et in V. et in N. T. atque optime dicentis consilio convenire videtur, ita ut IESUS h. l. Iudaeos innuerit, qui *Iudaeos* salutarent, ceteros *non Iudaeos* contemptui haberent propter gentis adeoque etiam religionis diversitatem. Qua de re cf. MICHAËLIS ad h. l. (e) Cum non una sit verbi *ἀπαλλάττειν* significatio, quae bonum h. l. praebeat sensum, difficilius est definire quaenam sit eligenda interpretatio. Nobis autem videtur non esse recedendum a maxime consueta huius verbi significatione *salutandi*, quod ex Orientalium more simul includit *apprecationem salutis et felicitatis*, ut e formula *לְשׁוֹמְרֵי* apud Hebraeos usitata, abunde patet. Conferri possunt KUINOEL et MICHAËLIS ad h. l. Eandem enim ob causam, quare *ἀδελφός* non de *amicis* dictum esse observavimus, videmur etiam nobis tuto sumere, *ἀπαλλάττειν* h. l. non accipiendum esse sensu latiori *benevolentia*

tantam vestris, quibuscum patriae et religionis vinculo estis coniuncti, bene-
 volem demonstratis ^{animam}, quid magni atque praeclari agitis, quod non
 unusquisque faciat; quid agitis, quo filios vos praeestetis Dei Patris coelestis?
 Οὐχὶ καὶ ἐὶ Ἰσραὴλ (f) *εἰς τοὺς οὐκ οἶσι*; nonne et gentes, ethnici, idololatriae de-
 diti unusque Dei Patris cognitione defuitati, *eodem modo faciunt*, similiter
 mutuo agunt? Portitores et alienigenae aequae ac vos benevolentiam et amo-
 rem inter se invicem colunt, neque adeo si ipsa vos geratis, prae istis quic-
 quam praestatis, dignum Dei filiis, quamvis ab alienigenis et portitoribus,
 quos contemnitis vos segregetis. Non decet vos hisce tantum hominibus simi-
 les esse, hoc ipsi probe sentitis. *Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἴσμεν τί λέγουσι, ἀλλὰ ὅτι πάντες ὑμῶν, ὁ ἐν
 τοῖς οὐρανοῖς τῶνδε ἵσθι*: (g) *Vos igitur perfecti sitis, prouti Pater vester coeles-*
tis perfectus est. Ut in Deo omnes virtutes perfectissima ratione conspicuae
 sunt, sic vos perfectionem illam appetatis in amore exercendo, integro sincero-
 que erga alios homines animo. Uti Deus continua sua benignitate beat omnes,
 atque adeo perfectum suum amorem quotidie probat, sic et vos ne sitis con-
 tenti manca ista ac paucos tantum complectenti humanitate, qua delectantur
 homines viliores, quam praecipiunt Pharisei atque doctores vestri, sed con-
 summatam exercere studeatis benevolentiam, quae omnes omnino homines com-
 plectatur, ne iis quidem exceptis, qui vobis sunt inimicissimi.

Quae igitur **LEBENS** h. l. de amore erga alios et peculiariter erga inimicos
 praescribit, ea quamvis omnibus omnium temporum Christianis apte convenien-
 tia, praecipue tamen tunc commendanda videbantur Apostolis pro singulari,
 quae iam iam iis futura erat, ratione. Doctrinam erant annuntiaturi contrariam
 prorsus opinionibus atque animo suorum aequalium. Propterea novae illius
 religionis causa offensionibus, calumniis et vexationibus continue forent expo-
 siti. Quod si igitur ceteris cum Iudaeis putassent, amandos tantum esse eos,
 qui ipsos benevola acciperent, odia vere habendos omnes, quos sibi inimicos

complectendi, amandi aliquem; sect. 46: enim de hac amoris demonstratione iam dictum erat. Atque
 mirari subit **KUINOELIUM**, virum cl. hanc praeferre interpretationem, cum in expositione eius-
 dem huius sectionis, paullo postea animadvertat, *τοὺς ἀδελφεοὺς* h. l. *amicos* intelligi non posse,
 quippe quorum mentio facta iam fuerat. f. 46. (f) Ita enim pro vulgato *ἐὶ Ἰσραὴλ*, codicum et
 versionum antiquarum auctoritate videtur legendum. Vid. **GRIENBACH** ad h. l. quocum cf. **KU-**
INOEL ad h. l. (g) f. 48. Cf. **H. N. FERRY** in Spec. laud. p. 27, 82. sq.

putabant; ita facillime odio inveci fuissent in adversarios doctrinae illius; quam denuntiandam iis dederat Optimus Magister. Itaque hic sapientissimo consilio ipforum animum hisce praeceptis componere studuit ad doctrinam religionis illius, quam erant praedicaturi. Neque tamen hoc impedit, quominus haec commendatio universa habeatur, atque ut omnibus omnis aevi Christianis data confideretur. Etenim in ipsius doctrinae Christianae natura fundamentum ea habet, quibuscunque rerum adiunctis atque temporibus convenit; semperque potest exerceri.

§ 10. Quae diximus ad illustrationem loci ex oratione IESU montana, eadem fere usu veniunt in contemplando loco Lucano Euang. c. 6: 27, 28, 32—36. Quocirca paucis ad hunc locum notatis defungi poterimus. Quod in oratione montana; idem illud hoc loco praecipit CHRISTUS, partim iisdem, partim aliis verbis. (h) Quae dicit Conservator f. 27, 28; iam exposuimus antea. (i) Quae f. 29, 30. habentur; aequae ac Matth. 5: 39—41. dicta videntur in eos, qui vindictae studio ferebantur erga alios, atque adeo talionis iure abutebantur. Porro f. 31. praeceptum de amore erga alios explicans, universam proponit regulam; qua *hominibus praestare iubet; quascunque ab hominibus facta nobis cupiamus.* (k) Qua regula proposita; quam aptissime progreditur IESUS ad commendandam φιλεχθρίας virtutem, iisdem usus rationibus, quae iam ad locum; ex oratione montana sumtum, explicare studuimus. Quamvis autem in hoc argumento exponendo non plane iisdem utatur verbis; tamen eodem modo procedit oratio. Quare haec quae et facilia sunt et plana, hic iterum exponere, necesse non est. (l)

§ 11. Cum vero alia supersunt IESU dicta, quibus minus directe, at perspicue tamen hanc φιλεχθρίας virtutem commendavit, de his etiam paucis videndum est. In fine orationis montanae (m) πάντα οὖν, inquit, ὅσα ἐν θλίψει ἴνα ποιῶσιν ὑμῶν οἱ ἀνθρώποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς: iisdemque fere verbis idem refert Lucas. (n) Quo igitur praecepto aptissimam proponit regulam universamque cum aliis agendi normam; qua ipsa scite explicat praeceptum il-

(h) Cf. n. n. p. 22 v. Spec. laud. p. 26. sq. (i) Ad Matth. 5: 44. p. 12. (k) Cf. Matth. 7: 12. (l) Conf. ergo hic, quae supra de Matthaei loco diximus p. 13—15. (m) Matth. 7: 12. (n) Euang. c. 6: 31.

led Mosaicum, quo etiam utitur in disputatione contra Phariseos instituta: (o) ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτὸν. (p) Ita quidem ut alterum quemcumque amare nos oporteat, prouti nosmet ipsos ab eo amatos cupimus. Quaecumque igitur vultis, inquit, vobis fieri ab hominibus, eadem et vos iis faciatis: quodcumque quavis in conditione positis vobis factum cuperetis, idem aliis hominibus facite, si ea in conditione positi sunt. Atque hec tam universale dictum est, non de amicis tantum aut popularibus, sed de hominibus omnino, ut officia etiam inimicis praestanda his in locis negligenda nullo modo videantur, sed vero perspicue doceamur, quo animo et erga hos esse nos oporteat.

Praeterea autem et in media oratione montana (q) et alia étiam opportunitate (r) de precibus fundendis sermonem faciens, benevolentiam etiam erga nobis infestos homines suis inculcat Conservator. Referente enim Matthaeo, τὸν ὑπερβύτην reprehendens precandi rationem, atque ut tradit Lucas, alio tempore a Discipulis rogatus, ut eos doceret quomodo precandum esset, praebuit iis egregium quoddam precum exemplum, quo inter alia haec continentur apud Matthaeum: ἀφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν: apud Lucam vero haec: ἀφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ ὀφειλόντι ἡμῖν. Quibus quidem satis perspicue et quam gravissime docet, eum, qui propensus non est ad condonandum iis, qui ipsum aliquo modo laedunt, bono animo non posse ad Deum accedere veniam petens peccatorum, quibus ipse poena dignus est. Quod etiam disertè declarat Conservator Matth. 6: 14, 15., quem quidem locum ulteriore disquisitione nunc non egere, at hic tamen afferendum esse duximus. Etenim superiora illa verba, quae s. 12. continentur, explicans CHRISTUS, quam efficacissime docet, necesse esse, ut ad condonandum inimicis et quibuscunque adversariis proclivis sit quisquis sperare velit fore ut Deus ad sibi condonandum sit pronus. (s) Atque ita quidem omnibus universe hominibus idem commendat Conservator, quod alibi (t) de fratrum peccatis condonandis monuit. E quibus apparet non certis quibusdam;

(o) Matth. 22: 39. (p) Haec enim duo rite secum invicem conferri, efficere licet e collato loco Matth. 7: 12 cum Matth. 22: 40. (q) Matth. 6: 12. (r) Luc. 11: 4. (s) Cf. omnino Marc. 11: 25, 26. (t) Matth. 18: 21, sqq. Luc. 17: 3, 4.

sed qualibuscunque tandem hominibus sincerum amorem ex CHRISTI praecepto esse demonstrandum, quo inimicos etiam quoscunque amplectamur.

§ 12. Idem vero illud egregie elucet in duabus parabolis, quibus hanc doctrinam illustravit Conservator. Altera refertur a Matthaeo, (u) a Luca altera. (v)

Priorem illam proposuit CHRISTUS, rogatus a Petro, *quoties illata iniuria fratri ignoscenda esset*. Iesus ipsum admonerat, omni tempore et continue esse laedentibus ignoscendum. Sed quo magis ea admonitio discipulorum animis infingeretur, parabolam iis proposuit, qua Deum pinxit agentem cum hominibus, uti rex aliquis ageret cum suis ministris: eoque modo indulgentiae benevolentiaeque erga alios, eos etiam, qui nos offenderunt, necessitatem ostendit ita ut quisque eam probet et non possit non laudare. Ita fere se habet parabola. „Rex aliquis rationes exigens a ministris, comperit unum esse ex iis, qui debeat sibi permulta. Qui ergo cum non habeat quod solvat, pro more eorum temporum eum patiendum esse Rex statuit. Quo audito, minister statim Dominum adit, supplex eum orans ut sibi ignoscat. Benigne eum poena liberat Dominus, absolvitque ab iis, quae debet, praestandis. At paulo post certior fit Dominus, eundem ministrum severissime tractasse hominem quemdam, qui ipsi per pauca tantum debebat. Eum ergo iterum arcescit, ostenditque ei quam male quamque inhumaniter egerit in eo, quod cum paulo ante Domini commiserationem expertus ipse fuisset, nunc commilitonis sui misertus non esset. In carcerem igitur coniecit ingratum istum atque inhumanum, eum non liberaturus ante quam omnia debita essent soluta.” Qua proposita Regis illius agendi ratione, addit Iesus: „ita etiam agat Pater coelestis cum iis, qui non integro ac sincero animo ignoscunt fratribus, a quibus sunt laesi.” Sic igitur Dei, gravissima quoque peccata remittentis, exemplum suis proponit imitandum, ut ita mansuetudinem ac humanitatem colant erga homines omnes, inimicissimos etiam, qui iniuria ac damno eos afficiant. Et sic quidem haec sunt proposita, ut simul sentias, omnibus hanc merito a Conservatore commendari animi dispositionem.

Alteram parabolam proposuit Iesus, rogatus a Legis perito: *quis esset sibi socius*. CHRISTUS enim legis summam de Deo sociisque amandis unicam dixit

(u) Matth. 18: 21—35. (v) Luc. 10: 29—37.

erat ad felicitatem viam. Quo responso hactenus ad silentium redactus legis peritus, ut suam rationem tueretur, hanc de *socio* suo quaestionem Conservatori obicit. Hic vero, nunquam istorum deceptus calliditate, ita respondet, usus parabola de Samaritano homine misericorde, ut quid contradiceret legis peritus non haberet. Hac enim parabola pulcherrime CHRISTUS ipsi significat, quinam sint nobis socii habendi, quinam amandi ita ut nosmet ipsi amamus, atque simul egregie docet, quomodo nos agere oporteat erga nobis infestos, et insensissimos etiam inimicos sociis nostris omnino esse accensendos. Parabola haec summa est:

„Vir quidam Hierosolyma Hierichum profectus, a latronibus violenter erat tractatus, spoliatus, vulneratus et fere mortuus relictus. Forte et sacerdos Iudaicus et deinde etiam Levita quidam eadem via procedebant; ambo miserum hominem popularem suum videbant, nec tamen ullam eius habebant rationem. At Samaritanus quoque vir per hanc viam iter faciens, miserum videbat Iudaeum, ipsumque adibat misericordia summa commotus, eius curam gerebat maximam, omnique modo auxilium ei ferebat.” Hac proposita parabola, IESUS legis peritum interrogat, quemnam eorum hominum viri illius miseri socium esse existimet: qui sponte illum eius socium esse dicit, qui misero benigne succurrerat, Samaritanum non nominans quidem, sed tamen indicans. Quo responso contentus IESUS: abi, inquit, et tu quoque similiter facito!

Iam vero tenendum est, Samaritanos inter et Iudaeos magnas fuisse dissensiones propter religionis imprimis discrepantiam, odiumque adeo vehementissimum, maius etiam quam Iudaeos inter et alienigenas idololatrias. Cum igitur homo ille, qui a latronibus vexatus proponitur, Iudaeus esset, expectandum erat, Sacerdotem istum et Levitam succursuros fuisse suo populari, eandem religionem professos. Sed hi praetereunt, Samaritanus vero, vir e gente Iudaeis exosa, succurrit misero, eique opem fert, qua indigebat. Itaque non poterat Legisperitus, quin probaret Samaritani illius agendi rationem, ipsumque laudaret quippe qui melius legi Divinae esset obsecutus quam ipsi isti Iudaei. Cum vero IESUS item hanc agendi rationem laudet, eamque proponat imitandam, hinc satis elucet voluisse Conservatorem inculcare humanitatem amoremque universum, qui omnes omnino complectatur homines: et debere nos ad serviendum omnibus praesto esse, neque alienigenis tantum, sed illis etiam inter eosdem, qui hostes nobis atque inimici censeantur; neminem omni-

no esse excipiendum; five nationè, five dignitate, seu religione, five animo nobis oppositus sit atque invidus.

§ 13. Atque haec quidem de his sufficient. Paucis nunc videndum erit de iis locis, quibus singuli, qui eius mentionem fecerunt, hanc virtutem commendarunt Apostoli. Ut autem brevitati consulamus, ita hanc disquisitionem instituamus, ut unum praecipue locum illustremus, reliqua loca huic quodammodo parallela, ei interspergamus.

Locum autem praecipue tractandum sumimus ex epistola Pauli ad Romanos c. 12: 14, 17—21. Incipit Apostolus hoc capite proponere ac commendare ea officia, quae Christianos observare deceret, si vitam agere cuperent summo Dei amori consentaneam. Inter haec officia primum quemdam locum tribuit Apostolus humanitati atque benevolo animo omnibus praestando, ne exceptis quidem inimicis nostris.

Eodem fere modo, quo Conservator noster in oratione montana, (w) eandem rem praecipit Paulus: εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς: (x) *benedicatis*, bona et fausta quaevis apprecamini iis, qui vos insectantur atque hostili animo persequuntur. Quod quo melius intelligant Christiani, atque universo omnibus praestandum esse sentiant, addit praeterea: εὐλογεῖτε bona quaecunque aliis optetis, quicumque tandem sint, καὶ μὴ καταρῶσθε πανε exsecremini unquam, ne mini omnino mala precando odiofi sitis, (y) ne inimicissimis etiam hominibus. (z) Quod idem alio loco Apostolus suo ipse exemplo proposito commendat, suos monens ut ipsum sequantur postquam haec inter alia dixerat: λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνυπόκριτον, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν. (a) In nostro autem loco pergit Paullus proponendis aliis officiis, et cum alia quaedam magis universa dixisset, s. 17. redit ad officia quae peculiariter inimicis praestanda sunt, ut ex disciplinae Christianae praecepto vivamus. Commendat igitur indulgentiam erga eos et in ferendis eorum iniuriis patientiam. Quod quidem praestare primo loco possent Christiani, μηδενὶ κακὸν ἀντι κακῷ ἀποδίδόντες, nemini malum pro malo rependentes. Nemini, inquit, quamvis malis vos affec-

(w) Matth. 5: 44. de quo conferantur quae antea diximus. (x) Rom. 12: 14. (y) Cf. 1 Cor. 13: 1-3 ad h. l. (z) Hoc enim καὶ καταρῶσθε quam maxime universe dicit, neque quicquam addit quod illud restringat. (a) 1 Cor. 4: 12, 13, coll. s. 16.

rit, propterea male facere studeatis, neque adeo ulciscamini iniuriam illatam, malefactis malefacta punientes. Quod idem Paullus alibi monet (b) μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας· Ὁρᾶτε μὴ τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοῦ ἀποδοῦν· ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε καὶ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, et Petrus Apostolus: (c) μὴ ἀποδίδοντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, qui exemplo hoc illustrans addit deinceps: ἢ λοιδορεῖσθαι ἀντὶ λοιδορίας, atque simul hac opportunitate idem commendat quod Paullus dicit (d) τοῦναντίον δὲ εὐλογεῖντες. Ubivis igitur Apostoli monent contra vindictam, aut studium inimicos malis afficiendi, imo vero benevolentiam erga eosdem ac benignitatem maxime inculcant. Nostro etiam loco Apostolus addit: προσοφύμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων, conciliate vobis benevolentiam omnium hominum; studeatis vobis omnium hominum gratiam animumque conciliare benevolum. (e) Alia autem ratione rem fere eandem commendat Apostolus aliis locis, ubi fusius etiam hoc proponit. Sic in epistola, ad Ephesios dicta, indulgentiam erga inimicos et benevolentiam commendat, (f) primum ab iniusta ira suos avocans; atque omnem animi malignitatem ingrathamque erga alios agendi rationem vetans; deinde intimum amorem suadens animumque benignum, misericordem, ad condonandum pronum. Quod iisdem fere verbis proponit in epistola ad Colossenses. (g) In loco autem ex epistola ad Romanos, de quo agimus, Paullus quod dixerat l. 17., idem fere repetit l. 18., aliis verbis mansuetudinem erga homines nobiscum iunctos commendans. Et δυνατὸν, inquit, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες: si fieri possit, quod ad vos attinet, pacem colatis cum omnibus hominibus. Praecipit igitur Christianis, ut quantum fieri possit, omnibus viribus in id incumbant, ut pacem colant cum aliis, aut caveant saltem ne ipsi quicquam omittant, quo possint pacem atque concordiam tueri; neve aliquid negligent, quo, si pax disrupta fuerit, eam restituant. Ita autem Apostolus vult agi erga quoscunque homines, cuiuscunque tandem sint generis, (h) imprimis etiam eorum ratione qui magis minusve nobis sunt inimi-

(b) 1 Thesf. 5: 14^b, 15. (c) 1 Ep. c. 3: 9. (d) Rom. 12: 14. (e) Haec enim horum verborum sententia nobis videtur coll. Prov. 3: 4. ubi formula שָׁכַל סֵבֵר בְּעֵינַי אֱלֹהִים וְאָדָם ab interpretibus Alex. redditus: πρῶτον καλὰ ἐνώπιον κυρίου καὶ ἐν ἀνθρώποις aliam commodam interpretationem non admittit. Idoneam igitur rationem non videmus, quare ab hac explicatione recedamus. Omnis enim dictio ex Hebraeo sermone sumta videtur ac facile cum loco parallelo alicui comparari potest atque ex eo explicari Cf. xoppius ad h. l. (f) c. 4: 26, 31, 32, (g) c. 3: 12, 13. (h) Distinctis enim verbis dicit μετὰ πάντων ἀνθρώπων.

ol. (i) Idem praeceptum suis tradit scriptor epistolae ad Hebraeos: *εἰρήνην*, inquit, *ἀσκήτετε μετὰ πάντων*, (k) cum omnibus pacem sectamini, concordiam colere studeatis omnibus cum hominibus. Itemque Paulus pacem mutuam ac concordiam commendat in epistola ad Thesalonicensis, (l) idemque praeceptum enucleatius proponit ad Galatas scribens. (m) In hac enim epistola, τὸ ἔργον τῆς σαρκὸς damnans, ad ea refert id omne, quod mutuae benevolentiae et humanitati contrarium est, quod inimicitiae vel fontem constituit, vel ex ea profluit: *ἐχθρὰς, ἔρεις, ζήλους, θυμοὺς* et quae sunt his similia. Contra vero τοῦ πνεύματος καρπὸν laudans, eas nominatim extollit virtutes, quae humanitatem erga omnes spectant, imprimis vero etiam eiusmodi virtutes, quae benevolos reddant homines erga omnes, istos etiam qui iis animo factisve infensi sunt. Extolluntur nimirum *ἀγάπη, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθοσύνη, πραότης*. (n) Atque idem fere dicendum de praeclara Iacobi Apostoli commendatione, (o) de qua vero nunc ne longiores simus, uberius non exponemus, eum eodem fere modo sit comparata. Huius ergo generis praecepta cum dedisset Paulus, in loco illo, de quo iam diu agimus, admonitionem addit de modo, quo agere deceat, si ab aliis laesi simus aut revera oppressi. *Μὴ ἐαυτοὺς ἀντιδικεῖτε, ἀγαπητοί*, inquit, *ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ*: (p) ne vosmet ipsi vindictam sumatis, amati, ab adversariis vestris, sed vero iras locum cedatis; cedite iratis, neque vim vi repellite. (q) Eodem modo uti Iacobus Ep. c. 1: 19. a vindicta fumenda suos advocat, iis commendans ut tardi sint ad iram, neque ita facile incendantur. quandoquidem minime id placitum sit Deo. Paulus autem huius praecepti causam addit, in eo quaerendam, quod Deus ipse a malis vindictam sit sumpturus. *Γέγραπται γὰρ*, dicit, *scriptum enim est: Ἐμὲ ἐκδίκησις· ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει κύριος: mihi est vindicta, mihi competit vin-*

(i) Hoc enim ex contextu oratione facile ac sponte sua fluit. (k) Hebr. 12: 14. (l) 1 Thes. 5: 13b. (m) Gal. 5: 20—22 ad quem locum eff. CIL. BORGERSUS et KOPPIUS. (n) Hisce autem in vitiis ac virtutibus enumerandis, Apostolus censendus non videtur certam quandam normam secutus, ad quam haec omnia redigamus, vel etiam sollicite ea omnia distinxisse; sed potius verba verbis addidisse videtur, ut vitiositatis tanta et mala et scelera producentis, atrocitatem significaret, spiritusque divini efficacitatem laudaret praeclaris enumerandis eius fructibus. (o) Ep. c. 3: 13—18. (p) Rom. 12: 19. (q) Formula enim *δοῦναι τόπον τῇ* hanc sententiam omnino fert coll. Luc. 14: 9. eaque cum oratione contextu optime congruere videtur, cum causam suae admonitionis addat Apostolus, positam in vindicta Divina.

dictas fumendae ius ac potestas; *ego remunerabor*, iniuriam illatam ego ulciscar, *inquit Dominus.* (r) Itaque cum vobis vindicta non competat, non tantum mala malis ne compense, sed ne inimicis quidem benevolentiam, quam universe quibuscumque aliis debetis, recusate. Ἐὰν οὖν τινὲς ἰ ἐχθρὸς σου, ψάμζε αὐτόν· ἰδὲ διψᾷ, πότιζε αὐτόν: *si igitur esurit inimicus tuus, cibum ei praebeas; (s) si sitiat, potum ei porrigas:* universe si qua re indigeat inimicus tuus, ope tua ipsi succurras, adiuves ipsum eiusque curas subleves. Qua in re ulterius etiam progressus Petrus in epistola sua (t) Christianis dicit, in malo, quod meruerimus, perpetiundo nullam esse laudem; sed vero id demum placere Deo, si toleremus mala, quae nobis obveniunt benefacientibus. Paullus vero sic pergit: τοῦτο γὰρ ποιῶν, adversario tuo ita opem ferendo, ἀνδράνας πυρὶς ἐπιτίθεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, *prunas ignis arduentes in eius capite coacervabis;* (u) efficies ut gravissimis poenis a Deo afficiatur, nisi beneficiis tuis ad meliorem mentem redeat. (v) Tuum non est vindictam sumere, hoc ad Deum pertinet: tu tantum benefacias adversario, et si ita ad te non revertatur, si

(r) Utitur h. l., uti saepius Paullus verbis, e V. T. codice desumptis, et eiusmodi iis, quibus ipse Deus loquens inducitur. Respici videtur ad Deutr. 32. 35. aequae ac Hebr. 10: 30. et 1 Petr. 3: 23. (s) Ψάμζειν a ψάμβε *bucca, frustulum*, frequenter apud τοὺς ἰ occurrit *alendi, cibum suppeditandi* notatione. (t) 1 Ep. c. 2: 20. (u) Sive: *ipsum ardentibus prunis cumulabis*, aequae ac si scriptum esset ἐπ' αὐτόν. Totus locus desumptus est e Prov. 25: 21, 22. atque adeo ex ratione Hebraea diiudicandus. (v) Haec enim mihi videtur cum praecedenti sectione, cui haec sectio annectitur, optime congruens huius dicti sententia, quaeque proverbiali huic dicendi rationi omnino inesse videtur. Optime etiam convenit ut contextae huius loci orationi, ita et loco Prov. 25. 22. Ibi enim haec duo sibi invicem opponuntur: *ut prunas igneas in adversarii caput collocabis;* et *Dominus tibi remunerabitur beneficia, quibus ipsum affeceris.* Cf. GROTIUS, I. F. KREBSIUS, qui eodem iam modo haec reddidisse ORIGENEM, CHRYSOSTOMUM, THEODORETUM et THEOPHYLACTUM notat; KOPPIUS, qui simul Apostolo hoc non indignum esse perspicue docet, atque affirmat in ceteris interpretationibus communem dicendi usum omnino desiderari. Paullinum h. l. argumentandi modum defensum etiam videas apud MICHAËLEM in *Nieuwe overz. des N. T.* ad h. l. Ceterum si optio mihi facienda esset ex aliis interpretationibus, ea praeter ceteris mihi placeret, quae de *factet rancore* haec formula intelligatur, quem efficiant prunae arduentes capiti impositae, ex more Orientalium, qui plurima capiti imposita portare solent; ita ut de *pudore* apud adversarium movendo sermo sit: quod cum versiculo sequente non male cohaeret. Cf. Y. VAN HAMELSVELD ad h. l. Aliae interpretationes habentur apud WOLFIIUM in *Caris* ad h. l. HEUMANNUM *Verkl. van den Brief aan de Rom.* ad h. l., W. F. HEZELIUM, *die Bibel mit anmerkungen* P. IX. ad h. l. SCHULTENSIIUM et Cl. MUNTINGHIUM ad Proverb. loc. laud. et W. G. REDDINGIUM, qui in opuscu-

pergat tibi adversari, neglectis tuis beneficiis, poena graviore se dignum reddet, eamque luet certissime: Deus enim mala punit pro sua iustitia. At vero tu *μη νικῶ ἐκ τοῦ κακοῦ ἀλλὰ νίκα ἐν τῇ ἀγαθῇ τὸ κακόν*: ne malo vincaris, imo vero bono malum vincas; ne finas te vinci malis, quibus afficeris, ita ut ad similes iniurias adversario afferendas traharis; sed vero meliorem te praesta et pro malis bona rependas, ut ita beneficiis adversarium tuum vincas, in bonam partem trahas ipsumque tibi assentientem reddas. Egregiam igitur hic locus Paullinus cum ceteris et Paulli et aliorum Apostolorum dictis collatus, praebet commendationem amoris erga inimicos, quem et Petrus Apostolus neglexisse existimandus non est, ubi praeter τὴν φιλαδελφίαν, universe τὴν ἀγάπην Christianis commendat. (w) Quae omnia docent simul, quomodo in regundo hoc amore nos versari oporteat in plurimis rebus; atque praeterea certo persuadere nobis possunt, quam maxime universam esse debere humanitatem nostram, nemini cuicunque tandem, ne inimicissimo atque infensissimo quidem hosti denegandam. Atque his igitur dictis defungi possemus; sed lubet pauca etiam adiicere de alio loco Paullino pulcherrimo.

§ 14. Paullus enim ad Christianos Corinthiacos scribens, summis laudibus effert amorem (x) eiusque effectus extollit salutares ac praestantissimos. In qua laudatione sponte sua nonnulla immiscet ad amorem referenda, quatenus ille spectat inimicos. De his igitur nonnihil addere, a proposito alienum non est, magni vero ad rem de qua agimus momenti esse videtur. Quamvis enim de amore inter Christianos colendo loquatur Apostolus, vel sic tamen illius virtutis, in se spectatae, indolem egregie describit, et possunt haec omnia rite ad nostrum propositum referri, utpote universe vera. (y)

Paullus igitur universum amorem maximopere laudat, eiusque praestantiam ex effectibus, quos in homines eo imbutos habet, imprimis efficit. (z) Quomodo autem erga inimicos agere nos oporteat, docet cum de universo hoc amore inter alia hoc etiam affirmat: Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, (a) amor sive is, qui amore imbutus est, (b) magnanimus est, condonat iis,

his quibus titulus est *Kleine Schriften* P. I. 2°. 1808. secum invicem comparavit Salomonis et Paulli dicta et aliorum sententias laudavit. (w) 2 Ep. c. 1: 7. cf. POTTIUS, ad h. l. (x) 1 Cor. 13. (y) Cf. I. F. V. OORDT l. I, p. 132, a. (z) 1 Cor. 13: 4—7. (a) Sect. 4. (b) Haec enim Apostoli mens fuit, abstracto usque pro concreto. De ipso autem amore loquitur, ut eius vis eluceat

qui ipsum ad iram provocant, cum lenitate eorum vitia ferens, quae cum iniuria erga se sunt coniuncta (c) οὐ παροξύνεται, οὐ λογιζέται τὸ κακόν (d) *non exacerbatur*; facile ad iram se incitari non patitur modumque in ea servat, (e) *malum in rationes non inducit* (f) non imputat alteri illatas iniurias, aut vicissim mala pro malis infert. Οὐ χαίρει ἐπὶ τῷ αἰσχροῦ, συγχαίρει δὲ τῷ ἀγαθῷ, *de iniquitate non laetatur, laetatur de integritate*, aliorum iniquitatem et iniuste facta dolet, de vera rectaque eorum agendi ratione laetatur; (g) πάντα ᾄδω, *tegit omnia*, (h) quaecumque aliorum vitia, mala etiam sibi illata, tegere mavult, quam patefacere; πάντα πιστεύω, *credit omnia*, quae bona de alio referuntur, quaeque illius excusationi inservire possint; πάντα ἡσυχάζω, *sperat omnia*, ad optima de aliis speranda pronus est; et ubi nil boni amplius credere potest et spe sua fallitur, tamen πάντα ὑπομένει *omnia fert*, leni animo tolerat aliorum vitia, et quae sibi inferuntur mala patienter perfert animoque constanti. (i)

Et haec quidem si conferamus cum antea dictis, praecipua quaeque locos nos examinasse putamus, breviterque, quoad potuimus, illustrasse. Quibus adeo docemur, quamnam et qualem commendaverint IESUS et Apostoli φιλεχθρίας. Age nunc paulisper etiam moremur in contemplanda ipsius IESU CHRISTI *agendi ratione*, quatenus ea expresit quamnam qualemque hanc φιλεχθρίας virtutem praeforiberet. Cui denique disquisitioni exemplum subiungemus nonnullorum, qui IESU CHRISTI fuerunt, sectatorum.

eo magis: amor in omantem hanc vim habet, ut cet., sive simplicius: homo amans πάντοθεν cet. Cf. ROSENMULLERUS in *Schol.* ad h. l. W. F. HEZELIUS in opere *die Bibel mit anmerkungen* P. IX. ad h. l. KLINKENBERGIUS ad h. l. alii. (c) Cf. ERASMUS et BEZA ad h. l. qui vertunt: *iram cohibet*, ut et HEZELIUS et KLINKENBERGIUS II. II. (d) sect. 5b. (e) Cf. omnino GROTIUS ad h. l. (f) GROTIUS ad h. l. vertit: *non facile mali quid suspicatur*, et sic etiam alii. Quamvis autem hic sensus verbis inesse omnino possit, nostram tamen potius interpretationem sequimur cum RUTTNERO, SCHLEUSNERO aliisque, quippe verbis et orationi contextae melius convenientem; sectione 7. enim de malo non suspicando dicit scriptor. (g) Cf. GROTIUS ad h. l. (h) Cf. SCHLEUSNERUS, qui rite animadvertit, ELSNERUM aliosque qui vertunt: *omnia sustinet, patienter tolerat*, non satis tenere hoc deinceps ab Apostolo dici verbis πάντα ὑπομένει. (i) Sect. 7. Videntur quae hac sectione dicuntur, arcte scdm invicem esse coniungenda, atque adeo cum de malis tolerandis mentio fiat in fine huius sectionis, ea etiam quae praecedenti eius parte dicuntur referenda videntur ad animi dispositionem, qualis erga eos imprimis esse debet, qui erga nos male affecti sunt et perverse agunt.

§ 15. Conservator noster, ut *factis* saepius et *exemplo* suo gravissimas doctrinae suae partes illustrabat, (*k*) ita imprimis etiam id egisse censendus est ratione habita illius doctrinae, quam adhuc consideravimus. Quis enim *is* eum contemplatus agentem versantemque cum inimicis, non statim videt, ipsum doctrinam quam de amore erga inimicos tradidit, exemplo suo plane atque perfecte expressisse, factisque adeo non minus quam verbis docuisse, quae ratione amandi sint adversarii. (*l*) Quomodo maius universe amoris erga inimicos exemplum dare potuisset, quam cum in hanc terram descenderet, quo fontes ac miseros homines liberare voluit a malis felicitatemque his procurare praestantissimam? Cum in coelo maxima frueretur felicitate ac dignitate, Deo ipsi similis, coelum hoc et maiestatem suam reliquit, in terram hanc veniens, hominum rationem referens, servoque similis, ita ut Deo obtemperaret ad crucis usque supplicium; (*m*) idque in gratiam *hominum*, qui multis modis a Deo Ipsius Patre defecerant, Ipsique adversabantur continue, id agentes quod malis suis libidinibus conveniret, Deo autem displiceret quam maxime. Quae quidem eius ratio agendi erga universum genus humanum, uti Deo Patri, sic et Ipse adversatum, satis iam probat, CHRISTUM φιλεχθρίαν quam commendabat praeceptis, exemplo demonstrasse egregio, cum nos ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγμεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. (*n*) Atque sic exemplum nobis praebuit quo doceamur ex eius disciplina amare inimicos acerrimos maximeque nobis oppositos, amare autem ita, ut velimus his benefacere quamvis nobis adversentur, felicitatemque eorum veram, quantum in nobis est, praevehere. Et quamvis hinc mala in nos redundant perpetiunda, in bonis tamen his procurandis pergere docemur. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, sic Christianis scribit Apostolus, (*o*) ὅτι καὶ Χριστὸς ἑπάρθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῶν ὑπολυμπατῶν ὑποχρεῶμένων, ὥστε ὑπακούειν αὐτῷ τοῖς ἡτοῖς αὐτοῦ.

(*k*) Cfr. E. A. BORGER de *constanti et aequabili IESU CHRISTI indole, doctrina ac docendi ratione* etc. p. 49. I. L. HESS, *Het leven van IESUS*, ed. Belg. P. II. p. XXII—XXIV. W. BEEKHUIS, *Voork. v. I. C. in het vereenigen van voorzigtigh. en opregth.* Opp. Soc. Hag. pro def. rel. Chr. a. 1804. A. W. P. MÖLLER, in *Comment. over het ongeloof der Joden* etc. in eiusdem Soc. Opp. a. 1795. p. 217, 218. et in eiusdem auctoris *comment. Bewijs uit den aard der Zedel.* etc. a. 1803. p. 211, sq. (*l*) Cfr. Ven. W. BEEKHUIS, l. l. imprimis § 6. p. 52—66. (*m*) Cfr. Phil. 2: 6—8. (*n*) Rom. 5. 10. (*o*) Petrus 1 Ep. c. 2: 21. coll. f. 20.

Neque tantum universo ita nobis praeivit. Conservator optimus, sed multis in rebus peculiaribus amorem erga inimicos suo exemplo luculenter demonstravit, simulque docuit, quomodo in eo demonstrando sit versandum.

Plurimi, inter quos versabatur, aequales ipsam contemnebant, in eumque invehebantur, tanquam qui populum deciperet, vanamque Dei legationem prae se ferret; quem igitur persequendum censebant, et si posset, omni modo vexandum. Nec tamen hunc populum reliquit, aut qua valebat potestate usus est, ut eum reprimeret, poenisque afficeret promeritis. Contra vero qui amoris doctrinam annuntiabat hominibus, perfectissimum et hac in causa amorem demonstravit. Deplorabat istorum mortalium sortem; qui dum ipsam contemnebant, sese coniciebant in perniciem, gentemque suam perdebant, quam ille conservare studuerat. Et in hac quidem gente beneficiis afficienda assiduus erat; terram enim peragrabat et circumibat benefaciens ubique quam plurimis, multis modis. (p)

Uti vero benefolus erat genti suae, ita non minus hominibus ex alia gente natis et aliam religionem professis, qui Indaeis adeoque et ipsi adversarii erant et infensissimi. Hanc, quam egregia parabola (q) commendabat benevolentiam quacunque opportunitate continuo ostendebat. Qua benignitate, quo amore complectebatur Samaritidem illam, (r) ac mulierem Chananaeam! (s) Quam erat paratus ad succurrendum servo centurionis iatus Capernaumitici, ipsius auxilium implorantis! (t) Qua benignitate leprosum Samaritanum, ipsius opem cum ceteris implorantem continuo sanabat! (u)

Qui in hanc terram venerat I. C., ut quoscunque homines, ex quacunque gente natos fervaret; errantes quosvis in viam reducere studebat; et quosvis ad suam etiam gentem non pertinentes, ipsique saepe inimicos paternaeque religioni adversantes, omnes omnino, qui ipsius auxilio frui volebant, beneficiis suis gratus cumulabat, ad benefaciendum semper proclivis. (v)

Neque tantum amorem suum probavit hominibus, *ipsi* non directe adver-

(p) Cf. Act. 10: 38. Matth. 4: 23—25. Marc. 1: 34, 38, 39. (q) Luc. 10: 29. sqq. de quo loco cf. Ven. E. KIST in *Serm. Sacr.* quibus titulus est: *over verschillende onderwerpen* P. III. p. 57. sqq. ubi etiam egregie exponitur doctrina, hac parabola contenta. (r) Ioh. 4: 7. sqq. (s) Matth. 15: 22. sqq. coll. Marc. 7: 25. sqq. (t) Matth. 8: 5. sqq. coll. Luc. 7: 2. sqq. (u) Luc. 17: 12. sqq. (v) Cf. Matth. 5: 44. Luc. 6: 27, 28. Rom. 12: 14.

sanctibus; sed vero semper sese indulgentem, lenem caritatis plenum ostendebat; ubi inimicitiam, acerbiter adversandique studium esset ipse expertus. Hierosolymam iter faciens, per Samariam profecturus fuisset, nisi prohibuisset Samaritanorum adversus Indaeos odium. Hi vero hospitalitatis officia, Orientalibus sancta; ei denegabant. Ille vero a vindictae studio, quo ipsi etiamnum flagrant discipuli, plane alienus; hosce propterea increpat, indulgentiamque suam et lenitatem, sapienti homine dignam, luculenter demonstrat: malum non rependit pro malo, acerbiter non opponit acerbiter; (w) sed vero discipulos vindictam Divinam invocare volentes, monet se non venisse ut perderet homines, sed ut servaret felicesque eos redderet. Tum vero in aliam pagum praeficitur nullo malo Samaritanos afficiens; omni abstinens vindicta, difficultatemque sibi a Samaritanis obiectam labore ac patientia superare mavult, quam ira sua eodem poenis afficere. Quis est, quin in his indulgentiam eius et humanitatem latissime patentem admiretur totoque veneretur animo? Ita agebat erga pravos homines, odio eum et contemptu persecutos, ita erga Samaritanos, Indaeis infensos; factis adeo luculenter probans, quemodo deceat ipsius praeeptis obediens versari nos cum iis qui religionis causa nobis adversantur. (x)

Sed praeterea inter populares saepe luculentissimum praebuit diversis in rebus exemplum sui erga adversantes amoris, indulgentiae benignitatisque; sapientia semper et prudentia moderatae.

Phariseos et Sadduceos, Sacerdotes et Legisperitos cogitans, quis eos non acerrimos cogitat et suos inimicos? Hi continue difficultates ei creabant, vitam periculo exponebant, studebantque ipsum occidere. Etenim Divini doctoris sapientiam et sanctitatem, suis et placitis et moribus valde oppositam, cum ferre non possent, quotiescunque daretur opportunitas eum offendeabant, laedebant, iniuria afficiebant, opprobrio exponebant, calumniabantur, dolis circumveniebant, arnebant insidias, ipsumque et doctrinam eius in malam populi suspensionem adducere studebant. (y) Quo dolore, qua tristitia haec omnia affecerint Conservatorem, nil nisi boni et cupientem hominibus et facientem,

(w) Cf. Rom. 12: 19. (x) Vid. Luc. 9: 51—56. E. KIST I. I. P. III. p. 84. sqq. (y) Cf. Math. 22: 15. sqq. 23. sqq. Marc. 3: 2. sqq. c. 7: 1. sqq. aliaque loca permulta.

facile quisque sentiat atque etiam lecta eius historia percipiat. Nec tamen acri animo sese illis hominibus opponebat; serio quidem et sapienter eos reprehendebat, sancta nonnunquam indignatione in eos ferebatur, sed animo erga eos erat semper amoris pleno, ut tristis adeo esset de eorum socordia. (z) Cum autem hanc perverforum hominum ἀντιλογίαν (a) patienter toleraret; hoc erat ipsius studium, ut in rectam eos viam duceret. At vero infidum atque levem sese praestitisset doctorem, nisi malitiam eorum atque iniquitatem interdum severe perstrinxisset. (b) Quod tamen ipsum; ubi poterat, mitigabat; iis parcens lubenter; sed quod verum esset probumque numquam negligens. (c)

Leni semper atque miti erat animo erga acerrimos etiam adversarios, et quod de amore inimicorum ipse suos docuerat, id ab eo peractum esse testatur Petrus Apostolus, qui de eo dicit: *ὁς λοιδορούμενος οὐκ ἀντιλοιδορεῖ, πᾶσιν οὐκ ἡμιελπίστως παρὶδόν διὰ τῆς κρίσεως δικαίας.* (d) Quodsi vero vitae eius mortalis exitum spectemus, nihil est quod amplius desideremus in perfectissimo φασχθίμῳ exemplo. Videas enim illum hominum optimum, mitissimum, benignissimum, quem propter eximiam amabilitatem ab omnibus aequalibus amatum fore putaremus: videas illum, ut maleficum prehensum, ad iniquos Iudices raptum, opprobrio, iniuriis, execrationibus, falsis criminationibus, crudelissimis vexationibus quassatum, imo crudelissimo supplicio turpissimoque trucidatum: videas illum, qui semper idem est et sui compos, amoris plenus erga omnes, crudelissimus etiam inimicos, patiens, indulgens, clementissimus, benevolentissimus; omninoque amore ductus sincero illo vivoque, quem discipulis ante omnia commendaverat. Coram Iudicibus stanti, a ministro quodam colaphus et impingitur; nil vero reponit nisi hoc: male si dixerim, de hoc male dicte contra me testare; si vero recte dixerim, cur me verberas? (e) Falso ipsum criminatur, ille vero pro sapientia sua et animi magnitudine, silet. (f) Omni iniquitatis et iniuriarum genere obrutus, fiat immotus, amorisque sui sensum ac benevolentiam frangi aut debilitari nulla re patitur. Crucem, qua oneratus est, multo labore

(a) Cf. e. g. Marc. 3: 5. (a) Hebr. 12: 3. (b) Matth. 22: 34: c. 22: 18. (c) Cf. Matth. 22: 29. (d) 2 Petr. 2: 23. quocumq. cf. Matth. 5: 44. Luc. 6: 28. coll. Rom. 12: 19. (e) Iob. 18: 23. (f) Matth. 26: 63. Marc. 14: 61.

post se trahens, non suam sed aliorum miseriam cogitat, miseretur eorum; qui sua ipsi culpa infelices erant, sortemque deplorat, quae ingratae impiaeque et ipsi infensissimae Hierosolymae impendebat. (g) Imo vero cruci affixus pro hominum peccatis, inter maleficos suspensus, dolores gravissimos perpesus, erga inhumanos istos interfectores, qui de doloribus huius innocentissimi hominis laetantur, ille misericordiam indulgentiamque fovet in animo; et dum illi furunt inimicissimi, ipse iis benedicit: cruciatibusque vexatus horrendis et omni cogitatione maioribus, moribundus pro hisce carnificibus tortoribusque suis precatur: „Pater! iis ignoscas; nesciunt enim quid agant!” (h)

§ 16. Est hoc profecto Conservatoris nostri egregium quoddam et a nemine quoquam adaequatum, nedum superatum *φαιχθελος* exemplum, eo maioris pretii aestimandum, cum is nobis illud reliquerit, qui ante se neminem habuerat hanc virtutem ita commendantem. (i) Elucet vero egregia huius exempli ratio multo etiam magis; si in mentem revocemus summam animi sanctitatem quam per totam vitam ostendit (k); sique cogitemus ipsum animo praeditum fuisse rebus et iucundis et molestis facillime affecto penitusque commoto, quibus ipsis rebus fiebat, ut malignorum suorum inimicorum iniquitatem atque turpitudinem animi eo melius persentiret; et si denique, quantum possumus ob oculos ponamus summam *ΙΕΣΟΥ* ac divinam, qua prae omnibus hominibus excellabat, praestantiam, potestatemque illam, qua potuisset facili negotio inimicos gravissime plectere, eosque iure vita privare, ut sibi iustissimo benignissimoque eorum Domino non amplius sese opponerent et adversarentur.

Neque igitur moveri nos patimur insulsis eorum cavillationibus, qui inhumanum, intolerantem atque discordiae studiosum haberi volunt Conservatorem nostrum, propterea, quod subinde illud *εαυς* dixerit in Phariseos et Legisperitos hypocritas, (l) et in Chorazinam et Bethsaïdam (m) urbes pertinacissimas; aut quod emtores venditoresque e templo eiecerit; (n) aut quod dixerit se venisse non ut pacem, sed ut gladium bellumque in terram afferret. (o) Quae quidem

(g) Luc. 23: 27. sqq. (h) Luc. 23: 34. coll. Matth. 5: 44¹. Luc. 6: 28^b. Ceterum de hac CHRISTI indole amoris plena cf. etiam Ven. VANDER ROEST in Serm. Sac. de exemplo Domini IESU CHRISTI imprimis p. 564—574. (i) De hac re P. III. plura erunt dicenda. (k) Cf. 1 Petr. 2: 22. (l) Matth. 23: 13. sqq. Luc. 11: 42. sqq. (m) Matth. 11: 21. Luc. 10: 13. (n) Ioh. 2: 14. sqq. (o) Matth. 10: 34.

omnia tam facile explicantur et ex extraordinaria IESU CHRISTI, utpote legati Divini, dignitate, et ex rite interpretatis ipsis IESU dictis, ut pluribus haec vindicare opus non videatur. (p)

§ 17. Sed animadvertendum etiam videtur; non desiderari exempla sectatorum IESU CHRISTI, qui divinum Domini exemplum secuti, suis etiam factis nos docuerunt, quid velint IESUS eiusque Apostoli, cum *φιλῶντες* omnibus commendant. Apostoli sane universe dici possunt huius virtutis praebuisse exemplum in ipso annunciando euangelio; qua re ostenderunt, se quaerere salutem omnium, eorum etiam, qui ipsis aut Domino suo dilectissimo erant infensi. Ne autem fusius excurrat oratio neque plures memorabimus, neque singula facta notabimus; sed omnium loco ponemus divi Paulli Stephanique exempla, quae nominasse fere sufficiat. Et Paulli quidem exemplum ad rem nostram gravissimum esse, unusquisque videbit, secum reputans, acerrimum eum fuisse inimicorum, qui antequam CHRISTI doctrina imbutus esset, suo ductus sensu omnibus modis persecutus est eos, qui religionem avitam, uti putabat, relinquebant. (q) Qui tamen idem CHRISTO addictus; maximopere in id incubuit, ut amorem Christianis commendaret non tantum, sed et suo demonstraret exemplo, quanti illud amoris praeceptum faceret. Et tunc quidem is erat Paullus qui de se quoque scribere posset: „Ad hoc usque tempus esurimus ac sitimus; et nudi sumus; et gravissimè vexamur, et vagamur sedibus incertis, et victum quaerimus nostra ipsorum manu laborantes: maledictis laesiti benedicimus, insectantur nos et persequuntur, nos vero id toleramus, calumniis petiti, precamur: omnium hominum nequissimi et contemtissimi habemur, omniumque abiectissimi!“ (r) Et hic adeo quod commendabat Christianis, exacte ipse exercuit amoris officium erga quoscumque etiam sibi inimicos: (s) quo ipso nos suo docuit exemplo, quomodo re et factis nostrum erga adversarios amorem demonstrare oporteat ex Conservatoris mente, a quo edoctus Paullus, hanc Christianis luculentam dare voluit commendationem.

(p) Cf. Cl. CLARISSE in Opp. Soc. Hag. pro def. rel. Chr. in diss. *Bewijs voor den Goddelijken oorsprong v. h. euang. uit den aard der Zedel* a. 1804. p. 65. sq. (q) Cf. Act. 8: 1, 3. c. 9: 1, 2. c. 22: 4, 5, 20. (r) 1 Cor. 4: 11–13. (s) Cf. Rom. 12: 14, 17, 19, 21. aliaque loca.

Denique Stephanum appellare sufficiat, qui primus pro vindicanda religionis Christianae auctoritate mortuus est. Hic enim lapidibus ab inimicis obrutus, iamiam moriturus, flexis genibus, pro inimicis ipsum interficientibus supplex Deum oravit; divinumque Magistri exemplum egregie secutus, hoc precatus, ne istis hoc malefactum imputaretur. (†)

Haec exempla qui intuitus sit, postquam ipsius disciplinae Christianae commendationem perpenderit, poterit eo melius huius virtutis Christianae indolem atque rationem definire, neque quicquam inveniet impeditenti in iis, quae nonnunquam malo quodam studio contra egregiam nostrae religionis indolem adducuntur. (u)

Itaque sperantes fore, ut universe satis dixisse videamur de ipsa commendatione; nunc ad secundum nostrae disquisitionis partem progredimur.

(†) Act. 7: 60. (u) Prima fronte impedire nos quodammodo videantur quae habentur v. c. Gal. 5: 12. 2 Tim. 4: 14. 1 Ioh. 2: 15—17. 2 Ioh. 10, 11; sed si rite haec loca perpendamus, facile videmus nihil iis inesse, quod cum caritate, quam praecepit lex Christiana, ullo modo pugnet. Imo vero adiuvari nos possunt in determinando praecepto Christiano, utpote quod non iubeat omnia, quaecumque sint, probare, sed velit omnino nos malum avertere, bonumque amare, et cum benevolentia erga socios, nos coniungere animum prudentem. Cf. Ven. HINLOPEN in *Opmerkingen over de leere der Schrift aangaande de Christel. tucht*, in opusculo cui titulus est: *Vervolg van Overdenkingen*, p. 138. sq. et Doct. I. I. RAMBONNET, in *Spec. Acad. de secunda epistola Iohannea*, Trai. ad Rhenum a. 1818. p. 187. sqq. impr. p. 193.

P A R S S E C U N D A.

*De indole atque ratione φιλεχθρίας
Christianas.*

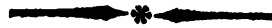
§ 18. Cum iam universe viderimus *ισσυν* atque Apostolos omnino commendare amorem erga inimicos, nunc investigandum erit: *quaenam* et *qualis* sit illa *φιλεχθρία*. Qua ergo in disquisitione naturam atque indolem huius virtutis, eiusque rationem singularem adumbrare studebimus.

Ut autem rite hoc fiat, primum videndum erit de iis, circa quos ea virtus versatur, i. e. inquirendum *quinam habendi sint ιχθρι*, inimici, tum vere investigandum quis et qualis sit amor erga hoce quem commendant *ισσυσ* et Apostoli, i. e. *quaenam et qualis sit φιλεχθρία Christiana*.

P A R T I S S E C U N D A E

S E C T I O P R I O R.

De ipsis, qui amandi sint, inimicis.

§ 19. Inimicos; quos amare nos praecipit doctrina Christiana; non censendos esse eos, quos nos odimus aut hostili animo prosequimur, (v) res ipsa atque ratio docet. Etenim hi si essent intelligendi, hoc foret de iis amandis praeceptum: *ama, quos oderis!* Quod profecto absurdum habeatur. Sed praeterea, qui Christiani nomine dignus est neminem odit, atque adeo quod ad se attinet, neminem ut inimicum tractat, neminem laedit aut offendit. (w) Neque ii etiam inimicorum numero accensendi sunt, qui a nobis laesi, nostra culpa nos minus bene habent. Contra, nostrum est iis obviam ire, omniaque, quae possumus, instituire ut nostrae nobis condonentur offensiones, atque adeo nos in eorum gratiam redeamus. Egregie hoc docet Conservator, (x) unicuique Patris coelestis favorem negans, qui fratre offenso sine reconciliatione tentata Deum adeat. (y)

§ 20. Porro unicuique rem interius perspicienti patebit, inimicorum numero excipiendos esse eos omnes, qui 'universe malo erga nos animo non ducuntur, sive nunquam, sive subinde tantum minus bene erga nos affecti. Plurimi nobis displicent homines sine ipsorum culpa; atque adeo quam maxime foret improbandum, si eos haberemus inimicos nostros, qui ipsi nullo malo studio, nulla malitia adversus nos ducuntur, sed simpliciter aliqua re, forsitan

(v) Cf. I. W. KELLNER *die Gebote Jesu Christi* s. 190. edit. 3^{ae}. Bamberg. et Würzburg. a. 1794. (w) Cf. KLINKENBERG *Onderw.* T. X. p. 645. (x) Matth. 5: 23. sq. (y) Neque tamen hoc impedit, quominus eiusmodi homo revera inimicus noster evadere possit, si in sua opinione perseveret, nec velit reconciliari. Sed de hac re postea.

ipsis etiam ignota, nobis displicent. Unusquisque, ni fallar, hoc facile concesserit: at perspicuitatis causa haec addantur exempla.

Saepe aliquis de re quadam graviore sententiam suam pronuntians nobis magnopere displicere potest, utpote nostrae sententiae contraria professus. Iam vero si ille hac in causa nos offendere nequaquam studuerit, omni profecto dubio caret, num sit propterea inimicus putandus. Potuit enim vel nescire, quid nos sentiremus, vel si noverit, iustis induci rationibus ut aliter sentiret. Praeterea viri boni est, non aliorum semper proferre sententiam, propterea quod hi ita statuunt, sed suum etiam modeste interponere iudicium. Quamvis enim ἡ ἀγάπη οὐ φυσιοῦται, (x) est tamen unicuique libere iudicandi facultas, eamque et nobis concedi cupimus. Atque hoc ante omnia tenendum est, ipsi propositum non fuisse, nobis se opponendi ut molestus esset, sed verum profitendi consilium ei fuisse, neque ullo malo eum erga nos animo duci.

Quis etiam est, qui quempiam inimicum esse propterea arbitretur, quod is, pro ratione sua, dictis aut risibus nonnunquam ipsum exposuerit facile largiendis? Contra vero saepius illos homines ipsi offenderemus, si eos, nullo malo erga nos studio abreptos, propter illam simpliciter agendi rationem, ipsis natura propriam, inimicos haberemus. Etenim ἡ ἀγάπη οὐ παροξύνεται. (a)

Pariter imprudentiam proderet atque superbiam, si quis eum inimicitiae accusaret, qui dubia quadam agendi ratione aut negligentia aliqua invitus suspicionem moveret, minus se ipsi favere. Ἡ ἀγάπη enim, quae omnes regere debet, πάντα ὑπομένει. (b)

Qui autem sensu, affectibus; moribus a nobis differunt, nullo modo hanc ob causam censeantur nobis adversari. Quid enim, nonne sua quisque natura ducitur, stultumque sit postulare, ut nos duces quisque sequatur?

Denique hoc moneo. Nonnunquam fit, ut suo quodam studio nobis molesti sint homines, nec tamen propterea inimici putandi. Etenim in hac, qua vivimus, societate non raro plures homines eandem rem appetunt, qua tamen simul frui nequeunt. Ita cum fit alter alterius aemulus, fieri aliter nequit, quin saepe sibi invicem noceant et efficiat alter, ut aemulus spe sua excidat. Quodsi

(x) 1 Cor. 13: 4°. (a) 1 Cor. 13: 5°. (b) 1 Cor. 13: 7^a.

vero hic aequis iustisque utatur subsidiis ad rem acquirendam, quam et nos cupimus: nullo modo est inimicus propterea nominandus. Saepissime enim id ipsam postulat eius officium; et re bene perspecta posset sic uterque alterum eodem iure inimicitiae accusare. Sed quod ab initio de ceteris istis diximus, id valet imprimis de his: oportet enim, ut aemuli animus ab omni studio nobis nocendi sit alienus. (c)

§ 21. Inter cognatos atque amicos, aut similes homines, qui bono erga se invicem animo esse solent, existunt nonnunquam controversiae quaedam atque similitates. Si quid sit, quod minus iis placeat, aliquando mutuae conignotionis officiique sui immemores affectu quodam abripiuntur, contrario iis sensibus, quibus semper erga nos feruntur. Itaque offendunt nos malisve afficiunt, quorum ipsos postea poenitet, quippe ab iis abhorret animus eorum nobis universe amicus. Hi ergo homines, qui pro tempore quodam et inviti fere a nobis quodammodo sunt alieni, male profecto dicantur inimici. Uti enim amicos non dicimus, qui interdum bono erga nos sunt animo, ceterum a nobis alieni; ita neque inimicos merito dicimus, qui interdum male, ceterum bene erga nos affecti sunt. Tum demum fiunt inimici, cum mutato universo animo, affectus ille in perpetuum convertitur studium. Itaque hos semper ut amicos consideremus, iisque facile condonemus quae male egerunt, neglectamque coniunctionis officiique observationem ne in malam continuo partem accipiamus! (d)

§ 22. Sunt praeterea homines, qui nullo peculiari vinculo nobiscum iuncti, non magnopere nobis placent, neque propterea inimici aut hostes putandi: civitate dico, aut regione, aut natione diversos. Posant ii esse inimici, uti deim videbimus, at inimici nequaquam dici propterea debent, quod nobis nulla cum iis intercedat coniunctio, qua grati nobis acceptique sint. Eodem enim iure illi nos ipsos, etsi nullo in eos malo studio ductos, hostes habere

(c) De toto hoc loco cf. REINHARD l. l. Th. IV. § 302. (d) Cf. Luc. 17: 3, 4. coll. Matth. 18: 15-17. Ex his enim, quamvis proprie ad rem nostram non pertineant, possumus tamen rite quaedam hinc deducere, quatenus in re simili versamur. Quae enim IESUS h. l. praecipit, peculiariter referenda videntur ad populares Iudaeorum inter se invicem, ad ἀδελφοί, fratres Iudaeos; nos autem de fraterna consanguineorum amicorumque caritate dicimus.

Ceterum his in locis docet etiam CHRISTUS velle se, ut poeniteat amicos, fratres, populares nostros malefacti, et ut id confiteantur, quo possumus id iis condonare cumque illis reconciliari.

possent. Antiquorum igitur ratio minime probetur, qui alienigenas quosque barbarorum nomine vocarent, eosque, si patriae salus postulare id videretur, ut hostes tractarent. Sed vero teneamus semper, quascunque gentes iisdem quibus nos, esse iuribus, eadem ratione habendas utpote gentes, neve eas hostes dicamus prius, quam factis ostenderunt, velle se revera tales a nobis haberi.

Atque hoc satis dilucide nunc ostendisse nobis videmur, inimicos iuste haberi non posse, qui vel nulla peculiari re nobis placent, vel sine ipsorum culpa nobis displicent, ceterum non male erga nos affecti, vel denique qui non universe malo erga nos sunt animo. Videndum nunc erit, quinam ex nostro quidem iudicio inimicis iure accenseantur.

§ 23. Inimici igitur ii habeantur, qui universe malo erga nos sunt animo; idque sine nostra culpa. Dicimus autem sine culpa nostra malo erga nos animo duci eos quoque, qui postquam a nobis laesi erant, invitati etiam a nobis sunt ad reconciliationem, sed vel sic tamen pergunt nos male habere. (e) Huic enim inimicitiae quamvis nos primi opportunitatem dederimus, nunc tamen eius causa in nobis quaeri amplius non potest. Sunt ergo inimici, homines nobis male et cupientes et facientes: (f) qui continue nobis insens, quaecunque tandem fuerit inimicitiae opportunitas, (g) sine iure in nos invehuntur et continuo feruntur studio nos laedendi. (h)

Quae quidem si comparemus cum antea allatis *ιστο* et Apostolorum dictis, statim videbimus hos eos ipsos spectasse, si *ἡμεῖς* iuberent amore prosequendos, eosque in sermonibus ac scriptis pro diversa adiunctorum ratione vocarent vel nos *κατασπέντες*, vel *μισοῦντας*, vel *ἐνεσθίζοντας καὶ διωκόντας*. (i)

§ 24. Quantopere autem nos oderint inimici, hoc alii aliter produnt, effectusque inimicitiae apud alios alius esse solet. Sunt, qui animum suum inimi-

(e) Cf. § 19. (f) Vid. PESTEL, *Fund. Iur. Nat.* P. I. p. 342. § 203. cf. Matth. 5: 44. et quae de h. l. diximus. P. I. (g) Cf. KLINKENBERG *Onderw. in den Gods.* T. X. p. 645. sq. (h) Saepius etiam terra de causa a nobis inimici habentur, qui re vera inimici non sunt. Sed de hoc iudicii errore hic non agimus. Habentur ii pro inimicis; adeoque quae inimicis, eadem iis etiam praestentur. (i) Vid. quae P. I. dicta sunt de hac re. Cf. TITTMAN *Christl. Mor.* § 634. et KLINKENBERG *Onderw.* l. l. p. 657.

cum non adeo factis demonstrent; sunt etiam, qui eundem produnt quacunque opportunitate vel oblata vel quaesita. (k)

Illi quidem quamvis ira incenduntur subinde, disimulant eam, odiumque intra pectus abscondunt, quo pergunt nos prosequi. Felicitati nostrae invident; de eaque dolent; ex calamitatibus vero et miseria atque ex interitu nostro voluptatem capiunt, gaudent de nostro dolore. Deserunt nos, neque ubi possint ac debeant nobis succurrere gestiunt; et quamvis mala nostra ipsi non augeant, propter ea tamen quae nobis accidunt mala, toto animo laetantur.

Horum vero, qui odium, quo feruntur, re factisque ostendunt, alii quidem tardiores sunt, vehementiores alii, pro varia inimicitiae causa, diversaeque hominum indole et conditione. Invidiae adeo atque livori addunt nocendi studium, solentque adeo inhiare cuilibet opportunitati, ingrati quid et noxii nobis faciendi. Verbis saepius nos infectantur: iniurijs afficiunt, execrantur, honori nostro famaeque nocent, iniquum de nobis iudicium ferendo, criminando, calumniando, maledicendo, irridendo. Factis etiam nobis adversantur quovis modo: aliorum animos a nobis alienare student, propositis nostris obstant, dolo nos fraudibusque circumveniunt, detrimentum inferunt, periculis nos obiciunt, tranquilla vita nos frui impediunt, aut quo possunt modo nos persequuntur. Et quamvis rarius hoc fiat, eo nonnunquam procedunt inhumanitatis, ut odium ardentissimum sanguine nostro explere tentent. (l)

§ 25. Ut vero accuratius etiam inimicitiarum ratio definiatur, inimici non modo censendi sunt; qui nobis ipsis propter solam nostram ipsorum rationem adversantur; sed variae etiam nostrae cum aliis coniunctionis est ratio habenda. Quo facto videbimus quibusnam in rebus inimicitiae vario modo sint conspicuae, poteruntque facile, quae nunc de vario inimicitiarum gradu diximus, ad haec singula speciatim referri.

Est enim inimicitiarum ratio diversa pro diverso, quo cum aliis hominibus coniungimur vinculo. Et quamvis doctrina Christiana non singula enume-

(k) Cf. Matth. 5: 44. Rom. 12: 14. sqq. (l) De hoc loco cf. REINHARD O. I. Th. IV. § 302. FETTEL *Fund. iur. Nat. P. I.* § 203. p. 342. sq.

ret officia, singulis in rerum adiunctis erga singulos cuiusque generis inimicos praestanda; φιλεχθρίας tamen commendatio in hac doctrina ad omnes illos inimicorum species est omnino referenda, uti res ipsa docebit.

§ 26. Quicumque *homo* est, eatenus ipsa duce natura, nobiscum est coniunctus; (m) sed ex hac ipsa conditione unice spectata, oriuntur saepius inimicitiae. Coniuncti autem praeterea sumus cum nonnullis hominibus *peculiaris societatis* unius cuiusdam vel etiam plurium vinculo; (n) qui alter fons est inimiciarum, suo modo spectandarum. Omnes autem utpote homines *cum Deo coniuncti* sumus, (o) sed alii alia ratione: ex qua coniunctionis diversitate fit haud raro, ut in se invicem invehantur homines, inimicitiaeque existant acerrimae. Operae pretium ergo videtur, ut antequam amoris erga inimicos rationem definiamus, paucis etiam exponamus, quomodo singula illa hominum vincula singulas pariant inimicitias.

§ 27. Utpote homines intelligentia valemus omnes; et ut veri indagandi studio ducamur oportet. Quodsi sententia nostra cum aliorum sententiis conveniat, eo ipso sponte cum iis coniungimur. Sin vero iudicium nostrum ab aliorum iudicio discrepet, non raro hos videmus aegre id ferentes nobisque infensos; atque saepe perverso ducti veri studio, aut potius suae sententiae propugnandae ardore incensi; neque ratione, ut par est, utentes, ad suam opinionem tuendam vindicandamque nos invadunt, neque tantum sententiae nobis contrariae patronos se produnt, sed eo etiam procedunt, ut quocunque possint modo nobis adversentur. Ex quo intelligentiae iudiciiue dissensu inimicitiae saepe gignuntur diuturnae.

Neque iudicio tantum et intelligentia discrepantes, a se invicem alienantur homines, sed etiam sensu suo maxime diverso in inimicitias aguntur. Quis enim est, quin observaverit aliorum hominum alium esse sensum et saepe prorsus contrarium? Iam vero cum sensu imprimis vivat homo vigeatque; mirum profecto non est, si inde animorum pugnae excitentur, adeoque in se invicem invehantur homines, inimicitiaeque oriantur acerrimae ex ea ipsa animi facultate, quae si homines coniungat, suavitatem creat maximam vitamque reddit vere vitalem. Quarum inimiciarum exempla saepe praebuerunt illi vi-

(m) Cf. Act. 17: 26. (n) Cf. Rom. 13: 1. sqq. aliaque loca. (o) Cf. Act. 17: 28.

ri, qui in poësi et eloquentia iudicanda versantur et perquam inhumaniter fabinde eas tractant artes quae ab humanitate nomen habent.

Sed uti haec et intelligentiae et sensus discrepantia in voluntatis inclinationes agens odia aliquando parit; ita longe pleraeque inimicitiae prodeant ex ceteris huius ipsius voluntatis desideriis atque cupiditatibus, quae saepe in hominibus solent esse plane oppositae. Quodsi ergo alter velit, quod nolit alter, alteruter vero sui, quod putat, inris nihil quiequam amittere velit, neque vel paululum ab eo discedere, quod saepius omnia experiamur, huius animus alteri oppositus sensum sensumque ab eo magis alienatur, in eumque vehementiori deinceps impetu invehitur. Sic coniunctionis inter utrumque sensus perit, odium aliquando existit fervidissimum, neque raro fit, ut malus iste homo alterum inimice persequatur.

Has autem omnes ob causas nonnunquam nobis ipsis adversantur homines; et hi quidem inimici sunt, quos diximus propter nostram ipsorum rationem nos odisse et propter voluntatis nostrae, nostrique sensus et intelligentiae nostrae modum peculiarem. Sed saepe etiam eadem ob causas aliis hominibus adversantur, quibuscum eo ipso naturae humanae vinculo coniuncti sumus; quorum ergo iura, homini debita, et felicitatem cordi habere nos oportet. Adeoque illos etiam aliorum hominum inimicos et iniustos eorum adversarios vir bonus iura humana violare existimabit, gentique ipsi humanae, adeoque et sibi adversari, qui cum *homo* sit, *humani* nihil a se alienum putat.

§ 28. Et haec quidem omnia ad omnes homines, propter id ipsum quod homines sunt, pertinere censeantur, etiamsi nulla alia iis intercedat necessitudo. Sunt autem alia etiam vincula, quibus adstrictos nos sentimus nonnullis hominibus, quaeque adeo eo ipso, quo arctius nos coniungere deberent, inimicitiae et disjunctionibus ansam praebent. Quaeque eadem faciunt praeter ea, ut inimicos nostros censere debeamus, qui societati, ad quam ipsi pertinemus, adversantur eamque offendant.

Natura autem ipsa societatem quamdam constituit familiam cuiusque, quaecumque arctissime iunctum se existimet, ita ut cognatos sui veluti partem habeat, aut familiam suam corpus quoddam efficere putet, cuius ipsa pars habeatur. Similiter cum sententiarum, studiorum voluntatumque consensione amicitiam cum aliis contraximus, haec amicorum coniunctio efficit, ut quae amicorum sunt, eadem et nostra esse existimemus; *κοινὰ γὰρ τὰ τῶν φίλων*,

Quocirca haec societas ratio et haec intima et cognatorum et amicorum coniunctio facit, ut qui his adversantur nobis carissimis, censendi sint nobis adversari. Cum enim inimicos sese ostendant eorum quibuscum in unum veluti corpus sumus redacti, hos laedentes, nos quoque ipsos laedunt.

Praeterea vero eadem haec arcta coniunctio disiunctioni maximae ansam subinde praebet. Nam pro rerum multitudine, quas simul experimur cum amicis et cognatis, et quas simul expetimus et una iudicamus, multa etiam sunt opportunitates disensuum simultatumque, quas nisi mutus compescat amor, inimicitiae facile ex iis oriuntur. Et quamquam, iudice Cicerone, (p) *nihil est turpius, quam cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris*; accidit tamen nonnunquam, ut etiam in graves inimicitias convertant se amicitiae. (q) Quod idem saepius etiam in familiis locum habere et odia gignere vix restinguenda, tristis docuit experientia.

Cum vero agatur de societas vinculis, quae novarum inimicitiarum opportunitatem praebent, imprimis in censum venit ea societas, quae civili vinculo nos cum aliis coniungit; quo fit ut mutuam civium totiusque aut civitatis aut patriae felicitatem provehere nos oporteat. Quodsi enim eiusdem patriae cives de publicis rebus disentiunt, saepe hinc ex ipsis civibus nostris sunt, qui nobis sunt infesti. Quodsi praeterea alienigenae patriam vel civitatem nostram aggrediuntur dominandi aut rapiendi aut nocendi studio, hi patriae civitatisque hostes, nostri quoque hostes sunt atque inimici.

§ 29. Neque tantum quae hominibus intercedunt vincula inimicitias participant; sed et id ipsam nostrum cum Deo vinculum, quod deberet arctissime homines coniungere, saepius in causa est, ut multi a se invicem disiungantur sibi que invicem adversentur. Uti autem in ceteris illis, ita etiam in hac ipsa re aut nobis ipsis peculiariter adversantur homines, aut toti quidam societati adversantes, cui nos ad Deum colendum sumus addicti, nostri quoque sunt inimici putandi. Quot autem quantasque inimicitias excitaverit diversa in rebus sacris cogitandi sentiendique et Deum colendi ratio, testis est historia, quae docet hanc ipsam rem homines reddere sibi invicem infensissimos. Exemplo sint Samaritani Iudaeis, Iudaei alienigenis inimici atque Christianis,

(p) Laelius c. 21. (q) CICERO l. l.

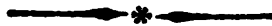
Christiani Christianis; aliam rationem secutis; et his denique ipsis infesti Muhammedani.

§ 30. Quodsi iam quaeramus, haec aliorum adversus hominem aliquem inimicitia, quamnam vim per se in eum habitura sit, si nullam praecepti de amore erga inimicos rationem habeat; erit illa profecto maxima et ingratissima. Ille enim istos homines continue cogitabit sibi inimicos, perversamque eorum rationem, felicitati suae noxiam semper in animo habebit: cetera vero quae illis hominibus insunt praestabilia et vincula, quibus est cum illis coniunctus, negliget. Efficiet autem illa cogitatio sensum molestissimum, qui cum vehementior fiat, in affectus prorumpet atque iram aliquando maximam. Quam quidem molestiam et haec obstacula felicitati suae obiecta cum removere studet, aversabitur ab ipsis inimicis in eosve invehetur; imo vero mala malis haud minoribus rependet. Ut brevi dicam, haec istorum hominum tanquam inimicorum continua cogitatio et hic molestissimus ab iisque abhorrens sensus, in affectus erumpens, et haec denique voluntas, qua mala iis et cupiet et aget; haec igitur efficient, ut homo naturae impetu feratur ad inimicos odio habendos.

Quo quidem odio cum nihil sit homine Christiano indignius, nihil magis noxium et ipsi et toti generi humano, unum in paucis gravissimum est indagare, quomodo in aliam eamque meliorem viam homo deduci queat. Est autem homini praeter intelligentiam, sensum voluntatemque etiam data *rationis facultas*; qua ratione praedito viam illam ei monstrat doctrina de amore inimicorum. Hunc igitur amorem paullo accuratius examinare nunc aggredimur, sperantes fore, ut eius rationem secundum religionis Christianae principia exponere possimus.

P A R T I S S E C U N D A E
S E C T I O A L T E R A.

*De natura et indole amoris erga inimicos praestandi
secundum doctrinam Christianam.*

§ 31. **A**mare aliquid solemus quando rem cognovimus, nobis vel aliis nobiscum iunctis utilem aut suavem aut per se eximiam. Dicimur autem eam amare si ea cognita delectemur, eandemque appetamus. Amamus hominem, si ipsum quatenus nobiscum est coniunctus cognoverimus, et in his ipsis, quae ad nostram pertinent coniunctionem, eo delectemur, si placeat nobis propensioneque erga eum simus voluntate in iis rebus, quibus iuncti cum eo sumus. Sic puer amore prosequitur parentes, amicus sic amicum amat. Puer si patrem noverit, quocum tenerrimo sanguinis vinculo coniunctus est, qui ipsum curat atque fovet, cui bona quaecunque debet, quocum ergo multis arctisque iunctus est vinculis, non potest non incundo sensu perfundi, eique pater certissime placebit: flectetur autem simul pueri animus, ut patrem tanquam sibi benevolentissimum amet, et voluntate ipsum prosequatur propensa. Amicorum similis ratio est. Iuvenem cognosco, eius indolem sensim sensimque perspicio, eamque video sentioque egregie consentire cum mea ratione: et hoc quidem ipsum vincula constituit, quae me cum illo iungant: placet ille mihi, eoque in iis omnibus quae cognovi delector: quocirca animus meus sensim paulatimque in eum magis inclinatur, voluntatisque meae ad ipsum propensio efficit, ut ipsum amare merito dicar.

§ 52. Ex his, ni fallar, apparet, amorem genere suo semper esse eundem, specie tantum differre posse et revera differre saepissime. Pro varia enim cuiusvis coniunctione cum aliis amor varie dirigitur variamque habet rationem. Est enim vel perpetuus atque ardens, vel inconstans, mediocris,

communis, vel cum veneratione quadam coniunctus vel cum benevolèntia, qua inferiores complectimur. Attamen, quod ad illius naturam attinet, amor idem est semper, est enim animi ad hominem propensio. Atque hoc tantum observari volumus, ad omnem amorem haec requiri: ut primum quidem hominem cognoscamus quatenus nobiscum est coniunctus; dein ut ipso delectemur nobisque placeat in iis quae ad eam coniunctionem pertinent; denique ut in iis ipsis propensa erga eum simus voluntate.

Ut igitur φιλεχθρίας rationem exploremus, primum videndum erit, quanam inimicis nobiscum intercedant vincula, propter quae eos amare oportet; dein exposituri, quisnam igitur sit qualisque inimicorum amor.

§ 35. Conservatorem nostrum eumque secutos Apostolos praecepto de amandis inimicis, nequaquam id voluisse, ut hos amaremus propter id ipsum quod nobis inimici sunt; quodque adeo coniunctionis vinculum a sua parte diruerint; facile quisque intelligat. Pugnaret hoc cum ipsa natura nostra; (r) sed contrarium praeterea et verbis (s) et exemplo suo (t) docuerunt IESUS et Apostoli, quippe qui peculiaria officia amicos docent amicis, eos, qui beneficia acceperè, fautoribus suis praestanda. Quocirca sunt alia quaedam in inimicis spectanda, quae cum intercedant iis nobiscum, eos amare oportet. Haec autem oriuntur *vel* e rebus universis, quae semper locum habent, *vel* ex aliis non universis, quae nobis cum aliis inimicis intercedunt, cum aliis non intercedunt.

§ 34. Sunt igitur universa quaedam semper locum habentia; quae nos coniungunt, ut cum unoquoque homine, sic et cum inimicis nostris; propter quae amare ipsos decet.

Laetamur nos homines esse natos. Eadem autem qua nos gaudemus, gaudent quoque inimici, natura humana, una nobiscum sunt homines. Una nobiscum ceteris praestant animalibus, pari gaudent corpore egregio, animoque ratione praedito et immortalis. Simili in conditione versantur: eandem incolunt terram; iisdem rebus indigent; eodem modo eadem universae studia explere nituntur. Imprimis vero attendendum est, quod communi nobiscum peccandi labe infecti, eodem male agendi periculo semper expositi per se, aequè ac nos;

(r) Cf. § 30. (s) Cf. Cl. HERRINGA *Verkl. der Bergr. v. Ies.* p. 84. (t) Cf. § 15.

infelices sunt atque miseri. Sed quae nobis, eadem et iis felicitatis recuperandae spes facta est, eadem ad hanc via est aperta. Ex eadem porro stirpe unoque nobiscum sanguine sunt oriundi, ab uno eodemque Deo procreati et procurati, unus iis idemque ac nobis est Pater, qui omnibus simul eandem incolendam dedit tellurem. (u) Ab hoc autem Deo ad unam omnes sortem destinati, in unum omnes tendimus finem.

§ 35. Sed praeter haec universa, sunt et alia nobis insuper cum nonnullis inimicis communia, cum aliis non item. Quae si accedunt, novum constituunt insuper coniunctionis vinculum; amoremque dirigunt. Sunt autem ea *vel* in peculiari hominum cum hominibus coniunctione posita, *vel* in peculiari cultu divino, quo invicem confociantur homines.

Plurimis igitur cum inimicis eiusdem patriae sumus participes, cum aliis in eadem habitamus regione, saepe unius civitatis cives, eiusdem urbis incolae. Quae omnia, ut cum ceteris hominibus, ita cum inimicis arctius nos coniungunt. Sed magis etiam coniunguntur homines sanguinis vinculo: quocirca et hoc in inimicorum amore regundo imprimis est attendendum; si forte illi ex iisdem parentibus nati, vel cognatione et affinitate nobiscum iuncti sunt. Quibus addatur peculiarium sodalitatum vinculum, mutuo quodam pacto iutarum; in quibus si orientur inimici, hoc peculiari quodam modo amare oportet. (v) De quibus omnibus egregie scripsit CICERO; ubi de caritate generis humani dicens, *quae nata, inquit, a primo fatu; quo a procreatoribus nati diliguntur, et tota domus coniugio et stirpe coniungitur; serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitias: post vicinitatibus cum civibus, et iis qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanae.* (w)

Tandem vero his omnibus accedit etiam coniunctionis ratio inter homines, orta a cultu Divino. Cuius rei uti disensus disiungit homines, ita consensus eos coniungit arctissime. Cum nonnullis autem inimicis unum colimus Deum,

(u) Gen. 1: 27, 28. coll. Act. 17: 26. (v) Sic in disciplina Christiana semper etiam attenditur ad vincula quibus cum singulis coniungimur. Erga populares peculiaris commendatur amor Luc. 17: 3, et mutui Christianorum amor prae ceteris inculcatur in epistolis Apostolorum; e. g. 1 Cor. 13. Gal. 6: 10. 2 Petr. 1: 7^a. (w) *De Fin. Bon. et Mal.* V. 23

forte etiam eodem modo; immo subinde ad eandem plane societatem pertinemus Deo sacram, quod arctissimum omnino constituit vinculum.

§ 36. His ergo spectatis, quae vel semper nobis cum inimicis communia sunt, vel quae nonnunquam insuper accedunt, nunc de eorum amore melius dicere poterimus. Itaque *primum* paucis dicemus; quamnam haec omnia per se vim habere debeant, si nulla inimicitiae habeatur ratio; *dein* diligentius inquisituri, quomodo haec ipsa inimicitiae cogitatio amorem illum nostrum moderetur, et quis igitur peculiariter inimicorum amor sit ex praecepto *IN*SU et Apostolorum.

§ 37. Eo autem modo constituti sumus, ut quae in quacunque natura reperiamus nobis communia, similia nobis aut paria atque nostrae rationi congruentia, ea sensum nobis infundant iucundum, animique adeo statum efficiant, quem conservare conamur: eo autem iucundiorem sensum illum, quo plura habeantur nobis cum illa natura communia. Cum hac igitur nos illa coniungunt, eiusque appetitum in nobis excitant, animumque in eam reddunt propensum. Qui quidem amor eo debet esse maior, quo plura atque arctiora cum singulis hominibus nobis intercedunt vincula. (x)

Itaque uti ceteros homines, ita et inimicos eo amore complecti nos oportet, quem requirit humani generis vinculum. Sed praeter hunc universum amorem, qui semper iis debetur, accedit etiam nonnunquam in amore inimicorum peculiaris illa ratio, qua aut cives, aut quoscunque socios singulares, aut cognatos, aut eiusdem cultus divini participes complecti nos decet. Quae quidem vincula quo plura cum singulis inimicis nobis intercedunt, eo magis hos, uti ceteros homines omnes, tanquam tales cogitare, iisque omnium earum rerum ratione delectari oportet; animumque habere erga eos propensum.

(x) Digna mihi videntur quae hic opponam M. CLAUDII verba: *Einerley Gefühl, einerley Wunsch, einerley Hoffnung einigt; und je inniger und edler dies Gefühl, dieser Wunsch und diese Hoffnung sind, desto inniger und edler ist auch die Freundschaft, die daraus wird.*

Aber denkst du, auf die Weise sollten ja alle Menschen auf Erden die innigsten Freunde seyn? Freylich wohl! und es ist meine Schuld nicht, das sie es nicht sind. Opusculi venustissimi: *Asmus omnia sua secum portans, oder Sämmtliche Werke des Wandsbecker Bothen.* Part. IV, edit. novissimae Hamburgiae a. 1819. Vol. II. p. 9.

§ 58. Sed haec simpliciter dicta de ceteris quidem hominibus sufficiunt; de inimicis non sufficiunt. Sunt enim ii de quibus amandis hoc loco dicimus; inimici nostri, nec possumus, neque etiam *ixsus* et Apostoli unquam inaserunt; huius inimicitiae cogitationem prorsus excludere, nullamque eius habere rationem. Et haec quidem ipsa inimicitiae cogitatio sensum nostrum afficit, animique dirigit inclinationes. Itaque videndum est, quamnam haec res vim habere debeat in animum nostrum, et quomodo id ipsum congruat cum iis, quae effici diximus cogitatione vinculorum, quibus cum inimicis iuncti sumus.

Inimicos nostros tanquam inimicos cogitare, natura nostra iubet, (y) iubet universae societatis humanae salus, iubet peculiaris, quo amicos complecti decet, amor, ab ipso *ixsu* commendatus. Docet hoc universae doctrinae Evangelicae contemplatio. Quicumque enim conceaserit, *ixsum* atque Apostolos non tantum non prohibuisse, sed excitasse etiam atque aluisse iustum nostri ipsorum amorem, non facile idem sibi persuadebit id eos voluisse, ut nullo ingrato sensu afficeremur, si iniuste ab inimicis tractaremur. Quod quidem vel levissimas nostras salutis curae contrarium commendari nulla ratione potest per religionem Christianam, quas homines maximae salutis participes reddere studet; Sed praeterea ex Evangelii praecepto malum quodcumque omni modo est aver-
sandum. Quod si verum est, uti est verissimum, quis unquam crediderit, iuberi Christianos nullam habere rationem mali, quo ipsi petuntur? Cumque moveamur, si alios homines tranquillitate, honore, bonis, felicitate, vita im-
pie privatos videmus: quis non moveatur iniuriis, sibi illatis? Homo ille non sit, qualem eum esse vult et ipsa naturae vox et Evangelii doctrina! Denique hoc ipsum docet *christi* exemplum. Hic enim, cuius agendi ratio quam exactissime ipsius doctrinae indolem expresit, saepissime ipse ostendit se inimicorum suorum, mala contra ipsum molientium, conamina damnare, vivideque iis se esse affectum, quae adeo verbis non raro severe reprehendit, (z) In re notissima unum sufficiat exemplum illustre. *CHRISTUS* e cruce pendens pro inimicis iniquissimis, ipsum interficientibus, precatus est, adeoque splendidissimum φιλεχθρας exemplum dedit; sed in ipsis his precibus ostendit, se eorum malitiam probe sentire, minimeque eam negligere, cum precetur, ut ipsis Pater

(y) Cf. ION. LAUR. V. MOSHEIM *De Zedenk. der Heilige Schrift*, P. IV. p. 257. edit. Belg.
(z) Cf. dicta § 15.

velit condonare. Neque vero ullam haberet commendationem hoc praeceptum, neque esset ille amor virtutis nomine dignus, si inimicitiae nullam habere rationem oporteret, sed considerandi inimici tantummodo essent ut amici, aut saltem arcte nobiscum iuncti. (a)

§ 39. Sed difficile hinc oritur iudicium de amore inimicorum, quia tandem esse debeat. Quid enim? Licet eos cogitare tanquam hominibus adversantes, et eosdem tamen ut homines amare decet. Nonnunquam civitati nostrae aut cuicunque societatum generi ipsique adeo religioni, atque sic nobis etiam ipsi inimici sunt atque iniurii; et hanc quidem iniuriam vindicandam, et inimicis resistendum esse docet Christiana religio; (b) quae vero eadem docet inimicissimos etiam homines esse amandos. Quorum praeceptorum si alterutrum observemus, alterum negligamus, aut homines, quos nobis cogitamus inimicos, non poterimus non odiasse, aut inimicos, neglecta eorum malitia, amando et nobismet ipsis et ceteris hominibus et ipsi Deo adversabimur; atque adeo hoc ipso cum inimicis amemus, nosmet ipsos ceterosque homines et Deum ipsam supremum odio habebimus. Hoc autem velle nequaquam potuit religionis nostrae Conditor supremus, et sic quidem secum ipse pugnaret. Illud igitur satis constat, neutrum praeceptum negligendum, utrumque esse coniungendum. Sed quomodo sint coniungenda et ad consensum redigenda, et quibus limitibus sit coercenda inimicorum aversatio et quousque progredi possit eorum amor; haec igitur, antequam ex ipsa religione Christiana effecerimus, non modo qualis sit ille amor dici nequit, sed ne intelligi quidem potest, quis ille sit et quaenam eius natura et indoles propria.

§ 40. Facile autem hanc rem ita dirimere possumus, ut dicamus haec offi-

(a) Rite hoc observavit VAN VLOTEN in *Prakt. des Byb.* ad Matth. p. 205. ubi haec scribit: *Jezus Zedeleeer wil niet, dat wij onzen vijand als een' edelmotdig vriend zullen behandelen; vijand moet hij in onze schatting blijven, wien wij onze goedwilligheid, ja onze grootmoedigheid, willen doen onder vinden, en dan eerst wordt dat bestaan in ons deugd, als het zoo omtrent den onwaardigen geoefend wordt.* (b) Propterea enim principes habentur in unaquaque societate bene constituta, voluitque ipse Deus, ut iis subesse quisque civis. Cf. Rom. 13: 1—7. Deinde etiam hoc docemur ipsius IESU exemplo, Ioh. 18: 4—8. Luc. 22: 48. Ioh. 18: 23. Luc. 22: 67—69. Ioh. 18: 33—38. et alibi; ut et exemplo Paulli Act. 22: 25, c. 25: 11. Neque contrarium eius iubetur Matth. 5: 39. aut 1 Cor. 6: 1—9. aut alicubi in N. T. Inimicis autem sese opponere, expresse suos iubet Paulus Phil. 1: 27b. 28a. ceterum erga eos lenissimus Phil. 3: 18b.

cia ita esse exercenda, ut alterum alteri non repugnet. Et re vera sic alicuius praecepti indoles, ex ceterorum, quae cum illo coniuncta sunt; praeceptorum consideratione, rite cognoscitur: et sufficiat omnino in CHRISTI doctrina, ut iubeamur inimicos amare, cum huius amoris limites facile cognoscere possit quicunque omnia observet praecepta. At vere est hoc et ad praecepti sententiam investigandam tutius, et ad officii vim intelligendam exquisitius, et ad auctoritatem mandati vindicandam efficacius, si ipsius Legislatoris aut sententiam quandam aut praeceptum habeamus, quod nostri praecepti rationem restringat, illiusque rationem ita definiat, ut cum ceteris omnibus facile componatur. Hoc igitur praeceptum, si quod sit, tale sit oportet, quod et inimicorum amorem complectatur, et simul eius limites indicet, quibus contentus consentaneus sit inimicorum amor ceteris religionis nostrae officiis cunctis. Quale quidem praeceptum, quod simul primum in tota ISSU CHRISTI doctrina est habendum, (c) dedisse mihi videtur sapientissimus Doctor, cum iuberet: „Deum supra omnia ama, alios vero ama, uti te ipsum!“ (d) Et vero omnino egregium est hoc praeceptum, neque ullum unquam datum esse mihi videtur, hoc CHRISTI mandato praestantius. Omnia enim officia et Deo et nobismet ipsis et aliis debita non tantum complectitur; sed et naturae nostrae est convenientissimum. Eandemque ob causam mihi videtur optimam consistere normam, ad quam officia nostra erga inimicos exigamus.

Quae autem praestantius est hoc praeceptum, eo cavendum magis, ne divini illius effati vim frangamus interpretando, aut ipsam legem debilem, ut nostrae succurratur imbecillitati, aut aliunde petamus, quae huius mandati rigorem aut mitigare aut quodammodo enervare possint, quandoquidem nimis arduum nobis videatur illud officium. (e) Cuiusmodi interpretationes, quales saepe de hoc etiam praecepto excogitantur, religionis nostrae existimationi ac

(c) Cff. quae diximus hac de re § 1. (d) Cff. Matth. 22: 37—40. Marc. 12: 30, 31. Luc. 10: 27, 28. (e) Quamvis enim homo hac in terra non eo perveniat, ut perfecte huic legi obtemperet, tamen propterea minime damnandus est religionis nostrae Conditor, qui hanc nobis legem scripsit. Superet illa imbecillae nostrae rationem, nequaquam tamen cum ea pugnat, imo vero ipsi convenit egregie. Ea exerceamur, evolvamur, aptique reddamur, qui aliquando ad illum perfectionis gradum ascendamus. Conferantur cum his, quae animadvertit de doctrina morali Christiana universae REINHARDUS l. 1. § 173. not. 1.

divinae dignitati obsunt magis quam profunt. Sic enim si legem ad nostrum detorqueamus arbitrium, non tantum illa valde est inconstans, sed violatur etiam magis quam observatur.

§ 41. Itaque si ipsa CHRISTI legislatoris verba probe perspiciamus atque praecepti vim rite sentiamus, collatis etiam aliis eiusdem generis praeceptis; (f) haec tria in iis observanda sunt, ad nostram rem spectantia. *Primum*, hoc est oportere, nos alios homines atque adeo inimicos etiam amare plane uti nos ipsos. *Deinde* non inimici tantum, sed et ceteri omnes amandi sunt, atque pariter nosmet ipsos amare decet. *Denique* ita dirigatur amor inimicorum, ut cum amore supremo, quo Deus ipse est complectendus, sit coniunctus.

§ 42. Haec igitur *prima* lex sancitur in amore inimicorum; ut eos amemus pariter atque nos ipsos. Quod tamen praeceptum minime ita est intelligendum, ut ceteros homines omnes nobis pares habeamus atque ab omni parte similes, eademque igitur iis faciamus, quae nobis. Illud nunquam iussit Conservator, et sic ad absurda fere delabamur. Nam quid quaelibet inde sequeretur, si liberi parentes amarent unice tanquam aequales suos; aut si regni cives regem unice amarent tanquam civem, quia ipsi sunt regni cives? aut si vel inferiore vel altiore loco positi numquam alios homines nobis haberemus omnino pares? Sed id commendavit CHRISTUS, ut quod nobis factum velimus, aut aliqua in conditione possitis nobis praestitum cupiamus ab aliis, id illis in eadem illa conditione constitutis faciamus ipsi. Et id demum vere est alios amare uti nos ipsos, si in pari aut simili re aequalem illis amorem ostendamus et nobismet ipsis. Quaecunque ergo in fortuna sive beata sive misera sint positi inimici, aut quocunque vinculo nobiscum aut cum aliis hominibus coniuncti; ita eos amare, ita et sentire et velle et vero etiam agere nos oportet pro iis, uti de nobis sentiremus et vellemus et pro nobis aut ipsi ageremus aut ab aliis cupere-

(f) Imprimis Matth. 7: 12. Luc. 6: 31. de quibus locis conferantur quae antea diximus § 11. Atque ut id h. l. universe moneam, cum iis, quae nunc deinceps ex P. I. adducuntur, locis conferenda erunt, quae ibi uberius exposuimus, simulque comparanda loca, quae ibi ad Pauli imprimis dicta illustranda adduximus.

mus agi, si in ea conditione positi nos essemus. — Itaque hoc teneant, quicumque inimicos amare cupiunt, manere inimicum semper hominem, adeoque ob id ipsam quod homo sit, oportere hominem ab homine non alienum videri. (g) Sed et praeterea quae iura sibi tribuunt, utpote hominibus, eadem esse et illis tribuenda. Acqui igitur finis erga inimicos nostros, neque ullo modo iniquum de his feramus iudicium. (h) Quod eo magis cavendum est, quo facilius huc delabi soleat, qui inimicorum odio indiget. Etenim peiores vulgo eos existimat, quam re vera sunt: multa quidem sibi contraria atque noxia male inimicorum studiis tribuit, et quae minus in iis sunt probanda semper observat, virtutes eorum negligit, vitia animadvertit, iniusteque adeo iudicat. Qui vero caritate oblectatus, inimicum amat uti se ipsum, iudicium de eo fert, uti ipse indicari cupit, secumque adeo reputat nullum esse hominem, quin aliqua parte sit probandus, imo uti optimi quique sunt vitis inquinati, ita vel pessimos virtutibus interdum insignes esse, quibus aliquantum se commendunt. Iuste adeo de ipso iudicat, quod ei inest bonum, quae impietatis virtus, id omne observat, agnoscit, assumat et laudet ubique potest. Verbo: uti humana omnia in nobis aliisque hominibus amantur a nobismet ipsis aut ab aliis, pariter illa ament in inimicis, quicumque ex Christi mandato inimicorum amorem colere student.

Quod si praeterea inimici aut societatis civilis, aut utriusque familiae, aut peculiares cuiusdam familiaritatis, aut eiusdem religionis socii sint et participes nobiscum, in iis omnibus parem atque aequalem iis amorem tribuamus illi amori, quo omnes iisdem vinculis iunctos et in his etiam nosmet ipsos complecti decet. Quaecumque igitur iura bonaque his competant, ea tribuamus inimicis aequae ac ceteris omnibus: ac antem magis quo plura eaque oratione nobis, cum inimicis intercedunt vincula. Ut paucis dicam, hoc testemur: quod de ceteris hominibus valet, id valet etiam de inimicis, ut quacumque in conditione versentur, quocumque vinculo nobiscum aut cum aliis iuncti, ita ipsi erga eos finis animati, uti alios homines erga eos animatos esse vellemus, et hos laudaremus, si ita agerent. Aut, ut melius etiam Christi praeceptum exprimamus, nos in inimicorum conditione positos esse cogitemus, inimicos nostri loco ponamus, et quod

(g) PESTEL *Fund. Iur. Nat.* P. I. § 203: p. 342. (h) Cf. Matth. 7: 1. Luc. 6: 37. 199.

hac facta commutatione nobis fieri velimus, id ipsum iam inimicis faciamus, atque ita et velimus et sentiamus.

§ 43. At a ceteris tamen hominibus, qui aut bene nobis cupiunt, aut certe non male sunt erga nos affecti, aut ab amicis nostris magnopere differunt inimici! Differunt magnopere, et differt propterea amor, quem singulis praestare decet. Non licet enim inimicos ita amare uti amicos. (i) Cum amicis enim iuncti sumus iis vinculis, quae faciunt, ut et nos ab his magis quam ab aliis hominibus cupiamus amari. Haec autem vincula nobis cum inimicis intercedere nullo modo possunt. Quocirca amor ille peculiaris erga ceteros, aut benevolos nobis aut non adversantes, exercendus, et singularis ea benevolentia, gratique animi sensus, et amicitia et quae sunt his similia, ex amore inimicorum tollantur et excludantur penitus.

Quaeritur ergo, et est hoc in re nostra praecipuum, cum, quos decet amare ut homines, nonnunquam ut cives aut Christianos etiam, aut omnino uti socios, idem cum sint nobis inimici et adversantes, id, quid efficiat in amore inimicorum constituendo? Atque hoc etiam, ni fallar, ex summo illo CHRISTI praecepto, de quo agimus, optime definitur, cum eo doceamur alios amare uti nos ipsos. Si igitur, ut hoc proponam exemplum, si civis aliquis noster aliis nobis ignotis hominibus male fecerit, nobis non fecerit, nemo profecto dixerit eum propterea a nobis non esse amandum, et si miser sit non adiuvandum, aut laetandum esse neque ullo modo miserendum si iustas det malefactorum poenas. Sic igitur perspectum quoque habemus, quomodo inimicos ipsi nostros tractare deceat. Ex CHRISTI enim praecepto nos ipsos non magis amare oportet, quam illos homines, quorum isto est inimicus. Cum ergo, aliis si malefecerit inimicus aliquis, illi condonemus, et quamvis ipsam quod fecerit malum abhorreamus, ab eoque caveamus, iustasque dicamus eum luere poenas, tamen ipsius misereamur ipsumque ut hominem et civem amemus; eodem modo ipsum amare decet, si noster sit inimicus, si nobis male et velit et faciat.

Et magis etiam perspicue id ipsum docemur, ex CHRISTI praecepto inimicum amantes uti nosmet ipsos amamus. Ipsi enim si mali quid fecerimus alteri, debet omnino poenitere nos malitiae; minusque nos aestimare propter istam per-

(i) Vid. § 38 et cff. REINHARD L. L. § 302, p. 235. et CL. L. HERINGA L. L. p. 84.

veritatem nostram. Sed vel sic tamen nos amamus ipsi, bene nobis volumus et sentimus felicitatemque nostram provehere studemus: atque oportet iis omnibus prospicere, quibus constringimur in hominum societate. Ita ergo a malo quod egerit inimicus pariter abhorreamus, eumque amemus, uti nos ipsos amamus, si perverse animati ipsi fuerimus. (ii) Malum adeo, quod et ratio et Evangelium in unoquoque averlandum esse docet, in inimico quoque damnemus. Ne vero ita damnemus, ut ipsum propterea inimicum aversemur, et acri animo in ipsum invehamur. Hunc nihilominus leni feramus animo ipsique condonemus semper. (k). Itaque non continuo eum cogitamus malo quodam studio et infenso animo nobis adversari: ipsum nobis proponimus potius ut communi pravitae nobiscum infectum, viventem nobiscum inter homines peccato inquinatos, idque semper tenemus, potuisse eum errore quodam aut debilitate animi eo pervenire, ut male nos haberet. Atque Conservatoris optimi exemplo edocti recordemur, fieri saepius, ut praeiudicatis opinionibus obcoecti inimici nesciant quid agant. (l)

Propterea igitur in omni nostra agendi ratione, in colloquutionibus et consuetudine cum inimicis, et in ceteris omnibus lenes simus atque mansueti. Malum pro malo rependere nefas ducamus, ne maledicamus iis, qui maledicunt, neque iniuria afficiamus, qui iniuriis nos cumulant! (m) Sed contra benedicamus maledicentibus omniaque iis bona cupiamus: (n) moderato semper animo erga inimicos affecti, in mediis etiam infensissimis adversariis, ad CHRISTI exemplum, amorem semper ostendamus, verbisque ac sensibus eum prodamus, quaecunque tandem accidunt.

Et, quod primo loco fuerat dicendum, quicumque CHRISTO obtemperat, condonat inimico quaecunque male facta. Si quid ipsi male egerimus, id cupimus ab aliis nobis condonari, tum etiam si poenas luamus promeritas, omniumque maxime optamus, ut nobis peccatorum veniam largiatur Deus. Itaque eodem modo ex doctrina Christiana inimicis condonare nos oportet: longeque adeo abest, ut acriter atque severe inimicum condemnemus, aut poenam ipsum afficiamus, si necesse non sit. Cupimus ex animo, oblivisci iniuriarum,

(ii) Eph. 5: 11. (k) 1 Cor. 13: 4, 5. 2 Thes. 3: 14, 15. (l) Luc. 23: 34. (m) Rom. 12: 17, 19. 1 Petr. 2: 23. c. 3: 9. (n) Matth. 5: 44. Rom. 12: 14.

quibus affecti eramus, et libenter condonamus poenitenti. (o) Neque quicquam accedat incendiis, quam ut inimicum in nostras trahamus partes, eumque faciamus amicum: (p) ita ut mutua societate et familiaritate gaudeamus, nobisque invicem profimus, aut id saltem audeamus. Sic quidem *CHRISTO* placebimus, atque tum datam ex *CHRISTI* praecepto Deum adire nobis liceat, eumque precari: „Pater noster, nobis debita solvas, uti et nos solvamus debitoribus!“ (q).

§ 44. Sed secundum etiam est, quod in supremo *MO CHRISTI* praecepto observandum esse antea diximus. Neque enim inimicos tantum, sed et ceteros, quibuscum coniuncti sumus, homines amare decet, pariterque oportet nos amare nosmet ipsos. Hoc, ni fallar, limites constituit, quibus contentus reus erit inimicorum amor, unde existit quidam velut consensus amoris, omnibus hominibus debiti. Nos ipsos enim ita amare decet, ut alios neminem cum societate humana vinculis iunctos, eademque in conditione constitutos pariter amare possimus; et hoc item sic oportet amare, uti nos ipsos in eadem fortuna positos diligamus.

Unde efflorescit iustitia illa, suum cuique tribuens, qua fit ut nemo se aliis potiore habeat, sed et se et alios quosvis eodem loco ponat atque aequaliter amet. (r) Quod quidem officium praestari non potest, nisi omnes omnium iura vindicent, quantum possunt. Quod qui agit, eos quoque puniendos curat, qui ita agunt ut ceteri non possint suum et erga se et erga alios amorem ita demonstrare, uti decet, eamque propugnare iustitiam. Agunt autem ita inimici plerumque, sive nos ipsos laedant, sive aliis noceant hominibus, qui nobiscum sunt coniuncti. Quocirca limites, quibus ex *CHRISTI* praecepto contineri debet, transgredi dicendus est amor inimicorum, si illos amantes, et nostri et ceterorum nullam habeamus rationem. Ex qua observatione perspicuum etiam est, nullo modo postulare doctrinam Christianam, ut fiduciam collocemus in inimicis, prouti amicis fidimus. Imo vero maximam nobis in

(o) Cf. Matth. 18: 21—35. Luc. 17: 4. (p) Multum tamen haec res differt a reconciliatione amicorum; nisi hi ipsi plane inimici fuerint facti, tum enim eadem sunt iis, quae ceteris inimicis praestanda officia, addita etiam quadam reverentia et prudentia propter veterem illam coniunctionem. (q) Matth. 6: 12. Luc. 11: 4. coll. Matth. 6: 14, 15 et Matth. 18: 35. (r) Cf. 1 Cor. 13: 5.

inimicorum consuetudine commendari prudentiam, neque iis nos oportere nostras res committere, qui detrimentum nostrum quaerunt, facile perspiciet qui CHRISTI praeceptum de nobismet ipsis pariter atque aliis amandis consideraverit, ipsiusque sequi voluerit CHRISTI exemplum. (s)

Sed prudenter ita cum inimicis versantes caveamus, ne ingratus, quo eorum factis afficiamur, sensus in odium mutetur atque prorumpat; semperque nosmet ipsos atque ceteros omnes amantes, inimicos etiam amore prosequamur. (t) Animum igitur nostrum ita flectamus, ut ingrata illa sensa cohibeamus eaque vincamus. (u) Quoties ergo ita se gerunt inimici, ut ingrati quidem sint et nobis et amicis nostris, nobis invideant et mala cupiant, nec tamen magnopere noceant, sed sinant nos tranquille agere et iis prospicere quas ad nostra ceterorumque officia pertinent; toties plene est inimicis condonandum, neque ulla ab iis poena sumenda, (v) quamvis prospiciendum ne ulterius isti progrediantur. (w) Interim in id semper incumbamus, ut ad meliorem mentem inimicos reducamus; ea, qua par est, humanitate errores iis ostendamus, ut in meliorem redeant viam. Ita saepe multa antevertemus mala et haud raro inimicos reconciliabimus; quod omnino praestat, quam patientia nostra corroborare eorum malitiam; et vero iubet hoc amor, nobis aliisque debitus. Quodsi vero hac spe exoidamus, nihilominus eodem illos amore prosequamur semper, neque ipsos puniamus, nisi ulterius etiam progrediantur.

§ 45. Eo autem si procedunt inimici, ut impediant, quo minus aequalem illum nobis ceterisque hominibus debitum amorem exerceamus, coercendi omnino sunt et vel leniter vel si opus sit severius cogendi; ne rerum ordinem perturbent. Videri quidem possit *resus* in oratione montana omnem omnino sui defensionem, iustissimam quoque prohibere. (x) At vero dicentis consilium qui

(s) Hic enim singularem amorem, quo tenebatur erga Iohannem et ceteros amicos, nunquam Pharisaeis demonstravit. Imo vero quanta prudentia semper egerit CHRISTUS ubi versaretur inter inimicos luculentissime docet eius exemplum. Vid. Matth. 12: 15. Ioh. 2: 24. c. 7: 1. c. 11: 54. Cf. W. BEKKHUIS, *J. C. een voorbeeld van voorzigtigheid en oprechtheid* p. 58. sq. (t) Matth. 5: 41, alibi. (u) Cf. I. L. V. MOSHEIM *Zedenl. der H. S. P.* IV. p. 257, sq. in edit. Belg. (v) Col. 3: 12: 13. (w) Quae h. l. de singulis singulorum inimicis dicuntur, valent pariter de hostibus publicis, et in religione adversariis, de quibus id maxime usui venit. (x) Matth. 5: 39—41.

considerat, facile videt, non universa esse Conservatoris dicta, neque ad omnes homines aut tempora omnia pertinere. Dixit haec contra doctores sui temporis Iudaeos, et peculiari quidem consilio tunc Apostolos et illius temporis discipulos haec docere voluit. (y) Quod adeo male ad omnium temporum Christianos omnes referamus. Apostoli enim, ubicunque Evangelium erant annuntiaturi, ceterique regni Christiani cives primis istis temporibus, multos adversarios erant experturi: quibus si sese opponerent, non tantum frustra erant acturi, sed in peius etiam ruituri, cum nusquam, ne apud magistratus quidem, iustos essent inventuri defensores. Propterea ergo eorum Dominus idemque amicus sapientissimus suis commendabat lenitatem ac patientiam summam, qua omnia tolerarent potius, quam frustra sese adversariis opponerent. A vindicta autem et ab omni vindictae studio abstinere omnes omnino sectatores suos iussit, egregia illa commendatione benevolentiae omnibus, iniustissimis etiam istis et iniquissimis adversariis demonstrandae. (z) Et hoc ergo inde peti potest universum praeceptum; cetera vero, quae suis dedit Christus mandata peculiariter, sequantur quicumque in iisdem; atque illi, rerum adiunctis positi sint; ceteros vero ea sequi nullo modo oportet. Longe enim alia res est in societate quacunque bene ordinata, adeoque etiam Christiana; Vult enim Deus, ut unicuique tribuatur, quod ipsi iure competit, et ut nosmet ipsos pariter atque alios amemus. Ne vero impediatur, quominus ordine omnia procedant, ipse Deus principes in civitate adesse iussit, qui iura omnium vindicent, poenisque afficiant quosunque male se adversus alios gerentes. (a)

Itaque sive inimici nos laedant, aliorumque contemptui exponant atque opprimant, sive bonis nostra inhiant iisque nos privent, sive vitam nostram periculis exponant, sive alio quocunque modo malis nos afficiant; quibus vel ipsi vel alii nobiscum iuncti in miseriam coniiciantur, et impediantur, quominus fungantur officiis suis; nostrum est, si mitiori modo inimicos vincere nequeamus, coercere eos vi, et si opus est, puniendos eos curare. Neque enim frustra principes constituit Deus, qui iustitiae praesent, gladiumque ferrent. II-

(y) Cf. omnino Cl. HERINGA l. l. p. 79—82. (z) Matth. 5: 42. (a) Rom. 13: 1—4. Tit. 3: 1. 1 Petr. 2: 13, 14.

lad vero semper tenendum est, nunquam vi aggrediendos esse adversarios, cum Deo soli competat vindicta. (b) Sed defendamus nos ab aliorum iniquitate; non ipsi quidem rem nostram indicantes aut vindicantes, quod novis semper rixis ansam praebeat, sed, quoties fieri id potest, indicem adeuntes legitime constitutum, qui Dei quasi locum tenet in hoc rerum terrestrium ordine. (c) Si vero iudices adeundi, aut aliorum auxilium adhibendi, aut alia denique malum evitandi occasio non adfit, urgente necessitate in summo periculo, nostri ipsius defensionem contra iniustum aggressorem licitam esse, imo vero nos decere, sequitur ex amore nobismet ipsis, e CHRISTI doctrina, debito. (cc)

§ 46. Cum autem et in civili et in quacunque tandem societate; non nostra tantum sed omnium sociorum commoda tuenda, et vindicanda sint iura, oportet profecto ut huius societatis saluti ita quisque prospiciat, ac suae ipsius felicitati. Itaque ratione habita aliarum societatum ita sit quisque animatus, uti alias illas societates erga se sociosque suos agentes cuperet. Eadem igitur hic valet norma, quam praescribit singulis hominibus Christiana religio. Ne igitur altera civitas alteri adversetur; si vero ipsa ab alia quacunque in angustias redigatur, decet omnino iura nostra ab hostibus vindicare, et arma etiam gerere pro patria et civitate nostra. Quod negligere non possumus, nisi minore amore complectamur eos, quibuscum aetiori vinculo iuncti sumus, quam eos ipsos, quibuscum minor nobis intercedit necessitudo: quod Christianae indoli contrarium esse, satis iam ex dictis liquet. (d) Sed hostibus nos opponere non oportet, nisi vi et necessitate coactos; et tum etiam tenendum est, ne in eos saeviamus, sed ita eos tractemus, uti eorum in conditione positi ab iis cuperemus tractari. Est vero hoc, quod universe de inimicorum amore dici debet, paullo etiam ulterius explicandum.

§ 47. Etenim si ita inimicis quibuscunque, propter causas modo memoratas, nos opponimus, sique eos puniamus aut puniendos tradamus, fit illud ex CHRISTI praecepto sine ullo inimicorum odio. Ne ergo voluptatem ex eo capiamus, quod inimicus promeritas luat poenas; sed triste hoc nobis sit officium, quod ita eum tractare oporteat. Est enim, uti iam vidimus, inimicis

(b) Rom. 12: 19. (c) Cf. Rom. 13: 1, 2, 4. coll. Rom. 12: 19. (cc) Hoc etiam effici potest e praecepto Apostolis dato Luc. 22: 36. et firmari potest pluribus aliis argumentis. Cf. GROTIUS, *de Iure belli ac pacis* L. I. c. 2. § 1. L. II. c. 1. § 3. PUFFENDORFIUS, *de Iure Nat. et Gent.* L. II. c. 5. § 1. *de Offic. Hom. et Civ.* L. I. c. 5 § 11. sqq. (d) Ceterum de patriae amore cf. REINHARD L. I. § 193, 333—335 et Doct. L. F. V. OORBT in *Disput. laud.* p. 152. sq.

condonandum, uti nobis condonari cupimus, nullo relicto odii loco. (e) Quocirca dum ipsam eorum perversitatem abhorremus, malis eorum facinoribus resistimus, ab iisque cavemus, et minus eos aestimamus quam probos iustosque homines; eosdem tamen simul amare oportet propter ea omnia, quibus nobiscum et eum societate humana sunt iuncti. (f) Quas ob causas ita inimicos amemus, uti nos ipsi, quamvis malis inquinatos, propter easdem causas ab aliis cuperemus amari. (g) Ita igitur, si opus sit, puniamus inimicos aut puniendos tradamus; uti nos ipsos submisisse poenas luere oportet, si quid contra alios peccaverimus. Sed prouti ipsi poenam nostrorum malefactorum promeritam luentes doleremus et nosmet ipsos constanter amaremus; ita quoque inviti puniamus inimicos eorumque misereamur, constanti erga eos amore ducti. Uti autem ante omnia plenam nostrorum peccatorum veniam a Deo peteremus, sic et Deum precemur, ut inimicis condonet gratuito, (h) faxitque ut aliquando ad meliorem mentem revertantur, a malo desistant, et quod bonum est iustumque appetant. (i)

Et sic quidem CHRISTO obediens Christianus, ita amat inimicos, ut simul reatum et sui ipsius et ceterorum colat amorem. Sic in coercendis etiam ac puniendis inimicis, non horum odio ducitur, sed eximio quodam ceterorum hominum amore. Imo vero quos punit inimicos, eosdem sincere diligit et amat eos, uti se ipsum.

§ 48. *Tertium* denique, quod ex CHRISTI praecepto; de quo iam di-
agimus, observandum venit in definienda φιλαγγέλιος Christianae natura, hoc
est: ita dirigendum esse inimicorum amorem, ut cum amore supremo, quae
ipse Deus est complectendus, sit coniunctus. Quod eum universè in eo cer-
natur, ut et cetera omnia praecepta et hoc ipsum mandatum observemus duc-

(e) Cf. Gal. 5: 20—22. Eph. 4: 31, 32. Col. 3: 12, 13. (f) Sic ipse IESUS semper ostendit dam-
nare se iniusta adversariorum conamina, et perquam ingrate se illis affici malis, quae ei inferebat hominum su-
[temporis] malitia. Sed idem tamen nunquam eos odit, imo vero eorum misertus est. Luc. 19: 41, 42.
Et omnibus modis, doctrina factisque et precibus etiam eorum saluti quam maxime prospexit. Videantur,
quae diximus de hac re antea § 15. (g) Cf. Gal. 6: 1. (h) Cf. Luc. 23: 34. (i) Cf. Matth. 5: 44.
Luc. 6: 28. His autem precibus simul animus noster facile flectetur, ut adversarios magis etiam amemus.

Ex his autem, ut hoc obiter moneam, satis intelligitur, nunquam licere precibus id a Deo implora-
re, quod inimico noceat. Sed longe alia res est, minimeque illicita, si in rebus difficilibus, quae
nobis contraxerunt inimici, divinum imploramus auxilium, eo tamen modo praestandum, quo pla-
ceat Deo Optimo Maximo. C. REINHARD I. l. § 302. p. 238. sq. *nota h.*

ti amore Legislatoris nostri atque Patris optimi; ita peculiariter in hoc praecepto reverentia Deo debita est spectanda.

Non enim decet, dum homines amamus inimicos, Deum non amare benignissimum et amicissimum. Imo vero cum hic fit supra omnia amandus, ipsius honori semper est consulendum, et quoad fieri potest, curandum, ut id fiat, quod Deo gratum est acceptumque; et averfandum quodcunque ei est contrarium. Attamen cavendum est, ne ulterius progrediamur, quam iussit CHRIS-TUS. Non decet enim homines odise, eo delapsos, ut de Deo non satis magnifice existiment, aut eius honori quid detrahant. Imo vero eos amare nos oportet prouti nos ab aliis amari cuperemus, etiam si tam infelicibus esse nobis accideret, ut a Deo aberraremus. (k) Sed simul nos teneat sincera erga Deum reverentia et amor omnia superans. Ne igitur in periculosam illam et valde damnandam incidamus opinionem, placide contemplanda esse neque magnopere curanda quae Deo ingrata ipsiusque maiestati et benignitati contraria, fiant. (l) Contra quancunque opportunitate eius defendamus honorem, laudemque celebremus, idque ea qua decet prudentia, sapientia et gravitate. (m) Neque enim ita amare inimicos oportet; ut eorum vitia aut probemus verbis, aut silentio semper praetereamus, aut ad ea nos, placendi studio, accommodemus factis; sed ut ea tollamus potius erroresque inimicorum in Dei cultu et in moribus perversitatem impietatemque vincamus. Quod vero si efficere non possumus, non nobis, sed Deo est relinquenda vindicta. (n) Omnium vero minime existimemus cogendos esse inimicos ut Deum eodem, quo nos, modo colant. Ipsi potius Deum amemus, atque praeterea videamus, ut et nos et ceteri omnes possint Deum revereri. Quod si non impediunt aut impedire non studeant inimici, multo etiam magis si uno modo nobiscum Deum colant, maiori propterea amore eos complectamur. (o) Sin vero hac in re nobis adversentur, vel manifeste nobis molesti, vel dolis fraudibusque nos circumvenientes, eo minus profecto sunt aestimandi. Prudenter ac mitissimo modo, sed constanter etiam et ea

(k) Cf. omnino G. LESZ *de Christ. Zedek.* edit. Belg. p. 120. (l) Cf. Ven. E. RIST in *Serm. S. laud.* P. III. p. 75. et D. L. KÖPPEN *de Bijbel een werk der Godl. wijsheid*, opus e Germanico in belgicum sermonem versum a Ven. L. VAN DER ROEST edit. Belg. P. I, p. 316, 317. (m) Sic demum IESU exemplum imitabimur, cui nil magis cordi erat, quam ut Patris gloriam celebraret. cf. Ioh. 17: 4. (n) Rom. 12: 19. (o) Vid. Gal. 6: 10.

qua par est gravitate iis nos opponere eosque coërcere nos oportet: exemplum nobis imitandum proponentes Apostolorum, qui omni studio in id incumbebant ut falsorum in ecclesia doctorum conamina irrita redderent, religionemque Christianam contra seductorum sui temporis calumnias rite defenderent; amorem tamen semper animo foventes erga Christianos non tantum, sed vero erga infensissimos etiam eorum adversarios. (p) Neque vero unquam, qui nobis ob religionem inimici sunt, odio sunt habendi ex CHRISTI praecepto; non magis quam nos ipsos odio haberemus, si forte Deum non rite amaremus. Cum vero id ipsum nos poeniteret postea, et melius a nobis actum cuperemus; eodem modo inimicorum misereamur si ita agant, Deumque precemur ut eorum mentes collustret, animosque sincero ipsius amore perfundat: quo ipso increseat inimicorum salus, increseat etiam numerus eorum, qui pia sinceraque mente Deum colant patrem coelestem per IESUM CHRISTUM Dominum nostrum atque Conservatorem.

Quodsi autem ideo nos odio prosequantur; quod alio, quam ipsi, modo Deum colimus, leniter id feramus, neque eam ob causam amore eos excludamus, quem debemus iis propter vincula, quibus sunt nobiscum iuncti. Eundem vero semper iis demonstramus, salutique eorum prospicientes, bono conemur evincere malum. (q) Ita neque Dei cultum relinquemus propter mala, nobis ab inimicis illata, neque ab his vindictam sumemus, sed amore eos prosequentes, hoc ipso patefaciemus, summa nos Deum prosequi reverentia.

§ 49. Haec igitur, quae nunc de amore inimicorum diximus, si rite observantur, *φίλεις* natura perspicietur facile, qualis ea definitur praecepto hoc summo: „Deum supra omnia ama, alios vero ama uti te ipsum!“ Perspicietur adeo doctrinae Christianae vis, docentis ita amare inimicos, ut amorem nobis ceterisque hominibus debitum non negligamus, summamque erga Deum ostendamus reverentiam. Quibus perspectis, iam et rei ratio flagitat, et vere iubet quaestionis nostrae argumentum, ut de huius virtutis ratione, *qualis ea*

(p) Facile hoc in Apostolorum ratione animadvertat, quicunque consulit epistolas ab Iohanne ad Christianos suos aut a Paulo ad Galatas aliosque datas. cff. v. c. 1 Ioh. 1: 6. sqq. c. 2: 4. sqq. c. 3: 13. sqq. c. 4: 1. sqq. Gal. 1: 6. sqq. c. 4: 17. c. 5: 9, 10, 12. c. 6: 12—14. etc. (q) Cf. omnino Luc. 10: 3—37. Rom. 12: 21.

fit; nonnulla addamus observata: In quibus tamen brevitati, quoad fieri potest, studendum esse video.

§ 50. *Quia* quam *Jesus* et Apostoli commendant, rationem contemplantibus, continuo hoc nobis in oculos incurrit, esse eam quam maxime *universam*; atque id quidem primum est, quod hoc loco observandum duximus.

Universam autem eam dicamus hanc virtutem, intelligimus *primum* nullos non inimicos eam complecti, *deinde* vero omni omnino tempore ad eam exercendam paratos nos esse debere et esse semper in hoc amore persistendum.

Inimicorum igitur amorem, quem praecipit doctrina Christiana, omnes quoscunque tandem inimicos, quacunque in re adversantes complecti, ex iis iam effici potest, quae antea de hac virtute diximus. (r) Sed idem illud egregie docemur exemplo Patris coelestis, ad cuius amorem, nostri amoris rationem exigere nos docuit *Christus*. (s) Hic enim Deus O. M. ut bona quaeque largitur improbis aequae ac probis, et favet ipsum ex animo colentibus non tantum; sed et ipsi factis suis displicentibus; (t) sic et nos iniquissimos etiam adversarios amemus, quo filios nos praestemus Patris clementissimi; qui est in coelo. (u) Ea ergo, quae antea diximus, ratione amemus eos, qui nobis invident, minusque bene cupiunt, qui vel minus vel maius erga nos susceperunt odium, qui nobis maledicunt, omnibus modis damnum inferre student, et eos quoque qui hostili animo nos persequuntur. Si omnes siue nobismet ipsis, siue aliis nobiscum iunctis, siue societati ad quam pertinemus, siue Deo siue Conservatori nostro optimo sese opponant; omnes, nullo excepto, inimici sunt amandi. Siue ergo ingrati beneficiis nostris mala reponant, siue perfidi abutantur fiducia nostra, siue iniusti bonis nostris atque patriae inhiant; siue dominandi studio abrepti nos opprimant suamque felicitatem nostrae fortunae ruderibus superstruere tentent; siue cruenti vitae nostrae infidias struant; quocunque tandem modo infestum suum prodant animum; nunquam huius praecepti Christiani immemores factus, semper recordemur divini exempli quod in Patris coelestis agendi ratione nobis proposuit *Jesus*: atque eos semper ob oculos nobis ponamus qui crude-

(r) Vidd. quae de inimicis diximus, quinam censendi sint P. II. S. 1. et cff. quae de ipso inimicorum amore dicta sunt eadem Sectione, ut et loca P. I. S. 2. illustrata, itemque I. C. exemplum luculentissimum. (s) Matth. 5: 48. Luc. 6: 36. cf. L. W. KELLNER *de Gen. J. C.* ed. I. P. 191. sq. (t) Matth. 5: 45^b. (u) Matth. 5: 44, 45^a.

lissimos etiam tortores moribundi diligebant proque iis precabantur, Stephanum ipsumque Conservatorem nostrum IESUM CHRISTUM! (v)

Verum universus etiam dicendus est ille inimicorum amor, quandoquidem omni tempore ad eum exercendam paratos esse nos oportet, ut adeo benevoluntiam nostram erga inimicos animum ostendere velimus, quotiescunque nobis sese offert opportunitas. Quoties experimur inimicum nobis adversantem, toties leniter eum feramus. Quoties eum malefactorum poenitet, ipsum benigne accipiamus si ad nos revertatur, et, quicquid tandem egerit, plane ei condonemus. (w) Stabilis praeterea sit hic amor atque constans: et quem amamus inimicum, semper eodem prosequamur amore, neque quicquam sit, quod possit hunc amorem in inimici aversionem, ne dicam in eius odium convertere. Idque efficere ne valeant unquam quae novae subinde accedunt iniuriae, neque mali nobis illati recordatio, nec quae aliquando praeter spem sese offert vindictae sumendae occasio. (x) Etenim huiusmodi si sit amor noster, quo quaesomodo comparari poterit aliquatenus cum summo, quem semper experimur: Dei amore? Aut quo modo imaginem ille referret illius amoris, quem constanter si minimeque mutato exemplo suo commendavit Conservator? Est profecto, nisi universus sit, virtutis nomine non dignus inimicorum amor.

§ 51. Neque vero rite inimicos amare dici quisquam potest, nisi amor ille sit *sincerus*, sine fuco, et ab omni simulatione alienus. (y) Uti enim; quamvis omni effectu careant, laudanda sunt Deoque grata bonae voluntatis conamina; sic qui dolo frandibusque aliquem circumvenit, aliter sentiens aliter agens, Deo veracissimo placere nunquam poterit, neque ulli viro bono verique amanti. Ne quis igitur putet, se amoris Christiani indolem exprimere; si externa sua ratione humanus sit, affabilis et comis, ceterum contrario erga inimicos et malo animo ductus. Imo vero animum suum ad amorem prorsus componat, ex animo inimicis condonet, ut nulla supersit odii species, sed verus sit inimicorum amor atque sincerus. Quis enim est, qui φιλαργειᾶν simulans, ausit ad Patrem coelestem accedere; ex CHRISTI mandato peccatorum veniam implere?

(v) Cf. Act. 7: 60. Luc. 23: 34. (w) Matth. 18: 21, 22. Luc. 17: 3, 4. collata parabola Matth. 18: 23—35. (x) Cf. HERM. VENZEMA *de ware Christel. religie onderz. en nagesp. uis Matth. Ven. VI. P. II. p. 462.* (y) Cf. Rom. 12: 9. 1 Petr. 2: 1. 1 Ioh. 3: 18. collato CHRISTI exemplo 1 Petr. 2: 22.

rans? (z) Quis est qui φιλεῖσθαι, nisi sincera sit, virtutem dicat Christianam, cum ipse Christianus ab omni abhorreret simulatione, eamque semper in Pharisaeis damnaret? Et in hac quidem sinceritate secundum erat, quod de inimicorum amore observaremus.

§ 52. Tertium vero hoc est. Si sincera est φιλεῖσθαι, id etiam in eo conspicuum fit; ut *factis* sese prodatur, utque adeo quantum possumus, revera conferre studeamus ad inimici felicitatem provehendam. (α) Itaque ne diu moremur prius quam bene nos animatos ostendamus, neque requiramus, ut multis semper rationibus consideratis, et hortantibus demum aliis hominibus, aegre eo trahamur. Sed prompti firmi et sine ulla cunctatione inimicorum saluti prospiciamus. Et uti amoris sui efficacissimi documenta quotidie adversariis etiam praebet Deus, atque Filio suo pro peccantibus tradendo dedit tanta specimina, ut iis maiora ne cogitari quidem a nobis possint: ita et nos, quaecunque ceteris officiis hand neglectis inimicorum saluti impendere possumus, ea diligenter adhibeamus et praestemus. Et ut Deus peccantibus, ne dum eius opem efflagitantibus, bona quaeque offert, sic et nos ultro inimicis opportunitatem praebemus beneficiis nostris fruendi. Praeterea homo Christianus inimicis semper benevole adest, et si adversa premantur fortuna, eos erigit, auxiliumque iis praestat atque solatium: et cupit etiam si possit efficere ut vita fruantur tranquilla ac placida. Porro eorum honori consulit, famamque contra calumniantes defendit. Ante omnia vero cum ipse animi bona omnibus praestantior existimet, veram inimicorum felicitatem, quantum fieri potest, curat, adeoque operam dat, ut in rectam eos viam ducat, qua verum cognoscant, recte sentiant, sancteque et convenienter Divinae voluntati vivant. Quare si opus est, eos docet, monet verbis, semper vero exemplo suo praecire sinit. Atque sic quidem qui amor in animo sedem habet et in sensu positus est atque voluntate, efficax tamen est, et quod in vero amore semper cernitur, vim suam exserit, quoties id fieri potest.

(z) Matth. 6: 12. Luc. 11: 41. (α) Quod ergo ad verum Christianorum inter se invicem amorem exultandum suis scribit Iohannes, 1 Ep. c. 3: 18. τὴν αἰνίαν μου, καὶ ἀγαπᾶμεν ἀλλήλους, καὶ οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλ' ἢ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀληθεία; hoc etiam inimicorum amorem ornet, reddatque eum efficacem. Cf. Matth. 5: 44. Luc. 6: 28. sqq. Rom. 12: 14, 20, 21. 1 Cor. 4: 12, 13. 1 Petr. 2: 23. c. 3: 9 et alibi.

§ 53. Haec autem omnia, ut rite exsequamur, quarto loco opus est, ut in amoris nostri demonstratione caveamus omnemque adhibeamus curam, ne graves simus aut molesti inimicis, sed decore atque *humaniter* cum iis agamus. (b) Ne ergo iis obtrudamus beneficia, et quae iis praestamus, ea sic praestemus, ut non videamur hac virtute nostra gloriari aut meritum quoddam nostrum prae nobis ferre: sed occulte potius quam publice beneficiamus, ne aliorum agendi ratione inimicus offendatur. Omnis porro absit severitas, acerbitas omnis et inimici contemptus. Neve unquam id aut verbis aut gestu quodam agamus, ut sentiat inimicus, quantum nobis debeat; quantumque infra nos sit positus. Sed haec omnia studiose evitantes, lenitate et mansuetudine nostra atque humanitate probemus vero nos erga eum amore duci.

§ 54. Omnia autem de φιλικία a nobis dicta nihil profint, si, quod voluerunt nonnulli, id verum est, non posse hominem inimicos suos amare. Ne autem dicamus, multorum exemplo huius rei contrarium abunde probari, (c) hoc loco ex ipsius virtutis indole, id ipsum demonstrare nunc lubet. Nitenim quinto loco de inimicorum amore id observandum est, pertinere eum non tantum ad sensus nostros et appetitus, sed ad ipsam *rationem* humanam: qua re fit, ut minime cum conditione nostra pugnet hicce amor, sed sit naturae humanae convenientissimus.

Profecto si sensu unico duceremur, eoque solo semper determinaretur voluntas nostra, non magnopere ad inimicorum amorem idonea dicenda foret natura humana. Uti enim quae incunda sunt et placent, ea appetimus, ita quae nobis molesta sunt et displicent, averfari solemus: cumque adeo sensui nostro molestissimi sint inimici, naturae certe impetu inimicis amorem denegaremus, eosque odio haberemus. Quis vero est, qui de natura humana et de se adeo ipso tam abiecte sentiat, ut hominem solo hoc coeco naturae impetu agi statuat? Gratos oportet nos optimo Creatori acceptum referre donum illud, quo cunctis praestamus animantibus, quo ipso demum in homine agnoscimus hominem. Adest enim in homine actionum moderatrix ratio, quae quid faciendum sit, discernat voluntatisque adeo impetum vel cohibeat, vel in certos dirigat fines.

(b) 1 Cor. 13: 4. cf. H. VENEMA l. l. p. 461. obf. 4. REINHARD l. l. § 203. obf. 6. et FETTEL l. l. P. I. S. 5. § 204. p. 345. (c) Cf. Ven. l. VAN LOO in *Nieuwe Leerdred.* P. II. in sermone, quem inscripsit: *tegen de wraakzucht* p. 310—314.

Est haec ratio, quae radiis nostris e sensu ortis accedens, moralem nostram constituit naturam; qua feris cunctis praestamus. (d) Et ex hac quidem natura nostra morali considerandum est praeceptum religionis Christianae de amandis inimicis. Etenim amorem illum ex naturae impetu ortum, suppressere quidem possumus, cum ipsi pro arbitrio in nobis excitare non possumus: quare ille ne inberi quidem unquam potest, cum pendeat totus a rebus externis earumque in animum nostrum vi actioneque, nostro arbitrio non subiecta. Amor vero ille moralis, a ratione profectus commendari omnino potest homini rerum moralium capaci et libertate gaudenti: qua facultatem habet cohibendi impetum voluntatis, donec ratio, quid faciendam sit, decreverit. (e) Hac autem duce ratione, etiamsi inimicorum agendi modo moleste affecti, possumus omnino ad eorum dotes facultatesque attendere et vincula cognoscere quibus nobiscum iuncti sunt, tanquam homines et nonnunquam etiam tanquam cives aut cuiuscunque societatis nobiscum participes. Quae omnia si rite perspiciamus semperque animo penitus infigamus, fieri non potest, quin eos tanquam tales amemus. Ita enim natura facti sumus conformatique, ut quaecunque nobis cum aliis naturis intercedant vincula, eorum cogitatio, dummodo omni sua vi animo obversetur, grato nos afficiat sensu, et ad eas ipsas naturas propensos nos reddat, cumque iis nos coniungat. Itaque non vult CHRISTUS, ut coeco quodam impetu agamur et ad benefaciendum amandumque impellamur; sed ut rationali quodam ducamur amore inimicorum, eoque cum morali nostra natura optime convenienti. Id ergo praecipiant IESUS et Apostoli: ne molesto inimicitiae sensu prorsus abripi nos patiamur, sed attendamus semper quaenam vincula, uti cum aliis hominibus, ita et cum inimicis nos coniungant; quorum ergo cogitatione continue alenda caveamus, ne ingrati isti sensus nos impediant, quominus haec ipsa vincula ita nos afficiant, uti fert ipsorum natura; eamque adeo in nos vim exerceant, ratione inimicorum nostrorum, quam in nos exercere solent, ratione habita aliorum quorumvis hominum. Quibus si addamus praecipere Christianam religionem, ut mali etiam, quo nos aliosve homines afficiunt inimici, rationem omnino habeamus,

(d) Cf. *Quaestiones adiectae Disertationi Iurid. inaug. Doct. A. G. VOS DE WAEL de Erroribus in Conventionibus* Trai. ad Rb. a. 1821. Quaest. XI. p. 102-104. (e) Cf. PESTEL, *Fund. Iur. Nat.* p. 9.

rei ipsius naturae consentaneam; facile, credo, perspiciemus neque ullum ius-
 tins praeceptum dari posse hoc ipso φιλεῖν mandato, neque rationi magis
 conveniens; cuius hoc ipsum est officium ut nostras actiones, sensumque ip-
 sum atque voluntatem nostram ita dirigat, ut cum iis omnibus consentiat,
 quibus aut cum hominibus aut cum rerum quarumcunque natura sumus con-
 iuncti. Hoc ergo si teneamus, moralem esse et a ratione profectum Christianorum
 erga inimicos amorem, non dubitabimus profecto affirmare, posse eam virtutem
 ab hominibus omnino excoeri, recteque eam commendari in morum doctrina.
 Imo vero eo magis eam laudandam censebimus, quod ex praestantissima hominum
 facultate, ratione, et ex natura eorum morali profiscatur. Est ergo ad
 φιλεῖν indolem perspiciendam haec observatio una omnium maxime tenen-
 da, doceri quidem odium, quod sensuum in nos actione existat, esse repri-
 mendum; sed nullo modo physicum erga inimicos amorem nobis commendari;
 sed moralem illum atque rationalem. (f)

§ 55. His vero omnibus, quae ad inimicorum amorem pertinent, hoc
 denique accedat praeceptum, ut *purus* sit *fons*, e quo profluat ille
 amor. (g) Caveamus enim ne eximio virtutis nomine insigniamus illam non-
 nullorum hominum benevolentiam, quae e naturali quodam impetu et animi,
 ad misericordiam prona, debilitate unice oritur: (h) et minoris etiam aliorum
 aestimemus rationem, qui non curantes, quid tandem fiat, nullo adhibito iu-
 dicio, eodem prorsus modo erga bonos se gerunt et erga malos, et utrisque
 adeo subinde pariter favent. (i) Neque etiam inimicos, sed se potius ipsos ama-
 re dicendi sunt, qui bona largiuntur inimicis, ut honorem inde laudemque con-
 sequantur, aut ut plura deinceps et maiora bona ab inimicis accipiant. Qua-
 lis nostri amor doctrinae Christianae prorsus est contrarius, (k)

Haec contra praecipit, ut amemus inimicos propterea, quod sentiamus hoc
 nostrum esse officium, nobis a Deo benignissimo impositum, a CHRISTO Con-
 servatore nostro ac Domino eiusque legatis commendatum; quod nisi observe-
 mus neque peccatorum nostrorum venia ipsi potituri simus aut vera fruituri

(f) Cf. H. C. BERGEN *Onderw. in de Christ. Geloof en Zedek*, qui idem illud de amore erga alios
 universe animadvertit p. 222. § 130. (g) 1 Tim. I: 5. 1 Petr. I: 22. cf. REINHARD I. I. § 203. Obf. 7.
 (h) Cf. LESZ *Christ. Zedek*. p. 123. (i) Cf. VENEMA I. I. p. 462. Obf. 6. (k) Matth. 5: 42.
 46, 47. Luc. 6: 34. 1 Cor. 13: 5. cf. MOSHEIM I. I. P. IV. p. 250. sq.

felicitate. Prouti ergo Dei obedientia atque amore ducimur ad omnes naturae socios amandos, sic et inimicos amare nos oportet propterea, quod et illi a Deo amantur, qui ipsis bona quaeque largitur eorumque felicitatem cupit promovere; (l) et quod Deus Pater clementissimus, IESUQUE Dominus benignissimus ac sanctissimus tali nobis praeceunt exemplo; (m) denique quod naturae humanae nobiscum sunt participes, iisdemque quibus nos beneficiis frui possunt, per I. C. Conservatorem oblati, atque multis adeo vinculis nobiscum sunt iuncti.

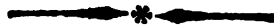
Atque haec iam de prima atque de altera gravissimae quaestionis parte nobis sufficiant. Explicare conatus sum commendationem amoris erga inimicos, a IESU Apostolisque profectam, atque definire quis qualisque esset hic amor. Parum autem a me dictum esse, multumque neglectum, quod a doctiori fuisset prolatum, et haud pauca adeo in hac descriptione desiderari, ipse probe sentio, postquam gravissimum hoc et late patens argumentum paulisper elaboravi. Sed qualiacunque tandem protulerim, haec si vobis, Viri Clarissimi et Bruditissimi non prorsus displiceant, habebo de quo laeter magnopere. Iucundum enim hactenus hoc mihi fuit scribendi exercitium, iucunda haec doctrinae Christianae investigatio, quae magis magisque de illius indole salutaris atque de eius praestantia, omnium maxime celebranda, mihi persuasit. Est autem hoc ipsum, quod nostrae quaestioni additum, ultimo loco indicandum nobis restat.

Qua tamen in re enucleanda, quam brevissime fieri poterit, versabor, quamdoquidem non adeo in hac parte verti videtur quaestionis propositae cardo, sed magis in priori illa, iam exposita. Et sufficere omnino videtur, si paucis indicetur, quomodo Christianae disciplinae ex hac commendatione eluceat praesentia. Quodsi enim latius hoc exponere vellemus, commentationis Academicae terminis excedendum foret. Quocirca ut pauca haec quaestionis consilio satisfaciant, fore speramus.

(l) Matth. 5: 45. (m) Col. 3: 13. 1 Petr. 2: 21, 23. conf. quae diximus § 15.

P A R S T E R T I A.

*Doctrinae moralis Christianae, in commendando
inimicorum amore, praestantia.*

Quicumque alicuius rei praestantiam celebrat, hanc fere solet duplicem intelligere. Quamquam enim praestantia proprie id est, quo quid alteri praestit, tamen, si universe de rei praestantia dicatur, primo loco illius seorsim spectatae pretium solemus cogitare, nulla ratione habita rei, quacum comparetur. Itaque cum in nostra quaestione de doctrinae moralis Christianae praestantia in hac commendanda virtute universe dicatur, neque comparationis cuiusdam rationem esse habendam iubeatur: latissimo sensu vocabulum illud accipiendum esse duximus.

Cum autem quaeratur, an ex hac φιλεχθρίας commendatione etiam eluceat Christianae doctrinae moralis praestantia; nullo modo dubitamus, id plene affirmare in huius disquisitionis initio. Quod adeo probare conabimur iis rationibus, quas pro doctrinae Christianae in hac re praestantia; nunc duabus sectionibus afferemus. *Priori* ergo sectione docere conabimur, magni omnino aestimandam esse hanc doctrinam propter φιλεχθρίας commendationem separatim spectatam, agemusque adeo de ea, quae hac in re est doctrinae Christianae seorsim spectatae praestantia. *Alteram* vero sectionem probare tantabimus, ceteris doctrinae moralis institutionibus in inimicorum amore commendando longe praestare unam hanc doctrinam Christianam.

P A R T I S T E R T I A E
S E C T I O P R I O R.

*De doctrinae moralis Christianae praestantia; conspicua
in φιλεθρί'as commendatione; separatim spectata.*

§ 56. Christianae doctrinae praestantiam in φιλεθρί'as commendatione, separatim considerata, omnino elucere videbimus, *sive* ipsius, quae commendatur; virtutis, *sive* commendationis illius rationem habeamus. Quod si enim probaverimus maximum pretium huic virtuti statuendum esse, agnoscamus necesse est illius doctrinae praestantiam, quae eiusmodi virtutem commendat. Quae eadem praestantia elucebit etiam, si ipsam virtutis commendationem in religione Christiana nostrae conditioni optime accommodatam esse, ostenderimus.

§ 57. Φιλεθρί'as igitur commendationem in magnum cedere doctrinae Christianae honorem quisque iam intelliget, qui *primo* loco consideraverit, quanta haec virtus tollat obstacula, quibus impediatur homo, ne genuinae suae satisfaciatur naturae. Est enim hoc a Creatore O. M. natura homini inditum, ut quae in rerum natura cum sua natura convenient, ea secum quodammodo coniungere studeat. Voluptatis studio appetit, quae corporis rationi convenient, pulchri studio ductus quaerit quod sensui suo est consentaneum, veri denique amore expetit ea omnia quae intelligentiae iudiciiue legibus sunt congrua. Neque tantum quae cum diversis hisce naturae suae partibus et facultatibus consentiunt, sed imprimis etiam appetit, quae cum hac ipsa natura sua convenient, naturam adeo sui similem, hominem maxime quaerit homo: nullumque studium altius sibi sentit infixum, quam illud quo fertur ad eius-

dem naturae participes secum coniungendos, ad amandos homines. (n) Quae quidem egregia hominis indoles multiplicis ipsi iucunditatis fons est, vinculumque constituit societatis arctissimum, atque ad ipsum hominem excolendum et ad perfectionem adducendum, una omnium maxime est accommodata. Cum autem inimicitiae pariant odium, lites, altercationes, rixas vehementissimas, non possunt non illae hominem ab homine alienare, eosque disiungere, qui ad coniunctionem sunt nati. Quod quam sit perniciosum et cuique homini et generi ipsi humano, quantumque adeo debeatur huius praecepto, quod iis coniunctionis impedimentis tollendis inservit, unusquisque facile intelligit. Etenim inimicorum amore commendando doctrina Christiana ita instituit hominem, ut salvis uniuscuiusque iuribus; sese cum omnibus, quibuscunque tandem, naturae sociis coniungere discat, atque satisfaciat adeo naturae suae hac in re maxime egregiae. Quod adeo qui rite perficiat, attingat ille profecto summam, ad quam destinatus est homo, perfectionem: quod vero qui negligat, a perfectione simul et a vera sua felicitate recedet certissime. A quo ergo cum cohibeat homines inimicorum amor, qui ad quoscunque homines coniungendos tendit, nemo facile negaverit summis laudibus celebrandam esse doctrinam, quae hanc ipsam commendat virtutem; perversis hominum studiis prorsus oppositam eoque ipso excelsiori eorundem naturae consentaneam. (o)

§ 58. Sed crescit etiam huius doctrinae existimatio, si perspicimus, ipsam hunc inimicorum amorem nobilem quandam et eximiam esse virtutem ac generosissimam: quod *secundo* loco animadverto.

Multo generosius esse inimicis condonare, quam iniurias ulcisci, hoc a multis iam dudum fuit observatum, et communi confirmatur hominum experientia. Quicumque enim ita agentem viderit hominem, non potest non eum admirari et venerari adeo. Quis enim est, qui aliquem etiamnum habeat pulcri moralis sensum, quem non moveat huius virtutis pulcritudo? Ubinam; quaeso, hac in terra naturam invenies amabiliorem; nobiliorem; generosiorumque eiusmodi homine, qui calumniis infectatus, affectus iniuriis, cruciati-

(n) Cf. quae hac de re egregie disputavit T. HEMSTERHUIS *Oeuvres Philosophiques* Paris 1809. T. II. p. 69—71. et A. G. V. DE WAEL in *Disfert. laud. Quaest.* XI. p. 103 sq. (o) Cf. D. BOGUE, *Proeve over het Godd. gezag v. h. N. T.* opus ex anglico sermone in belgicum versum a Ven. G. I. T. CRAMER VON BAUMGARTEN, a. 1815. P. I. c. 2. S. 3. p. 85—89.

bus; vulneribus, vivide quidem malis istis omnibus moveatur, eaque sentiat; nec tamen mali quicquam cupiat adversario, sed vindictae cupidinem reprimat, imo vero in id incumbat, ut benefaciat inimico, ipfique benedicat, precesque adeo pro eo fundat coram Deo O. M.? Hunc illius animum si cognoverit inimicus, ferreus ille sit et omnis humanitatis expers, si possit ei laudem venerationemque denegare. Aut quemnam generosiorem censebimus atque fortio-
 tiorem, eumne, qui perverso sui amore, vindictaeque studio ductus, immoderatis affectibus abduci se patitur; an vero eum, qui his sese opponit, rationisque auxilio adhibito eos compestat meliusque dirigat? Esse hoc difficillimum lubenter concedimus; est enim hominis ad vindictam sumendam propensio, propter nimium plerumque sui amorem, una omnium maxima: neque ullus fortasse affectus est qui difficilius vincatur. Sed eo ipso pulchrior est eoque magis laudandus Christianus ille inimicorum amor, sunt enim *ardua quae pulchra*, quoque plures sint atque graviores in aliqua re superandae difficultates, eo praestantior ipsa est censenda victoria. Cum autem nihil fere difficilius, atque adeo nihil etiam praestantius sit, quam si se suosque affectus vincat homo, cum habendus sit *fortior qui se, quam qui fortissima vincit moenia*; (p) is quoque qui Christianam exercet φιλαγγείαν, ad summum magnitudinis fortitudinisque gradum ascendisse censendus est, quem possit homo unquam attingere; nam qui ex animo inimicos amat, is profecto qualibuscunque superatis difficultatibus se ipsum vincat, necesse est.

Neque dubitamus ergo, ex hoc etiam Christianae doctrinae efficere praestantiam, quod inimicorum amorem nobis praescribat pulcerrimam ac generosissimam virtutem; qua quidem, necessario colenda, ipsi exerceamur, et magis magisque nobilitemur, atque ad veram evehamur animi magnitudinem.

§ 59. Sed vero *tertio* loco observanda quoque ea sunt, e quibus pateat, inimicorum amorem esse utilissimum, unde demum eluceat doctrinae Christianae praestantia, hanc virtutem commendantis.

Quid enim; si, quo impetu atque hostili animo erga nos ducitur inimicus; eodem nos in inimicum inveheremur: quid tandem inde sensum oriretur? Nonne inimicus magis magisque nobis adversaretur et animo acerbiori in nos nos-

(p) Cf. Prov. 16: 32.

trosque inveheretur; nonne sic et nostris et illius iniuriis novis accedentibus, ad alios atque alios proferperet inimicitia, donec tandem totam aliquam familiam, imo vero gentem universam in perniciem converteret atque ruinam? Cuius rei exempla non pauca praebent populi barbari.

Quod si vero aequo, mansueto benignoque animo inimicum prosequamur, et hanc benevolentiam ipsi significemus; ille ad meliorem forsitan mentem est rediturus. Qui enim vi atque poena violenta ad officium reduci non potest homo asper et incultior; is saepe lenitate atque amoris significatione permovetur ac penitus adducitur ad mansuetudinem. Quod si fiat, inimicorum nostro amore mala avertimus multa, magnisque bonis, ceteroquin nunquam assequendis, opportunitatem praebemus. Neque iis tantum ipsis inimicis, sed universae hominum societati sic optime consulimus, beneficia in eam conferentes plurima et maximi omnino aestimanda ad ipsam societatis salutem,

Sin vero spe nostra excidamus, atque inimicum nobiscum reconciliare nequeamus; vel sic tamen longe praestat amare inimicos, quam eos odisse. Est enim amor, atque inde nata erga alios benevolentia virtus quaedam incunda, placida ac gratisima, quaeque adeo suum ipsa praemium affert. Etenim animi, suae sibi virtutis conscii, quietem procurat, laetosque nos reddit atque hilares semper, optimis quibusque hominibus, imo Deo ipsi Christoque gratos probatosque et aptiores quotidie qui vita illa fruamur coelesti, quae amoris vinculo omnes secum invicem coniunget beatos. Contra vero odium atque vindictae studium, in quae, hac neglecta virtute, delabimur, felicitati nostrae maxime nocent, eamque perdunt prorsus. *Uti enim acrimonia humorum nocet corpori, ita constans odii cuiusvis amaritudo tranquillitati animi; fitque ea tanto nocentior, quanto profundius in animi recessus intimos penetravit.* (q) Qui inimicum odit, eum videns vel cogitans tantummodo, sese ipse ultro torquet, quietem animo ipse excludit, semperque vagatur sollicitus et affectibus abreptus vehementissimis. Et si vel expleverit vindictae cupidinem, plerumque huius rei effectus animum eius exoruciant, et haec ipsa ei est poena gravissima per totam subinde vitam duratura, quae tollat eius felicitatem, etiam si cetera quae putantur supplicia effugerit. Haec sibi ipse mala contrahit, qui ini-

(q) Verba sunt PESTELII l. l. P. I. S. V. § 203. p. 343.

mici odio ducitur, et iis omnibus sese bonis ultro privat, quibus inimicorum amore colendo frui potuisset.

Sentimus igitur quantopere ab hac etiam parte sit laudanda doctrina Christiana, quae non tantum gravissime commendat hanc virtutem fructuosissimam, sed vero eandem etiam ut necessario colendam inculcat: cui quidem illius doctrinae partem q̄temperantes, mala avertemus gravissima, nostramque et aliorum hominum felicitatem continue angebimus. (qq)

§ 69. Atque haec quidem, si ipsam commendatam virtutem spectemus, abunde Christianae doctrinae praestantiam, hac in re conspicuam, demonstrare nobis videntur. Elucet vero haec magis etiam si ipsam huius virtutis *commendationem* paullo attentius contemplemur.

Ut autem in quacunque doctrina hoc laudis censetur, si *perspicuitate* sit insignis; ita de Christiana doctrina morali in hac virtute commendanda iure id ipsum affirmare licet. (qqq) Tam dilucide enim suam de inimicis amandis mentem expresserunt Iesus et Apostoli, ut quinam et quomodo amandi sint, plene ex hac commendatione effici queat. Non tantum univēse praecipitur naturae locios amandos esse, sed expresse *inimici* memorantur, non tantum non excipiendi, sed et amore prosequendi, sincero atque constanti. Neque tantum univēse inimicos amandos esse docemur, sed *omnis generis* indicantur *adversarii*, ita, ut nulli, ne acerbissimi quidem et vehementissimi excipiantur. Praeterea, nullius conditionis, aut gentis, aut religionis discrimen hac in re esse, quod nos impedire debeat, aperte demonstratur. Deinde non modo odium nostrum cohibendum esse, et beneficia inimicis esse largienda, docemur, sed ita est comparata huius virtutis commendatio in religione Christiana, ut ex animo amandos esse inimicos, sponte intelligamus, ita quidem, ut propenso erga eos simus animo, bene iis cupiamus, doleamus cum iis si in adversa versentur fortuna, aut si rebus utantur prosperis laetemur; beneque facere ipsis et re-

(qq) Multorum, contra hanc doctrinae Christianae partem, aut dubitationes, aut calumnias, requirunt et egregie refutarunt Vir Cl. H. C. CRAS, in Disp. de *Ethica Christiana*, quae est in LEGATI STOLPIANI *Disserit. ad Christianam morum doctrinam spectantibus*, Vol. IV. p. 75—88. coll. p. 10, 11, 66, 67. et P. VERSTAP, in Disp. de eodem argumento, ibid. p. 148—151. Cf. etiam I. PAP DE FAGARAS, item in Disp. de hoc argumento, ibid. p. 269. sq. et 277. sq. (qqq) Cf. de perspicuitate doctrinae moralis Christianae univēse, Cl. I. CLARISSE, in comm. Soc. Hag. pro vindicanda religione Christ. a. 1803. p. 119. sqq.

limus; et, si quae sit opportunitas, revera faciamus, et optima quaeque pro inimicis, uti pro nobis ipsis, optemus atque a Deo O. M. precemur. Haec ergo aliaeque plura tam perspicue proponuntur, ut hoc amoris erga inimicos officium nulli fere subesse possit dubitationi. Idque eo minus, cum huius virtutis natura ex eo etiam perspicui possit, quod eius commendatio arctissime coniungitur cum universi amoris erga omnes homines praestandi officiis; quo ipso patet, huius partem eam efficere, adeoque eiusdem esse naturae. Imo vero haec ita cum ceteris doctrinae Christianae praeceptis cohaerent, ut coe-us sit, qui non videat nullum aliud officium cum hoc inimicorum amore pugnare, aut eo quodammodo labefactari. Quae omnia si nondum satis sint perspicua, habemus quod intueamur ipsius Iesu variis in rerum adiunctis saepissimeque cum varii generis adversariis versantis exemplum perfectissimum, ex quo velut oculis videre possumus, quomodo exercendus sit ille inimicorum amor.

§ 61. Cum hac autem perspicuitate maxima est summa quaedam coniuncta commendationis *gravitas*: qua cum maior sperari nequeat, est haec profectio non parvi momenti habenda ad laudem nostrae doctrinae augendam. Est autem gravitas illa in pluribus rebus conspicua, quarum ad paucas has attendamus. Non universe tanquam virtus quaedam commendatur φιλεχθρία in doctrina morali Christiana, sed eam colendam proponunt huius disciplinae doctores, tanquam universae morum doctrinae partem quandam praecipuam, nobilissimamque et omnium minime negligendam, qua imprimis excolamur, ad Dei similitudinem efformemur, perfectionemque nostram magis magisque attingamus. Et alio quidem loco odium proponitur, ut vitium, quo humanitatis iuribus adversemur et in iustum incurramus Dei nos condemnantis iudicium: ita ut πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρώπουτόντος dicatur καὶ οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον. (r) Alio loco consideratur ut pugnans cum pietate et amore, qui Deo debetur: ψεύτης enim dicitur, qui fratrem odio habens, Deum se amare dicat. (s) Porro iniuriarum condonationem necessariam pronuntiat Evangelium unicuique suorum peccatorum veniam a Deo cupienti. (t) Iesus ipse φιλεχθρίαν proponit tanquam virtutem, quae maximum secum ferat praemium nominisque honorificentissimi nos reddat participes: ἀγαπήτε, inquit, τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν — καὶ ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς, καὶ ἵσθητε υἱοὶ τοῦ ὑψίστου. (u) Et idem ille

(r) 1. Ioh. 3: 15. (s) 1. Ioh. 4: 20. (t) Matth. 6: 14. (u) Luc. 6: 35.

Apostolus, qui sine amore nihili nos esse dicit, (v) ubi in eo est, ut hanc amoris virtutem laudet, ut totius Christianismi caput constituentem, imprimis etiam summis laudibus effert mansuetudinem erga adversarios ac benevolentiam, de hoc amore optima quaeque praedicans. (w) Habeturque in doctrina Christiana haec virtus tanquam nota, qua cognoscamus, utrum genuini simus Evangelii discipuli, nec ne: ὁ λέγων ἐν τῇ φωνῇ εἶναι, inquit Iohannes, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι. (x) Atque Patris ipsius coelestis imaginem expressuri dicimur, si inimicis amoris praebeamus documenta: sic enim Conservator noster: ἴσατε, inquit, ὑμεῖς τίλοι οἷον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τίλοις ἐστὶ. (y)

Tanto igitur in pretio habet hanc virtutem ipsa Evangelii doctrina tantisque ad eam inculcandam utitur argumentis, ut merito illius virtutis commendationem Christianam dixerimus gravissimam, et hanc ob causam omni laude dignissimam. (z) Est enim hoc, quod in commendanda re paullo difficiliore et hominum plerumque sensibus et affectibus depravatis contraria, imprimis vim habet, si satis graviter, id vero est, rei gravitati accommodate, ea commendatio facta sit. Quod quidem ipsum cum probe teneret religionis nostrae Conditor sapientissimus animique humani perspicacissimus, ut in aliis rebus, ita et in hac virtute commendanda omni sua ut legati Divini auctoritate usus est, atque ea gravitate locutus est, quae regni, quod conderet, Principem unice deceret. Imo vero cum sciret, quantopere a recta via abessent sui temporis homines, perversis doctorum eius aevi opinionibus imbuti, regia quadam dignitate periculosis noxiisque horum praeceptis suam opponit doctrinam saluberrimam. Nam Doctorum Iudaïcorum de vindicta sumenda doctrinam improbens, eamque funditus evertens, gravitate ea quae solet in audientium legentiumque animos vim habere maximam: „Ego, inquit, aliud vobis do praeceptum, ego hanc sectatoribus meis. trado regulam, hoc a regni mei civibus postulo: *Amate inimicos vestros.*” (a) Idemque plus semel hanc suam doctrinam tanta gravitate tantaque persuadendi vi proposuit, parabolis usus, ut unusquisque ea virtute alliciatur facile, totusque Divino Doctori assentietur. Quid, quod ipsi illius adversarii ad assensum ei praebeandum essent coac-

(v) 1 Cor. 13: 2 (w) 1 Cor. 13: 5, 7, (x) 1 Ioh. 2: 9–11. (y) Matth. 5: 43. (z) Cf. D. BOGUE, *Proeve over het Goddelijk gezag van het N. T.* Edit. Belg. a. 1815. P. I. c. 4. S. p. 166. sq. (a) Matth. 5: 43. sqq.

ti, neque haberent quicquam, quod ei opponerent. Tantam ergo in docendo vim ac gravitatem in re gravissima adhibitam, maximaque semper cum suavitate coniunctam, quis non probaverit ex animo et in maximum eam duxerit honorem doctrinae Christianae? Imo vero haec omnia reputantes, non possumus satis admirari IESUM eiusque Legatos, religionis nostrae doctores: neque satis unquam gratias agere Deo O. M. Patri clementissimo, qui pro eximia sua benignitate tanta in nos collocavit beneficia, et tam eximium nobis per Filium suum eiusque Apostolos annuntiavit Euangelium!

§ 62. Est autem, quamvis genuinae hominum naturae convenientissimum, (b) hominibus tamen praesenti in conditione depravata versantibus per se difficulter exercendum hocce amoris officium. (c) Et tanta quidem est haec difficultas, ut nisi ei succurreretur, nimium postulare doctrinam Christianam, dicendam omnino foret. Cum vero eidem egregie succurratur in religione Christiana, idem hoc eximiam praebet huius doctrinae celebrandae opportunitatem. Quod enim universe ipse dicit Conservator, iugum suum mite esse onusque leve; (d) quodque observat Iohannes Apostolus: mandata divina non esse molesta: (e) id summo iure de hoc peculiariter φιλεχθρίας praecepto affirmamus, doctrinamque Christianam praestantissimam dicimus, quippe quae rem per se difficillimam, hoc mandato contentam, non tantum minus molestam sed vero *facilem* reddat. Ut ergo huius virtutis Christianae commendationem et a perspicuitate et a gravitate laudavimus, sic et facilitatis laudem ei tribuendam esse statuimus.

Haec enim commendatio ita est instituta, ut ei iuncta sint optima quaeque et probatissima, quibus, qui CHRISTO obtemperat, quam efficacissime ad egregiam hanc virtutem exercendam moveatur et in ea re adiuvetur quam maxime. Ne vero quae antea dixi, ea omnia nunc repetam, sufficiat iam paucis indicasse quae attulimus de vinculis, quibus ex sapientissimo Dei consilio cum inimicis quoque iuncti sumus, (f) et quae diximus ad explicandam egregiae huius virtutis naturam, (g) quaeque in φιλεχθρίας Christianae laudem adduximus, (h) et quae de ipsa huius virtutis commendatione, qualis ea est in religione Christiana, protulimus, imprimis etiam, quod tam frequens est in ea huius doctrinae commendatio: (i) haec igitur omnia in memoriam revocasse

(b) Cf. § 57. (c) Cf. § 58. (d) Matth. 11: 30. (e) 1 Ioh. 5: 3b. (f) Cf. § 34, 35. (g) P. II. S. 2. (h) § 57—59. (i) § 60, 61.

sufficiat, ut videamus iis omnibus egregia inesse incitamenta, quibus ad hanc virtutem excolendam alliciamur et moveamur. His vero omnibus si addamus, ut ad omnia, sic et ad hanc colendam virtutem promissum nobis esse auxilium Divinum efficacissimum, libertatemque nobis concessam esse hoc auxilium a Deo expetendi; agnoscemus profecto, uberrimum esse subsidiorum fontem, quibus facillime huic praecepto obsequi possumus.

Ne vero in re quadam praecipua negligentius versari videar, lubet hoc unum tanquam subsidium egregium, uberius exponere, quod *exempla* nobis proponuntur in Euangelio circa hanc virtutem perfectissima. Haec enim et sectatorum IESU CHRISTI et ipsius Conservatoris et vero Dei Patris coelestis exempla primum quidem docent quomodo hoc praeceptum de inimicorum amore sit intelligendum; (k) deinde vero etiam ipsius huius virtutis magnitudinem et eximiam naturam nobis ob oculos ponunt; et docent quantopere nos deceat hanc colere virtutem. Quid ergo, si illi qui bona quaeque praestiterunt, malis affecti ab aliis, his ipsis inimicis benefaciant, atque mansuetudine et caritate maxima eos tractent; nonne et nos, qui plerumque inimicitiarum opportunitatem dedimus ipsi, nonne igitur nos amemus adversarios iisque bona omnia et cupiamus et faciamus, si possumus? Quodsi Paullus alique Apostoli calumniis, periculis, cruciatibus expositi et ad mortem iniuste condemnati, nihilominus benevoli pergant in Euangelio inimicis etiam denuntiando, hominum sua culpa miserorum salutem quaerentes; si Stephanus ad crudelissimum supplicium raptus, preces fundat pro adversariis; si CHRISTUS, nullo peccato inquinatus, pro hominum salute unice vivens, et quocumque veniret, beneficia in eos conferens, si optimus ille et sanctissimus Conservator, ab iniquis, maleficis et impiis hominibus pessime habitus, iniuriis lacesitus, trucidatus, in ipsa adeo morte semper adversariorum cupiat atque procuret salutem; si Deus O. M. qui summo iure continuis malis punire posset ingratos peccatores, ipsi adversantes, eos continuis prosequatur beneficiis; si idem ille Deus, qui nulla re externa impediatur, quominus Filium in terram peccatis inquinatam mitteret vindictae Divinae nuntium, et malorum ultorem severissimum, eundem contra miserit Filium suum, ut gratiam hominibus annuntiaret Divinam et perperfectionibus suis morteque adeo violenta eorum procuraret salutem, hominumque esset Conservator; — haec ergo omnia si vera sint, uti sunt verissima: nonne his

(k) Cf. P. I. S. 2. ad locum Matth. 5: 45. item § 15, 16 et 60.

moveamur, ut nos nostra quidem natura miseri et peccatorum venia quotidie indigentes, iidemque tantis ornati tamque gratuitis beneficiis, inimicis quoque nostris ex animo condonemus, iis beneficiamus, eosque amore complectamur? Cumque haec omnia inveniantur in Euangelio IESU CHRISTI, et doctrinae morali Christianae insint; nonne agnoscamus, eo haec egregie valere, ut nos adducant ad tam eximia exempla imitanda, eaque aptissima esse ad hanc virtutem faciliorem reddendam; nonne agnoscamus praestantissimam esse hanc doctrinam Christianam, quae virtutem per se difficillimam commendans, eam ita commendat, ut simul adiuvemur quam efficacissime ad summam hanc virtutem rite colendam? Nemo profecto erit paullo liberalior, qui haec rite consideraverit, quin grato animo id agnoscat, Deoque referat acceptum. Exempla enim non tantum praeceptis atque admonitionibus omnibus longe sunt efficaciora ad animum movendum flectendumque; sed haec saepe sola sunt, quae nobis probent, superari omnino posse difficultates rei exsequendae proprias: atque adeo effugia omnia et excusationes penitus tollunt, et non possunt non animum, pulcri, honesti bonique sensu non plane destitutum, ad egregii exempli imitationem excitare. Et est haec plurimorum hominum ratio, ut magis ad exempla sese componant, quam regulam quaerant atque principia, secundum quae actiones suas instituant atque dirigant. Quod si ergo in morum doctrina ipsis praeceptis addatur exemplum, quod ab omni parte sufficiat atque probandum sit, eo sane nihil excogitari potest praestantius. Illud vero exemplum ita constitutum sit, oportet, ut et perfectissimum sit et vero etiam naturae humanae accommodatum. Hominis autem peccatis inquinati exemplum omnibus numeris absolutum esse cum nequeat, cumque contra Dei exemplum sublimius sit, quam quod nos plene assequamur imitando; ante omnia observandum imprimis est, quanti sit aestimandum IESU CHRISTI Conservatoris exemplum. Hoc enim humanae naturae convenientissimum, neque tamen ulla macula infectum, perfectissimum est, et imitatione nostra dignissimum eidemque aptissimum: quo adeo ad succurrendum debilitati nostrae nullum excogitari potest melius. Quod adeo ipsum CHRISTI in amandis inimicis exemplum, imprimis maximi est ad rem nostram momenti. Hominibus enim nimium fere se ipsos amantibus, superbeque adeo de se existimantibus, difficulter persuadeatur, mansuetudinem illam et erga inimicos benevolentiam fortitudini atque dignitati ipsorum contrariam non esse, neque humili abiecto-que aut molliori animo tribuendam. At omnem de hac re dubitationem tol-

lit CHRISTI exemplum. Hic enim homine natus Dei tamen fuit Filius, et ut homo inter homines versatus, natura atque potestate valuit hominibus longe maiori: et hic tamen idem per totam vitam exemplum amoris erga inimicos prae-buit luculentissimum. Potestate sua nunquam usus est, ut inimicis sese opponeret aut poenas iis infligeret promeritas, ultro ille se ipsum nihili fecit peccantium servus factus atque Conservator: (l) quod profecto nos movere debet, ut eo-dem et nos animo simus. (m) Neque quicquam esse potest, quod magis nos incitet et facilius nos moveat ad hanc colendam virtutem, quam huius exempli contemplatio, quae simul ipsi huius virtutis commendationi ab *ixsu* profes-tae, vim et efficacitatem conciliat quam maximam. (n)

Profecto cum *primum* de ipsius virtutis pretio constet, nobisque persuasum fit, *deinde* vero videamus illius virtutis commendationem etiam *et* perspicui-tate, *et* gravitate, *et* tanta facilitate esse insignem; non possumus non laudare doctrinam moralem Christianam ab hac parte praestantissimam. Et grato sane animo de hoc coelesti vereque divino dono laetatur, quicumque suae aliorum-que hominum salutis cupidus eique favens, Deo simul Patri Clementissimo pla-cere studet.

P A R T I S T E R T I A E

S E C T I O A L T E R A.

*De Christianae doctrinae moralis prae aliis institutionibus
praestantia in commendando inimicorum amore.*

§ 65. **P**osfit quidem nunc ad finem perductum censer, quod tractandum suscepimus argumentum. Etenim iam ostendere conati sumus, quam maxime

(l) Phil. 2: 6. sqq. (m) Phil. 2: 5. (n) Plurima de hoc I. C. exemplo in doctrina morali ma-xime laudando inveniuntur dicta a Viris plurimum venerandis I. VAN LOO, in opusc. *Gedagten en gevoelens van een Christen*, p. 192. sqq. et I. VANDER ROEST in Serm. Sacr. *de exemplo I. C.* su-pra laudatis, imprimis p. 54°—552. ut et a Viris Cll. A. W. P. MÖLLER, *Bewijs uit den aard der Zesl.* etc. in opp. Soc. Hag. a. 1803. § 36. p. 195—204 et § 38. p. 212. sq. et in *disf. over het an-*

elucere doctrinae Christianae praestantiam in inimicorum amore commendando. Sed ut magis etiam nobis gratulemur de accepto hoc in doctrina Christiana praecepto, lubet etiam paucis inquirere quantum ablit, ut ante doctrinam Christianam eodem modo fuerit commendata: ex qua observatione eluceat Christianae doctrinae prae ceteris etiam doctrinis moralibus praestantia. Hac quidem minori ceterarum doctrinarum perfectione aut defectu non augetur ipsum Christianae religionis pretium, neque salubrior inde fit eius indoles propria; sed eo tamen valere potest huius rei observatio, ut perspiciamus quantum hac in re debeatur egregio I. C. Euangelio; unde crescat nostra huius doctrinae existimatio, cum videamus quantas Deo gratias debeamus, quamque digna fit eius lex, cui ex animo obtemperemus.

Hanc ergo disquisitionem ita sumus instituturi, ut *primum* doceamus, Graecos Romanosque, quamvis acutissimis philosophis claros, egregiam doctrinae Christianae in commendando inimicorum amore rationem nequaquam assecutos esse; *tum* vero paucis item ostendamus, ne Israëlitas quidem, quamquam praestantissima institutione donatos hoc attigisse hac in re fastigium.

§ 64. Propti autem opus non est ad probandam Christianae doctrinae praeceteris institutionibus praestantiam, ut omnia, quae a quarumcunque gentium sapientibus tradita sunt praecepta moralia examinemus, sed sufficit si cultissimorum populorum rationem habeamus: sic etiam si horum ipsorum Graecorum Romanorumque rationem contemplantur sumimus, variarum, quae apud eos exstiterent, sectarum, omniumque adeo philosophorum placita perlustrare, nobis quidem iudicibus, ad rem nostram opus non est. Nos vero pro huius commentationis ratione proque doctrinae nostrae mediocritate paucos quosdam considerabimus, sed communi illorum populorum opinione imbutos illos et ingenio excellentes: ex quorum ratione si sapiamus, satis hoc conducturum videtur ad id efficiendum, quod volumus.

Quodsi vero doctrinae Christianae praestantiam prae Graecorum Romanorumque philosophia perspicere velimus, optima haec ratio videtur, ut non singula loca cum singulis locis, sed universam doctrinam Christianam cum universa Graecorum Romanorumque doctrina comparemus. Neque enim illius doctrinae praestantia tantopere elucet, si singula spectemus praecepta, cum eorum plurima iam aliquo modo probata aut commendata invenire lice-

geloof der Joden etc. Opp. Soc. Hag. a. 1795. p. 216—221. et H. C. CRAAS, in Disput. Legati Stolp. laud. p. 29, 30.

at. (o) Sin vero, uti oportet, totius doctrinae Christianae moralis complexum (p) spectemus, illiusque cum fidei doctrina coniunctionem; nihil apud antiquos unquam inveniemus, quod possit egregiae huic rationi aliquo modo equiparari. (q) Etiam si ergo aliquam virtutem haud minus bene inveniremus ab antiquis; quam in doctrina Christiana commendatam; vel sic tamen hanc, propter *universam* eius rationem, longe praestantiorum merito diceremus.

§ 65. Sed in *singulari* ea, de qua agimus, virtute commendanda magno post se intervallo antiquos relinquit divina CHRISTI morum doctrina. (r) Nec tamen ii nos sumus, qui partium studio aut praedictis opinionibus ducti antiquorum vilipendamus doctrinam, neque multa eos protulisse dicamus attentione nostra dignissima. Absit profecto, malefana ista multorum ratio, quae perparum omnino valet ad extollendam doctrinae Christianae praestantiam. Neque enim id laudi est ducendum, si quid praestet rei cuidam minime probandae. Sed bona quaeque et egregia si inveniamus in doctrina Veterum,

(s) Cf. A. W. P. MÖLLER Vir. Cl. in Disf. Soc. Hag. a. 1803. *Bewijs voor den Goddel. oorspr. en h. gezag v. het Evang. uit den aard en invloed v. deszelfs Zedeleer* p. 239, 240. § 42. Unusquisque tamen paullo doctior atque liberalior facile concedit, falsam fuisse *Bolingbrokii* sententiam, omnia praecepta Evangelii moralia, nullo quidem excepto, iam Godum antea ab antiquis Philosophis, praescripta fuisse, statuentis. (p) Digna sunt, quae hic adscribam verba MÖLLER l. l. p. 240. sq. *Het licht der Reide heeft in veele Wijsen van vroegeren leeftijd zeer helder geschenen, en ter eere der menscheit spreekt door hen op zuiveren toon de stem van dat beter ged. eke van menschen, waardoor wij Gods geslacht blijken te zijn (Hand. 17: 28.) Dan, bij dat alles blijft de voortreffelijkheid der Evangelische Zedeleer boven alles wat voorheen gedaan is, altijd nog zeer groot. Want men vindt zoo veel waars en voortrefflijks te saamen, en in een zoo heerlijk verband, noch bij eenen afzonderlijken Wijsen der Oudheid, noch bij ééne eenige Philosophische school of secte, noch bij allen te saamen genomen. Quae deinceps non minus egregie probat p. 241—260 et passim. Et vel nobis non laudantibus unusquisque cum his conférat, quae de eodem argumento disputat Vir Celeb. I. CLARISSE in disert., de eodem argumento, in eadem societate praemio ornata et saepius a nobis laudata p. 125. sqq. § 13. (q) Hoc item observat MÖLLER l. l. p. 241. ubi inter alia haec dicit: *In de Zedeleer der Ouden verstoont zich nergens een zoo nauw verband tuschen Zedenkunde en Godsdiensd dan in de Christelijke. Zoo nauw en treffend heeft geen Wijsgeer van Griekenland en Rome, Goud, deugd en opsterfelijkheid vereenigd, als de Stichter van het Evangelie. En zoo eene, niet slechts zedentlijk goede, maar zedentlijk Godsdiensdige gezindheid, als het Evangelie inboezemt, kon ook het Heidendom nogis verrekken.* etc. quibuscum cff. omnino quae dicit idem Vir cl. § 19. p. 62. sqq. Cl. CLARISSE l. l. § 5, p. 32. sqq. REINHARD, *Christl. Mor.* § 198. Ven. S. D. DE KEIZER, *Geloofs- en Zedel. v. Paulus* etc. in Comm. Soc. Hag. l. a. 1817. p. 301. sqq. et I. G. ROSENMULLER, *Hist. bewijs voor de waarheid van den Kristlijken Godsdiensd.* Edit. Belg. a. 1792. p. 346. sqq. (r) Cf. Cl. CRAS *Disput. laud.* p. 10.*

et si vel sic tamen eluceat prae illa haec CHRISTI doctrina, tum demum multo haec maioris erit aestimanda, idque in magnum ei cedit honorem.

Lubenter igitur agnoscimus, imo vero laetamur quam maxime, fuisse inter Graecorum Romanorumque imprimis sapientes, qui praeclara multa de ira et vindicta cohibenda, et de mansuetudine et benevolentia erga inimicos exercenda protulerint et id probarint, si quis posset bonum pro malo rependere. (s) Sed vero et ipsam, qualem commendabant, hanc virtutem et eius commendationem apud antiquos minus esse laudandam quam in doctrina Christiana, ex his paucis satis iam patebit.

Et primum quidem observo, Veterum illum erga inimicos amorem *non tam late patuisse*, quam Christianorum. In eo peccarunt politissimi quique Graeci ac Romani, quod exteros omnes communi barbarorum nomine notarent, eosque non tantum non curarent sed contemnerent prorsus, et si rem cum iis gerebant, omnem saevitatem in eos iustam aestimarent; aeque ac si inter ferarum bestiarum et hostium venationem nihil interesset. Commune enim illud humanitatis inter omnes vinculum non tantum vulgus, verum etiam philosophi veteres vix sensit, certe non satis tenuisse videntur. Et si enim subinde aliquam eius mentionem iniiciant, plerumque tamen illud negligunt et tantopere suam extollunt patriam atque civitatem ut non possint non despiciere ceteros populos omnes. Civitatis communionem in oive colebant, in peregrino non agnoscebant humanae naturae societatem. Hoc adeo in poetarum carminibus et in dictis oratorum, hoc in placitis cernitur philosophorum et in sententiis legislatorum; et, ut unum afferam exemplum quod est instar omnium, hoc ipsum significavit, inter cultis-

(s) Cf. REINHARD I. l. 3 band. § 302. p. 230. sq. not. a, ubi et GROTIUM laudat qui hoc idem observat in libro *de veritate relig. Christ.* L. IV. § 12. et WOLFII *Comment. quid de officiis et amore erga inimicos Graecis et Romanis placeat.* Halae 1789. Quibus addantur I. I. WETSTEIN, *N. T. Graecum* T. I. ad Matth. 5: 44. et T. II. ad Rom. 12: 14. sqq. item GROTIUS ad Matth. 5: 44. et PRICAEUS ad Luc. 6: 27. ut et Ven. B. VALK in disert. quae exstat in Opp. Soc. Hag. a. 1812. P. III. disquisitionem exhibens: *over het goede in de stelsels der Wijsgeeren zoo vóór als na Jezus tijd* p. 149. sqq. Viri hi doctissimi plurimorum quae apud Veteres exstant locorum praecipua laudarunt, quare actos agere labores videamur, si eadem hic repetere velimus. Sed apponam h. l. verba Cl. I. CLARISSE, I. l. p. 128. sq. ubi postquam plura de Evangelii praestantia prae antiquorum philosophia dixit, ita pergit: *Het zal nu weinig afdoen, al meent men voor elken pligt, uit de schriften van eenen of anderen Wijsgeer, wel één of ander gezegde te kunnen vinden: zulk een bijeenroeping tuch zou meer moeite kosten, dan oordeel verraden etc.*

finios omnium Athenienses cultissimaeque aetate renaens ipse ille sapientissimus legislator, Solon, qui ita Musas invocat:

Ὅλβον ἔμει πρὸς θεῶν μανίαν δέσπε, καὶ πρὸς ἀπάντων
 ἀνθρώπων αἰεὶ δέξαι ἔχον ἀγαθήν.
 εἶναι δὲ γλυκὺν αἰεὶ φίλος, ἰχθρῶν δὲ πικρὸν.
 τοῦτι μὲν αἰδοῖν, τοῦτι δὲ δυνεῖν ἰδοῖ. (ε)

Deinceps etiam inimicis quibuscunque acerbissimis et infestissimis etiam condonandum, bene cupiendum atque faciendum esse semper, non ita, ut religio Christiana, docuit antiquorum moralis doctrina. Quid, quod ipse Cicero, qui inter primarios numerandus est philosophos, benevolentiam erga inimicos probantes, eum dicat virum bonum esse, qui profit, quibus proest; noceat nemini, *nisi laceffitur iniuria*. (u)

Neque etiam porro *sincerum* illum et *factis sese prodentem* amorem, doctrina Christiana commendatum, praecipiant Graeci aut Romani philosophi. Satis praeolare quidem laudant placabilitatem atque clementiam, iramque cohibendam esse docent; sed univérse magis quid cavendum sit dicunt et plurima esse ferenda, curandumque ne graviter erumpat odium; minus vero erga ipsos inimicos amorem iniungunt aut iis condonandum atque benefaciendum esse iubent: (v) ne de precibus dicam, quas pro inimicis fundere nos iubet doctrina Christiana. Quid? quod adverfetur eorum doctrina egregiae isti rationi Christianae, quae efficit, ut sentiamus cum aliis, inimicis etiam, atque misericordia moti iis adfimus, ubi opus est. Quis enim ignorat, hanc a Seneca expressam, ipsorum Stoicorum sententiam: clementiam quidem animi morbum esse, sapienti viro

(ε) Vid. R. F. P. BRUNCK *Gnomic. Poët. Graec.* Argentor. 1784. pag. 74. (u) *De Offic.* l. III. c. 19. (v) Cf. L. VALK. l. l. p. 153. sq. et CHR. GARVE in *Philos. Anmerk. und Abhandl. zu Cicero's Büchern von den Pflichten* edit. 2^a Breslav. 1784. P. I. in diss. quam inscripsit: *von der Liebe der Feinde* p. 234. ubi de duobus Ciceronis locis, de Off. l. I. c. 25 et l. I. c. 38. disserens, inter alia haec scribit: *An dem ersten Orte befreitet er die meynung, das es ein zeichen eines starken Geistes sey, auch stark zu hasen: in dem letzteren schreibt er regeln vor, wie man sich bey öffentlichen freitsigkeiten mit seinen Feinden verhalten müsse. Dort verlangt er also nur eine Mäßigung des Zorns; hier anstand und selbstbeherrschung in den ausbrüchen desselben; nirgends verbietet er die Feindschaften selbst.*

indignam. (w) Quare merito dubitamus, an amorem vere sic dictum, erga inimicos ostendendum, unquam praescripserint Veteres.

Certe *generosum* illum erga inimicos amorem, *ex puro fonte atque principio ortum*; nusquam equidem ne appellatum quidem apud eos audiui. Et est hoc tertium idque postremum, quod de ipsa nunc virtute dicam. Neque etiam tam excelsum amorem colere poterant, qui ne Deum quidem recte noverant, e cuius obedientia ac reverentia imprimis profluere debet haec virtus, si vera erit sibi que semper constans. Praeter alia enim, quae memoratu vix digna videntur, (x) imprimis inter principia atque incitamenta, quibus ad benevolentiam erga inimicos ducebantur, recensenda videntur nimia quaedam ambitio et magni animi ostentatio, qua non tam inimicorum salutem, quam suum potius spectabant honorem. Quibus omnibus quantopere adversetur religio Christiana, et meliora iis ac praestantiora iubeat, antea vidimus. (y)

§ 66. Sed infinite prae antiquorum philosophorum sapientia excellere doctrinam Christianam in amore inimicorum commendando, ex ipsa etiam commendationis ratione imprimis elucet.

Commendationis enim *perspicuitatem* multo minorem esse in philosophia Veterum, quam in Christiana doctrina, unicuique in oculos incurrit. (z) Sunt enim non nisi universa quaedam enunciata, ab iis prolata, e quibus vix perspicias, quinam intelligi possint aut debeant inimici: utrum ii tantum, qui nobismet ipsis adversantur, an vero etiam qui aliis nobiscum iunctis sese opponunt. Quomodo autem sit animus, ad inimicorum amorem pronus, factis demonstrandus, dilucide proponitur in doctrina Christiana, idem vero hoc ne dignum quidem censuerunt Veteres, quod perspicue indicarent. Quod quidem quantae sit utilitatis et vero necessitatis, quisque intelligit. Quod si enim officium quoddam non satis explicitè proponatur, imprimis si id negligatur in re tam difficili; quomodo quaeso illius naturam ac rationem cognoscemus, atque perspicemus qua ratione variis in rerum adiunctis positi universum praeceptum rei praesenti sit accommodandum? Quod ipsum quam facile fiat secundum doctrinam Christianam, antea docuimus. (a)

(w) Cf. SENECA *de Clem.* l. II. c. 5, 6. et L. VALK l. I. p. 155. sq. (x) Cf. L. VALK l. I. p. 152. sq. (y) Cf. § 56. (z) Cf. de hac quaestione ad universam doctrinam relata Cl. I. CLARRISSE l. I. p. 128. et quae antea diximus § 62. (a) Cf. imprimis P. II. S. 2.

Verum enim vero multo etiam magis antiquorum in hac virtute commendanda rationem *gravitate* vincit doctrina Christiana. Ubinam, quaeso, tot tantisque rationibus commendatur haec virtus apud ullum philosophum antiquum? Aut quisnam eorum unquam necessarium esse statuit homini cuique hunc colere amorem? Aut quis docuit eum negligi impune posse a nemine? Nusquam inimicorum amor, quicunque tandem, ut primarium et unum in paucis praecipuum officium proponitur. Nusquam doctrina invenitur moralis, quae unico amorem spiret, et hunc amorem sine φιλαχθρῆ imperfectissimum esse doceat. Nullus est antiquorum philosophus, qui auctoritate ea; eaque dignitate ac maiestate inimicorum amorem iniunxerit, ne dicam iusserit ac postulaverit, quibus id factum videmus egregie in doctrina Christiana. Imo vero inconstans valde est, et fluctuans antiquorum illa morum doctrina. Quod enim alter ponebat, negabat saepe alter, ne dicam eundem philosophum quod alio tempore probabat ac commendabat, alio tempore improbasse et contraria saepe dixisse. (b) Cumque adeo nullus eorum auctoritate alios superaret, sponte patet nullius doctrinam stabilem quandam habere potuisse vim atque efficacitatem in hominum universe animos.

Et si vel gravitate satis valeret Veterum illa doctrina, egregia tamen illam destitutam fuisse adiumentis, quibus *facilis* homini redderetur haec virtus, aut quibus *erigeretur* delinquens, unusquisque sponte concedet, qui aliquam cum iis contraxerit familiaritatem. Etenim, quamvis fuerint subinde inter Veteres, qui egregia huius virtutis ederent specimina, nonne alio tamen tempore a recta via deflectebant, et plerumque contrario agebant modo? Nonne omnes suam aliorumque rationem contemplati desperare debebant de officio hoc constanter ac bene explendo? Nonne vires sensibus et affectibus debilitatae deficiebant? Quis igitur exemplum iis praebebat eiusmodi, sanctissimum ac perfectissimum, quod sequi et in omnibus et in hac praesertim virtute excolenda tuto posset, cuiusmodi exemplum nobis dedit divina CHRISTI Apostolorumque doctrina? Quis noverat, Deum O. M. per Filium suum Patrem

(b) Sic CICERO alio tempore erga inimicos mansuetudinem laudat, alio iterum tempore a viro bono alienum non iudicat, si alicui *noceat, iniuria lacesitus*; et de viro quodam ad Atticum scribens: *Odi, inquit, hominem, et odero. Utinam ulcisci possim; sed illum ulciscuntur mores sui!* et in Antonium: *sic ulciscar facinora singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus.*

elementissimum esse ac benignissimum, qui delinquentibus ignoscat, viresque addat potentibus? Quis tanta praeterea bona iis promittere ausus fuisset, tanquam amoris sui praemia, semper duratura? Profecto nec Graeci nec Romani, neque ullius gentis, singulari Dei patefactione non gravissae, sapientes excoGITARE ne dum procurare potuerunt ullo modo ea omnia, quae in doctrina Christiana benignissimi Dei nomine ab ipso resu eiusque legatis certo nobis promittuntur. (bb)

§ 67. Quantum ergo nostra felicitas praestat illarum hominum fortis! Quantas debemus Patri coelesti gratias pro infinita sua erga nos benignitate, qua nos singulari sua institutione beavit. Hac enim accedente, illustrantur hominum mentes, suavissimoque et optimo sensu perfunduntur eorum animi, qui ea uti institutione velint: atque hac ipsa egregia quaeque, quae homini a Creatore indita sunt, semina se explicant, increpant et bona omnia proferunt. Et hoc quidem ipsum gravissimo exemplo nos docet gens Israëlitica, Dei consilio a ceteris terrae gentibus segregata et peculiari ratione, favente ipso Dei numine, educata. Cuius educationis effectus salutaris et in hoc conspicuus fuit, quod in amore colendo ceteris sui temporis hominibus praestiterint omnibus. Uti enim Orientales universo ingenio vividi facillimeque sensibus affectibusque abrepti, in inimicorum odium propensi, vindictaeque sumendae cupidissimi sunt; (bbb) sic et Israëlitae, nisi Deo interveniente fuissent cohibiti, nunquam habuissent tam praecellaram amoris commendationem, quam nunc apud eos viguisse observamus. Hisce enim praeceptis summo Deo moderante beati, cultissimis etiam Graeciae Latineque populis praecelluerunt. Quamvis enim sapientissimo Dei instituto a cunctis aliis gentibus segregati viverent Israëlitae, in institutione tamen, quam interveniente Mose, a Deo acceperunt, plurima habentur, quae animum ad benevolentiam erga alios populos, universumque genus humanum componant. (c) Etiam si in aliis tamen ad gentis indolem

(bb) Cf. omnino Cl. J. CLARISSE l. l. § 9—11. p. 88. sqq. et Cl. MÖLLER l. l. § 33. p. 153 sqq.

(bbb) Cf. I. D. MICHAËLIS *Mos. Rechts* § 131—136 et 273—279. atque in *dis. de poena homicidii* § 24—27. quae est in *Syntagm. Commentar.* eius P. I. p. 44 sqq. D'ARVIEUX, *Reis naar den grooten Emir*, ed. G. KUIPERS, p. 207. sqq. et H. E. WARNEKROS, *Hebr. Alterthümer*, ed. 2°. p. 316. (c) Cf. omnino Ven. I. HINLOPEN in *Opmerkingen over de lijsde tot Iskander en tot allen in Moses wetten geleerd*, in opusculo cui titulus est: *Vervolg van Overdenkingen* p. 243. sqq. imprimis p. 254. sq. *Brieven van eenige Joden aan Voltaire*, P. II. p. 23. sqq. P. III. p. 215. sqq. WARNEKROS l. l. p. 79, 240. et I. A. NOËSSELT, *Waarh. en Goddelijkh. v. d. Christ. Godd.* ed.

accommodatis aliarum gentium cura minus est perspicua. (d) Porro autem amor, quem locis deberent, similis esse debebat amor, quo sese ipsi complectebantur: neque hoc amore excipiendi erant inimici. (e) Quamvis enim iudices essent, qui uniuscuiusque iura contra iniustos aggressores defenderent atque vindicarent, (f) ipsis tamen sua auctoritate vindictam sumere, prohibitum erat, neque odium animo fovere licebat. Sed oportebat inimicis, quacunque in re adversa aut ingrata succurrere: (g) eosque adeo sincero amore complecti. Eandem amoris commendationem repetierunt continue Prophetæ a Deo ad gentem suam missi. Et male quidem e Davidis carminibus aliisve locis quaedam a nonnullis adduci huic doctrinae contraria, multi iam observarunt. (h) Multo tamen explicatius, quam a Davide factum est, magisque ad Christianam rationem accommodata inimicorum amorem commendavit Salomo. Hic enim non tantum vetat, ne inimicorum fortuna adversa nobis praebeat lactandi materiam; (i) sed vero etiam bonis afficiendos esse adversarios, tam lauculenter monet, ut eius etiam verbis deinceps usus sit Apostolus Paulus ad eandem virtutem commendandam. (k)

§ 68. Sed quid igitur? num Israëlitarum de inimicis amandis doctrinam Christianae doctrinae hac in causa aequiparandam dicemus? Longe abest profecto. Sed cum tanta sit Israëliticæ doctrinae præstantia, nunc demum rite perspicere poterimus, quam egregia sit ratio doctrinae Christianae, cum videamus hanc optimae, quae unquam antea hominibus data est, doctrinae longe antecellere.

Est enim per IESUM CHRISTUM, hominum Conservatorem vere demum sublatum Iudaeorum et ceterarum gentium discrimen: quo factum est, ut hostes nulli habeantur propter gentis aut regionis diversitatem, sed omnes omnino homines cuiuscunque et gentis et regionis communi vinculo secum invicem conso-

Belg. P. II. § 134. p. 313. sq. (d) Cf. HINLOPEN l. l. p. 257. (e) Lev. 19: 18. (f) Exod. 21: 21—25. De talionis iure apud Israëlitas cff. Michaëlis *Mof. Recht* § 240. et L. H. PAREAU Vir Cl. in *Ant. Hebr. Deser.* p. 241—243. (g) Exod. 23: 4, 5. (h) Cff. imprimis viri Cl. H. MONTINGHE *praefat. ad belg. Psalmorum versionem* edit. 2°. P. I. a. 1820. p. L—LIV. et Y. V. HAMELSVELD *Bijbel verdedigd* P. II. p. 131. et P. III. p. 369. (i) Prov. 20: 22. c. 24: 17, 18. (k) Prov. 25: 21, 22. coll. Rom. 12: 20. Cf. H. MONTINGHE Vir Cl. in opere *Geschied. der Menschh. naar den Bijbel* P. VI. p. 227. sq. et annot. 177. p. 73. Ceterum de huius virtutis commendatione posterioribus temporibus, aut de hoc mandato misere a Iudaeorum senioris aevi doctoribus contorto, plura dicere opus non videtur, cum Salomo huius virtutis doctrinam ad summum fastigium evexisse videatur.

cientur. (1) Et vero, uti Christiani iubentur non Graecorum more unam amare civitatem, sed omnes gentes una complecti civitate regnoque coelesti, ita etiam haec apud Iudaeos unius familiae Israëliticae cura in amorem abiit totius gentis humanae fraterno vinculo coniunctae. Atque propterea multo amplior est φιλαδελφία in Christiana doctrina commendatio, melioribusque et certioribus limitibus circumscripta atque optime definita. Deinde vero etiam momenta huic amoris commendationi Christianae adduntur multo graviora ac nobiliora, quippe quae animum spectant imprimis, animique felicitatem aeternam, a Deo exspectandam.

Porro Dei Patris nobis in Euangelio non tantum proponitur exemplum, sed et promittitur auxilium efficacissimum: dum Mosaica illa institutio metu maiestatis Divinae quam plurimum incitaret Israëlitae. Et quod hoc loco negligendum non est, nondum viderant Israëlitae imaginem IESU CHRISTI sibi propositam, in quam qui inspiceret, maximum haberet ad hanc virtutem exercendam incitamentum. Delineatus ille quidem erat a Prophetis ut venturus Messias, eiusque praecipua fata illi pinxerant egregie, sed id tamen iis deërat, quo nos gaudemus, exemplum factorum I. C. in omni vitae genere, et in agendi etiam ratione cum inimicis in variis rerum adiunctis. Quod quidem in amore inimicorum optimum est ac perfectissimum ad imitandum exemplum: quo ipso et Israëliitarum et Graecorum Romanorumque et quorumcunque tandem hominum doctrinae praeestet Christiana religio semperque praeestabit.

Haec habui, Viri Clarissimi quae de gravissimo hoc argumento dicerem: ex cuius pertractatione fructus cepi et ad utilitatem et ad suavitatem uberrimos. His autem multa defutura esse, ipse probe sentio: quae tamen si aliquo modo a vobis, Viris Eruditissimis, probari videam, habeo de quo summo opere laeter, et gratias agam, Deo O. M. Patri coelesti, quam possum maximas.

(1) Cf. Doct. v. COORDT, l. l. p. 98. et H. WOERMAN in Comment. de librorum V. T. praesentia, p. 109. sq. in annalibus Acad. Rheno Traiect. anni 1819—1820.

WICHERI VAN SWINDEREN,

G R O N I N G A N I,

*IURIS ROMANI ET LITTERARUM HUMANA-
NIORUM CANDIDATI,*

C O M M E N T A T I O

A D

QUAESTIONEM A NOBILISSIMA FACULTATE IURIDICA
ACADEMIAE GRONINGANAE IN CERTAMINE
LITTERARIO

A N N O C I D I O C C C X X

PROPOSITAM:

*UT FIAT COLLATIO INSTITUTIONUM IUSTINIANI
CUM INSTITUTIONIBUS GAIJ VERONAE IN-
VENTIS, INDE AB INITIO USQUE AD LOCUM
DE TUTELIS. — IN ADIECTIS OBSERVATIONI-
BUS, MORUM, OPINIONUM IPSIUSQUE IURIS
NOTENTUR MIGRATIONES! — BREVE, NERVO-
SUM ET NON INELEGANS ADHIBEATUR DI-
CENDIGENUS, ROMANO IURE NON INDIGNUM! —
INUTILES EVITENTUR AMBAGES!*

QUAE PRAEMIO ORNATA EST.

**Neque magis abstinēri a vetustis, quam a novis, quibus illa mutata aut
temperata sint, oportet,**

G. HOODT. *Or. de civili prudentia.*

P R A E F A T I O.

Ex unanimi consensu virorum in iurisprudentia principum, dudum mihi apparuit ad gravissimam hancce disciplinam toto pectore amplectendam, non levem aliquam sufficere iuris Romani notitiam, sed totius ante actae legislatoriae sapientiae memoriam requiri. Si quis ergo paullo erectior e rabularum grege haberi et leguleium dici dedignetur, huic neutiquam satis ducendum esse putavi, ex iure civili Romanorum delibare nonnulla, quae ad forensium usum maxime pertinent, sed omnem industriam ei conferendam, ut eruditam universae antiquitatis Romanae cognitionem intueatur et cuiusque instituti causas, origines, progressus, vicissitudines comperta sibi habeat atque perspecta. Quanto huius doctrinae apparatu muniti ad iurisscientiam accesserint easque literas summa cum laude exornaverint viri praecelari, cum ex omni fere gente Europaea, tum e nostratibus, facile perspexi, et cuique, qui NOODTIUM sibi, BYNKERSHOEKIUM aut SCHULTINGIUM in memoriam revocaverit, intelligere in aperto est. Horum igitur exempla expetivi, ad quae si ingenii viribus non valerem, at industriae assiduitate conarer. studiorum meorum rationem instituere. — Quo consilio cum animum ad haec negotia intendere coepissem, haud infitior primo me obtutu laetum audivisse a Facultate Iuridica Academiae Groninganae in quaestione, ad certamen ci-

P R A E F A T I O.

vibus proposita, desiderari comparationem Gaii institutiones inter nuper Veronae inventas, et Iustinianicas. Haec scilicet materia mihi, tironi parum exercitato, arrisit, tamquam satis idonea in qua tractanda ingenii vires periclitarer. At manu vixdum operi admota, tot tantaeque obortae sunt difficultates, ut consilii inopia adfectus omne hoc negotium paene missum facerem aliisque peritioribus relinquerem. Neque tamen me ab incepto desistere passa fuit praemii cum laude coniuncti spes atque cupido. Deinde etsi non ignorabam plus oneris quam ferre possem a me suscipi, si non modo rem omnem in quaestione propositam oratione complecti, sed et singulas eius partes penitus exsequi vellem, illud tamen animum relevavit, quod certissimum elaborationis lucrum, et in meae quantulaecunque doctrinae incremento, et in ipsa disquirendi voluptate futurum videretur. Itaque animum de praemio nimis sollicitum metuque iam abiectum excitavi et ad meliorem spem erexi. Hoc unum vehementer me urget, vix fieri posse, ut dicendi genere, quod breve, nervosum, non inelegans adhibendum est, iustissimis aureasque et accuratioris latinitatis studiosissimis iudicibus satisfaciam. Novi enim in hac causa cum eiusmodi viris mihi fore negotium, qui non alio sermone, quam summa puritate et exquisita munditie commendato, delectantur.

In elaboranda autem huius libelli materia, illam normam secutus fui, qua paucis de Gaii vita et scriptis praemisissis, rem tribus capitibus absolverem. Quorum primum iuris constituti species, fontes, divisionem exhibeat. Alterum ad ipsam iuris Romani de personis doctrinam accedens primam illarum distinctionem exponat. Tertium denique secundas personarum distinctionis partem alteram de his qui sunt alieni iuris complectatur, ita ut tribus sectionibus de potestatis, manus et mancipii indole, effectibus et acquirendi modis agatur. Quarta vero de modis subiiciatur, quibus hi, qui alieno iuri sunt subiecti, eo liberentur.

I N T R O D U C T I O .

De Gaii vita et scriptis.

GAIUS vel **TITUS GAIUS** uti legitur in Codd. MSS. Parisiensi et Wurciburgensi, testibus **MEERMANNO** (1) et **CLIFFORDO** (2) Ictus praestantissimus natus fuisse videtur imperatore Hadriano, ipse enim (3) *nostra aetate*, inquit, *Serapias Alexandrina mulier, ad diuum Hadrianum perducta* etc. Floruit vera sub **ANTONINO PIO** et **MARCO AURELIO** multosque libros scripsit; quorum in Digestis fragmenta prostant. (4) Maxime vero inclarnit duobus libris editis, altero, rerum cottidianarum, institutionum, altero, qui adeo in deliciis erant apud veteres, ut aureorum nomine ornarentur. Institutionum libros IV, scripsisse videtur, post mortem **ANTONINI PII**, (5) primis **DIVI MARCI** annis. Videtur enim apud eum iam sermo esse de cura, ob minorem aetatem, (6) quae huic imperatori debet originem; nil vero dicitur de additione bonorum libertatum conservandarum causa, quae ab eodem est oriunda, (7) In iure addictus fuit sectae Sabinianorum uti non uno loco profitetur; (8) ita tamen, ut si **LABEONIS**, aliueve diversae scholae auctoris, verior ipsi videretur sententia; agnoscere haud dubitaret. (9) Videtur autem decessisse **MARCO** adhuc imperatore. (10) Scio equidem fuisse qui putaverint illum ad **CARACALLAE** usque tempora inter viros remansisse, uti **RAEVARDUS**, (11) **CONRADI** (12) et nuperrime **Cl. HUGO**, (13) verum gravissima iis obmoveri possunt argumenta.

1°. **GAIUS** Sabinianis partibus fuit addictus. Unde merito colligimus eum **POMPONIO** esse antiquiorem, post cuius, demum aetatem hae sectae in concordiam magis redierunt.

(1) *Spec. animadv. crit. ad GAII inst. Paris 1747. 8°. et in Thes. Meerm. T. VII. p. 675.*
(2) *Spec. inaug. exhibens variet. lection. etc. ex GAII instit. libris (L. B. 1802, 8.) p. 18.*
(3) Cf. L. 7 D. de rebus dubiis. (4) L. 11. D. de iurisdic. **BRISSONIUS**, in voce. (5) **NOODT** observ. L. II. c. 5. de faenore et usuris L. III. c. 7. (6) *Comm. I. § 197, quo pertinet II. § 163.*
(7) *Pr. I. de eo cui libert. conserv.* (8) Cf. *Index in GAIUM p. 353. in fine.* (9) *Comm. III. § 183.*
(10) Cf. **CLIFFORDUS**, et qui eius vitam enarrant **BERTRANDUS**, **GROTIUS**, **ALEXANDER**, **OSSELIUS**. (11) *Coni. I. 3. c. 19. Var. I. 3. c. 10.* (12) *De vera aetate GAII in actis erudit. rum Lip. a. 1727. p. 69 et in Paregisi Tom. II. p. 279—292.* (13) *Civilisistisches Magazin B. II. p. 356.*

2°. **GAIUS** memorat caput secundum legis Aquiliae, idque aliquam habuisse utilitatem affirmat, quia daretur contra infitiantem actio in duplum, (14) **ULPIANUS** vero dicit illud capitulum sua aetate in desuetudinem abiisse, (15) adeoque satis magnum temporis intervallum inter utrumque intercescit.

5°. Argumento **CL. HUGONIS** illum neque a **PAULO**, neque ab **ULPIANO** ceterisque recentioris aetatis Ictis citari (16) merito opponimus, **GAIUM** quoque, qui ceteroquin suae et diversae scholae auctores etiam **IULIANUM** citat, **PAULUM**, **PAPINIANUM**, aliumvè ne nuncupare quidem, adeoque his esse antiquiorem; atqui constat **PAPINIANUM**, qui sub **SEVERO** praefectus praetorio fuerat, a **CARACALLA** primo imperii anno esse interfectum.

Scripta autem **GAIJ** omnia aetatem non tulerunt. **IUSTINIANUS** tamen imperator quaedam eius fragmenta in Digesta recepit, et institutiones suas ad normam institutionum **GAIJ** composuit, reiectis aliis, aliis aliunde arcesitis, unde eum *nostrum* vocat, (17) non uti **HOTOMANNUS** (18) aliique putarunt, ac si ipsi familiaris fuisset, et Institutiones Graece scripsisset. (19) **ALARICUS II** Rex Visi-Gothorum qui periit a°. 507. pugna adversus Francos in campo Vogladensi, iussit **ANIANUM** (20) quemdam, leges Romanorum colligere, Romanis sub imperio suo viventibus, qui inter alia **GAIJ** institutiones in Epitome redegit, et demendo, interpolando mutatas in duos libros distribuit. (21) Inde autem factum ut genuini institutionum commentarii, qui saeculo decimo tertio dimidio supererant, tandem perierint. (22) At vero nostra aetate a°. 1816 Codex rescriptus, qui continebat genuinas **GAIJ** institutiones in Bibliotheca Capitulari Veronae ab **Ill. NIEBUHRIO** inventus est, et a **Cl. GÖSCHENIO** descriptus et in lucem editus. (23) Hunc Cod. MS. doctissimus **KOPPIUS** ex literarum figura coniecit Pandectis Florentinis immo forte Iustiniano esse antiquiorem. (24)

(14) *Comm.* III. § 215. sq. (15) *L.* 27. § 4. *D. de lege Aquila.* (16) Videtur tamen laudari a **POMPONIO** *L.* 93. *D. de stip. serv.* (17) *Prooem. instit.* § 6. cf. **Cl. GRATAMA praelect. ad instit.** (Gron. 1819, 8.) p. 15. (18) *Observ.* *L.* VIII. c. 4. (19) Cf. **OTTO praef. thes. iuris** T. I. **MEERMAN** l. l. p. 676. **CLIFF.** p. 20. (20) Non **GOARICUM**. **Cl. HUGO** *Rechtsgeschichte* § 388. (21) **CLIFF.** § 30. (22) **CLIFF.** p. 24. sq. (23) *Praef.* p. XIII—XVI. XXVIII—XXXI. (24) Vid. **VON SAVIGNY**, **EICHORN**, und **GÖSCHEN**, *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft* B. IV. p. 473.

C A P U T P R I M U M.

*De Iure Naturali, Gentium et civili, de huius Iuris fontibus et
divisione. — Gaii § 1—8. Inst. Inst. tit. 2.*

Hoc capite IUSTINIANUS maximopere a GAIUS recessisse videtur, magisque ULPIANUM sequi, (1) GAIUS enim neque de Iustitia et Iurisprudencia disserit, neque de Iure naturali loquitur, et recte de eo non loqui videtur. Dicit enim de Iure constituto, quod continetur legibus et moribus, usque, vel apud omnes gentes receptis, vel singulari cuidam genti propriis.

Dixi GAIUM de iure constituto locutum fuisse, et omnino tenendum est ius gentium apud Romanos veri nominis naturale ius non esse, sed ob naturalem rationem, quia nimirum generatim utile erat constitutum in omnibus fere civitatibus; (2) idque etiam probat THEOPHILUS (3) quem ad GAIUM institutiones respexisse puto, cum dicit legislatorem animum advertere ad leges et mores omnibus gentibus communes et ad eas qui civitati eius propriae sint; leges vero illas quae omnibus gentibus plerumque sint communes abusive (*καταχρηστικῶς*) dici naturales: porro dicit constituta gentium divinitus conservari et constituta retineri. — Ius autem civile illud, non ita ob rationem naturalem, sed ob rationem civitati propriam fuit constitutum.

Fontes iuris GAIUS § 2—7 recenset sex: leges, plebiscita, senatusconsulta, constitutiones principum, magistratuum edicta et prudentum responsa, illumque

(1) L. 1. D. de iust. et iure. Cf. GÖSCHEN *praef. ad GAIUM* p. XXXIII. (2) CL. GRATAMA l. l. p. 44. doctiss. F. C. W. STORK *disf. inaug. de Roman. iure N. G. et Civ. maxime* c. 2. § 7—12. (3) *Ad inst. L. I. tit. 2. pr. et § 11.*

sequitur imperator IUSTINIANUS § 3—12. De his autem iuris fontibus quaedam sunt monenda.

Quod ad legem attinet, ea ius produci nunquam in dubium vocatum est. Uti enim quisque sibi normam agendi proponere potest, ita populus potuit legem iubere cui ipse pareat; diligenter vero GAIUS de ceteris speciebus adiiicit, quando legis vicem obtinuerint.

Plebiscita quidem omnino legis vicem obtinuerunt, lege Hortensia A. U. 466, qua omnibus artibus, quibus Patricii Horatiae et Publiliae fraudem fecerant, finis est impositus, adeoque hoc Gaii loco tollitur omne dubium, quod ad institutiones h. t. moverant Goveanus et Connanus.

De Senatusconsultis non ita expedita res est. GAIUS § 4. dicit, sua aetate legis vicem obtinere, *quamvis fuit quaesitum*; unde discimus inter ipsos ICSULTOS Romanos hac de re fuisse disensionem. Plerique e recentioribus dixerunt Senatusconsulta tempore reipublicae liberae vim iuris non habuisse, cui sententiae primus sese opposuit BACHIVS (4) quem nostra aetate secutus est Cl. HUGO. (5) Nobis vero videtur distinguendum cum Doct. ED. GANS (6) an quaeratur num Senatusconsulta legis vicem obtinuerint, an vero, num fons fuerint iuris civilis. Posterius cum BACHIO et HUGONE affirmamus, ex multis non tantum auctorum Romanorum locis, (7) sed etiam ex multis Senatusconsultorum republica libera conditorum exemplis, quae passim prostant; prius vero nobis videtur negandum. — Etenim neque ex CICERONIS II. II. pro hac sententia argumentum peti potest: tum enim et edicta magistratuum et prudentum responsa legis vicem obtinerent; neque ex POMONIO, qui § 1. de re paulatim necessitate eo deducta loquitur, cum de Plebiscitis diserte dicat, eandem illarum fuisse vim ac legum; neque uni THEOPHILO, cum gravia testimonia in contrarium adfint; tanta fides est habenda.

Huc enim pertinent verba illa ex Senatusconsulto Velleiano, *arbitrari Senatam recte atque ordine facturos* etc. (8) Huc quoque verba TACITI (9)

(4) *Hist. iurispr. Rom.* ed. 6. p. 203. (5) L. 1. § 174. (6) *Scholien zum Gaius* (Berol. 1821.) p. 544. (7) V. c. CIC. *de orat.* I. c. 57. in *Topicis* c. 5. POMP. L. 2. § 9. D. *de O. L.* THEOPH. *ad Inst.* I. I. tit. 2. § 5. HORATIUS L. I. ep. 16. vs. 41. (8) L. 2. § 1. D. *ad Scrum Velleian.* (9) *Annal.* L. I. c. 15.

Tum primum e campo comitia ad patres translata sunt et (10) iam primum publica negotia *et privatorum maxima apud patres tractabantur*, quibus addenda ULPIANI VOX, (11) *non ambigitur Senatum ius facere posse*, et GAIUS locus, *idque legis vicem obtinet, quamvis fuit quaesitum*: quae loca probant rationem fuisse quaerendi, adeoque olim non ita fuisse, simul vero GAIUS aetate omne dubium evanuisse. — Si autem quaeritur, a quo inde tempore et quo modo legis vicem obtinuerint, decedendum nobis videtur ab eodem GAN-
SIO (12) putante, ea vim legis tenere a voluntate principis, quae etiam HUBERI fuerat opinio. (13) Quamvis enim quod ad ipsam rem attinet lubenter agnoscam, unius arbitrio gesta fuisse omnia, illud tamen palam profiteri principes Romani ausi non sunt. (14) AUGUSTUS enim cum per se imperare nollet aut non posset, Senatui sese applicuit; putansque paucis hominibus facilius ea quae vellet se persuasurum, quam toti concioni, illum paulatim rogavit de rebus omnibus, etiam quae magis ad populum spectarent, ita tamen, ut quaedam studiis tribuum relinquerentur. Ita Senatusconsulto principes imperium accipiebant, ita orationes suas Senatusconsulto confirmari volebant. Non igitur expressa et ante declarata populi voluntate sed tacita hanc vim obtinuerunt (15) uti alia bene multa; *in iure enim*, ut ait QUINCTILIANUS, *pleraque non legibus sed moribus constant*. (16) Hinc quod ad tempus attinet hanc mutationem non uno ictu perfectam fuisse, sed lente admodum, facile intelligitur. Maxime vero a TIBERIO est repetenda, qui deinde comitia e campo in curiam transtulit. Ad ANTONINORUM nihilominus aetatem usque invenimus nomen S. P. Q. R. tamquam summi imperantis, (17) v. c. in arrogatione, quae tempore GAIUS etiamnum populi auctoritate fiebat. Haec autem nobis in memoriam revocare possunt Rempublicam Gallicam NAPOLEONE Consule. (18)

Iam GAIUS, § 5, de constitutionibus Principis loquens, illas legis vicem obtinere dicit, nec unquam ea de re fuisse dubitatum, cum ipse imperator per legem imperium accipiat. Unde ab altera parte discimus, fuisse re vera legem de imperio, quamvis vox *regia* apud ULPIANUM (19) senioris sit aevi, nec

(10) l. 1. L. IV. c. 6. (11) L. 9. D. de legibus. (12) l. 1. p. 11. (13) Digress. Justin. L. I. c. 3. (14) Cl. GRATAMA l. 1. p. 61. (15) Cf. CICERO de Inv. L. II. c. 22. (16) I. O. V. 10, 1. (17) Comm. I. § 53, 98. comm. II. § 7. (18) Cf. GANs, Scholien p. 84. (19) L. 1. D. de const. princ.

semper Senatusconsulto tantum imperium principi fuisse delatum, uti visum BACHIO aliisque. (20) Ab altera parte, lege, sive Senatusconsulto confirmatum fuisse cuius novo principi hoc imperium, satis evincit vox *accipiat*; cum praeterea de VESPASIANO constat, Senatusconsulto (21) eum summam accepisse potestatem. Multa tamen antiquae regiminis formae remansere vestigia, nec nisi saeculo tertio exeunte, aucta cum militum licentia, morum corruptela, et luxurie, eo res deducta est, ut solum imperatorem pene summa rerum et esset, et esse videretur. De toto autem hoc argumento egregie disputavit HUBERUS, qui tamen nimis magnifice loquitur de principum potestate. (22)

Porro GAIUS pergit dicens de edictis magistratuum generatim, cum in Institutionibus Iustinianeis § 7, dicatur de Praetorum edictis, facta tantum *ἐν πόλει* mentione edicti Aedilium curulium. Ratio in eo est quaerenda, quod edictum Aedilium in provinciis populi solum propositum, quippe in quas tantum quaestores mittebantur, tandem in una urbe Roma remanserit, postquam omnes provinciae factae essent imperatoris, nec inde multa in suum Iuris corpus transtulerit IUSTINIANUS. Mos autem ille edicta proponendi antiquissimus est: A. U. scilicet 387. duo novi magistratus, Praetura et curulis Aedilitas instituti fuerunt, qui magistratus maxime edicta conficiebant. Si contemplamur munera quae Aedilibus tribuuntur (23) quaeque in provinciis populi exercebant quaestores, probabile fit, eorum edicta statuisse de iis, quae ad ordinem in urbe servandum, et ad rerum venalium minoris pretii commercium pertinent. Inter Praetores duo maxime illustres erant, Urbanus scilicet, qui inter cives, Peregrinus, qui inter peregrinos, vel civem et peregrinum, ius diceret. (24) Hi quoque magistratus sui initio Cal. Ianuariis, edictum proponebant in Albo sive tabula dealbata (25), quo ius duodecim Tabularum durius factum ad sui temporis commodum augerent, accommodarent, interpretarentur. A quo cum primum ob causae aequitatem recessissent, alio edicto extra ordinem adiecto, deinceps et inique mutassent, lex Cornelia lata fuit A. U. 686, qua cautum ut

(20) CL. OTTO *ad instit.* L. I. tit. 2. § 6. GANSIUS p. II. (21) Tabulam enim Romae inventam genuinam putō cum CRAMERO in VESP. p. 69. (22) *Digress. Iust.* L. I. c. 16-34. (23) Vid. ROSINUS *antiq.* L. VII. c. 25. et Tit. D. *de Aedil. Ed.* PLAUTUS *Capt.* IV, 2. v. 20. (24) GAIL. *comm.* I. § 6. (25) HEINECCIUS *antiquit. ad instit.* h. t. § 23.

Praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent, nec amplius singulis causis nova conderent. Multa in edictum transferre solebant Praetores ex prioris anni edicto, quae dicebantur tralatitia. Hunc edicta proponendi morem vehementer vituperarunt HEINECCIUS alique, verum acutè defendit Cl. HUGO. (26)

Quaeritur vulgo an HADRIANI auctoritate SALVIUS IULIANUS Ictus clarissimus edictum ita mutaverit et auxerit, ut deinceps edicta condici cessarent, de qua quaestione breviter est dicendum. — Quamvis quidem certum sit, sub HADRIANO IULIANUM aliquid in edicto mutasse, (27) immo totum edictum aliter disposuisse, nec adhaereamus opinioni Cl. HUGONIS, mutationem IULIANI substituisse in uno alterove capite adiecto, (28) ab altera tamen parte putamus etiam postea edicta condita fuisse, quod non tantum docet locus de albo corrupto; qui enim, ut recte HUGO, aliquid corruptum fuisset, in tabula omnibus cognita? verum quoque MODESTINUS (29) qui *iure honorario*; inquit, *obligamur, ex his quae edicto perpetuo vel magistratu fieri praescripiuntur, vel fieri prohibentur*; qui locus ita est intelligendus, ut prius referatur ad edictum HADRIANI, posterius ad edictum senioris aevi. — Quenam igitur hic egit IULIANUS? Eum edicta Praetoris utriusque et Aedilium non confudisse, uti quidam putaverant, clare patet ex GAIO, qui inter ea edicta distinxit; neque omnia in unum collegisse ea, discimus ex constit. *dedit* § 18. ubi imperator: *quando ea, quae a Praetoribus quotannis edicta fuerant* (res igitur edictis propositae, non ipsa edicta) *brevi complexus est libello, assumpto ad id optimo IULIANO*. Ex his constitutionibus, quae sibi non repugnant, quia in altera orationi principis tribuitur, quod in altera Senatusconsulto adscribitur (vide supra), colligimus IULIANUM

1°. Quaedam nova edicto adiecissee capita. (30)

2°. Ea omnia in concinnum ordinem redegissee quae utiliter a Praetoribus antea fuerant edicta. (31)

3°. Definivisse eas res, de quibus alii aliter edixerant, secundum certa quae proposuerat iuris principia et regulas. (32)

(26) L. 1. § 178. sq. Cl. GRATAMA l. 1. p. 75. in fine. (27) Const. *santa* § 18. *dedit* § 18. 21.

(28) Ex Lege 3 D. de coniung. cum emancipato l. 1. § 310. (29) L. 52. § 6. D. de O. et A.

(30) L. 3. D. 1. (31) C. *dedit* § 18. (32) C. *santa* § 18. in fine.

Hoc autem edictum HADRIANUS videtur promulgasse, ita ut deinceps de omnibus rebus hoc edicto comprehensis non ediceretur, si vero quaedam emer-
 www.libtool.com.cn
 sissent non ex ipso edicto dirimenda, ea magistratus decidere conarentur ex IULIANI regulis, quae vero omnino aliena et nova essent a Praetoribus se-
 quentibus constituerentur, adeo ut haec additamenta et quae cuique Praetori propria erant v. c. tempus quo ius diceretur, materiam edictorum compo-
 nerent.

In ultima huius § parte apud CAIUM aliud novi quid exstat notatu dignissi-
 mum. Ibi dicitur: „*Nam in Provincias Caesaris Quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum in his provinciis non proponitur.*” Ratio igitur traditur quare edictum haud proponatur; at vero, quare quaestores in eas provincias non mittuntur? Cum AUGUSTUS a S. P. Q. R. Proconsulare accepisset im-
 perium, provincias inter S. P. Q. R. et seipsum dividi voluit. In Senatus Provincias singulas, singuli mittebantur Proconsules, una cum Quaestore et Legatis. In his vero unus erat Proconsul, ipse Princeps scilicet, qui in singulas suos mittebat Legatos. At vero his Quaestores subiici, qui superio-
 res erant ordine, ipsa vetabat rei natura. Hac doctrina admisa, explica-
 tur quare Quaestores in hasce provincias missi non fuerint, quare maior fuerit in re criminali Proconsulum potestas, quam Legatorum CAESARIS, (33) quare hi iurisdictionem voluntariam non nisi in Provincia sua exercuerint, quare denique Procuratores Fisci, qui Quaestoribus aliquatenus erant similes, olim iurisdictione non gavisi sint. Quid vero fecerunt Quaestores illi Impera-
 toris? Docet ULPIANUS: (34) „*sane non omnes Quaestores Provincias for-
 tiebantur, verum excepti erant Candidati Principis. Hi enim solis libris Principalibus in Senatu legendis vacabant.*” Eadem quoque agebat Quaestor Sacri Palatii, tempore IUSTINIANI.

Pergit CAIUS § 7. illumque secuti Institutionum Architectae § 8. ad re-
 sponso prudentum. IUSTINIANUS sic loquitur: „*Nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui iura publice interpretarentur, quibus a Caesare ius re-
 spondendi datum est, qui Iureconsulti appellabantur: quorum omnium sen-
 tentiae et opiniones eam auctoritatem tenebant ut iudici recedere a responso*

(33) v. NOODT de iurisdictione L. II. c. 7. (34) L. Un. § 2. D. de Off. Quaestoris.

eorum non liceret, ut est constitutum." Ex his autem verbis collatis cum *GAI*i sententia effici putat *GANSIUS*, (35) *CAESAREM* hic esse *AUGUSTUM*, verba vero, *ut est constitutum*, referenda esse ad *HADRIANUM*. Sed enarramus breviter originem et incrementa iuris respondendi quod fuerit *Romae*.

Primus qui publice iuris civilis scientiam professus est, fuit *TIBERIUS CORUNCANIUS*, cui deinceps alii succeserunt; qui suo ingenio freti et consuetudine fori eruditi, domi respondebant de iure, et clientibus saepe in ipso iudicio aderant, apud iudices causam orantes, vel testimonium dicentes. (36) Multum ad eorum responsum auctoritatem contulisse videtur, quod ex *Iureconsultis* maxime *ascesores* *asumerentur* in iudiciis, (37) quamvis iudex illorum sententiae se accommodare, vel contra eam agere potuerit, prouti vellet. Dicunt plerique, v. c. *HEINECCIUS*, (38) *THOMASIUS* (39) et *RITTENUS*, (40) *AUGUSTUM* ius respondendi dedisse certis quibusdam personis, qui ex sua auctoritate responderent et a quorum sententiis recedere iudici non esset integrum; (41) ad hoc *AUGUSTI* inventum respicere *IUSTINIANUM*. Quae sententia magna premitur difficultate. Scilicet ipsi *ICTI*, *AUGUSTI* tempore, in diversas sectas abierant, unde in omnibus fere rebus dissensus. Alterius sectae auctor erat *LABEO*, vir prisca virtute nobilis, acerrimus libertatis defensor. Talemne virum putemus ab *AUGUSTO* ius respondendi accepisse ex eiusque auctoritate respondisse, qui oblatos sibi ab eo *Consulatus* honores spreverat? Minime vero. Atqui maxima eius prae ceteris fuit auctoritas. Quid tandem quod *GAIUS* § 7. nos doceat, *HADRIANUM* significasse, sua etiam aetate, responsa nonnisi unanimi consensu legis vicem obtinere, ceteroquin iudici licere, quam velit sententiam sequi; eademque variarum opinionum multitudo remanserat tempore *VALENTINIANI tertii*; qui quinque tantum virorum scriptis iuris auctoritatem concessit.

Clarissimi *SAVINII* verosimilior est sententia. (37) Putat *AUGUSTUM* quidem ius quoddam fecisse respondendi, cuius iam ante *HADRIANUM* aliqua

(35) L. l. p. 20. cum *omnium* scilicet collective sumtum est oppositum sententiis singulorum. (36) L. 2. § 47. D. de O. l. (37) *PAULUS* L. 1. D. de off. ascesorum. Cf. *AULUS GELLIUS Noct. Att.* L. XII. c. 13. (38) *Antiq. ad instit.* L. 1. tit. 2. § 38. (39) *De naevis iurispr. anteiuss.* II. 2. p. 67. (40) *Ad cod. Theodos.* T. I. p. 34. Cf. *GOTHOFREDUS ibid.* (41) L. 2. § 47. D. de O. l. § 8. *Instit. de l. N. G. et Civ.* (42) *Zeitschrift* L. l. B. IV. p. 484.

fuerit auctoritas. (43) Hunc vero, in consensu consuetudinem probasse, in dissenso primum regulam praescripsisse, ut responsum eius apud POMPONIUM ius novum non induxerit, sed comiter tantum dictum sit; ius itaque ad VALENTINIANUM *tertium* immutatum permanisse. (44)

Rem uti nobis videtur contraham. — AUGUSTUS videtur constituisse ut non nisi a viris probatae auctoritatis, et ipso sciente volente, data responsa valerent. Porro ut ea, quae antiquitus recepta fuissent, valerent pro lege. (45) Dein vero HADRIANUS idem confirmavit; adiecit tamen ut si disensiones essent, iudici liceret quam vellet sententiam sequi. Quae cum nimiae fierent, tandem VALENTINIANUS *tertius* ceteris auctoritatem abstulit, illam tribuens GAIUO, PAPINIANO, PAULO, ULPIANO et MODESTINO, cum denique IUSTINIANUS ex 2000 Ictorum scriptis, ea quae sibi videbantur utilia collegerit et in Digesta retulerit, unde iuri scripto merito annumerantur.

Haec de iuris fontibus, de quibus apud ANIANUM, nec vola, nec vestigium. Gothis scilicet haec omnia inutilia erant; nec igitur in eorum Iuris corpus transmittenda. Videamus nunc de iuris divisione, quam itidem omisit ANIANUS, quaeque sic audit: „*Omne ius quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.*” ALEXANDER putat GAIUM tres tantum libros scripsisse, et primo de personis, altero de rebus, tertio de actionibus sive potius obligationibus egisse. (46) Quam opinionem quod ad numerum librorum adinet, fide indicis Florentini et Codicis MS. reiicimus. Ceteroquin verosimilem esse, maxime si cum HUGONE (47) et GANSIO, (48) *actionum* voce, et actiones et obligationes contineri putemus, non negamus. HUGONIS argumenta petita sunt ex THEOPHILO, (49) ex usu proprio vocis *actionis*, ex voce illa (50) *quod nobis debetur*, ex rubrica tituli D. *de obligationibus et actionibus*, (51) ex librorum magnitudine. Huic sententiae quaedam obiciuntur, scilicet:

(43) SENECA ep. 94. p. 444. ed. GRONOVII. (44) Aliter DUCAURROY, in *La Themis*. P. 6. (45) Ita hunc locum explicat CONNANUS *Comm. I. Civ. L. I. c. 15.* (46) *V. Iurispr. anteaum.* p. 4. n. 13. (47) *Civilistisches Magazin* T. I. p. 1—50. (48) *Römische Obligationenrecht* p. 5—7. libro I. p. 386. (49) *Ad inst. L. 3. tit. 14.* (50) § 1. I. *de actionibus*. (51) Cff. quae dixi ILL. DE COCCREII in disert. prooem. ad GROTIUM.

1°. GAIUM de personis et actionibus singulis libris exponere, obligationes vero a rebus omnino non distinguere.

2°. GAIUM difertis verbis obligationes inter res enumerare, adeoque ad ius rerum referre. (52) His assumtis tractatus de iure rerum currit a libro 2°. Instit. ad 4um. titulo 6°. et apud GAIUM a comm. 2°. ad 4um Res dividuntur in corporales et incorporales. Ad has referunt obligationes, et modos eas acquirendi, sive contractus et delicta. (53)

Sed praeter argumenta HUGONIS, sequentia videntur notanda. — GAIUM scilicet non loqui de ipso iure, sed de rebus ad quas illud spectet. Ex laesione iuris personarum, nullam actionem civilem nasci, (praeiudicia enim origine vindicationes (54) sunt,) adeoque divisionem actionum, quae recte se habet, isti sententiae obflare. Porro quamvis obligationes res sint incorporales, (55) nullo tamen modo ex iis ius reale nasci; quod ut fieret necesse erat, si separatim iuris obiectum non constituent.

Si tamen *actiones* intelligamus eas, quae libro 4°. GAIUS, et libri 4ⁱ. titulo 6°. IUSTINIANI occurrunt, ita exponenda videtur haec divisio. Omne ius quo utimur, vel ad personas pertinet (ius habentium, dicitur enim in Instit. „*parum est ius noscere, si personae, quarum causa constitutum est, ignorentur,*”) vel ad res, (i. e. iuris obiecta, vel res vel personas, prouti ius fuerit in rem stricte dictam vel in personam) vel ad actiones, (s. iuris remedia, quibus haec iura vindicamus.) (56)

(52) D. L. I. de *divisione rerum*. (53) HUBER ad *Instit. h. t.* n°. 14. VINNIUS ib. ad § 12. et ad L. III. tit. 14. OTTO ib. ad t. 3. initio. (54) Cf. L. 1. § 2. D. de R. V. (55) GAIUS comm. II. § 38. sq. (56) GAIUS comm. IV. § 1—2.

www.libtool.com.cn

CAPUT SECUNDUM.

De prima personarum distinctione qua sint vel liberi vel servi, illi autem vel ingenui vel libertini. — De libertinis. — Gaii § 9—47. Inst. Iust. tit. 3—7. Epitome Tit. 1, 2.

GAIUS primam personarum distinctionem exponit; qua liberi sunt vel servi. (1) § 9. Liberos vero dicit vel ingenuos sive liberos natos, (2) vel libertinos sive ex iusta servitute manumisos § 10. Horum autem tria sunt genera. Sunt enim vel:

1°. Cives Romani § 16. sq.

2°. Dedititii: § 13—15, 25—27.

3°. Latini Iuniani § 18—24. 28—35, 41.

De hisce generibus IUSTINIANUS tantum monet; ea fuisse antiquata; ut autem melius perspiciatur quo tandem, aetate IUSTINIANI, haec res delapsa sit, paucis huius iuris de libertinis originem et incrementa exponemus.

Antiquissimis temporibus, unum tantum fuit libertinorum ius, uti omnes uno ore testantur, (3) et verosimile est illud fuisse aerariorum, non certis tribubus distinctorum, usque ad APPIUM CLAUDIUM. (4) CICERONIS vero aetate, et deinceps ad AUGUSTUM usque erat plenissimum civitatis Romanae ius: (5) ii enim, qui beneficio Praetoris in libertate morabantur, vere servi erant. Modi quibus servi ad illud ius pervenirent aetate CICERONIS erant tres. Manumittebantur scilicet

(1) Cf. tamen NOODT *probabilium* L. I. c. 12. (2) Vox *ingenuos* igitur ANIANI est, ut iam monuerat SCHULTINGIUS *ad epitomen* hoc loco. (3) V. CIC. *pro BALBO* c. 24. DI-ON. HALIC. l. 4. p. 126. fragm. veteris Icti § 6. THEOPHILUS ad § 3. *Inst. de libertinis*. (4) NIEBUHR *Römische Geschichte*, Tom. I. p. 398. (5) L. I. Cf. ALEXANDER *ad epitomen* tit. I. *pr.*

1°. *Censu*, qui originem duxit a SERVIO TULLIO. Haec manumissio fiebat tacito domini consensu. (6)

2°. *Vindicta*, qua primus manumissus fuit VINDICIUS SERVUS VITELLIORUM, qui coniurationem nobilium iuvenum ad TARQUINIUM reducendum Consulibus aperuerat. Hic modus, qui certo casu prae ceteris valebat, (7) ANIANO dicitur manumissio ante Consulem.

3°. *Testamento*, quod Lige XII Tabb. est introductum. (8)

His modis manumissi plenum civium Romanorum ius habebant. Poterant testamenta condere, ex iis capere, etc.; (9) nec diversi fuere horum modorum effectus; quae ill. NIEBUHRI opinio est. (10) Verum ut ita posset manumitti requirebatur ut domini essent cives Romani, et servos possiderent ex iure Quiritium, et, quod ad testamentum, non tempore tantum quo conditum fuerat, sed etiam quo morerentur. (11) Si igitur quaedam defuerant, v. c. si dominus civis Romanus non esset, ipsumve ex iure Quiritium non possideret, servus remanebat, omniaque domino acquirebat, (12) quamvis Praetor voluntatem domini spectans, in tantum ei succurreret, ut minus dure haberetur, quod dicitur in libertate morari. (13) Hi autem postea Latini facti sunt.

Sub AUGUSTO vero, cum frequentibus manumissionibus urbs impiorum improborumque hominum colluvie impleretur, (14) ipsa libertorum conditio inhonesta et abiecta habita fuit, ita ut a Senatoriis nuptiis omni modo arcerentur, teste MARCELLO; *etiam eum, inquit, qui se ingenuo dedit arrogandum, quamvis in eius familia ingenui iura sit consecutus, ut libertinum tamen a Senatoriis nuptiis esse repellendum.* (15) AUGUSTUS igitur, cum isto modo vilescebat civitatis Romanae ius intelligeret, manumittendi licentiam coarctare et homines quosdam facinorosos aut flagitiosos manumissos a civitate arcere constituit, idque ut perficeretur duae leges eo imperatore latae sunt. — Prima

(6) ULPIANUS dt. l. § 8. *fragm. veteris Icti* § 19. THEOPH. l. l. (7) L. 2. § 24. D. de O. l. (8) ULPIANUS l. l. § 9. (9) *Epitome insti.* GAII L. l. dt. 1, § 4. (10) *Römische Gesch.* tom. I. p. 388. (11) GAIUS *comm.* II. § 267. (12) *Fragment. veteris Icti* § 6. sq. (13) ALEXANDER et OISELIUS ad *Epitomen* l. l. (14) DION. HAL. *Antiq.* L. IV. CLIFF. l. l. p. 44. Cl. ORATAMA, *Beschouwing van de huiselijke slavernij bij de Romeinen* p. 24. (15) L. l. ad *leg. lul. et Pap.* five L. 32 D. de R. N.

fuit lex Aelia Sentia, lata a^o. urbis 756, quae variis capitibus constabat, quorum praecipua tantum recensebimus.

- 1°. Hac lege cautum fuit, ut qui in fraudem creditorum patronorumve manumitteret, nihil ageret; in fraudem manumittere intelligitur is, qui cum manumittit solvendo non est, vel datis libertatibus, solvendo esse desierit, quamvis consilium non adfit. (16)
- 2°. Ne quis servus triginta annis minor civitate Romana potiretur, nisi vindicta manumissus, et causa apud consilium probata. (17) Consilium autem erat Romae quinque Senatorum et quinque Equitum, in provinciis viginti recuperatorum civium Romanorum. Tempus autem, quo causa probabatur, erat in urbe certus dies, in provinciis ultimus dies conventus. (18) Iustae manumissionis causae erant, v. c. si quis fratrem sororemve naturalem, aut alumnum, aut paedagogum, aut servum procuratoris habendi causa, aut ancillam matrimonii causa manumittebat. (19) Minor igitur triginta annis testamento manumissus in libertate morabatur; (20) censu vero; aut vindicta, causa non probata, servus mansisse videtur. (21)
- 3°. Ne dominus viginti annis minor manumittat, nisi vindicta et causa apud consilium probata. (22) Causae eadem sunt, quas de servo 30 annis minore diximus. Hic vero GAIUS adiicit de patre et matre. (23) GAIUS iam absurdum videbatur, illum qui de caeteris suis rebus testamento posset disponere, de libertatibus non posse. Unde patet IUSTINIANUM hoc Institutionum loco GAIUS tantum verba repetiisse. (24)
- 4°. His capitibus locus ne esset, si testamento servus haeres necessarius institutus esset. (25) Separata autem capita illa fuisse videntur, tum ob alias rationes, tum maxime, quia, ut observat doctissimus GANSI-

(16) *Epitome* I, 1, § 6. ULP. tit. 1. § 15. GAIUS, L. 10. D. *qui et a quibus*. pr. et § 3. *Inst. quibus ex causis*. (17) GAIUS *comm.* I. § 18. (18) GAIUS I. 1. § 20. ULP. tit. 1. § 13. (19) GAIUS *Comm.* I. § 19. L. 9. L. 11—16. D. *de manumissionibus*. *Epitome* § 7. et § 5. *Inst. quibus ex causis*, ibique THEOPH. (20) *Fragm. veteris Icti* § 6. (21) *Ibid.* § 19. ULP. tit. 1. § 12. (22) *Ibid.* § 15. ULP. I. 1. § 13. et § 4. *Inst. ibiq.* THEOPH. (23) *Comm.* I. § 39. (24) *Ibid.* § 40. (25) ULP. I. 1. § 14. PAULUS L. 1. *ad leg. Aeliam Sentiam*, f. L. 27. D. *de manumissis test.*

us, (26) qui minor 30 annis est, in libertate moratur. Is vero, qui a domino 20 annis minore manumittitur, servus manet, quia dominus voluntatem non habebat. (27)

6^a. Porro cavet haec lex, ut servi (five legitimo modo sint manumissi, five minus, nihil refert), qui poenae causa vincti, aut quibus stigmata scripta fuerint, quive propter noxam torti nocentesque inventi traditive fuerint, ut ferro aut cum bestiis depugnarent, vel in custodiam coniecti fuerint, deinde quoquo modo manumissi sint, conditionem accipiant peregrinorum dedititiorum, (28) ita ut nunquam ad civitatem Romanam possint pervenire. (29) Porro ex GAIUS (30) et iam ante illum inventum ex ULPIANO (31) et ISIDORO, (32) discimus, illos ex hac lege non potuisse Romae, aut intra centesimum milliarium morari; sin fecissent vendebantur sub conditione ut ex Italia exportarentur; neque denuo manumitterentur, quodsi rediissent servi fiebant populi Romani. Pesima erat illorum conditio, cum nec haeredes institui nec testamenta condere possent. (33) Haec tamen, teste GAIUS, (34) non hac lege erant cauta, sed interpretatione fori recepta.

Huius legis quindecim capita refert HEINECCIUS; (35) posset ex GAIUS alia addi. Perperam seiunxit caput tertium a secundo, cum ULPIANUS, (36) unde desumpta sunt, ea omnino coniungat. In capite secundo perperam adiecit vocem *censu*; GAIUS enim de causae probatione non loquitur nisi vindicta manumissi essent. Neque tamen assentimur CUIACIO ad ULPIANUM l. l. qui putat, in censu nullam aetatis rationem fuisse habitam; (37) caput autem sextum non satis probasse videtur.

Eodem imperatore lata fuit lex Furia Caninia a^o. urbis 761. adeoque post Aeliam Sentiam, uti ostendit REITZIUS, qui haec pro sua sententia tradit argumenta: (38)

(26) p. 34. (27) V. l. l. ULPIANI. (28) V. hic FRANC. CONANUS *comm.* II. c. 6. (29) ULP. l. l. § 11. *Epit.* I, 1, § 4. § 3. *Inst. de libertinis* ibiq. THEOPH. SUTTONIUS in *Aug.* c. 40. § 13. (30) *Comm.* I. § 27. (31) L. I. ad Sabinum. L. 2. D. *qui et a quibus*. (32) *Orig.* L. IX. c. 4. ubi tamen perperam dicitur de omnibus servis et de septimo milliario. Cf. GANZ. p. 48. (33) ULPIANUS tit. 20. § 14. tit. 22. § 2. (34) *Comm.* III. § 75. (35) *Antiq. ad inst.* L. I. tit. 6. (36) l. l. § 12. (37) *Fragm. vet. l. l.* § 17. (38) *Comm. ad THEOPH.* § 77.

- 1°. A. U. 751: M. FURIUS CAMILLUS consul suffectus non fuit; uti putant illi qui hanc legem ad eum annum referunt, sed Q. FABRICIUS; uti ex LYDIATO docuerat ALMELOVRENIUS; cumque ille consul memoraretur A. U. 761. putamus eum tum primo fuisse consulem, quia ceteroquin additus fuisset numerus 2.
- 2°. Ubique et a GAIO et a PAULO et ab ULPIANO post Aeliam Sentiam nuncupatur.
- 3°. Cum tantus testamentorum esset favor, ut per fideicommissa et codillos quotidie augetur testandi libertas, verosimile non est, AUGUSTUM in restringendis manumissionibus a testamentis incepisse.

Fere eadem quae superioris etiam huius legis ratio fuit. Ea scilicet, ut obviam iretur illis hominibus, qui, ut magno numero pileatorum celebraretur eorum funus, omnes scelestissimos etiam testamento manumittebant. (39)

Cantum fuit hac lege, ne quis qui tres servos haberet, ultra duos, qui decem, ultra quinque testamento manumitteret. Ut porro 30 paucioresve habenti, unam tertiam, plures vero neque ad 100 habenti, non nisi unam quartam, et ultra 100 non nisi unam quintam manumittere liceret, ita tamen, ut nunquam manumittendorum numerus 100 excederet, et ex quaque classe superiori tot manumitti possent, quot ex priori, ut qui 32 servos habeat, non 8 tantum, sed 10 possit manumittere. Uti autem vulgo ingeniorum solertia inprimis cernitur in fraude legibus facienda, ita et fraudes huic legi factae variis Senatusconsultis reprimendae fuerunt. (40) Sic cautum est, ut si confuso vel in circulum iusto plures essent manumissi, omnium manumissio invalida esset. (41) Sic DIVI MARCI tempore adhuc hac de lege factum est Senatusconsultum Orphitianum. (42) — TIBERIUS, cum republica potitus esset, aliam hac in re normam secutus, legem Iuniam Norbanam ferri permisit, quae aliquatenus libertinorum conditionem in melius mutavit. Lata ea lex est A. U. 771. secundum vulgarem opinionem, quam plenissime vindicavit GANSIUS ab obiectionibus eorum, qui hanc legem Aelia Sentia antiquiorem autumarunt. (43) Pro sententia nostra haec faciunt argumenta:

(39) DION. HAL. L. IV. p. 228. GAI. § 42-45. (40) GAI. § 47. (41) ULP. tit. I. § 24. *Epit.* I, 2. princ. PAULUS *sentens. rec.* L. IV. tit. 14. § 1. tit. instit. *de lege, Furia Caninia tollenda.* ibiq. THEOPH. (42) PAUL. I. I. § 2. (43) DOUIAT *ad* THEOPH. I, 5, § 3. eam retnit ad A. U. 729.

Locus ULPIANI, ubi dicit, lege Aelia Sentia servum 30 annis minorem vindicta manumissum, civem Romanum non fieri, sed servum manere. (44) At vero **GAII** et **ULPIANI** aetate ita manumissus fiebat Latinus; (45) lex itaque recentior adesse debet, quae haec ita constituerit, et est ea Iunia Norbana. Porro addit: „testamento vero manumissum perinde haberi iubet; ac si domini voluntate in libertate esset, ideoque Latinus fit;” quae ultima verba ad Aeliam Sentiam referri nequeunt, quippe qua in libertate morabantur. Ad aliam igitur eamque recentiore pertinent; qua Latinorum nomen fit introductum; quae nulla alia est nisi Iunia Norbana.

Deinde ordo tractationis apud **GAIUM**; (46) ubi primum de illis qui ob aetatem civitatem non accipiunt ex lege Aelia Sentia, tum de iis qui ob manumissionem minus solemnem Latini fiunt, ex lege Iunia Norbana.

Porro, quod Latini nomen acceperint a lege Iunia Norbana. Fit enim appellatio plerumque a lege posteriore.

Quarto, lex Aelia Sentia locuta non fuit de testamenti factione dedititiorum; quod quin fecisset, si Iuniam Norbanam, quae iura Latinorum hac in re definit, secuta fuisset, extra dubium est positum, cum Latinorum conditio deterior fuisset dedititiis, nisi Icti legem extendissent. (47)

Denique in fragmento veteris Icti dicitur: „similiter ut possit habere servus libertatem, talis esse debet, ut Praetor vel Proconsul eius libertatem tueatur, et hoc lege Iunia cautum est.” Necesse est igitur, ut Iuniam praecesserit lex, quae qualis esse debeat is, cuius Praetor libertatem tueatur, defini-verit, et haec est lex Aelia Sentia.

Reliquis illud addi posse videtur, hanc legem favorem magis in manumissiones quam odium indicare, contra ac Aelia Sentia et Furia Caninia, adeoque ab alio imperatore esse profectam; cuius rei rationem recte exposuit **GANSIUS**. (48) Hoc autem praeterviderat **ALEXANDER** (49) dicens legem Iuniam testatoris libertatem limitasse, ut monuit **SCHULTINGIUS**. (50)

Obstare videntur huic sententiae loca apud **GAIUM** (51) et **ULPIANUM**; (52)

cf. **HOLLWEG** de causae probatione. (44) Tit. 1. § 12. (45) *Comm.* I. § 17. (46) § 18. sqq. cf. omnino *Comm.* I. § 80. (47) *Comm.* I. 25. III, 75. **GANS.** p. 68. (48) p. 43. (49) *Ad Epit.* I. § 1. (50) *Ad ULP.* I. l. cf. quoque pro nostra sententia *Comm.* I. § 41. (51) *Comm.* I. § 29. III, § 73. (52) Tit. 7. § 4.

sed videntur tantum. Lege Aelia Sentia vidimus, servos 30 annis minores testamento manumisos in libertate morari, ita tamen, ut si uxorem duxissent et ex ea filium anniculum suscepissent, causa apud Praetorem probata, ad civitatem posset pervenire, (53) vindicta manumisos causa probata etiam ad civitatem pervenire. Iam vero si ponamus, legem Iuniam utrumque probationis genus, cum omnibus qui ex illa lege Latini sunt, communicasse, (54) haec loca neque ULPIANO (55) neque sententiae nostrae adversantur.

Haec lex igitur novum libertatis genus introduxit, eamque concessit omnibus iis, qui antea manumissi servi manebant, sed domini voluntate in libertate morabantur, illisque Latinorum Iunianorum nomen tribuit. Sic v. c. minor 30 annis aut inter amicos manumissus ex hac lege Latinus fit. (56) Cum vero libertas introducta sit, ne domini voluntas effectui careret, hac lege Latinis concessum fuit, ut liberi viverent et commercium haberent, (57) et testamenti factionem, ita scilicet ut testes adhibere et per fideicommissum quid capere posset. (58) A negotiis vero civilibus, in quibus prisci iuris cernitur subtilitas, arcentur, ut nec testamentum condere, nec directo haeredes institui, nec tutores dari possint, (59) et post mortem bona eorum iure peculii ad dominum redeant. (60) Simul vero hac lege cautum fuit, ut Latinus 50 annis minor, causa probata, scilicet liberorum quaerendorum causa se ex lege Aelia Sentia uxorem duxisse, liberis ad civitatem posse pervenire, idque ex Senatusconsulto, HADRIANO imperante facto, ipso iure si uxor esset civis Romana. (61) Porro ut Latinus maior factus iterumque solemniter manumissus civis Romanus fieret. (62)

Legislatio Romana huiusce principii adhaerens manumissiones faciliores reddidit, et modos adiecit, quibus Latini ad civitatem pervenirent. Ipso enim TIBERIO imperatore lex Visellia Latini ius Quiritium tribuit, si sex annis inter vigiles militasset, idque Senatusconsulto, tempore ut videtur DIVI HADRIANI

(53) *Comm.* I. § 29. (54) *Comm.* I. § 17. G A N S. p. 79. (55) Tit. 3. § 3. (56) U L P. tit. 1. § 10. (57) Id. tit. 19. § 4. (58) Id. tit. 20. § 7. sq. tit. 22. § 3 et 8, tit. 17. § 1. (59) Id. tit. 20. § 14, tit. 11, § 36. *Epit.* I, 1, § 4. (60) § *ultima*, I. de *Succ. libert.* (61) U L P. tit. 3. § 3. (62) Id. § 4. *Epit.* I. l. 1.

facto, ad tres annos est minutum. (63) Deinde ex edicto CLAUDII, qui navem 10,000 modiorum aedificasset, et per sex annos Romam annonam vexisset, itidem civitate donabatur. (64) Alii quoque modi quibus ad civitatem pervenirent adiecti sunt. (65) Sub VESPASIANO lustrum condi cessavit, quo referendus ULPIANI locus, titulo 1º. § 3. et ita manumissio per censum itidem ab usu recessisse videtur; abrogata non fuit. Saepius enim apud CAIUM (66) occurrit, et census quoque memoratur in utroque Codice, Theodosiano et Iustiniano. ANIANI igitur vox est *ecclesia* quae occurrit in epitome. Eodem imperatore factum Senatusconsultum Pegasianum, qua Latinis 30 annis maioribus concessa fuit civitas liberis. (67) Sub TRAIANO constitutum fuit, ut servus ipso iure liber fieret, si fiduciarius tardius manumississet; (68) eodemque imperatore invaluisse videtur, ut Latinus beneficium principali civitatem acquireret. (69) Sin autem adquisivisset salvo iure Patroni, civis Romanus vivebat quidem; Latinus moriebatur. (70) HADRIANUS edicto illud caput legis Aeliae Sentiae, ne quis manumitteret in fraudem creditorum, ad peregrinos extendit, (71) et constitutionem TRAIANI ita mutavit, ut beneficia principali cives facti itidem uti possent remediis, quibus Latini civitatem consequuntur, quamvis cives Romani viverent. D. MARCUS videtur constituisse, ut Latinus, qui certam patrimonii summam aedificis in urbe restituendo impendisset, civis Romanus fieret. (72) Idem iussit venditum ut manumitteretur, ne manumittatur ipso iure liberum esse, (73) idemque sanxit de suis nummis redempto. (74)

Ita res erat tempore CAII: videamus quatenam hic sint mutata.

Constitutio ANTONINI CARACALLAE minus huc pertinet, quippe quae de ingenuis tantum agit, cum Latini etiam occurrant in Codice Theodosiano. (75) Prima quae facta fuit mutatio accidit sub CONSTANTINO MAGNO, qui, recepto CHRISTI cultu, novum manumittendi modum in locum census usu iam

(63) ULP. § 4. 5. (64) Id. § 6. (65) Id. § 1. 2. (66) V. c. Comm. I. § 17. (67) Comm. I. § 31. GANS. p. 54. (68) L. 26, 28, 51. D. de *fiduciariis*. *Libert.* (69) PLIN. L. X. ep. 4 et 6. ULP. l. l. § 2. (70) Comm. III. § 72. sq. (71) Comm. I. § 47. (72) Comm. I. § 33. ULP. l. l. p. 1. (73) L. 10, 20, 23. D. de *manum.* GANS. *Römisches Obligationsrechts*, p. 208—212. (74) L. 19. D. *ibidem*. (75) L. 1. de *hereditatis petitione*. Cf. SCHULT. ad ULP. p. mihi 563. nota 22.

antiquati substituit, eam scilicet, quae fiebat in S. S. Ecclesiis publice recitatis ab Episcopis et Presbyteris manumissoris scriptis, aut subscriptis a Presbyteris et Diaconis. (76) Idem imperator civitatem concessit illis servis, qui falsae monetae cutores vel raptores detexissent; quae constitutio a GRATIANO, VALENTINIANO et THEODOSIO ad detectionem militum, qui signa deseruerant, fuit extensa. (77)

Notandum videtur hoc loco, conditionem servorum ipso iure liberorum unam eandemque fuisse ac orcinorum, (78) adeoque operas Patrono praestare non tenentur, neque huic ingrati animi contra libertum datur actio, aut bonorum possessio contra eius tabulas.

IUSTINIANUS vero cum differentiam illam inter libertinos usu non frequentari videret, eam sustulit unumque fecit libertinorum ius. (79) Ita lege Iunia Norbana sublata, Furiam Caniniam quoque et Aeliae Sentiae capita quaedam sustulit. Retinuit tamen illud quo in fraudem creditorum manumittere non licet, et illam fraudem, tam exitu; tum quoque consilio, aestimari voluit, secus ac antea. (80)

Porro illud quo minori 20 annis non licet manumittere in Institutionibus ad a. 17. minores restrinxit; (81) deinde omnino abrogavit. (82) Alia quoque in favorem manumissionum constituit. Extendens conditionem D. MARCI, eum cui bona addicta erant, liberum fieri iussit, quamvis non nisi pro viribus creditoribus satisfaceret. (83) Servo communi quoque ab alterutro domino manumisso libertatem concessit. (84) Cavit quoque de servo manumisso, omnis proprietas penes unum, usufructus penes alterum esset. (85) Porro ut omnes, qui inter amicos numero quinque aut per epistolam a domino et quinque testibus subscriptam essent manumissi, aut a domino cum quinque amicis convivio essent adhibiti, cives Romani fierent. (86) Denique inter libertos et ingenuos omne discrimen sustulit, salvo uno patronatus iure. (87) Atque haec quidem de liberis dicta sufficiant, de servis pauca monenda restant.

(76) L. 1, 2. C. de his qui in S. S. Ecclesiis. (77) L. 2. C. pro quibus causis L. 4. eodem. (78) L. 5. D. qui sine manum. L. 4. de bonis libertorum, L. 13. de op. lib. (79) Tit. C. de destricta libertate tollenda. Tit. C. de Latina libertate tollenda. (80) § 3. I. quibus ex causis. (81) § 7. I. eodem. (82) Novella 119. c. 2. (83) L. 15. C. de test. manum. tit. Inst. de eo cui libert. conserv. causa. (84) L. 1. 2. C. de servo communi. (85) L. 1. C. comm. de manum. (86) Epis. I. 1. § 2. ibique ALEXANDER et SCHULTING. (87) L. 1. C. de lat. libert. toll. GANS. p. 42. sqq.

Primum enim apud GAIUM definitio servitutis non occurrit; verumtamen ex eo colligi potest, quare IUSTINIANUS servitutem dixerit constitutionem iuris gentium. Nimirum discimus, servos fuisse dominorum vel ex iure Quiritium et in bonis simul, vel in bonis tantum, vel ex iure Quiritium tantum. In bonis erat dominium iuris gentium: atqui servum in potestate non habebat dominus, nisi in bonis haberet (88); inde est igitur quod imperator dixerit de iure gentium, et hoc sensu recte de eo dixit, quamvis multae sint servitutes, quae iuri civili suam debeant originem (89), v. c. eius, qui incensus venit, quae ULPIANI adhuc aetate in usu erat. (90) Ex dictis colligitur eum, cuius servus sit ex nudo iure Quiritium, eum manumittere non posse, (91) eumque, cuius in bonis tantum sit, illum manumittere quidem posse, at vero non facere civem Romanum sed Latinum. (92)

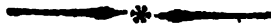
Ipse potestas in servos illimitata erat. AUGUSTO tamen imperatore lex Petronia lata est, quae servorum conditionem in melius mutavit. (93) Deinceps vero post CLAUDII, DOMITIANI et HADRIANI curas, ANTONINUS PIUS haec omnia in servos iura accuratius definiit (94) constituitque, ut is, qui citra instam causam suum servum occidat, sic puniatur ac si alienum occidisset, id est multa pecuniaria. (95) Scilicet movit imperatorem tristis servorum conditio et humanitatis sensus; at vero hanc causam profiteri non potuit, nisi principiis huius iuris repugnare vellet. Aliam igitur quaesivit, faevos dominos prodigis aequiparavit, iamque uti prodigis bonis interdicatur, et reipublicae et ipsorum causa, ita et hic ratiocinatus est imperator in rescripto ad Aurelium, quod laudat ULPIANUS. (96) CONSTANTINUS MAGNUS autem pronuntiavit eum, qui servum animo occidendi interfecisset, homicidii reum. (97) Ceterum huius iuris progressum accurate exposuit CI. OTTO *ad Institutionum librum I. titulo 8°. § 2.*

(88) *Comm. I. § 54.* (89) OISEL. *ad Epit. I, I, pr. Cl. GRATAMA praelectionum* p. 119. (90) *Tit. II. § 11.* (91) *Fragm. vet. ICI § 11.* (92) *Comm. I. § 41.* (93) *L. II, § 2. D. ad l. Cornelianam de sicariis.* NOORDKERK *de lege Petronia.* Cl. GRATAMA p. 125. (94) *GAIUS Comm. I. § 53.* (95) *GAIUS Comm. III. § 114.* Observandum in casu, si quis servum alienum interfecisset, domino eius qui perierat electionem fuisse vellet ne alterum capitis reum facere, an vero ex lege Aquilia agere, quod ad hunc casum non videtur extendendum. (96) *Mosdcar. et Rom. legum collatio tit. 3.* § 3. (97) *L. un. C. de emend. serv.*

www.libtool.com.cn

CAPUT TERTIUM.

De altera personarum distinctione; qua sunt vel sui, vel alieni iuris. — De his, qui sunt alieni iuris; — Gaii § 48—141, Inst. Iust. tit. 8—12. Epitome tit. 5—6.

Altera personarum distinctio est; qua homines sunt vel sui vel alieni iuris. Qui alieni iuris sunt, dicuntur vel in potestate, vel in manu, vel in mancipio. De singulis separatim despiciamus.

SECTIO PRIMA.

De his, qui in potestate sunt.

Potestas origine una erat eademque in servos et in liberos; (1) sed quae postea exstitit diversitas inde oriunda est, quia iuris interpretes de liberis in mitiorem partem responderunt, unde v. c. invitati nequeunt e potestate dimitti secus ac servi. (2) Multa tamen remanserunt in utrisque familia. Erant enim rerum instar, et mancipari non tantum, sed et in iure cedi poterant. (3) De potestate in servos vidimus; restat ut de potestate patrisfamilias in liberos aga-

(1) LACTANTIUS *divin. inst.* L. IV. c. 3. (2) GEORG. D'ARNAUD *Var. cont.* L. I. c. 24. (3) *Comm.* I. § 134. sq. L. I. § 2. D. de R. F. Ita statuimus contra D'ARNAUDIUM. Cf. Doct. W. H. ROYER *disfert. inaug. de patria potestate* cap. 2. § 6. (Gron. 1808.)

mus. Qualis autem illa fuerit neque GAIUS neque IUSTINIANUS docent. Institutiones scilicet scribebant Romanis, quibus haec omnia notissima erant. Verbo igitur hic monuisse sufficiat, patriam illam potestatem illimitatam olim continuisse ius in vitam et libertatem liberorum non tantum, unde eos poterant occidere, vendere, exponere, noxae dare, sed etiam in bona eorum, unde omnia patri acquirebant. At vero haec omnia mutatis Quiritium moribus, et recepta religione Christiana mutata fuisse, inter alios docuerunt OISELIUS, (4) HEINECCIUS, (5) alii. Dici autem potest illa potestas, ius, quod civis Romanus in familia Princeps in liberos habet, qui sunt de familia, ex iustis nuptiis procreatos. (6) Modi, quibus illa in liberos adquiratur potestas, apud GAIUM numero sunt tres:

1°. Iustae nuptiae.

2°. Causae probatio.

3°. Adoptio.

Tres quoque habet IUSTINIANUS, sed loco causae probationis, legitimatorem substituit. — De singulis videamus.

I. Iustae nuptiae.

Dubitarunt nonnulli an dici possint modus acquirendi hanc potestatem; et merito. Magis enim titulum constituunt, quo acquisito, quis, in casum si liberi nascantur, potestatem possit exercere. Necesse non erat, ut mulier in manu viri esset, verum sufficiebat matrimonium iuris gentium. In ipsis enim XII Tabulis, teste GAIUS, (7) cautum erat, ut si mulier nolle usu in manum convenire, quotannis per trinoxium abesset, et ita usucapionem interromperet. Has nuptias igitur facit consensus, uti loquitur SCAEVOLA, (8) hic tantum uxor ius in dote retinet, viro tamen ab intestato non succedit. Unde Praetor ei dedit bonorum possessionem *unde vir et uxor*. Ad hasce nuptias denique referenda sunt, quae dicit AMIANUS, (9) nuptias legitimas esse si civis Romanus Romanam ducat, nuptiis intervenientibus *vel consensu*. (10)

(4) *Ad Epist.* I, 3, § 2. n°. 14. (5) l. l. L. I. tit. 9. *ibid.* de peculio § 5—10. (6) Cf. GRATTANA l. l. (7) *Comm.* I, § 111. (8) L. 66. D. *de donat. inter virum et uxorem*. HUBERI *disquis.* P. II. L. I. c. 11—13. (9) *Epist.* I, 4. *pr.* (10) Cf. OISEL. et SCHULT. ad l. l. et Doct. CLIFF. *spec.* l. p. 62. qui asseritur IOHANNI CANNEGIERO ad ULP. tit. 5; § 2. ea explicanti *vel insuper consensu*.

Nuptias iustas dicimus, si civis Romanus pubes civem Romanam viri potentem, quacum ipsi connubium est, uxorem ducat, consentiente utroque aut etiam parentibus eorum, si in potestate sint. (11)

Dixi de Romano et Romana. Quamvis enim lege XII Tabularum inter Patricios et Plebeios connubium non fuerit, lege Canuleia tamen hoc ius omnibus Romanis inter se est redditum, (12) ita ut ab hac regula tempore GAIUS duplex tantum esset exceptio; quarum altera continetur lege Iulia, qua senator libertinam, eamve, quae corpore quaestum fecerit, ducere prohibetur; altera more in militiae favorem recepto, quo Veteranis Latinas quasdam et peregrinas ducere licet. (13) GAIUS hic loquutus non est de aetate nuptiarum. Erat scilicet tum temporis hac de re, inter Sabinianos et Proculianos, controversia; (14) quorum illi ex corporis habitu aestimandam pubertatem contendebant, hi vero annis, et in viris quidem anno decimo quarto. In mulieribus enim tempus definitum non erat, quippe quae sui iuris nunquam fiebant et in tutela erant perpetua. IUSTINIANUS tandem ob pudicitiae favorem Proculianorum de pubertate sententiam recepit, et in pueris annum decimum quartum, in puellis duodecimum requisivit. (15)

Porro ut nuptiae sint iustae connubii ius (16) inter maritum et uxorem adfit, quod quum cesset propter arctum nimis cognationis viniculum, abstinendum est, secundum GAIUM, a nuptiis

1°. Earum, quae nobis vel naturaliter, vel per adoptionem quamvis emancipatione solutam, parentum liberorumve loco sunt. (17) Adeoque incestae sunt nuptiae inter adscendentes et descendentes in gradum infinitum, quae omnia etiam valebant tempore IUSTINIANI. (18)

2°. Earum, quae nobiscum ex eodem stipite natae, aut ex transverso gradu cognatae sunt, adeoque sororis tam germanae quam uterinae, tam naturalis quam adoptivae. (Frater adoptivus tamen cum sorore, alterutro emancipato, recte nuptias contrahit.) (19) Idem servatur in amita et matertera,

(11) *Comm. I. § 65. ULP. tit. 5. § 2.* (12) *LIVIVS L. IV. c. 3. Cl. ORATAMA p. 177.* (13) *Comm. I. § 57.* (14) *Comm. I. § 196. QUINCT. Instit. Orator. L. IV. c. 2. § 5. ULPIANUS tit. 11. § 28.* (15) *L. 3. C. quando ius. et cur. pr. Instit. quibus modis tutela finitur.* (16) *ULPIANUS tit. 5. § 8.* (17) *Comm. I. § 59.* (18) *§ 4. I. de nuptiis.* (19) *Comm. I. § 60. sq. § 3. 5. I. h. r.*

et in fororis filia. (20) Fratri autem filiam tempore GAIJ ducere licebat, idque Senatusconsulto introductum fuerat, cum CLAUDIUS AGRIPPINAE, fratris GERMANICI filiae, blanditiis allectus, eam uxorem ducere vellet. (21) At vero homines leges extendere, amant secundum prava naturae desideria, adeoque hanc etiam legem ad fororis filiam pertinere voluerunt. Imperator NERVA vero illam eo usque extendi vetuit; ita enim interpretandas XERXILINAE ex DIONE loque. (22) *προμηθεύει δὲ ἄλλα καὶ περὶ τοῦ μὴ εὐνοῦν ἐξέρδει τὴν μήτηρ ἀλλοφθὴν γαμῶν.* (23) Fratri igitur filiam ducere primi prohibuerunt CONSTANTINUS et CONSTANS imperatores a°. P. C. 339, (24) idque IUSTINIANUS aetate servabatur.

Post GAIJ aetatem, maximè sub imperatoribus Christianis, ab aliarum quoque personarum nuptiis ob cognationem fuit interdictum. Sic THEODOSIUS M. vetuit nuptias inter fratres, patruelos et consobrinas a°. 585. P. C. (25) illamque constitutionem secutus est ANIANUS, Abrogata tamen fuit a°. 405. ab ARCADIO; (26) denno in usum revocata, secundum D'ARNAUDUM, a IUSTINIANO, (27) secundum SCHULTINGIUM (28), et BASILLO demum MACEDONEM. Huc quoque pertinent sex constitutiones (29) CONSTANTII a°. 555, THEODOSII M. a°. 588, ARCADII a°. 396, THEODOSII Iunioris a°. 415, XENONIS et ANASTASII, quibus vetitum fuit, ne quis fratris viduam uxorisve sororem duceret.

3o. GAIUS illas personas, quae nobis affinitate iunctae fuerunt, nos ducere non posse affirmat. Dum enim iunctae sunt, sponte patet non permitti, cum una eademque duobus viris simul nubere non possit. Ducere igitur non poterimus, quae nobis quondam socrus aut nurus, privigna

(20) *Comm. l. § 62.* ULPIANUS tit. 5. § 6. (21) GAIUS et ULPIANUS l. l. PAUL. *Mof. et Rom. Legg. coll.* tit. 6. § 2. 3. (22) L. 86. c. 2. p. 388. ed. Sylburgi. Cf. CLIFF, l. l. p. 66. sq. (23) Cf. CUIACIUS *Observ.* L. XIII. c. 16. NOODT *Observ.* L. II. c. 5. (24) v. L. I. C. Theod. *de incestis nuptiis*, ibique GOTHOFREDUM, cuius alia est sententia. (25) L. 3. C. Theod. *eadem.* L. un. C. Theod. *de nuptiis ex rescr.* ibique GOTHOFREDUM. (26) L. 19. C. *de nuptiis.* (27) l. l. L. I. c. 23. (28) *Ad Ept.* I, 4. § 6. (29) L. 2. C. Theod. *de incestis nuptiis* L. 5. C. Iustin. *eadem.* L. 3. C. Theod. *eadem* L. ult. C. Iust. *eadem* L. pen. C. Iust. *eadem* L. ult. C. Iust. *eadem.*

aut noverca fuit; de quibus primum videtur statuisse AUGUSTUS, (30) Uti autem in servili cognatione iunctis et concubinis eadem cognationis ratio habebatur, (31) ita et, ad exemplum ut videtur affinitatis, ALEXANDER SEVERUS (32) bavit, ne quis uxorem ducat eam, quae patris fuerat concubina. GAIUS de consensu parentum non loquitur. De eo enim nemo filius aetate dubitabat. Quod vero attinet ad ipsius viri et mulieris consensum, quia consensui nihil magis est contrarium, quam vis et metus, AUGUSTI tempore ut videtur cautum fuit, ne Praefectus Provinciae uxorem duceret e Provincia, quamvis cum ea sponsalia contrahere, aut eam concubinam habere licitum fuerit; (33) ob eandemque causam, GAIUS ut videtur aetate, iam cautum erat, ne tutori curatorive, eorumve filius, integrum esset pupillam uxorem ducere; (34) pupillus tamen recte ducit tutoris filiam. Sunt et alia, quae in corpore Iustiniano enumerantur nuptiarum impedimenta; quae vero, utpote ferioris aevi, apud GAIUM non occurrunt. CONSTANTINUS enim M. vetuit nuptias inter Iudaeum et Christianam, (35) idque a THEODOSIO M. a. 388, ad nuptias Christiani cum Iudaea extensum fuit. (36) IUSTINIANUS ipse susceptori ex baptismo a nuptiis susceptae, (37) raptori a raptae nuptiis interdixit.

Haec quidem si iustae nuptiae praecessissent; sin vero non aderant, aut non iustae, liberi matrem sequebantur, imo aliquando patrem non habere intelligebantur, veluti apud incestuosos aut spurios (38) adeoque in patria potestate non erant. Aderant tamen et GAIUS et IUSTINIANA tempore remedia, quibus liberi ex iustis nuptiis non nati in potestatem redigerentur. Occurrit apud GAIUM tanquam alter modus illam acquirendi

II. *Causae probatio.*

Haec originem duxerat ex legibus Aelia Sentia et Iunia Norbana, quas IUSTINIANUS abrogavit, et iam ante eas, nondum recepto CHRISTI cultu, in-

(30) *Comm. I* § 63. CLIFF. l. l. (31) *L. 1. § 3. D. de concub. L. 56. de R. N. Cl. GRATAMA* p. 180—183. (32) *L. 4. C. de nuptiis.* (33) *L. 63. D. de R. N. L. 5. D. de conc. Cl. GRATAMA* p. 178. (34) *L. 66. D. de R. N.* (35) *L. 6. C. Theod. de Iudaeis.* (36) *L. 6. C. Theod. de Iud. et Coelicolis.* (37) *L. 26. Cod. de nuptiis L. un. § 1. C. de rapta Virginum.* (38) *Comm. I. § 64. ULPIANUS tit. 5. § 2.*

terierat; unde in institutionibus ne verbo quidem memoratur. GAIUS de probatione agit § 66—96, et est illa duplex.

10. *Erroris causae* probatio; quae originem debet Senatusconsulto (39) ad legem Aeliam Sentiam facto; et ab HADRIANO (40) deinceps mutato, quodque ex coniectura CANSII (41) idem est ac Senatusconsultum Pegasi-annum VESPASIANI tempore latum; quod etiam de causae probatione fuit sollicitum. Haec probatio locum obtinet, quando quis uxorem deterioris conditionis duxerit, quam ipse sit, errore facti, et ex ea filium procreaverit, quem ceteroquin in potestate habuisset. Tum enim potest adire magistratum et probare, se errore illud fecisse, (42) quando, ponnubio inter ipsos constituto, filius cum matre civitatem accipit, et in potestatem patris venit. Ex dictis ratio Senatusconsulti facile colligitur; ne scilicet numerus matrimoniorum et civium inde minueretur. Itaque, si civis Romanus Latinam, peregrinam aut dedititiam duxerit, (43) causa probata, uxor (nisi sit dedititia) fit civis Romana, et liberi veniant in potestatem parentis. Item si civis Romana nupta fuerit peregrino aut dedititio, causa probatur, non tamen potestas patria aut civitas marito acquiritur, si dedititius sit scilicet. (44) Si vero nubat Latino erroris causa non probatur, quia causa probari potest ex lege Aelia Sentia, idemque dicendum si Latinus Latinam duxerit putans esse civem Romanam. (45) Sin. vero peregrinam duxerit aut dedititiam loco Latinae, admittitur causae probatio. Denique si civis Romanus, putans se esse Latinum aut peregrinum, eiusdem conditionis mulierem duxerit, permittitur ei causam erroris probare. (46)

Ex requisitis ad erroris causae probationem, dicendum videtur peregrinis illam haud petuisse, quamvis contrarium indicare videantur GAII verba: (47) *ex quo colligimus etiam peregrinum causam probare posse*. Verum videntur tantum. Recte enim CANSIUS (48) observat, hic sermonem non esse de erroris causae probatione, verum de HADRIANI subscriptione, qua significasset,

(39) *Comm.* I. § 67. sq. § 71. *Mafae. et Rom. legg. coll.* tit. 16. § 2. (40) *Comm.* I. § 73. II. § 142. sq. III. § 37. Cf. HOLLWEG *de causae prob.* p. 119. (41) l. l. p. 124. (42) ULPIANUS tit. 8. § 4. GAI. l. l. CANS. p. III. de filio. eff. § 68. sqq. (43) *Comm.* I. § 67. (44) *Comm.* I. § 68. sq. (45) *Ib.* § 68, 70. (46) § 71. (47) § 74. (48) p. 121.

eum, qui civitatem sibi et uxori praegnantis petisset; etiam futuro filio petere debere, (49) cum ceteroquin ad peculiarem probationem recurrendum foret, (50) ab ANTONINO ita extensa, ut si filius ante quam parentes civitate dehaerentur conceptus, postea vero editus esset, etiam nunc causam probare possit ac si peregrinus mansisset. Unde GAIUS concludit potuisse peregrinos causam probare modo sibi peculiari. GAIUS autem hic data inquirunt de nuptiis inter personas diversae conditionis initis, et an liberi patrem an vero matrem sequantur, ut videat an causae probationi locus sit; quae omnia, post discrimen inter Romanos et peregrinos CARACALLAE constitutione sublatum, identidem evanuerunt, donec tandem JUSTINIANUS varia quoque libertinorum genera suffulit. Duas autem regulas GAIUS proponit ad haec diiudicanda.

1. Ex connubio natus sequitur patrem; ceteroquin matrem, nisi lex aliud voluerit. Filius autem hoc casu nunquam est in patris potestate. (51)

2. Qui illegitime concipiuntur, statim sumunt ex tempore partus; qui legitime, ex tempore conceptionis. (52)

3. Causae probatio ex lege *Aelia Sentia*, qua Latinus 30 annis minor (deinceps etiam maior) ducta uxore vel cive Romana, vel Latina coram testibus, civibus Romanis puberibus, atque ex ea filio filiae, anniculo anniculave susceptis, potest magistratum adire, et si ei approbaverit, se liberorum causa ex lege *Aelia Sentia* uxorem duxisse et filium anniculum habere, ipse et uxor et filius civitatem Romanam adquirunt; (53) immo etiam patriam potestatem, uti nobis visum cum HÖLWEGIO, (54) qui assentimur haec maxime ob causas.

A. Propter locum GAI, (55) quem si conferamus cum praecedentibus et sequentibus, haec oritur sententia: Liberi, qui statim ut nascuntur in potestate parentum non sunt; deinceps in eam rediguntur. V. e. si Latinus uxorem ducta, ex lege *Aelia Sentia* filium suscepit, non habebit eum in potestate, causa vero probata et civitate accepta, mox illum in potestate habere sua incipit. Male hic inferi posse voculam *non*, docuit GARNIUS. (56)

B. Propter varia loca, quibus patria potestas proponitur, tanquam sequela

(49) *Comm.* I. § 94. (50) *Id.* § 93. (51) *Comm.* I. § 82. (52) § 89. (53) § 29. (54) *De causae probatione*, l. l. p. 49. (55) *Comm.* I. § 66. (56) p. 130.

civitatis, et excéptionis instar adiicitur, si contrarium obtineat. (57) Atqui: dubium non est hac causae probatione Latinum accepisse civitatem, (58) ergo et accepit patriam potestatem. Inde autem simul explicatur, quare GAIUS de illa non dixerit (59) tanquam modo patriam potestatem adquirendi.

C. Quia GAIUS *idem iuris est*, inquit, (60) *de his, quorum nomina ex lege Aelia Sentia, vel Senatusconsulto post mortem patris causa probata in potestate eius futuri essent*, quae verba, maxime si coniungantur cum verbis eiusdem (61) *consanguineos et adoptio facit, et arrogatio, causae probatio, et in manum conventio*, indicare videntur utraque causae probatione potestatem fuisse acquisitam.

D. Quia nusquam dicitur, hanc causae probationem ab ea, quae propter errorem fit, ita differre, ut potestatem non tribuat, cum tamen saepius comparantur, et illud, quod inter utramque intercescit discrimen, quod scilicet hic requiritur ut filius anniculus sit, disertis verbis declaretur.

E. Ob GAIUS locum ubi dicitur Latinos, qui cum liberis suis ad civitatem perveniunt, illos habere in potestate, (62) secus ac ii, qui magistratum gerunt. Hi enim soli sine liberis ad civitatem Romanam perveniunt, eosque in potestate non habent.

Ex supra dictis colligi potest ad hanc causae probationem requiri non tantum ut nuptiae ex lege Aelia Sentia liberorum causa sint initae, sed ut revera susceptus sit filius filiae, isque eae aetate maior. Quae si ita se habeant, acquiritur civitas Romana, illamque sequitur patria potestas.

Alia causae probatio est, quae post CARACALLAM fieri desit, unde ab ULPIANO non memoratur, qua peregrinus, qui civitatem ab imperatore acceperat, Ipso coram probabat filiis expedire si in potestatem venirent, (63) de qua supra verbo monuimus. Si vero hoc factum non fuisset ab Imperatore, filii cum eo civitate donati in eius potestate non erant. (64)

Causae probatio tempore IUSTINIANI evanuerat: eius loco in Institutioni-

(57) *Comm. I. § 68. sq.* (58) ULPIANUS tit. 3. § 3. GAIUS *Comm. I. § 29.* (59) § 87. (60) *Legg. Mos. et R. coll. tit. 16. § 2.* (61) *Ibid. § 6.* (62) *Comm. I. § 95*, in hac enim § ex ductibus iq MS. videtur restituendum *Latini f; ē. i. e. Latini sunt et.* (63) *Comm. I. § 93.* (64) *Comm. III. § 20.*

bus occurrit alius potestatem acquirendi modus, ab Imperatoribus Christianis inventus, qui recentioribus dicitur (65)

Legitimatio, quae triplex est, (ea enim, quae fiebat per arrogationem, ab ANASTASIO inventa, a IUSTINO eius successore sublata est.) (66)

1°. Prima, quae fit per subsequens matrimonium, quae CONSTANTINO M. debet originem, quaeque inventa fuit ut homines a concubinato avocati, ad nuptias allicerentur. Verum mox ab usu recessit, repetita tamen a ZENONE a^o. 476. (67) Denique IUSTINIANUS idem constituit, nulla tamen CONSTANTINI aut ZENONIS facta mentione. (68) Ceterum difficultas est apud IUSTINIANUM § 13, quae tamen collatis aliis imperatoris constitutionibus (69) evanescere videtur. Cum IUSTINIANI constitutione patri concessum fuisset matris connubium, ut ita liberos legitimos procrearent, (70) naturales quidem iam editi una in potestatem veniebant; ante instrumenta dotalia vero concepti, at post ea editi remanebant naturales. His igitur auxilium adlaturus IUSTINIANUS constituit, ut tempus partus, non conceptionis, inspiciatur, eo-que hac Institutionum §^o respicit.

2°. Altera est, quae fit per oblationem curiae et a THEODOSIO Iuniore fuit introducta a^o. 442. (71) Tanta enim erant decurionum onera, (72) ut homines quibusvis praemiis ad hoc munus suscipiendum seseque curiae mancipandos essent alliciendi. (73) Occurrit autem primo loco in Institutionibus, quia IUSTINIANUS priorem ipsa introduxisse vult videri.

3°. Ea, quae fit per rescriptum Principis, quae tamen Institutionibus est recentior. (74) Etiam locum obtinet mortuo patre, si scilicet dum in vivis erat non potuit uxorem ducere, liberos curiae mancipare aut principem adire, quando tamen requiruntur preces eius in testamento a liberis principi offerendae.

Apud GAIUM et IUSTINIANUM tertius modus, quae potestas adquiritur est

(65) Cl. GRATAMA p. 183. vere diversa est a causae probatione. Vide GAN s. p. 127. (66) L. 7. C. de nat. lib. (67) L. 5. C. eodem. (68) L. 11. C. eodem. (69) L. 11. l. Novella 89. c. 8. (70) L. 10. C. eodem. (71) L. 3. C. eodem. (72) BRISSONIUS *Sel. antiq.* c. 13. MERILLIUS *Observ.* L. VII. c. 26. (73) Cl. GRATAMA p. 186. (74) Nov. 74. c. 2. Nov. 89. c. 9. sq.

III. *Adoptio*, (75) eaque duplex. Est enim vel

1º. *Arrogatio*. Haec tempore *GAI* erat actus solemnus, qua homo sui iuris, in comitiis curiatis populi auctoritate, se patriae potestati alterius subiiciebat. Nomen habet quia legis instar erat, quae saepius rogatio vocatur. (76) Postquam scilicet Pontifices, qui his comitiis semper aderant, sedulo in sacra gentis inquisiverant, (77) in aetatem arrogantis an gignendis liberis idonea sit, in bona arrogati, an insidiosae sint adpetita, et iusiurandum detulerant, cuius formula excogitata fuerat a *QUINTO MUCIO* Pontifice maximo, pater adoptans rogatur an velit *GAIUM* v. c. iustum sibi filium esse, tum is, qui adoptatur, an id fieri patiatur, (78) tum denique populus an id fieri iubeat. (79) Cuius rogationis formulam nobis servavit *AULUS GELLIVS*. (80)

2º. Altera species est, quae fit imperio magistratus, qua quis e potestate patris in alterius potestatem transit. Dicitur *adoptio* in specie, fitque Romae apud Praetorem, in Provinciis apud Proconsulem, Legatumve (81) (Caesaris scilicet) sive Praesidem, uti iam ante *GAIUM* inventum docuit *MOODIVS*. (82) Plerumque (83) peragitur ita, ut filius adoptivus, ab eo in cuius potestate est, post ternam mancipationem et remancipationem in iure cedatur, atque ab adoptante vindicetur, cui, patre naturali non contra vindicante, addicitur. (84) —

GAI aetate hae species satis erant diversae:

Primo enim comitia Romae tantum habebantur, adeoque arrogatio non nisi in urbe fiebat, adoptio etiam in Provinciis. (85)

Secundo mulieribus nulla erat comitiorum communio; adeoque nec arrogare possunt nec arrogari. (86) Adoptari *GAI* aetate poterant, non vero adoptare, quia ne naturales quidem liberos in potestate habent. (87)

(75) *Comm. I. § 97. fq.* (76) *V. c. apud AULUM GELLIVM Noct. Att. L. V. c. 18.* (77) *CICERO pro Domo c. 13.* (78) *CIC. l. l. c. 29.* (79) *Comm. I. § 99. GELL. L. V. c. 19,* qui inter se non pugnant, uti post alios scripserat *HEINECCIUS Antiq. h. t. nº. 5.* (80) *l. l.* (81) *Comm. I. § 101.* (82) *De Iurisd. L. II. c. 7. ad PAULI L. 17. D. de manumissis vindicta.* (83) *V. infra §. 4. nº. 5.* (84) *Comm. I. § 134. GELL. l. l.* (85) *Comm. I. § 100. ULP. tit. 8. § 4.* (86) *TRIBONIANI* manus igitur est in *L. 21. D. de adopt.* (87) *Comm. I. § 101. 104. ULP. h. l. § 5.*

Tertio ob eandem causam impuberes olim apud populum arrogari non poterant, quamvis aliquando accidisset, et ex epistola D. PII, quam scripsit Pontificibus, si iusta causa adfit, cum quibusdam conditionibus permetteretur. (88) Aliter in adoptione. Cuiuscunque enim aetatis homines adoptantur, exceptis iis, qui in potestate parentum non sunt, sed in tutela, quia non tanta tutoris est auctoritas, ut caput liberum alienae ditioni subiiciat.

Quarto, qui alium adoptaverat, tertio cuidam in adoptionem dare poterat, qui arrogaverat, non item. Lex enim non nisi legē rescinditur. (89)

Quinto arrogari servus non poterat. Ei enim aditus ad comitia non patebat, adoptari vero potest, dummodo, si illum emancipaverit pater adoptivus aut is mortuus fuerit, non invadat iura ingenuorum. (90)

Sexto in arrogatione quidem liberi, quos arrogatus in potestate habuit, una cum illo in potestatem arrogatoris transeunt; in adoptione vero, si quis, qui cum liberis erat in potestate patris, ab eo in adoptionem datur, liberi eius remanent in potestate avi. (91) Male igitur res suas hic egisse videtur ANIANUS. (92)

Utrique autem speciei commune erat

1°. Quod et hi qui generare non possint; adoptare possint. (93)

2°. Quod in utraque quaeratur, an minor natu maiorem adoptare possit. (94) — Ita res erat tempore GAII; videamus quaenam mutata sint.

Quod ad primam speciem attinet, post ALEXANDRI SEVERI aetatem; sub quo vixit ULPIANUS, in comitiis populi auctoritate fieri desinit. Tum enim Principes soli Imperatores esse non tantum, sed et *videri* voluerunt, unde postea fiebat Principis rescripto, (95) ex quo sequitur eam tempore IUSTINIANI ubivis fieri posse, et mulieres quoque aut impuberes recte arrogari. IUSTINIANUS autem condiciones tradit, quibus ex epistola D. PII impuberis arrogatio fiebat. (96) Scilicet, ut, si iusta causa esset, arrogator caveret, se bona arrogati, si intra pubertatem discessisset, haeredibus restitutum; porro se eum non sine iusta causa emancipaturum, exhaeredaturum

(88) *Comm.* I. § 102. (89) *Comm.* I. § 105. (90) GELL. I. l. (91) *Comm.* I. § 107. (92) *Epist.* I, 5, § 4. ibique OISELIUS n°. 12. (93) GAII *Comm.* I. § 103. ULP. I. l. § 6. (94) *Comm.* I. § 106. (95) § 1. *I. de adopt.* (96) § 3. *eadem.*

aut praeteritum, si fecisset, quartam bonorum partem, quae inde d. p. 11 dicitur, ei dare debebat.

Quod ad alteram speciem attinet, eam pene sustulit IUSTINIANUS, cum adoptivus quidem retineat ius succedendi ab intestato, pater vero adoptans potestatem non acquirat, nisi naturalia et adoptionis iura in unam personam convenient, veluti si pater adoptans esset avus maternus, aut patre emancipato etiam paternus. (97) Faeminas etiam aliquando adoptare permittit idem imperator.

Fuit interea negando decisa utrique speciei communis quaestio, an natu minor maiorem possit adoptare, ita ut pater adoptans filium 18, nepotem 36 annis praecedere debeat. (98) In utraque autem constitutum, ne castrati adoptarent, quod ex contemptu venisse videtur. (99) Cum hisce adoptionis speciebus ne confundatur haeredis institutio facta sub conditione, ut nomen testatoris aliisque adsumeretur. Ea enim patria potestas non acquiritur. (100)

S E C T I O S E C U N D A.

De his, quae in manu sunt.

De hoc instituto agit GAIUS § 108—115, et verbo loquitur ULPIANUS tit. 9. ubi videndus est SCHULTINGIUS. IUSTINIANUS vero de eo non dicit. Superfunt nihilo minus quaedam eius in Digestis vestigia.

Potestatem duplicem esse vidimus; alteram in servos, in liberos alteram. Ad huius imitationem introducta est manus, ad illam in liberis personis lenientiam excogitatum fuit mancipium. (101)

Manus dicenda videtur „ius, quod habet civis Romanus in uxorem, quam

(97) § 2. l. h. t. § 10. eodem. (98) § 4. l. eodem. (99) ULP. l. l. § 9. l. eodem ibique THEOP. (100) HUBERI digress. l. II. c. 23. 1. (101) GAN. l. l. p. 140.

ex iure Quiritium duxit, quaeque ei filiae loco est," a qua definitione tamen exultat manus cum extraneo, quae omnibus fere manna criteriis caret. Eius adquisitio dicitur in manum conventio. Varii eius sunt effectus.

Cum enim mulier, quae viro in manum convenit, apud eum filiae loco constituitur, (102) venit quoque neptis loco (103) in potestatem eius, in cuius hic est, et fit consanguinea liberorum. (104) Porro bona omnia eius dotis nomine ad virum transeunt. (105) Verum ab altera parte quoque particeps fit omnium bonorum et sacrorum, (106) quo respexit MODESTINI definitio (107). Nihil igitur habet mulier, nisi quod mariti voluntate possidet peculii nomine; (108) ipsi omnibus modis acquirit, excepta in iure cessione, quia cum nihil suum habeat, nequit vindicare. (109) De possessione etiam fuit quaesitum an acquirat marito, cum ipsa non possideatur. (110) Ex eius delictis potest conveniri maritus; sua haeres est et agnatione rumpit ante factum testamentum. (111) Denique maritus ei tutorem tutorisve optionem testamento dare potest: (112) ex quibus omnibus patet, manum patriam potestatem imitari. — Mulieres autem, quae marito in manum convenerant, olim honoris causa dicebantur *matresfamilias*, cum ceteroquin *uxores* aut *matronae* vocarentur. (113)

In manum convenitur tribus modis, farre scilicet, coëmtione, vel usu. (114) De singulis videamus.

1°. *Farreo* sive *confarreatione* convenitur in manum per genus quoddam sacrificii, in quo adhibetur panis farreus, (115) praeterea certa solemnique verba praesentibus decem testibus. (116) — Liberi ex eiusmodi nuptiis nati dicebantur patrimi et matrimi, quorum magnus in sacerdotiis obeun-

(102) *Comm. I. § 109. sq. 114, 139. Mos. et Rom. legg. collatio tit. 16. § 2. ULP. tit. 19. § 18.*
 (103) *DION. HAL. L. 2. p. 95.* (104) *Mos. et Rom. legg. coll. tit. 16. § 6. GAIJ Comm. III. § 14.*
 (105) *CIC. Top. c. 4. GAIJ Comm. II. § 98, III. § 84.* ubi in manum conventionem recenset inter modos acquirendi per universitatem. (106) *Comm. II. § 159. ULP. tit. 22. § 14. laud. coll. tit. 16. § 2.*
 (107) *L. I. D. de R. N.* (108) *PLAUTUS Casina act. 12. sc. 2. vs. 125.* (109) *Comm. II. § 86. 96.*
 (110) *Comm. II. § 90.* (111) *Comm. II. § 139.* (112) *Comm. I. § 148, 150.* (113) *CIC. Top. c. 3. GELL. Noct. Att. L. 12. c. 6. SERV. ad Aen. L. X. vs. 476.* dein tamen aliae harum vocum significationes invaluerunt. Cf. GRUPEN. in *uxore Romana* c. 1. § 5. (114) *ARNORIUS ad gentiles L. 4. p. 140. BOETIUS ad Top. c. 3.* (115) *ULP. tit. 9. ibique SCHULTING, GAIJ Comm. I. § 112.* (116) Cf. *BRISBONIUS de R. N. p. 237. ed. TREKEL.*

dis favor erat, immo vero certis sacerdotibus, puta Flaminibus Dialibus, Martialibus, Quirinalibus et Regibus sacrorum, uxores non aliter quam farreo in manum convenire poterant. Huius confarreationis natura religiosa, atque a caeteris in manum conveniendi modis omnino diversa est. Repetenda videtur ex sacra lege ROMULI de nuptiis, de qua DIONYSIUS et PLUTARCHUS loquuntur. (117) AUGUSTUS in hac solemnitate quaedam ex horrida illa antiquitate ad sui temporis usum inflexerat; TIBERIO tamen Imperatore, haec consuetudo inter paucos erat retenta, (118) eodemque modo res sese habebat GAII et ULPIANI aetate, ut recepto demum CHRISTI cultu, in fugam acta fuisse videatur.

Confarreatione in manum conveniri posse negavit D'ARNAUDIUS; (119) sed neque illud probat locus CICERONIS a Viro cl. laudatus, ubi coëmtionem et usum tantum enumerat; farre enim, exceptis Pontificibus, tam raro in manum conveniebatur, ut eam memorare superfluum videri potuisset: neque admittendum est adversus manifestam GAII et ULPIANI auctoritatem. (120) Notandum autem, post antiquatam cum ceteris ritibus ethnicis confarreationem; non mox in eius locum successisse benedictionem ecclesiasticam; de ea enim in codice Theodosiano ne verbum quidem occurrit, et DIO CHRYSOSTHOMUS queritur eam sua aetate haud frequentari, (121) idque eo magis notandum; quia, cum magna sit ad nuptiarum sanctimoniam conservandam religionis vis, plerumque sollemnia quaedam religiosa a Legislatoribus adiiciuntur.

2°. *Coëmtione* in manum convenitur per mancipationem sive imaginariam venditionem verbis solemnibus factam, adhibitis non minus quam quinque testibus, civibus Romanis puberibus et libripènde, praeter mulierem et eum in cuius manum convenit. (122) Tum is, qui mulierem habet in potestate, illam mancipat marito. Quaesitum fuit, an coëmtio mutua esset, a parte

(117) Cf. Doct. DE RANITZ *disp. juris hist. de lege sacra Romuli de nuptiis* p. 3. (118) TACIT. *Ann.* IV. c. 16. (119) L. I. c. 28. (120) GRUPEN. *de ux. Rom.* c. 4. § 18. HEINECC. *Ant. L. I.* tit. 10. § 1. (121) Cf. MULLER *de gente saeculi Theod.* P. I. c. 6. (122) CICERO *de Oratore* L. I. c. 56. GAII *Comm.* I. § 113. 119. Cf. BRISSON. l. l. p. 297. *Sel. Antiq.* L. I. c. 7.

viri et mulieris; quod affirmare non aſſim, verofimile tamen eſt, mulieris uti arrogati conſenſum accedere debuiſſe. Pluribus enim locis iis aequiparatur. (123)

Quamvis haec coëmtio origine tantum matrimonii cauſa fiebat, deinceps tamen etiam fiduciae cauſa fieri coepit. Tum quidem acquiritur manus; at vero plerisque effectibus deſtituitur; ut mulier quidem extraneo cuius in manu eſt acquirat, non vero ipſi filiaefamilias loco ſit, eique ſuccedat. (124) Fieri autem ſolebat haec coëmtio aut ſacrorum conſervandorum cauſa, quando ad ſumtus minuendos, plerumque ſenes adhibebantur; (125) aut quoque tutelae evitandae cauſa, quando mulier, quae in tutela erat, extraneo cuidam in manum convenit, et ab ipſo remanicipatur alii, qui ipſa vult, qui illam manumittat et tutor fiat eius fiduciarius. (126)

5°. *Uſu* five *uſucapione* in manum conveniebatur, ſi foemina per annum continuum apud virum manſiſſet, nec per trinoctium, uſurpandi cauſa abſiſſet. (127) Ita mulieres aequiparantur rebus mobilibus, quarum annua erat uſucapio, unde D'ARNAUDIUS colligit, hoc modo in manum non conveniſſe mulieres ſui iuris in tutela. (128) Uſus igitur modus ſubſidiarius eſt acquirendi dominium Quiritarium; unde patet eam vere eſſe iuris civilis Romani. (129) — Hoc vero de uſu ius, quod CICERONIS etiam aetate viguit, (130) GAII tempore partim legibus ſublata, partim deſuetudine oblitteratum erat. Veriſimile ſane eſt, corruptis Quiritium moribus, cum per trinoctium quotannis uſurpando mulieres a manu liberarentur, multas ea occaſione ad flagitia quaevis perpetranda, fidemque coniugi datam fallendam, uſas fuiſſe. (131)

De manu IUSTINIANUS non dicit. Modi enim, quibus adquirebatur, uſu antiquatae fuerant; neque temporum ratio et mite imperatoris ingenium, mulierculis plus ſaepe iuſto favens, ſinebant; ut ita filiarum inſtar, mulie-

(123) V. c. *Comm.* III. § 40. mutua fuiſſe aſſerit D'ARNAUD, *Variar. conſect.* L. I. c. 26. (124) *Comm.* I. § 114. II. 139. GAIUS. p. 151. (125) CICERO *pro Murena* c. 12. (126) *Comm.* I. § 115. (127) *Comm.* I. § 111. GELLIUS *Noct. Att.* L. 3. c. 2. BRISSONIUS l. l. p. 304. (128) L. I. c. 27. (129) Cf. s. P. VAN IDSINGA diſſ. inaug. *de praefcr.* p. 41, 49. (130) Or. *pro FLACCO* c. 34. (131) GAIUS *Comm.* I. § 111. et quos laudat D'ARNAUD l. l.

res virorum imperio parerent. Quenam autem imperator ex religione Christiana ad nuptias traduxerit solemnia, ignoramus.

S E C T I O T E R T I A;

De his, qui in mancipio sunt.

Uti manus in uxorem origine eandem fere vim habebat, ac potestas in liberos, ita mancipium magis cum servitute convenit. Mancipium hic dici posse videtur „ius, quod quis habet in personas liberas mancipatione sibi venditas, servorum loco.” — Dixi de personis liberis: servi enim non dicuntur in mancipio fuisse, sed semper sunt in potestate. Perro mancipationem requiri, et has personas servorum loco fuisse, *GAIVS* indicare videtur. (132) Primis temporibus, radicibus adhuc Quiritium moribus, hoc ius satis usitatum fuisse videtur. Deinceps vero non adhibebatur, nisi aut uno momento dicis causa, aut ob noxam commissam. Mancipatio, qua hoc ius acquiritur, (133) in filio ter repetenda erat, ob verba illa XII Tabb. „*Si pater filium ter vendidit, filius a patre liber esto!*” — In nepote, nepte, filia aut uxore una sufficiebat mancipatio. (134) Diximus personas mancipio datas servorum loco fuisse; primum igitur videamus quanam hic a servitute servaverint Romani, deinde vero, quae mutata sint, consideremus.

Hi, qui in mancipio sunt, non solum iisdem verbis quibus servi mancipantur, secus ac in coëmptione, (135) verum etiam tenentur operas domino suo praestare, saltem si noxae dediti sunt, dominoque acquirunt. Praeterea nihil ex testamento eius, cuius in mancipio sunt, capere possunt, nisi eodem testamento manumittantur. Hoc vero casu qui liber et haeres nuncupatus

(132) L. 1. § 1. D. de capite minutis. Comm. I. § 123. Comm. II. § 160. (133) Comm. I. § 119–122. (134) Comm. I. § 135. ULP. tit. 10. § 1. (135) Comm. I. § 123.

est in eodem testamento necessarius haeres fit, adeoque Praetoris beneficio abstinendi ei opus est: (136) deinde ex delictis eorum conveniri potest, qui illos in mancipio habet: denique uti servi quem manumisit patronus ita hic tutor fiduciarius fit. (137)

At vero ab altera parte, multum a servitute recessit hoc institutum. Qui enim in mancipio sunt non possidentur; unde quaesitum an domino possessionem adquirant; si dominus eos laesisset, iniuriarum actio contra eum competeat. (138) Porro si eos ex noxali causa possidebat, noxa sarcita, manumittere tenebatur; (139) ipse vero ex delicto eorum conventus noxae dare non poterat, quia si ex noxali causa tenebat, manumittere debebat, si fiducia causa, remancipare; adeoque tum nisi eos defenderet, conveniendus fuisse videtur pater naturalis, ut solveret ex bonis, quae habituri fuissent, si in mancipio non versarentur. (140) Quaesitum autem fuit, an si noxae datur ter mancipandus sit, quod negarunt SABINUS et CASSIUS, quia terna mancipatio ad voluntarias tantum mancipationes pertinet. (141) Verum si varia loca, ubi de his rebus sermo est, conferamus, dicendum videtur, patriam potestatem ante tertiam manumissionem proprie non amitti, sed pendere. Si e. g. pater moritur dum filius in primo alterove mancipio est, hic suus haeres remanet. Sic quoque natus illo tempore in avi erit potestate, cum in tertia mancipatione nati ius pendeat, (142) adeoque si consilium non aderat filium; noxa sarcita, liberum reddendi una sufficere videtur mancipatio. Ita explicari potest, quare qui noxae filium acceperant, ad manumissionem cogebantur, non vero ad remancipationem, siue fiduciae iudicio non tenebantur. Patris scilicet non intererat, an filius manumitteretur aut remanciparetur; manumissor enim non fiebat tutor fiduciarius, quia filius ex prima mancipatione manumissus in patris potestatem recidit.

Haec omnia in Institutionibus non inveniuntur. (143) Antiquatis enim omnibus quae mancipatione peragebantur negotiis, haec quoque evanuerunt.

(136) *Comm.* I. § 123. II. § 160. (137) *Comm.* IV. § 80. *U.L.P.* tit. II. § 5. (138) *Comm.* I. § 141. (139) *Mof. et Rom. legg. collatio* tit. 2. § 3. (140) Huc refer argumentum, § 80. *Comm.* IV. (141) *Comm.* IV. § 79. (142) *Comm.* I. § 135. III. § 6. (143) Hoc movisse videtur *CONTIUM*, *OSSELIUM*, aliosque, ut *BOETHIUM* erroris incusarent (*L. III. ad Topica CICERONIS* ad c. 5.) et, *CAIUM* *L. I. de mancipatione* locutum non fuisse autumantes, h. l. legendum censeant *Libro secundo*. Cf. tamen quae iam monuerat *SCHULTING Jurispr. Anteiust.* p. 50. n. 21.

S E C T I O Q U A R T A.

*Quomodo hi, qui alieno iuri subiecti
sunt; eo liberentur.*

Rubrica Institutionum hic tantum loquitur de modis quibus potestas solvatur; manus et mancipium enim evanuerant.

I. Potestatem dominorum in servos manumissione solvi, capite *secundo* vidimus. In liberos vero quo modo finiatur, nunc est videndum.

1°. Morte naturali patris et aliquandò avi, si scilicet nepos, emancipato patre, in avi potestate remanserat; ceteroquin enim mortuo avo recidebat in potestatem patris. (144)

2°. Si alteruter aut pater, aut filius, maximam vel mediam capitis diminutionem passus fuerit. (145) **GAIVS** rationem adiicit, quia peregrini in Romanorum potestate esse, illosve in potestate habere nequeunt, idemque fere dicit **ULPIANUS**. (146) Ex imperatoris quoque verbis idem colligi poterat, dicentis, relegatione potestatem non amitti, scilicet ea non tollitur civitas. Iam vero **GAIVS** mox subiicit de exceptione ab hac regula, si parens filiusve ab hostibus captus sit, adeoque meliori ordine res suas egisse dicendus est, quam imperator. (147) Quamvis enim captus hostium servus fiat, tamen quia reversus iure postliminii omnia sua iura recipit, dicitur pendere ius patriae potestatis; (148) sin' reversus non fuerit, verum ibi mortuus sit, liberi sui iuris fiebant; at vero quaerebatur **GAII** aetate, an ex tempore quo captus, an vero ex quo mortuus fuisset pater, sui iuris fierent. Priorem opinionem, quam in epitome proposuerat **ANIANUS**, (149) recepit et in In-

(144) *Comm. I. § 127*; **ULPIANUS** tit. 10. § 2. *Pr. Inst. h. t.* (145) **GAII** *Comm. I. § 128. § 1. Inst. h. t.* (146) *l. 1. § 3.* (147) *Cf. Comm. I. § 129. cum § 5. Inst. h. t.* (148) *L. 12, 14, 16, 22. D. de capt. et postlim. revers. ULP. l. 1. § 4. CLIFF. l. l. p. 80.* (149) *Epit. I. 6, § 2.*

stitutionibus proposuit IUSTINIANUS. Aliud exemplum solutae media capitis deminutione patriae potestatis occurrit apud GAIUM in persona eius, qui olim iussu patris in coloniam Latinam deductus fuisset; cum alterius civitatis civis acciperetur. (150) Cum vero a^o. urbis 665 lege Iulia et Plautia cum tota Italia communicata fuisset civitas, haec omnia obsoleverunt; unde quoque apud GAIUM vocula *olim*. — Imperator hoc loco docet eum etiam, qui poenae servus factus esset, i. e. in metallum ludumve damnatus, potestatem amittere, utpote qui civitatem Romanam amiserat. Hoc autem servitutis genus deinceps sublatum fuit ab imperatore nostro. (151)

3°. Dignitate aliquando solvitur patria potestas, idque fit sine capitis deminutione. (152) Nimirum GAII et ULPIANI aetate liberi de potestate exiebant, virilis sexus quidem si flamines Diales inaugurati essent, foeminini vero si virgines Vestales caperentur. (153) Haec vero sacerdotia non poterant obire nisi nati ex nuptiis confarreatis, et a parentibus non emancipatis; (154) unde colligimus, hosce ita tantum, non etiam emancipatione, sui iuris factos fuisse. Solet enim in negotiis iuris civilis Romani, uti recte observat GANSIUS, (155) ius solvi eodem fere modo, quo fuerat adquisitum. Alia dignitate patria potestas non solvebatur, (156) adeoque recepto CHRISTI cultu, haec omnia evanuerant. At vero IUSTINIANUS Patriciatus, (five Confiliarii Aulici) dignitate eam solvi voluit, (157) idemque postea ad alia munera extendit. (158)

4°. Emancipatione, qua, ut vox indicat, filius a patre naturali mancipatur fiduciario, qui illum vindicta manumittit, quo facto a patre denno eidem vel alio sed plerumque eidem mancipatur, qui illum iterum manumittit. Tertia vero vice sibi mancipatum non manumittit; tum enim ipse fieret tutor fiduciarius, et patroni instar in bona eius, si moreretur, succederet: (159) sed patri remancipat. Terna autem illa mancipatio in filio tantum requiritur, ut monuimus; in caeteris una sufficit, nec si filium emancipat nepotes ex eo quoque mancipare tenetur. Ius patris fiduciarii dicitur *mancipium*,

(150) *Comm.* I. § 131. ibique editorem n. 30. (151) § 3. *Inst. h. t.* Novell. 22. c. 8. *Cl. GRATAMA* l. l. p. 121. (152) *Comm.* III. § 114. (153) *Comm.* I. § 130. *Ulp.* tit. 10. § 5. *GELL.* L. I. c. 22. (154) *Cf. Tacit. Ann.* IV. c. 16. (155) l. l. p. 170. (156) *GELL.* L. XI. c. 2. *cf. Cl. GRATAMA*, p. 204. (157) § 4. *Inst. h. t.* (158) Novell. 81. (159) *Epit.* I. 6, § 3.

ANASTASIUS vero, cum emancipationem nimis solemnitatibus laborare videret, aliam adiecit, quae fieret per rescriptum Principis. IUSTINIANUS, conservata ANASTASII forma, priscam illam sustulit, aliamque, quae fiat edicto magistratus, ei substituit, ita tamen, ut parentes in bonis idem ius retineant, quod habent patroni in bonis libertorum, atque, liberis impuberibus, eorum tutelam nanciscantur. (160)

5°. Adoptione solvitur potestas, quae fit vel mancipatione, quando is, cui filius mancipatus fuerat, eum patri adoptivo remancipat; vel in iure cessione, (161) quae hic placuit prae mancipatione, secus ac in ceteris negotiis. (162) Sed ratio in promptu est: causa enim quare in ceteris mancipationem celebrare solebant Quirites, quae erat, ne ad iudicium venire tenerentur, hic cessabat; cum adoptio non fiat nisi apud magistratum eumque maiorem apud quem legis actio erat. Post IUSTINIANUM vix dici potest adoptione patriam potestatem solvi, nisi quatenus liberi eius, qui arrogatur, transferant in potestatem arrogatoris.

6°. An in manum aut mancipium datione patria solveretur potestas, quaesitum fuit. In manum conventionem patriam potestatem solvi plenissime iam demonstraverat G. D'ARNAUD, (163) non tantum cum marito sed et cum extraneo, (164) ita quidem ut coniiciamus mulieres raro tantum emancipatione tempore GAIJ e potestate dimissas fuisse. Quod ad mancipio datum adtinet, si filius est, magis est ut dicatur patriae potestatis ius pendere, quam amitti. (165) Patriae potestatis ea videtur esse natura, ut parentes inviti ad liberos emancipandos cogi nequeant, unde mirum atque superfluum videri poterat IUSTINIANUM in Institutionibus hoc expresse dixisse. (166) At vero quia, ut ex GAIJO discimus, longe alia manus et mancipii est natura, facile ex hac oppositione Imperatoris dicta explicantur. (167)

II. Si quae GAIJUS hic habet, quae tamen proh dolor! pro magna parte periere, conferamus eum illis, quae obtinent in patria potestate, hisce fere modis manum solvi dicendum est:

(160) L. Ult. C. de emanc. § 6. Inst. h. t. (161) Comm. I. § 134. sq. (162) Comm. 2. § 25. GAIJ. p. 237. (163) l. l. L. I. c. 29. (164) Comm. I. § 136. (165) Comm. I. § 140. (166) § 9. L. h. t. ROYER L. I. c. 2. § 18. (167) Comm. I. § 137, 140.

1°. Morte naturali.

2°. Morte civili, i. e. maxima et media capitis deminutione, non vero dignitatibus.

3°. Emancipatione, quae tamen raro accidisse videtur;

4°. Si uxor a marito in manum data fuerit alteri.

5°. Si mancipio data fuerit ab eo, in cuius manu est; alteri, ut is eam manumittat, eiusque tutor fiat fiduciarius.

6°. Invito aliquando marito, si uxor ei repudium miserit. (168)

7°. Si farre mulier in manum convenisset, diffarreatione tantum adhibita, poterat e manu dimitti. (169)

8°. Mulier si ab alio viro usucapta per annum continuum apud hunc remanserit nec per trinoctium usurpandi causa abfuerit.

III. Mancipium introductum esse ad servitutis imitationem vidimus. Eodem igitur modo quo servitus solvitur, manumissione scilicet; quae fiat censu, vindicta, vel testamento; non vero modo minus solemnī, cuius nullus erat effectus, quia mancipium est iuris civilis strictissimi Romani. (170) In S. S. Ecclesiis non fit, unde concludimus, mancipium iam ante CONSTANTINUM obsolevisse. — Cum vero formam tantum servitutis imitetur hoc institutum, in manumissione neque Lex Aelia Sentia nec Furia Caninia locum habet, ut et numerus sit indefinitus et aetas utriusque tum manumittentis, tum manumissi, nec interfit an creditorem patronumve habeat pater fiduciarius, cum non censetur in eorum fraudem manumittere. (171) Potest et aliquando quis invito eo cuius in mancipio est libertatem consequi, non tamen nisi censu. Hinc vero egregie elucescit, arcte omnia in iure Romano inter se cohaerere, et priscos Quirites formarum fuisse tenacissimos. In vindicta enim et testamento expressa domini requirebatur voluntas, in censu tacita sufficiebat, unde hic tantum dominus ob libertatis favorem censeri poterat consensisse, ut nomen inter cives profiteretur. Erant tamen et hic exceptiones. Scilicet si pater filium ea lege mancipio dederit, ut sibi remanciparetur, quia tunc quandam potestatem in eum sibi reservasse videtur pater, vel si ex noxali causa quis man-

(168) *Comm. I.* § 137. (169) *FESTUS in Voc. PLUT. Quaest. Rom.* p. 276. *HEINECCIUS Antiq. L. I.* tit. 10. n°. 8. (170) *V. GANS.* p. 167. (171) *Comm. I.* § 138. sq.

cipio datus fuerit; tum enim servire debet, donec noxam refarcierit, nam actor eum pro pecunia habet. (172)

Cum vero et manus et mancipium iam ab usu recessissent, IUSTINIANUS ea omnino abrogavit; ita ut in Institutionibus omnes illi, qui alieni iuris sunt, in potestate esse dicantur. — Dicta de his qui alieni iuris erant, sufficiant. Hic igitur pedem figimus. Spero autem fore ut conatus meus evenerit feliciter. Sin vero plura a re aliena dixerim, minusve accurate quam par erat, plurave omiserim, quae omnino quaestione continebantur, solatio tamamen mihi erit illud HORATIANUM:

„Ridentur mala qui componunt carmina, verum
„Gaudent scribentes.”

Hic autem non abs re fore credo, si paucis exponam de mancipatione, de rebus mancipi et nec mancipi, de huius distinctionis origine et rationibus.

I. Quod ad grammaticam vocum significationem attinet, dicta est *Mancipatio*, quia manu res capitur. (173) Definiri autem potest cum SCHULTINGIO (174) „traditio quaedam civilis ac legitima, interveniente aere et libra, nec „non nexu, et obligatione de evictione, ni res esset mancipientis.” *Manceps* est is, cui res ita traditur, ipsa vero conditio eius rei, cuius dominium ita transfertur, sive quoque ipsum ius in ea re quaesitum, dicitur *Mancipium*. Res igitur, quae hoc modo alienari possunt, vocantur res *Mancipi* s. *Mancipii*. (175)

II. Cum olim apud Romanos non omnes res Mancipi fuerint, quaeritur, quaenam fuerit harum rerum origo, quaenam certa discriminis nota, quae a rebus nec mancipi distinguebantur? Misit longa expositione eorum, quae viri docti hisce de rebus disseruerunt, (176) quid mihi visum fuerit breviter proponam.

III. Origo huius instituti certe XII Tabulis antiquior est; in his enim

(172) *Comm.* I. § 135, 140. (173) *GAIUS. Comm.* I. § 121. (174) *Iurispr. Antiqu.* p. 620. n. 12. (175) V. I. G. VOSSIIUS *de Analog.* I, 46. in *Etym.* v. *manceps* c. SALMASIUS *de Usuris* c. 8. I. PERIZONIUS ad *SANCTII Min.* L. IV, c. 4. n. 12. SCHULTINGI L. p. 619. (176) V. laudatos apud HAUBOLD *Instit.* I. R. hist. dogmaticae p. 204. sq.

cantum erat, nonnullas res haud aliter posse alienari: (177) imo fortasse ad ipsa civitatis Romanae incunabula referri potest. Initio scilicet Romani, exsules et fugitivi, bellis et latrociniis vitam sustentabant. Ex more autem belligerandi tum recepto, quae quisque in bello manu ceperat, ea sibi priva habebat et ea iuste acquisivisse maxime putabat. (178) Iam vero si res quasdam alii vendere quis vellet, aliove modo alienare, ne huic metus adesset, ne res utpote iniuste acquisitae evincerentur, solemniter testibus praesentibus fiebat venditio servata belli imagine, dum emtor rem manu caperet. (179)

Quaenam res apud populum rudem et agrestem bello captae et deinde solemniter alienatae fuerint, facile intelligitur; res corporales scilicet, (180) praecipue mobiles, v. c. pecudes, (181) quadrupedesque, quae collo dorsove domantur, equi, muli, asini, boves, (182) homines in bello servati, quorum nomen *mancipia* illud iam indicat, (183) quique rebus fere aequiparantur, ac generatim omnia, quae tali populo divitiae esse solent; Mox tamen cum populus agricola etiam terrae portiones occupasset, eadem ratio extensa fuit ad praedia tam urbana quam rustica, (184) quae cum in publicum adduci et manu prehendi non poterant, aliqua pars inde adducebatur manu capienda. (185) Imo tandem servitutes praediorum rusticorum ita alienari coeperunt; quod in iuribus praediorum urbanorum non factum fuisse ne quis miretur, namque situs aedificiorum fecisse videtur ut rarus esset eorum usus. (186) Deinceps mutata belli ratione, cum populus Romanus, occupata Italia, exterarum quoque regiones imperio subiecit, earum dominium sibi retinuit; nec praedia extra Italiam fuerunt res Mancipi, nisi nominatim hoc ius accepissent. (187)

(177) FESTUS v. *mancipata*. BORTHUIS in *Topica Ciceronis* L. III. ad c. 5. Cf. SCHULTING I. l. p. 619. n. 2. (178) QUINCTILIANUS I. O. L. VIII. c. 3. n. 5. „tum illa profanorum, sacrorumque direptio, efferentium praedae et acti ante suum quisque praedonem catenati.” GAIUS *Comm.* IV. § 16. in fine „festuca autem utebantur quasi hastae loco, signo quodam iusti domini; maxime (enim) sua esse credebant, quae ex hostibus cepissent: unde in centumviralibus iudiciis hasta praeponebatur.” Cf. § 17. I. de *divis. rerum*. (179) V. GAIUS *Comm.* I, § 119. sqq. (180) ULPIANUS *Fragm.* tit. 19, § 2. (181) ISIDORUS Orig. L. IX. c. 4. „mancipium est quicquid manu capi subdique potest ut homo, equus, ovis.” (182) GAIUS *Comm.* I. § 120. II, 15. et ULPIANUS, I. l. § 1. (183) Cf. GAIUS, ULPIANUS, QUINCTIL. I. l. (184) GAIUS *Comm.* I. § 120. II. § 17. (185) GAIUS *Comm.* I. § 121, IV. § 17. ULPIANUS I. l. § 6. (186) Aliam rationem profert SCHULTINGIUS I. l. p. 619. n. 4. (187) Cf. GAIUS *Comm.* II. § 21, 27.

IV. Ex dictis sequi videtur

1°. Hoc modo a civibus Romanis tantum res potuisse alienari. (188)

2°. Cum ad securitatem mancipatio inventa sit, non nisi certas res, antiquitas cognitae et magni aestimatas, ea fuisse traditas; aliam vero ortam fuisse classem rerum, quae non ita transmitterentur. (189)

3°. Res Mancipi non nisi hoc solemni modo (adde tamen in iure cessionem) in dominium redactas sed in bonis habitas fuisse.

V. Hic scilicet cum GAIUS (190) admonendum est, olim unum Romae fuisse dominium, deinde vero, auctis rerum copia et cum peregrinis commercio, aliud accessisse nomen et iure quidem diversum, facto tamen eundem effectum habens, idque dici in bonis esse.

VI. Atque sic quidem recte censuit BYNKERSHOEKIUS res Mancipi fuisse pretiosas, (191) priscis Quiritibus inprimis; adeoque plerumque ad agriculturam pertinebant, uti observavit MEERMANNUS, et tales erant, quod iam vidit ROSHMANNUS, quae internosci ac distinguere facile poterant, cumque census esset negotium mere civile, recte dixisse videtur PUFENDORFIUS res Mancipi tantum in censum fuisse delatas: (192) propria vero huius acquirendi modi origo quaerenda est in occupatione bellica, ad quam sententiam proxime accedit HOMMELII opinio. (195)

VII. Si de singulis rebus quaeratur ex ll. ll. efficitur Mancipi fuisse

1°. praedia tam urbana quam rustica in Italico (iure gaudente) solo, et rusticorum praediorum servitutes.

2°. liberi homines, servi, et omnia illa animalia, quae collo dorsove domantur; quaeque adhibebantur in Italia; ac sic quidem excluduntur urfi, leones, cet; qui in dominio non erant, elephantes, cameli.

PESTUS v. *census censendo*. CICERO *Or. pro Flacco* c. 32. (188) GAIUS *Comm.* I, § 119. „quod et ipsum ius proprium civium Romanorum est. ULPIANUS l. l. § 4. ubi v. SCHULTING. (189) Cf. GAIUS II, § 19, 22. ULPIANUS l. l. § 3. (190) *Comm.* II. § 40. sq. (191) Hoc confirmatur GAIUS *Comm.* II, § 80. et I. § 192. ubi dicens mulieres res Mancipi non posse alienare addit „ne alienatis pretiosioribus rebus susceptoque aere alieno minus locuples ad eos hereditas perveniat.” (192) Cf. CICERO *pro Flacco* c. 32. (193) Cf. Cl. HUGO *Rechtsgeschichte* § 203—205. GANS. *Scholien* p. 230.

VIII. Ratio, quare hoc ad liberas personas fuerit protractum, quaerenda est in eodem rudi ingenio sollemnissimum, quo cum ad manumissionem accederent, filios prius ad conditionem servilem redigendos dein manumittendos, ut de eorum libertate melius constaret, censuerunt; idemque fiebat in causa noxali, ne quis liberam hominem detinere videretur.

REMBERTI WESTERHOFF,

WARFFO-GRONINGANI

MEDICINAE IN ACADEMIA, QUAE
GRONINGAE EST, STUDIOSI;

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM

E BOTANIA, AB ORDINE DISCIPLINARUM
MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM

IN

ACADEMIA GRONINGANA;

PROPOSITAM:

ANNO CIOIOCCOXX.

„*Detur accurata descriptio botanica viginti aut plurium plantarum, in solo Groningano sponte et simul copiose provenientium, adiecta brevi earum historia, in qua elaboranda, loci, in quo nascuntur, temporis anni, quo florent, et usus, inprimis oeconomici, ratio habeatur.*”

QUAE PRAEMIO ORNATA EST.

*Prospexit Natura sibi. Quod habere necesse est,
Sub quovis coeli climate Mundus habet.
Est stupor in nobis, gravis ignorantia mentes
Possidet, et quae sunt proxima spernit homo;
Quod procul est, curat. Longinquis quaerit in oris,
Sponte licet Tellus det meliora domi.*

C. BOYUS.

„L'OBSERVATEUR de la Nature doit se proposer deux buts dans ses
„recherches; le premier, de perfectionner ses sentimens d'amour et de re-
„spect pour la DIVINITE, par une connaissance plus approfondie de SES
„merveilleux ouvrages; le second, de contribuer au bien de la société par
„des découvertes utiles.

M. BONNET.

L E C T O R I !

Praemonendum videtur, quaedam a me, consentiente Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum, huic Commentationi, praemio iam ornatae, nonnullis plantis, esse adiecta. Haec vero, quae ita addita sunt, in iis, quae ad hanc Commentationem in parte paginae inferiori annotata sunt, literis, uti vocant, *curfivis*, occurrunt.

A U C T O R.

INTRODUCTION.

Inter omnes omnino scientias, nulla profecto attentione nostra magis digna esse videtur, quam *Botania*, et quod ad utilitatem magnam quam homini affert, imo necessitatem, et quod ad pulchritudinem et delectationem ex ea profluentem, de quibus omnibus huius scientiae commodis nemo unquam dubitavit. Quod autem in genere de tota scientia dici posset, praesertim verissimum est, quod attinet ad Botanicam soli patrii, quam etiam ob rem rectissime asseverat FABREGEUS (*) doctissimus et hac in re maxime auctoritatis vir, dicendo: „*Il est peu de connoissances, qui meritent autant notre attention, que la Botanique des lieux, qui nous environnent.*” — Facultas igitur Mathematicarum et Physicarum artium in Academia, quae Groningae est, magno huius Botanicae scientiae partis momento ducta, eam propagare atque extendere conata fuit, quaestione, huic rei egregie apta, artium studiosis patriae nostrae proponenda; quae ita sese habet: „*Detur accurata descriptio botanica, viginti aut plurium plantarum, in solo Groningano sponte et simul copiose, provenientium, adiecta brevi earum historia, in qua elaboranda, loci, in quo nascuntur, temporis anni, quo florent, et usus, imprimis Oeconomici, ratio habeatur.*”

Iam statim autem quaestionis huius utilitate magna atque incunditate, me ita motum et quasi percussum sensi, ut meas vires tenues licet atque infirmas in-

(*) Vid. FABREGEU *Description des Plantes qui naissent aux environs de Paris. Tom. I. Praeface pag. 9.*

tendere, et, si fieri posset, verum quaestionis scopum tangere mecum constituerem.

Antequam vero quaestionem ipsam aggrederer, observandum mihi visum fuit, me *systema* LINNAEANUM secutum fuisse, quia inter omnia tam priorum quam posteriorum Botanicorum systemata, magnis dotibus, quibus se commendat, excellit, et quod hodie plurimum est in usu, licet, quod ad perfectionem, non negemus, omnibus omnino difficultatibus hoc *systema*, aequae ac omnia reliqua, carere. — Addam praeterea apud quamque plantam, quem locum occupet quod ad *Naturales affinitates*, quales ille posuit.

Quod ad ipsam rationem, quam in Commentatione hacce tractanda sequendam institui, attinet, hoc obiter moneo, me apud quamque plantam ipsum ordinem, secundum quem quaestio instituta est, servasse, ita, ut primo Botanicae plantarum a me electarum descriptionem darem, praeterea autem mentionem facerem locorum in quibus nascantur, et temporis anni, quo florent, denique usum earum, inprimis Oeconomicum, ostenderem, simulque nonnullarum praecipuum usum in Medicina et Chirurgia breviter adderem.

Diu haesi in eligendis plantis, et quia *Facultas* nihil definivit quod hanc ad rem spectat, ex innumera plantarum copia, tandem, sequentes 24 plantas ad hunc finem destinavi:

1. Salicornia Herbacea.	13. Nymphaea Lutea.
2. Eriophorum Polyflachyon.	14. Sinapis Arvensis.
3. Arundo Phragmites.	15. Spartium Scoparium.
4. Scabiosa Succisa.	16. Leontodon Taraxacum.
5. Galium Verum.	17. Hieracium Pilosella.
6. Rhamnus Frangula.	18. Arctium Lappa.
7. Viola Odorata.	19. Tanacetum Vulgare.
8. Heracleum Sphondylium.	20. Tusfilago Farsara.
9. Cicutia Virosa.	21. Arnica Montana.
10. Erica Vulgaris.	22. Orchis Morio.
11. Sorbus Aucuparia.	23. Urtica Dioica.
12. Geum Urbanum.	24. Myrica Gale.

SALICORNIA HERBACEA.

Cl. I.

Monandria Monogynia.

Planta Holeracea.

RADIX est Rhizomatoïdea, lignosa, ramosa, fibrosa, obliqua.

CORMUS; Caulis, articulatus, integer, carnosus, nitidus, geniculatus, subramosus, ramis, potiusve spicis, articulatis, articulis apice compressis, emarginato-bifidis, prafini coloris.

INFLORESCENTIA floribus solitariis.

FLOS simplex, apetalus, hermaphroditus, ternus, approximatus, in quovis articulo utrinque.

CALYX tetragonus, ventricosus, truncatus, persistens, integer, obtusus, erectus.

COROLLA, nulla.

STAMINA, Filamentum unicum; simplex, calyce longius, tenuissimum. (*)

Anthera, unica, oblonga, cylindrica, plana, didyma, erecta.

PISTILLUM, Germen, ovato-oblongum, sessile; complanatum, turbinatum.

Stylus, simplex, terminalis, sub stamine, filiformis, declinatus.

Stigma, bifidum, acutum, revolutum, persistens.

FRUCTUS, Semen, unicum, nitidum, liberum, nudum, oblongum, ferruginei coloris.

BASIS, Receptaculum, proprium, planum, carnosum, ficcum.

(*) FORSTERUS in Act. Angl. 1767. Vol. 57. T. 312. dicit, duo stamina in hac planta inveniri, GRIMMIUS vero, in Nov. Act. A. N. C. tom. 3. app. 252, et tom. 5. app. p. 120, alique Naturæ scrutatores, hoc negant, atque existentiam unius staminis in hac planta, tantummodo consentiunt.

Planta haecce, abunde crescit ad Provinciae Groninganae littora, imprimis prope *Zoutkamp*, pone *Hornhuizen*, *Eenrum*, *den Andel*, *Warffum*, *Usquert*, *Uithuizen*, *Uithuizer Meden*, usque ad *Delfzyl*.

Inter res singulares numerandum est, interdum totos tractus ad littora occurrere, ubi planta haecce non invenitur, cum e contrario, toti obviam fiant campi, quasi iis confiti.

Interdum etiam occurrit haec planta, his in locis, intra Aggerem, ad fossas aqua marina adimpletas.

Floret *Augusto*, *Septembri* et *Octobri*, interdum altitudinem pedalem circiter attingit, pertinetque ad plantas annuas.

Haec planta patrio sermone dicitur: KRABBEKWAAD, KRAALKRUID, ZEE-GRAPPE, ZEEKRAAL, BARK, KRUIDACHTIG ZEEKRAAL, GEKNOOPTE et GELIEDE KALI, alii ad septentrionalia littora habitantes vocant ZEEKELP, alii tantummodo KELP. (1)

Tam aestate quam hieme multum editur ab littora maris habitantibus, praesertim vero, a nautis, qui interdum magnam illius copiam colligunt et ad navem conducunt ad cibum parandum. Hunc in finem coquitur, dein tegumentum externum carnosum a ramis lignosis destringitur: tunc autem oleo, aceto ac pipere praeparata, uti acetaria, consumitur. Hoc modo salubrem praebet cibum, quo ipse saepe usus fui, quique contra *scorbutum* maxime inservit, qui morbus nautas marisque septentrionalis accolae frequentissime vexat. (2)

Appropinquante hieme aceto conditur, ut sic conservetur usque ad hiemem. (3) *Zeelandis* id maxime usitatum videtur, uti videre est apud GORTERUM l. l. et KRAUSSIUM l. l.

(1) De origine et derivatione horum vocabulorum, uti etiam, de nominibus *Germanicis*, *Anglicis*, *Francicis* aliisque, apud quamque plantam, non agitur, ne nimis extendamus; DODONAEUS, HOUTTUINIUS, IOLYCLERCUS pluresque alii, fusa de hac re docent. (2) Vid. REMBERTUS DODONAEUS, *Cruydt-boek* 1618. cap. XXX. bl. 112. b. *Commentarii de Rebus in scientia Naturali et Medicina gestis* 1763. *Suppl. IV.* 594. HOUTTUIN *Nat. Histor.* Dl. II. St. VII. bl. 50 et 51. *Afbeelding der Artsenij-Gewassen by Sepp, en Zoon* door I. C. KRAÜS 1800. Dl. IV. bl. 33. I. H. HELMUTH *Naturgeschichte des In- und Auslandes*, 7 Bd. *Pflanzenreich Th I.* 1808. S. 83. (3) Cf. P. MILLER, *Groot Algemeen Kruidk. Woordenboek* 1745. bl. 763. *Afbeelding van Artsenij-Gew.* etc. l. l. RAY *Histor. Plant.* p. 211. HOUTTUIN o. c. l. l. D. DE GORTER *Flora VII. Provinciarum Belgii Foederati Indigena* 1781. p. 1. n°. 1. I. NIORT, *Plantae Esculentae*

A pecoribus maxime expetitur; secundum LINNAEUM. (4) Oves praesertim usu huius plantae quam maxime gaudent, uti hoc cuique observatori manifeste patet; si oves e loco vel prato, quod planta haec caret, deducuntur in aliud, huius plantae specie abundans, tunc omnia plantarum genera, excepta *Salicornia* negligunt, negligendoque pergunt, donec pratum, quo pascuntur, *Salicorniae* inopia laborat. Experientia praeterea docuit, morbus biliosus cum inter ovium genus grasfaretur, oves, quae *Salicornia* usae sunt, morbo illo supra dicto non affici; cum e contrario oves, huius plantae usui exclusae, omnes fere morbo illo, inter oves ita contagioso, succubuerint. Causa vero quare non afficiuntur oves hoc morbo, in magna quantitate *Muriatis Sodae*, qua plantae, nostris littoribus crescentes, praeditae sunt, sita mihi esse videtur.

POPPUS (5) dicit hanc plantam adhiberi, ad corium rubro tingendum colore, et DODONAEUS iam suo tempore dixit, *Aegyptios* eam usurpare non solum ad ignem alendum, sed etiam in officinis suis tinctoriis. (6) Feminae insularum maris *Mediterranei*, secundum DODONAEUM l. l., huius plantae succo utuntur ad maculas e vestibus suis exstinguendas.

Hispani, Itali aliique, ex hac aliisque plantis maritimis, *Sodam* faciunt, et *Salicornia Herbacea* hunc in finem iis in regionibus colitur, v. o. in *Marsala*. (7)

Prioribus temporibus crediderunt *Sodam Hispanicam*, tantummodo ex hac planta parari, idque his etiam in regionibus fieri posse; experimenta vero a Cl. GAUBIO instituta, contrarium probarunt. (8) Crystalli, quas in huius plantae cineris elixivatione acquisivit; plane conveniebant, cum *Muriatis Sodae* crystallis, nullumque omnino *Alcali* figuum dabant: — experimenta a me,

Patriae in *Linnaeus Amoenitates Academiae*, Vol. III. p. 78. HELMUTH l. l. DUMONT DE COURSET, *Le. Botaniste Cultivateur* 1811. Edit. II. Tom. II. p. 477. (4) Vid. LINNAEUS *Flora Suecica* 1745. p. I. n°. 1. (5) Cf. L. H. M. POPPE *Handb. der Technologie* 1806. S. 414. § 16. (6) Vid. R. DODONAEUS o. c. l. l. Quod haec planta usurpatur ad corium rubro colore tingendum, etiam videri potest, in *Annales de Chimie* Tom. XXI. p. 241. (7) Cf. BECKMANN *Anleitung zur Technologie* 1802. S. 441. § 7. I. F. HERBSTADT, *Experimental Chemie* 1813. B. II. S. 25. (8) Vid. *Brief van den Heer GAUBIUS aan Dr. I. BASTER, in zijne Natuurkundige Uitspanningen*, Dl. II. bl. 120.

praecedenti anno mense *Novembri* instituta ad detegendum principium *Iodii* in hac planta, manifeste mihi probaverunt, magni GAUBII dicta. Experimenta egregia, à DE IBAN instituta, eosdem etiam praebuerunt effectus. (9)

BASTERUS tamen l. l. narrat, se ex ℥ IV herbae huius siccatæ ℥ II cineris acquisivisse, qui ei in elixivatione atque evaporatione $\frac{3}{4}$ XIII alcali dabant. Herbam, qua hunc in finem usus est, in *Augusto*, quando florebat, collegerat, ac facile fieri potest, colligendi tempus magnum habere effectum in principia, quod accuratius examinare maximi est momenti. (9*)

MAZARAS in *Memoir: de Math. et Phys. présentés à l'Académie des Sciences de Paris Tom. V. p. 358.* etiam nonnullas cum hac planta Chemicas instituit operationes, quae cum minus exacte sunt institutae, etiam minoris sunt pretii.

(9) Vid. DE IBAN, *Disert. de Soda Hispanica* p. 16. (9*) Doctiss. G. H. STOLTZE in *Deutsches Jahrbuch für Pharmacie, Berlin 1816. B. II. S. 144—158.* nobis recentis huius plantae analysin communicavit, cuius sequens erat eventus S. 158:

	Unz.	Dr.	Gr.
Wasser.	26	6	19.
Eiweißstoff.	"	1	8.
Salzsaures Natrom.	1	2	42.
Schwefelsaures Natrom.	"	2	50.
Phosphorsaures Natrom.	"	"	25.
Schwefelsauren Kalk.	"	"	6.
Saures Apfelsaures Natrom.	"	4	13.
Extractivstoff mit Spuren von Schwefelsauren Kalk.	"	1	34.
Grünes Harz.	"	"	28.
Cerin.	"	"	57.
Glutenartige Materie.	1	1	12.
Holzfasern und die äussere Haut der Pflanzen.	1	2	15.
In der Asche der letzteren:			
Schwefelsauren Kalk	5	Gran.	
Eisen oxyd.	3½	—	
Thonerde.	12	—	
Kohlenfauren Kalk.	29	—	
Kieselerde.	11	—	
Summa	32	—	5.

Causa cur hac ex planta hic non aequè ac in littoribus *Hispanicis* atque *Italicis*, *Sodam* puram parare possunt, primo obtutu, satis obscura mihi videbatur. Novimus vero solum, situm, frigus, calorem, siccitatem et humiditatem, non tantum insignem in vegetationem ostendere effectum, sed simul etiam, in vegetabilium partibus constitutivis, magnam producere varietatem, uti videre est, apud MARTNERUM (10) VAN COUVER (11) HUNTERUM (12) PATZINUM (13) THENARDUM (14) LEUCHSIUM (15) (16) pluresque alios; et forsitan etiam hoc in casu causa hac in re quaerenda est: regiones in quibus haecce *Soda* paratur primo loco multo calidiores sunt; secundo autem loco facillime fieri potest, uti recte observavit Cl. DRIESSENIUS, (17) solum iis in locis *Sulphas Calcis* aliave *Salia Sulphurica* continere; ex quibus duabus qualitatibus, causa facile derivari posset. Quando e. g. semen rapae; arido in loco, et frigida coeli temperie, colitur, perpaucum sive potius nullum oleum dat. Ne vero in Chemicas hac de materia contemplationes aliterremus; cum haec egregie explicantur apud Cl. DRIESSENIUM. (18)

Modus quo plantae haec cremantur ad parandam *Sodam*, et quomodo coluntur, ostenditur apud MILLERUM (19) BOHMERUM (20) pluresque alios, *Soda* hac ex planta, aliisque plantis marinis praeparata, maximam praebet utilitatem, tam in Oeconomia quam in Medicina: — in mentem tantummodo veniant *vitrum*, *sapo* talesque res;

Septentrionalium littorum incolae in Provincia Groningana, interdum hanc plantam cremant, eiusque cinere cum *axungia porci* et *sinapi* mixto, contra *scabiem* utuntur.

Aurificibus et *Fabris Argentariis*, maximae etiam est utilitatis *Soda*. (21)

(10) Cf. MÄRTNER in den Physik. Arbeiten der eintrachtigen Freunde zu Wien J. I. Z. I. S. 61, 68. (11) Vid. VAN COUVER Entdeckungs Reise in den Nordl. Gewässern der Sudsee, übers: von Sprengel S. 14. (12) Vid. HUNTER's Reise nach Neu-Süd-Wallis S. 93. in Magazin von Reisebeschreibungen B. XI (13) Vid. PATZIN in den Neue Nordische Beytragen B. II. S. 370. (14) Vid. THENARD, Chem. Element. Tom. III. p. 25. (15) Vid. L. C. LEUCHS *Verhand. over de aankweeking v. nutt. Gewassen in de Nat. Verh. v. d. Holl. Maatsch. der Wetensch. te Haarl.* 1820. Dl. X. St. II. bl. 32. (16) Vid. Bulletin de la Societ. Philomatique An. VIII. p. 124. (17) Cf. P. DRIESSEN *Natuur- en Scheikundige Waarnemingen* St. I. bl. 158. § 65. (18) Vid. DRIESSEN o. c. Hoofd. VI. bl. 151. § 66. (19) Vid. P. MILLER, o. c. bl. 444. (20) Vid. BOHMER *Techu. Gesch. der Pflanzen* Th. I. S. 702. (21) Vid. DODONAEUS, o. c. l. l.

Magnum vero, ut facile Naturae scrutatori patet, haec planta adfert emolumentum in fecundatione atque alluvione nostrorum littorum. Hae plantae magna multitudine, autumno quando aqua littora inundat, prohibent *Fucum* aliasque substantias, in undis natantes, quominus cum aqua redeant, quia omnes hae substantiae ramis lignosis huius plantae, adhaerent, et sic aridum arenosumque siltus, eximii limi crusta tegunt, qua continens, sabinde exaggeratur et augetur. Hic Naturae perscrutator quam manifeste processus videre potest, quibus superficiem terrae aridam atque arenosam natura in regionem transformat, quae animalia pascit plantasque alit! Hic Naturam contemplari potest, quomodo, sua quasi in infantia, allatis *Fuciæ*, *Confervis*, *Ulvæ* aliisque mari innatantibus substantiis, ope nostrae *Salicorniae*, fertilitatis afferat initium: sic itaque gremium in dies, novae vegetationi offert *Salicornia*, et viva et mortua, dum radices et rami terrae pinguedinem atque firmitatem conciliant. Nonne igitur huius rei causâ prae admiratione exclamare cogimur? „*O! quam iucunda sunt omnia Dei opera! quamvis minimam eorum particulam vix perspicere possimus. Quid sibi velint, interrogare non audemus: unum quoddamque enim creavit ita ut aliquid omnino utilitatis habeat.*” (22)

Planta salsa est, odore vero caret. In *Medicina* non inservit haec planta; invenimus tamen apud DODONAEUM, (23) KRAUSSUM (24) pluresque alios, herbam, magna vi *Diuretica* atque *Emmenagoga* gaudere, et in *Hydrope*, magno cum fructu usurpari (25) (26). DODONAEUS etiam adhuc narrat, l. l. fumo vel odore huius plantae, quando crematur, *Angues* pelli posse.

(22) Iesus Syrach XLII: 23. XXXIX: 26. (23) Cf. DODONAEUS, o. c. bl. 3. (24) Vid. *Afbeelding der Artsen: Gew. o. c. bl. 33.* (25) Cf. HUBNER *Algern. Kunstwoordenboek Dl. H. bl. 442.* (26) Vid. *Natur-Kunst, und Handl. Lexicon S. 1072.*

II.

ERIOPHORUM POLYSTACHION.

Cl. III.

*Triandria Monogynia.**Planta Calamaria.*

RADIX est fibrillata; fibrosa, fasciculata, capillaris, laevis.

CORMUS, Culmus, foliosus, nodosus, erectus, teretibus vaginatus, simplex, infractus; teres, flexilis, fistulosus, subpraefini coloris.

FOLIUM acuminatum, lanceolatum, integrum, planum, avenium; remotum, canaliculato-triquetrum, amplexicaule, connatum, reclinatum.

INFLORESCENTIA, Spica, interrupta, glomerata, foliosa, cylindrica, multiflora, pedunculata.

Pedunculus, multiflorus, involucratus, teres, subpubescens, extrafoliaceus, minimus.

FLOS, simplex, nudus, hermaphroditus, aphyllus.

CALYX, Spica, spicis pedunculatis, erectis, nutantibus, gluma, palacea, undique imbricata.

Squamis, ovato-oblongis, plano-inflexis, membranaceis, laxis, acuminatis, flores distinguuntibus.

Involucrum, universale, dimidiatum, basi, membranaceo-dilatatum, dependens, subulatum, 2—3 phyllum, subaequantibus.

COROLLA nulla.

STAMINA, Filamenta, tria, capillaria, libera, incurva, fundo calycis imposita.

Antherae, erectae, oblongae, liberae, versatiles, muticae.

PISTILLUM, Germen, minimum.

Stylus, filiformis, rectus, marcescens, longitudine squamae calycis; coerulei coloris.

Stigmata, tria, stylo longiora, bifida, reflexa.

FRUCTUS, Semen, unicum, triquetrum, acuminatum, lana longissima cinctum, brunnei coloris.

BASIS, Receptaculum, commune, siccum, villosum, concavum.

Est planta perennis, copiose provenit in uliginosis locis et ericetis, prope *Haren*, *Harendermolen*, *Paterwolke*, *Eekle*, *Peise*, similiave loca Turfosa aspera ac paludosa, in primis vero, apud *Slochteren*, *Harkstede* et *Schildwoldam*.

Floret ab initio *Iunii* ad finem *Augusti*.

Nomina huic plantae a Belgis imposita, sunt: *VEEL-AIRIG WOLLEGRAS*, *ZYDEBIEZEN*, *VLOKBIEZEN*, *KWISPELBIEZEN*, *MATTEVLASCH*, *VELDVLASCH*, *WOLLEVLASCH*, *CATOENBLOEM*, *DOTTERGRAS*, *VEENPLUIS*, *VEENHAMELS*, *FLOK*, *DE MOEREN*, etc.

Flores maxime expetuntur ab Apibus.

Incolae nonnullarum regionum, in *Russia* ac *Suecia*, pulvinaria sua, huius plantae pappo adimplent (27), idem etiam faciunt, nostrates agricolae in *Drenthia* ac *Maioratu Silva-Ducensi* (28); quare celeberrimus MARTINETUS iure etiam quaerit, nonne fieri posset, ut *Ericeta* nostra, ad plantas hasce colendas, accommodentur?

Apud *Pragam* fabrica instituta est, ad pileos conficiendos, ex pappo hocce, coniuncto cum lana ovina atque gossypio, eventus vero docuit, eos valde quidem esse nitidos, et leves; non adeo durabiles. (29) (50)

(27) Cf. HOUTTUIN Nat. Hist. DL. II. St. XIII. bl. 125. E. GUNNER, Flora Norvegica 1772. (28) Vid. I. F. MARTINET *Ilde Antw. op de vraag: Wat is er tot nu toe over de Nat. Hist. van ons Vaderland? etc. in Verhand. v. d. Holl. Maatsch. v. Wetenschap. te Haarlem*, DL. XI. St. II. bl. 253. KOPS Flora Batava DL. I. Pl. 32. (29) Cf. Cl. KOPS, l. l. (30) Etiam tempore belli, quo interruptum erat per mare commercium, inter alta patrii soli producta hunc pappum examinavit Cl. DRIESSEN, et ex eo, cum lana commixto, pileos posse parari, fuit expertus, talemque pileum Societati agriculturae obtulit — Obstat autem illius usui nimia pappi mollities, fibrarumque brevis, ut adeo lana debeat adiungi, et pappus debitis encheiresibus firmior et elastica reddi: hac arte paratus forte etiam ad pannos conficiendos posset inservire; absque tali autem praeparatione in officina fullonica inservire nequit, ut cum BRUGMANSIO suo ante plures annos expertus fuit Leidae Cl. Praeceptor.

Hac materia etiam utuntur in lampadibus, secundum EHRHARTIUM (31); et *Islandi* eam adhibent ad ellychnia candelarum (32), quae secundum SIMONIS PAULI narrationem, splendide lucent. (35)

Ex hoc pappo cum alia lana mixto, certam conficiunt quamdam panni speciem, (34) et ad filorum huius materiae praeparationem iam inventa est, et in *Diariis* descripta, *machina*. (35) Secundum HELMUTHIUM (36) ex huius plantae pappo, lana, gossypio aut serico mixto, fabricantur fila, quorum ope, tibialia, manicae aliaque eiusmodi habentur. Ex hac materia egregia etiam confecta est charta, uti manifeste ostenderunt SCHÄFFERI (37) experimenta.

Haec planta multo cum fructu in *Dunis* coli posset, ut obviam iretur glaciae dissipationibus (38), quia tunc pauperes uti possent pappo, aequae ac in *Suecia*, *Russia* atque *Germania*, locum habet. (39)

Vere, antequam haec planta floret, maxime expetitur a pecoribus, etiam ab equis, colligique potest tempore verno, quando alimentum hibernum deficere incipit; quum vero pappus in floribus apparet, pecora eam averfantur: tum etiam planta pecoribus pernoxia haberi potest, quia pappus in globos conglomeratus (B. *Haarballen*) (de quibus Cl. VILKENSIIUS (40) loquitur) hac ratione in *ventriculo* generetur. (41) Ab ovibus vero non editur, uti PALMAERUS (42) narrat, negante IOLYCLERCIO (43): dicit enim: „*Les chèvres et les moutons mangent ces plantes, mais les chevaux les dédaignent.*”

N. L. HESSELGRENIUS contra dicit, in opere suo *Pane Sueco* in LINNAE-

(31) Vid. EHRHART, cit. apud KOPSIIUM l. l. (32) Vid. BOHMER O. C. Th. II. S. 494. (33) Vid. SIMON PAULI Quadripart. Botanic. p. 360. (34) Cf. I. G. GLEDITSCH Vollständ. theoret. pract. Gesch. aller in de Arznei-Haushalt. und ihren versch. Nahrungszweigen nutzli. befund. Pflanzen nach hist. philosoph: Grunden. Berlin 1777. S. 65. (35) Vid. Schwedische Abhandlung. Th. VII. (36) Cf. HELMUTH O. C. S. 168. (37) Vid. I. I. SCHÄFFER, Wiederholter versuch auf ordentl. Papier mühlen aus allerh. Pflanz. und Holzärten Papier zu machen etc. 1771. S. 42. HELMUTH O. C. S. 168. (38) Cf. I. LEFRANCQ VAN BERCKHEY in de Holl. Maatsch. v. Wetensch. te Haarlem, Dl. XIX. St. II. bl. 13. (39) LINNAEUS Flora Lapponica n°. 22. HELMUTH O. C. l. l. Flora Oeconomica in LINNAEUS Amoenit. Academ. Vol. I. p. 356. (40) Cf. I. A. VILKENS, Voortreffelijkheden van den Schepper in mijne Schepzelen etc. Dl. III. St. I. bl. 264. (41) Vid. HELMUTH l. l. KOPS, Flora Batava l. l. (42) Cf. PALMAERUS, Ovis. in Linn. Am. Acad. Vol. IV. p. 179. (43) Cf. IOLYCLERC Phytologie Universelle, Tom. II p. 484.

ts Amoen. Academ. p. 240, hanc plantam non a bovis, equis, suisque, quidem vero a capris ovibusque edi atque expeti.

Experimentis Chemicis, persuasim habeo, § IV huius plantae, praebere 18 gr. potassae et 12 gr. terrae siliceae. Haec planta certum est soli cespitosi indicium (44) et secundum HELMUTHIUM (45) ad turfatum generationem confert.

Ufus huius plantae, quem praestat hominibus, omnium doctorum adhuc meretur attentionem atque examinationem. In *Medicina* non est in usu.

III.

ARUNDO PHRAGMITES,

CL. III.

Triandria Digynia.

Planta Graminea.

RADIX est repens; geniculata, carnosa, cava, longa, loculosa, cylindracea; fibrosa, sobolem emittens albique coloris.

CORMUS, Culmus, vaginatus, flexilis, foliosus, erectus, simplex, excavatus, simplicissimus; rigidus, fistulosus, loculofus, nodosus, tenax, adscendens, alatus, enermis, teres.

FOLIUM acutum, longum, remotum, cuspidatum, rigidum; pedatum; oblongum, lanceolatum, aliquantulum asperum, integrum, lineare, nervosum, amplexicaule, horizontale, vaginatum, vagina glabra, striata, laxa;

INFLORESCENTIA, Panicula, erecta, longa, laxa, deliquescentia.

FLOS, simplex, hermaphroditus, flosculi, congesti, exigui, in initio coloris purpurei, postea cineritii, lana longissima cincti.

(44) Vid. I. C. BERGER Handb. der Pflanzenk. für Oekon. Gartenlieb. Forstl. Manuf. und Apoth. 1801. S. 218. HELMUTH, O. C. Bd. 7. S. 168. (45) Vid. HELMUTH Naturgeschichte 9 Bd. S. 339.

CALYX Gluma, uni-vel multiflora, mutica, acuminata, bivalvis, glabra, subrubra, erecta.

Valvulis, oblongis, acuminatis, muticis; altera brevior; striatis.

Perianthium: corolla adnascitur femini, nec dehiscit.

COROLLA, calyce brevior, lana longa cincta, dipetala; petalis acutis, bifidis, maiore aristato, bivalvis, valvulae longitudine calycis, oblongae, acuminatae.

STAMINA Filamenta, tria, capillaria, reflexa.

Antherae, utrinque bifurcatae, subvirentes.

PISTILLUM, Germen, oblongum, superum.

Styli, duo, capillares, reflexi, villosi, terminales; marcescentes.

Stigmata, simplicia.

FRUCTUS, Semen, unicum, oblongum; utrinque acuminatum, basi pappo longo instructum.

BASIS Receptaculum, subglobosum, proprium, siccum.

Haec planta iure numeranda est; inter eas, quae plurimum in patria nostra proveniunt; copiose invenitur circa *Zandweer*, *Oldenzyl*, *Eppenhuizen*, *Kantens*, *Garsthuizen* plurimaeque fere Groninganae Provinciae loca ad ripas fluviorum, in fossis lacubusque e. g. circa lacus, qui dicuntur *Leekster* et *Foxholster Meer*, praesertim vero in *Frisia*, ubi haec planta in campis ex industria colitur.

POPPIUS (46) et **HERMBSTÄDTIUS** (47) narrant, hanc plantam praecipue amare solum salinum, et hanc ob causam saepe in vicinitate fontium salinorum inveniri atque indicare in iis locis ubi invenitur, fontes salinos adesse; quomodo id obtinere possit, non explicare possum, cum eam nunquam prope solum salinum vel aquam salinam invenerim.

Pertinet, aequae ac praecedens, ad plantas perennes, ac floret *Iulio* et *Augusto*.

Ubique in patria nostra, planta haec vocatur fere **GEMENRIET**, **BLADRIET**, **SLOOTRIET** five **DEKRIET**.

(46) Cf. I. H. M. POPPE Handb. der Technologie 1806. II Abth. S. 328, 329. § 4. (47) Vid. S. V. HERBSTÄDT, Grundriss. der Technologie 1814. S. 351. § 558.

Omnibus profecto satis notum est, quamnam praestet utilitatem, praesertim agricolarum tectis, non tantum in patria nostra, quam aliis in regionibus: etiam ad conficienda, *Sepimenta*, *Mattas*, *Casarumque* parietes, quae omnia videri possunt apud varios scriptores. (48) Ad hos omnes fines *Arundo* plurimis in locis caeditur ac accurate colligitur: — in nonnullis etiam regionibus patriae nostrae (uti iam antea vidimus) haec *Arundo* in campis inundatis ex industria colitur, qui aggeribus parvis circumdantur, et magnum praebent emolumentum, quae omnia fusius ac enucleatius videri possunt apud МЕНДЕРINKIUM (49) qui hac de re non solum multa experimenta instituit, sed etiam in commentatione quadam divulgavit.

Quando horrea vel domus arundine tecta sunt, alterum tantum durare potest tectum, quam si stramine tegitur, uti quotidiana experientia docet. Celebratae *Mattae Perficae* ex hac *Arundine* componuntur. Quando adhuc viridis est *Arundo* et admodum tenuis, tamdiu solis calori exponitur donec lutea fiat, quando nectitur: — ex ea conficiuntur *pilei*, *flabella* aliaeque res, quae nonnullis in regionibus ex stramine componuntur. (50)

Sedium sesilia ac *reclinatoria* interdum hac *Arundine* intertexuntur, cuius rei efficiendae modum descriptum invenimus apud БОММЕРУМ. (51) *Caraiibi* Arundinem decidunt antequam floret, ex eaque nectunt *Corbular*, tam artificiosas, ac densas, ut omnia in iis condere possint, imo etiam substantias fluidas. (52) In *Promontorio Bonae Spei* ex ea conficiuntur velamina axi instructa (B. *Rolgardynen*) ibique etiam secundum THUNBERGIUM (53) ex ea conficiuntur *Sedium sesilia* et *Septa* in hortis.

Parietes etiam lignei cubiculorum ea teguntur, dum *Arundo* filorum clavorumve ope, hisce affigitur. (54) Textores, secundum БОММЕРУМ l. l. etiam

(48) Cf. R. DODONAEUS o. c. B. XX. bl. 953. PH. MILLER, o. c. Dl. I. bl. 76. MARTINET *Katechismus der Natur* Dl. IV. bl. 265. Flora Oeconomica in LINNAEI Amoen. Acad. Vol. I. p. 357. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. XIII. bl. 364. N. POLYCLERC o. c. Tom. IV. p. 335. I. H. HELMUTH o. c. Th. VII. S. 222. БОММЕР Techn. Gesch. der Pflanz. o. c. Th. I. S. 597. KOPS Flora Batava. Dl. III. Pl. VIII. pluresque alii. (49) Vid. *Verhandel. van de Maatschappij van Landbouw* Dl. V. St. I. bl. 30—39. (50) Cf. Berlin. Samml. von Reisebeschreibungen B. XVIII. S. 344. HELMUTH Naturgesch. l. l. (51) Vid. БОММЕР o. c. Th. I. S. 598. (52) Vid. Allgemein. Reisen zu Wasser etc. B. XVII. S. 485. (53) Vid. THUNBERGS Reise o. c. B. I. S. 115. (54) Cf. БОММЕР o. c. Th. I. S. 598.

hac *Arundine* utuntur, uti etiam *Doliarii* ad rimas doliorum stipandas, ad quod, tam foliis quam ipsa *Arundine* utuntur.

Ex plantae huius radicibus, nonnullis in regionibus, panis, saporis non ingrati, conficitur, uti iam a DODONAEO narratur (55): de hac re alii etiam, ac posteriores auctores mentionem fecerunt (56) KOPSIUSQUE dicit, id praesertim quidem in *Scotia* obtinere. (57)

Equi bovesque, secundum GUNNERI (58) narrationem; huius plantae radicem magnopere expetere videntur. Huius plantae folia tamen, non valde apta sunt pecoribus, (59) licet saepe tanquam alimentum pro iis colligantur, (60) quod non tantum aliis in regionibus, verum etiam, in *Belgio*, locum habet.

Plantae germina verno tempore coqui, ac pipere, oleo acetoque praeparata, edi possunt. Haec *Arundo* pergrato est nutrimento *Castori*.

Paniculae viridi tingunt colore, inprimis lanam, uti a variis ostenditur scriptoribus. (61)

Ex tota etiam planta paratur charta; coloré subviridis. (62)

FABREGOUS (63) narrat, plurimum usurpari in *vineis*, ad frigus coërendum; nec sine causa, quia haberi potest pro malo caloricæ conductore.

Pauperes interdum, eam versus hiemem colligunt, eamque in foco comburant. (64) Radix totaque herba dulcem continent, nauseosum saponaceumque succum.

Variis in locis in Provincia Groningana (ac forsan etiam alibi) pauperes

(55) Vid. R. DODONAEUS l. l. (56) Cf. LINNAEUS Pflanzen Syst. B. XII. S. 503. I. A. DE CHALMOT *vervolg op* M. N. CHOMEL *Algem. Huishoudelijk Woordenboek* Dl. VIII. bl. 5818. HOUTTUIN O. C. Dl. II. St. XIII. bl. 366. HELMUTH Naturgeschichte S. 222, 223. (57) Vid. Cl. KOPS l. l. (58) Cf. GUNNER Flora Norvegica p. 45. (59) Cf. H. G. G. VON MATTUSCHKA Verzeich. der in Schlessen Wildwachsenden Pflanzen, Leipz. 1777. n°. 80. HELMUTH O. C. S. 223. (60) Vid. Flora Oeconomica in LINN. Amoen. Acad. Vol. I. p. 357. I. KOPS Flora Batava l. l. (61) Cf. HOUTTUIN O. C. Dl. II. St. XIII. bl. 336. LINNAEUS Flor. Suecica p. 36. n°. 99. E. IORLIN Plantae Tinctoriae in Linn. Amoen. Acad. Vol. V. p. 322. HELMUTH Naturgeschichte l. l. Cl. KOPS Flor. Batava l. l. (62) Vid. BOHMER O. C. Th. II. S. 467. (63) Cf. M. FABREGOU *Descript. des Plantes qui naissent aux environs de Paris* Tom. II. p. 186. uti etiam HELMUTH O. C. S. 222. pluresque alii. Hunc in finem *Arundo*, non tantum iis in regionibus, sed etiam in hisce, multum usurparur. (64) Cf. I. H. HELMUTH's Naturgeschichte S. 222.

paniculam, florente arundine, colligunt, eam ficcant et inde per confractionem conficiunt scopas, quibus ipsi utuntur, venduntque etiam eas agricolis.

Panicula florens etiam, uti HELMUTHIUS (65) KOPSIUSQUE (66) narrant, optime tanquam flabellum ad arcendas muscas inservire potest.

Haec planta Apibus nullius peculiaris est utilitatis.

A POPPIO (67) etiam, atque a BERGERO (68) traditur, paniculam magnopere inservire ad lanam aliasque substantias viridi colore tingendas, uti iam apud scriptores supra citatos vidimus.

Arundo foliaque putrefacta eximium praebent finum in hortis.

Licet antea vidimus, plantae huius folia pecoribus nocere, quod a BERGERO (69) HELMUTHIOQUE (70) etiam confirmatur, IOLYCLERICUS tamen dicit, boves, equos caprasque foliis saepe uti hieme, tanquam pabulo. (71)

Secundum DODONAEUM l. l. asparagi praesertim amant solum, ubi *Arundo* crescit, ibique luxuriant. DODONAEUS l. l. HOUTTUINIUS (72) KOPSIUSQUE (73) dicunt, magnopere cavendum esse in pappo tractando, quia hic auribus inditus, surditatem efficit.

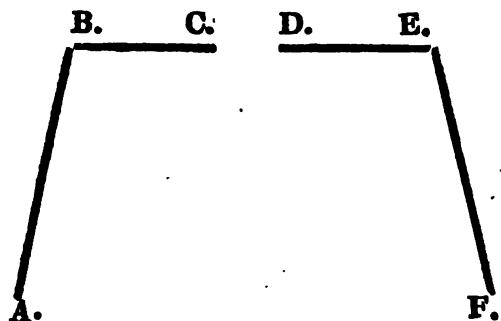
Gypsarius pro basi inservit Arundo. (74) Antiquioribus temporibus tanquam fistula inserviebat, uti HOUTTUINIUS et CHALMOTIUS l. l. narrant. Optime etiam inservit, ad flumina fluviosque contra aquae impetum tutos reddendos.

Arundinis calami adulti usurpantur tanquam *Sagittae*, et ad hunc finem clavo acuto, chalybeave acu, instruuntur.

Saepe piscatores, ad septentrionalia littora Provinciae Groninganae; hanc *Arundinem* usurpantes vidi; sequitur iam modus quo id faciunt. In maris recursum piscatores calamos, altitudine fere 3 quatuorve pedum, littori ordina-

(65) Cf. HELMUTH O. C. I. L. (66) Cf. KOPS I. L. (67) Vid. POPPE O. C. S. 439. § 1. (68) Vid. P. C. BERGER Handb. der Pflanzenken. für Oekonom. Gartenlieb.; Forstleut. Manufakts und Apothek. 1801. S. 178. (69) Vid. BERGER O. C. S. 207. (70) Vid. HELMUTH O. C. I. L. (71) Vid. N. IOLYCLERC O. C. Tom. IV. p. 335. (72) Vid. HOUTTUIN O. C. DL. II. St. XIII: bl. 366. (73) Vid. L. KOPS I. L. (74) Cf. LINNAEUS Flora Suecica p. 36. n°. 99. Flora Oeconomica in Linn. Amoen. Academ. Vol. I. p. 357.

tim infigunt, ita, ut quisque calamus a sequenti 1 dig. distet, et quidem eo modo

quo in hac figura, ostenditur. Latus A. F. littori opponitur, cum latus B. E. mari obvertatur; longitudo A. F. aequae ac B. E. pro arbitrio sumitur; interdum plus quam 400 pasuum. Ante foramen C. D. retia expanduntur, in quibus, omnes pisces, praesertim vero *Pasferes*, (B. Botten) qui in maris cursu versus littus profecti sunt, quique spa-

tio A. F. continentur; in recursum capiuntur, quia non per spatia inter calamos penetrare possunt.

PLENCKIUS (75) dicit, *Arundinis* calamum, multum *Terrae Siliceae* continere, id vero, omnibus talibus plantis *gramineis* proprium esse videtur, quia frumentorum stipulae, multum etiam huius terrae generis continent. (76) 27 Gr. Epidermidis huius plantae, continent, secundum DAVYSII (77) experimenta 9—10 Gr. *terrae siliceae*; cum e contrario 140 Gr. eiusdem plantae epidermide orbatae 6 Gr. huius materiae contineant. Caetera huius plantae principia l. l. a viro Chemiae peritissimo DAVYSIO enumerantur.

Secundum experimenta GRAFFII (78) dabant XVI $\frac{1}{2}$ huius plantae $\frac{3}{4}$ III; $\frac{3}{4}$ II Sacchari, adeoque *Arundo Phragmites* plus sacchari continet quam *Triticum repens*: — XX enim librae huius plantae, secundum eundem scriptorem, $\frac{3}{4}$ III $\frac{3}{4}$ Sacchari in se habent.

Prioribus temporibus, haec planta maxime usitata fuit in *Medicina*, iam vero raro, five potius nunquam usurpatur. IOLYCLERCIUS l. l. dicit, nonnullos, huic plantae easdem adscribere vires proprietatesque, ac *Leontodo Taraxaco*; dicitque HOUTTUINIUS l. l. eam forsan easdem habere proprietates ac vires, quam *Radix Graminis*.

Radix contusa acetoque mixta inflammationibus inservit, externe applica-

(75) Vid. l. l. PLENCK Physiolog. und Patholog. der Pflanzen 1795. S. 9. (76) Cf. FOURCROY *Système des Connoissances Chimiques* Tom. X. p. 72. (77) Vid. DAVY in Scherers Journal B. III. Heft 13. S. 75. An. 1799. (78) Vid. GRAFF in Bayreuth. THOMSDORFFS Journal. B. VII. St. I. S. 271. An. 1800.

ta (79), siccata etiam, eodem hortante scriptore, bono successu adhibetur in calculo: praeterea usurpatur pro *Diuretico* atque *Emmenagogo*, uti dicit, DODONAEUS l. l.

IV.

SCABIOSA SUCCISA.

CL. IV.

Tetrandria Monogynia.

Planta Aggregata.

RADIX est Rhizomatoïdea; carnosa; praemorsa; ramosa; obliqua, fibrosa, fibrillata.

CORMUS, Caulis, subramosus, ramis oppositis, approximatis, deliquescentes, divaricatus, retroflexus, flexilis, rotundus, nutans, subfoliosus, cavus, hispidus, opacus, fructificans, exstipulatus.

FOLIUM, lanceolatum, ovatum, oblongum, subundulatum; venosum, opacum, petiolatum, lineatum, oppositum, remotum, hispidum, revolutum, ciliatum, amplum.

Petiolus, canaliculatus, eglandulosus, opacus; hispidus.

INFLORESCENTIA Capitulata, subglobosa, foliosa.

FLOS, compositus; discoïdeus, hermaphroditus.

CALYX Perianthium commune, multiflorum, patens, polyphyllum: foliolis seriebus variis, receptaculum cingentibus, eique insidentibus, quorum interiora gradatim minora.

Perianthium proprium, duplex, utrumque superum.

(79) Cf. DODONAEUS o. c. bl. 953. b. HUBNER o. c. bl. 760. Nat. Kunst und Handl. Lexic. 3. 1753. 2.

Perianthium exterius, brevius, membranaceum, plicatum, persistens.

Perianthium interius, quinque partitum: laciniis subulato-capillaceis,

COROLLA *universalis*, aequalis, sed saepe ex inaequalibus.

Propria, monopetala, tubulosa, semi 4 — f. 5 — fida, aequalis.

STAMINA, Filamenta, quatuor, subulato-capillaria, libera, debilia.

Antheras, oblongae, liberae, versatiles, incumbentes.

PISTILLUM, Germen inferum, propria vagina involutum, tanquam calyculo.

Stylus, filiformis, terminalis, persistens, longitudine corollae.

Stigma, obtusum, oblique emarginatum, violacei coloris.

FRUCTUS, Semina, solitaria, involuta, ovato-oblonga, coronata, varie calycibus propriis, atrii coloris.

BASIS Receptaculum commune, convexum, paleaceum seu nudum, carens.

Haec planta perennis, quae *Iulio* et *Augusto* floret, valde communis occurrit, in pascuis humidis, arenosis et in pratis *Dunarum* patriae nostrae. Copiose invenitur prope *Haren*, variis in locis, prope *Peise*, *Roderwolde* et de *Waterhuizen*, similiaque loca. Crescit altitudine bipedali.

Variis in locis patriae nostrae, varia etiam acquisivit nomina; plurimum vero vocatur, *DUIVELSBEET* sive *MOERAS-SCHURFTKRUID*.

Haec planta, a bovis, capris, ovibus equisque comeditur, a suis vero, recusatur. (80) *BERKHEIUS* (81) eam refert inter plantas noxias in pratis.

Flores multum mellis continent, quare praesertim ab apibus expetuntur.

Secundum *KOPSIUM* (82) in *Suecia* observarunt, quando haec planta flores incipit, locale maturum esse: dicitque *LINNAEUS* in *Itinerario* suo per *Sueciam*, (83) plantae huius flores, agricolis indicare, tempus foeni secandi: sic enim loquitur:

„*Het Duivelsbeet, de eerste Herstbloemen, begon zijne blaauwe hoofden*

(80) Cf. N. L. HESSELGREN, Pan Suecus in LINN. Amoen. Acad. p. 240. *IOLYCLERO* o. c. Tom. IV. p. 422. HELMUTH o. c. Th. VII. S. 264. (81) Vid. LE FRANCQ VAN BERKHEY in de *Verhand. v. d. Holl. Maatschappij van Wetensch. te Haarl.* Dl. VIII. St. II. bl. 154. (82) Cf. KOPS o. c. Dl. III. Pl. XII. (83) Vid. *Reizen van den Heer LINNAEUS door eenige Landsch. van Zweeden* 1770. bl. 383.

„te toonen, en herinnerde den Landman, dat het nu de rechte tijd was, om
„het gras te maaijen.”

In *Suecia*, et quidem praesertim in *Oelandia*, folia recentia ad linum viridi colore tingendum (84); quo modo id fiat, apud varios scriptores traditur (85) praesertim vero apud LINNAEUM l. l. et BOHMERUM l. l. Non tantum vero hoc in lino lanâque obtinet, sed POPPIUS (86) affirmat, optime etiam inservire gossypium et sericum tingendo, quae etiam inde pulchrum luteum colorem acquirunt. Siccis vero foliis hae substantiae, secundum varios scriptores, (87) luteo inficiuntur colore, multumque hanc ad rem usurpantur.

E siccatis huius plantae floribus DAMBOURNEIUS (88) acquisivit liquorem succumve olivaceum; lanâque, cum *Bismutho* praeparata, per flores Sulphureo tingitur colore. Recte igitur cl. KRAUSSIUS hanc plantam eximiam in arte tinctoria praebere utilitatem dicit. (89) BERKHEIUS hanc plantam recenset, inter eas, quae inserviunt, domandae Dunarum arenae mobili, quam ob causam, cultum eius in Dunis locisve arenosis commendat. (90)

VON BLANKENSEE (91) huius plantae radices, aliis cum substantiis mixtas, commendat, tanquam remedium, quo oves defendere possumus contra variolas.

Veterinariis, huius plantae decocto utuntur ad medendos equorum pedes, clavo penitus transfixos. (92)

Secundum WIEGLEBIUM, (93) 1 $\frac{1}{2}$ huius plantae $\frac{3}{4}$ cineris dat, qui 50 gr. Alcal. praebet: magnam etiam *Muriatis* et *Sulphatis potassae* quantitatem, in ea invenit.

(84) Vid. Acta Stockholm. 1742. p. 27. LINNAEUS *Reizen door Zweeden* o. c. bl. 152, 156. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. VII. bl. 241. IOLYCLERC o. c. Tom. IV. p. 422. Flora Oeconom. in LINN. Am. Acad. Vol. I. p. 158. BOHMER o. c. Th. II. S. 261. F. C. BERGER o. c. S. 177. HELMUTH l. l. (85) LINNAEUS *Reizen etc.* o. c. bl. 156. Schwed. Abhandlung. B. IV. S. 34. BOHMER o. c. l. l. (86) Vid. POPPE o. c. S. 424. § 1. (87) Cf. LINNAEUS *Iter Scanicum* Holm. 1751. n°. 277. Kenntniss. der Pflanzen die den Malern und Farbem zum Nutzen gereichen. Leipz. 1776. S. 28. IORLIN o. c. p. 322. HELMUTH l. l. POPPE l. l. (88) Vid. DAMBOURNEY: *Versuche und Erfahrung über die ächten und dauerhaften Farben.* Leipz. 1793. S. 266. (89) Cf. KRAUSS *Abbeild. der Arseny Gewasfen* o. c. Dl. II. bl. 69. (90) Vid. VAN BERKHEY *in Verhand. van de Maatsch. van Wetenschap: te Haarl.* Dl. XIX. St. II. bl. 14. (91) Cf. P. VON BLANKENSEE, *Practisches Handbuch für Landwirthbe etc.* Th. I. Neue Ausgabe. Berlin 1815 S. 269. (92) Cf. HELMUTH l. l. (93) Vid. WIEGLEB. *Chem. Versuch. über die Alka's Salze.* Berlin und Stettin bei Nicolai 1774. S. 94.

Succus plantae, imprimis radice, inservire potest contra lentigines. (94) IO-
LYCLERCUS dicit eam *exanthemata* et praesertim *scabiem* sanare, hisque in
morbis, saepe usurpanti. (95) Radix ad pulverem redacta et sic consumpta se-
cundum DODONAEUM l. l. contra vermes inservit, quod etiam confirmatur
ab HELMUTHIO l. l. Haec planta odore fere nullo et sapore paulum adstringen-
te atque aliquantum amaro gaudet. Prioribus temporibus plurimum usur-
pata est contra *pestem*, *hydropem*, *anginam*, et *parafynanchen* (96) nec
non etiam contra ulcera maligna. (97) Iam vero, nostra saltem in patria,
in *Medicina* non est in usu.

V.

GALIMUM VERUM.

Cl. IV.

*Tetrandria Monogynia**Planta Stellata.*

RADIX est Rhizomatoïdea, multicaulis, obliqua, lignosa, fibrosa, repens,
ramosa, solida, rubri coloris.

CORMUS, Caulis glaber, subruber, foliosus, verticillatus, deliquescentes, pro-
lifer, subramosus, ramis alternis, oppositis, distichis, floriferis, brevi-
bus, rigidus, fragilis, extipulatus, inermis, sublignosus, fructificans, teres.

FOLIUM, glabrum, oppositum, lineare, sulcatum, sessile, subamplexicaule,
le, verticillatum, lanceolatum, integerrimum, canaliculatum, cherivium,

(94) Vid. MATTUSCHKA. O. C. Tom. I. n°. 88. (95) Cf. N. IOLYCLERC. O. C. Tom. IV.
pag. 421. (96) Vid. R. DODONAEUS l. l. Cl. KOPS. l. l. N. IOLYCLERC. O. C. l. l.
(97) Vid. HELMUTH l. l.

avenium, nitidum, praeinum, folia in caule 7, 8, 9, in ramis semper pauciora.

INFLORESCENTIA, Corymbosa, subverticillata, ramosissima, deliquescent, coarctata.

FLOS, simplex, hermaphroditus.

GALYX, Perianthium, minimum, quadridentatum, persistens, abbreviatum, superum, germini insidens.

COROLLA, monopetala, rotata, quadripartita (aut tripartita) ex parte superiore, acuta, plana, rubra, lineata, tubo nullo.

STAMINA, Filamenta, quatuor (aut tria), subulata, bifida, corolla breviora, libera.

Antherae, flavae, oblongae, simplices.

PISTILLUM, Germen, didymum, inferum, sessile.

Stylus, filiformis, longitudine staminum, semibifidus, terminalis, liber.

Stigma, globosum, revolutum.

FRUCTUS, Pericarpium, baccas, duas, ficas, globosas, coalitas.

Semina, 2, solitaria, subrotunda, aut reniformia, glabra, passim scabra, nec hispida.

BASIS Receptaculum, parvum, ficcum, planum, proprium.

Haec planta perennis per totam Belgiam copiose provenit in locis arenosis ac lapidosis, etiam in pratis ac versuris, illamque, in *Iulio* et *Augusto*, quando floret, statim detegimus, quia loca, ubi provenit, luteis suis floribus quasi plane tingit.

In locis ubi provenit maxime refertur Provincia Groningana: multum enim invenitur inter *Delfzyl* et *Farmsum*, prope *Appingadam* ad viam, prope *Haren* et *Harender Molen*, prope *Helpen* in *Mickelherst*, inter *Helpen* et *Groningam*, extra *Groningam* pone arboretum quod dicitur *Sterrebosch*, in munimentis, prope *Papier Molen* extra *Groningam* aliisque in locis; Crescit altitudine bi vel tripedali. Nostrates appellant plurimum **GEELWALSTRO**, **MEYERSKRUID**, et **WALSTRO**.

Huius plantae flores ab Apibus diligenter expetuntur, quia insignem mellis quantitatem in se continent. (98)

(98) Cf. L. H. HELMUTH Naturgeschichte Th. VII. S. 267.

Secundum HESSELGRENIIUM (99) haec planta gratum praebet alimentum bovis, ovibus, capris equisque, a suis vero negligitur, et apud MATTUSCHKAM (100) et KOPSIUM (101) notatum invenimus, eam etiam ab equis recusari, quod BERGERUS (102) confirmat. Caseus praeparatus e lacte animalium, quae hac planta usa sunt, secundum nonnullorum narrationem, dulciori meliorique esset sapore, quam ille, quem ab animalibus hac planta carentibus habemus (103), eamque hanc ob causam, in foliis arenosis, elatis, ad pecora alenda, coli debere dicunt. (104)

Multi scriptores narrant hanc plantam lac coagulare (105), id iam DODONAEI tempore notum erat, cum dicat hunc in finem usurpari. Doct. BLAIR in *Pharmaco-Botanologia* sua dicit, *Anglos* non solum hac planta uti, ut lac coaguletur, verum etiam ut et meliorem et maiorem casei quantitatem nan- ciscentur. HOUTTUINIUS etiam dicit, incolas *Comitatus Cestriensis in Anglia* (ubi egregii casei conficiuntur) caseo gratum praebere posse odorem per plantae huius flores lacti inmixtos (106), id vero obloquitur negatque BERGIUS. (107) PARMENTIERIUS et DREYEU (108) dicunt, sua experimenta de lacte probasse, hanc plantam nullam vim coagulantem in lac habere, cum id etiam per accurata ROUPPII KOPSIQUE experimenta confirmatur. (109) HELMUTHIUS I. I. tamen dicit, eam etiam nunc hunc in finem nonnullis in regionibus usurpari.

In arte tinctoria eximiae est utilitatis. Decoctum florentis herbae secundum SÜCKOWI (110) experimenta atque observationes, addito *Muriate Sodae* et

(99) Vid. HESSELGREN. *Pan Suecus* o. c. p. 240. Cf. etiam HELMUTH o. c. Th. VII. S. 267. (100) Cf. MATTUSCHKA. o. c. n°. 94. (101) Vid. Cl. KOPS o. c. Dl. I. Pl. XXXIII. (102) Cf. BERGER. o. c. S. 205. (103) Cf. hac de re Cl. KOPS Flora Batava I. I. (104) Cf. ibidem. (105) Cf. FABREGOU o. c. Tom. IV. p. 223. *Lehrbegriff. Samml. Okonom. und Cameralwissenschaft. Mannheim 1784. Th. I. B. I. S. 162—173.* POLYCLERC. o. c. Tom. II. p. 58. HOUTTUIN o. c. bl. 287. I. F. Gmelin *Grundriss der Allgem. Chemie* Th. II. S. 711. § 228. I. L. VAN FLECK *Grondbeg. der Scheik. vert. door L. S. SWAAN* 1803. bl. 272. HELMUTH *Naturgeschichte* o. c. Th. VII. S. 268. BOHMER o. c. Th. II. S. 114. pluresque alii. (106) Vid. HOUTTUIN I. I. (107) Vid. BERGIUS *Mater. Medic.* Vol. I. p. 65. (108) Vid. PARMENTIER et DREYEU. *Experiences et observations sur le lait* p. 85, 86. (109) Cf. Cl. KOPS I. I. (110) Vid. SÜCKOWS *Verfuche über die Benutzung. Gewächse für Farberyen, in den Vorles. der Thurfalz. Gef. Th. III.*

Sulphate Ferri, prafinum acquirit colorem, qui cum panno et serico communicatur.

Lutei flores cum *Alumine* cocti, lanam pulchro luteo colore inficiunt, (111) quod in nonnullis *Germaniae* regionibus valde usitatum esse videtur: — quo modo id fiat, apud DOCT. BOHMERUM l. l. legimus.

Radices lanam perpulchro rubro inficiunt colore, uti a nonnullis ostenditur scriptoribus. (112) Hanc in finem radix secundum LINNAEUM BOHMERUMQUE l. 114 vere vel autumnno, colligi, ficcari contundique debet. Ad tingendum itaque necesse est, ut certam huius pulveris quantitatem sumamus et coquamus cum cerevisia acescente, in qua lana tum, (praesertim quando iam luteo infecta est colore) pulchrum rubrum colorem acquirit. FELIX (113) de hac aliisque hunc in finem inservientibus plantis agens, sequentia dicit: „*Toutes ces plantes donnent un rouge aussi beau et aussi pur que la meilleure garance.*” In *Canada* mulieres, omnes suas vestes hac radice rubras tingere solent, et color non facile mutatur sed perdurat, uti inter alios confirmat PENNANTIUS in itinerario suo per *Scotiam*. (114)

Radices etiam aserpantur ad ova rubro colore tingenda; quod praesertim faciunt habitantes in inferiori *Poituenfi* tractu, uti narrat GUETTARDUS. (115)

Osa animalium quae hanc radicem edunt, secundum plurium scriptorum narrationem (116) ab ea aequae ac a *Rubia Tinctorum*, rubro inficiuntur colore; etiam observavit GUETTARDUS ossa foetus talium animalium iam rubro esse tincta colore, quod in opere cui titulus est: *Histoir. de l'Academ.*

(111) E. BERLIN. *Plantae Tinctoriae* o. c. p. 423. G. R. BOHMER. o. c. Th. II. S. 236. Cl. KOPS l. l. HELMUTH o. c. S. 268. F. C. BERGER. *Handb.* o. c. S. 184. DUMONT DE COURSET. *Le Botaniste Cultivat.* o. c. Tom. IV. p. 297. (112) Cf. *Acta Stockholm.* 1745. p. 244, 251. *Acta Stockholm.* 1742. p. 21. LINNAEUS *Reizen* etc. o. c. bl. 361. N. POLYCLERC. o. c. Tom. II. p. 57. Schwed. *Abhandlung.* Th. VII. F. C. BERGER. o. c. S. 174. POPPE o. c. S. 428. § 1. HELMUTH o. c. l. l. *Annales de Chimie* Tom. XXXI. p. 202. DUMONT DE COURSET o. c. Tom. IV. p. 297. (113) Vid. *Extrait d'un mémoire sur la teinture et le commerce du coton filé rouge de la Grèce par le cit. FELIX* in *Annales de Chimie* Tom. XXXI. p. 202. (114) Cf. Berlin: *Sammlung von Reisebeschreibungen.* B. XXIV. S. 377. Vid. etiam DAMBOURNEY o. c. S. 107. (115) Vid. GUETTARD in *Histoir. de l'Academ. Roy.* 1746. p. 98. (116) Cf. MATTUSCHKA o. c. n. 94. GUETTARD in oper. citat. POLYCLERC o. c. Tom. II. p. 57. HELMUTH o. c. l. l. pluresque alii.

Royal. 1747. *avec les Mem. de Math. et Phys.* communicavit. Haec experimenta cum *Cuniculo* instituit, matris tamen ossa non rubro tingebantur colore, lac vero rosacei erat coloris.

OLAUS BORRICHIVS, secundum HOUTTUINII narrationem, ex huius plantae floribus per destillationem *Acetum* acquisivit, (117) nam ex aliquot manipulis huius plantae florum siccatorum, $\frac{3}{4}$ III acquisivit et quidem grati saporis, uti etiam videre est in RAYI *Hist. Plantarum* p. 482. Haec omnia senioribus experimentis confirmantur. (118)

Quando iris ad coelum spectatur, haec planta secundum DODONAEUM l. l. plus solito olet; secundum eundem etiam scriptorem et secundum KOPSIVM l. l. idem obtinet appropinquante pluvia tonitrue.

XVI Unciae huius plantae continent 4 scrupulos et 10 grana substantiae refinosae; et 1 unclam materiae saponaceae. (119)

Flores suaveolentes pavimento inspergunt ruricolae. (120) DROSCORIDES narrat, uti legimus apud DODONAEUM, radicis usum *libidinem* excitare.

Secundum KRAUSSIVM herba mictum cruentum bovium sanat. (121) In *Haemorrhagia* maxime inservire videtur, cum multis a scriptoribus id narratur. (122)

IOLYCLERCIVS l. l. et FABREGIVS (123) confirmant *Helminthicam* vim ei inesse et huic scopo inservire. Prioribus temporibus variis in morbis usitata fuit, uti etiam contra *Epilepsiam*; iam vero in morbis non usurpatur.

Planta adstringenti gaudet sapore, floresque penetrantem habent odorem, quem siccati amittunt.

(117) Vid. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. VII. bl. 286. (118) Cf. SCHRADER *Hermblüts Bulletin* B. IX. Heft X. S. 304. (119) Cf. SCHRADER, *Magazin der Gesell. Natur Freunde* zu Berlin 1808. S. 234. ubi etiam videmus hanc plantam Acidum Aceticum continere. (120) Vid. LINNAEUS *Iter Oelandicum* n°. 158. *Flora Oeconomica* in LINN. *Amoen. Academ.* Vol. I. pag. 158. (121) *Abbeelding der Artsen. Gew.* o. c. Dl. V. bl. 22. (122) Vid. DODONAEUS o. c. bl. 576. HUBNER o. c. bl. 347. HOUTTUIN l. l. KRAUSS. l. l. (123) Vid. FABREGIVS o. c. Dl. IV. p. 224.

VI.

RHAMNUS FRANGULA.

Cl. V.

*Pentandria Monogynia.**Planta Dumosa.*

RADIX est Rhizomatoïdea, lignosa, integra, ramosa, fibrosa, repens, solidâ, laevis, irregularissima.

CORMUS, Truncus, arboreus, inermis, lignosus, foliosus, deliquescent, fructificans, retroflexus, flexilis, teres, enodosus, glaber, saepe subglutinosus, maculatus, ramosus, ramis sparsis, patentibus, cortice brunnei coloris tectis.

FOLIUM, simplex, integerrimum, annuum, ovato lanceolatum, subundulatum, venosum, petiolatum, sparsum, nervosum, remotum, laeve, glabrum, prafini coloris.

Petiolus, teres, eglandulosus, nitidus, laevis, coloris atro-purpurei.

INFLORESCENTIA, irregularis.

Pedunculus, uniflorus, teres, opacus, laevis, axillaris.

FLOS, simplex, monogynus, hermaphroditus.

CALYX, tubulosus, campanulatus, 4—5—fidus, villis, fuscis, remotis, binatis et solitariis adpersus.

COROLLA, quinquefida, petalum inperforatum, externe rude, interne coloratum, infundibuliforme.

Tubus, turbinato-cylindraceus. *Limbus*, patens, divisus, acutus.

Squamulae, quinque, stamina munientes minimae, calyci insertae, ad basin singulae divisurae singulae, introrsum conniventes.

NECTARIUM, squama nectarifera invenitur ad basin tubi.

STAMINA, Filamenta, tot, quot lacinae corollae, subulata, capillaria, libera, incurva, petalo sub squamula inserta.

Antherae, parvae, muticae.

PISTILLUM, Germen, subrotundum, superum.

Stylus, filiformis, simplex, longitudine staminum, calyce brevior, capillaris, deciduus.

Stigma, obtusum, 1—2—4 fidum, subrevolutum, emarginatum.

FRUCTUS, Perianthium, bacca, subrotunda, 3—4—sperma, nuda, virens, dein rubra, tandem nigra, divisa in pauciores lacinias quam corolla.

Semina, solitaria, subrotunda, hinc gibba, inde compressa, nitida, ferruginei coloris.

BASIS, Receptaculum, proprium, planum, viscosum.

Hic Frutex, qui *Mai*o et *Iunio* floret cuiusque *Baccae Septembri* maturant, crescit naturaliter in locis nemorosis, humidis, paludosis per totam fere Belgiam. Interdum altus fit 10 pluribusque pedibus, et invenitur in Provincia Groningana, praesertim prope *Harender Molen*, *Paterwolde*, *Eelde*, *Peise*, *Roderwolde*, *Niekerk*, *Sebaldeburen* in Silvis; variis etiam in locis adest prope *Kropswolde*, *Kalkwyk*, *Harkstede*, *Slochteren*, aliaque talia loca nemorosa Colitur interdum in hortis nostris ornamenti causa.

Patriae nostrae incolae nomina huic plantae imposuerunt sequentia: SPORCKENBOOM, PYLHOUT, HONDSBOOM, VUILBOOM, STINKEBOOM, WEGEDOORN, SPORCKENHOUT, PYLBOOM et HONDJESHOUT. Huius fruticosae arboris baccae in Provincia Groningana *JEUPJES* vocantur. (124)

Ufus huius plantae in Oeconomia valde extensa est, uti ex brevi hac recensione confici potest.

HESSELGRENIUS (125) dicit, hanc plantam a capris ovibusque, KOPSIUS (126) vero, etiam a bovis suisque expeti et edi, additque boves multum hinc dare lactis. WEIZENBECKIUS etiam affirmat folia a pecoribus lubenter devorari. (127) VIRGANDER de hac planta agens, ita loquitur: „*Ca- prae ramos eius, si copia datur, folia lubentissime devorant.*” (128)

(124) Vid. DE GORTER O. C. p. 63. n°. 210. (125) Cf. HESSELGREN O. C. p. 242. (126) Cf. CL. I. KOPS O. C. DI. III. Pl. XXIV. (127) Vid. G. A. WEIZENBECK. Oekonom. Pflanzengefch. für Schulen und den gem. Mann. München 1787. S. 185. (128) Cf. D. M. VIRGANDER, Frutetum Suecicum in LINN. Amoen. Acad. Vol. V. p. 214.

Turdi baccas maturas lubenter edunt, et hanc ob causam etiam ad aucupium adhibentur. (129)

Lignum in medulla est subrubrum, molle et in truncia annosis rutilum. (130) Quia lignum molle est, raro in arte scrinaria usurpatur, (131) sed secundum BASTERUM (132) et WEIZENBECKIUM l. l. ex ligno per multos conficiunt clavos sutorios, quam ad rem valde aptum est.

Carbones ligni huius arboris, inprimis in *pulvere pyrio* conficiendo valde aptos esse sine dubio constare videtur, quia omnes scriptores (133) unice id testantur. „Carbones ligni *Frangulae*,“ inquit Cl. HALLERUS „ad pulverem pyrium, aliis praeferuntur.“ et Cl. BOHMERUS dicit: „die daraus bereiteten kohl-
len aber machen diesen Baum schätzbar.“ Hanc etiam ob causam, prope Harburgam, circa pulveris pyrii molendinam, magnum *Fruticetum* secundum BECKMANNUM o. c. f. 448. instituerunt. Huius arboris lignum prioribus temporibus, a summo *Galliae Magistratu*, pulveris pyrii molitoribus ad usum propositum est, utque nullo alio ligno uterentur. (134) Huius ligni carbones hanc ad rem peraptos esse non negari potest, ac denuo rursus nuper adhuc laudati sunt. (135) Unus e novissimis scriptoribus de hoc carbone hunc in usum, sequentia dicit: „Unter den kohl-
en, welche dem Pulver und zu den Luft-
feuern genommen werden können, sind diejenigen am besten und schnellsten, so vom Hunde- oder Schiefzbeerholze gebrannt werden, weil solche we-
der Harz noch Gummi bei sich führen, und grosze Schweifzlöcher haben,

(129) Vid. WEIZENBECK o. c. S. 185. (130) Cf. BOHMER Techn. Gesch. der Pflanz. Th. I. S. 122. (131) Cf. BOHMER l. l. (132) Vid. IOB BASTER. I *Antw. op de vraag: Welke Boomen, Graanen, Wortels, Peukvruchten en Planten esc. in de Verhand. v. d. Maatsch. v. Weetenschappen te Haarlem Dl. XIX. St. I. bl. 181.* (133) Cf. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. IV. bl. 285. BASTER l. l. WEIZENBECK o. c. S. 184. IOLYCLERC o. c. Tom. II. p. 8. KRAUSS *Afbeelding etc. o. c. Dl. III. bl. 57.* F. C. BERGER o. c. S. 444. I. BECKMANN. *Anleitung zur Technolog.* 1802. S. 352, 353. § 4. IACOBSEN *Technolog. Worterbuch* Th. II. S. 448. BOHMER o. c. Th. I. S. 122. Th. II. S. 438. HELMUTH o. c. Th. VII. S. 348. D. CRAANEN *Schei- en Huishoudkundig Magazyn*, 1809. bl. 332. S. F. HERBSTÄDT *Grundriss der Technologie* 1814. S. 677. § 513. (134) Vid. *Arrêt du Conseil etc.* 23 August. 1701. (135) Cf. *Traité de l'Art de fabriquer la poudre par RIFFAUT et BOTTÉE in Journal de Physique, de Chim. d'Histoire Naturelle et des Arts. Tom. LXXIV. p. 274.* de qua re inter alia haec dicunt: „C'est par suite d'un grand nombre d'expériences qu'on a cru devoir se fixer sur celui provenant de bourdeine.“

„daher auch dergleichen kohlen wie ein Zunder das Feuer fangen, und also die schnellste und gewaltsamste Entzündung verursachen.“ (136)

DU HAMELIUS (137) et IOLYCLERCUS (158) narrant 100 ff huius ligni tantum carbonis ff 12 producere. De modo, quo carbones ad pulverem pyrium praeparantur, non agemus; describitur enim; a IACOBSENIO l. l.

Lignum valde fridet vel crepitat in igne.

HERMBSTÄDTIUS (139) dicit, huius arboris carbones optime inservire contra vini mucorem.

Cl. DAMBOURNEIUS varia cum hac planta instituit experimenta ad explorandum eius usum in arte tinctoria, et experientia docuit, omnes huius arboris partes, excepto ligno, in arte tinctoria maximae esse utilitatis, in eaque usurpari debere. (140)

Cortex huius arboris, lanam, gossypium, linteamina etc. flavo tingit colore, uti a sequentibus scriptoribus traditur. (141) MURRAYIUS dicit, folia viridi tingere colore. (142)

Quando materia, quam tingere volumus (v. c. lana; gossypiumve) aliquamdiu prius in solutione *Aluminis* cocta est, etiam cum cortice rubro tingi potest, uti a WEIZENBECKIO l. l. DAMBOURNEIO l. l. BERGERO f. 175. KOPSIO l. l. aliisque pluribus ostenditur. In *Meridionali Hollandias* parte, cum hoc cortice etiam secundum BOHMERUM o. c. f. 144. fila lanæ, rubro inficiuntur colore; cuius rei efficiendae modus, etiam apud eundem scriptorem extat. Cortex etiam ad varias substantias fusco colore tingendas adhibetur (143); postremus auctor id praesertim quidem in *Gothia* obtinere dicit,

(136) Vid. Der Wiener Kunst- und Luftfeuerwerker oder Anleitung zur leichtesten, grundl. und Zweckmäss. Erzeug. und Vorstellung aller Kunst- und Luftfeuer zu Land- und Wasserfeuerwerken. Wien. 1818. S. 78. § III. (137) Cf. DU HAMEL. Kohlenbrennerkunst S. 178. (138) Vid. N. IOLYCLERC. o. c. Tom. II. p. 8. (139) Cf. s. F. HERMBSTÄDT, *Raadgever voor Burger en Landman Gron.* 1820. Dl. II. bl. 99. — Applicandi modus hic etiam describitur. (140) Cf. DAMBOURNEY, *Verfuche etc.* o. c. S. 74. (141) Vid. *Acta Stockholm* 1742. p. 23, 26, 27. IORLIN, o. c. p. 324. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. IV. bl. 285. I. BASTER, o. c. bl. 182. LINNAEUS *Relstochten etc.* o. c. bl. 271, 319. LINNAEUS *Flora Suecica* p. 68. n°. 194. POPPE o. c. S. 426. § I. WEIZENBECK, o. c. S. 184. F. C. BERGER, o. c. S. 180. BOHMER, o. c. Th. II. S. 214. HELMUTH, o. c. S. 348. Cl. KOPS, l. l. (142) Cf. MURRAY *Apparatus Medicament.* B. IV. p. 7. Cf. etiam hac de re LINN. in *Konigl. Schwedisch. Academ. Abhandlung.* Th. VII, S. 35. (143) Vid. WEIZENBECK, l. c. LINNAEUS *Reizen*

huiusque rei efficiendae modum exponit. Varii colores, quibus lana; pannus aliaeque substantiae per hunc corticem infici possunt, praesertim pendent ac orticis partibus quibus utuntur, a variis praeparandi modis atque a substantiis additis (144), quae omnia videre sunt apud BOHMERUM l. l. LINNAEUMQUE l. l. Baccae virides, contusae et cum aqua coctae, flavum dant decoctum, lanaque gossypiumve cum *Bismutho* praeparata, per eas nitido ac durabili colore tinguntur. (145) Cum baccis viridibus in maturis, variis in locis, secundum scriptorum magnae auctoritatis narrationem, lanae pannusque viridi tinguntur colore (146), cuius rei descriptionem praesertim apud LINNAEUM l. l. DAMBOURNEIUM l. l. BOHMERUMQUE l. l. invenimus: in *Actis* vero *Stockholm*: anni 1742. p. 26, 27, 28. alius modus describitur. Quando baccae maturae exprimuntur et aqua coquuntur, liquor violaceus fit aut purpureus, lanaque lividum in eo acquirit colorem: quando vero paulum *Nitratis Potasae* liquori additur, color magis coeruleus fit, admixto *aceto* color coeruleus evanescit mutaturque in violaceum. (147) Pannus hoc tinctus violaceum acquirit colorem valde durabilem (148) addita vero solutione *Stanni*, color mutatur in viridem secundum eundem auctorem; Maturarum baccarum succus, in aqua frigida expressus lanam, *Bismutho* praeparatam, viridi inficit colore, qui per *Acetum* non mutatur, addito vero paulo *Acetite plumbi*, dilucidior fit. Hunc in finem, succus antea reducitur ad fermentationem vinosam posteaque per semihoram coquitur. (149) Baccae imaturae foliisque iunctae et contusae, lanam viridi colore inficere possunt (150), et quidem praesertim quando haec antea cum foliis *Betulae Albae* cocta fuit. Baccis maturis secundum DAMBOURNEIUM l. l. POPPE O. C. f. 426. § 1. WEIZEN-

etc. o. c. bl. 91, 319. Kenntniss der Pflanzen etc. o. c. S. 261. — (144) Cf. WEIZENBECK, l. c. (145) Cf. DAMBOURNEY l. c. BOHMER, l. c. (146) Vid. LINNAEUS *Reizen* etc. bl. 43, 91. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. IV. bl. 285. Flora Oeconomica in LINN. Amoen. Acad. Vol. I. p. 360. IORLIN, Plant. Tinctur. o. c. p. 324. WEIZENBECK, l. l. F. c. BERGER, o. c. S. 178. IOLYCLERC, o. c. Tom. II. p. 8. Kenntniss der Pflanzen etc. o. c. S. 261. — DU MONT DE COURSET o. c. Tom. VI. p. 263. Cl. KOPS, l. c. (147) Cf. DAMBOURNEY, l. l. (148) Cf. DAMBOURNEY l. l. (149) Vid. WEIZENBECK, l. l. DAMBOURNEY, l. l. BOHMER, o. c. Th. II. S. 77. (150) Cf. BOHMER, o. c. S. 144. IOLYCLERC, o. c. l. l.

BECKIUM l. l. KOPSIUMQUE l. l. lana etiam rubro tingitur colore. In *Smolandia* ex hoc frutice vincula *Cantharorum* conficiuntur, ibique aucupes hoc ipso retia sua, viridi tingunt colore. (151)

Quia hic frutex celeriter crescit, saepe etiam secundum BERGERUM o. c. f. 444. adhibetur ad sepes circa hortos.

Plantae huius flores ab Apibus magnopere expetuntur:

Succus baccarum expresus secundum WEIZENBECKIUM o. c. f. 185. optime valet in ovium *scabie*, dicit enim: „*Wolt ihr aus den Beeren einen saft, presen, und einkochen, so könnt ihr davon ein, oder anderthalb Loth, eüern schafen geben, die räidig sind.*”

In *Medicina* parum amplius vel omnino non adhibetur haec planta, prioribus vero temporibus valde erat in usu. KRAUSSIUS l. l. dicit, internum corticem huius plantae ipsam valde celebratam reddidisse ob vires medicatas: deque huius usu in *Medicina* STRANDMANNI (152) verbis uti liceat: „Cortex huius flavus, siccatus cerevisia secundaria infunditur l. decoquitur ad tertiae partis consumptionem. Dosis unciae dimidia est valentioribus; debilibus vero sufficiunt drachmae binas. Purgat egregie, *hydragogum* eximium in *Scorbuto*; *Hydrope*, *Asthmate humido*, et inter praestantiora, quae novimus, purgantia habetur.”

MÜLLERIIUS in *Apparat. Medicam.* Vol. IV. p. 6. dicit; corticem externum huius arboris egregium esse antisepticum, adstringenteque gaudere qualitate.

Contra alvum adstrictam in pecoribus corticis huius arboris *Extractum* secundum BERGERUM o. c. f. 231. egregium est medicamentum:

Quando perpendimus et consideramus omnem utilitatem atque emolumentum ex hac frutice capiendum, non est profecto cur miremur, Cl. VAN GEUNS ad examinandum proposuisse, an hioce *Frutex* cum fructu ad agros prataque coli posset? (153) De succesu autem dubitarem, quia arbor haecce, semper invenitur in locis umbrosis, humidis, vel paludosis.

(151) Vid. *Flora Oeconomica* o. c. pag. 360. (152) Vide P. STRANDMAN, *Purgantia Indigena*, in LINN. *Amoen. Acad.* Vol. VII. p. 299. (153) Cf. Cl. KOPS, in o. c. l. l.

VII.

VIOLA ODORATA.

Cl. V.

*Pentandria Monogynia.**Planta Campanacea.*

RADIX, est Fibrillata; fibrosa, capillaris, irregularissima; sobolem emittens
FOLIUM simplex, obrotundum, radicale, cordatum, amplum, serratum, in inferiore parte plicatum, ex radice erumpens, petiolatum, reticulato-venosum, subpubescens, quintuplinerveum, sparsum, dependens, viride, concolor.
Petiolus, semiteres, eglandulosus, canaliculatus, laevis, longior folio, subpubescens, humifusus.

PEDUNCULUS, folio longior, solitarius, radicalis; uniflorus, teres, nitidus, alatus, glaber, viridis coloris.

FLOS, simplex, hermaphroditus, papilionacei floris aemulus.

CALYX, Perianthium, pentaphyllum, breve, persistens: foliolis ovato-oblongis, erectis, apice acutioribus, basi obtusis, supra basin affixis, aequalibus, sed dispositione variis: quorum duo fulciunt petalum *a*, singula singulum petalum *b*, *c*, unicum duo petala *d*, *e*, simul.

COROLLA pentapetala, irregularissima: petalis inaequalibus; quorum:

Petalum a, supremum, erectum, deorsum spectans; latius, obtusius, emarginatum, definens basi in Nectarium corniculatum, obtusum, inter calycis folia prominens.

b, *c*, lateralia, paria, opposita, obtusa; recta, ovata aut potius obovata.

d, *e*, infima, paria, maiora, sursum paulo reflexa, omnia cyanei vel coerulei coloris.

NECTARIUM, Calcar, obtusum, corniculatum, compressum, subcarnosum.

STAMINA Filamenta, quinque minima, quorum duo petalo *a*, proxima appendicibus annexis intrant Nectarium.

Antherae, saepius connexae, obtusae, violaceae, croceae, lingula terminatae; membranis ad apicem auctae.

PISTILLUM, Germen, superum, sabrotundum, sessile.

Stylus, filiformis, terminalis, uncinatus, subventricosus, extra antheras prominens.

Stigma, obliquum, in hamum simplicem reflectitur.

FRUCTUS Pericarpium, capsula, ovata, trigona; obtusa, unilocularis, trivalvis.

Semina, plura, exigua, ovata, appendiculata, valvis affixa, albescentia.

BASIS Receptaculum, lineare, flocum, exiguum, per singulam valvulam lineae instar excurrente.

Pulchra haec planta quae nobis aestatis appropinquationem indicat copiose provenit in Provincia Groningana. Praesertim invenitur prope urbem *Groningam* in *munimentis*, etiam in urbis *moenibus* intra portas quae dicuntur *Ebbinge* et *Steentilpoort*, copiose insuper provenit prope *Loppersum* et *Windweer* in pratis atque hortis, multum denique inter *Helpen* et *Groningam* pluribusque aliis in locis praesertim umbrosis. Floret mense *Aprili* et *Mai*o, pertinetque ad plantas perennes.

Belgiae incolae plantae huic nomina dederunt: *TANNE VIOLEN*, *BLAAUWE VIOLEN*, *RUIKEND VIOOLTJE*, *MAARTSCHE VIOOL*, et *STYF MOERTJES*.

Haec planta pulchra, odorata, vernalis coeruleoque gaudens colore, a tinctoribus ad lanam, gossypium, pannumve tingenda, bono successu non usurpári potest, cum multiplicia acurataque variorum doctorum virorum (praesertim *DAMBOURNES*) experimenta, dilucidissime id ostenderint. (154) Ex petalis tamen huius plantae pigmentum viride pictoribus inprimis aptissimum parari potest. Hunc in finem Baccae *Rhamni Cathartici* cum pulvere *Aluminis* pinfuntur, succus bene exprimitur ac colligitur; dein petala coerulea violae odoratae pinfuntur, utrarumque harum substantiarum succi bene commiscuntur. — Plantae huius petala hunc in finem etiam decerpi possunt et dein-

(154) Cf. *DAMBOURNEY O. C. S.* 282.

de contundi in mortario vitreo, tumque succus per pannum bene exprimitur. Hoc succo patellae parvae cupreae implentur, tumque subinde leni calore ad exsiccationem seponuntur. Quando hic succus liquoris tunc fermentare incipit, tantum cupri quantum postulatur ad eum viridi colore inficiendum, solvit. Quando purus, viridis siccatusque est, tum in pura aqua solvitur, in poroellanicam patellam infunditur, in eaque rursus exsiccari finitur, tum vero ad usum aptus est. (155)

HOCHHEIMERUS (156) dicit, hoc pigmentum illi, quod ex *Rhamno Cathartico* paratur et nomine *Sap Groen* notum est, pulchritudine longe praestare. (157)

Acetum a petalis coeruleum accipit colorem, uti a BOHMERO l. l. *NEUMTHIOQUE* Th. VII. f. 596. affirmatur, quo modo vero id fieri possit, non explicare possum; hic enim succus per *Acida* rubro colore inficitur, quod observare possumus in *fermentatione acida Syrupi Violarum* et etiam in *Pharmacop. Batava* praescribitur ad detegendam Acidorum praesentiam. (*)

A prioribus inde temporibus, uti iam apud DODONAEUM (158) indicatum invenimus, e petalis *Syrupus* paratur, qui in Medicina saepissime adhibebatur, hodieque etiam adhuc magnopere est in usu. Hic *Syrupus*, cuius praeparationem in *Pharmacopoea Batava* p. 226. praescriptam invenimus, examinanti Chemico maximi est momenti, quia *Alcalium* reagens est, ab iis enim viridi colore tingitur. Hunc in finem laudatur fere petalorum infusum in aqua uti etiam in *Pharm. Batav.* p. 16. factum sit: solent vero ad has examinationes *Syrupo* supra dicto et in *Pharm. Bat.* indicato uti, quia semper in *Pharmacopoliis* adest.

- Licet non notatum invenerim hanc plantam a pecoribus devorari, affirmare tamen possum propria quippe experientia edoctus, boves ovesque ea uti.

- Pulchra floscula ab Apibus aliisque muscis diligenter visitantur.

(155) Cf. BOHMER, o. c. Th. II, S. 262. (156) Vide HOCHHEIMER *Chemische Farbenlehre* S. 275. (157) Cf. hac de re etiam WEINIG *Chemische Bereitung der Farben* S. 39. (*) *Experientia doctus, affirmare possum huncce colorem coeruleum non perdurare Aceto addito, magis vero aliquantum ad rubrum vergere. Hic autem succus aut syrupus, videtur non adhibendus esse tanquam reagens pro acidis, quia non satis agit in quaedam acida; melius tutiusque est hanc ad rem succo LAKMOUS uti.* (158) Vid. R. DODONAEUS o. c. bl. 233.

In *Aegypto* hae violae in hortis copiose numerantur, quia *Turci* grato horum florum odore saepe fruuntur, eorumque pulchro colore valde delectantur. *Saccharum Violarum* in aqua solutum a *Turcis* ad *Sorbetum* praeparandum inseruit. *Sorbetum* ab hac natione etiam ex aliis quidem substantiis praeparatur, e *Violarum* vero saccharo praeparatum apud optimates principesque magnopere aestimatur, praesertim praetiosissimum cum *Ambra Grisea* mixtum, quando ad venerem incitandam inservit. (159)

Flores huius plantae fronti applicati secundum DODONAEUM l. l. et FABREGOU (160) somnum excitant (161) cephalalgiaeque laborantibus dolorem minuunt.

HOUTTUINIUS (162) narrat virginem quandam florum in cubiculo discolorum odore laesam esse et apoplectice mortuam, quae proprietas etiam a BERGERO (163) floribus hisce adscribitur. Doct. DE LA FAILLE, Cl. INGENHOUSZII vestigiis insiftens, has florum proprietates noxias Gazis Acidi Carbonici exhalationi adscribi debere statuit. (164)

Calidis in regionibus *Syrup Violarum* usus valde communis est in quotidiana Oeconomia, quia hic contra calorem cum aqua bibitur, est enim maxime refrigerans. (165)

Contra sitim maxime inservit violarum *Iulepus*. (166) DODONAEUS dicit huius plantae herbam deficientibus floribus, multis in casibus eius loco usurpari posse, quippe quae iisdem pene viribus ac proprietatibus gaudet. (167)

Pulchra haec planta ornamenti causa in hortis nostris copiose colitur. (168)

Haec planta acri sapore et refrigerante vi gaudet. Antea in Medicina non tantum magis usurpabantur eius partes, flores non solum, semina radicesque, sed varia etiam praeparata inserviebant uti oleum, acetum, iulepus,

(159) Cf. HASSELQUIST Reise etc. o. c. S. 524. (160) Vid. FABREGOU o. c. Tom. VI. p. 318. (161) DURANTES in Hist. Plantar. fol. 475. hanc proprietatem, etiam *Ol. Viol.* adscribit. (162) Vid. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. II. bl. 134. (163) Cf. BERGER o. c. S. 285. (164) Cf. I. BAART DE LA FAILLE Disf. Physiol. Medic. de Asphyxia. Gron. 1817. p. 201. — (165) Cf. DODONAEUS, l. l. A. MUNTING Naauwkeurige Beschrijving der Aardgewassen in Fol. 1696. bl. 926. (166) Cf. DODONAEUS, l. l. (167) Cf. etiam hac de re MUNTING o. c. Boek III. bl. 926. (168) Cf. DU MONT DE COURSET Le Botaniste Cultivateur, Tom. V. p. 193.

syrupus, mel, saccharum, conserva, etc. (169) iam vero in Pharmacopaea illius *Syrupus* solummodo adhibetur. (170) *Syrupus Tusfim* ac *Raucedinem* coörest, minuitque dolores ex *Aphthis* (171): — in puerulis applicari potest tanquam medicamentum leniter soporem adducentem (172); BERGERUS syrupo corroborantem etiam ac purgantem adscribit vim (173) et LINNAEUS in *Mat. Med.* l. l. etiam refrigerantem qualitatem enumerat. (174)

Herba, *Cataplasmatibus* forma externe applicata, tanquam emolliens praescribitur (175) et cum floribus mixta cum fructu *Cataplasmatibus* forma in *Herniis incarceratis* adhiberi potest.

Radix est *diuretica* (176) et *emetica* (177) (+); semina autem eandem possident proprietatem (178), quam ob rem in calculo adhibentur: hodie vero a *Medicis* nihil huius plantae usurpatur quam *Syrupus*.

(169) Cf. DODONAEUS, l. l. MUNTING l. l. FABREGOU l. l. LINNAEUS *Mat. Medica* 1787. p. 231. n°. 547. (170) Cf. *Pharmacop. Batava*. (171) Saepe saltem hoc in morbo adhibetur, aut per se, aut pro vehiculo Boracis, et experientia docet optimum hoc in casu esse remedium. Vid. ADOLPHUS YPEIJ *Handboek der Materies Medica* 1818. bl. 322. (172) Vid. KRAUSS *Afbeelding der Artzeny Gewassen bij Sepp en Zoon* Dl. I. bl. 9. (173) Vid. BERGER, o. c. S. 285. (174) Cf. etiam MESURS *Lib. I. Solv. cap. 11*. (175) Cf. MUNTING o. c. l. l. LINNAEUS l. l. BERGER, l. l. (176) Cf. BERGER, o. c. l. l. pluresque alii. (177) Vide LINNAEUS, l. l. (+) Plures auctores hanc vim radici, imprimis recenti, adscribunt; experimentum tamen a me institutum cum Cane et Feli, nullum habuit succesum, forsan tamen Venterculus humanus hoc in casu irritabilior esse potest quam quidem locum habet in Cane vel Feli. (178) Cf. PLINIUS *Histor. Natural. Lib. XXI. cap. 19*. H. J. N. CRANTZ, *Mater. Medic. et Chirurg. iuxta Syst. Nat. Digest. Ed. II. 1765. Tom. II. p. 234*.

VIII.

HERACLEUM SPHONDYLIIUM.

Cl. V.

*Pentandria Digynia**Planta Umbellata*

RADIX est Rhizomatoïdea, integra, sublignosa, fusiformis, ramosa, perpendicularis.

CORMUS, Caulis, ramosus, integer, sparsus; divaricatus, retroflexus, fructificans, ascendens, foliosus, nodosus, fibrosus, fistulosus, subteres, hispidus, opacus, sulcatus.

FOLIUM compositum, semiquinquesidum, petiolatum, sparsum; dispar, revolutum, reticulato-venosum, hispidum, ciliatum, alternatim pinnatum; foliolis oblongis, laevibus, quinis, pinnatifidis, inaequalibus, serratis, acutis, dentatis.

Petiolus, communis, semiteres, eglandulosus, vaginatus, canaliculatus, semimplexicaulis, sulcatus, hispidus.

INFLORESCENTIA, Umbellata, composita, conferta, convexa, pedunculata; *umbellula*, pedunculata, conferta, oppositifolia, convexa.

Pedunculus, interfoliaceus, communis, sulcatus, hispidus, axillaris, involucrat.

FLOS, simplex, hermaphroditus.

CALYX, *Umbella universalis*, multiplex, maxima: *Partialis plana*

Involucrum universale, polyphyllum, caducum: *Partiale*, extrorsum dimidiatum: foliolis tribus ad septem, lineari-lanceolatis; exterioribus longioribus. *Perianthium*, obsoletum.

COROLLA *universalis*, difformis; maxime radiata. Flosculi fertiles plerumque omnes.

Propria disci, aequalis, pentapetala: *Petalis*, inflexo-uncinatis, emarginatis;

Propria radii, inaequalis, subuniformis, pentapetala.

Petalis exterioribus, maioribus, magisque bifidis, oblongis, uncinatis, coloris albi.

STAMINA, Filamenta quinque, corollulis longiora, subulata, libera, pilosa.

Antherae parvae, muticae, erectae.

PISTILLUM, Germen subovatum, inferum, sessile;

Styli, duo, approximati, breves, recti.

Stigmata, simplicia, aliquantum obliqua.

FRUCTUS, ellipticus, emarginatus, compressus, in medio utrinque striatus; marginatus.

Semina, duo, ovata; compresso-foliacea, brunnei coloris.

BASIS, Receptaculum, proprium, planum, ficcum.

Haec planta biennis, floret in fine *Iunii*, *Iulii* et *Augusti*: ubivis paene cre-
scit in patria nostra, uti in pratis, silvis nemorosis, sepibus, praesertim ad
agrorum margines etc. interdum altitudine trium vel quatuor pedum invenitur. In
Provincia Groningana praesertim invenitur pone *Sterrebosch*; in et circa
Galgenberg, in munimentis, in campo *Exercitieveld* dicto, extra portam quae
dicitur *Kleine-Poortje*, ad canalem versus *Hoogezand*, interdum in moeni-
bus urbis, ad aggerem *Ommelandicum* prope Groningam, copiose circa Peise
in hortis et ad vias aliisque in locis.

A nostratibus *BEERENKLAUW* five *HEILKRUID* vocata est haec planta.

Recte dicit Doct. *WEIGEL* (179) quod flores tum flavi sunt, tum rubri:
folia modo cyanea sunt, modo argentea occurrunt; hoc etiam hisce in regio-
nibus saepe observavi.

Haec planta, a bovis, capris, ovibus, suibus, imprimis vero ab equis
consumitur. (180) Folia tenella maxime expetuntur a *Cuniulis* atque *Lepo-
ribus*, uti narrat *HELMUTHIUS*. (181) Apes flores diligenter examinant.

In *Camtschatka* incolae mense Iunio caules, pedunculos, petiolosque foliorum
radicalium congregant, frondem separant, eosque sic domum deducunt: hic iam

(179) Cf. E. C. *WEIGEL*, Flora Pomerana — Rugica 1769. p. 53. (180) Vid. *HESSLEGREN*,
Pan Suecus o. c. p. 243. (181) Cf. L. H. *HELMUTH*'s Naturgeschichte o. c. B. VII. S. 453.

membranula externa, five epidermis, ope conchae a caulibus, pedunculis petiolisque dextre leparatur et sic praeparata fasciatim solis calori in aere aperto ad exsiccationem exponuntur. Post aliquot dies, farina quadam dulci Saccharo analogâ circumdantur, dein saccis immittuntur ac fortiter quasantur, ut farina hæc saccharata in saccorum fundo se colligat. Farina collecta et purificata ex 40 caulium ficcatorum libris, quadrantem librae tantummodo subpeditat, et hanc ob causam ut rarum quid servatur (182) et hoc saccharum convivis, cupediarum loco, offerunt. Interdum farina caulibus circumdata manet et sic in coena apponitur. (183) Talibus ex caulibus, praesertim tamen ab incolis *Siberiae* et *Kamtschatkas*, spiritus vinosus destillatur. (184) (*) Aqua tepida caulibus affunditur et loco commodo ad fermentationem seponitur, dum paulum materiae ex praecedente fermentatione relictæ additur, licet nonnulli hunc in finem *Xylostei Baccis* utantur, aqua vero antea fermento mixta esse debet. Elapsis 24 horis fermentatio vinosa paene finita est, quando liquor destillationi aptus est. Incipiente destillatione fortissimum, dein vero minus generosum acquirunt spiritum: hic spiritus bis destillatur, tum autem optimi frumenti spiritus maiori fortitudine, gratiore vero sapore gaudet. (185)

GMELINUS l. l. et BOHMERUS dicunt, liquorem, quando post primam destillationem altera vice destillatur, tam fortem fieri ut vix usurpari queat. (186) Spiritus, ex hoc liquore, aut potius ex hac planta, praeparatus insaluberrimus est, hominesque per hunc facile ebrii fiunt, in facie lividi et infanti, uti varii affirmant auctores. BOHMERUS l. l. dicit: „Wenn man, die Stengel und Stiele nicht abschabet, sondern nur spaltet und trocknet,

(182) Cf. I. G. GMELIN, *Flora Sibirica* Tom. I. p. 214. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. VIII. BOHMER, o. c. Th. I. S. 479. (183) Cf. CHALMOT, o. c. Dl. IV. bl. 2927. (184) Cf. I. G. GMELIN, *Flor. Sibir.* Tom. I. p. 14. STELLER'S *Reise nach Kamtschatka* S. 103. KRAUSS *Afbeelding etc.* o. c. Dl. V. bl. 21. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. VIII. bl. 102. KRASCHENNIKOW von *Kamtschatka* S. 103. CHALMOT, o. c. l. l. P. I. KASTELEIN, *Chemische Oefeningen* Dl. III. bl. 100. *Botanisches Magazin* St. XII. S. 55. IOLYCLERC, o. c. Tom. I. p. 455. *Flora Oeconomica* o. c. p. 361. BOHMER *Techn. Gesch. der Pflanzen* Th. I. S. 478. pluresque alii. (*) Scriptores atque itineratores varii credunt, illam plantam ex qua spiritum talem destillando acquirunt, non esse *Heracleum Sphondylium* verum aliam *Heraclei* speciem. (185) Cf. GMELIN, *Flor. Sibir.* l. l. CHALMOT, l. l. (186) Vid. BOHMER, l. l.

„so soll man eben so viel Brantewein erhalten, welcher aber noch ungefer-
 „der ist.“

Farina, de qua supra sermo iam erat, eodem modo tractata etiam spiritum praebet, non tamen eadem quantitate: — cerevisiae vinive species quaedam ex ea praeparatur, per quam homines facillime inebriantur, gravibusque conflictantur capitis doloribus. (187)

GMELINUS l. l. narrat ex 100 ℥ caulium et petiolorum; ope destillationis acquiri posse 25 ℥ Spīr. vini aut alcoholis.

Ex huius plantae caulibus cum *Pini* nucleis contusis mixtis, nulli species quaedam praeparatur. (188)

KRAUSSIIUS affirmat l. l. *Camtschadales*, *Rusfos*, *Lithuanos* *Polonosque* ex hac planta speciem quandam panis cerevisiaeque conficere, dum IOLYCLERICUS l. l. hac de re dicit, „*Les Russes composent, avec ses semences, une „bierre qui vaut les nôtres; ils mangent, dans leurs primeures, les tiges „et les petioles comme nous mangeons les asperges.*”

Recte profecto GMELINUS l. l. dicit inventionem praeparationis spiritus ardentis ex hac planta multum illius usum apud hos populos duxisse et in consuetudinem abire fecisse, licet in ipsorum damnum. (§) Huius plantae utilitatem damnumve in praeparandis spiritibus ardentibus non definire audeo, quare celeberrimi nostratis Chemici verba apponam: „*Zij verkrijgen uit 100 „ponden steelen 25 ponden Brandewijn, die zoo sterk is, dat na men hem „op de helft heeft overgehaalt, hij gelijk staat met Alcohol, ook is hij aange- „naamer dan Koornbrandewijn. Het ware der moeite wel waardig om ze te „planten.*” (189) Cl. HERBSTÄDTIUS (190) etiam culturam huius plantae quam maxime commendat, quia magni esset emolumenti destillatoribus spiritus vini aut iuniperi et quum facile conserventur caules, petioli pedunculique.

(187) Vid. CHALMOT l. l. (188) Cf. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. VIII. bl. 101. (§) *Præstantissimus ille Rusſæ navigator FILETOFF, qui naufragio facto, pæge Zoutkamp adpulsus mihi (cum tibi essem) narravit, quod in itinere suo in Camtschaskam expertus fuerat, incolas non amplius, ut antea fere omnes, ex hac planta spiritum vini destillare, quamvis adhuc inter pauperes nonnulli essent, qui sibi adhuc spīr. vini ex hac planta praeparare soliti erant.* (189) Vid. KASTRELYN *Chemische oeffeningen* o. c. l. l. (190) Cf. HERBSTÄDT in *Sammlung Pract. Erfahrungen* Th. I. S. 122.

Etiam ex hac planta optimum præparavit Saccharum et Syrupum. (191) Hic tamen notare debeo *Heracleum Sphondylium* hac in regione proveniens, secundum experimenta a me instituta, multo minorem spiritus quantitatem dare quam in Siberia; secundum auctorum narrationem. Experimentum autem secundum citatorum scriptorum narrationem et præsertim secundum Cl. SIMMERMANNIUM (192) institui.

Quando liquor, per distillationem paratus, denuo per aliquot vices cum magna pulveris carbonis quantitate destillatur, multum ingrati saporis proprietatæ tumque noxiarum amittit.

Hæc herba in ore mansa pustulas parvas circa labium et gingivas efficit. Herba est amara, acris et subaromatica; tamen a HERMBSTÄDTIO l. l. et POPPIO (193) præscribitur aut laudatur ad saccharum præparandum, et STELLERUS (194) ac STRALENBERGIUS (195) eam existimant, post *Arundinem Sacchariferam*, omnium vegetabilium maximam continere sacchari quantitatem. (196)

Infima præsertim petiola foliorum radicalium dulcia sunt, eorumque sapor odorque magnopere cum *Chaerophyllo Sylvestri* conveniant.

Poloni ea contra *Plicam Polonicam* utuntur, eique specificè mederi existimant, in ea vero nullius est utilitatis. (197) Secundum LINNÆUM (198) contra *Dysenteriam* inservit. Prioribus temporibus folia et radix in Pharmacopoeis *Brancae Urfinae* nomine usurpabantur, apud nos vero iam diu hæc oblivioni tradita est et vix amplius adhibetur. Apud PLINIUM (199) DIOSCORI-

(191) Vid. Chemische Verf. und Beobacht. über die Darstell. des Zuckers und eines brauchbares Syrups aus einheim. Gewächsen; in Neue Schriften des Ges. Natur. Freunde zu Berlin, Th. II. S. 324, 250. (192) Cf. E. A. W. VON ZIMMERMAN, De Aarde en hare Bewooners, Dl. VIII. bl. 109. (193) Vid. POPPE O. C. Abth. II. S. 346. § 1. (194) Vid. S. STELLER's Reisen nach Kamtschatka O. C. S. 84. (195) Vid. STRALENBERG Nörd und östlicher Theil von Europa und Asia. Stockholm 1730. S. 430. (196) Qui plura de hoc Saccharo Heraclei Sphondylli scire cupiat adeat scriptores subsequentes: Stralsundischen Magazin B. I. St. V. S. 412. Allgemeine Reisen zu Wasser. u. f. w. Th. XX. S. 259. SCHERRER's Allgem. Journal der Chemie Bd. 4. 1800. S. 140. I. F. IOHN Chem. Tabellen der Pflanzenanalyse etc. Nurnberg 1814. S. 15 in fol. (197) Cf. KRAUSS, O. C. l. l. (198) Vid. LINNÆUS Materies Medica p. 92. n°. 212. (199) Cf. PLINIUS, Hist. Nat. Lib. XX. cap. 22.

DHM (200) DODONAEUM (201) atque RUELLUM (202) illius usus prioribus temporibus praesertim invenitur. (203).

IX.

CICUTA VIROSA,

Cl. V.

Pentandria Digynia.

Planta Umbellata.

RADIX est tuberosa, cauliformis, concava, loculosa; densa; oblonga, conca-
merata, geniculata, striata, annulis prominentibus distincta, fibrosa, fibris sub-
verticillatis, lateritii coloris, acerrimum continens liquorem, qui aestate
aquosus, hieme et vere ex flavo lacteus est.

CORMUS, Caulis, teres, fistulosus, cavus, crassus, ramosissimus, coarctatus,
politus, integer, glaber, parumper virgatus, divaricatus, fructificans,
inermis, nitidus, concolor (sed saepe etiam lineis rubris notatus) flexilis,
carnosus, prafini coloris. (††)

FOLIUM, compositum, maxime, glabrum; tripliciter pinnatum; petiolatum,
vaginatum, minutissime divisum et subdivisum: foliola; lanceolata, ter-
nata; acute serrata, ferraturis apice albis, duorum circiter pollicum longa.

(200) Cf. DIOSCORIDES, Lib. III. cap. 19. (201) Vid. REMBERTUS DODONAEUS
o. c. bl. 494, 495. (202) Vid. RUELLUS, Lib. III. de Natura Stirpium cap. 6. (203) Priori-
bus saeculis *Heraclei* genus magni propter pulchram eius structuram pictoribus, et sculptoribus ha-
bitum fuit pretii, sumserunt enim *Heraclei* speciem exemplo in eorum picturis et sculpturis uti apud
VITRUVIUM Lib. IV. VIRGILIUM Ecl. IV. THEOCRITUM Edyl. I. aliosque dilucide pa-
tet, incerta tamen habenda est species illa, qua utebantur, credo tamen *Heraci. Panaces* fuisse.
(††) Pars, quae immediate radici super posita est, et non raro pollicem aequat, attamen subalbicante
gaudet colore.

Petiolus, sulcatus, eglandulosus, alatus, ala iuxta caulem decurrens.

INFLORESCENTIA, Umbella, composita, rara, patens, convexa, pedunculata;

basī rubra, 14 profert radios, quisque radius umbellulam; umbellula e con-

trario 48 radios: — *umbellula*, pedunculata, conferta, oppositifolia, convexa,

Pedunculus, partialis, teres; glaber; subsulcatus, prafini vel viridis coloris.

FLOS, albus, simplex, hermaphroditus, uniformis.

CALYX, Umbella universalis, subrotunda: radiis plurimis, aequalibus.

Partialis subrotunda, radiis plurimis, aequalibus, setaceis.

Involucrum universale, nullum.

Partiale, 3—5 aut polyphyllum: *foliis* setosis, brevibus.

Perianthium proprium, vix notabile.

COROLLA *universalis*, uniformis. *Flosculi* omnes fertiles.

Propria, petalis quinque, ovatis, inflexis, subaequalibus, albi coloris.

STAMINA, Filamenta, quinque, capillaria, libera, corolla longiora.

Antherae, simplices, erectae, muticae.

PISTILLUM, Germen, inferum.

Styli, duo, erecti, filiformes, persistentes, albi, externe curvati, corolla longiores, in fructu divaricati.

Stigmata, capitata, simplicia.

FRUCTUS, subovatus, sulcatus, sulcis crenulatis, bipartitus, compressus; laevis, truncatus.

Semina, duo, subovata, hinc convexa striata; inde plana.

BASIS, Receptaculum, proprium, planum, subglandulosum, ficeum.

Haec planta, quae iure inter violentiora patriae nostrae venena referri potest, praesertim amat loca paludosa, agros aquosos fossasque et hanc ob causam talibus in locis et imprimis in aquis stagnantibus provenit. Prope *het Horendsche Diep* in canalibus munimenta, quae *nova* dicuntur, circumdantibus, prope *Waterhuizen* extra *Groningam*, ad *Osebrink* prope *Mickelhorst*, circa *Eppenhuisen* in canali, qui *sepulcretum* circumdat et in fossis circumstitis similibusque locis in Provincia Groningana copiose obviam fit. Pertinet inter plantas perennes, floret *Junio*, *Julio* atque *Augusto*, et interdum fit altitudine trium quatuorve pedum. Diameter rami dimidium fere pollicem aequat.

Hanc plantam homini perniciosissimam Belgi vocant *DOLLE KERVEL*, *GROOTE WATERSCHEERLING*, *VERGIFTIG WATERSCHEERLING*,

TWEED E WATER-EPPER et WATERSCHEERLING. Utinam unum tantum-
~~modo~~ ~~in~~ ~~nomen~~ ~~huic~~ plantae, datum fuisset, eoque sub nomine cuique notum esset!

Cicuta haec *Virosa*, ad violentissima venena narcotica, calida ac acria referenda, a capris sine damno devoratur, uti a Cl. SCHWENCKIO (204) observatum est: — in *Norvegia* etiam huius plantae radices colliguntur et cum caprarum pabulo miscentur uti narrat GUNNERUS (205); idem etiam scriptor affirmat in *Norvegia* variis in *Suum* morbis radices usurpari. Quando recens est cuique fere animali pernoxia est, siocata tamen planta sine notabili damno ab equis, suibus, capris aliisque herbivoris animalibus devoratur. (206) Illustris LINNAEUS (207) satis superque huius plantae virulentiam in pecoribus probavit, quare omnino assentiendum esse arbitramur BERGERO (208) eam referenti inter plantas, quae pecoribus magnum damnum afferunt. GME-LINUS (209) dubitat, an haec planta noxia sit ovibus? GUNNERUS l. l. vero id comperte affirmat. DODONAEUS dicit *Asinos* hanc herbam lubenter multumque devorare; addit vero: „*dan sy worden daar see slaperich van, dattet gebeurt is dat men se levende ghevilt ende de huyt afgetrocken, heeft, eer sy wacker geworden syn,*” quod autem mihi improbabile ac ridiculum videtur, licet etiam a MUNTINGIO confirmetur. (210)

Secundum GALENUM, *Sturni* per huius plantae semina pingues fiunt; quod citatur apud SCHWENCKIUM o. c. atque a MATTHIOLLO (211) ac DODONAEO (212) comprobatur.

Piscatores secundum DODONAEUM l. l. foliis huius plantae ad piscandum utuntur, dum haec interdum, hunc in finem, cum *Herba Foeniculi* miscetur. Secundum LOEBLIUM, cit. apud eundem scriptorem, pistores huius plantae semine tam maturo quam immaturo utuntur; quando nempe furnus nimis calidus est, adeo ut panis adustus sit, tunc enim unum duosve manipulos in eum coniciunt, quo facto impeditur adustio.

(204) Cf. M. W. SCHWENCKE in *Tractatu de Cicuta Aquatica Gesneri* p. 756. (205) Vid. GUNNER, *Flora Norvegica*, in *Fol. o. c.* Tom. I. p. 27. n°. 42. (206) Cf. Clariss. KOPS, *Flora Batava* Dl. III. Pl. XCV. (207) LINNAEUS, *Flora Lapponica* n°. 103. *Iter Westrogothicum* p. 46. *Flora Suecica* n°. 239. (208) Vide BERGER, o. c. S. 207. (209) Cf. I. F. GMELIN, *Allgemeine Geschichte der Gifte* S. 358—370. et *von den Giftigen Gewächsen in Teutschland*. S. 181—205. (210) Vid. A. MUNTING, o. c. B. III. bl. 489. (211) Cf. MATTHIOLUS, *Lib. IV. cap. 74*. (212) Vide R. DODONAEUS, o. c. bl. 757.

HOUTTUINIUS (213) narrat, huius plantae folia, hisce in regionibus tam venenata, secundum SCALIGERUM; meridionali in Europae parte tanquam acetaria oleraque in insculo usurpari, et secundum MATTHIOLUM hanc plantam in Italia non valde venenatam esse; adeoque non verosimile est gtt. venenatas, sub nomine *Acquetta di Neapoli* notas, in Italia hac ex planta parari. Plantae radix pro venenatissima perniciosissimaque eius parte haberi potest, et quidem praesertim acerrimus liquor, qui ei inest; non solum haec praesentaneum est venenum, sed etiam folia; et secundum SCHWENCKIUM o. c. p. 43. etiam semina.

HOUTTUINIUS (214) dicit, virulentas radices *Cicutae Virofæ* proprietates veteribus Botanicis, uti CLUSIO, MATTHIOLUS, DODONÆO ac LOBELIO ignotas fuisse, et SIMONEM PAULI Medicum Rostockensem primum fuisse, qui de lethali ac venenata huius radices vi scripserit, in libro *Quadripartitum Botanicum Rostock* 1640. Cl. III. p. 263. de *Cicuta*. Herbae tamen virulentae proprietates veteribus notae erant. Primo loco in mentem nobis veniat PLATONIS, plurimumque aliorum narrationes, (215) *Athenis* nempe succum huius plantae usurpatum fuisse ad maleficos et vero etiam cel. Philosoph. SOCRATEM mortē afficiendum: — dein autem ipsa DODONÆI verba, anno 1618 in lucem edita, id nos dilucide docebunt, et videbimus tunc temporis mortiferas huius plantae vires perbene iam notas fuisse; exempli causa tantummodo aliquot DODONÆI verba apponam: „Want, als DIOSCORIDES verhaalt, den scheerlinck moet gerekent worden „onder 't getal van de dootelyke dinghen, die den mensche door heur coudte „eigenheyt het leven vercorten.” bl. 756. b. — — „Want sommige crygen „daer draeyingen in 't hooft van, sommige grooten hooftsweer, sommige „worden der dul van, sommige sterven daer van” etc. bl. 757. b.

PLINIO (216) iam notum fuit, vinum optimum esse contra venenum huius plantae antidotum, quod hodie etiam adhuc est in usu, uti a novissimis scriptoribus narratur; (217) Doct. DE MEZA de *Venenis*. p. 22. sq. tamen contrarium narrat, dicitque, hanc herbam in vino usurpatam celeriter morte afficere; contra, in aceto consumptam sine damno adhiberi posse.

(213) Vid. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. VIII. bl. 155. (214) Vid. HOUTTUIN, Nat. Hist. Dl. II. St. VIII. bl. 149. (215) Cf. etiam VALERIUS MAXIMUS, Lib. XXI. cap. 6. STAPELIUS, Lib. IX. cap. 17. in Th. (216) Vid. PLINIUS, Lib. XXV. cap. 15. Cf. hac de re etiam RUELLIUS, De Natura Stirpium. Lib. III. cap. 113. (217) Cf. inter alios CLARKEOPS, Flora Batava. l. 1.

Prioribus temporibus, hanc herbam puerorum testiculis virginumque mammis contra nimium corporis incrementum applicare solebant. (218)

Huius plantae radix album continet liquorem, qui aëri expositus cito infuscatur. (†) Tam herbae, quam radiceis sapor acer est, non vero ingratus, odor tamen ac sapor ficcatione pereunt, uti KOPSIUS l. l. observat. Planta haec praedita est volatili et narcotico principio (219) et, secundum WIEGLEBIIUM, (220) magna *Nitratis Potassae* quantitate.

Cl. ROUELLE optimam de huius plantae principiis scripsit commentationem. (221)

Magna hominum copia occisa fuit huius plantae veneno, uti narrant multi scriptores: v. c. HELMUTHIUS, (222) totas familias huic plantae succubuisse, dicit. Milites tres vere anni 1714. *Traiecto ad Rhenum* profecti, qui in via huius plantae radicem ederant, intra semihoram mortui sunt, secundum HOUTTUINIUM. (223) Cl. GMELIN (224) dicit, duos pueros atque sex puellas, aetatis variae, vere radices *Cicutae Virofcae*, pro radice *Pastinacae*, consumfisse, illos vero, qui forsan huius plantae maximam assumerant quantitatem, vehementissimo succubuisse spasmu, hos tamen vomitu voluntario non solum, verum et artificiali minime esse mortuos. Horrenda etiam sunt, quae, narrante Doct. BOXIO, anno 1756, prope *Roterodamum* acciderunt. (225) Una duaeve guttae succi radiceis STORCKIO (226) linguam adeo rigidam, tumentem atque dolentem reddiderunt, ut ne verbum quidem loqui posset.

Plantae usus stuporem, vertiginem, somnum, convulsiones fatuitatemque efficit, plurimum vero mortem.

Radix, caules, petiolique sunt partes maxime venenatae.

Optima antidota sunt emetica, deinde coffea saturatissima acidaque vegetabilia. (227)

(218) Cf. DODONAEUS, o. c. bl. 756. DIOSCORIDES, Lib. IV. cap. 79. (†) RAY Historia Plantarum Tom. I. p. 450. (219) Cf. PET. AD. GADD, Taschenbuch für Scheidek, 1783. S. 10. IOHN Chem. Tabell. o. c. S. 40. (220) Vide WIEGLEB o. c. p. 147. (221) Vide Beiträgen zu von CRELL's Chemische Annalen 1786. S. 80. (222) Cf. HELMUTH Naturgeschichte Th. VII. S. 430. (223) Vid. HOUTTUIN o. c. bl. 152. (224) Cf. I. P. GMELIN Allgem. Gef. der Pflanzengifte. S. 344. (225) Cf. SCHWENCKE o. c. (226) Vide STORCK, Libellus de Cicutis 1760. p. 9. (227) Cf. PLINIUS o. c. l. l. RUELL. o. c. l. l. KRAUSS

In *Suecia* et *Dania*, secundum MURRAIUM; (228) ex *Cicuta virofa Empl. Cicutae* paratur, quia maiorem *Conio* habet effectum.

KRAUSSIIUS l. l. dicit: „Men gebruikt het kruid bij klier en kankerger-
„zwellen, verstoppingen der Milt, en uitwendig bij de Melaatsheid.”

Radix cocta externe applicatur Cataplasmatibus forma contra *Arthritidem*,
Rheumatismum etc. (*) GLÖCKNERUS in Nat. Genees- en Huishoudkundig
Kabinet Dl. II. bl. 9. probavit eximiam *Cicutae Virofae* utilitatem in Cancro.

Utinam virulentissima haecce planta, quantum fieri posset, in patria nostra
extirparetur, atque a Medicis reiceretur, quia utilitas eius nunquam damna
sequat.

Quando variorum auctorum de hac planta cogitationes et narrationes confide-
ramus, videmus, eas, a prioribus inde temporibus ad haec usque tempora;
valde diversas fuisse de plantae huius viribus proprietatibusque; id vero erroribus
in eligenda hac planta adscribendum videtur: — magnam enim cum multis aliis
plantis (quarum proprietates et vires plane ab ea differunt) habet similitudinem;
quoad nempe ad habitum atque ad aspectum externum, ita ut accurate et prudenter
procedere debeamus, nisi errare velimus. Hanc ob causam mihi non incongruum
videtur, distinctiones nonnullarum cum hac planta convenientium plantarum
breviter enumerare.

1º. *Conium Maculatum* caule sua differt a *Cicuta Virofa* maculis suis pas-
sibus rubicundis, subtilioribus atque dentatis foliis, odore praeterea ingrati-
ore. Involucrum etiam habet *Conium maculatum*, cuius foliola sunt re-
clinata; hoc autem involucre plerumque destituitur nostra planta.

2º. Ab *Apio Petroselinio* dignoscitur odore, praeterea foliis maioribus non
tam profunde insculptis et ex eo, quod universali caret involucro.

3º. *Daucus Carota* radice sua flava facili negotio a *Cicuta* dignoscitur.

4º. *Pastinaca Sativa* cum *Cicuta* in eo non convenit, quod huius plantae
folia sunt tripliciter aut dupliciter pinnata et flores albi; dum prae-
terea *Pastinaca Sativa* folia habet simplicissime pinnata, foliola autem
triplicia et flores eius flavi magis sunt coloris.

o. c. Dl. VI. bl. II. Cl. KOPS, Flora Batava l. l. HELMUTH, Naturgeschichte. o. c. Th. VII.
S. 431. pluresque alii. (228) Vide MURRAY Apparatus Medicament. o. c. Tom. I. p. 276.

(*) E. GUNNER Flor. Norvegica in Fol. Pars Prior p. 27.

5°. Nostra Cicutā in eo differt ab *Angelica Archangelica* ac *Angelica Sylvestris*, quod haec habet foliola ovata et maiora.

6°. Radix *Apii Graveolentis* differt a radice Cicutae, quod ad interiorem structuram, nam radix *Apii* dissecta est solida, Cicutae radix vero est fibrosa et cava.

De hac planta egregiae exstant commentationes, inter quas praesertim enumerandae sunt sequentes. (229)

Quia haec planta adeo venenata gaudet qualitate; non superfluum erit, iconem Cicutae virosae inspicere, ut omnes eam melius dignoscant; talis autem iconis videndi cupidis sequentes scriptores praebent occasionem: REMBERTUS DODONAEUS, *Cruydt-Boek* 1618. bl. 756. I. I. WEPFER, Cicut. Aquat. Histor. et noxae, Comment. illustrat. 1679. STÖRCK, Libellus de Cicutā 1760. SCHWENCKE, in Tractatu de Cicutā Aquatica Gesneri. 1754. KRAUSS, *Afbeelding der Artzeny-gewassen by Sepp en Zoon* Dl. VI. Pl. 510. *Belhart of de Menschenvriend* Dl. I. bl. 97. GEORG. CHRISTIAN. OEDER, *Icones Plantarum sponte nascentium in Regnis Daniae et Norvegicae in Ducatibus Silesiae et Holsatiae et in Comitatibus Oldenburgi et Delmenhorstiae* 1767 in Fol. Vol. II. Tab. CCVIII. HELMUTH, *Naturgeschichte* o. o. Th. VII. S. 429. Cl. I. KOPS, *Flora Batava* Dl. III. Pl. XCV.

(229) I. I. WEPFER, Cicutae Aquaticae Historia et Noxae, Comment. Illustrat. Bas. 1679. M. W. SCHWENCKE o. c. etiam in linguam nostram transl. sub tit. M. W. SCHWENCKE Verhandeling over de ware gedaante, aart en uitwerkingen der Cicutā Aquatica Gesneri, of groote Waterscheerling 's Hage 1756. TARTREAU, Epistol. Apolog. B. L. TRALLUS adversus DE HAEN. In Causa de Cicutae usu 1767. STÖRCK, Libellus de Cicutā 1760. STÖRCK, Libellus in quo continuantur etc. I. F. GMELIN Allgem. Gefeh. der Pflanzengifte S. 340. —

X.

ERICA VULGARIS.

Cl. VIII.

*Octandria Monogynia.**Planta Bicornis.*

RADIX est Rhizomatoïdea, lignosa, integra, durissima, ramosa, fibrosa, filiformis, nullam sobolem emittens.

CORMUS, Truncus, fruticosus, ramosissimus, lignosus, deliquescent, proli-fer, sparsus, virgatus, retroflexus, flexilis, tenax, stipulatus, fructifi-cans, teres, solidus, foliosus, integer, durus, asper, coloris rubicundi, fuscii aut obscuri.

FOLIUM, exiguum, aliquantulum durum et asperum, semper virens, tama-riscum referens, imbricatum, nitidum, oppositum, sagittatum, quadrifi-rium, triquetrum, erectum, tetragonum, angulis scabris, sessile, adeo-que: *Petiolus*, nullus.

INFLORESCENTIA, Racemus, imbricatus, foliosus, simplex, bracteatus, erectus.

Pedunculus, uniflorus, partialis, nitidus, laevis, scapiformis, axillaris, erectus.

FLOS, simplex, hermaphroditus, cernuus.

CALYX, Perianthium, 3 — vel 4 — phyllum, corolla minor: foliolis, ovatis, erectis, coloratis, persistentibus.

COROLLA, monopetala, campanulata, persistens, quadrifida, saepe ventri-cosa, colorata, calycibus duplicatis, subaequalibus.

STAMINA, Filamenta octo, capillaria, receptaculo inserta, aequalia, corol-lis breviora.

Antherae, apice bifidae, aristatae, rufae, exsertae, acute desinentes.

PISTILLUM, Germen subrotundum, superum, sessile.

Stylus, filiformis, rectus, flaminibus longior, purpureus, calycis longitudine.

Stigma, corniculatum, tetragonum, quadrifidum.

FRUCTUS, Capsula subrotunda, calyce minor, membranacea, 4—8 locularis, tecta, quadrialvis, polyperma.

Semina numerosa, minima; libera, subbrunnei coloris.

BASIS, Receptaculum proprium, convexum, siccum, parvum et quidem ita, ut vix notabile sit.

Hic Frutex, qui praeprimis amat loca arida; arenosa et pascua, quam plurimum in talibus locis Belgiae nostrae provenit: — in Provincia Groningana invenitur praesertim in ericeto prope *Harender-Molen*, inter *Paterwolde* et *Groningam* ad *Horendsche-Diep*, prope *Kalkwyk*, *Kropswolde* talibusque locis aridis.

Fit altitudine binarum item quatuor pedum et ultra, floretque mensibus *Augusto* et *Septembri*. In Belgia nostra, a prioribus inde temporibus, haec planta nominata fuit: *HEIDE* et *GEMEENE-HEIDE*.

Licet praecedens planta in humana Oeconomia quam maxime noxia sit, eo magis tamen utilis est habenda haec *Erica*, (quae tantummodo in altero huius Planetae latere provenit) (230) quod iam paucis explicabimus.

Incolae *Insularum Hebridarum* quoddam cerevisiae genus hac ex herba coquant: hunc in finem, secundum *PENNANTIUM*, (231) sumuntur a partes verticum, sive potius supremarum partium huius plantae, multi i pars et paulum humuli. Humulique loco interdum in *Anglia* *Ericam*, ad cerevisiam coquendam adhiberi, diu iam notum fuit. (232)

Erica praecipuas inter materias tinctorias recensetur a *SUCKOWO*. (233) Quando *Ericae* ficcatae inque tempore florendi collectae aqua infunditur, liquor aureum acquirit colorem, qui addito *Muriate Sodae* atque *Alumine* la-

(230) Vld. *Vaderlandsche Letteroefeningen* voor Jan. 1821. N°. 1. Mengel. bl. 21. (231) Cf. Berlin. Samml. von Reisebeschreibung. B. XXIV. S. 383. (232) Cf. Neuen Schauplatz. Th. III. S. 743. *PLOTT. STOFF.* S. 397. *Flor. Oeconom.* o. c. p. 164. *CHALMOT* o. c. Di. IV. bl. 2899. *HELMUTH*, *Naturgesch.* c. c. Th. VII. S. 571. (233) Vld. *SUCKOW*, *Verzuche* über die Benutzung etc. o. c. Th. III. S. 77.

teritius fit, et lana pannusve, cum *Alumine* praeparati, in eo ochraceum acquirunt colorem. (234) Suckow verba DAMBOURNERY (235) experimentis comprobantur. In insula Hebridica *Iura* incolae ex supremis huius plantae partibus sive verticibus, secundum PENNANTIUM, (236) luteum colorem coquunt. Suckowus o. c. etiam cum decocto lanam pannumque, non antea praeparatos, ferrugineo colore, cum *Sulphate Ferri* praeparatos, badio colore, cumque *Alumine* praeparatum sericum croceo infecit colore.

POPPIUS dicit, hanc herbam egregie aptam esse ad lanas tingendas, et quidem praesertim ad rubro, luteo, fusco et viridi colore tingendam: dicit praeterea, hanc herbam, addita *Potassa*, lanam, pannum, etc. atro-purpureo colore, addito autem *Acido Muriatico*, phoeniceo, cumque *Alumine*, subviridi colore inficere. (237)

Ad corium parandum *Erica* etiam maxime inservit, multis quippe gaudens proprietatibus adstringentibus; dicunt etiam eam hac in operatione Quercuum corticem longe superare. Hunc in finem anno 1764 dolia (*German. Tonne*) 82018, et anno 1765 dolia 71826 *Ericae* ip-*Hiberniae* sunt deducta. (238)

GENNERUS primus fuit, qui *Ericam* in fornace siccaverit, ad pulverem redegerit et sic *Querni corticis* loco in corii parando usurpaverit, quam inventionem atque operationem cum *Academia Scientiarum Göttingensi* communicavit, eique corii partem hoc modo paratam ostendit. Haec tamen operatio non tam cito procedit, ac cum cortice Querno. Dein duo Angli THOM. FRANKIN et MELT. WAHRING. facilem invenerunt corii cum *Erica* parandi modum, qui non tantum citius, sed etiam melius quam cum cortice Querno succedere videtur: — hanc inventionem anno 1766 *summo Hiberniae Senatui* proposuerunt. (239) Haec operatio describitur apud POMMERUM o. c. Th. II. S. 415. — BAUTSCHUS tamen dicit, experimenta sua probasse, *Ericam* solam tantummodo ad solearum corium parandum inservire posse. (240)

(234) Cf. Suckow, l. l. (235) Vide DAMBOURNERY *Versuche und Erfahr.* etc. o. c. S. 103. (236) Vid. Berlin. Samml. von Reisebeschreibungen B. XXIV. S. 377. (237) Vid. POPPE o. c. S. 427. § 1. S. 431. § 1. (238) Cf. Gotha'schen Handlungszeitung 1786. S. 176. (239) Cf. Hannover. Magazin. 1766. St. XLVII. et 1789. S. 719. Berlin. Magazin. B. IV. S. 296. STAHL Forstl. Magazin B. X. S. 332. Neues Bremer Magazin B. I. S. 359. BERGER, o. c. S. 190. (240) Vide BAUTSCH Lobgerber. S. 62.

Hic Frutex humilis, prope *Burdegalam*, secundum DU HAMELIUM, copiose adhibetur ad carbonem cremandos, et quidem praesertim eius radices ramique: (241) — DILLONIUS (242) dicit, nihil in toto regno vegetabili Ericæ melius carbonibus aptum esse: — ex ea durus firmusque provenit carbonem.

In *Ducatu Luneburgensi* ex caulibus ramisque huius fruticis scopae conficiuntur, ibi nomine *Heidebesen* notae, quae magna copia *Hollandiam* versus deducuntur. (243) In *Gallia* ex ramulis subtilibus ac tenellis huius plantae excidia (*Gall. Vergettes*) conficiuntur, quibus conficiendis tota *Fabrica* occupata est. In *Scotia* domorum tecta hoc frutice teguntur. (244) In hoc Regno interdum etiam hoc frutice utuntur ad domos tegendas, ex eoque scopas parari cuique certe notum erit. *Meppelae* complures familiae sunt, quae conficiendis talibus scopis existant, uti pluribus *Drenthiae* locis obtinet: Scoparum excidorumque ex hac planta praeparatio valde antiqua esse videtur, quia DODONAEUS (245) de ea iam loquitur, quod a sequentibus confirmatur scriptoribus. (246) Pluribus in *Drenthiae* locis haec planta a pistoribus usurpatur ad fornacem calefaciendam pauperibusque; durante hieme, ligni loco inservit. (247)

Quando huius Fruticis cinis accurate colligebatur, ex eo optime et cum emolumento *Potassa* parari posset, quia Erica inter indigena nostra vegetabilia maximam fere possidet *Potassae* quantitatem. Hanc ob causam haec planta, tempore belli, quo interruptum est per mare commercium, maximi est momenti. Praeclarus Gallicus Chemicus CHAPTALIUS ex 10 ℔ cineris acquisivit ℔ 1 et $\frac{3}{4}$ *Potassae* (248) summusque HERMBSTÄDTIUS (249) dicit 1000 ℔ cineris *Ericae Vulgaris* 115,0 ℔ *Potassae*, bonae notae, producere: — recte itaque dicit Cl. VILKENSIUS, nos certe cum emolumento usurpari posse *Ericeta* nostra

(241) Vid. DU HAMEL, von Baumen etc. S. 106. (242) Vid. DILLON, Reise durch Spanien Th. II. S. 304. (243) I. B. VAN ROHR Godleerende Plantkunde 1764. bl. 286. (244) Cf. Museum Rusticum B. X. p. 14. (245) Vide R. DODONAEUS o. c. bl. 1203. (246) Cf. VAN ROHR Godleerende Plantkunde 1764. bl. 286. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. IV. bl. 501. CHALMOT o. c. Dl. IV. bl. 2892. KRAUSS, Afbeelding der Artsenij Gewassen by Sepp en Zoon Dl. II. bl. 3. HELMUTH o. c. S. 571. pluresque alii. (247) Vide HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. IV. bl. 502. CHALMOT o. c. l. l. MARTINET, Katechismus der Natur Dl. III. bl. 386. HELMUTH, o. c. S. 570. (248) Vid. CHAPTAL, Chemie Appliquée aux arts. Tom. II. p. 98. (249) Cf. S. F. HERBSTÄDT, Grundriss der Technologie 1814. S. 474. § 509.

extensa, vasta incultaque, ad Potasiam parandam; (250) et magna quidem inprimis foret huius plantae utilitas, si hoc modo dupliciter usurpabatur. In analysi huius plantae ex 5 p acquiſivi tantummodo $\frac{3}{11}\beta$ Potasſae.

Quando hic ſcutex, qui ſemper deſertis incultisque locis provenit, crematur, ex his incultis ſolis, bona operatione, cinereque per agrum ſpargendo, pulchra arva confici poſſunt, (251) cuius rei efficiendae modus praefertim deſcribitur apud TURBILLIUM, qui hunc in finem fornacem invenit ad Ericam cremandam, quae magnam cum hic uſitatis *Calcareis fornacibus* habet convenientiam, ex cespitibus vero eſt compoſita: — non tantum apud TURBILLIUM, ſed etiam apud DU HAMELIUM (252) depicta invenitur. De huius operationis proventu atque emolumento SERRURIERIUS (253) ſequentia dicit: „*Zelfs de tegenſtanders van deze bewerking ontkennen niet, dat men op zulk land, drie jaren achtereen, zonder mest, gerst, tarwe en haver met zeer veel, voordeel verbouwd heeft.*”

Ericae turiones aptiſſimum ac gratiſſimum ovibus caprisque adminiſtrant alimentum (254), a pecoribus vero paulum vel nunquam devoratur. (§§) Adultiora Ericeta igne conſumere ſolent ruricolae, ita ut, anno peracto, Ericâ tenellâ, ovibus caprisque aptâ, repleantur, (255) quod ſecundum LINNAEUM in *Scania* ſingulis tribus annis locum habet. (*) HESSELEONIUS dicit, hanc plantam etiam

(250) Vide CL. I. A. VILKENS, Technologiſch Handboek 1813; St. II. Hoofdstuk XI. bl. 171; (251) Cf. DE TURBILLY *Memoir. sur les Defrichemens* Amſt. 1762. IAN HORA SICCAMA, Verſlag wegens het Roppen, zijnde eene nieuwe Kunſtbewerking, waardoor de ligſte en ſchraalſte gronden, etc. 1816. (252) Vide DU HAMEL, Nieuwe wijze van Landbouwen Tab. I. bl. 35. (253) Vide L. F. SERRURIER Boeren Goudmyn 1807. bl. 310. (254) Cf. I. B. VAN ROHR Godleerende Plantkunde Boek III. Hoofdst. II. bl. 275. PALMAERUS, Ovis. o. c. p. 181. LINNAEUS, Reizen o. c. bl. 477. Flora Oeconomica. o. c. p. 164. HOUTTUIN I. I. MATTUSCHKA, o. c. n°. 276. GUNNER, o. c. n°. 15. MARTINET o. c. Dl. I. bl. 207. HELMUTH, Naturgeſch. Th. VII S. 571. (§§) Ante 70, et quod excurrit, annos, graviſſima oriebatur ſiccitas, unde ſequebatur magna pabuli penuria. Hac occasione complures agricolae in *Lusatia ſuperiori* et *inferiori*, uti etiam in *Sileſia*, aliisque in regionibus, pecora Erica Vulgar. alere coeperunt. Primo momento non valde expetebatur, tandem vero gratiſſimum iſis evadebat alimentum: — affirmat, hoc nutrimentum feliciter ſucceſſiſſe atque emolumento fuiſſe. — Cum igitur temporibus penuriae ex hac planta in pecoribus alendis tantum emolumenti acceptum fuerit, ita etiam aliis temporibus adhiberi poſſet et quidem praefertim locis, ubi parum foeni graminisve, magna contra Ericae invenitur quantitas. Cf. I. B. VAN ROHR, Godleerende Plantkunde Boek III Hoofdst. II. bl. 275. (255) Vid. PALMAERUS, o. c. l. l. LINNAEUS, l. l. (*) *Mongoli* eandem methodum ſequuntur, quod ad

ab equis vorari, a suis vero recusari (256); *Cervi Tarandi* in *Alpibus* aestate, secundum HOFFBERGIUM, hanc plantam recusant, aequae ac *Sues*, neque eam usurpant. (257)

Haec planta Apibus omnium vegetabilium gratissima utilisimaeque haberi potest, mel enim eis copiosissime suppeditat. (258) DODONAEUS tamen dicit, mel ab Apibus hoc ex Frutice exhaustum, non tam bonum gratumque sapore esse, quam quod aliis ex plantis colligitur, (259) KOPSIUSQUE etiam dicit, de *Erica Tetralice* agens, mel, ex *Erica Vulgari* exhaustum, luteum, ac syrupo analogum esse, neque tam bonum, quam aliis ex plantis. (260) LINNAEUS l. l. praeterea testatur, iis in locis, ubi multum *Ericae* invenitur, mel luteum, ubi illa deest, mel plane album evadere. Cl. PARMENTIERUS (*Mittel dem Zucker zu ergänzen* S. 66.) remedium invenit, quod ingratum mellis saporem luteumque colorem extinguit.

Cera, ab Apibus hac ex planta collecta, maioris certe momenti, et, secundum BECKMANNUM, (261) melior est, quam, quae aliis ex plantis colligitur.

Haec planta etiam congregatur, ac ovibus caprisque subternitur, etiam magnam ad copiam collocatur in aëribus stabulorum pecorum, quia hinc sicciore evadunt, indeque fimeta multum capiunt augmenti. (262)

Scoti Montani ex *Erica* compacta, radicibus deorsum versis, mollissimos sanosque parant lectos (263), quod etiam a DODONAEO o. c. bl. 1204. iam narratur. HOUTTUINIUS, (264) CHALMOTIUS (265) et KRAUSSIUS (266)

gramen, ibi, uti videtur, perlongum, pertinet; comburunt enim autumnis, experti, id non tantum primo vere, sed praeterea etiam optimum et luxuriosum suis pecoribus dare gramen. Vide Dr. JOHN BELL, *Reisen van Petersburg door verscheidene en wel de voornaamste Gewesten van Asia* 1786. Dl. I. Drk. II. bl. 34. (256) Vide HESSELGREN, o. c. p. 246. (257) Cf. C. F. HOFFBERG, *Cervus Tarandus* in LINNAEI *Amoen. Academiae* Vol. IV. p. 150, 151. (258) Cf. HOUTTUIN l. l. LINNAEUS, *Flor. Suecica*. p. 112. n°. 309. CHALMOT, l. l. IOLYCLERC o. c. Tom. II. p. 22. MARTINET *Katechismus der Natuur*. Dl. III. bl. 387. HELMUTH, o. c. Th. VII. S. 570. § 338. (259) Vide DODONAEUS, l. l. (260) Cf. Clarif. I. KOPS. *Flora Batava* Dl. I. Pl. VIII. (261) Vide BECKMAN, o. c. S. 241. § 1. (262) Cf. *Flora Oeconomica*. o. c. p. 164. HELMUTH o. c. l. l. (263) Cf. *Brieven uit Noord Schotland*, behelzende een bericht omtrent de Hoog-Landen en de Levenswijze der Bergschotten, uit het Engelsch vert. Dl. II. bl. 135. Brief XXIII. *Flora Oeconomica* l. l. (264) Vide HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. IV. bl. 502. (265) Vid. CHALMOT, l. l. (266) KRAUSS, l. l.

narrant praeterea, nonnullis in locis, *Culcitas* hac repleti ad dormiendum peraptas, KRAUSSIIUSQUE addit praefertim eas inservire pueris *Rachitide* laborantibus. Hi scriptores etiam narrant, Scotiae incolae Ericam, cum stramine permixtam, cum argilla condespere et hinc domorum parietes conficere. (267)

Modus, quo *Erica* extirpatur, describitur apud LINNAEUM (268); et apud KNOXIIUM (269) modum explicatum invenimus, quo in *Scotia* *Ericeta* extirpantur indeque prata efficiuntur, qui modus optimus mihi esse videtur.

Quando consideramus, hanc plantam, secundum BERGERUM, (270) solum arenosum praefertim amare, non mirum nobis videri potest, eam a BERKHEIO (271) laudari contra dissipationes arenae mobilis.

A *Drenthiae* incolis huius plantae cinis, cum pane, e fecali confecto, tostato mixtus, tanquam *pulvis dentifritius* usurpatur. Memini, alicubi me legisse, huius plantae folia ramosque tenellos *Theae* loco usurpari posse.

Chemici, inopia infusi Gallarum, huius plantae infusum ad Ferrum detegendum adhibere possunt, propter adstringentem qualitatem.

Hisce paucis, huius plantae usum Oeconomicum, in genere, breviter vidimus; qui vero de hoc peculiari incolarum *Drenthiae* usu plura scire cupit, adeat praeclarum nostratem TONKENSIIUM. (272)

In *Medicina* haec planta non est in usu, licet prioribus temporibus usurparetur, quod imprimis videre est apud DODONAEUM.

(267) Cf. hac de re etiam HELMUTH's Naturgeschichte Th. VII. S. 571. (268) Vid. LINNAEUS Reizen, etc. o. c. bl. 146. (269) Vide Voyage d'Ecosse par KNOX Tom. II. p. 341. (270) Vid. BERGER, o. c. S. 221. (271) VAN BERKHEY o. c. bl. 13. (272) Vid. Tegenwoordige staat van het Landchap Drenthe; iste Struk.

XI.

SORBUS AUCUPARIA.

Cl. XII.

*Icosandria Trigynia.**Planta Pomacea.*

RADIX est Rhizomatoïdea, lignosa, integra, ramosa, perpendicularis, fibrosa, solidissima, nonnunquam fobolem emittens.

CORMUS, Truncus, arboreus, ramosus, stipulatus, deliquescoens, prolifer, sparsus, retroflexus, flexilis, tenax, erectus, aphyllus, (ramis vero foliosis) inermis, fructificans; teres, solidus, lignosus; lignum est valde durum, compactum; rubicundum; cortice aspero et pallido obductum.

Stipulae 2, oblongae, rectae, integerrimae, dilatatae.

FOLIUM, oppositum, pinnatum, utrinque glabrum, compositum, petiolatum, remotum, pinnatum cum impari, foliolis, oppositis, decreascentibus, oblongis, ferratis, conduplicatis, mollibus, sessilibus, nervosis, nervis ad marginem tendentibus, prafini coloris, saporisque styptici.

Petiolus, communis, subteres, eglandulosus, sericeus, laevis, subrubri coloris.

INFLORESCENTIA, Cymosa, axillaris, rara, squamosa, pedunculata.

Pedunculus, teres, laevis, eglandulosus, subpubescens, ramosus.

Squamae, 3, circiter alternae, laterales, ovatae, compressae, rigidae, subto-mentosae, petiolares.

FLOS, simplex, hermaphroditus, albi coloris.

CALYX, Perianthium, monophyllum, concavo-patens, quinquefidum, persistens.

COROLLA, pentapetala, subrotunda, concava, calyci inserta.

STAMINA, Filamenta viginti, subulata, aequalia, a superiore parte revoluta, calyci inserta.

Antherae, subrotundae, connatae.

PISTILLUM, Germen, inferum, sessile.

Styli, tres, subulati, filiformes, erecti, terminales.

Stigmata, capitata, revoluta, multifida.

FRUCTUS, Bacca, infera, mollis, globosa; subrotunda; umbilicata, tri-sperma; rubra.

Semina, tria, oblongiuscula, distincta, cartilaginea.

BASIS, Receptaculum, proprium, planum, carnosum; subglutinosum.

Pulchra haecce arbuscula per totam pene nostram patriam crescit in desertis, umbrosis; nemorosis, declivibus, incultis, locisque arenosis, et invenitur plurimum in Silvis. In Provincia Groningana copiose occurrit ad pagos *Pekel-A*; *Wildervank*, *Veendam*; *Annerveensche - Compagnie*, *Kropswolde*, prope *Harender-Molen*; *Helpen*, in *Miebelhorst*, *Eelde*, *Peise*, *Roderwolde*, locisque adiacentibus. Floret plurimum *Mai*o et *Iunio*.

Varia nomina Belgice obtinuit a prioribus inde temporibus, praecipua tamen sunt sequentia: *Haver-Elzen*, *Haver-Elz*, *Lysterbessen*, *Qualster-boom*, *Sorbe-boom*, *Lysterbeeten-boom*, *Sorbus*, *Spreeboom*, *Spreeuwbezienboom*, *Quetze Deyen-boom* etc. quod nomen ultimum; secundum D. DE GORTER, (275) praesertim quidem apud Groninganos, est in usu, licet nunquam iis in regionibus nomen hocce audiverim. Flores, qui grato gaudent odore, praesertim ab Apibus expetuntur. Folia et ramuli huius arboris a bovis, equis, ovibus, suis caprisque libentissime vorantur (274), *Castoriquae* gratisimum etiam sunt alimentum.

Lignum est durum, solidum, tenax, subalbum, interdum lineis nigris marmoratum et aptissimum politu; non vero tam bonum est, quam *Sorbi Domesticae*. Omnes ob has dictas proprietates multum adhibetur ab *Tonnatoribus* et *Soriniariis*, et hunc in finem alio ligno anteponendum atque praesferendum est. (275) Valde idoneum est ad conficienda talia instrumenta, quae magno

(273) Vide D. DE GORTER *Flora VII. Provinc. etc. o. c. p. 134. n° 423.* (274) Vid. HESSELGREN o. c. p. 249. (275) Cff. *Flora Oeconomica* p. 367. IOB MASTER in *Holl. Maatsch. van Wetenschappen te Haarlem* Dl. XIX. St. I. bl. 183. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. II. bl. 600. BOHMER o. c. T. I. S. 101. BERGER o. c. S. 439. HELMUTH *Naturgeschichte* o. c. Th. VIII. S. 179. —

submittuntur attritui, uti, praela, cochleas, rotas molares, rotarum radios taliaque; porro adhibetur, propter tenacitatem et soliditatem, ad temones, mensas, manubria fistularum tabacinarum, manubriaque cultrorum conficienda.

Secundum GLEDITSCHUM O. C. SAUTSCHUM O. C. BERGERUM O. C. ramuli, folia et baccae immaturae, emolumenti causa, in corio parando usurpantur. POPPIUS O. C. S. 402. § 7. etiam dicit, hanc plantam in corio parando adhiberi posse, solummodo tamen mentionem facit de cortice. DAMBOURNREYUS O. C. varia instituit experimenta, ad praeparandas ex hac arbore materias tinctorias, aut potius, examinavit, an cum emolumento in officinis tinctoriis adhiberi posset haec planta: — experimenta vero instituta eius spem plane fefellerunt. Narratur tamen, per hanc arborem, lanas, pulchrum, durabilem nigrumque acquirere colorem, pulchriorem adhuc, quam aliis cum materiis tinctoriis fieri potest; (276) cuius rei efficiendae modus l. l. etiam exponitur. Praeclarus nostras atque doctissimus BASTERUS l. l. sequentia haec de re dicit: „*doch de voornaamste reden, waarom ik deezen Boom aanrade te planten, is, omdat men volgens de Heer UBLANDER (277) met dezelve op wollen stoffen een duurzamer, schoonder en zachter zwart verft, als tot nog toe van eenige andere verfstoffen bekend is. En dat er een groot onderscheid tuschen zwart en zwart is weeten die geenens, welke de Utrechtsche zwart geversde lakens van den Heer REMER'S FLORIS ELIN boven anderen aanprijzen.*” Ex arboris huius baccis ficcatis et ad pulverem redactis, nonnullis in regionibus, quaedam panis species (sanum praebens nutrimentum) fingitur. (278) Baccae molitae nutrimento esse possunt suibus: — gallinis etiam in cibo sunt. (279) *Turdi, Perdices Rusticae* pluresque aliae aves ea loca praesertim amant, ubi hae arbores crescunt, quia baccae gratum his praebent alimentum: hanc etiam ob causam baccae ab aucupibus ad aves capiendas magnopere adhibentur. (280)

(276) Vid. Recuell des Memoires les plus interessantes de Chimie, contenues dans les Actes d'UPSAL, 1764. Vol. II. (277) Vid. Acta Upsalienia. 1753. Tom. XV. (278) Cff. BRYANT, Verz. von Nahrhafte Pflanzen. Th. II. S. 282. HIORTUM Plantae Esculentae O. C. p. 80, 98. HELMUTH'S Naturgeschichte Th. VIII. S. 179. (279) Vide Flora Oeconomica O. C. p. 367. (280) Cff. BODONAEUS O. C. bl. 1307. PH. MILLER O. C. bl. 318. Flor. Oeconomica l. l.

DODONAEI tempore iam notum fuit, *Pirum* in hanc Sorbum Aucupariam aptissime inferi posse, quod etiam a PONTINO (281) confirmatur: — *Pinus* huic arbori etiam inferi potest, quod in *Suecia* valde usitatum videtur. Cuique certe notum est, ex huius arboris baccis, quando rite tractantur, spiritum destillari posse, (282) qui optimus est ac gratissimus. BECKMANNUS narrat, XII ℥ baccarum ei III ℥ Spiritus, bonae notae, praebuisse. (283) Quando baccae, congelatae sunt, multo maiorem dant spiritus quantitatem, quam alioquin, quae res explicatum habet haud difficilem: — per congelationem, aequae ac mala, fermentationem saccharinam subeunt ac dulces fiunt aptioresque evadunt ad spiritum destillandum. Secundum ACKENII experimenta et observationes ex I *Doliolo* baccarum non congelatarum II ℥ tantummodo acquirimus, cum ex 1 *Doliolo* congelatarum Baccarum ℥ VI optimi Spiritus nascimur. (284)

HERMSTÄDTIUS l. l. etiam ex dolio, baccis congelatis repleto, XXXVIII ℥ spiritus vini destillationis ope, acquisivit; ex eadem quantitate baccarum, gelu non affectarum, e contrario tantummodo XII ℥ spir. In *Sibiria* aqua fervida baccis infunditur, addito pauco fermenti, ad fermentationem incitandam: — post fermentationem vinosam spiritum destillant, spiritu frumenti gratiorem et fortiorem, et hanc ob causam in *Livonia* hae baccae cum fecali permiscuntur ad magnam in fermentatione atque destillatione spiritus quantitatem acquirendam, uti a PALLADE (285) narratur. Non mirum nobis eveniat, destillationem grati spiritus inventam fuisse ex his baccis, cum etiam ex *Pinu Sylvestri*, adhuc parva, a *Iudaeis*, *Prussiae* fines incolentibus, gratus destil-

HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. II. bl. 597. Natur-Kunst und Handl. Lexicon o. c. S. 1945. IO-
LYCLERC o. c. Tom. IV. p. 496. HELMUTH o. c. Th. VIII. S. 179. CL. KOPS, l. l. pluresque
alii. (281) Vid. D. D. PONTIN, Arboretum Suecicum in LINN. Amoen. Acad. Vol. V. p. 191.
(282) Cff. HIORTH o. c. p. 88. Flora Oeconomica o. c. p. 367. KASTELBYN Chemische Oe-
feningen o. c. bl. 110. Hedia Sammling af Rön och Afhandlingerne, vörande Landbruket san til
Konigl. Veteskaps Academi. blifwit ingifne Stockh. 1777. B. II. P. O. BERGIUS in Kongl. Vetes-
kaps Academiens Handlingar Tom. XXXVI. p. 262. KRAUSS o. c. Dl. V. bl. 89. BOHMER
o. c. Th. I. S. 481. HERMSTÄDT, Samml. Practische Erfahrungen Th. I. S. 125. HEL-
MUTH Naturgeschichte o. c. Th. VIII. S. 179. (283) Vide I. BECKMANN, Anl. zur Technolo-
gie 1802. S. 208, 209. § 16. (284) Cff. KASTELBYN l. l. BOHMER o. c. S. 481. (285) Vide
PALLAS, Flora Rossica Tom. I. P. I. p. 65.

letur spiritus. (286) Nonnulla etiam cum baccis *Sorbi aucupariae* institui experimenta, ad destillandum spiritum, nunquam vero, ope destillationis, eam acquirere potui Spiritus quantitatem, quae a citatis auctoribus recensetur. Ex X ꝑ Baccarum congelatarum acquisivi tantummodo ꝑ II, 12°; experientia vero me docuit, congelationem multum valere quod ad spiritus quantitatem.

Doct. CARLOWITZ (286*) dicit, quando vere cortex huius arboris incisione laeditur, aquam vel succum ex vulnere stillare, qui in coquenda ce-
revisia magno cum emolumento adhiberi potest.

Ex baccarum succo, sapida praeparatur *Cidera*, uti confirmatur ab HJORTHIO (287) ALANDRO (288) et HOUTTUINIO (289); IOLYCLERCIVSQUE l. l. addit meliorem eam esse ac sapidiorem, quam quae ex malis praeparatur.

Cortex exsiccatus et comminutus pro pabulo bovis equisque porrigitur in Norlandia atque Suecia; (290) idem etiam scriptor narrat, Rusticos nodosos suos baculos ex huius arboris ramis, dum adhuc crescunt, arte sibi praeparare. IOLYCLERCIVS l. l. nonnullos credere narrat, hominem animalve a cane rabido morsum atque iam sanatum, sub umbra huius arboris postea sedentem, denuo Hydrophobiae symptomatibus affici atque, insanum fieri. (291)

BERGERUS (292) dicit, hanc arborem pulchrae staturae, pulchrarumque baccarum causa, in ambulationibus spatiisque plantari. Quia hocce arbusculum rite crescit locis humidis, desertis, tam umbrosis, quam apricis atque incultis, ubi nulla alia arbor crescit, cumque raro, aut potius nunquam ab insectis laedatur, maximi certe esset momenti, talibus in locis, culturae eius prodesse, eamque instituere, et quidem praesertim iis in regionibus, ubi avium invitatio non nocere vel damnum proferre posset. Baccae maturae acido gaudent odore atque acido ingrato farinoso sapore. (293) Sunt adstringentes, diureticae et purgantes. Commendantur in *Haemorrhagia*, *Haemorrhoidibus*; et succus recens-
ter expressus contra *Haemorrhagias Uteri*. (294) Secundum eundem scrip-

(286) Vid. ROCKS, Naturgeschichte von Preussen B. III. S. 221. (286*) Vid. CARLOWITZ, Anweisung zur wilden Baumzucht, Theil II, Cap. III. S. 206. (287) Vid. HJORTH, o. c. p. 88. (288) Vide O. R. ALANDER, Inebriantia in LINN. Amoen. Acad. Vol. VI. p. 186. (289) HOUTTUIN l. l. (290) Cf. Flora Oeconomica p. 367. (291) Cf. hac de re etiam DODONAEUS atque MUNTINGIUS, l. l. (292) Vide F. C. BERGER, l. c. (293) Vid. KRAUSS, l. c. LINNAEUS Mater. Medica p. 151. n° 352. (294) Vide KRAUSS l. l.

torem X baccae castidis confumtae in calculo renali optimum esse remedium. (295) Conserva sive Rob, quae, prioribus temporibus, ex his praeparabatur, contra *Ischuriam* atque *Stranguriam* inservit. (296) Contra *Scorbutum* succus in *Anglia* usurpatur. FABREGOU (297) narrat, baccas, in prunorum Syrupis coctas, contra ventriculi morbos inservire. Iam vero nihil huius plantae in *Medicina* (saltem nostra in patria) adhibetur. (298)

XII.

GEUM URBANUM.

Cl. XII.

*Icosandria Polygynia.**Planta Senticosa.*

RADIX est Rhizomatoïdea, sublignosa, fibrosa, integra, fusiformis, perpendicularis, externe brunnei aut potius fuscæ, sed intus rubri coloris atque recens odore et sapore aromatico, subcaryophyllaceo praedita.

CORMUS, Caulis, ramosus, multiflorus, deliquescent, prolifer, sparsus, retroflexus, rigidus, tenax, adscendens, prostratus, foliosus, inermis, fructificans, teres, herbaceus, fistulosus, subinanis, laevis, muricatus.

FOLIUM, lyratum, caulinum, interrupto-pinnatum, pinna ultima trilobata, subpubescens, venoso-nervosum, supradecompositum, petiolatum, reclinatatum, foliis inferioribus quinatis, superioribus vero ternatis, pinnae ultimae lobi subrotundi, crinati: pinnulae aliae subrotundae;

(295) Vid. etiam MURRAY, Appar. Medicamentorum Vol. III., p. 203—205. DÖBEL in Oekonomische Nachrichten Th. VII. S. 845, 852. (296) Cf. HENNICK in Nova Acta Physico-Medica Academiae Caesareae Leopoldino-Carolinae Naturae Curiosorum A. 1761. Tom. II. p. 215. (297) Vid. FABREGOU O. C. Tom. VI. p. 220. (298) Qui plura de huius arboris utilitate scire cupit, adeat Annal. der Oekon. Gesellschaft zu Potsdam, Th. II. Part. III. S. 15. —

Petiolus, canaliculatus, eglandulosus, subpubescens, compressus, opacus;
 INFLORESCENTIA irregularis atque non definienda.

Pedunculus, solitarius, uniflorus, teres, subpilosus, laevis, praefini coloris.
 FLOS, simplex, hermaphroditus.

CALYX, Perianthium, monophyllum, decemfidum, lacinae inaequales, erectiusculum, persistens: laciniis alternis, minimis, acutis, deflexis.

COROLLA, pentapetala, (sed rariss. hexapetala,) rotundata: unguibus longitudine calycis, cui inserta, sed inaequalibus.

Antherae, breves, latiusculae, obtusae, liberae, versatiles, incumbentes.

PISTILLUM, Germina numerosa, in capitulum collecta, sessilia, supera.

Styli, lateri germinis inserti, pilosi, longi, terminales, subincurvi.

Stigmata, simplicia, acuta.

FRUCTUS, Semina numerosa, barbata, compressa; aristata, arista plerumque geniculata, hispida, coloris flavo-virentis.

BASIS, Receptaculum commune, semi oblongum, hirsutum, calyci reflexo impositum, siccum.

Floret *Iunio*, crescit altitudine duorum pedum circiter, pertinetque ad plantas perennes.

Occurrit plurimum in locis umbrosis ac nemorosis, et ad fepes. Copiose invenitur in *Sterrebosch* prope *Groningam*, inter portas, quae dicuntur *Heere-* et *Der A-Poort*, *onder de Boomtjes*, in *Mickelhorst*, in urbis moenibus inter *Ebbinge-* et *Steentil-Poort*, similibusque pluribus locis.

Diversa acquisivit nomina in patria nostra; usitatissima vero sunt sequentia: — *GEHEEN NAGELKRUID*, *GEZEERGEND NAGELKRUID*, *GEHEEN NAGELWORTEL*, et *GEZEERGEND KRUID*.

Haec planta ab equis, bovis, ovibus, caprisque editur, ovibus praesertim grato est alimento. Flores huius plantae magnopere expetunt apes, iisque in deliciis sunt.

Secundum illustr. *BRUGMANSIUM*, (299) mensibus *Iunio* et *Iulio* in radice huius plantae insecta inveniuntur, quae flocata et trita, *Coccionellae* colorem praebent: dicit enim: — „*Contemplamini autem mensibus Iunio et Iulio antiquos*

(299) Vide S. R. BRUGMANS, Oratio Aditial. de Accurat. Plantar. Indigenar. notitia maxime commendanda. p. 39.

„horum nunc neglectorum stolones, quae siccata sunt, imo sunt trituratione
 „ne Coccifera. Ex hisce pigmentum forte habebitur, et res est omnino
 „indagare digna, desideratissimum, quod elegantia, et cum veterum purpu-
 „ra et cum hodiernorum Coccionella, certare possit.” Saepe, et variis in
 locis, radicem huius plantae diligenter examinavi, sed nunquam talia insecta
 (aut potius *Coccum Polonicum*) inveni; facile fieri potest, terrae speciem, coeli
 clima, vel in genere potentias externas hac in re magnum habere effectum.
 Folia huius plantae recentia atque tenella, secundum GATTENHOFF, (300)
 tanquam acetaria adhiberi possunt.

Radix fissa, siccata, cerevisiae addita; eam *Caryophylli* odore imbuat et
 ab acescentia praeservat (301), hunc tamen in finem, verno tempore, ante-
 quam caules erumpunt, colligi debet. KNOOPUS dicit, radicem, etiam mul-
 tum adhiberi, ad vinum grato odore imbuendum, quae vina, sic praeparata, mul-
 tum bibuntur vere inter coenam. (302) Hunc in finem radices sumuntur ac
 in sacco ligantur, postea in dolio, cerevisiae vinove repleto, deponuntur. Expe-
 rientia docuit cerevisiam, tali modo tractatam, per totam aestatem, imo etiam
 per plures annos, conservari posse.

Experimenta DAMBOURNIANA docent, totam plantam lanam, cum *Bismutho*
 praeparatam, fusco, castaneo colore tingere posse; (303) secundum eundem
 etiam scriptorem l. c., e radice ruber et violaceus color extrahi potest.

GLEBITSCHIVS narrat, hanc plantam peraptam esse, ad corium paran-
 dum, (304) quod a BERGERO, (305) pluribusque aliis confirmatur (306): —
 principia adstringentia huius plantae valde convenire videntur cum iis, quae

(300) Cf. GATTENHOFF cit. apud Cl. KOPSIIUM Dl. I. pl. XLVI. Confer. etiam HELMUTH
 Naturgeschichte Tb. VIII. S. 223. (301) Cf. Flora Oeconomica o. c. p. 369. FIORTH o. c.
 p. 90. LINNAEUS, Flora Suecica p. 179. Schwed. Akadem. Abhandlung B. II. S. 42. Genees-
 Nat. - en Huishoudkundig Kabinet Dl. III. bl. 552. Acta Natur. Curiosor. Vol. V. p. 303. HEL-
 MUTH o. c. Th. VIII. S. 223. Clar. KOPS, l. I. (302) Vide I. H. KNOOP, de beknopte Huis-
 houdelijke Hovenier bl. 369, 370. (303) Cf. DAMBOURNEY o. c. S. 63. (304) Cf. BÖHMER
 o. c. Th. II. S. 414. (305) Vid. BERGER, o. c. S. 192. (306) Cf. Clarif. VAN GEUNS, in
 Holl. Maatsch. van Wetensch. Dl. XXVI. bl. 287. DURAND, Mem. sur les plantes adstringen-
 tes indigènes: in Nouv. Memoir. de l'Academie de Dyon An. 1782. p. 85. — Cl. I. KOPS, in
 Flora Batava Pl. XLVI.

in *Cort. Querc.* adfunt, quare non mirum est; hac in operatione, *Cort. Querc.* loco, adhiberi et tanquam succedaneum laudari.

Radices, ficeatae, acetoque conspersae, vestibus inferuntur, ad eas praeservandas contra *Tineam*, cum praeterea gratum etiam assument odorem. (307) Haec radix vere saepe colligitur, ficcatur, et hieme cum carne miscetur, quod, nonnullis in locis in Provincia Groningana, in usu est. Radix, cum aqua vel spiritu vini mixta atque digesta, hos liquores purpureo inficit colore, tritaque in pulverem subrubrum transit (308), quare nonnunquam in *Tinct. Aromaticis* adhibetur.

Haec planta, vel tantummodo radix, ad incitantia, nervina atque adstringentia pertinet, et in morbis, ubi talia medicamenta adhibenda sunt, cum fructu adhiberi potest. Saepe praeforibitur in febribus athenicis atque intermittentibus, et eventus docet, talibus in morbis maximi esse momenti.

WOYTUS dicit, radicem partes genitales, tam virorum, quam foeminarum corroborare atque stimulare, impregnationique prodesse. (309)

Nonnulli, secundum DODONAEUM o. c. bl. 200, radicem secum portabant, credentes, se tunc non a pestilentia affecturos iri.

Varia, accurataque experimenta docent, hanc radicem *Corticem Peruvianum* antiseptica qualitate antecellere. (310) Radix herbaque amarae sunt, adstringentes, acidae, radixque vere collecta *Coryophyllorum* gaudet odore. Radices haberi possunt remedia, ventriculum quam maxime corroborantia, et quidem praefertim, quando vino rubro digeruntur, (311) quando valdopere commendandae sunt his, quibus organa digestionis debilia sunt. CRANTZ recentium foliorum infusum probat, tanquam Sudoriferum, in Podagricis affectionibus, et usum totius plantae externum, contra ulcera Scorbutica, fistulasque. (312) HELMUTHIUS Th. VIII. S. 225. dicit, optimum esse remedium in laxitate gingivarum. LÖSEKIUS (313) dicit, hanc plantam egregium esse remedium in Co-

(307) Vide DODONAEUS o. c. bl. 199. (308) Vide Nat. Gen. en Huishoudk. Kabinet Dl. III bl. 551. (309) Vid. L. I. WOYT, Schatzkammer der Genées- en Natuurkunde 1766. bl. 142. (310) Vide CHR. KÖPS, l. l. (311) Cf. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. IX. bl. 73. CHALMÉRUT o. c. Dl. VII. bl. 5084. Nat. Kunst und Handl. Lexicon: o. c. S. 432. KRAUSS o. c. Dl. III. bl. 17. CL. RICHTER Specielle Therapie Th. II. S. 692. (312) Vid. CRANTZ Mat. Med. et Chirurg. p. 101. (313) Cf. LÖSEKE Mat. Med. Ed. II. p. 360.

licis doloribus. LINNAEUS, in Mater. Medico. p. 158, huic plantae pellen-
tem fudoriferamque adscribit vim, quare eam laudat in variolis, etiam contra
dysenteriam, quod a SCOPOLI (314) confirmatur, dicente: „*triginta et qua-*
„*draginta grana pulverisatæ radices in Dysenteriis, sub finem data pluri-*
„*mis profuerunt.*”

Doct. BUCHHAEVE usum huius plantae radices quam maxime laudat in
Tussi convulsiva infantum et quidem praesertim quando Conserv. forma ad-
hibetur. (315)

Iuxta eundem Auctorem ob corroborantem qualitatem radix magnopere inservit
in febribus intermittentibus, (316) quod etiam comprobatur experimentis a Cl.
THOMASSEN à THUESSINK (317) institutis. Haec radix etiam inservit con-
tra foeminarum fluorem album, et in genere contra omnes morbos ex debilitate
vera ortos. (318) In libro, cui titulus est: Nat.-Gen. en Huishoudkundig Ka-
binet, huius plantae usus variis in morbis ostenditur Dl. III, bl. 552—595.

In huius plantae usu medico ante oculos tamen est ponendum, eam in solo
secco colligi debere. (319)

(314) Vid. SCOPOLI Flora Carniolica p. 571. (315) Vid. BUCHHAEVE, Observat. circa Rad.
Gei Urbani etc. pag. 140. sqq. (316) Cf. hac de re etiam HOUTTUN, o. c. l. l. LIN-
NAEUS, Mat. Med. l. l. Genees. Nat.- en Huishoudk. Kabinet. l. l. VOLTAZAN Pharmac.
p. 277. HUFLAND Journal. Tom. XXIV. part. IV. S. 153. Tom. XXI. part. III. S. 81. plures-
que alii. (317) Vide Cf. E. L. à THOM. à THUESSINK, Waarnemingen omtrent de ziekten van
het Nosocom. Clinieum, An 1798 et 1799. bl. 80. (318) Cf. SCOPOLI l. l. Cl. Kops l. l.
(319) Vid. Pharmacop. Batava.

XIII.

NYMPHAEA LUTEA.

CL. XIII.

*Polyandria Monogynia.**Planta Succulenta.*

RADIX est Rhizomatoïdea; subcarnosa, longa, crassa, fusiformis, obliqua, fibrosa, fungosa, laevis, in cortice nodos habens, foris ex fusco flavens, intus pallida, succum viscosum albi coloris continens.

CORMUS, Caulis, simplicissimus, crassus, fungosus, teres, rubicundus, tener, rigidus, carnosus, loculosus, enodosus, succulentus, inermis, fructificans, glaber, laevis.

FOLIUM cordatum, integerrimum; lobis approximatis, simplex, coriaceum, carnosum, oblecto venosum, nutans, emersum, magnum, amplum, crassum, fungosum, petiolatum, glabrum, laeve, concolor, pruinofum.

Petiolus, canaliculatus, eglandulosus, compressus, semiteres, glaber, laevis, spongiosus, longus.

PEDUNCULUS, teres, spongiosus, carnosus, crassus, glaber, laevis, praefini coloris.

FLOS Rosaceus, simplex, hermaphroditus.

CALYX, Perianthium, inferum, 4 — vel 5 — phyllum, petalis longius, persistens, magnum, quinquefissum, laeve, glabrum, supra coloratum.

COROLLA polypetala, (saepe quindecim aut viginti) germinis lateri infidentia, serie plus quam simplici, coloris lutei.

STAMINA, Filamenta, numerosa, et plura quam petala, (septuaginta vel octoginta et quatuor saepe) plana, curva, obtusa, brevia, libera, aequalia atque lutea.

Antherae, magnae, erectae, oblongae, filamentorum margini adnatae, lineares.

PISTILLUM, Germen, ovatum, magnum, sessile, superum.

Stylus nullus.

Stigma orbiculatum, planum, peltato-sessile, radiis notatum, margine crenatum, persistens.

FRUCTUS, Bacoa, dura, ovata, multilocularis, loculis polyspermis (plerumque 10—15) carnosâ, rudis, collo angustata, apice coronata, pulpa plena, truncata, stigmate radiato, plana.

Semina, plurima, subrotunda, compressa.

BASIS, Receptaculum, carnosum, proprium, planum, viscosum.

Crescit in aquis stagnantibus, in fluviis, fluminibus et canalibus per totam Belgiam. Pagi *Veendam*, *Pekel-A*, et *Wildervank* praeprimis his plantis copiose instructi sunt. Invenitur etiam in fluxiusculo *de Aha* prope *Winschoten*, in aquis prope *Harkstede*, *Slochteren*, Groningae prope *Papier-Molen* et in *het Horensfche Diap*. Fleret *Iunio* et *Iulio*, pertinetque ad plantas perennes.

Belgae hanc plantam vocarunt: *GEELE PLOMPEN*, *PANNEKOeken*, *POMPEBLOEM*, *WATERROOS*, *MEIR-BLAD*, *POMPEBLAD*, *GEELE POMPEBLOEMEN* etc.

HELSELGREN dicit, illam a suis caprisque, non vero ab equis, bovinis atque ovibus edi, (320) quod a **MATTUSCHKA** (321) confirmatur: obloquantur tamen ei **HALLERUS** et **SPUCKOWUS**, (322) cum dicant, radicem foliaque egregium pecoribus praebere alimentum. *Saepe*, secundum nonnullos auctores, e radicibus folisque, aequae ac e glandibus, pinguescunt. (323)

SCOPOLI narrat, hanc plantam copiosissime habitare in *Lacu Zirchnisensi*, rusticosque eam, *Iulio* mense potissimum, colligere, ut hieme pecoribus pabulo inserviat. (324)

Radix, lacti immersa, *gryllos domesticos* et *tineas* necat. (325) Apud **Clariss.**

(320) Vide **HELSELGREN**, O. C. p. 249. (321) Cf. **MATTUSCHKA**, Flora Norvegica O. C. n.º. 379. (322) Cf. apud **KOPSIIUM** DI. I. P. LXVI. Cf. etiam **HELMUTH**, Naturgesch. Th. VIII. S. 167. (323) Cf. Flora Oeconomica O. C. p. 369. **MATTUSCHKA**, l. c. **HELMUTH**, Th. VII. S. 167. Cf. **KOPS**, l. c. (324) Vide **L. A. SCOPOLI**, Flora Carniolica 1760. p. 315. (325) Cf. Flora Oeconomica L. L. **MATTUSCHKA** L. L. **HELMUTH**, l. l.

KORSIUM l. l. invenimus, insulanos in *Suecia* radice, tanquam cibo; uti, et, secundum LEONHARDI (326) narrationem, in *Aegypto* ex huius plantae semine panis pinfitur. LOURIEIRO narrat, *Sinenfiam* cibum praesertim ex huius plantae semine et radice consistere. (327) Secundum FAVRODIUM, in *Francia* conati sunt, panem ex huius plantae radice fingere, quem non infidubrem esse postea apparuit. (328) BOMMERUS (329) dicit, solummodo radicem, GLEBERGIIUS VERO O. C. BRIGERUSQUE O. C. S. 193. dicunt, totam plantam in corio praeparando usurpant. Folia aquam reddunt pacatam, pisceaeque fovere creduntur. (330)

Secundum HOUTTUINIUM, (331) *Turci* ex hac planta interdum *Serbetum* parant.

Haec planta praecipue confert ad Atmosphaerae purificationem, quia permultum *Gaz. Oxygenii* exhalat vel producit, uti variis experimentis manifeste vidi; hanc ob causam, in *Nosocomiis* et *Carceribus*, ubi aer saepe inquinatus est atque impurus, apte poni poterat.

Succus sive decoctum huius plantae solutionem ferri, aeque ac *Tinos. Gallar.* nigra tingit colore, quam ob causam, ad ferri praesentiam detegendam, adhiberi posset.

Secundum BERKHEYUM, Nat. Hist. van Holland Dl. II. bl. 491. multum adfert ad Uliginis ortum haec planta.

Huius plantae semen *Anatibus* cibo inservit, dum etiam aliis ab avibus aquaticis editur. Tempore belli, durante imperio NAPOLEONTIS, atque interrupto commercio, semen huius plantae, coffeae loco, a multis usurpabatur; et revera, coffeae penuria, optime, tanquam succedaneum, adhiberi potest.

Secundum DODONAEUM, (332) Huius plantae radix inservit contra *impudicitiam*, et hanc ob causam a *Sacerdotibus Anachoretisque in Aegypto* multum usurpabatur, ne hac in calida regione impudicis cogitationibus nimis vacarentur aut afficerentur. *Pedunculi* secundum LINNAEUM l. l. aestate multum crudi

(326) Vld. LEONHARDI, Naturgeschichte B. II. S. 1245. (327) Cf. LOURIEIRO, Flora Conchinch. S. 417. (328) Cit. apud KORSIUM d. l. (329) BOMMER, O. C. Th. II. S. 430. (330) Flor. Oeconomica, l. c. (331) Vld. HOUTTUIN, O. C. Dl. II. St. II. bl. 111. Cf. etiam HELMUTH O. C. l. c. (332) Vld. REMBERTUS DODONAEUS, O. C. bl. 923.

eduntur; *Aegyptii* etiam, secundum eundem, ex hac planta syrupum conficiunt somniferum.

Radix semenque in *pollutionibus nocturnis* et in foeminarum *fluore albo* laudantur. (333)

DODONÆUS l. l. radicem etiam laudat in *Diarrhœa*, atque, secundum eundem, foliorum succus inservit contra lentigines.

HOUTTUINIUS dicit, folia pedibus applicata, contra *Cephalalgiam* inferire: — idem scriptor ea etiam laudat in *Haemorrhagiis*. — Iam vero folia in *Medicina* non sunt in usu, sed apud DOCT. DU MONT DE COURSET (334) radicem tamen laudatam invenimus, tanquam *refrigerantem, reficientem, et diureticam*.

MILLERUS dicit, eam interdum in *piscinis* ornamenti causa plantari, quem in finem nonnulla femina in eas conficiuntur, quando tempore verne prodibunt. (335)

Odor florum aliquantum somniferus est; radix est aliquantum amara, atque adstringenti sapore, porro resinosa et mucilaginosa, quas proprietates folia etiam possident.

In Patria nostra, fere nunquam, nec in *Medicina*, nec in *Oeconomia*, adhibetur, quare nobis non magni est momenti.

(333) Cf. DODONÆUS, l. l. HOUTTUIN, l. l. (334) Vide DU MONT DE COURSET, *Le Botaniste Cultivateur*. 1811. Tom. II. p. 368. (335) Vid. PHILIP MILLER, o. c. bl. 614.

XIV.

SINAPIS ARVENSIS.

Cl. XV.

*Tetradynamia Siliquosa.**Planta Siliquosa.*

RADIX est Rhizomatoïdea, lignosa, ramosa, fibrosa, fragilis, integra, sufformis, alba.

CORMUS, Caulis, ramosissimus, saepe deliquescent, teres, debilis, patens, sparsus, retroflexus, rigidus, fragilis, foliosus, scabrosus, fructificans, herbaceus, teres, maculis rubicundis saepe notatus.

FOLIUM, lanceolato-linearium, remotum, obiter dentatum, glabrum, passim scabrum, reticulato-venosum, opacum, laeve, patens, pinnatifidum, laciniatum, inaequaliter serratum, saepe sessile atque semiamplexicaule, nonnunquam coloratum.

INFLORESCENTIA, non definienda atque irregularis.

Pedunculus, uniflorus, scapiformis, e caule sarmentoso oriundus, interfoliaceus, teres, laevis, pubescens.

FLOS, simplex, hermaphroditus.

CALYX, Perianthium, tetraphyllum, subluteum, patens: foliolis, linearibus, concavo-canaliculatis, cruciformi-patentibus, deciduis.

COROLLA, tetrapetala, cruciformis: *Petala*, subrotunda, plana, patentia; integra: *Unguibus*, erectis, linearibus, longitudine vix calycis infidentia.

NECTARIUM, Glandulae nectariferae, quatuor, ovatae: quarum una utrinque inter stamen brevius et pistillum, et una utrinque inter stamina longiora calycem posita.

STAMINA Filamenta, sex, subulata, libera, erecta, horum duo opposita longitudine calycis, quatuor vero longiora receptaculo imposita.

Antherae, erecto-patentes, acuminatae, liberae.

PISTILLUM, Germen, teres, superum.

Stylus, longitudine germinis, altitudine flaminum, subulatus.

Stigma, capitatum, integrum, obtusum.

FRUCTUS, Pericarpium, filiquum, oblongum, gibbum interne torosum, turgidum, scabrum, biloculare, 2-valve; valvulis dehiscendo rectiusculis: dissepimento valvulis duplo saepius longiore, prominente, ensiformi, magno, compresso;

Semina, plura, globosa, parva, coloris nigri, oleoque adimpleta.

BASIS, Receptaculum, proprium, subglobosum, ficcum.

Copiosissime crescit in agris, inter *segetes* et *rapas* atque vias; ubique in nostra Belgia. Multum occurrit in locis argillofis, uti prope *Loppersum*, *Kantens*, *Middelstum*, *Warffum*, *Baflo*, *Eenrum*, *Vierhuizen*, *Kroddeboeren* etc. qui pagus ultimus ab hac planta nomen accepisse videtur. Floret a *Iunio* ad *Septembrem*, estque planta annua.

Nomina, quae in patria nostra obtinuit haec planta, sunt: *HERIK*, *HERK*, *HERIK* *MOSTAARD*; et *KRODDE*; ultimum vero nomen praesertim in Provincia *Groningana* est in usu.

In *Scania*, hac planta, tanquam cibo, multum utuntur pauperes (336) et valde huic rei apta est: — ipse enim ea, cum butyro, sale ac pipere praeparata, usas sum; sapor tamen aliquantum acer est, quando vero coquitur cum lacte, acritas haec adimitur. Pecoribus etiam haec planta gratum est alimentum, atque a bovis, ovibus, capris, suibus, et quidem praesertim ab equis devoratur (337): — boves ovesque multum lactis dant, quando hac planta aluntur; quod tamen lac valde aquosum est et parvam cremoris quantitatem producit: — cavendum vero est, ne equi hac planta nimium utantur, et praesertim ei, qui quotidie laborant, quia parvas, five potius nullas dat vires, uti in omnibus vegetabilibus succulentis obtinet. (338) Haec planta a *BRUGMANSIO* (339) inter inutiles in pratis recensetur.

(336) Cff. *NIORTH* o. c. p. 91. *L. F. GMBLIN*, Abhandlung v. d. Arten des Unkrauts auf den Aeckern, in Schwaben 1779. S. 154. *HELMUTH*, Naturgeschichte Th. VIII. S. 319.

(337) Vid. *HESSSELGREN* o. c. p. 253. *MATTUSCHKA*, o. c. n° 302, *GMBLIN* l. c. *HELMUTH*, o. c. l. l. (338) Vide *T. PILQUER*, Veterinair Wissenschaft, B. I. S. 944.

(339) Vid. *S. L. BRUGMANS*, Dissert. ad Quaestionem: Quae sunt plantae inutiles etc. §

Flores Apibus pergrati atque utiles sunt, quia multum mellis praebent. (340)
 wSecundum DODONAEUM, a nonnullis huius plantae folia, quando adhuc tenuia atque tenera sunt, acetariis immiscentur, et sic eduntur. (341) Oves scabiosae continuo solummodo huius plantae usu sanari possunt, uti mihi narravit peritus agricola.

Huius plantae semen, *Sinapis Nigrae* loco, usurpari potest, uti a МАТТУШКА l. l. narratur. — Semen multum olei continet et hanc ob causam in oleo faciendo vel fabricando cum fructu adhiberi potest (342); eandem etiam ob causam, semen ab agricolis accurate a frumento (cui valde nocet) separatur, et sic *Oleariis* venditur, quod multum valet. Haec planta saepe, tam copiose in agris sponte provenit, ut hic fortam esse facile credas, cum nihil frumenti videre possis: — praesertim in avena provenit. БОНМЕРUS l. l. dicit, hanc plantam in *Germania* coli, ad oleum ex semine faciendum. Oleum tamen, hoc ex semine ortum, cito rancidum fit atque ingratum. (*) Secundum БОНМЕРУМ, plus olei ex semine huius plantae acquirimus, quam ex *Brassica Napo.* Illustr. Chemicus SPIELMANNUS l. l. probat, quantitatem olei tertiam ponderis partem continere: — HELMUTH, l. l. etiam dicit, XXX ℥ seminis huius plantae X ℥ olei dare.

ЗАХНУS etiam hac de re nonnulla experimenta instituit, narratque, se ex libris duabus semisis, in frigida expressione, uncias duas olei, lutei coloris, ac saporis pari, acquisivisse, dein, in calida expressione, uncias sex olei subviridis. (343) Oleum huius seminis egregium est remedium, ad bovium, equorum oviumque etc. pediculos pellendos, et hac in re prae aliis solum est.

(340) Cf. GMELIN, l. l. HELMUTH Th. VIII. S. 319. Ultimus horum auctorum dicit, etiam magnam copiam cerae apibus praebere. (341) Vide DODONAEUM, o. c. bl. 1107. (342) Cf. LINNAEUS, Reizen etc. o. c. bl. 365. BECKMANN. o. c. S. 241. § 1. S. 227. I. H. M. POPPE o. c. S. 91. § 3. DUMONT DE COURSET, o. c. Tom. IV. p. 384. GMELIN, l. l. SPIELMANN. Institution. Chem. p. 202. ZAHN, in Pfingstens Magazin. B. II. S. 159. БОНМЕР o. c. Th. I. S. 670. HELMUTH, o. c. Th. VIII. S. 320. Cl. KOPS Flora Batava. Dl. II. Bl. CXLVII. (*) Saepe hoc vitium, quantum fieri potest, adducere expectavi sum, et sequentem modum inveni. — Oleum aliquoties fortiter quassatur cum arena maris, dein filtratur per strum tali arena repletum, huius deinde, in quo postea servabitur, aliquot carbonum parvas (ex lign. Frangul. parvae) ponuntur. Oleum, hoc modo tractatum, pellucidum fit et diu ad usum servari potest. (343) Vid. Pfingstens Magazin. B. II. S. 159. —

Quando hoc semen cum frumento in Molendinis molitur atque haec farina ad panem conficiendum usurpatur, panis amarum ingratumque acquirit saporē. — Secundum LINNAEUM, o. c. bl. 168, in *Gothia* in usu videtur esse, semen frumento, quod ad panem faciendum usurpatur, immiscere, qui tamen panis, uti mihi videtur, non gratus est saporis.

Huius seminis manipulus, quaque vice equorum bovumque pabulo inspersus, aptissimus est; agricolaeque affirmant, si id quaque vice repetitur, boves multo facilius foetum procreare.

Columbis et *Perdicibus* hoc semen, hieme, egregium gratumque praebet nutrimentum.

KOPSIUS l. l. narrat, 1 *Fugerum*, interdum XXVII *Modios* huius seminis dare: — et hinc conficere possumus, rusticum damnum, ab hac planta frumento suo illatum, per hoc semen restituere posse, vendendo nempe id Oleareo. Modus, quo oleum ex hoc semine paratur, a POPPIO l. l. § 5 — traditur.

Tantam licet praebeat utilitatem in Oeconomia haec planta, certum tamen est, eam habendam esse pro pessima herba in agris, atque ab agricolis, quant fieri potest, sarriri debere, licet id perdifficile sit.

Ab illustr. PONSIO (344) remedia allata sunt, ad hanc malam herbam, optimo facillimoque modo, sarriendam, quae aptissima esse videntur: — unus vero, e praecipuis nostris agricolis, mihi narravit, optimum huius herbae eruendae modum esse erunctionem, quae per aliquot vices repeti debet in aestate, et quidem praesertim, quando planta floret: hic modus in septentrionali *Provinciae Groninganae* parte passim est in usu.

Aliquot experimenta institui, ad detegendam Potasae quantitatem, quam acquirere possumus per combustionem atque elixivationem, hac ex planta. Eventus me docuit, 50 ℥ siccatarum ac florentium plantarum, in combustionē, 8 ℥ et 2 unc. cineris dare et hunc cinerem 3 VIII et 3IIβ Potasae. Doct. STORR (345) ex 1 ℥ huius plantae, combustionis ope, tantummodo VI gr. Alkali acquifivit.

(344) Vide BONSE, in Verhandelingen van de Maatschappij van Landbouw te Amsterd. Dl. XIV. St. I. (345) Vid. STORR, von CRELL's Neuest. Entdeckung. B. V. S. 254. Cf. etiam JOHN Chemische Tabellen in Fol. S. 69.

Haec planta acri, aromatico, gaudet sapore et bono succesu contra *Scorbutum* consumi potest. Semini huius plantae eadem adscribuntur vires, ac *Sinapi Nigrae*.

Iam haec planta in Medicina non est in usu; prioribus vero temporibus, permultum usurpata est, quod videri potest apud DODONAEUM l. l. pluresque alios veteres Botanicos atque Medicos.

XV.

SPARTIUM SCOPARIUM.

Cl. XVII.

Diadelphia Decandria

Planta Papilionacea

RADIX, est Rhizomatoïdea, durissima, tenacissima, lignosa, ramosa, integra, laevis, fusiformis, perpendicularis, flavi coloris.

CORMUS, Truncus, fruticosus, lignosus, ramosissimus, deliquescoens, prolifer, erectus, sparsus, ab infima parte plerumque pollicis crassitiei, virgatus, retroflexus, flexilis, tenacissimus, foliosus, inermis, fructificans, pentagonus, enodus, fibrosus, inanis, cortice aspero et stricto obductus; rami fulcati, ramuli striati, inermes, denuo ramosi.

FOLIUM, compositum, ternatum solitariumque, oblongum, lineare, ovatum, acuminatum, ciliatum, venosum, ternarium, petiolatum, planum, remotum, solutum, hirsutum, striatum, e squama bacteiformi natum, praefini coloris.

Petiolus, angulatus, hirsutus, eglandulosus, opacus.

PEDUNCULUS, uniflorus, solitarius, scapiformis, alaris, interfoliaceus, subrotundus.

FLOS, simplex, hermaphroditus, nutans.

CALYX, Perianthium, monophyllum, deorsum productum, cordato-tubulatum, *www.libtool.com* hirsutum: labio superiore, bidentatum, profundius divisum; labio inferiore tridentatum; summo margine brevissimum, interne versus apicem quinque denticulis notatum, coloratum, parvum.

COROLLA, Papilionacea, pentapetala, flavi coloris. *Vexillum* oblongum; totum reflexum, a carina remotum, maximum. *Alae*, ovatae, oblongae, vexillo breviores, filamentis annexae, laxae.

Carina, quibusdam pendula, dipetala, lanceolata, oblonga, alis atque vexillo longior, margine carinali villis convexo, filamentis inferta.

STAMINA, Filamenta, decem, connata, germini adhaerentia, inaequalia, sensim longiora: superius brevissimum: inferius novemfidum.

Antheras, oblongiusculae, liberae, muticae.

PISTILLUM, Germen, oblongum, hirsutum.

Stylus, subulatus, asurgens, rectus.

Stigma, superiori lateri apicis adnatum, longitudinale, supra villosum, oblongum.

FRUCTUS, *Pericarpium*, legumen, oblongum, cylindraceum, pubescens, sericeum, mono-aut poly-spermum, obtusum, turgidum, uniloculare, bivalve;

Semina, plura, solitaria, globose-reniformia, aliquantulum compressa, subfusci coloris.

BASIS, Receptaculum, proprium, excavatum, siccum.

Pertinet inter Frutices; in locis arenosis aridisque et circa *Dunas*, per totam fere Belgium, copiose ac sponte crescens; occurrit altitudinis 5 vel 6 pedum. In Provincia *Groningana* imprimis invenitur circa *Onnen*, in *Ericeto* prope *Harender-Molen*, prope *Helpen*, in *Mickelhorst*, *Kropswolde*, locisque adiacentibus. Floret mensibus *Mai*o et *Iunio*.

Haec planta fruticosa Belgis dicitur: *GEWONE BREM*, *KAPPERS*, *BREM*, *BREMKAPPERS*, *GEMEENE BREM*, etc.

Haec planta pecoribus pernixa haberi potest; (346) *Lepores* vero, aliaeque ferae, ramulos tenellos libenter edunt, iisque alliciuntur. (347) Flores ab Apibus saepe examinantur, iisque per salubres sunt (348), quare, secundum *DODONAEUM*, haec planta in *Italia* ad alvearia plantatur.

(346) Vide *BRUGMANS*, l. l. (347) Cf. *MATTUSCHKA*, o. c. n°. 517. (348) Cf. *EHREHART*, cit. apud *CL. KOPSIIUM*, o. c. Dl. I. Pl. XXXIX.

Huius plantae semen ovibus egregium est pabulum hibernum; uti affirmat DAUBENTONUS, (349) maturumque a ramis decuti, atque in stragulis sive velamentis colligi debet.

Infusum huius plantae crucas tineaesque necat, quando arbores, plantaevae, iis refertae, hoc sparguntur aut irrigantur. (350) Semen permultum olei, ovium scabiem dementis, dat. (351)

Flores, nonnullis in regionibus, tanquam Acetaria adhibentur, uti narratur a LÖBELIO, (352) quodque confirmat DODONAEUS. (353) Flosculi, iam ab antiquissimis inde temporibus, muria et aceto conditi, *Capparidum* loco, acetariis inferviebant. (354) GORTERUS, in Flora Belgica p. 189. n°. 591. id seminibus adscribit: dicit enim hoc in loco „*Semina a nostratibus conduntur, et loco Capparidum acetariis inferviunt.*”

Semen colligi, aduri, et sic, Coffeae loco, usurpari potest. (355) Secundum celeberrimi itineratoris KALMII (356) narrationem, complures cerevisiae coctores in *Anglia*, in cerevisia coquenda, *Humuli* loco, hanc plantam adhibent, et sic cerevisia fortissima fit, hominesque cito inebriat, titubantesque reddit; hoc a Cl. SUCKOWO (357) confirmatur. Hic frutex valde aptus est, ad ignem alendum in foco, alius ligni turforumve inopia. (358)

Ramuli saepe etiam ad scopos conficiendos inferviunt, (359) IOLYCLERCIVSQUE affirmat, hunc in finem, *Fabricam* in *Gallia* existere.

Ramuli tenelli, aqua macerati, multum etiam in *Vineis* adhibentur, ad ramos devincendos, quod DODONAEUS l. l. ac IOLYCLERCIVS l. l. narrant.

Ramuli tenelli etiam, stramenti loco, pecoribus substernantur, cum ita egregium atque copiosum dent fimentum. (360) IOLYCLERCIVS l. l. affirmat,

(349) Vide DAUBENTON in Verhand. van de Maatschappij van Landbouw Dl. VIII. bl. 67. (350) Vide Nenes Hamburger Magazin. B. XVII. (351) Cf. Cl. KOPS, l. c. (352) Vid. LÖBEL, Kruidboek, bl. 104. (353) DODONAEUS, o. c. bl. 1194. (354) Cf. DODONAEUS l. l. HIORTH o. c. p. 92. KRAUSS, o. c. Dl. III. bl. 89. FABREGEU, o. c. Tom. IV. p. 229. KNOOP, Hovenier, o. c. bl. 359, 366. LÖBEL o. c. l. l. Cl. KOPS, l. l. Amoen. Academ. LINNAEI, Tom. III. p. 92. Königl. Schwed. Abhandlung Th. VI. S. 278. (355) Vid. SCHREBER cit. apud Cl. KOPSIVM. atque etiam JOURDAN in Diction. des Sciences Medicales Tom. XVIII. pag. 69. An. 1817. (356) Cf. KALM's Reise etc. B. I. S. 210. (357) Cit. apud KOPSIVM l. l. (358) Vide IOLYCLERC, o. c. Tom. III. p. 23. (359) Vid. DODONAEUS l. c. IOLYCLERC l. c. DU HAMEL von Baumen, o. c. LINKE Naturgeschichte etc. B. II. S. 159. (360) Cf. IOLYCLERC, o. c. Tom. III. p. 23. Cl. I. KOPS, l. l.

hunc fruticem variis in Provinciis *Gallias* in solis arenosis, aridis sterilibusque feri, adultumque in agro comburi, cineremque per agros conspergi, qui hinc aptissimi fiunt ad frumentum colendum.

Extremâ cortice five epidermide a ramulis separata, ex his ramulis, foratis non additis, optima solidaque parari potest charta scriptoria. (361)

A BERKHEIO MEERBURGIOQUE hæc planta recensetur inter eas, quæ bono cum successu contra glareae dispositiones possunt adhiberi. (362)

Huic frutici solidum, firmum est condensumque lignum, quod fuscum flammeumque est, adque tornandum aptissimum. (363) DAMBOURNEYUS dicit, hunc fruticem, loco apto positum, sæpe X pedum altitudinem, et VI vel VII digitorum circuitum acquirere; ligni medulla subfusco-rubra est et ligni *Campeschini* colori similis. (364) BÖHMERUS o. c. Th. II. S. 224. observat, tempore meridiano, quando sol maximam acquisivit altitudinem, hunc fruticem non habere lignum rubrum.

DAMBOURNEYUS cum hoc ligno, a cortice et alburno separato, varia instituit experimenta, ad id aptum reddendum arti tinctoriæ; quæ experimenta, si omnia enumerare vellem, terminos, quos mihi præscripsi, nimis excederem: — sequentia tantummodo hac de re notabo. — Hoc lignum aqua coctum eam purpureo inficit colore, lanaeque cum *Bismutho* præparatae in ea aqua, rubrum durabilem colorem (*vigogne farbe*) acquirant; cum ea etiam coeruleae et subfuscae tingi possunt. (365) Rami siccati sine floribus, cum aqua cocti, luteum subfuscum præbent liquorem vel decoctum, quod, variis admixtis materiis, varios etiam adsumit colores, eosque cum panno lanæque communicat: (366) ad rubro colore inficiendum, secundum SUCKOWUM, tum maxime aptus est, quando lanae pannive cum *Sulphate Ferri* præparati sunt. BORKHAUSENIUS, f. 86. affirmat, corticem pulchrum fuscum colorem cum lanis pannive communicare. POPPIUS o. c. f. 426, § 1. dicit, ramulos, præsertim tenellos, huius fruticis, bono cum successu, adhiberi posse, ad lanam,

(361) Vide BÖHMER Techn. Gesch. der Pflanzen o. c. Th. II. S. 474. (362) Cf. VAN BERKHEY, in o. c. l. l. N. VAN MEERBURG in Holl. Maatsch. van Wetensch. te Haarlem Dl. XIX. St. II. bl. 55. (363) Vid BÖHMER, o. c. Th. I. S. 123. (364) Cf. DAMBOURNEY, o. c. S. 168. — (365) Vide DAMBOURNEY, l. l. (366) Cf. SUCKOW, Versuche über die Benutzung etc. o. c. Theil III. Seite 131.

gosypium; pannum, sericumque viridi, rubro fuscoque colore tingendum. Flores, ad varias materias tingendas adhiberi possunt, uti affirmat BASTERUS o. c. bl. 191. BÖHMERUS etiam l. l. dicit, hos flores cum urina coctos, materias coerulei coloris, prasino inficere colore. Secundum МАТТУСЧКАМ l. l. et БÖHMERUM l. l. ex huius plantae floribus pulchrum luteum confici potest pigmentum, pictoribus utilissimum. (567) BÖHMERUS dicit, floribus cum *Alcohole* digestis, atque hoc *Alcohole* dein evaporato; luteam, solidam acquiri massam, quae porro solis calore siccata, nitida fit, vernisioque similis videtur. Haec massa in aqua solubilis est, ac chartam pulchro ochraceo tingit colore.

Huius plantae corticem in corio praeparando aequè bene inservire posse ac *Corticem Quernam*, ab omnibus scriptoribus una voce confirmatur (568): — multum id in usu esse videtur in *Anglia*, secundum LA LANDE, perdinque hic magnum tanquam arcanum servatum mansit, dein vero in *Francia* etiam innotuit, atque universo introductum fuit. Modum huius rei efficiendae apud LA LANDE, WHISTLINGIUM BÖHMERUMQUE descriptum invenimus. KERNERUS, (369) POPPIUS (370) et BECKMANNUS (371) etiam confirmant, hanc plantam in officinis poriariorum egregie inservire, eamque hanc ob causam laudant.

DODONAEUS dicit, *Spartii* succum pediculos (quibus nonnulli homines interdum vexantur) necare et hunc in finem multum usurpari.

Haec planta etiam, ad *Potasam* praeparandam usurpari potest, quia in combustionem atque elixivationem insignem dat Alkali quantitatem: — praeclarus Chemicus Francicus CHAPTALIUS o. c. l. l. ex X $\frac{1}{2}$ huius plantae cineris $\frac{1}{2}$ II $\frac{3}{4}$ V Alkali puri acquisivit. Mihi etiam in animo fuit, hac de re nonnulla instituere experimenta, iamque certam huius plantae quantitatem colligi curaveram: tempus vero impedivit, quo minus consilium meum perfice-

(367) Cf. hac de re etiam JOURDAN, in Diction. des Sciences Medicales 1817. Tom. XVIII. p. 70. (368) Cf. BAUTSCH o. c. S. 89. C. G. WHISTLING'S ökonomische Pflanzenkunde etc. Leipzig 1806. B. III. S. 336. LA LANDE, Lohgerberkunst. S. 88. HALLER, Histor. Stirp. Helvet. Tom. I. N°. 354. BERGER, o. c. S. 190. SCHREBER, Sammlungen cit. apud Cl. POPPIUM l. l. Göttingische Anzeigen 1755. S. 1304. BÖHMER, o. c. Th. II. S. 417. Neues Hamburger Magazin Th. XVII. S. 183. (369) Vid. KERNER, ökon. Pflanzenk. S. 246, § 277. (370) Vide POPPE o. c. S. 401. § 7. (371) Vid. BECKMANN, o. c. S. 285, § 6.

rem: certo tamen credo, hanc plantam post *Tanacetum Vulgare* inter nostratiae vegetabilia maximam praebere Alkali quantitatem.

Ex ramis eodem modo ac *Cannabis* tractatis, funes, linteamina pannique parari possunt, quemadmodum *Pisani* experimentis suis didicerunt. (372) Prioribus iam temporibus id notum fuisse videtur, cum iam a DODONAEO notetur. (373) Ramuli in *Pisa*, Etruriae urbe, colliguntur atque in solo siccantur, tunc vero per 3 vel 4 dies in fonte aquae calidae deponuntur: — haec fons *Bagno ad aqua* vocatur et 8° REAUM. calorem habet. Postquam ramuli macerati atque emolliiti sunt, aequae ac *Cannabis*, deteruntur atque partes lignosae separantur a partibus fibrosis atque filiformibus, ut sic ad usus varios aptae reddantur. Pannus hac ex planta paratus, *Pisanis Carmignolae* nomine notus est. Secundum BRUGMANSIUM et IOLYCLERCIIUM, funes pannique ex hac planta parati optimi sunt, consilioque egregie inservientes: — ultimus scriptor hac de re dicit: „On tire de ce *Genét* par le rouissage une filasse propre a faire des cordes; si on choisit les jeunes branches, le fil en est plus fin que celui du chanvre, il sert aux mêmes usages, que les autres fils, et il a de plus qu'eux, la propriété de prendre parfaitement le teinture.” Linteamina tamen ex *Spartio* nostro confecta, atque mense *Iunio* ann. 1763. *Academ. Reg. Scientiarum* ostensa, quidem bona videbantur, sed fila usitata adhuc valde erant crassa atque aspera. (374) Pars fibrosa huius plantae praebet porro funes, saccos, tomentum ad supplendos v. c. pulvillos sedium, taliaque, quae omnia certe magni sunt in *Oeconomia* momenti. (375)

Oleum, ex huius fruticis semine paratum, secundum DODONAEUM l. l. optime adhiberi potest contra lentigines. Licet DU MONT DE COURSET o. c. dicat, hanc fruticem saepe ornamenti causa in hortis coli, KOPSIUS tamen l. l.

(372) Cf. *Memoires de l'Academie Royal des Sciences* 1763. p. 97. IOLYCLERC o. c. l. l. VALMONT DE BOMARE *Algemeen Beredeneerd Woordenboek*, in voce *Brem*, IOBBASTER o. c. l. l. *Journal Oeconomique* Novembre 1756. S. I. BRUGMANS, *Oratio* etc. o. c. p. 40. BÖHMNER, o. c. S. 533. IORDAN in *Dictionnaire des Sciences Medicales* Tom. XVIII. p. 70. An. 1817. (373) Vid. R. DODONAEUS, o. c. bl. 1794. (374) Cf. etiam IORDAN in *Dict. de Sciences Medic.* o. c. l. l. (375) Cf. *Histoire de l'Academ. Royal. des Sciences* 1763. o. c. l. l. HALLER o. c. l. l. BASTER o. c. l. l. VAN GEUNS *Hollandische Maatschappij van Wetenschappen*, Dl. XXVI. bl. 270.

dicit, id non suadendum esse, quia radix valde sobolescit, solumque fertilitate sua privat.

Ramuli foliaque huius plantae amaro, ingrato, adstringentique gaudent sapore, flores contra, hanc proprietatem non possident, gratumque habent odorem.

Secundum IOLYCLERCIUM flores purgante gaudent vi, et DODONAEUS l. l. dicit, semina emeticam habere proprietatem. Celeberrimus MEADUS (376) decocto summitatum huius plantae atque seminibus *Sinapi*, magno cum successu, in *Hydrops* usus fuit. Usus erat, I cochlearis feminis *Sinapi* atque $\frac{1}{2}$ $\mathfrak{z}$ infus. vel decoct. huius plantae quaque vice. Succus, si ramuli tenelli exprimi possunt, purgat egregie et non raro vomitum excitat, si copiose adhibetur. (377) Pertinet inter praestantiora nostra medicamenta, *Diuretica*, *Aperientia*, atque *Hydropica*, quod fusius videatur apud IORDANUM, MURRAYUM (378) pluresque alios. Ante aliquod temporis spatium, infusum vel pulvis huius *Spartii* quam maxime laudatum est in violentissimo illo morbo *Hydrophobia* vel *Rabie Canina* dicto. (379) Varia experimenta a Dect. MAROCHETTI, Chirurgo in Nofocomio *Moscoviensi* anno 1813 et 1818 hac de re sunt instituta, quorum eventus erat sanatio. Applicandi modus atque agendi ratio fusius explicantur atque doceantur apud cit. auctores: — nimis extensa atque complicata sunt horum scriptorum dicta, quam ut hic omnia recenserem. (§§)

Quod ad hodiernum huius plantae in *Medicina* usum attinet, parvi sive potius nullius fere est momenti, licet recepta est in *Pharmacopoea* nostra *Batava*, antea vero permultae ei adscribebantur vires proprietatesque, quibus apud Medicos valde usitata erat, quae omnia apud DODONAEUM fusc tractata invenimus. Pro remedio domestico decoctum, cerevisia paratum, crebro inservit.

(376) Vid. MEAD, Monita et Praecepta Med. p. 77. (377) Cf. IORDAN Dict. des Sciences Medical. o. c. l. l. (378) Vid. IORDAN l. l. MURRAY Apparatus Medicamentorum Tom. II. pag. 327 et 361. (379) Vid. MAROCHETTI in Petersburg. Vermischt. Abhandlungen aus dem geb. der Heilkunde 1821. cit. apud Cl. RUST, Magazin für die gesammte Heilkunde Bd. VI. St. L. S. 71. — (§§) Haec omnia in lingua nostra Belgica communicavit Cl. nostras VAN DER BREGGEN in Vaderlandsche Letteroefeningen voor 1821. N°. XV. Mengelwerk. bl. 703. — postea etiam receptum atque communicatum fuit in Provinciale Groninger Courant 1822. N°. XXV. Dingsdag den 26 Maart. Usus huius plantae hoc in morbo certe maxime est momenti et hac in re omnium doctorum virorum attentionem atque examinationem quam maxime meretur.

Ex his omnibus vidimus, hanc fruticem, qua fere omnino non utuntur in Provincia Groningana, in Oeconomia extensissimae esse utilitatis: — recte igitur dicit Cl. nostras KOPSIUS. „*De Plant verdient, om alle deeze nuttige einden op schrale gronden, te worden aangekweekt.*”

XVI.

LEONTODON TARAXACUM.

Cl. XIX.

Syngenesia Aequalis.

Planta Composita.

RADIX, est Rhizomatoidea; fusiformis, carnosa, perpendicularis, simplex, integra, laevis; brunnei coloris, lacteo succo repleta, atque intus alba.

FOLIUM, simplex, runcinatum, glabrum, acutum, oblongum, reticulato-venosum, dentatum, opacum, radicale, laeve, membranaceum, fasciculatum, patens, sessile.

PEDUNCULUS, uniflorus, radicalis, solitarius; teres, fistulosus, intrafoliaceus, laevis, nitidus; glaber, per maturitatem violacei coloris.

FLOS, compositus, semiflosculosus.

CALYX, Anthodium, polyphyllum, aequale, duplex cylindricum, subimbriatum, persistens, sulcatum.

Foliola, acuta, lanceolata, quorum anthodii interioris patentia, exterioris vero reclinata atque brevissima sunt.

COROLLA, monopetala, truncata, ligulata, stylo longior, lutei coloris.

STAMINA, Filamenta, quinque, libera, capillaria, brevissima, conniventia; aequalia, corollae imposita.

Antherae, parvae, connatae, tubulosae, muticae, cylindraceae.

PISTILLUM Germen, 1, subovatum, sessile, inferum.

Stylus, 1, capillaris, rectus, filiformis, terminalis, marcescens, longior flaminibus.

Stigma, acutum, bifidum, reflexum aut revolutum.

FRUCTUS, Semina, plurima, linearia, oblonga, libera, scabra a superiore parte, ferruginei coloris.

Pappus, stipatus, persistens, uniformis, plumosus, omnibus simul sumtis globi speciem formantibus.

BASIS, Receptaculum, nudum, spongiosum, subglobosum, flocum.

Per totam *Belgiam* copiosissime crescit ubique in viis, pratis, pascuis ac versuris; floret pene per totam aetatem ab *Aprili* ad *Augustum*, pertinetque inter plantas perennes.

Cum haec planta tam copiose per Patriam nostram dispersa sit, et tantopere omnibus in illius regionibus proveniat, diversa etiam acquisivit nomina, praecipua vero sunt sequentia: HONDSBLOEM, KANKERBLOEM, FIS IN 'T UED, KAARSIES, PAPENSTOELEN, HONDETONG, GEMEENE PAARDEBLOEM, MOLSALADE, PAAPENKRUID etc.

Magna huius plantae utilitas in Oeconomia tam hominum, quam aliorum animantium talis est, ut cogitanti Naturae scrutatori *Dei Optimi Maximi* benignitatem ab omni parte perspicuam reddat; quae omnia paucis videbimus. Apes multum mellis ceraeque e floribus congregant, qui iis maxime sunt momenti; praesertim veris initio, quando pauci alii flores adsunt. (380) Secundum eosdem scriptores, haec planta pecoribus grata est, praesertim ovibus; addit vero Cl. MATTUSCHKA, salubrem esse equis asthmaticis. HESSELGRENIUS (381) et IOLYCLERICUS (382) affirmant oves, boves, caprasque eam consumere, equos vero eam recusare. *Sues* praesertim amant huius plantae radicem, quae iis egregium ac salubre praebent alimentum. (383) *Marmotae* praesertim huius plantae folia devorare amant, cum 24 horarum spatio plus eorum comedant, quam ipforum continet pondus.

Folia, dum sese explicant et adhuc albida sunt, verno tempore lecta, vel tanquam acetaria, vel cocta et cum butyro, sale et pipere praeparata,

(380) Cf. MATTUSCHKA, Flora Silesiaca o. c. n.º. 564. HELMUTH, Naturgeschichte Bd. VIII. S. 448. (381) Vide HESSELGREN, o. c. p. 255. (382) Vid. IOLYCLERIC, o. c. Tom. II. 350. (383) Cf. L. LINDH, *Sus Scrofa*, in LINN. Amoenitat. Academ. Vol. V. p. 463. HELMUTH, o. c. l. l.

Brasicae loco usurpantur; (384) in iusculis etiam saepe usurpatur. Omnes in hos fines, haec planta in hortis colitur, uti a KOPSIO l. l. HELMUTHIO l. l. et UILKENSIO (385) narratur: — modus, quo id optime fieri potest, fuse traditur apud Doct. KNOOPUM, (386) et vero etiam apud HELMUTHIUM l. l. Radices coctae, tanquam saluberrimum aptissimumque alimentum a Cl. VAN GEUNS (387) laudantur, dum; hunc in finem, ad demendam amaritudinem, aquae fervidae imponuntur, ad macerandum.

Radix conficisla atque adusta *Cichorii*, imo etiam *Coffeae* loco, adhiberi potest, (388) quod, secundum Cl. KOPSIUM, praesertim in *Germania* est in usu. Radix huius plantae etiam cum emolumento ad acetum parandum usurpari posset; quia multas continet partes farinosas, ac facile ad fermentationem vinosam transit. Cum radix multum etiam materiae saccharinae contineat et sic facile ad fermentationem vinosam, deducatur, a BERGIO (389) inter eas recensita est substantias, ex quibus spiritus vini vel ardens confici potest, quod ab aliis confirmatur. (390)

Flores contusi, succoque expresso, pulchrum luteum dant pigmentum pictoribus et tinctoribus.

Huius plantae succus, secundum DODONAEUM l. l. egregie inservit ad *Ferrucas* pellendas.

Quia haec planta omnibus in solis facile crescit, a BERKHARIO l. l. laudatur contra glareae dissipationes. Fervidis in telluris nostrae regionibus, haec planta virulentis gaudet proprietatibus, uti generatim in omnibus plantis lactescentibus locum habere videtur. (391) Id autem maiori humorum organisationi

(384) Cf. DODONAEUS, o. c. bl. 993. PIERLIN, Macellum olitorium in LINN. Amoen. Academ. Vol. VI. p. 129. HIORTH, o. c. p. 92. H. VON DER BURG, Acetaria, in LINN. Amoen. Academ. Vol. VI. p. 548. Flora Oeconomica, o. c. p. 375. KRAUSS, o. c. Dl. I. pl. 71. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. X. bl. 389. MARTINET, Katechismus der Natuur Dl. IV. bl. 185. HELMUTH, o. c. Th. VIII. S. 447. Cl. KOPS: o. c. Dl. III. Pl. IX. (385) Vide Cl. L. A. UILKENS, Het nut en voordeel der Insekten, 1816. bl. 8. (386) Vide KNOOP, o. c. bl. 347. (387) Vide VAN GEUNS, in Holl. Maatsch. van Wetenschappen te Haarlem Dl. XXVI. l. l. (388) Vid. DODONAEUS, l. l. KRAUSS, l. l. MARTINET, l. l. BERGER, o. c. S. 274. HELMUTH, l. l. Cl. KOPS l. l. (389) Vide P. G. BERGIUS, in Kongl. Vetensk. Acad. Handlingar o. c. l. l. (390) Cf. KASTELEYN o. c. Dl. III. bl. 103. BÖHMER o. c. Th. II. S. 481. (391) Vide HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. X. bl. 447.

adscribendum esse credo, quia omnes suoci nutrientes sub *Zona Torrida* melius organiantur, partesque subtiliores atque agentes imprimis magna quantitate producuntur. (392) Solis calorem magnum hac in re habere effectum, manifeste in Patria nostra et quidem praesertim in hac planta observari potest: — Vere nempe aquosa est, saponacea eximia vi praedita diluente, maiori vero solis calore siccior evadit, agilioribus principiis gaudens amarior farinosiorque est.

Secundum HALLERUM, huius plantae aqua destillata aliquantum acida est, spiritusque herbae fermentatae vinoso gaudet sapore et odore. (393) Quodam respectu, nostra planta in pratis noxia haberi potest, multas enim pecoribus utiles plantas exstinguit. (394)

CL. IOHN in hac planta invenit principium *Caoutchouc* dictum, et quidem magna quantitate; etiam continet principium quoddam resinofum et gummofum, acida libera, *Murias-Phosphas* et *Sulphas Calcis*, plurimaeque principia, quae omnia apud eruditiss. IOHN enumerantur. (395)

Cavendum est, ne Extract. huius plantae a Medicis praescribatur cum *Tart. Potass.*, quia tunc decompositio locum habet; nam Extr. *Tarax.* semper continet certam quantitatem *Acet. Calcis*, quae per *Acid. Tartar.* decomponitur atque in statu *Tart. Calcis* ad fundum cadit.

Omnes huius plantae partes succo lacteo amaro sunt repletae, qui in manibus fricatus, eas fusco tingit colore. Tota planta porro amaro gaudet sapore, multosque continet succos aquosos ac saponaceos. Toti plantae diluens, aperiens, et diuretica adscribitur vis, unde maxime laudatur in obstructionibus atque adeo in infarctu viscerum, in ictero, pleuritide atque hypochondryasi etc. Quantam praestet utilitatem haec planta in ictero, maxime videre est apud 'SGRAEUWENIUM, VAN DE WYNPERASSE, BOSCHIUM, VAN DER WAGT, HOOGEVERNIUM, BECKERUM et scriptores ibi citatos. (396) In usum prae-

(392) Cf. I. C. LEUCHS, Verhand. over de aankv. van nuttige Gewassen in de Natuurr. Verhandel. v. d. Holl. Maatsch. der Wetensch. te Haarlem 1820. Dl. X. St. II. bl. 16. (393) Vid. HALLER, Helvet. Stirp. Indigenar. Historia Tom. I. p. 24. (394) Cf. Clariss. KOPS, Flora Batava 1. I. (395) Vid. IOHN, Chem. Untersuch. Vegetabil. Animal. und Mineral. Körper. B. IV. S. 4. IOHN, Chem. Tabellen der Pflanzen Analyse in fol. S. 49. (396) Cf. Eorum Commentationes ad Quaestionem: Welke zijn de bekwaamste en tevens veiligste middelen om de Geelsucht etc.? in Servandis Civibus Dl. XII. St. I, II.

scribi potest, decocti extractive forma; de quantitate vero accuratae definitiones non sunt faciendae, quia id noxios effectus non efficit. Prioribus temporibus succus recenter expressus, decoctumve huius plantae in sic dictis *Mei-dranken* inserviebat. Antea etiam ex hac planta per fermentationem parabatur aqua, *Aquae Taraxaci per fermentationem paratae* nomine insignis; (*) de hac aqua KRAUSSIIUS sequentia dicit: — — — „*dech welk laatste ongelukkig-lijk in Holland nog niet genoeg bekend is.*” (397) Illud decoctum huius plantae cum lacte saepissime pessimam *Tussim convulsivam infantum* sanavit, suocumque expressum egregium esse antiscorbuticum, videre est apud Cl. THUES-SINK. (398) Radix *Axungia Porcinæ* mixta, contra *Scrophulas* externe lau-datur. (399) Etiam succus adhibetur externe, ad maculas in cornea proveniens demendas, imo etiam tam externe, quam interne in *Amaurosi*. (400) Ob maxi-mam huius plantae vim diureticam infantes vesperi Acetarium (de quo supra diximus, quodque hic universe nomine *Mol-salade* notum est) non consumere debent, quia tunc nocte lectum permungunt. (†) Eandem ob proprietatem haec planta saepe in *Hydropia* applicata est, docuitque experientia, hunc morbum periculosum solummodo per huius plantae usum vinci. (401)

Haec planta etiam adhibetur in scabie aliisque morbis cutaneis, imo etiam in morbo, sic dicto, *Lepra*. (402)

Celeberrim. KÄMPF (403) narrat, hanc plantam, optimum esse remedium resolvens atque corroborans in Clysmatis suis visceralibus. Prioribus tem-poribus, huic plantae mirificae adscribebantur vires proprietatesque, inque

(*) Hac de re Cl. DELIUS egregiam scripsit Commentationem, in qua etiam dilucide vis resolvens huius plantae ostenditur. Vid. DELIUS *Disq. de Taraxaco* praecipue aquae eiusdem per fermentationem paratae eximio usu. Erlang. 1750. (397) Vid. KRAUSS l. l. (398) Vid. E. I. THOM. à THUESSINK *Genees en Heelm. uit Kelder en Keuken*, in *Servand. Civibus* D. XIII. St. III. bl. 920. (399) Cf. KRAUSS et Cl. KOPS, l. l. etiam a Doct. MALOUIN affirmatur. (400) Cf. Cl. THOM. à THUESSINK l. l. (†) Cauti procedere debemus in consumendo atque praeparando hocce *Mol-Salade*, quia saepissime, proh dolor! inquinatum est cum foliis tenellis *Ranunc. Flcar. Vernal.* LINN. et sic non raro vehementissimos dolores colicos atque spasmodicos producit. (401) Cf. *Recueil par RICHARD*, Tom. II. MURRAY, *Apparat. Medicam.* Vol. I. p. 106. TERNE, o. c. in *Servand. Civib.* bl. 394. *Comment. Med.* Tom. VIII. quod etiam a Cl. NOBIL-HAVE et VAN SWIETEN testatur. (402) Cf. THOM. à THUESSINK, o. c. l. l. (403) Vid. KÄMPF, *over de Hypochondrie*, bl. 201.

Medicina non minus, quam hodié in usu erat, quae omnia videri possunt apud **DODONAEUM** l. 1. Iure igitur dicere audemus, hanc plantam omnium vegetabilium in *Belgia* sponte crescentium utilissimam, praecipuamque esse habendam in *Medicina*; quare etiam in Pharmacopaea Batava inter maxime necessarias plantas refertur. Cl. noster **ТРОМ. à TREUSSINK** in e. c. bl. 918. hac de re sequentia dicit: „*Alle Geneesheeren getuigen als uit eenen mond, dat het de voortreffelijkste van alle inlandsche planten is, en stemmen hierin overeen, dat er geene plant is, welke zodanige zeeagtige en oplosfende krachten bezit, en op zulk eene vermogende wijze de chronische ziekten geneest, en de hardnekkigste versloppingen oplost als deze.*”

XVII.

HIERACIUM PILOSELLA.

Cl. XIX.

Syngenesia Aequalis.

Planta Composita:

RADIX est Rhizomatoïdea, perpendicularis, repens, sublignosa, ramosa, integra, lacteo succo repleta, laevis, fibrosa, fusiformis, intus alba, extus ferruginei coloris, sobolem emittens.

FOLIUM, simplex, obovatum, pilosum, radicale; membranaceum, sessile, patens, integerrimum, stolonibus repentibus, subtus tomentosum.

PEDUNCULUS plerumque solitarius, atque uniflorus, radicalis, pilosus, teres, laevis, intrafoliaceus, fistulosus, erectus, squamulis parvis saepe obductus atque lacteo succo repletus.

FLOS, compositus, semiflosculosus, sulphurei coloris.

CALYX, communis, imbricatus, subinde calyculatus, polyphyllus, ovatus: squamis plurimis linearibus, valde inaequalibus, longitudinalibus et incumbentibus.

COROLLA, composita, imbricata, uniformis: *Corollulis*, hermaphroditis, numerosis, aequalibus.

Propria, monopetala, ligulata, truncata, linearis, quinquedentata.

STAMINA, Filamenta, quinque, brevissima, libera, aequalia, capillaria, conniventia.

Anthera, cylindracea, tubulosa, mutica.

PISTILLUM, Germen, 1, subovatum, inferum.

Stylus, 1, filiformis, longitudine flaminum, rectus, marcescens.

Stigmata, 2, acuta, recurva, bifida.

FRUCTUS, Semina, solitaria, plurima; brevia, libera, obtuse tetragona; linearia.

Pappus, plumosus, sessilis, persistens, stipitatus, uniformis, simplex.

BASIS, Receptaculum, nudum aut passim subpilosum, ficcum, carnosum, globosum.

Haec planta perennis ubique crescit in locis elatis, ficcis et in campis, magnitudinis non plane semipedali, per totam nostram patriam, floretque a *Iunio* ad *Septembrem*.

Invenitur copiose prope *Groningam* extra portam *Kraane Poort* dictam, ad aggerem, extra portam, quae dicitur *het Kleins-Poortje* prope molendina, pone *Sterrebosch*, in vicinitate et in loco qui dicitur *Galgenberg*, in munimentis, in urbis moenibus inter *Ebbinge*- et *der A-Poort*, prope *Haren*, in aggeribus ad viam iacentibus, et *Harender Molen*, copiosissime, similibusque aliis locis.

Humillima haec planta, quae in Oeconomia parum est in usu, tamen copiosissime in Provincia Groningana provenit, quam ob causam a me in hac Commentatione recepta fuit. Nomina Belgica sunt: *MUIZENNOOR*, *LANGHAIRIG-HAVIKSKRUID*, *NAGELKRUID*, *GROOTE PILOSELLA*, etc.

Flores Apibus magni sunt momenti, quia multum mellis dant, diuque florent: A capris ovibusque voratur, non vero ab equis bovisque (404); *ERNHARTIUS* tamen dicit, ovibus eam noxiam esse, alvumque adstrictum reddere. (405)

(404) Vid. *HESSELGREN*, O. C. p. 255. (405) Vid. *ERNHART*, cit. apud *KOPPE-UM*, O. C. DL. I. PL. XXIX.

Incolitur saepe a *Phalaena Annularia*, *Phalaena Castrensis*, *Cynipe Hieracii* et *Cocco Tinctoria* sive *Cocco Pilosella*. (406) Planta cum fructu contra glareae disipationes, *Arundinis Arenariae* loco, adhiberi potest, uti narrant BERKHEIUS o. c. bl. 14. KOPSIUSQUE l. l.

Haec planta a LINNAEO (407) Horologiis florum adseritur: oritur matutino tempore hora 8, occidit vero hora pomeridiana 2, idque confirmat COATERUS. (408)

Quando equi ad Ungulam vulnerati sunt, haec planta ad pulverem redigitur, pulvisque vulnere inspergitur; etiam hoc in morbo interne applicatur. (409) Planta florens ad corium parandum apta est, (410) et cum emplumento in officinis corioriarum adhiberi posset. Huius plantae decoctum, in chalybe candente, rigido atque inductili reddendo, laudatur. (411) Haec planta principium quoddam sui generis continet, quod nec in *Aethere Sulphur.*, nec in *Alcohole*, quidem in *Aqua* atque *Acet. Vin.* est solubile, quodque chartam succo *Lakmæ* coeruleo tinctam, rubro tingit colore. (412)

DODONAEUS dicit, huius plantae radicem, dentibus infixam, *Odontalgiam* demere, siccataque et contusam etiam inservire in *Tabe* (413): — etiam alicubi legi, infusum huius plantae cum fructu adhiberi posse, in *Hymothesi*.

A BRUGMANSIO haec planta inter herbas inutiles in pascuis refertur. DU MONT DE COURSET, (414) dicit, hanc plantam in hortis, ornamenti causa, colli. Haec planta continet succum lacteum, tam in radicibus, quam in foliis: — subamari est et adstringentis saporis, adhiberique potest tanquam sto-

(406) Cf. BURCHARD in Act. Upsal. 1742. RYDBECK, *Pandora Insectorum* in LINN. Amoen. Academ. Vol. V. p. 248. Flora Oeconomica o. c. p. 375. FORSKÄHL, *Hospita Insectorum* Flora in LINN. Amoen. Academ. Vol. III. p. 300. G. E. AVELIN, *Miracula Insectorum*, in LINN. Amoen. Academ. Vol. III. p. 328. JAQUES BREZ, *La Flore des Insectophiles*. 1791. p. 233. (407) Vid. LINNAEUS, *Philosophia Botanica* 1790. p. 275. (408) Vid. D. DE GORTER, *Bloemhorologie*, in *Verhandel. van het Batavisch Genootschap*, Dl. I. (409) Cf. Cl. I. KOPS, *Flora Batava* l. l. (410) Cf. BÖHMER, o. c. Th. II. S. 419. I. KOPS, l. c. (411) Vid. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. X. bl. 400. AGOSTI, *Tract. de Re Botanica* p. 257. BÖHMER, o. c. Th. II. S. 566. (412) Cf. SCHRADER, *Magazin der Gesellsch. Natur Freunde zu Berlin*. 1808. S. 236. Cetera principia hac in planta obvia hic etiam recensentur. (413) Vid. DODONAEUS o. c. bl. 1000. (414) Cf. DU MONT DE COURSET, o. c. Dl. IV. bl. 19.

machicum remedium, quem in finem a pauperibus, theae loco, bibitur. (415)
 Prioribus temporibus hæc planta adhibebatur in *Dysenteria*; *Hæmorrhagiis*,
Hæmliis, (externe nempe) *Scabie*, aliisque exanthematibus herpeticis (416);
 iam vero in Medicina non est in usu, licet probabilissime maximi fit momenti
 in nonnullis morbis, quia tam copiose fere ubique dispersa est.

XVIII.

ARCTIUM LAPPA.

Cl. XIX.

Syngenesia Aequalis.

Planta Composita.

RADIX, est Rhizomatoïdea, ramosa, fusiformis, integra, perpendicularis;
 spongiosa, carnosa, sublignosa, laevis, extus nigricans, intus albida.

CORMUS, Caulis, ramosus, lanuginosus, integer, sparsus divergens, tenax;
 flexilis, erectus, foliosus, inermis, unguatus, carnosus, inanis, plerum-
 que coloratus.

FOLIUM magnum, caulinum, cordatum, petiolatum, dentatum, reticulato-
 venosum atque nervosum, amplum, subundulatum, membranaceum, in
 superiore parte virido-fuscum, in inferiore parte albescens atque lanu-
 ginosum.

Petiolus unguatus, rubicundus, eglandulosus, laevis, subpubescens, brevior
 folio, carnosus, succulentus.

PEDUNCULUS, uniflorus, subungulatus, solitarius, axillaris, ebracteatus.

FLOS, compositus, capitatus, violacei coloris.

(415) Cf. KRAUSS, O. C. DL. III. bl. 15. (416) Vid. LINNAEUS *Materies Medica* p. 214.
 n°. 504. KRAUSS, l. l.

CALYX, communis, globosus, laevis, imbricatus: *squamis*, terminatis, desinentibus in aculeos subulatos, longos, apice reflexo-hamatos.

COROLLA, composita, tubulata, ligulata, uniformis: *Corollulis*, hermaphroditis, aequalibus.

Propria, monopetala, tubulata: *tubo* tenui, longissimo: *limbo*, ovato, quinquefido: *laciniis*, linearibus, aequalibus.

STAMINA, Filamenta, quinque, libera, capillaria, conniventia, brevissima, violacea.

Anthera, cylindracea, connata, tubulosa, quinquedentata, longitudine corollae.

PISTILLUM, Germen, oblongum, apice villoso, inferum.

Stylus, filiformis, terminalis, rectus, flaminibus longior.

Stigma, acutum, bifidum, revolutum.

FRUCTUS, Semina solitaria, verticaliter pyramidata, angulis duobus oppositis oblitteratis, extrorsum gibba aliquantulumque compressa.

Pappus, simplex, setoso-paleaceus, femine brevior.

BASIS, Receptaculum, paleaceum, planum, ficcum: *Paleis*, setaceis.

Haec planta biennis, in Provincia Groningana copiose occurrit, in locis lapidosis, rudibus ad aggeres, ubique in locis ruderatis, ad vias. Urbis moenia has plantas copiose producant, et quidem imprimis prope *der A-Poort*, *Steen-til-Poort*, *Joden Kerkhof* et *Galgendwingel*. Copiosissime insuper adest extra *Steen-til-Poort* ad viam, usque ad *Hoogebrug*, *Iulio* et *Augusto* floret.

Hanc plantam Belgae suo sermone dicunt: **KLISSSEN**, **KLADDEN**, **KLITTEN**, **GEMEENE KLISS**, **KLASSEN**, **KLADDEWORTEL**, **STARTOFFEN**, **DOKKEBLADEN**, **BERGKLITTEN** etc.

Haec planta a bovis caprisque non vero ab equis, ovibus, suisque edifur. (417) Cavendum praesertim est, ne oves ad hanc plantam accedant, quia earum lana ab ea corrumpitur (418). Nonnulli pastores, secundum **MATTUSCHKA**, nonnullas radices particulas confisfas, ovium pabulo immiscent, quando hae tussunt vel morbo pulmonico laborant. (419) Apibus parvi est momenti haec planta.

(417) **CR. HESSELOREN**, o. c. p. 256. (418) **Vld. Cl. KOPS**, Flora Batava. DI. III. Pl. XC.
(419) **MATTUSCHKA**, o. c. n°. 581.

MATTUSCHKA l. l. narrat, homines superstitiosos hanc radicem in domibus suis suspendere, putantes tonitruum eas non incensuras iri.

Radices tenellae, caulesque decorticati, coctique, *Asparagi* loco, adhiberi possunt vel etiam crudi cum sale ac pipere, (420) idque iam DODONAEI tempore in usu erat. (421)

PARMENTIERUS, secundum KOPSIUM l. l., e radice farinam acqui-
vit, REUSZIVSQUE narrat, optimum amyllum pulveremque ex hac radice
parari posse. (422) Ex hac planta, secundum BÖHMERUM, (423) charta sub-
viridis coloris parari potest.

Caules siccati, aequae ac *Nitr. Potasf.* in igne crepitant, nonnullisque in re-
gionibus usurpantur ad ignem alendum vel tanquam faces, uti narratur ab
HOUTTUINIO l. l. Ex X $\frac{1}{2}$ huius plantae, in analysi acquifivi $\frac{3}{4}$ I 3VI *Nitr.*
Potasf. — plura sunt principia hac in planta obvia, sed non tantum valent, ut
hac in commentatione enumerentur. Licet semina valde amara sint, a non-
nullis aviculis et quidem praesertim a *Fringilla Cardueli* valde expetuntur at-
que lubentissime devorantur, aucupibusque escae sunt.

Quando radices foliave destillantur, acidum in excipulo praebent li-
quorem. (424)

Si huius plantae radices cum paulo *Mur. Sodae* pinfuntur atque contun-
duntur, externe tum applicatae, secundum APULSIUM, optime inserviunt
contra morsum canis rabidi. (425) COLUMELLA affirmat, secundum eun-
dem scriptorem, eas, eodem modo externe applicatas, egregie inservire, contra
Viperarum morsum, ac multo cum fructu in *Scrophulis* colli applicari posse.
Radices subdulci, austero, aliquantum subamaro gaudent sapore, folia semen-
que amara sunt ac sine odore. In *Pharmacopoea Batava* haec planta, ob vi-
res medicas, iure, maxime necessariis annumeratur. Radix iam in *Medicina*
praesertim est in usu. Folia, verno tempore, dum sese explicant, egregia

(420) Cf. HIORTH, o. c. p. 93. KNOOP, o. c. bl. 365, *Flora Oeconomica*, o. c. p. 376.
IERLIN, Macell. Olitor. o. c. p. 122. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. Sr. X. bl. 453. Cf.
KOPS, l. c. HELMUTH, *Naturgeschichte* o. c. Th. VIII. S. 439. (421) Vid. REMBERTUS
DODONAEUS, o. c. bl. 48. (422) Vide REUSZ, *Untersuchung des Püders*. S. 84. (423) Cf.
BÖHMER, o. c. Th. II. S. 467. (424) Cf. HOUTTUIN, o. c. l. l. (425) Cf. DODONAE-
US, o. c. l. l.

gaudent vi resolvente. Radix maximi est momenti in variis cutis morbis atque in affectionibus rheumaticis. Adscribuntur ei praeterea diluentes, sanguinem alterantes, diureticae, sudorificaeque vires, adhibeturque in *Nephritide*, *Arthritide*, *Syphilitide*, *Oedemate* etc. Urinam albo tingit colore. Semina, quae plane negliguntur, sunt purgantia, diureticaque et, secundum KOPSIIUM, a nonnullis Medicis laudantur contra Calculum.

Ufurpatur fere Extractum huius plantae, quod interdum insignem continet *Nitr. Potasf.* quantitatem, uti ipse expertus sum.

Haec planta etiam cum successu in febribus malignis praescribi potest. — De usu Medico hic citato videantur sequentes auctores. (426)

XIX.

TANACETUM VULGARE.

Cl. XIX.

Syngenesia Superflua.

Planta Composita.

RADIX est Rhizomatoïdea, ramosissima, fusiformis, integra, perpendicularis, lignosa, fibrosa, laevis, fragilis, ferruginei coloris.

CORMUS, Caulis, ramosus, plerumque deliquescent, confertus, coarctatus, rigidus, fragilis, erectus, foliosus, inermis, fructificans, sublignosus, solidus, inanis, fistulosus, sulcatus, atropurpurei coloris.

FOLIUM, compositum, bipennatum, et quidem oppositum, incisum, ferratum, confertum, solutum, decurrens, membranaceum, petiolatum, erectum,

(426) IERLIN I. I. HOUTTUIN I. I. LINNAEUS Mat. Med. p. 215. n°. 507. KRAUSS O. C. DI. V. bl. 60. HELMUTH, I. I. BERGER, O. C. S. 275. DUMONT DE COURSET, O. C. DI. IV. p. 61. Cl. KOPS, I. C.

tum, laeve, opacum, prafini coloris. *Foliola*, five potius penna, sunt sesfilia, acuta, emarginata, inaequalia, ferrata, lineari-lanceolata.

Petiolus, communis, femiteres, eglandulosus, semiamplexicaulis, canaliculatus, venosus, sulcatus.

PEDUNCULUS, teres, solitarius, uniflorus; nitidus, terminalis, substriatus.

FLOS, compositus, corymbiferus, hermaphroditus.

CALYX, communis, hemisphaericus, imbricatus: *squamis*, acuminatis, compactis.

COROLLA, composita, tubulosa, convexa, radii obsoleti, 3 — fidi: *corollulae*, hermaphroditae, numerosae, tubulosae in disco. Foeminae nonnullae in radio.

Propria hermaphrodita, infundibuliformis: *limbo*, quinquefido, reflexo.

Feminea, trifida, introrsum profundius divisa.

STAMINA, hermaphrodita: *Filamenta*, quinque, libera, capillaria, brevissima, revoluta, aequalia.

Anthera, cylindracea, tubulosa, mutica, libera.

PISTILLUM, hermaphroditum: *Germen*, oblongum, parvum, superum, sesfile.

Stylus, filiformis, longitudine staminum, parum declinatus.

Stigma, bifidum, revolutum, obtusum.

Femineis, *Germen*, oblongum, sesfile. *Stylus*, simplex, incurvus, marcescens. *Stigmata*, duo, reflexa, obtusa.

FRUCTUS, Semina, solitaria, coronata, compressa, subreniformia, oblonga, plurima, atri coloris, in quibusdam nuda. *Pappus*, submarginatus.

BASIS, Receptaculum, convexum, nudum, siccum.

Floret *Iulio* et *Augusto*, pertinet ad plantas perennes, fitque altitudine quatuor plurimumve pedum. Plurimis in locis in Belgia crescit ubique, tam in locis argillofis, quam arenosis ad margines agrorum, vias, aggeres, fossas et sepes. Copiose invenitur pone *Sterrebosch*, in *Galgenberg*, in munimentis, et in hortis. Copiosissime invenitur ad viam *Groningæ* versus *Haren* atque *Harrender-Molen*, prope *Helpen*, in *Mickelhorst*, etc.

Haec planta, quae, secundum **CHARTHEUSERUM**, (427) ad nigro colore

(427) Vide **CARTHEUSER**, Wahrnehmungen zum Nutzen verschiedener Kunste S. 63.

tingendum adhibetur, in Belgia vocatur: GEMEENE REINEVAAREN, WURMKRUID, RYNVAAR, BOEREN WORMKRUID etc.

In *Flandria*, *Gallia* et *Brabandia* harum plantarum aliquot in foslas, in quibus linum maceratur, coniciuntur versus tempus macerandi, ex iisque eximuntur antequam linum in iis ponitur, dum aquae quandam fermentationem dant, quae argenteum subtilis lini colorem auget. (428)

Foliis viridi colore tingi potest (429), foliaque cum floribus luteum dant subfuscum liquorem succumve, in quo lana cum *Bismutho* praeparata, initio, Sulphureo, denique vero fusco tingitur colore. (430)

In officina coriaria magni est momenti, quia cum fructu usurpari potest, secundum BAUTSCHIIUM l. l. BERGERUMQUE o. c. f. 197.

Folia tenella in placentis ex ovis et farina gratissimum efficiunt ferculum. (431) Secundum GMELINUM (432) et HELMUTHIUM (433), humuli loco, in cerevisia coquenda a nonnullis adhibetur. Singulari vi, carnem demortuorumque cadavera a putredine conservanti, praedita esse videtur (434); ultimus scriptor dicit, *Elfdalenses*, hunc in finem hanc plantam adhiberi. Hanc etiam ob causam quam maxime commendatur huius plantae cultura in coemiteriis, uti videre est apud Doct. VAN ROHR, (435) ad purificandum aërem atmosphaericum, qui talibus in locis saepe effluviis putridis atque nocivis inquinatus est.

Folia seminaque *Cimices*, *Pulicesque* pellunt, uti affirmat REUSSELIUS cit. apud CL. KOPSIUM, l. l. atque HELMUTHIUM. (436) BARKHEIUS contra glareae dispersiones laudat hanc plantam.

Viatoris lassitudo demitur hac herba sub pileo ponenda. (437)

(428) Cf. CL. KOPS, *Flora Batava* Dl. III. Pl. XXI. (429) Cf. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. X. bl. 572. IOLYCLERC, o. c. Tom. V. p. 9. DAMBOURNEY, o. c. S. 276. BERGER, o. c. S. 177. BÖHMER, o. c. Th. II. S. 260. CL. KOPS, l. l. HELMUTH, *Naturgeschichte* Th. VIII. S. 456. (430) Cf. DAMBOURNEY, l. l. (431) Vid. DODONAEUS, o. c. bl. 47. HORTH o. c. p. 94. GUNNER, *Flora Norvegica* n°. 504. IOLYCLERC, o. c. l. l. (432) Cf. L. G. GMELIN, *Flor. Sibirica*, Tom. II. p. 133. (433) HELMUTH, o. c. S. 456. (434) Vid. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. X. bl. 572. HELMUTH, o. c. l. l. *Flora Oeconom.* p. 376. (435) Vid. I. B. VAN ROHR, *Godleerend Plantkunde* o. c. bl. 218. (436) Vid. HELMUTH l. l. (437) Cf. MATTUSCHKA, o. c. n°. 600.

Inter omnes plantas in patria nostra sponte provenientes haecce in combustione maximam dat Alkali quantitatem, qua re in Oeconomia magni est momenti.

CHAPTALIUS l. l. ex X ℥ cineris III ℥ et V $\frac{3}{4}$ Alkali puri acquifivit, ergo huius plantae cinis plus Alkali, quam tertiam ponderis partem continet. Praeclari KIRWANI experimenta (438) id etiam demonstrarunt. Experimenta WIEGLEBIANA plane ab iis differunt: — acquifivit nempe ex $\frac{3}{4}$ XIV huius plantae ficcatae in combustione $\frac{3}{4}$ I et $\frac{3}{4}$ VI cineris, quod in elixivatione atque evaporatione tantummodo $\frac{3}{4}$ I. $\frac{3}{4}$ II atque gr. VI salis praebat, quod pro maxima parte constabat ex *Mur. Potasf.* vel *Sal. Digest. Syhvi* et *Sulph. Potasf.* (459)

Flores huius plantae Apibus parvi tantummodo sunt momenti, sed boves ovesque hanc plantam edunt, equi vero, caprae suësque eam e contrario negligunt atque recusant. (440) BERGERUS contra dicit, hanc plantam bovibus pernociam esse neque ab iis devorari (441): — BECKMANNUS (442) eam etiam plantis, quae virides usurpatae pecoribus nocent, vel lac butyrumque ingratum reddant, annumerat. Ornamenti causa in hortis colitur, (443) atque HELMUTHIUS o. c. Th. VIII. S. 456. porro de usu Oeconomico sequentia dicit: „*Die steifen stengel pflagen die Schlächter zu Wurststücken zu gebrauchen.*”

Tota planta penetrante, forti, non vero grato odore et nauseoso acri sapore gaudet. (444) Irritanti, pellenti, carminativa, antiseptica, stomachica, sudorifera, antihelminthica, diuretica, et emmenagoga gaudet vi. (445) In febribus intermittentibus, in foeminarum morbis nervosis, in hydropia, cachexia etc. egregie inservit. In doloribus arthriticis atque intestinorum podagra huius cum vino albo calido infusum tanquam salubre a nonnullis laudatur. (446)

(438) Cf. RICH KIRWANS, Versuch über zum Bleichen dienlichen Alkal. Substanzen, in Phys. und Chemische Schriften. B. IV. S. 85. — (439) Vide WIEGLEB, Chem. Versuch. über die Alkal. Salze, Berlin und Stettin bei Nicolai 1774. p. 97. (440) Cf. BESSLEREN, o. c. p. 256. POLYCLERC l. l. (441) Vid. BERGER, o. c. S. 208. (442) BECKMANN, cit. apud KOPPELUM, l. l. (443) Cf. DU MONT DE COURSET, o. c. Tom. IV. p. 197. (444) Cf. LINNAEUS, Mat. Med. p. 218. n°. 514. KRAUSS, o. c. Dl. IV. bl. 9. (445) Cf. LINNAEUS, Mat. Medica, l. c. KRAUSS, l. l. KOPPELUM, l. l. (446) Vid. KRAUSS, l. l. KOPPELUM, l. l.

Flores semenque ad pulverem redactum, tam apud rusticos, quam apud urbanos in lumbricis adhibentur (447) maximaeque sunt utilitatis. Cl. nostras VAN DOEVEREN (448) sequentia dicit: „*Vermibus saepe laborantes Nestrates, in Tanaceto, lastissime in solo nostro crescente, suum inveniunt remedium*” et Doctiss. SCOPOLI hac de re dicit: „*Eandem fere quam Scordium virtutem possidet Balsamicam roborantem et adeo antihelminthicam, ut pro specifico ad lumbricos adhibeatur.*” (449)

Foeminae in *Scothia* et *Westrobothnia* hanc ante partum adhibent. (450) In *Pharmacopoea* nostra *Batava* haec planta numeratur inter plantas usuales; Doct. GEISWEIT VAN DER NETTEN (451) dicit, equos non a morbo; Belg. sic dicto *Droes*, affici, si bis per hebdomadem, matutino tempore, II m. p. huius herbae, aut recentis aut flocatae, utuntur.

XX.

TUSSILAGO FARFARA.

Cl. XIX.

Syngenesia Superflua.

Planta Composita.

RADIX, est Rhizomatoidea, sublignosa, integra, perpendicularis, fusiformis, irregularis, fibrosa, ramosa, squamosa atque lanuginosa, tenax, capillaris, saporis subacris cum levi lentore, odoris nullius.

(447) Vid. Cl. I. KOPS, l. c. (448) Cf. G. VAN DOEVEREN; Sermo Academ. De Sanitat. Groning. Praesid. ex urbis naturali Histor. derivandis in 4to. Gron. 1770. p. 37. (449) Cf. SCOPOLI, Flora Carniolica, o. c. p. 364. Cf. etiam hac de re Cl. THEUSSINK in Servand. Civib. o. c. bl. 115. A. F. HECKERS Practische Arzneymittel lehre, 2° Aufl. Th. I. S. 225 et 226. 1819. (450) Vid. DODONAEUS, o. c. l. l. Flora Oeconomica, o. c. p. 376. LINNAEUS, Flora Lapponica n°. 295. (451) Vid. C. A. GEISWEIT VAN DER NETTEN, Algem. Samenstel der Militaire pligten, kundigheden etc. 1803. bl. 122.

FOLIUM, simplex, radicale, subcordatum, circularium fere, angulatum, denticulatum, petiolatum, subtus album et lanosum, reticulato-venosum nervosumque, opacum, superne viride, membranaceum, patens.

Petiolus, subglandulosus, semiteres, nitidus, laevis, carnosus, canaliculatus; striatus, succulentus, longior folio.

SCAPUS uniflorus, imbricatus sive squamosus, ante folia erumpens, radicalis; subfistulosus, carnosus, subnudus.

FLOS, compositus, hermaphroditus, corymbiferus.

CALYX, communis, cylindraceus: *squamis*, lanceolato-linearibus (15 vel 20), aequalibus, discum aequantibus, submembranaceis.

COROLLA, composita, varia, infundibuliformis. *Corollulae*, in aliis hermaphroditae, tubulosae omnes, vel tantum in disco. *Femineae* aliis nullae, aliis ligulae seu edentulae. *Propria*, hermaphrodita, infundibuliformis: *limbo*, quinquesido (vel quadrisido), acuto, reflexo, calyce longior. *Feminea*, nulla, aut ligulata, angustissima, integra, calyce longior.

STAMINA, hermaphroditis: *Filamenta* quinque, capillaria, conniventia, aequalia, brevissima, libera.

Anthera, cylindracea, connata, tubulosa.

PISTILLUM hermaphroditum, Germen, breve.

Stylus, filiformis, terminalis, rectus, marcescens, longior staminibus.

Stigma, crassiusculum, revolutum, acutum.

Femineis, Germen, breve.

Stylus, filiformis, longitudine hermaphroditi.

Stigma, bifidum, crassiusculum revolutumque.

FRUCTUS, Semina hermaphroditis solitaria, oblonga, plurima, libera, linearia, compressa, scabra a superiore parte, brunneique coloris.

Pappus, simplex, pilosus, sessilis, stipitatus.

BASIS, Receptaculum, nudum, ficcum, spongiosum.

Floret *Marte* et *Aprili*, sit altitudine fere semipedali pertinetque inter plantas perennes. Habitat plurimum in solo argilloso, in agris et campis, ad aggeres fossasque. Copiosissime invenitur circa *het Ruige Zand*, *Vierhuizen*, *Benrum*, *Winfum*, *Westernland*, *Baſto* et *Rasquert*, *Warffum*, *Onderdendam*, *Usquert*, *Rottum*, similibusque locis argillofis.

Haec planta, agricolae tam noxia, in Belgia fere vocatur: **PONSAGTIC**

HOEFBLAD, PAARDENKLAUW, HOEFBLAD, STINKBLAD, HOEVENBLADEN, www.libtool.com.cn PAARDE-HOEF et QUIRYN'S KRUID.

Est semper soli argilloſi ſimulque aquoſi indicium (452) inque pratis herba inutilis est ac pernicioſa, (453) quia magna illius folia vegetabilia, in prima ſua eruptione, ſuffocant ſive ſupprimunt et radices multum loci alimentique aliis adimunt. Hanc ob noxiam proprietatem in agris, varia inſtituerunt experimenta ad hanc plantam faſti modo eruendam, ſine agri vel frumenti impoſiti damno. Varii ſcriptores varia dederunt remedia atque methodos (454) non vero aequae bonae, ſive quod conſilio non ſatisfaciunt, ſive quod perfectu difficilia ſunt. VOSSIVS l. l. inquit: „*Aan de Aſche alleen is het voorrecht toegeſtaan, om over dit onkruid te zegepraalen. Dit gaat vast, de proeven zijn te dikwijls genomen, en door eene uitkomst, die boven verwagting gelukkig was, te ſterk bevestigd dan dat aan de waarheid hiervan met eenige reden zou mogen getwijfeld worden.*” HALIUS dicit; id fieri poſſe ope ſolutionis *Salphatis Ferri*: „*ea enim hanc plantam necat; hic vero magna etiam est difficultas, quia dicit Tom IV. pag. 49. „a small quantity of salt of iron, dissolved in water and mixed with vegetable mould, destroyed the plants, which were sown in it.*” Omnes enim plantae, quibus haec *Sulphatis Ferri* humique mixtio inſpergitur, ſimul morientur; itaque facili negotio intelligitur, hoc remedium eſſe reiiciendum. BERGERUS dicit, de huius plantae extirpatione ſequentia. „*Die Wurzeln derſelben gehen ſehr tief, und die Ausrottung dieſer auf Feldern ſo ſchadlichen Pflanze kann nicht anders als durch ein paar ſchuh tiefes Rajolen, oder durch ganzliche Hinwegſchaffung der Naſe, und Trockenlegung des Landes bewirkt werden.*” Etiam videmus hoc remedium vel methodum multis difficultatibus laborare, difficileque perfectu eſſe; ſperandum igitur est, fore ut melius, facilius ac minus pretioſum remedium inveniatur. Lixivium in *Boracia* Pa-

(452) Cf. BERGER, O. C. S. 214. (453) Vld. Cl. R. KOPS, *Flora Batava*, Dl. I. Pl. XL. BERGER, O. C. (454) Cf. MALL'S *Præct. Feldwirthſchaft*, B. III. S. 16. *Verhandeligen Uitgegeven door den Oeconomischen Tak van de Holl. Maatſch. v. Wetensch. te Haarlem* Dl. I. n°. XIV. An 1790. A. VOS, 2de Antwoord over het gebruik der Hout en Turfaſche in Verhand. Uitgegeven door de Maatſchappij van Landb. te Amſterdam Dl. I. bl. 107. § 6. — HALE, *Complet Body of husbandry* Tom. IV. p. 59. BERGER, O. C. S. 203. pluresque alii.

bricis collectum, etiam laudatur tanquam remedium contra hanc plantam, sed mihi videtur hanc methodum etiam variis difficultatibus laborare. Varii affirmant, nihil melius esse ad hanc plantam extinguendam vel necandam quam convelationem talis agri cum stramine, durante aliquot temporis spatio, ut tali modo plantae suffocentur: experientia vero iam docuit, hancce methodum non procedere sed folia post aliquot dies sese denuo explicare atque evolvere. (†)

Haec planta praesertim a bovis, capris ovibusque expetitur, interdum tamen etiam ab equis saibusque. (455) MUNNICKSUS contra dicit, hanc plantam a bovis equisque recusari; et ab ovibus saibusque interdum comedi, interdum vero etiam recusari. (456) (§§) GMELINUS dicit, flores Apibus maximi esse momenti eosque diligenter ab iis visitari; (457) dicit etiam hos in loco, folia tanquam cibum hominibus parari atque consumi posse. Folia ficcata atque praeparata *Tabaci* loco adhiberi possunt, quod contra *Asthma* laudatur (458) et iam DODONAEUS tempore notum erat. (459) KOPSUS tamen. l. l. dicit, experimenta sua contrarium docuisse, eaque hunc in finem non inserviri posse. (*) Radices Flaminum ripas contra aquae impetum conservant. (460) Ex radice infimaeque foliorum partis materia lanacea acquiri potest, quae aequae ac fomes facile incenditur, huiusque loco usurpari potest. (461) KOPSUS l. l. dicit, hac de re etiam sermonem esse apud

(†) Unus e praecipuis atque peritisimis nostris agricolis mihi communicavit, optimum huius stirpis extirpationis modum esse, emersionem florum, tempore florendi, quod per aliquot annos quoque vere repeti debet. (455) Vid. HESSELGREN o. c. p. 256. Cl. I. KOPS, l. l. (456) Vid. I. MUNNICKS, Nederlands verbeterde Land- en Akkerbouw, Dl. I. bl. 183. (§§) *Expertissimus agricola* G. VANDER LEY mihi narravit, se expertum fuisse, hancce plantam pessimum pabulum esse pecoribus, quia eius consumptione, aut valde macescunt, aut plane post aliquod temporis spatium morte afficiuntur. (457) Cf. GMELIN, Abhandl. v. d. Arten des Unkrauts etc. o. c. S. 113. (458) Cf. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. X. bl. 634. GMELIN l. c. IOLYCLERC o. c. Tom. V. p. 81. KRAUSS, o. c. Dl. I. bl. 66. HELMUTH, Naturgeschichte o. c. Th. VIII. S. 463. (459) Vid. R. DODONAEUS; o. c. bl. 943. Id etiam iam recensetur apud HIPPOCRATEM, PLINIUM, CLUSIUM, DIOSCORIDEM, GALENUM, LOBELIUM pluresque alios. (*) *Tempora belli sub imperio NAPOLEONTIS* tamen hac in urbe *Pharmacopola* quidam fuit, qui hac planta usus erat in praeparanda specie quadam, ad fumandum *Tabaci* loco, et quidem magno cum emolumento, quia multum vendebat et speratum habebat effectum. (460) Cf. Cl. KOPS, l. l. (461) Cf. DODONAEUS o. c. bl. 944. MATTUSCHKA o. c. n°. 612. GMELIN l. l. MURRAY, Appar.

LINNAEUM Flor. Suecica, non tamen aliquid hac de re apud eum inveni. *Haecce lanugo* sese ostendit in radice, appropinquante hieme, quando pro usu colligi ac praeparari debet: — praeparandi modus praesertim a DODONAEI l. I. ac HELMUTHIO o. c. Th. VIII. S. 463. describitur. Facile fieri posset, hancce lanuginem etiam praeparari posse ad ellychnia lampadum taliasque res.

Secundum BÖHMERUM, o. c. Th. I. S. 727. cineris lixivium Alcalico sapore non gaudet neque violarum syrupus mutationem affert, ita ut dicat, id nulum Alcalicum sal liberum continere, quidem *Sulph. Potasf.* et *Mur. Potasf.* Haec omnia confirmantur ab WIEGLEBIO; (462) expertus enim est I $\frac{1}{2}$ huius herbae in combustionem $\frac{3}{4}$ cineris dare et hancce cinerem $\frac{3}{4}$ *Sulph. Potasf.* et $\frac{3}{4}$ *Mur. Potasf.* atque nullo signo Alcalico.

Tota planta amaro ingrato gaudet sapore, omnes eius partes sunt mucilaginosae, folia vero imprimis hanc proprietatem possident.

In Medicina ea iam plane fere non est in usu, licet salubres ei adscribantur effectus atque in Pharmacopoea recensatur. Qui de eius usu viribusque in *Medicina*, tam priorum, quam posteriorum temporum aliquid videre cupit, adeat subsequentes auctores. (463)

In consideranda hac planta iure dicere possumus: „*Ignorantia facit, ut saepe nesciamus, ad quodnam utilis sit res quaedam, sed ideo impium sane est, dicere Creatorem fecisse quidquam frustra, quum omnia bona sunt, quae creavit.*” (464)

Medicam? Vol. I. pag. 141. Leipziger Oekonom. Gesellsch. Michaelmesse 1789. S. 93. HELMUTH, o. c. S. 463. BÖHMER, o. c. Th. II. S. 485. CL. KOPS, l. I. (462) Cf. WIEGLEB, Chem. Versuch. über die Alkal. Salze Berlin und Stettin bei Nicol. 1774. S. 80. — Vid. etiam VOGEL, Institut. Chem. Weimar 1775. § 593. (463) DODONAEUS, l. I. BAGLIVIVUS, Operum p. 35. HOUTTUIN, l. I. LINNAEUS, Mat. Med. p. 222. n°. 524. MURRAY, Appar. Medicam. Vol. I. p. 140. — BERGER, o. c. S. 279. HELMUTH, l. I. IAHN, Mater. Medica Th. II. S. 633. — Th. I. S. 788. DUMONT DE COURSET, o. c. Tom. IV. p. 148. KRAUSS, o. c. GMELIN, l. c. KOPS l. c. A. F. HECKERS, Pract. Arzneimittellehre ade Aufl. 1819. Th. I. S. 199. pluresque alii. (464) Genes. I. vs. 31.

www.libtool.com.cn

XXI.

ARNICA MONTANA.

Cl. XIX.

*Syngenesia Superflua:**Planta Composita:*

RADIX est Rhizomatoïdea, subramosa, integra, vermicularis, lignosa, repens, fibrillata, irregularis, aromatica, nigri coloris.

CORMUS, Caulis, erectus, subramosus, integer, triflorus, dichotomus, ramis oppositis, deflexis, flexilibus, aculeatus, sive potius muricatus, fructificans, teres, enodus, herbaceus, inanis.

FOLIUM, ovatum, integrum, nervosum, sessile, simplex, patens, glabrum, opacum, laeve, lineatum, planum, foliis caulinis, sive geminis oppositis et semiamplexicaulibus.

PEDUNCULUS, solitarius, teres, uniflorus, substulosus sive inanis, hirsutus.

FLOS, compositus, corymbiferus, hermaphroditus.

CALYX, cylindraceus, communis, imbricatus, radio corollae brevior: *foliolis*, lanceolatis, aequalibus, erectis, longitudine calycis.

COROLLA, composita, radiata, magnitudine 2 poll. in diametro. *Corollulas*, hermaphroditae in disco, numerosissimae. *Femineae* in radio circiter 20.

Propria, hermaphroditi, tubulosa, erecta, quinquefida, aequalis. *Femineae*, lanceolata, longissima, tridentata, patens.

STAMINA, hermaphroditis. Filamenta, quinque, aequalia, brevissima, corollae imposita.

Anthera, cylindrica, plana, ab infima parte operculo clausa, ex quo pollen effunditur.

Femineis: Filamenta, quinque, subulata, erecta.

Antherae, nullae.

PISTILLUM, hermaphroditis. Germen; oblongum, superum, sessile:

Stylus, simplex, subulatus, persistens, longitudine flaminum atque vitellini coloris.

Stigma, bifidum, acutum; plumosum.

FRUCTUS, Semina hermaphroditis, solitaria, villosa, oblonga, libera, atri coloris. *Pappus*, capillaris, longus, sessilis.

BASIS, Receptaculum, nudum, planum, fœcum.

Haec planta perennis, quae floret *Iulio* et *Augusto*, altitudinem acquirit fere pedalem. Praesertim occurrit in montibus, collibus, pratis et in locis desertis, silvaticis per totam pene Belgiam, in Provincia Groningana praesertim invenitur prope *Haren* et *Harender-Molen* in ericeto, prope *Peise*, *Noordlaren*, *Roderwolde* et *Helpen* in *Glimmen* et *Mickelhorst*.

In patria nostra, praesertim vero in Septentrionali eius parte, fere vocatur: **WOLVERLEY**, **GROOT LUCIAANKRUID**, **VAL-KRUID**, **WOUD-KRUID**, **SCORPIOEN-KRUID**, **HEILIGE VROUWENKRUID** etc.

Secundum **MUNNIKSIUM** l. l. haec planta non ab equis bovisque, sed quidem a capris et interdum etiam a suis devoratur. Apes eius flores aureos saepissime examinant, quia insignem dant mellis quantitatem. Flores per totam diem solem sequuntur. Haec planta a **BÖHNERO** (465) laudatur, ad Potasam parandam: dicit, huius plantae $\frac{3}{4}$ IV dare $\frac{3}{4}$ III cineris et hunc cinerem $\frac{3}{4}$ I gr. VIII Alkali. Experientia mihi probavit, $\frac{3}{4}$ VIII huius plantae siccatæ in combustionem praebere $\frac{3}{4}$ VI et $\frac{3}{4}$ V cineris et hunc cinerem in elixivatione atque evaporatione $\frac{3}{4}$ *Mur. Potasf.* $\frac{3}{4}$ II *Sulph. Potasf.* et $\frac{3}{4}$ VII Alkali dare; radix vero plus quam folia praebet Alkali. Doct. **WIEGLEBIUS** (466) acquisivit ex $\frac{3}{4}$ IV huius plantae, $\frac{3}{4}$ III cineris, quod in elixivatione $\frac{3}{4}$ I et gr. IV Alkali atque gr. VIII *Sulph. Potasf.* producebat. Idem auctor expertus est, $\frac{3}{4}$ VIII huius plantae in analysi $\frac{3}{4}$ I principii cuiusdam resinosi dare. Haec planta multis experimentis examinationibusque Chemicis subiecta fuit, per quae patuit, vires plurimum in solidis acrisque partibus positas es-

(465) Cf. **BÖHNER**, O. C. Th. I. S. 726. (466) Vide **WIEGLEB**, O. C. S. 93, 147.

se. NEUMANNUS et CARTHEUSERUS inprimis hac re occupati fuerunt. Doct. WEBER (467) in analysi huius plantae acquisivit VI p. principii extractivi cum salibus aceticis admixti, III p. refinae, principii cuiusdam vegetabilis proprii VII p., substantiae fibrosae XXIV partes. In analysi huius plantae florum acquisivit Doct. WIEGLEBIUS (468) principium resinofum sui generis, quod non in aqua erat solubile, sed statim quasi *Thereb. Comm.* ad fundum vasis praecipitabatur. (§) Cl. BOUILLON LA GRANGE, (469) qui etiam analysin huius plantae instituit, confirmat, hanc plantam praeter iam dicta principia, continere *Acidum Gallacicum*, salia *Alcalina* atque *Calcaria* et *Terram Siliceam*. Certe magni est momenti, ut flores huius plantae pro usu medico prudenter et accurate colligantur a Pharmacopolis, quia quam maxime differunt, quod ad naturam, si ab insectis laedantur, (*) quod dilucide ostenditur apud Doct. MERCIER. Doct. WEBER, MARTINI, DU BLANC pluresque alii, hanc plantam etiam analysi Chemicæ subiecerunt, cuius eventus pro maxima parte videri potest apud Cl. HECKERUM *Pract. Arzneimittellehre* 1819. Th. I. S. 545. —

Cum haec planta errhinam possideat vim proprietatemque, prioribus temporibus a ruricolis *Pulveris* (Snuff Tabak) loco in gravedine usurpabatur. (470) Folia etiam nonnullis in locis *Tabaci* loco adhibentur, uti varii confirmant auctores, (471) id vero praesertim apud *Thaïmouniensis* locum habere videtur.

Secundum ALLIONIUM, *Alpium* incolae, tam foliis, quam radice *Tabaci Pulverisque* loco adhibent: (472) et quia planta haecce *Tabaci* loco adhibe-

(467) Cf. Apoth. WENER in TROMMSDORFFS Journal Bd. XVIII. St. II. S. 153. an. 1809. (468) Vide WIEGLEB, Taschenbuch für Scheidekunst, und Apoth. an. 1781. (§) Doct. MERCIER, qui etiam analysin huius plantae communicavit in *Annales de Chimie* Tom. LXXVII p. 137. dicit, principium hocce resinofum originem suam debere laesioni insectorum, quia hocce principium non obvium est iis in floribus, qui non laesi sunt. Hocce opusculum Eruditiss. MERCIER in linguam Germanicam translatus est a Cl. LOHN et prostat in *Deutsches Jahrbuch für Pharmacie Berlin* 1815. *Erster Band* S. 218—241. (469) Vide *Annales de Chimie* Tom. LV. p. 36. (*) Insecta, quae hanc mutationem efficiunt, vocantur *Atherices maculati*. (Germ. *Melgen*). (470) Cf. Nat. Gen. en Huisshoudkundig Kabinet, Dl. I. bl. 298. (471) Cf. LINNAEUS, Flor. Suecica p. 246. n°. 685. SAUSSURE, Reife durch die Alpen Th. III. S. 204. Nat. Gen. en Huisshoudk. Kabinet, Dl. I. bl. 296. BÖHMER, o. c. Th. II. S. 539. (472) Vide ALLIONI, Flor. Pedemont. B. I. p. 204.

tur atque cum successu hac in re usurpari potest, in *Lotharingia* vocata fuit, *Tabac de Voges*. (473)

Decoctum florum animalium crines luteo tingit colore, alii vero dicunt, hoc decoctum cum Potassa misceri debere. (474)

CAMERARIUS hanc plantam laudavit, quando suspicantur, pecora aliquid venenum adsumsisse, (475) PANCIVIVS vero, quando pecora edere recusant, et CASPARUS HOFFMANNUS hanc plantam contra pecorum pestilentiam laudavit. Doct. NUMAN, (476) infusum huius plantae florum quam maxime laudat in affectionibus rheumaticis equorum (B. BRVANGENHEID.) GMELINUS dicit, hanc plantam optime ac facillime extirpari posse cum pectine, apud REICHARTUM depicto ac descripto. (477)

Licet magnae multaeque mutationes in *Medicina* novissimis temporibus acciderint, haec planta tamen, a prioribus inde temporibus iam usitata, etiamnum in usu est. Huius plantae, tam radices, quam folia, amaro, acri atque ingrato gaudent sapore, omnes eius partes, acri, forti, penetrante, gaudent, odore. Habet vim resolventem, vulnerariam, diureticam, errhinam, emeticam, repellentem, narcoticam, emmenagogam et nervinam. (478) In omnibus talibus morbis, in quibus talia medicamenta requiruntur, cum fructu praescribi atque adhiberi potest: iure vero KRAUSSIVS (479) dicit: — „door een voorzichtig Geneesheer ter rechter tijd gebruikt.” GAERTNER (*) post florum *Arnicae* usum, in urina roseum vidit sedimentum.

GORTERUS, in *Flora Belgica* p. 224. N°. 695. narrat, ruricolae folia herbae in cerevisia coquere et sic adhibere contra vulnerationes internas. Egregie eam inservire ad extravasata contusionesque medenda, dilucidissime probat casus a SCOPOLI narratus, quem hic apponere mihi liceat: „Post lapsum aut contusionem ad resolvendos humores extra vasa effusos, speci-

(473) Vid. *Journal Oeconomique Decemb.* 1755. (474) Cf. *Nat. en Huishoudk. Kabinet* Dl. L bl. 312. (475) Vid. *Nat. Gen. en Huishoudkundig Kabinet*, l. c. (476) Vid. A. NUMAN, *Handb. der Genees- en Verloskunde van het Vee* 1819. bl. 191. (477) Vid. REICHART, *Land- und Garten Schatz*. Th. III. S. 1. (478) Cf. LINNAEUS, *Mat. Med.* p. 224. n°. 529. HOUTTUIN o. c. Dl. II. St. X. bl. 710. SCOPOLI, *Flora Carniolica* p. 377. BERGER o. c. S. 280. IAHN *Mat. Medika.* DU MONT DE COURSET, o. c. Tom. IV. p. 170. HECKER, *Pract. Arzneimittelehre*. (479) Vide KRAUSS, o. c. Dl. L bl. 31. (*) Cf. REIL'S *Archiv.* B. II. S. 176.

„ficam prorsus vim exercet. Eam plus centies sum expertus, postquam se-
 „quens mihi casus occurrit. An. 1754 cum patrias Tyrolensium alpes in
 „valle Flemmarum cum Chirurgo peragrarem, labitur ille inter deiectos
 „arborum truncos, sibi que tibiam contusit adeo, ut in vicinum tugurium
 „aegerrime reperit. Nulla tunc erant ad manus Pharmaca: hinc Arni-
 „cae folia trita unice apposui, eo effectum, ut dolore et tumore penitus inde
 „sedato, iter in alias Alpes, sequenti die prosequi licuerit.” (†)

Qui plura de usu Medico scire cupit, adeat librum, cui titulus est *Natuur-
 Genees en Huishoudhondig Kabinet* Dl. I. bl. 194—354. IAHN in *Mate-
 ries Medica*, HECKER, *Practische Arzneimittellehre* 2de Aufl. 1819. Th. I.
 S. 545—552. pluresque alii.

XXII.

ORCHIS MORIO.

Cl. XX.

Gynandria Monogynia.

Planta Orchidea.

RADIX est bulbosa, integra, subrotunda aut potius ovato-oblonga, carno-
 sa, ponderosa, farinosa, simplex, diaphana, testiculata, geminata, indivi-
 sa, e subfusco cinerea.

CORMUS, Caulis, simplicissimus, integer, flexilis, tenax, adscendens, strictus,
 foliosus, inermis, fructificans, teres, saepissime coloratus.

(†) Ante quatuor fere annos bis huius plantae usum vidi in muliere gangraena aegrotante cum
 amictis, atque expertis. nostrate Chirurgo F. L. TER BORGH eo effectum, quod mulier plane ac cito
 sanaretur. Adhibebatur pulvis radiceis, cum melle mixtus atque externe applicatus. Quisque facile in-
 telligit usum huius plantae in gangraena passiva tantummodo adhibendum esse, sed non in gangraena ac-
 tiva vel acuta, quia tunc certissime noxios effectus produceret.

FOLIUM, simplex, sessile, subamplexicaule, plicatum, subundulatum, lanceolatum, canaliculatum, integerrimum, subvenosum, transversum rugosum, liliaceis simile, membranaceum.

INFLORESCENTIA, Spica, interrupta; cylindrica; foliosa; simplex, terminalis, foliis similibus foliis caulinis sed minoribus magnitudine.

Pedunculus, uniflorus, axillaris, minimus, teres, violacei coloris.

FLOS, simplex, hermaphroditis.

CALYX, Spathae vagae. *Spadix*, simplex: *Perianthium* nullum.

COROLLA, pentapetala, tria exteriora, duo interiora, sursum conniventia in galeam, coloris sanguineo-violacei.

NECTARIUM, monophyllum, post florem, a latere inferiore inter divisuram petalorum receptaculo affixum: labio superiore, erecto, brevissimo: labio inferiore, magno, patente, lato. Tubo postice corniformi, nutante.

STAMINA, Filamenta duo tenuissima, subulata; brevissima, pistillo infidentia, libera.

Antherae, obovatae; muticae, erectae; subcoalitae; tectae duplicatura biloculari labii superioris nectarii, terminales, adnatae.

PISTILLUM Germen, oblongum, contortum, inferum, sessile.

Stylus adnatus labio superiori nectarii, brevissimus.

Stigma, compresum, obtusum, oblongum.

FRUCTUS, Capsula, oblonga, unilocularis, tricarinata, trivalvis, sub carinis trifariam dehiscens, apice et basi cohaerens.

Semina, numerosa, minima, compresca, scobiformia.

BASIS, Receptaculum, nudum, planum, proprium, ficcum.

Crescit in silvis paludosis, in pratis humidis, in desertis et pascuis, altitudine fere pedali, floret *Iunio*, pertinetque inter plantas perennes. Copiose invenitur extra *Groningam* in pascuis humidis ad *Horendsfche-Diep*, inter *Paterwolde* et *Groningam*, in *Ommelander-Dyk*, prope *Helpen*, in *Mickelhorst*, prope *de Waterhuizen* et extra *der A-Poort*.

Haec planta, quae ob maximam suam pulchritudinem, colorem multifarium, gratumque odorem florum in hortis nostris, non raro, ornamentum causa, colitur, in *Belgia* vocatur: **STANDELKRUID**, **HARLEKYN STANDELKRUID**, **KULLETTJENSKRUID**, **ZOTSKAP**, **JUFFERS TROOST**, **VOIG MIJ NA** etc.

Secundum GORTERUM, (480) ultimum hoc nomen praefertim in Provincia Groningana ulurpatur. Secundum MUNNIXIUM, (481) a bovis et interdum etiam ab ovibus devoratur, ab equis vero suisque negligitur. HESSELGRENIIUS affirmat, lubenter a capris devorari. (482) Apes flores diligenter expetunt.

Quia radix permultas mucilaginosas ac farinosas continet partes, cito ad fermentationem vinosam posteaque acidam tranfit, (quando nempe aqua mixta est): etiam in Aceto praeparando adhiberi posset. (483) Propria vidi experientia, certam huius radice quantitatē pulverisatam et cum aqua coctam, cito ad fermentationem vinosam tranfire, atque in destillatione spiritum dare: VI ℥ radice bene pulverisatæ miscui cum 3 IV *Uvae Pascae* et XL ℥ aquae, dein sic per 20 minuta coxi et tum calido loco ad fermentationem seposui, ubi caloris gradus circiter 18° REAUM. erat, antea additis 3 Iβ fermenti. Cito haec massa mucilaginosa ad fermentationem vinosam tranfibat, quamque, postquam aliquamdiu duraverat, destillavi, quando praebebat 3 XI spir. 10 gr. Haec fermentatio vinosa non diu durat, sed iam cito ad fermentationem acidam five acetosam tranfit. Ex hac radice amyllum non parari potest, saltem mihi non contigit: certe credo; magnam mucilaginis quantitatē, quam haec radix continet, huius rei causam esse. Quando 3 I bene pulverisata per 8 minuta cum 3 XII purae aquae pluvialis coquitur, liquorem acquirimus mucilaginosum, foeminis optime inservientem, salivae loco, in nendo. Credo; hanc radicem hunc in finem melius, saltem aequè bene aptam esse, ac *Symphytum Officinale*, quae a°. 1794. laudata est hunc in finem. (484) Utinam hac radice uterentur, eamque sanitati noxiam consuetudinem relinquerent, quia hac re tanta salivae copia amittitur, ut ciborum digestio prohibeatur, licet natura, quae semper aequilibrium tenere conatur, id, quantum fieri possit, restituat!

KNOOPIIUS (485) dicit, huius radices coqui et tanquam cibum adhiberi pos-

(480) Vid. DE GORTER O. C. p. 234. n°. 727. (481) MUNNIX, O. C. bl. 200. n°. 187. (482) Cf. HESSELGREN, O. C. p. 258. (483) Cf. CHAPTAL und PARMENTIER, Der wohl unterrichtete Esigbrauer etc. 1804. (484) Cf. Neues Wittenberger Wochenblatt 1794. B. II. (485) Vide KNOOP, O. C. p. 365.

fe. IOLYCLERCIVS (486) etiam affirmat, radicem tritam cum lacte five iusculo coctam, tanquam cibum adhiberi, indeque, addito saccharo et pauco substantiarum aromaticarum, gratisum parari posse potum. Coctis drachmis III huius radicis bene tritae cum $\frac{3}{4}$ XII aquae purae, additisque sacchari $\frac{3}{4}$ III et $\frac{3}{4}$ IV vini rubri, gratissima sapidaque acquiritur *Gelatina*, quae loco *Sago* consumi potest. Huius radicis pulvis cum lacte paucoque fermenti mixtus, ad placentas coquendas optime inservire posset. Suibus haec radix etiam optimo est pabulo.

Haec radix praesertim libidinem excitaret, coitusque cupiditatem, uti a variis notatur auctoribus. (487) DODONAEUS narrat, foeminas in *Thesalia* recentem radicem, cum lacte caprino mixtam, adhibere ad coitus cupiditatem excitandam. DIOSCORIDES, pluresque alii veteres Botanici, affirmant, radices maximas, a viris eas, in inpraegnatione pueros sexus virilis, minimas vero radices eas, sexus foeminini pueros procreare. (488) Aliae plures narrationes superstitiosae ac ridiculae inveniri possunt eundem apud scriptorem atque in *Natuurk. Beschouwing van de Man en de Vrouw in den Huwelijken staat. Amst. 1785.*

Radix huius plantae continet parvam quantitatem *Ol. Aether.* quod, si radices coquantur, avolat. (489) Haec radix, recenter e terra efflosa, foetido hircino, in ficcando tamen cito evanescente, gaudet, odore, continet etiam, uti iam vidimus, plurimas partes mucilaginosas. Folia aliquantum amaro nauseoso et mucilaginoso gaudent sapore, pauco vero odore. Radix lubricantem habet vim proprietatemque; nutriens porro est, inviscans atque aphrodisiaca. Multum et cum bono successu adhibetur in *Dysenteria*, praesertim in hoc morbo a DEGENERO (490) laudatur: inservit porro in ulcere vesicae, in excoriatione intestinorum, variisque pectoris affectionibus, uti videre est apud scriptores citatos.

(486) Cf. IOLYCLERC, o. c. Tom. IV. p. 38. Vid. hac de re etiam HECKER, Pract. Arzneimittellehre 1819. Th. I. S. 23. — (487) Cf. DODONAEUS, o. c. bl. 377, 380. FABREGOU, o. c. T. V. pag. 297. WOYT, o. c. bl. 569. IOLYCLERC, l. c. MUNNICKS, l. c. pluresque alii. (488) Cf. DODONAEUS, o. c. l. l. (489) Vid. Berlin Jahrbuch: der Pharmacie 15ter Jahrgang 1811. (490) Vid. DEGENER, Ephem. Natur. Cur. Vol. V.

Ad usum medicum e *Sina*, *Syria*, et *Persia* allatae iis praestant, quae hisce in regionibus proveniunt, non ad usum medicum valent quia non ab omni parte in aqua fervida solvi possunt. In Pharmacopoea Batava prostant huius plantae radices sub nomine *Salab*, et adducuntur e *Sinae* vel *Persiae* regionibus. Qui plura de huius plantae in *medicina* usu, tam prioribus, quam hodiernis temporibus, scire cupit, adeat DODONAEUM O. C. bl. 577—580. atque HECKERUM, Praet. Arzneimittellehre 1819. Th. I. S. 23—25.

XXIII.

URTICA DIOICA,

Cl. XXI.

*Monoclea Tetrandria.**Planta Scabrida.*

RADIX, est fibrillata, fibrosa, sobolem emittens.

CORMUS, subramosus, integer, flexilis, tenax, fibrosus, urens, strictus, fistulosus, nitidus, hirtus, angulatus, et quidem plerumque quadriangularis, angulis obtusis, subnodosus, foliosus.

FOLIUM, simplex, acutum, cordatum, oppositum, lineari-lanceolatum, acute ferratum, reticulato-venosum, subnitidum, hirsutum, urens, remotum, decussatum, patens, petiolatum.

Petiolus, eglandulosus, subpubescens, canaliculatus, opacus, verticalis, brevior folio.

INFLORESCENTIA fere non definienda, sed, uti mihi videtur, verticillato-racemosa, pedunculata, foliosa, distans, ebracteata, multiflora.

Pedunculus, multiflorus, ramosus, racemis geminis, hirsutus, opacus, teres.

FLOS, simplex, maso. et fem. in eadem aut distincta planta. *Masculi flores*, (4 — phyllum.)

CALYX, Perianthium, foliolis subrotundis, concavis, obtusis;

COROLLA, nulla.

NECTARIUM, centrale; cyathiforme, integrum, inferne angustius, minimum;

STAMINA, Filamenta, quatuor, subulata, libera, aequalia, longitudine ca-

lycis; patentia, intra singulum folium, calycinum singula,

Antherae, biloculares, cylindricae.

Feminei flores, vel in distincta, vel in eadem planta.

CALYX, Perianthium, 2 — valvae, ovatum, concavum; erectum, persistens.

COROLLA, nulla:

PISTILLUM, Germen; ovatum, sessile, superum;

Stylus, nullus.

Stigma, villosum, revolutum, acutum.

FRUCTUS, Semen, unicum, nitidum, ovatum, obtuse-compressum.

BASIS, Receptaculum, carnosum, planum atque siccum.

Saepe hominis altitudinem superat, haec planta, pertinet inter plantas perennēs, floretque a *Iunio* ad *Septembrem*. Crescit per totam Belgiam ubique ad vias et sepes, in dumetis, in locis incultis, desertis ac ruderatis, et copiose provenit prope *Groningam* in urbis moenibus et in *Sterrebosch*.

Haec despecta planta, quae in Oeconomia maximae est utilitatis, a Belgis vocatur: GROOTE BRANDNETEL, HEETE NETEL, et GROOTE NETEL.

Varii viri docti per diu occupati fuerunt causā inquirendā, cur et quare haec planta tactu tantum irriter uratve, variaeque ortae sunt doctorum disputationes, quas omnes citare non necesse esse duco, quippe non ad hanc Commentationem pertinentes: — dicam tamen, HOOKIUM, LEEUWENHOEKIUM, BONAUNIUM, HALLERUM, GUETTARDUM, POLYCLERCUM, MARTINETUM, HOUTTUINIUM, etc. imprimis hac de re sententias suas tulisse. Cl. HECKER, *Pract. Arzneimittellehre*, 2te Aufl. 1819. Th. I. S. 518. hac de re sequentia dicit: „Bis jetzt ist man noch nicht übereinstimmend, wodurch „dieser Schmerz verursacht werde; das es auf mechanische Weise, geschehe, dagegen streitet die Beobachtung, das diese Haare in der trockenen Pflanze jene Eigenschaft verlieren; das hingegen die darin befindliche Flüssigkeit durch ihre Schärfe die Reizung veranlasse, wird dadurch, unwahrscheinlich, weil man keinen Ausweg für sie findet, und beim Kauen keine Schärfe empfunden wird. Es scheint also, als wenn die Haupt-

„wirkung von einer eigenen, Schärfe, äusserst feiner Absonderung auf
 „der Oberfläche der Haare hervorgebracht werde.“ (†)

Haec planta maximae Insectorum copiae domicilio alimentoque est, uti videri potest apud FORSSKAHLIUM, (491) SODERBERGIUM, (492) GEDNERUM, (493) WILCKIUM (494) et RYDBECKIUM. (495) HESSELGRENIVS dicit, eam a pecoribus non consumi, (496) quod confirmant WILCKIUS, l. l. GESNERUS, l. l. pluresque alii. Id quidem locum habet, quando planta sponte crescit, quia tum caulis eius, foliaque nimis dura sunt, insectisque repleta; quando vero hunc in finem colitur, egregium est pabulum pecoribus, uti KORSIUS affirmat, atque quotidiana experientia dilucide docet. In Suecia, multos iam annos, egregium tanquam pabulum pecoribus, notum atque in usu fuit, cum boves hinc multum lactis dent, (497) quod, secundum ultimum scriptorem, praepingue est, butyrumque inde praeparatum pergrato est sapore, et, tam hieme, quam aestate, luteum pulchrum colorem habet; tali modo etiam ovibus pabulo est. (498) Quando itaque pecoribus pabulo inserviet, cum aqua ad iusculum coquitur, pecorique ita pabulo est, foeni loco etiam stramento miscetur. Colitur tanquam pecorum pabulum, quod multo cum emolumento in solis sterilibus aridisque fieri potest: — quoque anno enim, unum Iugerum (B. JUK) XVIII dat Vehes (B. VOEREN): id, simul cum tractandi modo ad cultum, fuscè describitur apud KORSIUM l. l. Tanquam pabulum coctum permultum in Maioratu Silva Ducensi adhibetur, uti narrat KORSIUS l. c., in Francia et Helvetia etiam copiosissime usurpatur tanquam pabulum, experientiaque docuit, talia pecora omnino libera mansisse a morbis con-

(†) Cl. IOHN hac in planta invenit principium quoddam proprium, sui generis, quod *principium urens*, (G. *brennstoff*) vocavit. Vide IOHN, Chem. Untersuch. B. I. Tab. X. atque IOHN, Chem. Tabellen in Fol. S. 59. atque *Vorerinnerung*, Seite X. (491) Cf. FORSSKAHL, o. c. p. 303. (492) Vid. OLA ISODERBERG, Specim. de Curiositat. Natur. in LINN. Amoen. Acad. Vol. I. p. 436. (493) Vide C. GEDNER, Cui Bone? in LINN. Amoen. Acad. Vol. III. p. 238. (494) Cf. H. C. D. WILCKE, Politia Natur. in LINN. Amoen. Acad. Vol. VI. p. 25. (495) Vid. RYDBECK, o. c. p. 249. (496) Cf. HESSELGREN, o. c. p. 259. (497) Cf. B. HORNBERG, Transmutatio Frumentorum, in LINN. Amoen. Acad. Vol. V. p. 103. Flora Oeconomica, o. c. p. 378. Cl. I. KORS, o. c. Dl. I. Pl. XXX. (498) Cf. Schwedische Verhandelingen, an. 1747. bl. 86.

tagiosis atque epidemicis. (499) Vertices huius, in floreendi tempore collectae, et sic siccatae, hieme coquuntur, ut suis pabulo inserviant, (500) quod etiam ipse vidi. Huius semen siccatum equos praepingues reddit atque luculentos: hunc in finem avenis additur ad manipulum bis in die. (501) Semen etiam avibus salubre est, praesertim *Gallopavonum* pullis; furfure mixtum (502): — alii dicunt, folia tenella confecta, cumque ovi albo mixta, optimum gratumque *Gallopavonum* pullis praebere alimentum. (503) **WEISENBECKIUS** o. c. S. 221. dicit; diligenter cavendum esse, ne *Gallopavonum* pulli propius ad *Urticas* accedant, quia cito inde paralytici fiunt. **Gmelinus** o. c. S. 95. affirmat, aves *Canarienses* (**B. KANARIE VOGELS**) hanc plantam etiam lubenter devorare. Secundum **WEISENBECKIUM**, l. l. folia tenella confusa et tritici furfure mixta, gratum et salubre pullis *Anserinis* praebent nutrimentum, et **DODONAEUS** dicit, l. c. *Gallinas*, per totam hiemem, ova posituras esse, quando folia sicca *Urticae* alimento illarum permiscuntur.

Ex semine oleum paratur, in Lampadibus usitatum, uti affirmat **PORTA** in **VILLA** p. 489. Ex hac planta etiam optima albaque parari potest charta, in Gallia *Papier d'Ortie* nomine insignis; (504) in hac operatione non opus est scrutorum additione. **POPPIUS** o. c. dicit, chartae praeparationem ex omnibus substantiis vegetabilibus, per diu iam apud *Sinenses* notam usitatamque fuisse; et quando **Cl. BECKMANN** o. c. Abschn. 5. S. 137, — dicta consideramus, non mirum nobis videbitur, humanum ingenium intentum fuisse in materiam, tam utilem, non tantum e scrutis, sed etiam e substantiis vegetabilibus praeparandam. Maximae utilitatis est in Oeconomia, ad fila paranda *Linii Cannabisve* loco, quod iam 300 ante annos a **LOBELIO** (505) descriptum

(499) Cff. **ROZIER**, Cours Complete d'Agriculture Tom. VII. p. 336. — **VANGEUNS**, in de Verhand. van de Holl. Maatsch. v. Wetensch. te Haarlem. Dl. XXVI. bl. 236. — **BUCHOLZ**, Manuel Economique des Plantes pag. 33. (500) Cff. Hannover. Magazin 1785. B. I. S. 357. (501) Vid. Oconom. Patriae n°. 35. **HOUTTUIN**, l. l. **Cl. KOPS**, l. l. (502) Cff. **MUND**, von Unkraute, S. 291, 292. **APHONIN**, Usus Histor. Natural. in **LINN.** Amoen. Academ. Vol. VII. p. 412. (503) Vid. Flora Oeconom. o. c. p. 378. **HOUTTUIN** o. c. l. l. (504) Cff. **Cl. KOPS**, l. l. **IOLYCLERC**, o. c. Tom. IV. p. 57. **I. I. C. SCHÄFFER**, Wiederholter Versuch. etc. o. c. **BÖHMER**, o. c. Th. II. S. 467. **POPPE**, o. c. S. 279. § 2. (505) Vid. **LOBEL**, Kruidboek, Antw. 1581. bl. 617.

laudatumque est. Pervariae sunt materiae ex hac planta confectae; una vero voce testantur scriptores, hanc plantam ad terendum egregie aptam esse, five solam, five aliis substantiis mixtam, optimeque *Lini Cannabisque* locum occupare posse. Non solum id apud eruditos populos, verum etiam apud maxime barbaras nationes locum habet. In usum descenditur, quando suprema folia nigrescunt, dein maceratur, donec fila flava evadunt, caules magni flocati cum malleo ligneo feriuntur, caules tennes parvique tamen tanquam linum tractantur. Nimis extensus in hac re deberem esse, (cum facili modo magnum librum hac de re componere possem) si varias substantias, quae inde praeparantur, tractationemque, additis simul rebus peculiariter observandis, enumerare vellem: et hanc ob causam sequentia opera laudo, in quibus fusa hac de re agitur. (506) Magna copia auctorum (inter quos praecleari inveniuntur viri) manifestum est indicium, rem esse maximi momenti: — CL. HERBSTÄDTIUS l. c. dicit: „*Mehr als die oben genannten festerer der Flachses und des Hanfes verdienen die verschiedenen Arten, der Nesseln hier einer Bräunung, die man sehen um die mitte des achtzehnten Jahrhunderts, durch eine dem Flachs ähnliche bearbeitung, zu feinem Nesselgarn nannte, das Nesseltuch hies,*“ et paulo ulterius in eadem §: „*Sie verdienen aus der vergesessenheit hervorgezogen zu werden.*“ Clariss. nostras KOPPELUS, etiam affirmat, hanc plantam hunc in finem, bono successu, adhiberi posse, dicit enim: „*Van den steel kunnen draaden als van Hennip en zelfs als van Flachs ge-*

(506) Cff. Breslauer Sammlung, XXVI. Versuch. Novemb. 1723. ZINKENS, Leipziger Samml. St. XX. S. 747. STELLERS Beschreib. etc. o. c. S. 83. PALLAS, Reise, etc. o. c. B. I. S. 436. Journal Oeconomique Sept. 1766. p. 386. Hannov. Magazin. B. II. S. 58, 82. anno 1771. VAN GEUNS, o. c. bl. 271, 272. GMELIN, o. c. S. 90. Hannov. Magaz. ann. 1775. St. II. et 1785. St. XXIII. Hamburg. Magazin. B. XXXVII. S. 86. Schwedische Abhandl. Th. XXXVI. HOUTTUIN, L. L. BECKMAN's Beytrage zur Oekonom. Th. I. S. 149. Stralsund. Magazin. St. V. S. 493. IOLYCLERC, L. L. WEIZENBECK, o. c. S. 221. BECKMANN, Oekon. Phys. Biblioth. B. III. S. 189. BROMELIUS, in Comment. Boseniens: Tom. VI. p. 118. BÖHMER, o. c. Th. I. S. 543. POPPE, o. c. S. 162, § 1. HERBSTÄDT, o. c. S. 120. § 199. A. HOPFNER, Magazin für die Naturk. Helvetiens B. III. S. 145. — an. 1788. Atti della Soc. di Milano p. 205. LOUREIRO, o. c. p. 683. Botan. Magazin. St. II. S. 153. ROSSIO, Technologie, S. 118. HOLMBERGER, in Schwedische Abhandl. 1774. S. 257. CL. L. KOPS, o. c. pluresque alii.

„wonnen worden, waarvan ik gelukkige proeven die in ons Vaderland geno-
 „men zijn, gezien heb.” Fila hinc praeparata, etiam ad suendum adhibentur
 adque funes, et incolae *Camtschatkae* inde retia sua conficiant. (507) Se-
 cundum THUNBERGIUM, (508) in *Japonia* ex his filis fortissimi laquei con-
 ficiuntur, qui varium in usum inserviunt, atque, secundum НЕТОРЕМ, an-
 no 904, iam apud *Baskiros* ex hac planta navium vela conficiebantur. (509)

Apud *Aegyptios*, secundum GRELINUM o. c. S. 92, praesertim in usu est;
 oleum ex huius plantae semine exprimere; et POLYCLERCIUS addit, semen
 permultum olei dare.

Caules siccati huius plantae autumnis colliguntur et ad cremia paranda ad-
 hibentur. Inservit etiam in arte tinctoria haec planta. Radice cum pauca
Alumina atque *Anthemidis Tinctorii* cocta, inde fit pulcherrimus luteus co-
 lor (510) et quidem inprimis lanae inde pulcherrimum colorem acquirunt; se-
 cundum DAMBOURNEIUM tamen, (511) hic color non durabilis est, et sic par-
 vi in Oeconomia momenti. Cum radicibus, nonnullis in locis; ova luteo colo-
 re inficiuntur, et quidem praesertim in festo Paschali, uti narratur a IÖRLI-
 NO. (512) Haec planta, secundum POERNERUM, (513) cum aqua cocta,
 subviride dat decoctum, inque eo materiae subviridi colore tinguntur; addito
Alumine, color magis luteus fit et non subviridis videtur. DAMBOURNEIUS
 varia cum hac planta instituit experimenta, nullum autem spei eius satisfecit.

Quando chalybe candens *Urticarum* succo exstinguitur, molliorem acquirit,
 et vero etiam ductiliorem, qualitatem. (514) Secundum eundem scriptorem,
 folia saepe adhibentur, ad foetidum odorem ex diaeta demendum, in qua ca-
 daver sepositum est, cum, hunc in finem, folia, magna quantitate solo insper-
 gantur: in nota dicit, se id propria experientia affirmare posse, (§) Quan-

(507) Cf. STELLER, in o. c. l. l. Stralsund. Magazin. St. V. S. 423. LOUREIRO, o. c. l. l. (508) Vide THUNBERG, Flor. Japon. p. 71. (509) Cf. Abhandl. der Petersburg. Oeko-
 nom. Gesellsch. Th. VI. S. 78. (510) Cf. LINNAEUS; Reise durch Oeland S. 241. HOUT-
 TUIN, l. l. (511) Vid. DAMBOURNEY, o. c. S. 413. (512) Cf. E. IÖRLIN, Plant. Tinctor.
 in LINN. Amoen. Acad. pag. 336. (513) Vide POERNER, Versuche und Bemerk. zum Nutzen
 der Farbekunst. Leipzig 1772. Th. III. S. 604. (514) Cf. HOUTTUIN, o. c. l. l. (§) Prioribus
 temporibus plurimum usitatum fuisse videtur, detergere per huius plantae folia, num aegroti recre-
 andi essent, morienturve. Hunc in finem folia recentia aegroti urinae inmittebantur, et postquam in ea

do manus in aqua, in qua radices huius plantae coctae sunt, lavantur; cutis valde mollis albaque evadit, uti affirmat DODONAEUS. Quando caro coquitur, inque ollam folia aliquot articae iniiciuntur, caro citissime excocta mollisque fit. (515)

Verno tempore; quando primum e terra prorumpit, loco *Acetariorum*, *Rumicis*, *Brasstonae*, *Spinagiae* etc. praecipuum obtinet locum: (516) tali modo vere plurimum a rusticis in iusculo (B. sic dicto *Kruidje Moes*) adhibetur.

Eius radice odor parvus est, sapor vero aliquantum amarus; foliorum, (quae tactu urunt) sapor odorque vegetabiles sunt oleraceae, aliquantumque adstringentes. Prioribus temporibus haec planta multum usitata fuit, iam vero Medico parvi est momenti, quia fere nunquam adhibetur. Plantae semen acri fervido est sapore, et ab antiquis virulentum habebatur, uti narrat HOUTTUINUS l. l. ETTMULLERUS tamen dicit, semen adhiberi posse ad nimiam corpulentiam demendam, quod apud *Italos* praesertim in usu esse videtur; (517) quodque in *Bresl. Sammelbüchern* 1718. B. II. S. 80. confirmatur. Folia caulesque, externe applicata, sunt stimulantia atque vesicantia, et talibus in morbis, ubi vesicantia adhibenda sunt, haec planta cum fructu adhiberi potest. (518) Praecipuus eius usus hodiernus externe est in *Paralyfi*, per flagellationem; quod *Urticatio* vocatur, et CELSI iam tempore notum erat. (519) Prioribus temporibus mirificae plantae adscribebantur vires proprietatesque, quas omnes recensere tempus non finit, quia peculiariter Oeconomicum usum definire debemus, multa vero de hac re apud DODONAEUM exstant, quique plura de eius usu Medico in genere scire cupit, adeat subse-

per 24 horas macerata essent, exfumebantur; quando folia viridia manserant, signum id erat, aegrotum recreandum esse, sin vero marcida evaserant, aegrotus certe moriretur, vel subiret periculosum morbum. Cf. haec de re P. VAN ENGELN, *Herbarius Kruydt- en Bloemhof*, etc. 1663. Dl, II. Cap. CCXXXVII. bl. 163. DODONAEUS, l. l. (515) Cf. REMBERTUS DODONAEUS, o. c. l. l. (516) Cf. DODONAEUS, l. c. HOUTTUIN, l. l. WELZENBECK, l. l. *Flor. Oeconomica*, o. c. p. 378. HORTH, o. c. p. 95. SCOPOLI, o. c. p. 428. KNOOP, o. c. bl. 368. ROZIER, o. c. p. 337. (517) Vide ETTMULLER, *Disert. de Corpulentia nimia*. Leipz. 1618. p. 46. (518) Cf. CH. THOM. A. THUESSINK, o. c. bl. 949. (519) Vide A. F. BECKERS, *Pract. Arzneimittellehre etc* Aufl. 1819. Th. I. S. 518.

quentes auctores. (520) WEIZENBECKIUS, o. c. l. l. folia, *Theae* loco, adhiberi posse, contraque odontalgiam, *Tabaci* loco, inservire dicit.

Nobis, omnem huius plantae usum utilitatemque homini attente considerantibus, ab omni parte *Dei Optimi Maximi* erga nos benignitas conspicua fit: — videmus praeterea, parvam licet; oculoque nostro despectam plantam, non sine fine sapiente adesse, et hanc ob causam recte dicit CL. Gmelin: „So schmerzhaft auch immer die Bissfindung seyn mag, welche ein unvorsichtiges Berühren dieser Pflanze verursacht, und so sehr sie aus eben dieser Ursache, wenn sie schon angewachsen ist, von dem Vieh, und besonders von dem Wollvieh verachtet wird; so mannigfaltig ist doch der Nutzen, den sie sowohl in dem gemeinen Leben, als in der Arzneykunst leistet.“

XXIV.

MYRICA GALE.

Cl. XXII.

Dioecia Tetrandria.

Planta Amentacea.

RADIX, est Rhizomatoïdea, lignosa, ramosa, integra, fusiformis, brunnei coloris.

(520) ARETAEUS, in Curt. Lethargic. Cap. 2. V. 32. HOUTTUIN, o. c. Dl. II. St. XI. bl. 225—231. FAUREGOU, o. c. Tom. VI. p. 345. SCOPOLI, o. c. p. 428. LINNAEUS, Mat. Med. p. 240. N°. 565. IOLYCLERC, o. c. Tom. IV. p. 57. KRAUSS, o. c. Dl. II. bl. 11. DU MONT DE COURSET, o. c. Tom. VI. p. 370. CL. THUESSING, o. c. l. l. CL. KOPS, l. l. HECKER, l. l.

CORMUS, Truncus, suffruticosus, subramosus, integer, sparsus, retroflexus, flexilis, tenax, foliosus, ascendens, erectus, inermis, frutificans, teres, enodus, solidus, lignosus, badii coloris.

FOLIUM, simplex, lanceolatum, integrum, apice subserratum, sessile, glabrum; subglutinosum, nitidum, subdimidiatum, enervium, venosum, membranaceum, sparsum, alternatum, reflexum, basi cuneatum.

INFLORESCENTIA, irregularis.

Pedunculus, multiflorus, scapiformis, sessilis, e caudice intermedio, vel e caule sarmentoso oriundus.

FLOS, Compositus, masc. et fem. in eadem planta.

Masc.

CALYX, Amentum, ovato-oblongum, undique imbricatum; laxum; constans.

Squamis, unifloris, lineatis, obtuse acuminatis, ovatis, concavis. *Perianthium* proprium, nullum.

COROLLA, nulla.

STAMINA, Filamenta, quatuor (rarisime sex), filiformia; libera, brevia; erecta, conniventia.

Antherae, magnae, didymae, muticae, lineares, lobis bifidis.

Femina.

CALYX, ut in mare.

COROLLA, etiam nulla.

PISTILLUM, Germen, subovatum, superum.

Styli, duo, subulati, subincurvi, filiformes, calyce longiores.

Stigmata, simplicia, acuta.

FRUCTUS, Drupa, I sperma vel unilocularis.

Semen, unicum, nitidum, liberum, ovatum, vitellini coloris.

BASIS, Receptaculum, concavum, parvum, ficcum.

Est Frutex, qui altitudinem acquirit 4 pedum, quique *Aprili* et *Mai*o floret. Crescit in locis sabulosis, paludosis, turfosis et desertis incultis, ubique in Patria nostra.

In Provincia Groningana passim copiose invenitur pone *Haren* ad viam, versus de *Waterhuizen*, prope *Harender-Molen*, ad viam versus *Onnen* et

Noordlaren; prope Glimmen, Peise, Kropswolde, Roderwolde, et Sebaldeburen.

Hinc plantae fruticofae, quae forsan *Rhus Sylvestris* PLINII est, in Belgia nomen est: GAGEL, POST, BRABANDSCHE MYRTHE, INLANDSCHE THEE, SMERBOOMPJE, et propter foliorum et odoris quandam cum *Thea* similitudinem, DRENTSCHE THEE, cum in Drenthiae vicinae ericetis praeter ceteris crescat.

Folia illius, *Theae* loco, etiam adhiberi possunt, uti narrat TILLAEUS, (521) quod a SIMONE PAULI, *Theae Europaeum aut nostras*, *Monograph.*, IOLYCLERCIO, o. c. Tom. III. p. 486. atque DU MONT DE COURSET, o. c. Tom. VI. p. 407, confirmatur.

Sueci, pluresque alii populi, prioribus temporibus, eam adhibebant, *Humuli* loco, in cerevisia coquenda. (522) MARTINETUS affirmat, fruticis huius Baccas antea tam copiose hunc in finem adhiberi, ut in *Brabandia* peculiaris hinc orta fuerit Mercatura; et Doct. nostras MIGNON (523) dicit: „Ce-
„lebris quondam erat in Patria nostra, et in regione Hollandica praesertim
„ingenti copia a Rusticis colligebatur, et in foro nundinarum tempore vena-
„lis deferrebat; etiam vectigalis constituti et pro importatione maioris quan-
„titatis solvendi mentio fit. „„Vid. Charterboek van Holland, 3de D. p. 363.
„„ad annum 1580.”” „Addit in nota MIERIS: „„Gagel, een soort
„„van besen, van welke door koken wasch wordt gemaakt, 't welk tot
„„kaarsen gebruikt wordt.”” Noxias ob proprietates, quas talis cerevisia possidet, usus illius diu iam sepositus est. BECKMANNUS o. c. S. 171. § 12. huius usum, ad cerevisiam parandam, in Suecia vetitum esse dicit; tamen nuper adhuc a pauperibus hunc in finem variis in septentrionalis Europae regioni-

(521) Cf. P. C. TILLAEUS, Potus Theae VIII. Succedanea, in LINN., Amoen. Acad. Vol. VII. p. 243. (522) Cf. NIORTH, o. c. p. 96. Flora Oeconomica, o. c. p. 383. MARTINET, Katechismus der Natuur DL III. bl. 389. HOUTTUIN, o. c. DL II. St. VI. bl. 347. IOLYCLERC, o. c. Tom. III. p. 486. BECKMANN, o. c. S. 171. § 12. BÖHMER, o. c. Th. I. S. 464. LINNAEUS, Flor. Suecica p. 357. (523) Vide I. D. MIGNON, Specimen Medicum Inaugurale, sistens Observationes quasdam, Patrium solum spectantes. 1805. p. 11. —

bus recepta fuit. (524) In *Norvegia* folia Tabaco permiscuntur, laudaturque haec mixtio tanquam innoxia sapidaque. (525) Secundum BURGDORFIUM, (526) hac planta utuntur corii paratores in officina coriaria.

Secundum KALMIUM, (527) semen in *America* a foeminis adhibetur, ad lanas luteo colore communicandas; et hunc in finem etiam in *Anglia* folia inserviunt. (528) Praeclarus DAMBOURNIUS (529) aliquot instituit experimenta, ad explorandum, num forte haec planta cum emolumento in arte tinctoria adhiberi posset, experientia vero docuit, ramulos tenellos colorem dare, non tamen laudandum. Ramuli fiscoati atque folia, in vestiariis ponuntur, gratum ob odorem, et vero etiam, quia tineas aliaque insecta pellunt. (530) GORTERUS dicit, dolia, quibus carnes salitae hiemē servantur, huius odore prius imbui, rusticosque ramulos lectis supponere, ad fugandos pulices et pediculos. (531) LINNAEUS recte rogat: nonne fieri posset, ut ex hoc frutice *Camphorae* species destillaretur? (532) А ВЕРКНЕЮ, l. l. laudatur contra glareae dispersiones. In *Virginia*, *Carolina*, et *Pensylvania* altera est huius plantae species, *Myrica Cerifera* vocata, maior tamen, magisque arbori similis. E baccis maturis huius *Americani* fruticis cerae speciem exprimunt valde inservientem, ad conficiendas candelas. (533) Permulti sunt, qui in hoc frutice erraverint; cum *Myrica Gale* etiam a nonnullis scriptoribus tradatur, tanquam ad cerae speciem praeparandam; praeclarus saltem nostras VAN DER HAAR (534) id dicit: — БӨННЕРУС (535) MARTINETUS (536) DU MONT DE COURSET, (537) pluresque alii, (538) tamen testantur, talem etiam materiam pin-

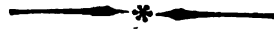
(524) Cf. DOCT. MIGNON, o. c. p. 12. (525) Vide FABRICIUS Reise nach Norwegen, S. 356. VALMONT DE BOMARE, Algemeen Beredeneerd woordenboek, in voce *Gazel*. (526) Vide BURGDORF, Nachricht von Erziehung der Holzarten S. 182. (527) Cf. KALM, o. c. Th. III. S. 532. LINNAEUS, Iter Scanicum, p. 293. (528) Vide VOLKMANN, Reise durch England Th. III. S. 215. (529) Cf. DAMBOURNEY, o. c. S. 207. (530) Vid. DALECHAMP, Herb. Lugd. Lib. I. Cap. XXXVIII. pag. 110. Flora Oeconomica, p. 383. HOUTTUIN l. l. IOS BASTER, o. c. p. 189. MIGNON, l. c. (531) Cf. DE GORTER, o. c. p. 266. (532) Cf. LINNAEUS, Flor. Lapponica S. 373. (533) Vide KALM, o. c. Th. I. S. 85. (534) Cf. VAN DER HAAR, in Hedendaagsche Vaderland. Letteroefeningen Dl. I. N°. 8. Mengelwerk, bl. 333. MURRAY, Appar. Medicam. Tom. I. p. 74. (535) Vid. БӨННЕР, o. c. Th. I. S. 675. (536) Vid. MARTINET, o. c. Dl. III. bl. 389. (537) Vid. DU MONT DE COURSET, o. c. Th. VI. p. 407. (538) LINNAEUS, Flora Suecica. p. 357.

guem e *Myricae Gale* baccolis acquiri posse, BÖHMNERUS vero l. l. et DU MONT DE COURSET, l. l. dicunt, eam perexiguam esse. RUMMELIUS dicit, se ex hoc frutice non praeparare potuisse materiem cerinam, (539) quod confirmat Doct. MIGNON, (540) dicendo: „*Experimenta, ad ceras, speciem inde obtinendam instituta, successu caruere.*” Facile tamen, duae hae plantae a se invicem distingui possunt, cum *Myrica Gale* 4 habeat Stamina, flocasque baccas, *Myrica Cerifera* contra, 6 Stamina, baccasque succulentas.

Ab equis devoratur, boves vero, oves, fuesque eam recusant. (541) In hortis non raro ornamentum causa colitur. (542)

Grato, gaudet e longinquo se dispergente et inopinate caput induente, odore; qui vertiginem cephalalgiamque efficit, flocata vero, effectus huius valde minuitur. Haec planta, penitus neglecta, qualitate sua aromaticâ, amarâ, balsamicâ, magnum certe spondet in variis morbis emolumentum, sed fere nunquam adhibetur. Herba huius plantae cocta scabiem sanat, si nempe externe applicatur, etiam pediculos atque pulices fugit. (543) Quando foeminae, secundum DODONAEUM bl. 1901, huius herbae infusum bibunt, steriles evadunt!

BÖHMNER, O. C. Th. I. S. 675. Aanmerkingen over I. F. MARTINET's Katch. der Natuur Dl. III. bl. 191. — (539) Cf. Brief aan Professor SCHWENCKE over het *Smeerboompje*. (540) Vid. Doct. MIGNON, O. C. p. 12. (541) Cf. MUNNICKS, O. C. p. 200. n°. 190. (542) Vid. IOLYCLERC, atque DU MONT DE COURSET, l. l. (543) Cf. HOUTTUIN, l. l. LINNAEUS, Mat. Med. p. 254. n°. 597. MUNNICKS, l. l. MIGNON, l. l. pluresque alii.

Ecce igitur *Viri Clarissimi!* studii mei specimina, quae licet parva, offerre vobis tamen audeo, quaeque si minus accurate imperfecteque tractaverim, indulgentiae ac facilitati Vestrae commendo. — Quidquid vero sit, certum tamen est, multos fructus in componenda Commentatione me collegisse, qui me cum IOLYCLERCO exclamare cogunt:

„Que de propriétés, que de vertus, dans
 „la moindre des herbes que je foule sous
 „mes pas! il n'en est pas une seule qui
 „ne fut en droit de me demander raison
 „de mon ignorance ou de mon mépris.
 „Que l'homme s'il le veut, peut être
 „heureux! tout dans l'univers se rap-
 „porte à lui, tout a été créé pour lui;
 „c'est lui qui partout après DIEU oc-
 „cupe le premier rang.”

„IOLYCLERC; *Phytologie Universelle.*
 „Tom. I. in Avant-Propos. p. IX.

www.libtool.com.cn

ADAMI GODOFRIEDI SCHULTZ

DOCCUMOFRIII,

MEDICINAE IN ACADEMIA, QUAE
GRONINGAE EST, STUDIOSI

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM:

EPHYSIOLOGIA PLANTARUM AB ORDINE DIS-
CIPLINARUM MATHEMATICARUM
ET PHYSICARUM,

IN

ACADEMIA GRONINGANA

PROPOSITAM,

ANNOCIOCCCCXX.

QUAENAM EST AD ANTHERAS POLLINIS FORMA-
TIO EIVSQUE EVOLUTIO? EQUIBUSNAM CON-
STAT PRINCIPIIS? QUIBUS MODIS ET VIIS
POLLEN TRANSFERTUR AD PISTILLORUM
STIGMATA? QUAMNAM EXSERIT ACTIONEM
AD GERMINEM FOECUNDANDUM, AN VITALEM;
SEU DYNAMICAM, AUT MATERIALEM, ET
PER QUAE TUNC ORGANAE?

QUAE PRAEMIO ORNATA EST.

www.libtool.com.cn

INTRODUCTIO.

Nulla totius Physiologiae pars tantas movit sententias ac certamina, quam illa de sexu plantarum. Has sententias colligendas esse optimamque electam firmandam certissime voluit Facultas disciplinarum Physicarum et Mathematicarum, proponens quaestiones, ad quas respondeat Belgica iuventus.

Quaenam est ad Antheras Pollinis formatio eiusque evolutio? E quibus nam constat principis? Quibus modis et viis Pollen transfertur ad Pistillorum Stigmata?

Quamnam exferit actionem ad germen foecundandum, an vitalem seu dynamiam, aut materialem, et per quae tunc organa?

Huius utriusque quaestionis momento quum captus sim, mihi obrepfit cupido vires exiguas operi huic impendendi, ut, quantum possem, scopum attingerem.

Libros hunc in finem conquaerenti mihi occurrit opus recentissimum HENSCHELII, *von dem Sexualität der Pflanzen* 1820, quod cum perlegerem, ex professo a Professore conscriptum, iam iam primitias relinquere, nec pergere mihi visum fuit. Auctores vero ab illo citatos, CLASSINI tractatus de *compositis*; *Journal de Physique* anni 1818, et ipsa experimenta HENSCHELII consulenti mihi

I N T R O D U C T I O.

animum addebant, ut rursus remissa fila ducere tentaverim. Omnes recensioni collatas in HENSCHELIUM, quantum poteram, consului attulique, ut quae reddidit Cl. HENSCHEL infirmiora firmarem, vera pro falsis adducerem, et desiderata adderem, unde emolumentum caperet Scientia Physiologica. Quum autem putarem, commentationem nullam adducturam esse utilitatem, nisi HENSCHELIO, quantum vires sinebant, refutato, nonnullis locis haecce commentatio formam recensione accepit; eius vero mutandi vel transformandi nec permittebat lex, nec iuveniles vires sufficebant, nec tempus studiis impendendum;

Quam in florum organis pollinis fiat formatio; atque evolutio, simulque contineantur partes fructificandae, breviter eas describere, non incongrue mihi videtur.

Plurimi flores circumdantur Calyce: in *Graminibus* gluma dictus, Anthodium florum compositorum etc.

Hic vestitus est epidermide, et externe habet stomatia, (1) (Criterium calycis SPRENGELII) quae autem, uti LINK testatur, (2) et in nonnullis corollis inveniuntur, quum in calycibus coloratis inveniuntur pauca, quare non per se Calycis criterium constituunt. Constat calyx e contextu celluloso, firmo, perpauca vasis spiralibus intertexto. Hic eo tendere videtur, ut flores defendat ab iniuriis tempestatis, et etiam nutriet, quare floribus, quibus calyx deest, corolla est fortior. Oxygenium largiuntur virides, non colorati. Quantum producant, legitur apud SENEBIER. (3) LINK observavit *Lactucas sativae* calycem, si attingatur, guttulas edere lacteas. (4)

Corolla verum est integumentum partium fructificationis, sic Stamina florum elastica tam diu hac sunt inclusa, quam operi sunt idonea, v. c. specierum

(1) SPRENGEL Anleitung zur kenntnisz der Gewächse 1 Th. S. 316, 317. 1 ausgabe. (2) LINK Grundlehren der Anatomie und Physiologie der Pflanzen S. 109. (3) SENEBIER Physiologie vegetale Tom. II. pag. 38. (4) LINK Libro citato S. 95.

Medicaginis. Constat e textu celluloso, vasorum spiraliū reticulo, ad marginem inter se contexto; (5) vasa prolongata (succifera) ad infimum petali, quo vasa spiralia coeunt, inveniuntur. In superficie, non epidermidem totius plantae communem habent, verum cuticulam, quae in verrucas elevatur, infra quas principium colorans cellis minimis inclusum invenitur. (6)

Per eas secernit planta humorem, qui nitidam faciem illis conciliat; ex. gr. *Pelargonium hybridum*. (7) In aliis odores secerni videntur, in aliis non, quia et alii, qui eas non habent, odorem spargunt. Odorum horum vehiculum universale, ut videtur odorum omnium, est hydrogenium. Sic e *Tropaeoli maiori*, et *Dictamno albo*, illud gas cum Phosphoro combinatum esse videtur. Cum Carbonio iunctum in *Belladonna*, *Cystro*, *Meliantho*, sic et *Olea* spargunt Plantae; uti *Rosa*, flores *Lavendulae*, *Roris marini*. Ex combinatione hydrogenii, carbonii, ac azoti, saepe oriuntur odores foetidi; sic *Stapelia* odorem edit carnis putrescentiae, ita ut muscae alliciantur, ut ova iis imponant. Hic odor in nonnullis plantis alio residere videtur principio, nam *Melilotae* ac *Valeriana Celtica* odorant, per secula in herbariis conservatae. (8)

Supra quae diximus de *Dictamno albo*, non congruunt cum sententia HUMBOLDTII, qui flammam coeruleam, candela admotā, nocte obortam, non derivat a gas hydrogenio Phosphorato, verum ab oleo, cuius hydrogenium in oxygenio atmosphaerae potest accendi, (9)

Lucem, quam filia LINNAEI vidit ad flores *Tropaeoli maioris* in aestate tempore vespertino, conspexit HAGREN n°. 1763. ad flores *Calendulae officinalis* et in floribus coloris rubicundi, nitore vivido; ad *Capucinum*, *Lilium rubrum*, *Dianthum Indiae*, *Tagetem patulam erectam*, mensibus Thermidor ac Fructidor. Non productam animalibus Phosphorescentibus adscribit, verum attritui pollinis cadentis in petala, producentis electricitatem. SENEBIER adscribit inflammationi subitaneae, quamvis illi, nec INGENHOUSSIO umquam ea fulgura videre contigit. (10)

(5) SPRENGEL L. C. I Th. T. ab VIII. Fig. 40. 2-ausgabe. (6) SPRENGEL L. C. Tab. VIII. Th. I. Fig. 41, 42, 43. Principium colorans 2 ausgabe. (7) SPRENGEL L. C. S. 319. 1 ausgabe. (8) SPRENGEL L. C. 2 ausgabe I Th. S. 159. (9) VON HUMBOLT Aphorismen aus den Chemischen Physiologie der Pflanzen übersetzt von FISCHER S. 116. (10) SENEBIER L. C. T. II. pag. 20.

Praeterea ad Corollae inferiorem partem secernitur Succus dulcis; Nectar. Quod illum ^{www.libriool.com.cn}secernit, organum, Nectarium dicitur, vel glandula, uti in *Sinapi*, vel squama in *Brassica*, vel porus in *Ranunculo*. (11)

Ceterum LINNAEUS 150 generibus plantarum nectaria adscribit; quorum nonnulla carent iis, sic BÖHMER 69 ex iis habere credit, in 25 abesse, et in 56 dubia. In *Orchideis* non negari possunt, quamvis loco ut videtur minus apto sint locata, in *Cymbidio Aloëfolio* ad basin germinis prodit nectar, ad *Biorchin bifoliam* in acumine calcaris.

Carent *Cyperoideae*, *Gramina*, *Arbores acerrosae*. Mirum, quod in plantis, quae sese flore vix distinguunt, nectaria proprium odorem spargunt, uti *Salices*. (12)

Non variae conformationis Nectariorum adferemus exempla, de quibus SPRENGEL consulantur et B. M. HALL. (13)

Sic et omittimus, quae Nectar defendunt, Nectarothecas. Necesaria esse Nectaria patet ex experimento PONTEDERRAE, qui vidit grana *Aconiti lutei* mori, quia illa orbaverat Nectariis. Nectariis praeterea adustis, omnia ova male cedunt. Sic Apes, quum nimis frequentant flores, hi fructus non maturos edunt, uti *Polygonum fagopirum*. Huic fini inservire praecipue videntur nectaria, quae liberent plantas a nimis quantitate oxygenii, nam mel est mucilago oxydata, cum acido oxalico et malico constat.

Stamen dividitur in duas partes, filamentum et Anthera. In nonnullis autem plantis filamentum abest: v. c. in *Orchide bifolia*. Oriuntur filamenta e corolla, vel e pistilli fundo, si oriri videntur e calyce; calyx interne est corollinus, uti in *Daphne*: Pistillo insident in *Polygonis* et *Atriplicis*: Si corolla est Monopetala, Stamina huic imposita sunt: si est polypetala in receptaculo, raro in Corolla; uti in *Lichnideis*, *Haemodoro*, *Lorantho*. In *Asperifoliis* tali modo sunt concreta, ut huic immediate contiguae esse, et in corolla fila Antherarum transire videantur, uti in *Lycopsi*, *Onosma*, *Asperugine*. Origo flaminum in *Asaro* patet si caulis abscinditur, nam fila

(11) WALDENOW, Handboek der Kruidkunde vert. door WETTEWAAL bladz. 107. (12) SPRENGEL L. C. Anl. 2 ausg. S. 163. De Nectariis. L. C. Anl. 2 ausg. S. 164. (13) B. M. HALL Nectaria florum Amoen. Acad. LINNAEI V. VII. pag. 263.

duodecim purpurea conspiciuntur, in substantia lignosa, quae in filamentis definit. (14)

Petalum in fine Pollen gerit in *Nymphaea alba*, *Canna Indica*, ad marginem Lacinae Anthera prodit in *Pancratio*. Filamenta concretionem liberata et receptaculo imposita, in *Ranunculaceis*, formam petali recipiunt in *Campanulis* et *Alliis*, quae LINNAEUS insignivit, filamentis basi delatis. Stamina invicem concreta corollam quasi constituunt in *Polyadelphia* LINNAEI. Non cum GÖTTE petalum (15) emaciatum flamen voco, magis cum LINKIO petalum contractum vocamus, Petalisque praestantiora, Stamina sentimus, quia si filamenta in petala mutantur, haecce monstrosa fiunt; quia propter humorum maiorem adfluxum, succi minus elaborati, parenchymate adaucto, filamentum extendunt.

Pleraque Stamina articulata inveniuntur, sic semper in *Syngenesistis* in duas partes divisa, quarum inferior, longior, superior brevis et substantiae differentis; eam ob rem hanc familiam insignire vult CASSINI nomine *Androtomorum*. (16) In aliis pluribus articulis constant minutissimis, quibus attactis, vi elastica exporriguntur, uti in *Parietaria officinali* obtinet;

Stamina sponte moveri videntur in *Cacto opuntia*, *Berberide*, *Nymphaea alba*, *Afaro*, *Aro*, *Aristolochia Forsk.*, *Euphorbiis*, *Stilideis*, in nonnullis si attingitur uti in *Cystro Apinino*, *Cacto*, in quo plurima filamenta, admoto stimulo, ad obversam latus sese extendunt, sic et *Urticeae*, in quorum filamentis, uti et in iis *Parietariis*, anulum e vasis spiralibus constans, invenit COMPARETTI, qui in modum spirae elasticae agebat,

Sic TESSIER motum staminum describit *Secalis*, quod sole orto, Pollen quadam agitatione expellebatur.

Antherae filamentis insident. In illis pollen formatur et evoluitur. Differunt ratione, qua filamentis adiunguntur, sic in *Cucurbitis* Anthera unica, triplo filamentis infidet, in *Syngenesistis*, filamentis inter se iunctis, quinque Antherae tubum formant, quem transit Pistillum. Extensionem filamenti

(14) H. ULMARK Proleptis Plantarum Amoen. Acad. LINNAEI V. VI. pag. 336. (15) HENSCHEL von den Sexualität der Pflanzen S. 297. (16) CASSINI Memoire sur les *Synanthérées* et ROB. BROWN sur les *Composées* traduit de CASSINI Journal de Physique anni 1818.

Antherae constituunt in *Plantagine maiori*, Pollen conditum capsulis longis; fasciatim dispositis, forma semiellipticis, in *Poteri*. In *Asclepiadeis* Antherae constituunt quinque nudae glabrae et duplicatae Pollinis mascae, quum in *Hemidesmo*, *Secamone* R. BROWN, decem tales mascae inveniuntur, contentae infra plicas corporis Stigmatici. In *Orchydeis* Anthera biloba in plicis Styli inserta, constat, e granulis singulis, quorum vel quatuor adhaerent, vel plures, filis numerosis adiunctae, massam ceraceam formant. Connectuntur filamentis saepissime ad latera, uti in *Tulipis*, *Liliis*, ita ut facillime aere moveantur; in fundo floris, filamentis iunctae sunt, in *Hexantho Umbellato*. (17)

Sunt pilis obductae in *Scutellaria alpina*, *Galeopsi Ladano*, *Lamio purpureo*, *Levendula multifida*, *Rhinantho Crista Galli*, *Lathraea squamaria*, *Prunella vulgari*, *Chelone obliqua*. (18) In *Arbuto* caudatae sunt, in *Eriçeis* procesibus pectiniformibus, vel aristis, praeditae, quae in fetas abeunt in *Inula*, *Mutisa*, et *Stahelina*; in *Xerothes* cuticula vel rícula circumdatae; in *Cephaloto*, *Adenantha* et *Hartogia* BERG: ambo lobi substantia glanduloso-squamosa praediti sunt.

Antherae relative magnae sunt in *Gramineis*, (19) et teste LUDWIG (20) in floribus nondum apertis *Stramonii* et *Tulipae*, maximae et crassissimae inveniuntur, quod patet e flore *Tulipae*, si in bulbo delineatum fuerit. Reliquae partes in florum evolutione magis, Antherae parum crescunt, et extenduntur, quo dignitas Antherarum elucescit. Num Antheris gaudeant *Filices*, dubitat SPRENGEL. LINKIO arridet BERNHARDI sententia, qui minoribus vasis, ad finem vasorum ligneorum fasciculi, in foliis functionem harum adscribit, (21) in *Scolopendro vulgari* ad superiorem paginam versus marginem corpora elongata formantur, quae e parenchymate constant, et in cellis massam obscure coloratam habent, nullam vero materiem viridem, et in *Lycopodio denticulato* non duas adsumit capsularum species, verum Antheras et capsulas nominat uti et BROTERO. Antherae *Muscorum* propter formam,

(17) Forma earum differt; de hac autem videatur LINNAEI Philosophia Botanica edit. WILDENOWII p. 68. (18) HENSCHEL L. C. S. 473. (19) SPRENGEL Anl. L. C. 2. ausgabe 2 Th. S. 144. (20) LUDWIG Institutiones Regni vegetabilis § 473. (21) LINK grundlehren L. C. S. 218.

folia quae circumdant, praesentiam paraphyforum, positionem circa pistillum; quae non rare offenditur, tantam habent similitudinem cum Staminibus, ut non quemadmodum SPRENGEL gemmas vocet; quod Pollen non pervenire potest, non valet obiectio, nam tunc in *Asclepiadeis* et abescent, cum non sit via perspecta, qua ad pistillam perveniat Pollen.

In *Muscis* vero post Anthesin marcescunt, et postea circumdantur gemmis; cum quibus nil, nisi locum, commune habent. In vegetabilibus minus perfectis nullam harum partium est vestigium.

Constat Anthera plerumque duobus sacculis, elongatis, rotundis, sibi invicem applicatis, fissura in longitudinem divisa, vel et duobus vel pluribus. Sacculi, si a se invicem sunt dissipati, Plantae duae, vel quatuor Antherae sunt pro singulo adscriptae, duo vero sacculi Antheram formant. Constat praeterea e contextu celluloso, compacto prius, dein lasiore, nulla se invenisse vasa spiralia dicit LINK, (22) quae forsan loco coniunctionis cum filamento desinunt. Cellulae Antherarum maiores sunt, rotundae, et angulatae. Accurata delineatio Antherarum familiae *Syngenesiarum* invenitur in *Journal de Physique*, (23) Accedamus Pollen Antheris contentum, continens materiem sacundantem; forma illius multifaria. Plerumque formam habet globoso-oblongam, sic *Lilae*, pilis et aculeis praeditum est in *Rosa*, et *Malvaceis*, *Syngenesistis*, *Cucurbitis* (24) in *Fuchsia* obtuse triangulatum est, filis mucilaginosi adnexum in *Epilobio*, *Oenothera*; in *Pasiflora* formam triangulatam accipit si cum Acido Nitrico tractatur, in *Pelargonio* siccum, formam rotundam habet, et linea obscuriore notatum, haec linea quasi tripartita circumeingit; mutatur forma, si tractatur cum aqua, quum linea in formam manubrii solvitur. Forma varia maxime aucta conspicitur in MARTINETI opus. (25) Interne cellulas habere contendit KOHLREUTER, HENSCHEL, negat HEDWIG. Observavit B. BROWN in *Cichoreis* formam Icosaedrycam (26) SPRENGEL qui *Hieraceas*, *Leontodon* et *Hypochaërin* examinavit, hanc formam non invenit, quam per-

(22) LINK *grundlehren* L. C. S. 65. (23) CASSINI *Journal de Physique* L. C. pag. 320. anni 1813. (24) SPRENGEL *Anh.* L. C. 2. ausgabe Tab. VIII. Fig. 44, 45, 46. (25) KARSTHUS *mus der Natur* IV Deel blad 385. (26) SPRENGEL *Neue Entd. in Pflanzenkunde*: citat opus BROWN *Transact. of the LINNEAN Society* T. XII. p. 75.

dere existimat a maturitate. Interne cellulas habet teste LINKIO et CASSINI in familia Syngenesiarum. (27)

Varii unam tantum membranam circumcingere materiem faecundantem contendunt; LUDWIG duas adsumit; CARTHER tres, differentiam efficere videtur, tempus et maturescentia varia. HENSCHELII theoriae non assentimus, quippe qui illud materiem vocat, ruptam e vegetativa coniunctione, massam ipsius Antherae, quae sua vi intimas cellulas consumpsit. (28)

Quum Parenchyma elaborare videtur succos variis plantae partibus utiles, sic Parenchyma floris elaborat succos, constituentes Nectar, et Pollen, hi succi magis elaborare videntur in glandula ad basin filamentorum, et ad membranae Pollinis ferri, sive transfudatione organica, sive, quemadmodum BULLIARD vidit filamentis gelatinosis, quae globulum in cellulis retinent, in *Camomilla*, *Onagra bienni*, *Leucanthemo*, duabus vel tribus papillis. Hi in cellis Antherae magis elaborantur et vel vasculis minimis, membranam permeantibus, vel transfudatione organica, (ut magis consentaneum) in membranis deponuntur. (29)

Tempore maturescentiae, et quo longius aeri et luci sunt expositae, exterior membrana attenuatur, usque dum sive pollinis globulis magnitudine auctis, sive attenuatione, pressura globulorum, aperiatur, proditque Pollen, Anthera vel uno, duobus, vel pluribus loculamentis, divisa. Lamellae, quae Antheram constituunt, in medio, uti cum filamento invicem coniunctae; superficiem externam glabram, internam villosam ostendunt. Si evolvuntur pollinis globuli in interna superficie, externi fiunt, dum externa superficies fit interna, et interna extrorsum vertitur. CAULINI vidit annulum articulatum, in *Sostera*, qui Antherarum eruptioni faveret. Antheras dehiscentes latere vidit LINNAEUS in *Leucoio*, in *Graminibus* et *Corylo avellana* SPRENGEL; in *Tulipis*, *Liliis* ita obtinet, linea co in *Cucurbitaceis*, apice aperiuntur in *Galantho Kiggelaria* LINNAEI, *Solano*, *Calceafia*, a basi ad apicem, in *Epimedio*, *Leontice*. In *Brosymo Alycastro*, SWARTZ: Anthera in medio disilit, formans lamellas duas circulares, inter quas pollen prodit, in *Galeopsi* aperitur valvula fibrata, in *Gouania* elastico tegmine. (30)

(27) LINK Grundlehren, L. C. S. 215. (28) HENSCHEL L. C. S. 433. (29) SPRENGEL Anl. 2 ausg. T. I. S. 178. (30) HENSCHEL L. C. S. 109.

www.libtool.com.cn

CAPUT II.

E quibusdam constat Principiis?

Historice Pollen inquiramus, et patebit, eius Analyfin, progrediente Chemia, in tempus factam esse accuratiorem. Primus, qui Chemiam et Physicam experimentis corroboratam, Physiologiae Plantarum applicavit, fuit GREW; atque huic videbatur Pollen esse sulphur, aere minutum (31) GEOFFROY Pollen *Liliorum* maxime Oleosum esse dicit, et illud Plantarum odoriferarum specie *Therebinthinae* obductum, *Lycopodii* Pollen resinofum, aliarum Plantarum mucro obductum esse, solvendum nec aqua, spiritu vini, nec Oleis Ethereis, *Therebinthino*, nec *Unguifolis*, *Olivarum* Oleo, verum haec fluida Tincturam eliciunt coloratam, credit ideo compositum esse e Sulphure, oleosis et odorantibus. (32)

Prus distillatione subiecit BOERHAVIUS; habuit simul sumto *Rosmarini* Balsamo in superficie foliorum prodeunte et globulis salientibus ex *Antheris*, Aquam, Acetum, Spiritum foetidum, Butyrum. (33)

HALES idem quod GREW putavit; verum adiungit praeter aeris etiam lucis influxum ad Pollen extenuandum. (34)

BONNET Pollen comparat cum refina pulverisata. REAUMUR Oleum esse contendit.

THOMSON dicit: (35) „fuit Doctor LEWIS, qui primus examinavit Pollen; „Chemia vero non fuit tanto provecta, ut facere posset Analyfin completam; „invenit quod maceratione in Alcohole hoc fluidum fiebat coloris vivide flavi, digestionem in aqua, colore afficiebatur flavo, Alcalia colorem infusionibus demant, „Acida in rubras mutant, si Alcalia dissolutioni rubrae adfunduntur, restituitur „color flavus.”

VON GLEICHEN ex adhaerentia plurimarum specierum Pollinis concludit

(31) *Beilnisches Jahrbuch für die Pharmacie* 1816. S. 161. B. II. (32) *Berlinisches Jahrbuch für die Pharmacie* L. C. S. 162. B. II. (33) *Elementa Chemiae* T. II. Proc. 36. p. 134. Lipsiae 1732.

(34) *Berlinisches Jahrbuch* L. C. S. 162. B. II. (35) THOMSON *Syst. de Chimie* traduit IV. T. p. 281. citat NEUMAN, *Chimie* pag. 431. Librum citatum perscrutavi nil inveni.

esse obductam materie, e qua apes ceram conficiunt. Siccae subiecit distillationi, obtinuit spiritum flavum, Oleum Empyreumaticum, et e residuo sal radiatum: Hinc principia esse sal et Sulphur concludit, (36)

LUDWIG Anno 1770 Pollen *Coryli Avellanae* subiecit distillationi humidæ obtinuitque spiritum acidum, et prius Oleum flavum, dein fuscum Empyreumaticum, in Cineribus erat sal fixum, Magnete ferrum invenit. Coquebatur Pollen Aqua et spiritu vini nihil alicuius momenti invenit; hinc Concludit Pollen *Coryli* constare e Salinis, terreis, resinosis et gummosis cum principio spirituofo: Refinam Pollinis inservire ne mutetur pluvia, Gummi favere solutioni in Smegmate, et spirituosum principium continere materiem facundantem. (37)

WIEGLEB igneam indolem Pollinis dicit, agnoscimus e Natura sua, quae maxime aliena est a fermentatione, ex irritabilitate in facundando et ex inflammandi potestate. CHAPTAL credit resinofum esse Pollen, propter inflammandi facultatem. (58)

TROSIER Pollen *fecalis* ante maturitatem condidit ampulla, adhaerebat max ad parietes, odorem exhalabat similem illi, quem exhalat flos *Hippocastani*, minuebatur odor aliquot post dies, et habebat leviter acrem odorem vegetabilium, quae fermentare incipiunt. (39)

TINGRY subiecit Pollen *Liligrum candidorum* distillationi siccae et humidæ, et obtinuit Oleum Aethereum, fluidum pellucidum, Oleum Empyreumaticum, quod facile inspissatur, Ammoniae multum; aliis concludit experimentis Pollen non continere ceram, verum materiem illi analogicam pro parte albidam. (40)

Sequitur Analysis Pollinis maximi momenti. FOURCROY enim et VAUQUELIN ex Aegypto dono acceperunt a DELILLE, uno e doctis, qui BUONAPARTE in illam regionem erant secuti, 10 Uncias Pollinis *Phaenice Dactyliferae*. E quoque Linteaminibus chartisque bene munierat. Arboris huius Pollen adeo frequens erat, ut e longinquo nebula videretur circumducta. Experimenta leguntur in opere GILBERTI. (41) Hic breviter enumeremus, quae obtinuerunt.

(36) *Berlinisches Jahrbuch L. C. B. II. S. 163.* (37) *Berlinisches Jahrbuch L. C. B. II. S. 164, 165.* (38) *JOHN Chemische untersuchungen 4te Fortsetzung des Chem. Laborat. S. 30, 31.* (39) *SENEBIER Phys. veget. L. C. T. II. p. 29.* (40) *SENEBIER Phys. vegetale L. C. T. II. p. 80. seqq.* (41) *GILBERTS Annalen der Physik 15 band. S. 300.*

1° Acidi malici efformat copiam, satis magnam eductam. 2° Phosphatam Calcis et Magnesia: Aqua solubilia, propter Acidum malicū. 3° Materiam animale, Acido malico adiuvente aqua solubilem ope Tincturae gallarum praecipitatam (species gelatinae.) 4° Substantiam pulverulentam, quae praecedentes obtegere videbatur, aqua insolubilem, putrificatione vel Alcalinis mutabatur in saponem Ammoniacalem, videbatur esse Analogon siccae gelatinae vel albuminis. Nam hoc sit pollinum IONNII? Acidum Nitricum Pollen mutabat in Ammoniam, Acidum Carbonicum, Oxalicum, materiam flavam amarā, et speciem axungiae oxygenatae (pro Adepocera habet FOURCROY.)

Alcali causticum emolliebat, Ammoniam formans, et fluidum erat ad aspectum saponaceum.

BUCHOLZ Analyfi subiecit Pollinis *Salicis triandrae* 46 Grana (42) inventa transtulit LINK. (43)

Nullum acidum liberum continebat, sed Muci analogon, appropinquans Gelatinae animali, et aliquid materiae adstringentis, materiem glutinosam, LINK dicit multum resinae. BUCHOLZ vero narrat se invenisse 2,0 materiae resinae propriae, aliquid materiae albuminosae et aliquid materiae animalis, substantia colorans Pollinis alcohole absoluto et Aethere solubilis.

Acidum Nitricum frigidum in illud agebat, et calore inde formatur adeps oxygenatus; Incineratione Ammonia proveniebat, et in cineribus inveniebatur Phosphas calcis.

BUCHOLZ postea subiecit Analyfi Semen (Pollen?) Lycopodii: 1000 ℥ constabant e 60 ℥ olei, *Ricini* similis, unguinosi, 30 ℥ Sacchari, 15 ℥ extracti mucosi, 895 ℥ substantiae insolubilis aqua, Aethere, Alcohole, Alcali caustico, Oleo Therebinthino. Pollinum? (44)

LINK Analyfi subiecit Pollen *Coryli Avellanae*. (45) Aqua frigida et calida ducebat quantitatem magnam principii adstringentis, et ex hac aqua, ope Spiritus vini acquirerebat Refinam, quam aqua floccis albidis praecipitabat, reliquiae Potassa solutae praebant quantitatem magnam glutinis, residuum erat substantia membranosa. Refinam in Polline *Phoenixis dactyliferae*

(42) BUCHOLZ Almanak für Scheidekünstler S. 137. seqq. (43) LINK Grundlehren L. C. S. 216. seqq. (44) IONN Chem. Untersuch L. C. 4te Fortsetzung S. 29, 30. (45) LINK Grundlehren L. C. S. 216.

L. tempore obsoletam esse credit; hanc esse materiem veram fecundantem.

Postea LINK perforatus est Pollen *Pini silvestris*. (46) Constat videtur e Materia membranosa, quae basin constituit, e Resinae magna quantitate, Glutine, Extractiva materia dulci et Muco. (47)

Papaveris orientalis Pollen habet materiem extractivam caeruleam, aqua solubilem, Resinam, Gluten et materiem membranosa; hiis concludit Pollini semper inesse Resinam et Gluten; alia principia esse in varijs plantis varia. O. H. STOLTZ *Coryli avellanae* Pollen Analyti subiecit et invenit 100 partes consistere e materie odorante, qualem extrudit decoctum *Leguminum*; Extractivo principio peculiari, quod pluribus proprietatibus accederet, ad extracta quae habentur e fabis *Coffae* et cortice *Chinae*, 21 partes; Mucos 24; Resina 5; Glutide albuminose 14 partes; substantia membranosa 34; (Pollinum 1088) quae perdidit 8 partes. Eo tempore 1088 Membranosa substantiae, quae omnes Chemici in Polline detaxerant, nomen dedit *Pollini* principii, quia ab omnibus aliis substantiis differt, insolubilis Alcoholi, Aethere, aqua, Oleis Aethereis et Unguinosis, uti et Petroleo, Potassa Caustica; verum est Potassa caustica solubilis et errorem postea correxit 1088, nullam saporem vel odorem habens per flammam misius fulminans. (48)

Praemissis his, quae ex Analytibus concludit 1088, (49) Analyti subiecit Pollen *Pini silvestris*: quod inveniebat consistere ex Aquae parva copia, cum substantia volatili odoris ingrati, Cerino flavo albo non *adhaesivo* 2, Substantiae oleosae indicia. Resinae flavae adhaesivae 5,75 partes, Malatis Potassae et Calcis; Magnesia, cum substantia gummosa Tinctura gallarum praecipitata 5 partes, Substantiae saccharosae cum quadam extractiva materia acri 5 partes, Albuminis caseosae 4: 5 partes, 77,25, partibus *Pollini* principii. Sulphuris indicia?

Sulphatis, Muratis et Phosphatis Potassae, Phosphatis Calcis et oxydi ferri 3 partes, cum Malatis Ammoniae indicia.

Pini abietis Pollen eiusque centum partes consistebant ex Aqua simili illae *Pinis silvestris*, Cerino aequali 2,25, indicio Oleosae substantiae, Resina flava

(46) LINK Nachtrage zu den Grundlehren der Anat. und Phys. der Pflanzen S. 36. (47) Berlinisches Lehrbuch L. C. B. II. S. 172: 178. (48) Berlinisches Lehrbuch L. C. T. II, S. 179. (49) JOHN Chemische Untersuchungen 4te Fortsetzung des Chem. Laborat. S. 40, S. 41.

fusca 4 partibus, Malatis Potassae, Calcis, Magnesia, cum substantia gummosa. Tinctura gallarum praecipitata 6 partibus, Saccharinae partes aderant 4,50 : 5. Extractivae materiae parva quantitas continebatur, Albuminis caseosae 4 : 5. Pollini principii 75,25. Sulphatis, Malatis Ammoniae, Sulphatis, Muriatis et Phosphatis Potassae, Phosphate Calcis, Oxydi Ferri 3 partes. (50).

Pollen *Ingländis regiae*, *Zeas mayidis*, *Cannabis sativae* examinavit, propter minimam copiam non determinare quantitates potuit, sed obtinuit Pollinum principium. Cerinum. Albumen caseosum. Refinam. Extractivae partes. Combinationes cum Acido Malico. Sal Ammoniae. Materiem saccharosam. Phosphatem calcis et Potassae. (51)

Tulipae Pollen Chemico perforatus est, concluditur constare Pollen coloris obscurioris, e Pollino coloris flavidi. Cerino, Pigmento quodam capsulae leviter tincto. Materiae saccharosae non crystallibilis multum invenit. Pigmentum violacei coloris aqua et Alcohole solubile. Aquosae partes. Calcem. Magnesium et Potassium cum abundante acido malico, aliorum salium indicia, Albumen caseosum. (52)

Von *Enortrus* Analyti subiecit Pollen *Tulipae Gaeuricae*: 26 Grana constabant e Granis 9 Albuminis vegetabilis fibrosi, 7 granis Albuminis vegetabilis exfloati, 4½ granis Albuminis vegetabilis solubilis, 3½ Malatis Calcis granis, cum quodam Malate Magnesia; 1½ granis Malatis Ammoniae, Nitratis Potassae et colorantis principii.

Liliorum Pollen ipse subieci Analyti Chemicae: 6 illorum Pollinis grana infundebam aqua calida, per 12 horas seposui, oriebatur praecipitatum flavum A insignitum.

Aqua commiscebatur pars B, supernatante Oleo flavo vase adhaerente C, et materia rubra D. abique adhaerens, in fila ducenda.

A. Praecipitati non aqua solubilis evaporati pondus erat quinque granorum. Non solvebatur Alcohole, Aethere, Potassa caustica solubilis, color ante processum viridis mutabatur in flavum, praecipitabatur e Potassa, adfuso Acido Muriatice.

Partem huius praecipitati aliam Acido Nitrico solvi, et ex eo praecipitabatur, affusa aqua, materia, quae mihi videtur esse Pollinum ronn.

(50) I O H N L. C. anteced Pagina S. 42. S. 43. (51) Berl. Jahrbuch L. C. S. 180. S. 181. ex Tulipae — S. 183. (52) Berlinisches Jahrbuch für die Pharmacie L. C. S. 182.

B. Quae aqua erat soluta pars non alcohole praecipitabatur, affuso Aethere sulphurico color mutabatur.

C. Oleum non volatile erat nec alcohole solvebatur, potassa solubile. Acido Muriatico et Nitrico solvebatur colore in viridem mutato.

D. Rubra pars insolubilis, iis Acidis in carbones mutabatur. 6 Grana Pollinis cum aqua frigida iunxi, praecipitatum oriebatur A, quod loco cum esset calido constitutum casei vetusti putrescentis odorem sparfit; Putrescens distillationi siccae subieci, praeter carbones, quorum quantitatem minimam non educere poteram, quia retortae adhaerebat, largiebatur Oleum Empyreumaticum, Gasformia, quae apparatu non bene clauso per rimas tubi intermediarii au-
fugiebant. Supernatabant Oleum praecedentis experimenti C. et pars rubra D.

Cum nullum adhuc refinam in Polline inveneram, duo grana, recenter ex An-
theris accepta, condidi spiritu vini rectificato; pars solvebatur.

A. Praecipitabant materia rubra et flava, non acido acetoso solubilia, aceticum non habebam. B. et C. Dimidia pars praecipitati potassa infundi, quae materiem flavam solvebat B. non rubram C. Quae Alcohole erant soluta A, non aqua adfusa praecipitabat, Aether vero sulphuricus; hinc mihi videtur Extractiva materies. Hinc concludo Pollen Liliorum constare e Materia, Aqua, Alcohole, Aethere, insolubili, solubili Potassa caustica. Pollinum?

B. Extractiva materie, Aethere ex Alcohole praecipitata.

C. Oleo flavo unguinoso.

D. Materia rubra ubique adhaerente non aqua, Alcohole nec Potassa, solubili, quae in fila trahi poterat, videtur Albuminis seu Glutini species, quae materiem coloratam continet.

www.libtool.com.cn

C A P U T III.

Peracta perscrutatione Chemica Pollinis, ad eam responſionis partem trans-eamus, quae ſpectat modum, quo Pollen ad piſtillorum ſtigmata perducitur. Opus Cl. HENSCHELII, (53) qui totum proceſſum hunc reſellere conatus eſt, quoad diviſionem ſequemur, quasdam obiectiones in illud adferentes.

Ad *Cryptogamas*, de quibus tantum diſputavere egregii Doctique Viri, foecundationem, Pollinisque diſperſionem non extendimus, ſolum *Phanerogamas* curantes, quas ob facilitatem agendi dividimus in *Homogamicas* et *Dichogamicas*, quae vel eodem tempore partes fructificationis maturas habent, vel diverſo. Eſt diviſio a SPRENGELIO inſtituta. (54) Modus, quo Pollinis fiat translatio ad Stigmata, eſt duplex, immediatus vel mediatus.

Primus fit in floribus ipſis vario modo, alter perficitur vento intermedio ſive infectis. Pollinis diſperſio fit, quando partes fructificationis ſunt contiguae, veluti in *Gunandria*, in floribus *Gunnerae*, *Sallaciae chinensis*, *Forsteriae*, *Rhopii*, *Cytinus*; attamen in *Gunnera* Antherae lateri germinis ſunt adnexae, duobus denticulis a Stigmate ſeparatae, et in poſterioribus 3 infra Stigma ſunt conſtitutae. In *Amomo* Pollen attingit Stylum partemque Stigmatiſ; in *Pinguicula vulgari* perversam partem Stigmatiſ, ſic et in *Sarracenia flava*, *Vinca minori*, *Cerbera Manghas*, *Monotropa hupopythiſ*.

De *Syngeneſtiſ* *Labiatiſ* aliisque, quae Antheras contiguas habent piſtillo, taceamus, quum ad *Dichogamicas* pertineant, de quibus dein videbimus.

Secunda via eſt, qua Pollen cadit ſuper ſtigmata, uti in *Monopetalis* floribus, Stamina brevifſimis, ſuper marginem tubi exſtantibus, *Diapenſia Lapponica*, *Rochefortia cuneata*, *Pasſerina grandiflora*, *Theſium Linophyllum*, ubi in tubum cadit.

In *Icoſandria*, ubi Stamina, calyci adnexa, aperturam formant, in qua Piſtillum invenitur: ſic *Mespilus Iaponica*, *Leptospermum triloculare*, *L. lu-*

(53) Von der Sexualitat der Pflanzen I Buch. von S. 31: 264. (54) TREVIRANUS Biologie II Band. S. 349.

niperinum, vel in quibus Stamina in margine Urceoli sita sunt, ut in *Guarea trichilioides* et in *Meliaceis*, ubi, si non in Stigma, tamen Pollen in urceolum cadit. (55)

Ubi Pollen est gravius et coloratum, ut in *viola tricolore*, ubi stigma apertum primum apparet albidum, dein colori fusco tinctum. (56)

In Pluribus *Labiatis* et *Boragineis* Stylus non super germen residet, sed in receptaculo vel disco, nec Stigmatis tenuissimi, fines Pollen suscipere possunt, inferius vero invenitur corpus glandulosum, Gunobasis, germen cingens, succum viscosum efudans, quod Pollen solvit, et ita germen suscipit, cui recensens HENSCHELII (57) functionem Stigmatis adscribit, quemadmodum et Nectario annulari in *Boragineis* et *Asperifoliis*. Flores pendentes Pistillum longius Staminiibus habent, quamvis non sit lex naturae. Sic si habet *Galanthus*, *Narcissus*, *Fritillaria*, *Cyclamen Europeanum*; et hic Pollen, ut plurimum, vel Stigma tangit, vel Stylum, flos nutat quocunque modo. In *Monoicis* compluribus, flores Masculini super foemininos sunt constituti, ut Pollen cadens attingat Pistilla. In *Betula alba*, flores Masculini pendent, sic et foeminini, tempore vero florescentiae incurvatur foemininus, ut Pollen cadens attingere possit stigmata.

Geranium calycibus monophyllis HORT. CLIFF. 545: Stylum brevioris Stamina habet; flores ante Anthesin pendentes surgunt, ut Pollen horizontaliter in Stigma cadere possit; postea pendent, denuoque surgunt ad semen abiciendum, quod et in Specie *Claitonias*, *Lemnia* fit.

Caput de cadente Polline (58) CL. HENSCHEL optime elaboravit, considerat vero globulos Pollinis, quasi plumbeos, quum sint mobilissimi et leni Zephyro dispergantur.

Anne omnes flores spicati in parte inferiore prius florent, ut, si Pollen deciderit frustra, foecundari possent superioribus floribus, uti affirmat BASTER. (59)

Motu partium fructificationis Pollen transfertur ad Stigmata, modo triplici;

(55) HENSCHEL L. C. S. 67. (56) IOR. BASTER Verhandeling over de voortteeling der Planten 1768. bladz. 48. (57) Heidelberger Jahrbucher für Literatur 1820. 2. hälfte S. 843. (58) HENSCHEL L. C. caput 3tium S. 59. § 19. seqq. (59) BASTER L. C. bladz. 55.

a vi enim propria stamina prorumpunt; *b* pistillum ad stamina movetur; *c* ad se invicem Stamina et Pistillum. (60)

Primi generis sunt *Cactus opuntia*, *Fritillaria persica*, *Hyoscyamus aureus*, *Polygonum orientale*, *Tamarix gallica*, *Ruta graveolens*, *Zugophyllum fabago*, *Sedum Telephium*, *S. reflexum*, *Saxifraga tridactylites*, *Gum arabicum*, *Agrimonia Eupatoria*, *Cactus Tuna*; in *Cerastis* eodem momento, vicissim in *Liliis*, *Amaryllidi formosissima*. In *Parnassia palustri* quodam ordine observavit HUMBOLT: (61) Leniter id fit in flore *Aeschuli Hippocastani*, sic et in *Parietaria officinali*, *P. Iudaica*, *Forekählea tenacissima*. ALSTONE in *Urticis* vidit; teste HUMBOLTIO (62) *Urtica dioica* facit *U. pilulifera*, *U. Dodartii*, *U. Cannabina*, *Ruta chalepensis*. BLAIR vidit in *Moris*; VAILLANT vitam staminibus inesse dicit in *Cacto helianthemo*. Ad eas, in quibus Pistillum movetur ad Stamina, pertinent (63) *Nigella fativa*, *Sida Americana*, *Passiflora*, *Oenothera*, *Hybiscus*; MEDICUS observavit ad *Cactum hexagonum*, *C. grandiflorum*; *Turnera ulmifolia* *Scasvola Euthales*, *Brunonia*, *Lilium albidum*, *Epilobium*. Ambo ad se invicem moventur, cuius exemplo sint: (64) *Boerhavia diandra*, *Malvaceae*, *Lavathera*, *Althea*, *Alcea*.

BLAIR praeterea ad Filamenta *Mori*; STAHL ad *Urticas*; HALLER ad varias *Chenopodii* species, ad *Satyrium albidum*; LINNAEUS iunior ad *Forekähleam tenacissimam*; I. F. GÜELIN ad *Urticam piluliferam*, *Spinaceam oleraceam*; *Humulum lupulum*; *Atriplicem patulam*, ad Antheras *Orchidis bifoliae*, *O. Coriophorae*, *O. latifoliae*, *O. maculatae*; LINK (65) ad Stamina *Berberisae vulgaris*, *B. canadensis*, *B. humilis*, irritabilitatem invenerunt et contractionem a mechanicis stimulis.

KOHLREUTER vidit motum partium fructificationis in *Centaurea spinosa*, *C. ragulina*, *C. cineraria*, *C. falmantica*, semper vero in floribus vix apertis vel florentibus.

NASSE concludit experimentis, quae instituit ad *Parietariam officinalem* et

(60) TREVIRANUS Biologie, III Band S. 349. (61) HUMBOLT Aphorismen aus den Chemische Physiologie der Pflanzen 1794. überzerset von GOTTHELF FISCHER S. 58. in not. S. 37. (62) HUMBOLT L. C. S. 41. (63) TREVIRANUS L. C. III B. S. 349. (64) TREVIRANUS Biologie III B. S. 350. (65) LINK Grundlehren der Anatomie und Physiologie der Pflanzen S. 259.

Urticam dioicam, in Partibus his esse vim propriam et non solam Elasticitatem, quae producit motum Staminum; nam melius cooperabat in aere 100° et 180° R., quam in aere libero 63° R. et augebatur activitas fluidis Elasticis, Aethere v. c.; hinc TREVIRANUS conclusiones non iustas vocat, quia calor et fluida evaporantia augent tensionem Hugroscopicarum, et hinc substantiam mutant, quare illa uti substantias considerat, Mechanice hic agentes. *Ruta Chalepensis* videtur irritari a semine, uti dicit HUMBOLT. (66)

LINNAEUS stigma apertum vidit in *Gratiola*, in Anthesi, postea clausum. (67) KOHLREUTER irritabilitatem hanc invenit ad *Gentianam*, *Martyniam annuam*, *Bignoniæ Catalpæ*; MEDICUS et KIELMEYER ad *Mimulum guttatum* FISCH.: VON HUMBOLT ad *Bignoniæ radicans*, *Digitalem*, *Ruelliam*:

Stigma *Mimuli* et *Bignoniæ* duobus constat lobulis apertis, instillata vero ei guttula aquae, vel Pollinis globulis, statim sese claudunt lobi, quem irritabilitatem se vidisse, dicit SPRENGEL. (68)

HENSCHEL § 46. dicit, se quidem vidisse in pluribus *Umbellatis* Stamina accedere ad Pistillum, et illa autem retrogradi nec stigma attigisse, uti et de *Parnassia palustri* et *Ruta graveolenti* affirmat. An huic observationi observationibus contrariae (69) credendum? nam illum nec iusta, nec fida testimonia attulisse, quin et omnia in suos usus convertisse, postea fusius videbimus. Se non vidisse Pollen in *Nigellis* super Stigma, affirmat in 20 floribus; et in *Pasiflora* affirmat, Pistillum non satis curvari § 47. sic et de *Berberide* dicit, Stamina non accedere ad Stigma, sed ad germen, et in *Parnassia* Antheras super Stigma constitutas in obverso latere aperiri § 46. (70) In Pluribus Plantis, v. c. *Urticæ*, § 50. ad obversum latus moventur stamina, sic et in *Ranunculaceis*, *Parietaria officinali*, *Atriplice patula*; eodem autem modo fieri foecundatio potest, ac in *Lopezia racemosa*, ubi et Stamen prius Stylo applicatum est, lenissimo vero stimulo Filamentum disilit vi quadam, et aere resistente, Pollen reicitur in Stigma, quemadmodum et in *Parietaria officinali*, (71) et *Atriplice patula* Pollen motu admodum celeri expellitur. Recensens HENSCHELII dicit: quando Antherae aperiuntur Stamina ad medi-

(66) HUMBOLT L. C. S. 58. (67) BASTER L. C. bladz. 45. (68) SPRENGEL Anl. zur Kenntniss. der gewächse, 2 Th. 1 Abt. S. 396. (69) HENSCHEL L. C. S. 103. (70) HENSCHEL L. C. S. 103, 105, 112, 113, seqq. (71) TREVIRANUS Biologie L. C. Band V. S. 213.

um Germinis sunt sita, Pistillo proxima, dein amoventur, quando functionem complevere. (72)

Mediatam Pollinis accedamus dispersionem.

1 Per ventum; quae huic favent, conditiones sequentes sunt: Quamvis dentur exceptiones inveniendae in opere HENSCHELII. (73) Lex videtur esse, quod in *Monoicis*, flores Masculini, foemininis sunt superiores, v. c. *Carex*, *Zea*, *Coix*, *Sparganium*, *Typha*, *Xanthium*, *Ambrosia*, *Sagittaria*, *Myriophyllum*, cetera plura. *Veratrum album* inter exceptiones numerat HENSCHEL, in hoc autem flores quamvis Masculini sint inferiores, Hermaphroditi damnum inde metuendum restituunt superiores constituti.

Quod ad experimentum attinet, quod HENSCHEL instituit ad *Caricem vesicariam*, in qua de 100 Stigmatibus tantum 13, vicina Masculis erant conspersa, extat observatio KOHLREUTHERI, unum Stigma foecundatum nullum amplius Pollen requirere, ut tota planta sit foecundata. (74)

Plantae plures *Dioicae* praesertim arbores, *Acerosae* et *Frondosae*, multum habent Pollinis. Sic *Pinus sylvatica* 100,000 Pollinis globulos habet, cui 50 foecundando sufficiunt; sic et plures aliae *Pini* species. *Euphorbiaceae* adfert HENSCHEL (75) ut testetur, *Monoicae* plus Pollinis habere, *Dioicae*; familia autem continet 9 *Dioicae*, 22 *Monoicae*; ex *Dioicis* 7 plures quam 10 Antheras habent; 5 plures quam 20; *Monoicae* 3; ex 22 tantum plura quam 10 Stamina habent. (76)

Masculini flores multo plures in plantis inveniunt diclinicis, quam foeminini, quod mihi dispersioni Pollinis favere videtur, quia multo maior Pollinis copia producitur. HENSCHEL vero id damno esse dicit, quia eo minora numero Stigmata attingi possunt; (77) E contra, quando minor Masculinorum copia adest etiam id damno foecundationi esse dicit, quorum unum vel alterum veritati obstitit.

Plantae *Monoicae* et *Dioicae* citius flores proferunt quam folia; uti *Corylus Avellana*, *Betula*, *Morus*, *Juglans regia*, *Salices* variae, v. c. *Salix praecox*, *Populus*, *Quereus*, *Fraxinus*. Illud et in Monoclinicis obtinere, adfert

(72) Heidelberger Jahrbucher L. C. S. 844. (73) HENSCHEL L. C. S. 127. (74) TREVI-
RANUS Biologie III Band. S. 374. (75) HENSCHEL L. C. S. 130. ibidem S. 134. (76) SPREN-
GEL Anl. L. C. 2 Th. 1 sdt. S. 363. seqq. (77) HENSCHEL L. C. S. 132.

HENSCHEL, sed haec non exstinguunt conditiones aliis plantis faventes; sed causam monstrant, quare hoc obtinet, nempe, Anthesis impedit frondescentiam, quia omnes, quas planta possidet vires, ei impendi debent.

DE GORTER adfirmat, in RUSSIA dari sic dictam pluviam sulphuris, obortam e Polline *Lycopodii clavati*, quod in autumnno remansit, et primo vere vento dispergitur. (78)

MARTINET dicit compertum esse Pollen ad distantiam 15 Milliariorum alium arborem foecundasse. (79)

RICHARD testatur *Pistaceam* Parisiis, distantia $\frac{1}{2}$ horae foecundatam fuisse, alio arbore. (80)

TREVIRANUS observavit, post pluviam 24 horarum Breslawiae omnia obducta pulvere, quem examinans invenit Pollen *Pini silvestris*; nulla arbor, e qua perducere posset, vicina erat, sed ad semihoram et plus distantiae per aerem erat ductum, quare per aliquot dies per eum ferri debuisset. (81)

Multa plantae *Dioicae* annuae, de quibus erat metuendum, ne genus perderetur, si non semina proferebant, copulatim crescunt, ut *Spinacea oleracea*, *Mercurialis annua*, *Cannabis sativa*. (82)

Motu ipsius Plantae foecundatur *Valisneria dioica*, quae et in patria inveniri; adfirmat SCHUURMAN STEKHOVEN. (83)

Mense Iunio floret foemininus flos, longo pedunculo in spiralem contorto praeditus, Masculinus brevem habet. Floris foeminini pedunculus minus curvari incipit, et flos in aqua crescens ad superficiem prodit. Eodem tempore Masculus *Valisneroides*, brevissimo pedunculo instructus, multos emittit flores apertos, qui aquae innatant, Pollenque ejiciunt Gelatinosum, quod Stigmata petalis simillima ferit. (84)

Ad Dichogamicas transeamus Plantas, quae tempore diverso, aut flores, aut partes Masculinas vel foemininas protrudunt. (85)

IULIUS PONTEDERA illud invenit in *Umbellatis*; in *Musa*, *Iatropha*;

(78) HOUTTUIN Nat. Hist. van LINNAEUS 2 deel. 14 stuk. blad. 369, 62. (79) MARTINET Katechismus der Natuur 4 deel. blad. 42. (80) SPRENGEL das neueste aus den Reiche der Pflanzen 1 band. S. 406. (81) TREVERANUS verm. Schriften B. IV. S. 180. (82) Heidelberger Jahrbucher L. C. S. 846. (83) SCHUURMAN STEKHOVEN Kruidkundig handboek 1 Deel blad. 421. (84) SPRENGEL Anl. L. C. 2 th. 1 abt. S. 263. (85) HENSCHEL L. C. S. 50.

Acer, LINNAEUS; KOHLERUTER ad *Epilobium* et *Polemonium*; CONRAD SPRENGEL ad plures, duplicem facit divisionem, quum imprimis in iis fuit occupatus. (86)

Dichogamia Androgyna eas recipit Plantas, quae Stamina efformata habent, Pistillo nondum evoluto.

Ad hanc referuntur *Epilobium Angustifolium*, LINN. *Borago officinalis*; *Campanula*, *Pneumonanthe*, *Parnassia*, *Delphinium*, *Stylideae*, *Balanites aegyptiaca*, *Legnotis elliptica*, *Margaritaria nobilis*, WILD. *Myrica Gale* LINN. Etiam HENSCHEL adfert *Thuiam occidentalem*, quae Pistilla 5. mensis serius quam Stamina protrudit. (87) Recensens vero illum dicit: „100 huius arboris in Heidelberg et Schwetzingen imprimis inveniuntur, quae primo, vere simul foemininos et masculinos proferunt flores, et mense Iulio fructus, quod millia videntium testari possunt.” (88)

Modus foecundationis talis videtur. Flore aperto, Antheris efformatis, Pollen dispergitur, Stigma dein prodit loco, quo Antherae, quae deciderint, antea fuere constitutae. Hic flos foecundari debet Polline flores praecedentis, hinc primus, numquam semina profert. Ad Dichogamiam Gunandram pertinent, quae Stigma evolutum habent, nondum apertis Antheris. Hae plantae foecundantur Polline, floris postea provenientes, et *Euphorbia Cyparissas*, huiusmodi est exemplum.

Mediata foecundatio fit cadente Polline; modum, quo talis foecundatio fit, descripsit CASSINI. Omnes *Sunantherae* (*Compositae*, *Syngenesitae*) flores, quinque Antheras habent, tubum formantes, in omnibus pistillam interne huic tubo conditum, prodit, praeditum pilis; quos *balayeurs* (89) postea vero *conservateurs* (90) dicit: quod nomen servabimus, verum enim usum indicat. Sunt hi pili glandulosi et verrucosi, in *Tagete*; Piliiformes in *Lactuceis*, *Heliantho*; Papilliformes in *Carduinis*; in *Arctotideis* punctiformes; Glandaliformes in *Adenostyleis*; Lamelliformes in *Gundalia*: Superficiem exterio-rem occupant in *Lactuceis*; faciem externam ramorum Styli, in *Arctotideis*;

(86) TREVIRANUS Biologie III B. S. 350. HENSCHEL L. C. S. 40, 41. (87) HENSCHEL L. C. S. 44. (88) Heidelberger Jahrbucher L. C. S. 841. (89) 1 Mémoire de HENRI CASSINI sur les Sunantherees. Journal de Physique Ann. 1813. T. I. p. 105. (90) 5 Mem. de HENRI CASSINI sur les Sunantherees. Journal de Physique 1818. p. 128.

superiorem in *Eupatoriis*; summum obducunt in *Anthemideis*. (91) Stigma intima pars est Styli, Masculini enim carent Stigmate, Foeminini non, pilis vero conservatoribus. Quum itaque floris foeminini Stylus transit tubum, Anthera quem constituent, non suscipere potest Pollen, nec Stigma foecundari, ramis Styli invicem sibi adfixis, simulac vero Stilus tubum Antherarum transit, pollen manet pilis conservatoribus adfixum, et cum Stilo crescit. Non semper adsunt pili, verum et asperitates, aculeiformes, parum sensibiles, quas loculamenta, quibus Pollen continetur, a latere frangunt; Pollinis globuli statim, quando tubum transiere, conspiciendi sunt his pilis adhaerentes.

Statim quando Stylus transit, curvatur, vel in semicirculo, vel in Spirali. Expanditur Stigma et se foecundando praebet, alterum vero latus exterius Styli contrahitur, quo pollinis globuli coguntur decidere, in superficiem internam Stigmatam proximorum. Hinc perficitur foecundatio cruciata, his intelligitur, polline sui ipsius floris nullo modo Stigma posse foecundari; verum natura nonnunquam flores suo ipso Polline foecundat, modo aequae mirabili ac simplici.

Simul ac enim duo rami Stili separantur ad apicem, tubum Antherarum transeuntes, divergunt, extus curvantur in semicirculum, deinde vero in circumulum, vel in Spiralem; hinc circumvolutiones tali spirali motu se attingunt, ita ut exterior interiori applicetur, et tali modo Stigma in contactum veniat cum Polline, quod continetur pilos inter conservatores. In nonnullis, qualis, *Leontodon Crispum*, *Burkhausia Alpina*, *Geropogon glabrum*, *Hioferis radiata*, duo rami Stili, quando transiere Antherarum tubum, non curvantur extus, verum intus, forma semicirculari, circulari, vel Spirali, quando superficies interna stigmatica est minus lata. (92) In *Asteriis* flores masculini Stilum habent, non vero Stigma; foeminini Stilum cum Stigmate, hermaphroditus gaudet aequae ac masculinus Antheris; et Stilo cum Stigmate. (93) Pili conservatores conspiciuntur tubulati, divisi pluribus articulis, dissepimentis transversalibus; in *Ceratocephalo piloso*, *Tagete erecta*, *Dahlia purpu-*

(91) 5 Mem. de HENRI CASSINI sur les Sunantherees Journal de Physique 1818. p. 128, 129. (92) Journal L. C. 1813. T. I. p. 106. (93) Journal L. C. 1813. T. I. p. 116.

ob eam rem Stigma non constituunt. In *Chrysanthemo* Stilus primum est clausus praeditus pilis Conservatoribus, quum autem in altum accrescit, omnes Pollinis globuli avelluntur et retinentur, dein incipit se curvare, masque Pollinis grumulosa, non magis sustentata, cadit ad stigmaticam superficiem. In *Solidagine* non superficies, verum Stilus totus ab alto ad fundum praeditus pilis Conservatoribus; hi pollen suscipiunt, manent rami coniuncti ad tempus, quo totus transiit Stilus, separantur paululum, ad partem inferiorem sese curvantes ad axim, unus ad alterum, ita ut remaneant superius coniuncti; separatio singulorum ad partem inferiorem deberet esse, ut superficies stigmatica, foecundationi Pollinis exponeretur; verum hoc non sufficeret, nisi inveniretur circumstantia favens; nimirum quod superficies stigmaticae extrorsum reflectuntur; hac ratione facilius globuli Pollinis ad superiorem partem ramorum in eas cadunt. (97) In *Gorteria ringente* flos hermaphroditus habet Stilum, compositum ductalis articulisque; cuius superior pars est tenuis, inferior basis articuli ante florescentiam habet formam processus (saïlle) annularis, praediti pilis Conservatoribus; hoc in statu est infra Antherarum tubum, nunc divellit Pollinis globulos, verum in Anthesi quando basi transit per tubum, processus annularis senescit, et vix sensibilis est. (98) In *Sylphio perfoliato* Stilus floris masculini habet pilos directos in alto, qui postquam transiere, Pollenque susceperunt, fiunt horizontalis. Intumescencia haec ad summitatem trunci, maxime auxiliatur pilis Conservatoribus; observatu dignum est; quod quando intumescencia non adest, pili Conservatores sunt longiores, quasi ut defectui suppleatur. (99)

In *Tusfilagine farsara* pars Stili continens pilos Conservatores est tenuissima; in primo Anthesis stadio, intumescencia fere est nulla, et non nisi tempore augetur, quo utilis est: quando enim vidimus Stilum attingere tubum Antherarum, et paratum esse hunc tubum transire, pars Stili praedita pilis Conservatoribus aequalibus latitudini tubi Antherarum patet atque intumescit, et pili vel papillae adsunt, ut Pollen e tubo Antherarum expellant. Anthesis in *Cephalaria* incipit semper floribus foemininis, in margine positis. Quando Stilus ramos expandit flores hermaphroditi appropinqui foemininis, florent, quo Pollinis

(97) Journal 1813. L. C. 1813. T. I. p. 253. (98) Ibidem p. 254. (99) Ibidem p. 254.

globuli facillime attingunt stigmata florum vicinorum. (100) In *Solidagine Virgaurea* Stylus florum hermaphroditorum longus, curvatur arcu in Anthesi, ut superficies Pollinis obducta, super foemininum extet; Stylus femininus multo est brevior. Fructificatio in genere minus est certa in floribus foemininis; observavit enim CASSINI Embryonem saepius abortiri in floribus foemininis, ac in hermaphroditis. (101) In illis, in quibus flores masculini in medio, foeminini in margine sunt, uti in *Tusfilagine fragrans* Stylus foemininus est brevissimus, masculinus longus per tubum Antherarum transit, et curvatur admodum extrorsum, ita ut superior pars Stili sit proxima floribus foemininis. In *Tusfilagine alba* contra Stylus foemininus est curvatus ad masculinos. (102) In *Tusfilagine farsara* et *Calendula arvensi* Stylus est semper in tubo Antherarum conditus; itaque manet ad superficiem antherarum tubi; verum ovaria sunt florilia, masculini semper sunt aequales et breviores, ante florescentiam hi longiores evadunt, ut illi in centro minus longi sint, quam ad exteriora; hinc formant summitates Stilorum conum, cuius basis circumdat flores foemininos; in *Carduacis* Stylus brevior Antherarum tubo, prima inventute, verum senectute longitudine accrescit, elevatur, tubum Antherarum attingit, ita ut in Anthesi rami et superior pars trunci extent capite tubi. Stylus, cuius crassities est aequalis capacitati tubi, parietes tubi extendit pressione, et attritu; quem exerit transiens.

Pili Conservatores dehiscientiam loculamentorum, quibus Pollen continetur, efficiunt. Pollen, cuius est viscosa superficies, papillis, quae ramos obducunt adglutinatur, extra tubum elevatur; quando rami et summitas Stili transiere tubum Antherarum obducti observantur, superficie Pollinis globalorum, qui distinctius vel minus remanent.

Tandem duo rami laterales reflectentes marginem lateralem et marginem terminalem, superficiei interioris stigmaticae, inveniuntur expositi influxui foecundanti Pollinis cadentis, e Stilo propinquo florum vicinorum; videtur enim impossibile flores posse foecundari Polline suo ipso; hinc foecundatio est saepe cruciata, immediato contagio, florum qui conficiunt Cephalantum, sic hoc facile red-

(100) Journal 1813. T. I. p. 255. (101) Ibidem p. 256. (102) Ibidem p. 256.

ditur; attamen natura adhuc (105) favet in *Centaurea Cyana*, quibus superior pars Antherarum tubi est curvata, Stilus hunc tubum transeuns cogitur curvari, et se elevare directione obliqua, partis superioris, tunc Stili qui pertinent ad flores diversos, eiusdem Cephalanti appropinquantur, cruciati iunguntur, attinguntur et Pollen itaque facillime dispergunt. Observantur nonnunquam Pollinis globuli, ad fundum rimae, formatae conjunctiones duarum marginum stigmaticarum correspondentium. (104)

M. RICHARD pilos papillosque Conservatores pro stigmatibus habet, nam illis functionem stigmatis adscribit, quod autem satis refellitur, nam masculinus Stilus nulla femina proferens habet, foemininus semina producens caret illis. Videantur tabulae contentae in *Journal de Physique*. (105)

Mediata foecundatio perficitur insectis. Priusquam autem ad eam transeamus, disputanda occurrunt dicta et observata HENSCHELII, quae secundum Paragraphos sequemur. (106)

§ 78. „Plurimae plantae, quae indigent insectis ad foecundationem, non habent Nectaria; multaque organa, pro Nectariis habita non, illorum functionem exserunt,” haec supra pag. 7. iam diximus sed aliis § § (107) v. c. 80, 94, 95, dicit „insecta et ob alias res in floribus adesse, et § 80,” quendam innatum esse appetitum plantarum et insectorum non explicabilem.

§ 79. (108) dicit: „Nectarium adest, ubi foecundatio non est necessaria.” Nectarium autem non tantum ob insecta adest, verum ut deliberet plantam a nimia oxygenii copia.

§ 81. (109) „Plures plantas Nectarothecas habere, et non Nectaria adfirmat; rogatque, an insecta facultatem habeant discernendi colores?” Recensens HENSCHELIUM Ienensis dicit, „Nectarothecas semper esse in necessitudine cum nectariis.” Sin autem non colores distinguunt visu certe acerrimo, (millemos enim oculos varii habent), forte tactu, quia partes alio modo coloratae certam habent diversitatem, uti coecos adfuisse feruntur, qui tactu colores (verwen niet kleuren) distinguebant, vel odore: Hoc autem si nequeunt, illis non po-

(103) *Journal L. C.* 1813. T. I. p. 266. (104) *Journal* 1813. L. C. T. I. p. 271. (105) *Journal Ann.* 1813. T. I. Avril p. 320. (106) HENSCHEL L. C. S. 160: 203. (107) *Ibidem* S. 162. S. 186. S. 189. seqq. (108) *Ibidem* S. 161. (109) *Ibidem* S. 164, 165.

test adscribi facultas masculinum florem a foeminino discernendi, uti vult HENSCHEL § 79.

Praeterea flores, qui flore distincto sunt destituti, suis Nectariis, odorem fortem spargunt, uti Amenta *fallacum*. (110)

§ 82. „Nectarilymata, quae in paucis floribus inveniuntur, ipsis infectis „viam impediunt,” et Antherae, quae huic usui inserviunt, in *Solano*, *Verbascio*, *Tradescantia*, non monstrant Nectar ibi secerni propter foecundationem, sed summum Nectaris in flore momentum.

§ 84. „Aperturam et expansionem florum polypetalorum impedire, quominus insectum attingat Stamina et Pistillum, cuius exemplo adfert HENSCHEL plures plantarum familias: (111) excipiendae autem sunt *Malvaceae*, *Rosaceae*, *Papaveraceae*, pluresque, quae ut mihi videtur, facillime se ipsas possunt foecundare; sic et ob eandem rationem *Aquilegiam*, in qua insectum attingit facillime Nectar, excipereliceat. Quum autem, non uti clarissimus HENSCHEL, id studio Botanico sim versatus, nec naturam, si dixit HENSCHEL vera, mutare possim, sequentes § § omittere liceat, quum non, uti et Recensens HENSCHELIUM, (112) doctissimum SPRENGELIUM defendere audeam, qui observationes fecit ad plantas sponte provenientes, et copiose in regione, ubi habitabat. Observatio eiusdem auctoris, Stigmata nil facere ad foecundationem in *Iride*, non mihi placere potuit, nam sunt Stigmata haec aperturis pertusa, et Pollen transire sinunt.

§ 91. Quemque florem proprio indigere infecto, certissimum est, verum et plantas plura infecta incolere notum.

§ 92. Papiliones foecundare Plantas, refutare conatur Cl. HENSCHEL dictis SPRENGELII patrui, „ihr langer Rüssel ist zu glätt, als das viel Pollen „an ihm hängen konnte, setzen sie sich mit dem langen beinen auf die Blumen, „so reichen die Antheren schwerlich jemals an den haarigen leib” (113) plures autem proboscidem et pedes pilis praeditos habent, quibus Pollen omnino adhaerere potest.

§ 94, 95, 96. „Insecta quam plurima dicit HENSCHEL vescuntur Polli-

(110) SPRENGEL Anl. L. C. Th. I. 2. ausg. S. 163. (111) HENSCHEL L. C. S. 166. S. 170. seqq. (112) Heidelberger Jahrbücher L. C. S. 847. (113) HENSCHEL L. C. S. 186.

ne, (114) et eam ob rem noxia sunt foecundationi;" experimentis autem constat (115) *Hybiscum syriacum* 4863 globulos habere Pollinis, cui 50 sufficiunt, in *Mirabili lalappa* in uno flore 293 continentur, in *Mirabili longiflora* 321, quibus 3 vel 4 sufficebant. Quale damnum ergo e parva Pollinis quantitate metuendum? Sic pergit „Nocent floribus infecta, et vel Stilum lacerant, vel et ut ad Nectar accedant aperturam in iis faciunt" verum et in *Eupomatia laurina*, infecta fila Antheras inter et Pistillum separant, quae attactum partium fructificationis impediabant. (116) ARISTOTELES (117) pluresque alii post illum observare, apes semper redire domum, obductae Polline eiusdem coloris, et eiusdem plantarum speciei. HENSCHEL (118) § 98. adfert exemplum contrarii, semel autem observati; inde ducit conclusionem, infecta efficere tali modo formationem hybridorum; LINK autem adfert observationem KOHLREUTHERI, unum Pollinis globulum eiusdem speciei plantarum omnes alios reddere irritos ex alio genere plantae desumptos. (119)

Haecce, quae contra CL. HENSCHELIUM attulimus, benigne recipiatis, quae-
so; quum autem Classicum Auctorem, quem et refutatus est HENSCHEL;
SPRENGELIUM nempe (*) non mihi comparare poteram, nec in usus con-
vertere, non adferam hic infecta, nec Plantas, quas illa visitare docuit SPREN-
GEL, quae memorantur in opere aliis SPRENGELII. (120)

Odoribus infecta alliciuntur v. c. in *Salicibus* ad Nectaria: in *Stapeliis*, et speciebus *Ari* Muscae. Hi spargunt enim odorem carni putrescenti similem, sic species *Saurae* atque *Mirabilis* odore suo et infecta alliciunt praecipue nocturna. Solum Tipulam pennicornem enumeremus, quae *Aristolochiam Clematitem* foecundat. (121) Huius Plantae flos corollam linguatam, inferiori parte globosam habet, superior pars in tubum elongatur, in marginem planum, lanceolatum terminans, Pistillum globosae parti corollae est superimpositum, germen sex Antheris est circumdatum brevioribus, sine Stilo, Stigma habet

(114) HENSCHEL L. C. S. 187. S. 191. (115) SENEBIER L. C. T. II. p. 71, 72.
(116) SPRENGEL Anl. L. C. Th. I. S. 171. (117) ARISTOTELES Historia animalium L. IX.
C. 64. (118) HENSCHEL L. C. S. 197. (119) LINK Grundlehren L. C. S. 227. in nota.
(*) SPRENGEL das Entdeckte geheimnis in Bau und befruchtung der Blumen. (120) SPRENGEL
Anl. L. C. I Th. I ausgabe S. 363: 369. 2 ausgabe I Th. S. 161, 163. (121) WILDENOW
Grundriss der Krauterkunde S. 271.

sexangulare, planum superficie pilis fuctoriis praeditum, Antherae, cum flos est erectus, non possunt tangere Stigma, Pollen in tubum caderet, insectum autem transire potest et attingere Antheras, non vero redire, propter pilos, qui obstant. Dein pilis marcescentibus, qui in intimo tubo sunt, Stigma obducit Polline necessario foecundationi: LINK enim observavit, si insectum abest, nullum semen inveniri. (122)

Orchideae, *Apocynae* et *Stapeliae*, ad Plantarum congeriem pertinent, de quibus modum anormalem foecundandi descripsit HENSCHEL suo modo: (123) eum a Doctissimo viro plures dissentiunt de situ Stigmatis, eas omitemus. Aliam foecundationis earum methodum descriptam, legimus in *Heidelberger Jahrbucher für die Literatur*, (124) et in opere OKENII, quod inscribitur *Ihs*. (125)

(122) LINK Grundlehren L. C. S. 227. (123) HENSCHEL L. C. S. 204. S. 239. (124) Heidelberger Jahrbucher L. C. S. 848. seqq. (125) Ihs von OKEN Anni 1820. S. 663.

CAPUT IV.

Accedo ad quartam meae responsionis partem; qua pertractanda mihi venit quaestio:

„Quamnam exserit actionem pollen ad germen foecundandum, an vitalem, seu dynamicam, an materialem, et per quae tunc organa?“

Primum autem tractanda est quaestio, num actionem aliquam exserit pollen, uti experimentis suis perductus HENSCHEL negat, et num aliae materiae pollinis vice fungi possint, eandemque actionem exserere.

Accurata confideratio experimentorum et HENSCHELII et scriptorum, ab eo citatorum, mihi optima videtur via, qua illustrari potest quaestio atque elucidari.

§ 155. CL. HENSCHEL adfert: PONTEDERA vidit unicam arborem *Dactyliferam* fructus proferre. Pater LABAT vidit eandem fructus proferre; sic et BAUHINUS, GUILLANDINUS; TOURNEFORT vidit *Bryoniam* isolatam fertilem; uti et alii de aliis testantur. (126)

§ 156. ALSTONE, horto suo, loco sylva abscondito; (a) *Spinaceas* posuit tres, seminaque produci vidit perfecta. (b) *Cannabina* planta unica, distantia milliarii, 30 semina bona protulit. Anno 1741 (c) plantas duas *Mercurialis Gallicae*, ex horto medico, pistilla proferentes, loco posuit, 700 Yards separato ab aliis hortis, arboribus excelsis, et tanta protulere semina, ut fieret lolium vix exstirpandum.

§ 157. FOUGEROUX (d) ramum dictum foemininum *Humuli Lupuli* fructus maturos protulisse narrat, cum nullum esset in vicinia individuum Pollen proferens, nisi distantia horae in insulis MARSIIS.

(e) *Cannabis sativae* semen seminatum, absque Polline, semina protulit matura, bona ex icone diiudicandum, quae seminata iterum plumulam et rostellum produxere.

(126) HENSCHEL L. C. S. 304, 305.

§ 158. (f) MOLLER e *Cannabi fativa* (caulibus Pollen ferentibus abiectis) semina habuit aequae fertilia ac solita.

(g) Planta *Spinaceae rotundifoliae* proveniebat inter *Pastinacas*, quae illi proferebat semina pauca, sed matura, quae seminata varietatem procreabant.

(h) Vulgares *Cucurbitas* sterquilinio iniecit, quae fructus proferebant absque ullo Pollinis flore; postea proveniebant flores, qui Pollen continebant, fructibus iam efformatis.

(i) *Iuglandem regiam*, absque ullo Pollinis flore, fructus maturos producere vidit, Sylva impendebat, quo minus alia arbore saecundari poterat. (127)

Anno. 1749. (k) *Spinaceae oleraceae* plantae plures accurate observatae ab illo fuere absque ullo Pollinis accessu, et hae semina perfecta protulere.

§ 160. (l) TRATTINNIK narrat de *Iuglande regia*, in monasterio NEUBURGO, qui nuces optimos, non amenta, profert.

(m) LINK e LUSITANIA secum duxit plantam *Mercurialis ellipticae* femininam, quae semina proferebat, cum nullus adesset masculus flos, nec in vicinia, nec in tota GERMANIA.

§ 161. (o) SPALANZANI, dissectis floribus Pollen ferentibus, e *Cucurbita Melopepone* et *C. Citrullo*, fructus habuit.

(p) Experimentum fecit ad *Ocimum Basilicum*, ex uno cuius antheras dissectavit, semina habuit, ut videbatur perfecta, vero non germinantia, aliud eiusdem speciei exemplar fructus protulit perfectos.

(q) REINER adducit exemplar plantae *Tremiere* (Altheae roseae?) *Tremiere* quae dissecto Pistillo, semina germinando apta protulit.

§ 162. HENSCHELII sequuntur experimenta, quae summi momenti esse videntur; num vero accurate sint instituta, iudicet quisque. (a) *Salviae verticillatae* Pistillum super galeam exstans, statim, cum prodiit, tenuissimo penicillo, acido sulphurico imbuto, attingebatur. Color fiebat purpureus, sese ad germen extendens, corollam transiens. Stylus marcescebat in aliis, in aliis non, flores non dabant semina, sed inferior verticillus, non tali modo tractatus, semina bona nigra protulit. (128)

(b) In floribus *Celsiae Arcturi* non dissecabatur Pistillum, sed induebatur

capulis, e cera confectis. Nullus horum Capsulas produxit, sed tres flores postea provenientes. Hi Polline conspersi quidem proferebant fructus, sed non maturos.

(c) *Scrophularia glandulosa* dissectis Stylis anno 1819 tres produxit Capsulas maturas, quum alii flores quidem indicia fructus proferebant, sed mox decidentia.

§ 163. (d) 30 Flores *Tropaeoli Maioris* simulac aperti erant, Antheris privabantur, tres semina perfecta protulere germinantia.

(e) In *Oenotherae grandiflorae* floribus Antherae dissecabantur. Difficile erat tempus idoneum invenire, nam Antherae aperiuntur flore adhuc gemma. Stigma quidem clausum verum circumdatum erat Antheris; quatuor autem produxit planta capsulas, quarum duae inferiores manebant et maturesebant.

(f) Exemplar *Papaveris Rhoeados* in vase egerminaverat, flores plurimos trahens, in quibus Antherae dissecatae fuere, Stigma albidum, si videbatur Polline caeruleo obductum, statim flos illud continens dissecabatur, ex hac planta 10—12 Capsulas habuit minores, seminibus autem, uti videtur, non maturis.

(g) Antherae dissecatae fuere in pluribus exemplaribus *Nigellae Damascenae*; plura semina habuit, bona, satis magna, germinantia. (129)

§ 164. (h) Colum satis magnum *Zea Mayde* conferebatur, satis magna copia proveniebant. 40 Plantas habuit 4—6 pedes altas, Masculini flores, 8 dies citius proveniebant et antea quam expansi erant dissecabantur. Ex his Plantis habuit 35 Capsulas, seminibus perfectis maturis, colore autem pallidiore, 6650 numero.

(i) Plurimae *Cucurbitae pepones B. minor* et *C. verrucosae* in Aserquillinio provenire, Masculi flores citius provenientes, dissecatae fuere, tanta copia ut 50 absumerentur. Foeminini flores postea proveniebant, quarum a *Cucurbitae pepones minoris*, 5 *C. verrucosae* manebant. Postea proveniebant adhuc masculi, nec dissecari poterant ob copiam; maturesebant simul cum illis, qui postea masculis erant saecundati, et habuit a *Cucurbita communi* 5, ex alia 15 fructus, quorum illi, qui absque Pollinis accessu erant ma-

(129) HENSCHEL L. C. S. 312—315.

turefacti, incisione erant notati, et maiores. Pollen erat non sicum, itaque non vento dissipari poterat, unum tantum erat insectum, quod Antheras lambebat, sed non dispersione Pollinis erat accommodatum. (130)

(k) Pulvillus magnus obducebatur plantis sterquilinio exortis, *Ricini communis* et *viridis*, mense Iulio iam fecerunt plantae sylvam, decem pedes longam, quatuor latam, omnes masculini eligebantur, modo admodum rudi, omnes excerptos esse credendum, „sed amicus illi tres adhuc monstravit apertos, qui autem non Pollen sparserant!” omnes plantae in harum vicinia exscindebantur; e, *Ricino viridi* habuit 12000 Semina e *Ricino communi* fere eundem numerum.

(l) Experimentum instituit Cl. HENSCHEL ad *Urticam piluliferam* et *Coicem Lacrymam*. Prioris unam plantam vase in cubiculo servato contentam, floribus masculis orbavit, in tempus convenientibus; hinc perscrutatione quacumque hora opus erat, hinc nullum florem esse omisum. Plurima semina producta erant et seminata, quorum unum granum servatum et eodem modo tractatum 80 semina proferebat.

(m) *Coicis Lacrymae* tres plantae isolatae, quaeque 15—20 semina dedere; dissectis spicis atque aristis masculinis, quod maximus erat labor, quia ex acumine fructus masculini flores proveniebant. Ubi plantae plures adauctae fuere ex duabus turbis proveniebant 100 fructus, in alia plantarum turba 50 et in alia 150. (131)

(n) 5 Exemplaribus *Ricini communis* Stigmata obducit quotidie Carbonate Magnesia, dissectis floribus Pollen ferentibus; pauca habuit semina, sed minora, eiusdem speciei tres plantas obduxit Stigmata semine *Lycopodii*, et semina habuit, quae germinavere, non multa, sed maiora. (132)

KOHLREUTER, Stigma 3 florum *Nicotianae rusticae*, dissecatis Antheris, obducit guttis olei *Amygdalarum*, ad alias Plantas Oleum *Coryli avellanae*, in 2 experimentis Oleum *Iasmini*, in 4 aliis *Lini*, etiam ad Stigma *Nicotianae* herbae et *Verbasci Blattariae* varia olea sumit, semper absque damno fructificationis. Hic et Pollen superinponebatur, sed cum non miscetur sa-

(130) HENSCHEL L. C. S. 315—319. (131) HENSCHEL L. C. S. 319—321. (132) HENSCHEL L. C. S. 286. seq.

cile cum oleo, oleis his occludebatur aditus. Pollen hic non egisse certissime concludit HENSCHEL, sic etiam notum esse dicit: (133) arbores pulvere viarum confertas, separatas a roris influentia, plurimos proferre fructus, quare villici *Odenwaldus* arbores pulvere viarum conspergunt.

„Experimenta in deliciis habeo „dicit HENSCHEL,“ nec opto illis contingere „fatum, quod habent experimenta opposita sententiae publicae. Facillime est „experimentatorem accusare ob negligentiam, ignorantiam, sed tales accusationes sine iusto testimonio et absque melioribus observationibus, excitant „ideam, pugnam non vinci posse, nisi opprobriis, personae adscriptis;“ (134) eam ob rem caute est progrediendum; sed his non abstineri nec deterreré iustum, nam Amicus HENSCHEL, magis Amica veritas, et scientiae emolumentum.

Ut flos satisfaciet scopo, cui est destinatus, semina proferet, quae seminata rursus Plantam proferunt, ab omni parte matri vel patri similem; Pollini, nullis quousque mihi notum est auctoribus, negatur influxus in faecundationem, recentioribus experimentis uti et praecedentis aevi constat, fructus produci posse sine ullo aditu Pollinis, et quidem semina ante faecundationem adesse, adfirmant plures, SPALANSANI, BONNET, LINK, SPRENGEL; hinc omnia experimenta reiicere, nec iniustum puto, quoniam HENSCHEL de seminum germinatione flet.

Sic reiicio testimonium FONTEDERAE, ubi non est mentio de seminibus; LABATII, „qui ipse adfirmat, quidem nuces proferri, sed haec seminata „non producere plumulas, quare qui habere volunt arbores, ex BARBARIA „accipiant semina.“ (135)

Quod ad GUILLANDINUM attinet; hic dicit (136) „in desertis ARABIAE syl- „vas *Palmarum* reperi, quae sine hominum cultu optimos fructus ac copiosos ferunt; „retinent ac maturant.“ Anne in his filvis non Masculi adessent? Quum itaque non de fructificatione est quaestio, sed de seminibus germinando aptis, ommitto experimenta a, b, ALSTONES; d, FOUGEROUX; f, h, i, k, MOLLERI; sic

(133) HENSCHEL L. C. S. 287—288. (134) HENSCHEL L. C. S. 322. (135) LABAT *Reize naar de Fransche eilanden van America* 2 D. bladz. 139—140. Amsterdam 1725. (136) HENSCHEL L. C. S. 305. in nota.

et l. TRATTINIKI; quum et hic est difficultas, num arbor fuerit plane isoheta, sic et m, LINKII; cuius hic adferam verba in *Grundlehren*. (137) Experimenta mihi non succedere, quae ad *Mercurialis annuae* ramum foemininum institui, et in *Krit. bemerk.* (158) *Das Pollen belebt also, bildet nicht:* Ob eandem rationem reiicio experimenta, o, p, SPALANSANII; et de HERNIER appono quaestionem, an ex adpectu diiudicari potest aptitudo ad germinandum et an Pollen abeset; propter eandem rationem reiicio experimenta HENSCHELII a, b, c, e, f, h, i, k, l, m, o; tantummodo itaque restant experimenta c, ALSTONES; e, FOUGEROUX; g, MOLLERI; et HENSCHELII d et g et n ad *Mercurialem*, *Cannabinam* et *Spinaceam*, *Tropaeolum maius*, *Nigellam damascenam*, et *Urticam piluliferam*, quas itaque considerationi relinquuntur.

KÄSTNER in *Salicibus* flores Hermaphroditos ostendit; (139) KOHLREUTER et VON GLEICHEN in plantis *Cannabinis*, *Spinaceis*, flores invenerunt Hermaphroditos, quemadmodum et ipse vidi in *Cucurbitis*, tantaque est climatis, aëris et soli influxus in plantis, ut diclinicae fiant androgunae, quod et CL. SWEIGGER ab erud. SWARTZ observatum esse dicit. Cucurbitarum flores interdum fieri Hermaphroditos si masculi abscinduntur (vidi ego et non abscisis masculis) incrementi flaminum rudimento, in floribus foemininis recondito, e contra; Arbor prope UPSALAM a LINNAEO sub nomine *Salicis Hermaphroditae* descripta, nostris diebus flores tantum foemininos profert. (140) Forfitan res, tali modo se habuit, haec itaque experimenta dubia vocari possunt, nec in re tantum momenti valere possunt. HENSCHELII experimenta non nimia cura sunt instituta. Sic v. c. experimentum ad *Zea mays* institutum; HENSCHEL adfert, (141) quod in alio horti eiusdem loco, quo *Zea Mays* fructus produxit, aliae eiusdem speciei plantae aderant, quas castrari sibi non licuerat. An hoc experimentum quidem, uti decet, est institutum? sic in experimento, quod instituit cum *Cucurbitis*, aderat insectum, quod Antheras lambebat, sed trans-

(137) LINK *Grundlehren* L. C. S. 228. (138) LINK *Krit.-bemerck. und zuzätze zu Kurt SPRENGELS Werk, über die Bau und Natur der Gewächse*. (139) SPRENGEL *geschichte der Botanik*. S. 56. S. 265. T. II. Ibidem eadem pagina etc. T. II. S. 266. (140) SCHWABER, *Commentatio de Plantarum Classificatione naturali* etc. S. 23. (141) HENSCHEL L. C. S. 316, 318, 319.

ferendo Pollinis erat minus idoneum, quare? Nonne facile transferret paucos Pollinis globulos, qui secundum KOHLERUTER sufficient?

Sic experimentum ad *Ricium*, ubi amicus illi adhuc 3 vel 4 flores masculos monstravit, forte et alius et alius adhuc plures ei monstravisset. An quidem, qua decet experimentatorem, diligentia factum est experimentum? Praefertim cum *Ricinus* multum Pollinis habet, multaue ramosa stamina.

Quum HENSCHEL tum avide adsumit KOHLERUTERI experimenta, (142) in quibus probat, flores, qui Polline erant conspersi, sine Polline fructus produxisse, nam Pollinis vim oleum non transire, minime est demonstratum. Quum in experimentis suis usus est materia, de qua docti dissentiunt, an Pollen sit, num semen *Lycopodii*; nam et si LINDSAY, FOX, WILDENOW, DESBAUX, nullum Pollen inesse *Lycopodii* adfirmant, tamen ROB. BROWN, DE BEAUVOIX et H. BRÖTERO, viri aequae clari, contrarium dicunt, nec MIRBEL et JUSSIEU aucti sunt sententiam unius vel alterius firmare. (143)

Adfert, villicos *Odenwaldae*, qui pulvere conspergere solent arbores, ut fructus meliores proferant. Fabulam cum narrare dicit recensens. (144) Ex his concludimus, nullam fidem haberi posse experimentis tribus, quae debita cura instituisse se, ipse dicit. Nec ex his experimentis 3 licet concludere (si vera sunt) tali modo perfecti fructificationem in plantarum 56000 speciebus Phanerogamis et Cryptogamis? Experimentis contrariis illis, quae contendit HENSCHEL, ab experimentatoribus non minus aptis, institutis; non debita ratione idem oppugnat. Sic § 137 dicit, haec experimenta valent, si demonstratum est, illas plantas absolute eodem tempore non producere posse semina. Quomodo illud experimentum instituendum? sic § 139 adfert. Quod fructificatio non fit in plantis, quae sese ipsae foecundant, hoc non Pollinis vim minuit, sed malae conformationis exempla testatur.

Quod Pollinis vis determinatur circumstantiis, nil illius efficaciae minuit, (145) nam ita et cum semine obtinet in perfectioribus animalibus, et ad summum perfectionis vestigium perductis hominibus.

(142) HENSCHEL L. C. S. 296, 287. (143) Journal de Physique, Chimie, de Histoire Naturelle et des Arts 1813. p. 321—331. (144) Heidelberger Jahrbuch L. C. S. 851, 852. (145) HENSCHEL L. C. S. 273. seq.

Pollinis influxus necessarius est, ut prodeant semina, germinando apta; sic testatur CAMERARIUS et SPALANZANI de *Mercuriali annua*; P. BOCCONE et B. IUSSEU de *Pistacia Terebintho* (146); LINNAEUS IUNIOR de *Clusia pulchella*, *Rhodiola rosea*, *Iunipero communi*, *Cannabi fativa*; Dissectis Amentis de *Corylo*, Antheris de *Tulipis* testatur BRADLEY (147); LINNAEUS de *Albuca majori*, *Chelidonio corniculato*, dissectis Pollinis floribus, de *Cucurbita*, *Zea mayde*, in experimentis LOGANI; GEOFFROY dissecto Stigmate de *Ixia Chinenfis*; de *Humulo lupulo* LINNAEUS observavit (148); uti et de *Musa* non conspersa Polline (149); de *Rirola malico*, observavit MARTINET (150); IAC. BOBART de *Lychnide Dioica*; (151) G. I. GEOFFROY de aliis. Profert HENSCHEL, dissectionem florum hic nocuisse fructificationi, sic et dissectionem partium floris, multaque adfert exempla, ubi hoc nocuit, vero experimenta, quas ipse instituit, contrarium monstrant, et plantae, quas tali modo tractavit, semina illi uberrima dedere, non vero germinando apta. Alias, quae adfert HENSCHEL obiectiones, silentio praeteramus, quum, uti mihi videtur, minime Pollinis vim minuunt, sed tantum adferunt conditiones, quae vel in plantae habitu, vel in partium mala conformatione, causam sistunt, quare nunc proferunt plantae semina, alio tempore nulla.

Videamus, quomodo Pollen pervadat ad germina; qualemque exferat actionem.

Confusam generationis plantarum ideam iam apud veteres invenimus. Sic Palmicolae iam ante ALEXANDRUM MAGNUM dicebant, in *Palmis* dari marem et foeminam, unamque pulvere alterius foecundabant, quod caprificatio dicebatur; uti et de *Ficis*.

Haec caprificatio *Fico* inserviebat, ut maturefcerent fructus, uti et hodie fit in LUSITANIA. (152) ARISTOTELES dicit, sermonem de *Ficis* foemininis et masculinis nihil esse nisi parabolam? (153) PLINIUS primus amores *Palma-*

(146) SPRENGEL geschichte der Botanik T. II. S. 25. (147) SPRENGEL geschichte L. C. T. II. S. 165. (148) LINNAEUS reize door provincien van Zweden, I Deel blad. 416. (149) BASTER Verhandeling L. C. blad. 48. (150) MARTINET Katechismus der Natuur III D. blad. 379. (151) SPRENGEL L. C. T. II. S. 25. (152) LINK reife durch Frankreich, Spanien, Portugal. T. II. S. 200. (153) ARISTOTELES Historia animalium L. V. C. 32. (citatur in opere HENSCHELII, S. 635. non autem L. C. invenire possumus.)

rum describit, et cum coitu animali comparat. (154) Verum cum omnes arripuit narratas illi fabulas, non summi momenti eius observatio pendendum; Quum et differentiam sexus ARISTOTELES posuit in magis foecunda et minus; vel culto et inculto. Sic et THEOPHRASTUS, VARRO, in differentia accrescentiae sexum posuit. DIOSCORIDES sexum distinguit in varietatibus. (155)

PLINIUS duplicem sexum distinguit in *Larice*, *Taxo*, *Tilia*, *Buxo*, *Iunipero*, *Cupressò*, *Rhure*, hinc non solum in dioicis. (156)

Nuperioribus temporibus SENNERT ideam prius refulcitavit. Sic dicit: (157) „tum generat arbor, cum semina profert, et p. 137.” „Generationem non „perfici in arbore, nisi quandoq; semen generatur, nam radicibus et bulbis, surculis, foliis, divisionem obtinere, non generationem.”

Cum VAILLANTIO, (158) WOLFIO, SPALANZANIO, LINKIO; SPRENGELIO, HENSCHELIO, (159) adsumimus, praexistentiam seminum et Embryonis, atque negamus itaque Pollinis necessitudinem ad semen formandum. Videamus quid de vi vivificante, quam exferit Pollen, fit adsumendum, et quomodo agat. Certissime agit materiali modo, verum quum in illa determinanda, nulli adhuc sint dati fines, Pollen foecundare modo dynamico, quem admodum variae substantiae inponderabiles, variis confirmare opto testimoniis;

Varios, qui de Pollinis vi egerunt auctores, dividere possumus in duas classes, nempe, prioris clasfis affectatores statuunt Pollen materialiter transire Pistillum, talique modo ad germia accedere, licet CAESALPINUS, MALPIGHIUS et TOURNEFORT Pollen excrementum esse plantae statuunt. (160)

LEEUWENHOEK adfirmat in Polline existere Embryonem, qui per Pistilli aperturam ad ova perducebatur. (161)

MORLAND iam ante eum statuit, Pistillum eam ob rem esse tubum, ut transire posset Pollen. (162)

(154) PLINIUS Hist. Nat. L. XIII. C. 7. C. 4. (155) Anhang zum Werke von HENSCHEL, von Prof. SCHELVER S. 638—642. (156) PLINIUS L. C. L. XVI, C. 18, 19, 24, 27, 30, 71, L. XVII, C. 14. L. XVIII, C. 13. (157) SENNERT Opera T. I. Hup. Physicum IV. p. 136, 137. (158) SPRENGEL Geschichte der Botanik T. II. S. 160. S. 267. HENSCHEL L. C. S. 407. (159) HENSCHEL L. C. S. 419. (160) SPRENGEL Geschichte L. C. T. II. S. 55. Ibidem S. 164. (161) DU HAMEL Physique des arbres p. 230. (162) SPRENGEL Geschichte L. C. T. II. S. 164. seq.

Dr. HILL in *Amaryllidis* Polline se plantulam minimam vidisse fatetur; et Prof. CYRILLO, Pollen per tubulos Styli transire, (163) et in *Syngenesistis* transitum conspectui prodire, modamque, quo hic transcut per pilos, qui Stylos investiant, describit; quod autem ab antecedentibus, refutatur. Eruditissimus MORLAND praeterea in ovo aperturam esse adfirmat, per quam Embryo transibat, quod WOLF postea refutavit. GEORGEY Junior idem credit, quod MORLAND, uti et TURPIN. (164) PONTEDRA statuit quidem esse excrementum Pollen, sed succum nutritium Anthoerarum redire ad corollae fundum, misceri cum nectare seminaque matri.

LINK nuperioribus temporibus resinam habet pro materia fecundante. (165) CHAPTAL credit idem. IUSSIEU, DU HAMEL, NEEDHAM, VON GLIBICHEN mucum faecundare credidere, uti et HEDWIG; KOHLREUTER Oleum; WILDENOW Oleum et mucum, non autem eum qui pressione acquirebatur. Hos sequuntur auctores, qui auram feminalem adsumunt, sic primus sensit GREW, quem RAY, VAILLANT, PATRICK BLAIR, sunt secuti. (166)

Vim Pollinis, cum illa spermatis animalium comparavere CAMERARIUS. (167) BRADLEY Magnetismo eandem adscribit metam Stigmati ad Pollen, vim eius vitalem et incitantem adsumit. HEISTER sententiae CAMERARIUS calculum adiecit album, sic et sensit WOLF, uti et nuperioribus temporibus varii, inter quos SPRENGEL.

Accedit alia opinio, prius a SCHELVERIO exorta (168), nuperrime ab HENSCHELIO resuscitata, (169) cuius adfero hic sententiam, et e cuius libro quaedam obiectiones contra Materialem transitum haurire nec inutile fore existimo.

§ 206. Omnis dissectio partium ad Plantam pertinentium favet fructificationi, sic dissectio radicis, dissectio trunci vel ramorum, dissectio foliorum, dissectio ramulorum parvorum, sic et dissectio gemmatum, determinatio in pro-

(163) HOUTTUIN *Natuurlyke Historie van LINNAEUS*, Phil. Transact. V. LV. p. 261. (164) SPRENGEL L. C. T. II. S. 173. (165) LINK *Grundlehren* L. C. S. 217. (166) SPRENGEL L. C. T. II. S. 160. S. 175. (167) SPRENGEL L. C. T. II. S. 165. WILDENOW *Krauterkunde* S. 401. (168) SPRENGEL recensio in opus SCHELVERI *Kritik der Lehre von den geschlechtern der Pflanze* 1812. 1814. in *Geschichte der Botanik* T. II. S. 268, 269. (169) HENSCHEL von der Sexualität der Pflanzen 1820.

processu vegetationis fructus ipsius, quarum varia adfert HENSCHEL exempla. (170)

Quum itaque planta sumum attingit perfectionis vestigium, determinetur necesse est. (171) Pollen productum hoc tempore est pars plantae, petalum in tempus diminuitur, remanet tigillum medium, in cuius acumine remanet pars adhuc illaesa, Antheram formans. Nunc combinationes omnes vegetativae desinunt; quaeque particula est individua, absque coniunctione cum aliis, ultimum Phaenomenon sinit fractura repentina contextus, explosiva eruptio partium Antherae, quum partes singulae contextus non invicem sese nutrant. Pollen est massa corporis cellulosi Antherae, eius cuticulae non sunt membranae, sed latera cellularum, et quum sit maturum vesicam sinit, succi parenchymam internam dissolvere. (Quare non latera externa? Num sint latera cellarum exteriorum fortiora, crassiora?) Hoc monstrant, dicit HENSCHEL, observationes et Metamorphosis Pollinis, quod primo Anthera est contentum solidum, deinde dividitur in *Orchideis* in minores globulos, dum in plantis maioris perfectionis totum e globulis minimis constat. Historia perfectionis Pollinis est historia procedentis liberationis substantiae vegetabilis. Omnes succi ad summum pro-
vecti, destillati, corpore privati, materia privati in fluida Ethera mutantur, Pollenque non continet magnam aquae vegetationis copiam, sed aqua indissolubilem substantiam, oleosam medullam plantae constitit, verum et unicuique, uti *TOURNEFORT* et *PONTHÈRE* dixere, plantae excrementum. (172)

Quum itaque Pollen sit evolutum tempore, quo planta est determinata, etiam indolem determinantem habet, agit in determinanda vita plantae, estque vulnerans animale venenum, quod prius vegetationi Stigmati impedit, deinde totius plantae. Hinc excitat processum eundem in vegetabilibus, quae eius evolutione carent, qua autem opus est ad formandum et evolvendum fructum.

Pollinis haec indoles patet, quia est substantia desoxydata, quum *CLEDITSIO* contingit oxyda metallorum eo reducere. Polleninum multum Hydrogenii et Azoti habet.

(170) HENSCHEL L. C. S. 424. seq. (171) HENSCHEL L. C. S. 432, 399. (172) HENSCHEL L. C. S. 434, 435.

Caleriter mutatur et fermentat, extruditque fluida Gasformia, quod et odor varius Pollinis monstrat.

Multum conveniunt Stamina cum *Muscis*, sic forma, concamerationes, explosiva eruptio contenti pulveris in *Gastromycis*. Eadem continent principia plura, ut Phosphata terrarum, Potasas, quare cum *Musci* producta sint inferiorum classium, Pollinis productio est decompositio materiae plantarum. (173)

Ad haec planta summum attingit vestigium, quemadmodum et alii cum HENSCHLIO sentiunt; sic ZIMMERMAN plantarum vitam somnum vocat, tempore vero fructificationis vigiliam; quo studio succi producuntur qui animalem indolem habent, quo reactio ad stimulos in Anthesi est fortior, sic ad *Berberidem vulgarem*, *Dioscam muscipalam*; reactio ad lucem, in *Heliotropio*; motus Staminum in *Ruta Chalepensi* (174) quem von HUMBOLT adscribit influentiae pollinis: (175) Plures plantae, quae semel in vita semina proferunt, statim post moriuntur, uti obtinet in *Musa* qui 100 annos vivit, sed moritur cum flores gerit; sic et *Corypha* 30 vivit annos, inde vero non patet necessitas; plantas dissolvi debere in globulas; cellasque, e quibus constat. Anthera constat e parenchymate, non ut dissolvatur, sed quia parenchyma, uti notum est, omnes succos elaborat praeparatque, et cuticulae Pollinis quidem sunt membranae, uti LUDWIG, DE ELBICHEN aperte 2 vel 3 demonstravere (176), et licet Pollen producitur tempore, quo determinatur planta, non inde sequitur, illud habere eandem vim. Sic, V. G. Gas carbonicum, durante putrefactione, fermentatione, obortum, vim habet egregie antisepticam, quid de Nitro, dicendum? etc. Num similitudo, cum *Muscis*, forma externa similitudinem ortus demonstrat? et etiam indoles chemica? sic et ossa continent phosphatem calcis, an eam ob rem cum Polline comparari possunt? Pollen fermentationi primum esse alii oppugnant, (vid. antea) quemadmodum IOHN demonstravit per multos annos conservari posse sine virium detrimento. (177) Itaque non cum HENSCHLII sententia coincidimus; nec qualitatem hanc determinantem, (valde determinatam vocat illius Recensens,) quam

(173) HENSCHEL L. C. S. 426. seq. (174) K. I. ZIMMERMAN abb. über die Respirationsproceß der Thiere und einige wichtige gegenstände aus den gebiete der Physiologie und Medicin 1817. S. 192. (175) Von HUMBOLT Aphorismen L. C. S. 58. (176) SENEZIER Phys. veget. L. C. T. II. p. 77. (177) IOHN L. C. 4 Fortz. 549, 558. in nota.

verosimile fecisse putat HENSCHEL (178) et quam nominat actionem, „Wir wissen nicht wie.“ Videamini an, uti antea vidimus, materialiter accedere posset, Germen et Stigmata; an ad Dynamicam vim fit confugiendum, et num de eius existentia sint, quae confirmant testimonia, an minus.

Partes, quae conceptioni inservire videntur, (si materialiter fit accessus) foeminae diotae, sistunt Pistilla, quae rursus dividuntur in Stigma, quod superiorem superficiem sistit, in Stylum, quo autem plures carent plantae, uti *Tulipa*, *Thymylea*, *Toxicodendron*, *Ptelea*, et in Germen. Pistillum in nonnullis videtur dissepimentis divisum, sic 3 in *Tulipis*, 5 in *Pomis*. Pistillum ortum ducere e medulla, credidit LINNAEUS, sed in *Alcina* semina in circuitu germinis sunt constituta, et etiam plantae inveniuntur, quae carent et medulla sine vasis spiraliibus, in germine inveniunda. (179)

Fasciculi vasorum, non e pedunculo sive medio germinis transeunt ad pistillam, sed ex exterioribus involucris fructus, vel e fructibus, circum illa positis; fasciculi vasorum in pistillo offenduntur, quare basis Styli cava videtur in *Lavatera*, tenuesque striae contextus cellulosi per medium Stylum currunt; *Cucurbitaceorum* Pistilli HEDWIG descriptionem dedit. Canales, quos nonnulli, uti MORLAND, CYRILLO, GEOFFROY, in Pistillo se vidisse ferunt, iuxta nuperiorum sectiones uti GÄRTNERI, SCHRANKII, LINKII, SPRENGELII et TRÉVIRANI non existunt, et in pluribus casibus, V. C. in *Ringentibus*, ubi, ut columna, Stylus oritur e medio receptaculo fructus, inter germina quatuor, nullo modo cum iis iunctus est, id facillime conspiciendum in *Scutellaria alpina*, *Sideritis hysopifolia*, *Verbena Multifida*; (180) in *Boragineis* e pede germinis variae formae oritur, ad parietes cuius, germen adfixum in *Myosotis palustri*, e corpore haemisphaerico, cuius superiori plano Germina, non cum illo concreta, posita sunt, ut *Cynoglossum Lusitanicum*; in *Boragine laxiflora* vertitur aliquomodo circum Germina, ita ut in curvatura bases illa iacent. In aliis prolongatio eius Ovarium pervadit, et format receptaculum fructus columnare, cui tamen immediate ova non adiacent; in aliis determinatur in dissepimentis fructus, V. C. in *Cucurbitaceis*, in aliis est processus

(178) HENSCHEL L. C. S. 465, 466, (179) *Amoenitates Academicæ* V. 6 et 7. p. 175, 198.
 (180) HENSCHEL L. C. S. 476. seq.

futurarum Capsulae, ad quas *Legummosae* pertinent ubi ad latera fructus vadit, et *Multiflorosae* cum *Cruciferis*, ubi ad marginem dissepimenti descendit uti fructus *Bocconiae frutescentis*, in quibus quod non esse iis combinationem cum ovulis, certum est. (181)

In nonnullis est processus, vel prolongatio integumenti germinis, ubi numerus Stylorum non est in ratione cum numero loculamentorum, vel seminum, vel ovariorum, ut obtinet in *Alfinaceis*, *Caryophylleis*, *Primulaceis*.

Independentia Styli et ovarii conspicue demonstratur in *Thelygono cynocrambe*, ubi germen Stylum non habet, sed ad latera exstat quasi pars isolata, quae ad basin circumdatur calice proprio, bipartito. Eadem structura videtur in *Dorstenia*, *Mithridatea*, *Potentillaceis*. Genera *Hirtellae*, *Surianae* etc. appropinquant huic separationi Styli situ suo laterali.

Triplici modo Stylus videtur esse constructus, vel structuram radicis habet, cum fasciculus centralis, contextus cellulosi elongati, (vasorum succum ferentium) vasis spiralibus tenuibus per medium transit, qui postea dividitur, et radiatim transit in dissepimenta vel exteriorem capsulam Pericarpium; vel habet texturam cylindri, compositi e cellis fibraeformis, vasisque spiralibus, quae in cellis laxam, medullae *Araliacearum* Parenchyma continet; vel Stylus nulla vasa habet, tantum vero substantiam cellulosam varie coloratam, et ab alio contextu diversam, in medio continet. Ubi Stylus non est sola extenuatio germinis, sed articulata pars, loco, ubi Germen et Stylum externe separari videntur, vasorum contextus definit, et in contextum cellulosum transit, qui comprimatur in nodum, uti ubique, quo novus incipit ramus vel gemma. (182) Numquam vasa spiralia et succifera ex apice Styli ad ova transeunt; nec e Stigmate ad Stylum, quia Stigma semper est cellulosum nec vasa continet. Quae HEDWIG, MIRBEL, CORREA DE SERRA narravere de vasis semen ducentibus, carent omni veritate, et est explicatio arbitraria iconum. Quo ovula oriuntur in ovario immaturo, verrucae tantum cellulosae inveniuntur, quae ovulum extrudunt, et quando haec verruca increscit in funiculum umbilicalem, et vasa continet, haec tantum dorso ovulis adiacent, vel circumdant acumen ansaeforme (*Cucurbitaceae*). Numquam quis vidit vasa in clavicula ovulorum

(181) HENSCHEL L. C. S. 477. (182) HENSCHEL L. C. S. 478.

coaptari, et Micropyle, quod Gallus nuperrime uti aperturam seminis nobis demonstrare voluit, paucis plantis est proprium. (183)

BULLIARD in *Liliaceis* invenit Pistillo horizontaliter, ad fructum dissecto, imposito Stigmate in spiritu vini colorato, suctione instituta liquorem ascendere per Stylum, (a travers) usque ad interiores loculamentorum 5 capsulas, si autem pars inferior in spiritu vini imponitur, et suctio instituitur ad Stigma, liquidum elevatur in Pistillo, sed non transit, expanditur vero in Stigmatis verrucas. Observavit praeterea non colorari ovula, unde concludit, liquorem hunc non satis esse subtilem qui in vasis umbilici dispèrgi poterit. (184)

Idem si instituitur experimentum ad Stylum *Hemerocallis flavi*, liquor suctione canalem sequebatur, duabus suis extremitatibus, quando sunt immiscae vicissim in fluidum coloratum. Si Stylo pars ovarii relinquatur, fluidum minores canales transgreditur, qui nullam habent cum canali magno pistilli communicationem, ita ut non solum sit communicatio inter Stigma et fructum, verum et inter alia vasa Styli. In fere omnibus *Leguminosis* Stylus deprehenditur tubulosus, sed suctione non potest fluidum quodcumque ingredi. (185)

Quod attinet ad duas proprietates, quas LINNAEUS ad Pistillum invenit; nempe quod obductum sit Stigma fluido mucilaginoso, et quod epidermide careat; (quam adesse autem SENEBIER (186) putat, etsi tenuissimam) et usum et facilitatem, commodum foecundationi, HENSCHEL tali modo illius usum explicat, quod aditum Pollinis efficiat minus accessibilem, quia Pollen gummosa substantia est insolubilis, et oleosa, nisi altiore temperatura solubilis. (187)

Quod ad tenuem attinet epidermidem variamque Stigmatis texturam, usum refutare conatur HENSCHEL, quia et in aliis partibus florum invenitur talis locus, uti ad petala in *Cræco*, ad Stamina in *Dicotamno albo*. (188) Quod ad verrucas, pilos attinet, etiam inveniuntur ad Filamenta in *Labiatis*, et aliae partes floris pilos habent quum Stigma iis careat, uti *Clinopodium vulgare*. Haecae autem, quae attinent ad pilos, qui inservirent Pollini suscipiendo, egregie refutantur, pilis, quos CASSINI ad Stylum omnium *Syn-*

(183) HENSCHEL L. C. S. 479. (184) SENEBIER L. C. T. II. p. 92. (185) SENEBIER L. C. T. II. S. 93. (186) SENEBIER L. C. T. II. p. 85. (187) HENSCHEL L. C. S. 475. (188) HENSCHEL L. C. S. 472, 473.

genistarum invenit, quos prius *Balayeurs* dein *Conservateurs* nominat. (189)

Hisce patet nullo modo Pollen transire posse materialiter per Stigma et Stylum, quum autem noscimus Pollen quamdam exserere actionem in inferiorem partem Pistilli, in Germine vel ovario, ex descriptione intelligemus, num alia sit via, qua Pollen materialiter pervadere possit ad ovula.

Antequam flos marcescit, et Pistillum expandi incipit; ovarium est impletum contextu celluloso, subtilissimo, qui omni puncto videtur naturae perfecte homogeneae, cuius cellulae pellucidae impletae sunt fluido limpidio. Ovula nondum conspiciuntur, paulo post in contextu depinguntur uti in *Spirea*, *Cucurbita*. Hic contextus dissecatur, destruitur, et ovula a se invicem separantur, quae corpora parva globulosa, viridia, polita, lucentia constituunt, omnia placentae adiuncta, vel immediate vel mediante funiculo umbilicali, et accipiunt, puncto umbilicali extremitates vasorum nutrientium. (190) Inveniuntur saepius plura ovula in ovario, quam postea grana in fructu, quia quaedam omne nutrimentum usurpantia, alia hoc privant et ne ad perfectionem perveniant impediunt quod in *Iasmineis*, *Lagoscia*, *Hasfelquistia*, *Betula*, *Querco*, *Fago*, *Castanea*, *Metrosidero*, *Elai*, *Coco*, *Flagellaria*, *Mespilo*, *Thea*, ceteris pluribus accidit; quod ita explicat HENSCHEL (191) ut Pollen unum tantum vivificeat. Substantia ovulorum est contextus cellulosus, indivisus; superficies huius contextus est opaca, compacta, solida; inferior pars humida; *διαφανή*. Ante et quidem aliquamdiu post foecundationem, ovula vel grana, nil novi ostendunt, volumen autem augetur. Staminibus vero et Stigmatibus marcescentibus, mutationes accidunt notabiliores. Lineamenta vasculosa, indicia existentiae embryonis, evolvuntur in contextu ovuli, cellulae, quae contiguae sunt lineamentis, implentur substantia opaca, alba vel viridi, quae aequae ac vascula in tempus augetur, vel a circumferentia ad centrum, vel e centro ad circumferentiam. Contextus quem penetrat est similis contextui (*Canifae*) dicto organifato, quem natura efficit in adumbratione vegetabilis. Accretio Embryonis comparari potest cum ea ossium animalium, quae prius

(189) CASSINI *Journal de Physique* L. C. anni 1813. p. 97. seq. annorum 1818. p. 127.

(190) MIRBEL *Precis d'une leçon sur le fruit, etc.* *Journal de Physique* 1813. Septembre p. 174.

(191) HENSCHEL L. C. S. 285.

cartilaginea sunt, dein contra ossificationis prodeunt; cum radii mittuntur ad omnes partes, quo in dies sceleto soliditas et opacitas datur, uti ossa habent perfecta.

Faecundatio est necessaria ad evolutionem ovarii et ovulorum; ovarium floribus; cuius Stigma non est conspersum Polline, marcescit nec accrescit (quavis contrarii exemplaria vidimus). Si faecundatio est peracta contextus cellulosus accrescit parietibus, innumeras facit ramificationes, et ovarium augetur dimensione. Functio ovarii est non solum defendere grana ab actione immediata potentiarum externarum nocentium, sed ovarium est species corporis glandulosi, quod praeparat succos nutritioni necesarios. Vidit enim CL. HALLÉ, fructum transpirare, sed minus quam folia. Respirare fructus virides, eodem modo ac aliae plantarum partes, nos docet Chemia; decomponitur Gas Carbonicum, Carbo relinquitur. Sic DU HAMÉL narrat se *Nuces* avulsisse tempore, quo ovulum erat etiamnum contextus cellulosus transparentis, illos aequè bene ac non avulsos, crevisse; quando fructus servabatur loco sicco, ovulum erat minus, si loco humido, solitam acquisivit magnitudinem.

Locus, quo cum matre est in coniunctione semen, dicitur Umbilicus. Est vel immediate coniunctum cum Pericarpio, vel per funiculum umbilicalem. Prope hunc locum TURPIN detexit alium, quo et est coniunctio cum matre, quem Micropylum vocat, et illi inservire videtur suscipiendo materiem faecundantem, nam patet, viam quae nutrimentum adfert seminibus, non esse aptam faecundanti materiae: hunc autem paucis plantis proprium esse dicit HENSCHL (192). Fasciculus Umbilicalis constat plerumque duobus fasciculis vasorum spiraliū, quae a latere procurrunt, et parenchymam in medio habent; uti in *Isotria* conspicuum est et *Graminibus*, *Leguminosis*. Per hanc parenchymam, transire resinam, quam materiem faecundantem credit, docet LINN. (193)

E praemissis vidimus, Pollen, e sententiis plurimorum Physiologorum, non accedere posse ad germina mediante Stylo, et licet in nonnullis plantis sit apparatus constitutus, quo perducì queat, hoc non in omnibus vel pluribus adhiberi; quam autem sententiam HENSONEPII, uti mihi videtur, satis refutavimus vidimusque, nullum posse generari sine Polline semen perfectum, germi-

(192) HENSCHL L. C. S. 179. (193) LINK Grundlehren L. C. S. 225.

nando aptum, ad dynamica actionem est confugiendum, eamque probabilem efficere, hic opus et labor.

Planta e sententiis omnium Physiologorum summum attingit vestigium perfectionis, et non, uti HENSCHEL, statimam plantam foemininam esse perfectissimam, (quod ratiocinio admodum miro dicit Recensens) concludit, (194) sed profitemur, Masculinam esse magis perfectam, quemadmodum in omnibus Masculis animalibus, avibus etc. obtinet, (ubi iuvenis formam foeminae habet, dein magis evolutus formam pulcriorem acquirit), idque concludimus, quia et in plantis, quas statuunt, perfectissimis, Pollinis evolutio sit maior, et Antherarum Staminaque productio.

Quoniam itaque Antherarum multitudo videtur esse ad rationem perfectionis plantarum et in perfectissimis esse maior, quia et in his magis opus esse videtur;

Quoniam semper in plantis adsunt duorum sexuum indicia, Stamina et Pistilla, in *Dioicis* varie individuo constituta;

Quoniam experimentis HENSCHELII nondum patuit, plantas produxisse semina germinando apta, sine Pollinis accessu; (tria experimenta, forsan non satis exacte instituta, in re tanti momenti, non arguunt et experimenta extant contrarii, a viris non minoris momenti instituta.)

Concludo, Pollinis influxum semper opus esse, ut oriantur semina germinando apta.

Quoniam Pollen, tempore summae perfectionis vegetabilis secretum, estque substantia maxime perfecta;

Quoniam HENSCHEL demonstravit, in plurimis plantis nullum dari attectum materiale;

Quam, uti semen animalium, etiam summo perfectionis radio secretum, eandem exferere debet actionem, ad fecundanda germina, seminaque producenda germinando apta;

Adsumo, (uti HALLER in animalibus, (et in semine illorum) spiritum volatilem odorantem; (195) quem SPRENGEL in distans agere docet; (196) LENNOSSEK Bioticon vocat; (197) RICHENBACH *Analyse* facit fluidi, quod

(194) Isis von Oken. 1820. II B. S. 664. (195) HALLER Elementa Physiologiae P. VII. pag. 519. (196) SPRENGEL Institutiones Medicae Pars II. pag. 520. (197) LENNOSSEK Physiologiae vol. V. p. 201. p. 272.

adsumit, animi iussa ad musculos, et sensationes nervorum ad cerebrum ducit (198) „idem principium Biodynamicum, in Polline, vim vitalem ad femina exferens, Characterem sui generis illis imprægnans; nego aliam materiam huius vice posse agere.”

Prius itaque demonstranda est, Pollinis cum semine animalium *Αναλογια*, diligenter indicanda.

1°. Ex odoré. Semen animalium proprium spargit odorem, quem HALLER in Antheris multarum plantarum, in bulbis *Orchidis*, Julis *Castaneæ*, se animadvertisse dicit. (199)

SPRENGEL *Phoenixis*, *Populorum* et *Salicum* Pollen, odore ad animale accedere naturam adfirmat; (200) et in *Castaneæ* Julis, spadice *Phoenixicum*, masculo olere. (201)

RICHERAND idem de Julis *Castaneæ* adfirmat. (202)

2°. Semen animalium continet animalia infusoria, hinc vi vitali maxima gaudet, et per se animalibus inferioris classis vitam dare potest. Idem obtinet cum Polline, si 24 horas sibi manet relictum, aqua affusa, vel statim; si affunditur spiritus vini, prodeunt animalia infusoria. (203)

3°. Semen non fecernitur in animalibus, nisi perfectissimo stadio et organo; Idem in plantis fit.

4°. Semen animalium actiones exferit, regitur vero potentiis externis, ita et Pollen. Adfirmat enim LENNOSSEK. (204)

„Quamvis mulier omni tempore apta sit pro conceptu ut non, uti in bestiis, certis periodicis sit alligata, tempore tamen verno et autumnali, uti observationes docent, plures concipiunt. Periodice præterea exaltatur partium mulierum energia circa tempus menstruæ purgationis, quæ eam habet finem, ut receptivitatem augeat, et organa pro conceptu magis idonea reddat. Pergit sic: Sympathia et Antipathia summum habent influxum in generationem, promovet illa, hæc impedit.”

Actioni Pollinis favet tempestas, nam KOHLREUTHERI experimentis extra

(198) RICHERAND Nieuwe grondbeginselen der Natuurkunde van den mensch 1821. bladz. 461, 462. (199) HALLER L. C. p. 519. (200) SPRENGEL L. C. p. 499, 520. (201) LENNOSSEK L. C. pag. 94, 95. (202) RICHERAND L. C. p. 454. (203) Aanmerkingen over MAGNETET Katechismus L. C. IV Deel. (204) LENNOSSEK L. C. vol. V. p. 188.

dubium positum est, in *Hybisco Syriaco*, tempestate favente, 10:50 Pollinis globulos sufficere ad foecundandum, alia tempestate, multo maiore Pollinis copia opus fuisse. (205)

In *Nicotianis*, semina multa semper producuntur, huicce familiae hoc proprium est, sic et *Luridis* et *Solaneis*. (206)

Etiam in plantis magis perfectis *Dicotyledoneis*, in genere facilius semina producuntur, in *Monocotyledoneis* gemmae. (207)

59. Semen animalium non semper actu agit, verum et in distans, neque semper actu opus est.

Thetis a CUVIERIO dissectus testiculus hepatis immersus sursum promittitur ductum spermaticum flexuosum in turgidam penis abeuntem basin, a latere vero testiculum contingit oviductus pariter gyris serpentinis flexus in basin matricis terminatus. Haec vero matrix, intestino similis, e grandi glandula oritur, ostio late marginato terminata. Et peni, cirrhi aemulo, et matrice utrique adstat bursa seu sacculus (208) cuius utilitas obscura est, referente SPRENGEL, (209) in *Thetis leporina* MÜCKELII: (Pleurobranco tuberculato) eidem animali testiculi prope ovarium sunt sita, non communicant, ex illis est ductus in partem masculinam qui autem non est pertusus, sed caecus, ex ovario oviductus ad apertam vulvam. Masculinus penis est impenetrabilis, nihil materiale potest duci in vulvam; in corpore ipso non transductio obtinet, verum actus, forte partes adfixae ad vivificationem ovarii et ovorum sufficiunt.

In *Aplysia depilante* genitale masculinum est ad caput situm, non pertusum. Nulla est communicatio cum parte, quae pro fonte seminis est habenda, verum ad ventris infimam partem est organum tale, a quo est canalis ad ovarium: in *Bulla aperta* penis nullam communicationem habet cum testiculis, quod idem est in *Tritonia HOMBERGII*: et *Aplysia fasciata*. In *Jaculo giganteo*, teste BILLIARDIERO et HOMIO, canales uteri tantopere sunt curvati, et cum fundo hactenus aptati, ut semen masculinum nullo modo penetrare possit. (210) Magnum etiam certamen datur inter doctos, an materia-

(205) HENSCHEL dict. 50: L. C. S. 401, 279. (206) HENSCHEL L. C. S. 279. (207) TREVIRANUS Biologie L. C. B. III. S. 373, 209. (208) TREVIRANUS L. C. B. III. S. 257, 258. (209) SPRENGEL inst. medicae L. C. Partes II. p. 501. (210) TREVIRANUS Biologie L. C. B. III. S. 258.

hi contactu opus sit. LEEUWENHOEK contendit, (212) se semen Masculinum in utero *cuniculi* vidisse, illud vero concludit ex animalibus seminalibus, quae BUFFON et NEEDHAM in liquido ovario effuso observarunt.

RUISEN vidit in ovario fluidum, ad visum et colorem semini virili simile (212), quam autem et fluida eiusdem speciei in ovario secernuntur. FALLOPPÆUS, se vidisse semen adfirmat in tubis FALLOPPÆII et POSTEL in ovario et tubis, habent pro semine foeminino, quod non adesse probabile videtur. HAZEBER in *Onibus* vulvam clausam esse dicit, in *Avibus* penis rudimenta minima esse, uti in *Gallis*. HARVEUS plurimis experimentis, eam ob causam institutis, se non semen virile invenisse fatetur; quod et Rainier DE GRAAF adfirmat, hinc concludunt; seminis principium volatile (Biodynamicum hodiernorum) sufficere, ut ova reddantur viva.

Ex HENSCHELII dictis, primo eius operis libro, vidimus, attactum materialem Pollinis admodum esse difficilem, plurimas plantas eo carere, modosque foecundationis, Pollinisque dispersionis esse incertissimos, nullumque dari accessum materialem Pollinis ad ovula. (213)

Pro materia Biodynamica in distans agente pugnant experimenta KOHLREUTERI, tam parvam Pollinis copiam foecundationi sufficere (214) V. C. e *Mirabili Ialappa* 1. de 295. e *M. Longiflora* 2. de 321.

Etiam KOHLREUTER secabat omnes Stylos in variis plantis, praeter unum; et foecundatio perficiebatur eodem modo, ac si omnes Polline essent conspersi.

Chamierops humilis per 30 annos, in horto BEROLINI, nullos fructus, nisi immaturos protulit. Hortulanus MICHELMAN, iussu GLEDITSCH, anno 1749; suspendebat Masculos flores; 2 *Palmarum* eiusdem generis flores qui contigui erant Masculinis, maturos germinibus praeditos fructus proferebant, qui distabant, fructus immaturos. Idem experimentum eodemque successu instituit, KOHLREUTER anno 1767. Idem MICHELMAN e *Lentisco Theresbinto* nullos fructus habuit, quando plantae masculinae in Anthesi, foemineae erant sublatae, contrarium fiebat, si coniungerentur. (215)

(211) TREVIRANUS Biologie L. C. B. III. S. 393. (212) TREVIRANUS Biologie L. C. B. III. S. 395. S. 393. (213) HENSCHEL L. C. L. I. S. 31: 264. vel 239: 264. (214) TREVIRANUS Biologie B. III. S. 373, 374. (215) TREVIRANUS Biologie L. C. B. III. S. 345.

SPALANZANI experimentum instituit ad *Mercurialem annuam*; debebant esse appropinquas Masculis foeminae, & semina bona matura produci deberent. (216)

Achille RICHARDO teste Pollen in distans agit, quod adfirmat exemplo duarum *Pistacearum*, quae multos per annos, in Horto Botanico PARISIIS, erant absque fructibus, usque dum fascundatio perficiebatur per arborem Masculam; quae dimidio horae spatio in Horto Monachorum Cartesianorum crescebat. (217)

Hisce itaque vidimus, dynamicam adesse Pollinis actionem, illudque exferere actiones, quae semini animalium adscribuntur: videamus, num et agat im- praegnans characterem sui generis.

1°. Sic LINNAEUS narrat; (218) RANSTRÖM sumit Pollen *Tragopogi Praten- sis*, cum Polline *Tragopogi portifolii* conspergit, semina producta caefeminata produxere plantas, externe patri, interne matri similes. (219). RAY narrat de quodam BAAE, qui vendidit semen *Brassicae*; quum autem semen terra con- diderant, proveniebant *Brassicae Longifoliae* exemplaria, quia erant vicinae aliae speciei. Illud in *Cucurbitis* accidisse narrat MIRBEL, et rustici sciunt non de- bere apponi variae *Pisi* species,

Richard BRADLEY narrat, in Horto TH. FARHENFIELD, hybridum caefortum, e *Diantho* et *Silene muscipula*. (220)

I. CH. E. e *Mirabili Jalappa* et *Mirabili Longiflora* habuit semina; qua- rum una planta mixta videbatur ex duabus, aliae matri similiores; quas pro- prio matris Polline productas arbitratur. (221)

Quod ad experimenta KOHLREUTERI, rogat HENSCHEL, „an veras habeant „proprietates hybridorum animalium?“ quia autem sunt fertilia, non proprietatem habent animalis hybridi semper infocundi; verum LINK loquitur de *Mulo Asino*, varietatem procreante (222); BLUMENBACH idem adfirmat de hybrido *Vulpis* et *Canis*; SPARMAN narrat de hybridis fertilibus *Suis soliti* et *Ethiopici*, sic et Aves canorae saepius copulantur, et pulli eorum focundi observantur. (223) Quum autem plantae minori gradu sunt perfectionis, in iis saepius obtinet.

(216) TREVIRANUS Biologie L. C. B. III. S. 359. (217) RICHARD Biemens de Botanique in SPRENGEL Neue Entdeck. in Pflanzenkunde B. I. S. 406. (218) LINNAEI Amoenitates Aca- demica V. VI. (219) BASTER Verb. L. C. bladz. 58. (220) SPRENGEL Geschichte der Bo- tanik. (221) Verb. von Berlin. gesellschaft anni 1775. S. 384. (222) LINK Reize d. Frankr. Spa- nien und Portugal S. 202. (223) TREVIRANUS L. C. III B. S. 413.

2°. Animalia hybrida medium semper constituent patris et matris, ita non in plantis obtinet: HENSCHELIO autem monendus videtur, Animalia, si producantur hybrida, semper magis matri esse similia, et difficile est semper medium constituere inter utrumque, et, si omnes plantae hybridæ species constituent novas, ita etiam elucidandum esse de hybridis animalibus. Quod attinet ad id, cuius accusat KOHLREUTHERUM: „nempe hybrida esse magis lussu phantasiæ, et non tantam fidem esse habendam experimento, quo ille consperione Pollinis; unam speciem in aliam mutavit, quia experimentum est unicum, et unici Naturæ scrutatoris:” HENSCHELIUM monedcēt, Viri, qui sententiam protulit suæ sententiæ oppositam; veritati autem consentaneam, nullum systema secuto, tales obiectiōnes facere, imprimis, quum suis ipsius experimentis et citationibus demonstravit, omnia succumbere debuisse sententiæ, quam in conscribendo opere habuit.

Varii, dicit HENSCHEL, adsumunt actionem in plantis Dynamiceam, sed nondum est certum, num talis actio in planta possit fieri? num necessaria sit? et num sit legibus vitæ plantarum consentanea? Consideret autem vegetabilia esse corpora viva, regno itaque minerali præstantiora: quumque vidimus antea in descriptione Corollæ, nonnumquam lucem esse productam et calorem in Anthesi in *Ari* speciebus, uti LAMARK observat; (224) quum et vegetabilia semper calore suo interno frigoris molestiæ sese opponunt; quum analogiam vidimus inter semen animalium et Pollen; quum IOHN identitatem invenit inter principia, *Copali*, *Bâillet*, *Sacoi*, *Pollinis*, sese electricitate distinguunt; (sunt enim maxime Ideoelectrica) concludere mihi liceat. (225)

Pollinis principium optimum esse ad conservandum et retinendum materiem magis perfectam electricitate, vivum enim est Pollen. Quod et experientia constat, Pollen per annos conservatum suam vim egregie retinere. (226)

HENSCHEL postea dicit: si talem adsumimus substantiam, existentia Pistilli vel Styli non explicari potest, et est superflua. Dicit vero WEBER, Prof. BILLINGAE, „es giebt in der Natur nirgends einen absolut leeren Raum, und die „actio in distans is nur erregung der durch die realitäten überall ausgegossenen dynamischen krafte, und fortpflanzung der erregung. Einer actio in

(224) LINK Grundlehren L. C. S. 228. (225) IOHN Naturgeschichte des Succins L. C. S. 391. (226) IOHN Chem. untersuchungen 4 Fortsetz. S. 349. S. 328. in nota per 18 annos.

„distant ohne Medium, ist daher ein leerer, und wie der alten sagten, ein „widerstprechender begriff.“ (227) Hinc explicatur, Pistilli existentia et quare Styli tali modo sint acuminati, aculeati; cum egregie acumina substantias attrahant imponderabiles.

Smegmatis praesentia et indoles etiam optimam adfert sententiae meae vim; vidit enim IONN, perfectissimum esse fluidum, quum in iis et animalia infusoria formantur, (228) Invenit super Stigma *Cucurbitae lagenarias* materiem adiposam flavam, albumen vegetabile, fuscam extractivam materiem quodammodo acrem, aetherea, gummosas partes et salia; credit naturam partes foemininas obduxisse, materia adiposa, ut materia mascula haberet Menstruum, quo apta reddebatur ad agendum in Pistillum.

Experimento vero a SPALANZANIO instituto patet, muncum egregie infervire conducendo vim e semine; condidit 50 ova muco pollinis altitudine, obducta in tubo, omnes vivere incipiebant; albumen autem sumens nulla sequebatur foecundatio. (229)

Si cum Cl. TREVIRANO et plurimis nostri aevi physiologia consensimus, spermatis effectum in animalibus, ubi foecundatio intra corpus maternum contingit; in mammalibus praecipue, analogum esse effectui, quem contagia in corpore suscitant; ponere nempe mutationem in foemineo corpore peculiarem, quae dein suo modo agat in germen maternum, atque pugnant pro hac sententia plurimum argumentorum momenta, (230). Exstantur et propagantur morbi contagiosi per certas nonnisi substantias; intra corpus animale evolutas, ut ipsa quoque generantur et propagantur organica corpora; quem admodum semen masculinum aqua dilutum, vel aliis indifferentibus substantiis mistum, virtutem retinet; a fumo vero et aliis differentibus substantiis destruitur, ita contagia nonnulla (variolosum et vaccinum) se habent. Effectus foecundi coitus analogus est contagiorum: concitat horrores, pallorem faciei, nauseam, vomitum, dolores vagos, prostrationem virium etc. Requirit contagia peculiarem corporis receptivitatem, quod ipsum in spermatis actione obtinet; concitant nonnulla vene-

(227) Vom dynamischen Leben der Natur überhaupt von Joseph WEBER Landhut 1816. S. 41.
 (228) IONN Chem. Laboratorium III B. de Infusoriis S. 57. S. 59. S. 64. (229) TREVIRANUS Biologie B. III. S. 382. (330) LENNÖSSEK Physiologiae vol. V. p. 203.

na animalia; ut de *Crotali* morfu innotuit, cutis deformationem; bestiae venenatae similem, quemadmodum soboles generata parente similis fit; (231) denique notum est, per contagia tales poni in corpore effectus, ut exanthemata varia formentur, vesiculis illis, quae a coitu foecundo in ovario oriuntur similia. Incitantur ovula a coitu, irruiat uberius sanguinis copia, inflammantur; turgent eorum calyces humore saepe atro, et prominent una vel a horis, vel serius a venere in ovario superficiei adeo, ut papillis mammarum sint similes.

Putat praeterea TREVIRANUS, foecundationem posse perfici, quo epidermis est tenuissima, quod in genitalibus obtinet muliebribus: hoc nos respicere docet proprietatem Stigmati, quod obductum est lamina tenuissima epidermidis. (232)

Si itaque eas, quas enumeravimus, proprietates partium fructificationis; totius plantae irritabilitatem, quam MEDICUS in Anthesi maximam observavit, consideremus, satis mihi probatus esse videtur, modus agendi Pollinis dynamicus et actio vitalis, qua, semina germinando apta facit, et Character generis illis impraegnatur.

Haecce, quae attuli argumenta; opinionemque meam, aliquam attulisse scientiae utilitatem, meam recompenfabit laborem, nec temporis adhibiti me taedet, si quis benigne suscipiat adolescentis primordia.

(231) TREVIRANUS Biologie L. C. B. III. S. 408. (232) TREVIRANUS L. C. III B. S. 407.

www.libtool.com.cn

IACOBI CORN: SWYGHUISEN GROENEWOUD

O R A T I O

D'E

**SANGUINIS, QUAE VOCATUR, VINDICTA
ARABIBUS MAXIME PROPRIA,**

PUBLICAE HABITA;

die I Octobris a. c1810ccccxx1. -

QUUM ATHENAEI REGUNDI MUNUS DEPONERET.

CONTENTS

THE HISTORY OF THE
REPUBLIC OF CHINA

CHINA

CHINA

GUBERNATOR FRISIAE ILLUSTRISIME!

CURATORES ATHENAEI FRISIACI AMPLISSIMI!

**PROFESSOR HONORARIE! CAETERARUM ITEM DIS-
CIPLINARUM PROFESSORES CLARISSIMI!**

**NULLIUS NON, SIVE IN REPUBLICA SIVE IN IU-
DICIIS ORDINIS DIGNITATISQUE VIRI NOBILIS-
SIMI!**

**SACRARUM LITERARUM INTERPRETES PLURIMUM
VENERANDI!**

**QUARUMVIS BONARUM ARTIUM DOCTRINARUM-
QUE DOCTORES ERUDITISSIMI!**

**CUIUSCUNQUE DISCIPLINAE STUDIOSI IUVENES,
COMMILITONES CONIUNCTISSIMI!**

**QUOTQUOT PRAETEREA HUNC ACTUM PRAESEN-
TIA VESTRA CONDECORATIS, CIVES, HOSPITES,
AUDITORES HUMANISSIMI!**

In considerandis rebus humanis, animum nostrum mirifice advertit summa illa cum hominum tam gentium varietas. Singuli fere homines, corporis staturâ, cutis colore, vultus formâ, externo omnino habitu ita sunt a se invicem diversi, ut facillime dignoscantur; et vero maior etiam et insignior fit diversitas haecce, si singulorum mores, affectus, studia, vivendi agendique rationem,

ingenii omnino animique dotes attendamus. Nec sane minorem in ipsis gentibus observamus et admiramur varietatem. Sunt, quae ferarum instar in antris et speluncis habitent; aliae in fylvis et montibus vagantes, venando et rapiendo aetatem tranfigunt: permultae omnia vitae commodioris bona negligentes et spernentes, una cum pecoribus suis per regiones errant, et bellis unice gerendis, et praedâ capiundâ delectantur. Sed praeter barbaras hasce gentes, historia etiam nobis contemplandas praebet permultas, quae humanitate et vario culturae genere eluxerunt. In quibus alias cernimus, quae agriculturae, alias, quae mercaturae, alias, quae navigationi summâ studii assiduitate operam navarunt: alias item, quae poësi caeterisque artibus elegantioribus, nec minus philosophiâ et gravioribus doctrinis excelluerunt: quarum omnium egregiae ingenii animique facultates ad generis humani conditionem meliorem suavioremque reddendam, mirum in modum valuerunt.

In variis autem hisce gentium generibus, ut populi occurrunt indole et studiis maxime a caeteris distincti, ita insignes sunt in primis, inclyti illi in omnium gentium historiâ, Arabes. Quo accuratius enim, quo interius hunc populum cognoscere studemus, eo plura sane in iis miramur. Miramur (1) „egregiam, hominis Arabis, staturam, gressus firmitatem, spectabilem corporis habitum, fuscum, vel nigricantem et masculum colorem, torosam illam cervicem et in primis nigros illos denso supercilio tectos oculos, quorum acies ignea vi instar fulminis omnia penetrat, atque pervadit.” Miramur gentis originem, eiusque ingenium per omnia tempora, rerumque vicissitudines sui simillimum: (2) fortia facinorâ, quae sub Mohammede et proximis eius successoribus alacriter et susceperunt, et peregerunt: (3) poëticam, quâ excelluerunt facultatem, eiusque innumerabilia fere monumenta: (4) tum miramur magis

(1) Verba sunt summi H. A. SCHULTENSII, *Oratione de ingenio Arabum*. (2) Conf. Cl. PARAVIUS, praeceptor optime de me meritis, in oratione, *de constanti ac non mutabili orientalium ingenio, sacrarum Literarum cultoribus, suos in usus diligenter observando*. (3) Conf. Cl. VAN DER FALM, *Redevoering over Mahomet, den stichter van den Islamitischen Godsdienst, en van het Saracensche Ryk*, Cl. HAMAKER, in oratione *de religione Mohammedica, magno virtutis bellicae apud Orientales incitamento*. K. E. OELSNER, *Verhandeling over Mahomed*. (4) Conf. Doctissimus B. F. TYDEMAN, vir plurimum venerandus, *Prooemii specimini suo Philologico, exhibenti conspectum operis Ibn Chalcanti de vitis illustrium virorum praemis* pag. 2. seqq. Cui addantur praeclari viri,

etiam ardentissimum illum cunctarum disciplinarum doctrinarumque amorem, quo ingenium suum excoluerunt, excultique sic ipsi densissimas non tantum Medii Aevi tenebras pellerе aggressi sunt; sed aliis etiam populis eam veluti viam straverunt, quā facillime ducerentur ad praeclara illa omnia, ipsis ab Arabibus tradita, accuratius examinanda, plenius elaboranda, ornatus proponenda, multisque denuo aliis disciplinis augenda. (5)

Sed in his omnibus dignus est in primis, quem in eorum moribus observemus, singularis prorsus honoris sensus, e quo sanguinis ut dicitur, vindicandi studium existit, ita huic genti proprium, ut unum omnium maxime, omni aevō ab eius poëtis et commendatum sit et celebratum: quod cum mentem saepe meam in historiā et literis orientalibus tractandis perquam adverterit; haud inepte me acturum existimavi, si ad huius diei celebrandam solemnitatem, publice dicerem: *de sanguinis, quae vocatur, vindicta Arabibus maxime propria.* (6)

Equidem Auditores, Vestrum animo volvens, cum rerum peritiam, tum iudicandi subtilitatem, et meam in dicendo tenuitatem cogitans, facile ducerer eo, ut Marcum Porcium Catonem imitarer, qui, ut fertur, theatrum ingressus fuit, tantum, ut inde rediret; sed officii mei momentum retinet, et vero Vestrae, quā me olim ex eodem hocce loco audivistis, benivolentiae recordatio bono esse animo iubet. Quocirca Auditores, vos et nunc etiam atque etiam rogo, ut quicquid in ipsā argumenti tractatione simplicitati, varietati, perspicuitati, sermonis Latini elegantiae, facultatique omnino oratoriae deesse iudicetis, Vestra id mihi omne condonet humanitas!

Acturis iam nobis de Arabum vindictae studio, quos intelligamus Arabes; indicandum est, tum quodnam significemus vindictae studium. Uti variae sunt Arabiae regiones, distinguuntur Arabiae Felicis incolae, Heberi ex Ioctano posteri, ab aliā gentis parte, quae Petraeam Arabiam incoluit. Ab utrisque his item diverfi fuerunt, quotquot per media illius terrae deserta vagabantur,

quos citavit Cl. VERBURG, annotatione 7. orationi de fructibus, quos huc usque protulit *Litterarum orientalium cultura*, annexa. (5) Conf. IOANNIS WILLMET V. Cl. oratio de *Arabum meritis*, in *literis Medio Aevo instaurandis*. (6) De quo argumento conferatur praeter MICHAËLEM *Mosaisch Rechte* Part. II. § 134 et 135. MUNTINGH V. Cl. *Geschiedenis der menschheid naar den Bijbel*; Tomo III. *Observ.* 135.

ac Mohammedis maxime tempore in historiâ gentium indaruerunt. Hi omnes Abrahami posteri, qui in V. F. libris nomine *filiorum orientis* occurrunt, cum sibi invicem haud manserint similes; sed alii maiorum rationem, mores, leges, instituta plane immutata conservârint; alii plus minusve variârint, denuo prescius significare debemus de quibusnam horum Abrahami posterorum hic acturi simus. Scilicet, ut in historiâ Graecâ Spartani nobis occurrunt in urbe habitantes; Lacedaemonii rure viventes, atque una cum hac vivendi diversitate, diversam etiam indolem, diversos mores, diversa studia apud utrosque invenimus, sic etiamprehendimus, Arabes iam satis mature in duas se veluti partes distinxisse, quorum nonnulli in urbibus habitabant, Felicias et Petrasae Arabiae incolae (apud Abulpharagium (7) *populus domuum* appellati,) caeteri in desertis degebant (apud eundem Abulpharagium (8) *populus pilorum* vocati quique in sacris Hebraeorum libris Kedarenorum nomine subiade veniunt.) Hos autem, non illos nostra spectabit oratio.

Sed maioris etiam videtur esse momenti, ipsum rite definire vindictae studium. Haec enim denominatio vaga est et anceps, nec peculiare Arabum, sed omnium potius hominum significet mores. Nam quamquam omnibus haud eadem est indoles, sed diversissima, nemo tamen adeo omni destitutus est sensu, adeo trunco, ut ita dicam, et stipiti est similis, quin ad illatam hanc illamve iniuriam se laesum sentiat, laesusque vindictae sit cupidus. Per invidiam proprie sic dictam, haud melius profecto quis interpretetur proprium illud Arabibus vindictae studium. Invidia enim ex pessimis initiis profecta, nihil unquam magni aut praeclari protulit; vindicandi autem huiusmodi ardor, qui ex cognatorum gentisque caritate oriebatur, et totus ad generosum honoris sensum referebatur, quamvis animi impetu modum omnem excederet, facinora tamen peperit, nisi utilia, illustria certe atque admirabilia. Misiss igitur his et aliis huius vindictae studii sive appellationibus sive definitionibus, recte ut nobis videtur sic describitur: *vehementissimus animi motus, et ardens studium, quo ferebantur Arabes ad omnem iniuriam, caedem maxime familiae suae illatam, sanguinem, ut vocabatur, cognatorum promissime ulciscendum.* Quae definitio non longâ demonstratione probanda videtur. Monendum unice, niti

(7) *Historia Dynast. pag. 160.* (8) l. l.

eam bene multis modo propriis, modo figuratis descriptionibus apud Arabum poëtas obvis; ipsaque porro vindictae exempla ab itineratoribus relata, idem cum docere tum confirmare.

Arabes nil vindictae studio praeclearius, nil dignius, gloriosius nihil aestimant. Quando illud officium exsequi possunt, mortalium se felicissimos praedicant; quando non possunt omnium se infelicissimos deplorant. Gravisimum hoc vocant officium, diligentissime promptissimeque exsequendum: non dubitantes scilicet, si quando ipsi illud neglexissent, mox cognatorum alium proditionum sanguinis vindicem, qui ipsis sic infamiam inferret, quam quomodo delerent, invenirent nunquam. Lubenter possessiones suas omnes relinquunt, vitae necessitates spernunt, molestias, difficultates, horrenda; terribilia quaeque rident: nihil omnino quamvis arduum, quamvis taediosum, quamvis ipsius vitae periculo plenum, a vindictâ eos sumendâ avocare potest, aut deterrire. Gladium, utpote vindictae exsequendae, gloriaeque proin assequendae instrumentum, rem habent omnium praestantissimam: in summâ inopia summum ipsis est solatium, in maximâ tristitiâ maximum gaudium. Nec sane, nisi rarissime, fieri potest, ut aliquis alterius sanguinem impune fundat. Nam si vel maxime cuidam homicidae ob proximi vindicis obitum contingat, ut aliquam diu mortem effugiat; effugere eam perpetuo haud facile poterit: serius ocus surget ex interfecti cognatis aliquis, qui certissimam illi mortem sit illaturus. Et vero, quominus commissae caedis memoria periret unquam, vetabant, quas a teneris inde annis acceperant fabulae: nebula colorem sanguinis referens in loci, ubi sepultus iacet violentâ manu interfectus, superficie conspicitur, eamque veluti rorat: imo aves etiam eos de sanguine alicuius non vindicato certiores reddunt: „nempe Arabes pagani dicebant, quum quis occisus esset, nec „vindicta de eo esset sumpta, exire de capite eius avem, similem buboni, clamantem, potandum date, potandum date mihi. Quum autem vindicatus esset sanguis, filere.” (9)

Propter hanc communem omnium in vindictam proclivitatem, poëtae lubenter ex eo ipso studio carminum materiam depromunt. Quid enim hî frequentius commemorant? quid studiosius tractant? quid honestius aestimant? quid

(9) Conf. SCHULTENSIUS ad Exc. Ham. pag. 558.

impensius laudant? quid religiosius commendant, atque inculcant, quam acerrimum ~~vindictae~~ studium? Celebrant et laudant in hominum rebus ac moribus erraticam vivendi rationem, summam in victu temperantiam, fidelitatem in promissis servandis, liberalitatem in muneribus distribuendis, humanitatem in hospitibus recipiendis; sed omnium maxime in homine laudant virtutem bellicam cum pari vindictae studio coniunctam. Illis enim virtutibus solis, quamvis insignem et honestatis et gloriae commendationem habentibus; nisi haec quoque accedat virtus, Arabs Arabi ab omni quidem parte gratus acceptusque nec est, nec esse potest. Atque hoc ita verum, ut apud poëtas cum memoratis illis virtutibus omnibus, indissolubili fere nexu, iunctum videas; aut ipsum vindictae studium; aut intrepidum animum, gloriosum illum vindictis characterem: quem characterem, cum aliis tum in primis leonis ferocissimi et lupi prae fame rabidissimi imaginibus describunt depinguntque.

Quod hominem semel occupavit totum, illud sibi eripi non patitur; nisi aegerrime. Mohammedes legibus ferendis hoc summo studio egit; ut vindictae iram pecuniâ placaret: sed frustra. Optimi quique peregrinatorum uno ore affirmant omnes, hodieque etiam Arabes vindictae studio pariter atque antiquitus inflammari, illudque non nisi cum ipsâ vitâ deponere. Non inquiram, quo tandem principio motus Mohammedes, illud vindictae studium in Arabum animis suppressere, et si potuisset, eruere studuerit? Nec magis inquiram, utrum hoc eius institutum laudandum sit, an vituperandum? sed illud adduxi duntaxat eo consilio atque proposito, ut demonstrarem, Mohammedem, qui graviter docendo, efficaciter monendo, potenter excitando efficere potuit, ut quamplurimi suum amplecterentur Coranum, tanquam unum, verum, certum, iustum divinumque omnino (uti hunc ipse vocabat librum) fidelium ducem, efficere tamen non potuisse, ut nativum in Arabibus exstingeretur vindictae studium: quo quidem argumento haud scio, an gravius esse possit. Profecto Auditores! quo attentius ea, quae ita disputavimus, perpenderimus, eo minus dubitabimus affirmare, communem hanc esse Arabum vocem: nihil esse, aut esse posse in homine sanguinis vindictâ excellentius, praeclarius nihil, sed nihil etiam eiusdem huius vindictae neglectu turpius aut odiosius.

Observandum iam porro, quatenus hoc vindictae studium Arabibus dici proprium possit? Nulli non homini naturâ hoc inditum est, ut parentis, cognati, amici sive laesi sive occisi ultionem suscipiat. In rudibus ita gentibus omni-

has occurrunt continuo, qui caedis huiusmodi auctorem persequantur, nec requiescant, donec eum pariter occiderint. Oritur hoc vindictae studium ex familiae caritate; et novimus orientales summo semper honore habuisse, quotquot cognationis aut affinitatis necessitudine sibi essent coniuncti. (10) Quamobrem in uno Arabum populo sanguinis reperiri vindices, haud facile aliquis contenderit. Verum enim vero defunt in aliarum gentium Annalibus documenta, quibus probetur, vindictam sanguinis ita apud eas fuisse frequentem, ita honoratam, ita eas occupasse totas, quemadmodum hoc apud Arabes observavimus: neque etiam apud aliorum populorum poëtas, ita saepe commemoratur, ita ex industria tractatur, ita serio commendatur, ita tanquam rerum omnium gloriosissima celebratur.

Sed inquit forsitan aliquis: apud Hebraeos haud minus quam apud Arabes haec vixit sanguinis vindicta. Recte omnino et perquam opportune nos ad Arabes cum Hebraeis comparandos adducis! Utraeque enim hae gentes, si quae aliae, secum invicem sunt comparandae. Nempe Abrahamus non solum Hebraeorum stator per nepotem suum Iacobum evasit, sed pariter Arabum per Ismaëlem suum ex Hagare filium: et utrorumque de Abrahamo narrationes legens, dubites continuo, magisne eum Hebraei, an Arabes celebrent? Duplex praeterea haecce Abrahami progenies sub eodem fere coeli tractu vixit: quae utriusque gentis communis origo, communis item in orbe terrarum locus, multa apud utramque peperit communia: leges, instituta, ritus, linguam, nec minus acerrimum vindictae studium.

Et sane Hebraeorum libros considerantibus occurrit nobis, varias ob causas memorabile illud Lamechi dictum, omnium primum sacris in Literis obvium carmen: quod carmen tantum honoris sensum, tantum familiae Zelum, tantum omnino vindictae aestum refert, et spirat, ut nullus dubitem, quin Arabes Lamechum eum ipsum, inter suos, si numerare potuissent populares, tanquam germanum sanguinis vindicem et laudassent simul et aliis imitandum proposuissent. Sunt etiam quaedam Mosis leges, quae hoc vindictae studium in Israelitis supponunt. Hic multis nominibus magnus Legislatores, cui parem Antiquitas exhibet neminem, populares suos, ita hoc studio animatos reperit, ut in-

(10) Conf. Cl. HEUSDII *praeceptoris optime de me meriti* DIATRIBE in civitates antiquas pag. 53.

dicio ipse suo probe intelligeret, illud se Israëlitarum animis funditus evellere minime posse; sed pulcre e sua esse re percepit, malum hocce necessarium, esse circumscribendum, ne nimium noceret, atque, ut ex eo, probabiliter circumscripto proficeret ad legum a se latarum observantiam Israëlitis etiam atque etiam commendandam.

Sed quamvis vindictae studium deprehendamus apud Hebraeos, deprehendimus tamen illud apud eos, alio quodammodo, quam apud Arabes. Nusquam videmus apud Hebraeorum poëtas hoc studium laudari, commendari, multo minus proponi tanquam huiusmodi quid, in quo exsequendo summum gentis decus; in quo negligendo summa eius cerneretur turpitudine: quicquid vindictae studii apud Hebraeos reperimus, reperimus in hominum tantum hoc studio duorum exemplis; in eo autem laudibus extollendo, studiose commendando, efficaciterque inculcando non item.

Ex dictis iam, ni fallimur, patet Auditores! qualis fuerit apud Arabes sanguinis vindicta, tum etiam, quatenus illa huic genti fuisse propria dicenda sit: Sed ut in omni disquisitione causae in primis sunt indagandae, si quidem accurate quid et diligenter velimus cognoscere, ita explorare nunc etiam iuvat; cur Arabes maxime peculiari hoc vindictae studio ducti sint. Quam equidem investigationem eo lubentius instituo, quandoquidem ex socratica scholae Heusdianae disciplinâ hanc gentium explorandarum rationem admirari atque amare didici.

Et primum quidem hoc tenendum; quo propius absunt gentes a rudi conditione et quasi pueritiâ, eo vehementioribus eas affectibus et studiis agitari: Sic factum, ut vindicandi ardor maior omni aevo in orientalibus populis obtinuerit, quam in cultioribus Europae gentibus, quippe quae ad hominis maturitatem propius accesserant, atque ita ad maiorem pervenerant affectuum; studiorumque moderationem. Sed vitae praeterea ratio Arabibus eiusmodi erat, quâ haec gentis indoles, quam maxime explicaretur.

Et nunc quidem Auditores! Vos rogatos velim, ut animo vos et cogitatione in desertam transferatis Arabiam. Et profecto, quo diutius manserimus in eâ, quo attentius observaverimus cuncta Arabum negotia, eo clarius intelligemus et uberius, sanguinis vindicandi studium iis maxime esse debuisse proprium: Erraticam vivunt vitam. Non domum inhabitant, sed tentorium, unum illud; quod habent adversus aëris iniurias munimentum. Non mensam instruunt ex-

quifitissimis dapibus; sed simplicissimo sunt contenti victu. Libertatis amanti-
fimi, libere cum camelis suis per immensas regiones vagantur. Periculorum
subeundorum capiuntur audaciâ. Affectibus ita ducuntur naturae maxime con-
sentaneis, maiorum reverentiâ, liberorum caritate, inimicorum simul odio et
ignominiae sibi illatae vindicandae ardore: verbo, natura hic omni suâ vi ap-
paret, atque efficaciâ ad nullum non in homine affectum, vindictae etiam sen-
sum, et eum quidem vel leviter motum, citissime intendendum, totumque ex-
serendum plenissime.

Sed ad studia haec alenda; mirifice etiam valuerunt poëtarum carmina. Poë-
tae non raro una conveniebant, idque statim temporibus ad maiorum et aequa-
lium et suam etiam propriam virtutem cum aliis tum in primis vindictae faci-
noribus praeclare proditam, summis laudibus efferendam. Nemo facile fideliter
alicuius cognati sui sanguinem vindicavit, quin poëtae eius laudes celebrent:
sed quo acrius, quo vindicavit promptius, eo vehementius eundem celebrari
audimus. Nam uti omnia arripiebant, quae valerent ad patefaciendum, exfe-
randumque ignavi vindicis opprobrium et dedecus, ita nihil negligebatur,
quod conducere ad significandum et celebrandum fortissimi vindicis honorem,
decus, gloriam.

In tanto denique poëtarum incitamento observamus insuper, nec agricultu-
ram, nec mercaturam, nec castam sacerdotalem ullam, quovis sapientiae ge-
nere celebrem, qualem primum, ut videtur, habuit India, dein Aegyptus, ho-
mines hic, ut alibi ad humanitatem adduxisse, in iisque idcirco minuisse vindic-
tae studium. Nos sumus, inquiunt omnes, Ismaëlis posteris, et, utpote quon-
dam ipsi in statore gentis nostrae male habiti, rapiendo vindictam sumimus.
Hoc unice cogitantes, hoc unice agentes, ad hoc item potenter excitati, uni
huic vitae generi salutem suam omnem adscribunt et gloriam. Hinc recentio-
ris aetatis poëta (11) dicebat;

*Cur maneam Zaurae? non est habitaculum meum;
In eâ, neque Camela mea, nec camelus meus,*

Et vero ita maiorum vitae rationem in deliciis habebant, ut, qui unquam

(11) ABU ISMAËL TROGRAIUS *carin. Lam. v. 3.*

tentorium cum domo permutaret, qui agriculturae operam daret, qui vineas coleret, ~~liquique~~ ~~omnes~~ imitando ad aliarum gentium culturam pervenire stude-
ret, item morte haberetur dignus.

Vitae genus, ut peculiare prorsus erat Arabum, ita hoc peculiare etiam quoddam protulit cum de libertate tum de honore opiniones. Libertatem omnem et honorem non ad civilem, ut Graeci et gentes universe occidentales, sed ad propriam familiaeque suae causam referebant. (12) Operae pretium videtur, Auditores, cum Graecis eos comparare, quo magis singularis Arabum et Arabicae poëseos ratio percipiatur.

Apud Graecos vetusto aeo vindices occurrunt familiae. Postquam tam gravem ignominiam subierat Menelaus et Atrei domus, fratris causam suscipit Agamemnon adversus Paridem ignominiae auctorem: unde gravissimum illud exstitit bellum Troianum. Sed Graeci deinceps ad civilem conditionem adducti et in liberis viventes civitatibus, maiorem habebant civitatis, quam familiae rationem. Celebrabant ita non sanguinis vindices, sed vindices Reipublicae; Harmodium v. c. et Aristogitonem, et omnes qui pro patriâ pugnaverant, vicerant vel occubuerant: (13) unde praeclara illa Tyrtaei (14) quibus cives celebrat pro patriâ mortuos;

Res populi, commune bonum, vir robore praestans,

Immotus primis qui stat in ordinibus,

Oblitusque fugae venit in certamina Martis;

Adiiciens animum, proiiciens animam:

Qui propter stantem generosae mortis amore

Concitatur: hunc bello dixeris egregium:

Quem subito hostiles pavitant, fugitantque catervae:

Qui belli fluctus arte manuque regit.

Qui dulcem amittit, sed primus, in agmine vitam:

Magnus honor generi, magnus honor patriae —

(12) Conf. HEUSDIIUS v. Cl. DIATRIBE supra laud. pag. 51. (13) Vid. item Cl. HEUSDII DIATRIBE pag. 53, 80, 82, 83. (14) Elegia III. v. 16. seqq. ex versione H. GROTIJ.

*Huius ad exsequias plorant iuvenesque senesque:
Hunc tota urbs planctu funera prosequitur.*

Tales viros laudibus in coelum extollere solebant antiqui Graecorum poëtae. Quodsi quis omnibus exhaustis pro patriâ et civibus suis laboribus, ipse superesfet, sic eum praedicabant: (15)

*Fugerit at nigrae si longa silentia noctis;
Et spolia e bello victor opima ferat,
Hunc venerata minor colit, hunc et serior aetas:
Sic tumultum multo plenius honore petit:
Cuius honoratam populo nec vocibus aufit
Nec dictis quisquam laedere canitiem:
Asfurgunt illi iuvenes, aequaevaue turba:
Asfurgunt aevo iam graviore senes.*

Alia erat Arabum conditio. Nec agros colentes, nec in urbibus habitantes, communes non habebant possessiones, quas communiter universe defenderent; sed tributim per deserta libere vagantes, sibimet ipsis tantum et suis prospiciebant, et hanc vivendi libertatem, summum sibi bonum ducebant. Itaque ut Graeci pro patriâ, ita hi pro tribu quisque suâ et familiâ viventes, parentes, cognatos, affines propugnabant; eosque ab omni ignominiâ liberare et vindicare summum existimabant honorem. Callini et Tyrtaei carmina Graecorum studia eximie exprimunt: sed pariter quae honoris libertatisque apud Arabes fuerit ratio, ex eorum poëtis intelligitur.

Age Arabem audiamus, qui sanguinis perfunctus vindictâ domum rediens, hanc ab inimicis destructam, reperit, sed tantum abest, ut facti ipsum sui poeniteat, ut hac aedium ruinâ vehementius etiam vindictae studio exardescat:

*Sane eluam de me maculam gladio, trahat [licet]
Super me fatum numinis, quicquid traxerit,*

(15) TYRTAEUS lib. v. 34. seqq.

*Et obliviscar meam domum, faciamque, ut eius ruina
 Famam meam a reliquo vituperio intersepiat,
 Nempe parvas sunt in oculo meo opes avitae, ubi se applicat
 Dextra mihi mea ad talionem assequendam, quam persequor,
 Quodsi dirueritis perfidia domum meam, at illa
 Hereditas generosi, haud curantis vices rerum:
 Fratris gurgitum, qui haud poscat in iis
 Quas suscipit de arduis negotiorum socium;
 Quum curandum quid suscepit, non retunditur acies curae eius;
 Neque aggreditur, quicquid aggreditur rei timidus,
 At vos Razamidae imbuite in me antecessorem
 Ad mortem, qui se immergat ad eam medias in legiones.
 Quum hoc agit, scopum inter oculos sibi defigit,
 Atque a fatalium cogitatione latus avertit,
 Neque consulit in negotio suo, quemquam, nisi semet;
 Neque acquiescit ulli, nisi capulo gladii socio. (16)*

Equidem vel fallor Auditores! vel audire in hoc carmine nobis videmur; et veluti oculis cernere hominem, nullis cohibitum civilis societatis vinculis, opes divitiasque respuentem, libere viventem, et vagantem, totumque naturae affectibus studiisque ductum et agitatum.

Sed haec quidem nobis sufficiant de argumento, quod hac oratione tractandum sumimus. Fatemur, ad vitae felicitatem, ad veram colendam virtutem, multo magis accommodatam fuisse Graecorum et Europaeorum gentium conditionem, et admiramur antiquos Hebraeos, qui quamvis orientales, tamen ad civilem Graecorum vitam propius accesserunt, et divinam auctoritate, ardens illud vindictae studium cohibere, certe noxios eius effectus antevertere, didicerunt. Sed nobis Arabes non ad imitandum proposuimus: illud unum egimus, ut hanc gentem in universam populorum historiam prorsus singularem, eiusque mores, affectus, studia, honoris in primis sensus, orientalium maxime quas profiteamur literarum causa, cum adumbraremus quodammodo, tum suo pretio aestimaremus.

Et sic quidem pervenimus ad ea peragenda, quae orationi huic nostrae habendae opportunitatem praebuerunt: accedendum ad describenda Athenaei fata, quae hoc ei anno acciderunt, tam prospera, quam adversa. In quibus peragendis Vestra, Auditores, mihi denuo adfit humanitas!

Enarraturum autem, quae nobis laeta acciderunt, exhilarat me continuo fautoris nostri, illustrissimi Frisiae Gubernatoris adspectus, quem huic solemnitati interesse videmus. Exhilarat valetudinis prosperitas, quâ hic praesentes adsunt amplissimi Athenaei Curatores. Quod ad Profesores attinet: vel memoria me mea fallit, vel eorum, quod de suâ infirmâ atque aegrâ valetudine magnopere quereretur, habuit nemo. Dolemus quidem audiendi gravitate WASSENBERGHIIUM laborare, nostrum: sed est, quod gaudeamus, praecipuum hoc ei esse, ne dicam unicum senectutis incommodum. Quid? ita corpore et mente viget, ita cuncta in promptu habet posita, ita studiosae iuventutis amore ardet, ut quamvis rude donatus, quamvis novissimo die Martis octogesimum vitae suae annum orsus, etiamnunc cathedrâ nihil habeat antiquius: paucis, viri rationem, meum si esset adumbrare totam, iuvenem fere, non senem me describere diceres.

Et rarum quidem hunc senectutis vigorem discipuli in praeceptore hocco suo, nullo non die admirari possunt; multi etiam nostrum eundem in primis admirati sunt celeberrimo et laetissimo illo magistratus mei die, quo senex clarissimus, *solemni oratione, quinquagesimum eorum, quos docendo transëgerat, annum, celebravit*. Meministis enim Auditores! quantopere tum omnibus et laetandi et admirandi materiam praeberent omnia: orationis argumentum mirâ simul et simplicitate et perspicuitate tractatum: dicendi ratio, modo lenis et blanda, modo gravis et mascula, ab ipso argumento aberrans nunquam: tum etiam vivida affectuum expressio, ad naturae leges, artisque diligentiam composita semper! Meministis caetera illius diei sollemnia. Meministis quomodo nobilissimi varii ordinis dignitatisque viri, honoratissimae Virgines, praestantissimi Athenaei Alumni, sua singuli, suo quisque modo, omni omnium virium intentione adhibuerint et contulerint ad WASSENBERGHIIUM honorandum suum! Meministis denique, quomodo senex clarissimus et omnibus qui sic ipsum honorarent, et ligato adeo sermone nobilissimae virginum coronae, gratias persolverit. (17)

(17) *De Grijzen dankbetuiging aan de Edle Maagderel voor het Eerbewijs van den XIX Junij 1821.*

Sed quid ego Vobis in memoriam revocem, quae ipsi tenetis, firmiterque per omnem adeo vitam tenebitis? Et quando videm Clarissimus DE CRANE solemnitatem sollemnis illius diei totam accuratissime plenissimeque nobis descriptam dedit, (18) dictis equidem nihil quicquam addere ausim. Vereor enim magnopere, ut post CRANTIANAM mea Vobis placeat descriptio. Hanc igitur omittentes, celebremus potius, Auditores, providentiam erga nos divinam, quae nobis talem tantumque immortalium Triumvirorum, ARNTZENII, SCHRADERI et VALKENARIi discipulum ad hunc usque diem reliquerit superstitem: nec superstitem tantum, sed vigentem, docentem et rebus nostris egregie consulentem!

Tibi autem Senex quam plurimum Venerande, Tibi gratias agimus quam maximas, quod etsi rude donatus Tibi soli vivere nolis; malis otium tuum in aliorum utilitatem adhibere et commodum; ac prouti olim iuvenis et vir ita nunc senex etiam studiosae prodesse inventuti. Profecto, quotquot instā unquam ratione Tuas frequentarunt Scholas, Tua legerunt scripta, hi omnes intelligunt, quanta Tibi ita inter nos otioso Frisiacum debeat Athenaeum. Nullo non tempore nos memores erimus Tui, ut Tu tuorum semper es memor discipulorum; nec deerunt sane, qui pari aliquando modo Te celebraturi sint, quo Tu et tuum SCHRADERUM, et tui coniunctissimi collegae filium, THOLENIUM puto tuum, celebrasti mortuum. Sed hi tum suo fungentur officio; ego nunc fungar meo! Scilicet Senex aestimatissime cum nuperrime splendidissimo Leonis Belgici ordini adscriptus sis, mihi restat, quod lubens peragam, ut Tibi publice significem, huius rei nuntium nobis accidisse gratissimum. Laus augustissimo sit Regi, qui hoc ita iusserit; laus tuis meritis, quae tanti Te ordinis honore, tantoque favore Regio reddiderint dignissimum! Faxit Deus optimus Maximus, ut tua Tibi senectus mollis esse pergat, ac iucunda, et quamdiu vitae humanae ratio permittat, cum studiis universis, tum Athenaeo pro-
lis nostris!

Nulli Auditorum meorum, ut spero, iusto longius de hoc viro egisse videar: Eorum certe, ut confido nemini, qui Eo unquam doctore usi sint. Hi enim aequè lubenter de WASSENBERGHIO suo loqui audiunt, atque ego de optimis meis praeceptoribus aut ipse loquor, aut alios loqui audio. Horum enim ad unum omnium semper cum grato animo ero memor; et vero quae Tua

(18) *Vijftigjarig Feest van den Hoogleeraar E. V. WASSENBERGH.*

in me fuerunt merita, dum in viris eses beate Ravi! nunquam haec profecto animo excedit. [meel.com.cn](http://www.meel.com.cn) O

Utinam, Auditores, nil trieste Professorum accidisset ordini! sed accidit, munusque mihi meum necessitatem imponit referendi GABINIO DE WAL, viri clarissimi in illustrem Academiam Groningensem discessum: discessum nobis sane luctuosum, et huic bonarum Artium Literarumque sedi haud minus calamitosum. Per integrum fore sexennium eas inter nos disciplinas omnes, quae futurum iure consultum, rite informant, atque egregie ornent, tam indefesso et coluit, et docuit studio, ut non tantum sua institutione discipulos caperet, et teneret munifica, verum etiam, ut ex eius Scholâ iam prodierint iuvenes, qui scriptis suis semet ipsos eruditorum civitati commendarent. Cum autem, qualis discipulis suis doctor, talis etiam esset collegis collega, amicis amicus, hoc sane Viro caremus aegerrime! Unice nos consolatur spes, nos brevi nacturos succesorem decessoris simillimum!

Doctores merito excipiunt discipuli. Et hos, Auditores probe si cognoveritis statum Athenaei, hoc item respectu prosperrimum et vocabitis et existimabitis! Scholis hoc anno nostris interfuerunt iuvenes, numero probabiles, ingenio excellentes, probitate insignes. Horum quidam e medio nostrum in Academiis profecti sunt, variis doctrinarum generibus ita exculi, ut laeti auguremur, eos ex lectionibus iam Academicis, uberrimum percipere fructum, suisque nunc praeceptoribus non minus placere, quam nobis a studiorum inde suorum exordio ad illud, quo nos valere iubebant temporis momento, mirifice placuerunt semper! Quales habuimus iuvenes, tales habemus etiam nunc; at horum utpote praesentium, non ut absentium laudes tangere audeo: rara quippe Eorum me impedit modestia.

In rebus Athenaei nostri accurate enarrandis, commemoranda veniunt alia: Bibliothecarii, quod vocatur munus a Clarissimo WALIO in Clarissimum AMERSFOORDTIUM translatus: novus librorum iam confici susceptus catalogus: Hortus solito maiori plantarum numero auctus: duo creati peritisimi viri, alter H. G. LEURS, Musices, H. G. BELKAMA alter, Graphices Magister: et vero instrumenta Physica, inde ab illustris olim in hac urbe Academiae suppressione in illustrem Academiam Leidensem translata, Athenaeo autem nostro, hoc anno restituta.

Tandem postulat huius diei solemnitas, ut Athénæi regundi munus deponam

ego, IACOBUS AMERFORDT Theologiae Doctor et Professor illud auspice-
 tur: www.libtool.com.cn auspicetur autem solemniter maiorem ritu. Quae cum ita sint, Te Vir Cl.
 humaniter rogem, ut ad me in Cathedram adscendas. Ex summo amplissimo-
 rum Curatorum decreto Tibi Vir Cl. haec duo trado sceptrum, tum hoc Al-
 bum, tum bina haec sigilla: en insignia auctoritatis Rectori huius Athenaei
 propriae omnia. Gratulor Tibi Rector Magnifice! hanc dignitatem, Athenaeo
 Te rectorem, tuam enim Te prudentiam egregie adhibiturum ad Athenaei iu-
 ra defendenda, noxia avertenda, bona provehenda, nulli dubitamus. Pro-
 sperum satis ego describere potui Athenaei statum; prosperiorem longe a
 Te, acceptam nunc dignitatem deponituro, narratum iri, Deum Optimum
 Maximum in primis precor!

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

**This book is under no circumstances to be
taken from the Building**

[illegible]

www.libtool.com.cn

